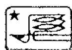
TEISINĖS
MINTIES
PALIKIMAS

Mykolas Rėmeris

VILNIUS
„MINTIS"
1990

Sudarytojas
MINDAUGAS MAKSIMAITIS

Rėmeris M.

Re-146 Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos / [Įž. str., p. 5—32, M. Maksimaičio].— V.: Mintis, 1990.—512 p.—(Iš teis. minties palikimo).

Bibliogr. paaišk., p. 497—503, ir įž. str. išnašose.— Asmenvardžių r-klė: p. 507—512.

ISBN 5—417—00286—0

„Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos" — susistemintos paskaitos, 1934—1935 metais skaitytos Kauno universiteto Teisių fakultetų studentams. Pirmoji šio veikalo dalis apima laikotarpį nuo XX a. pradžioje Lietuvos nacionalinio valstybingumo atkūrimo prielaidų susidarymo iki 1922 m. Lietuvos Konstitucijos priėmimo ir jos teisinės analizės. Antroji dalis, kuri yra pirmosios dalies tęsinys, baigiasi 1928 m. Lietuvos Konstitucijos nagrinėjimu. M. Rėmeris į konstitucinės teisės raidą Lietuvoje žvelgia per istorinę prizmę, kaip pats rašo, „nusimanydamas, kad jos evoliucija yra susijusi su Lietuvos steigimo procesu, su jos socialinėmis problemomis ir politine istorija". Leidinyje taip pat pateikiama M. Rėmerio „Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas".

MBBK 34(09)

I. 1203010000—027 / M851(08)—90 24—90

ISBN 5—417—00286—0

PROF. DR. M. RĖMERIS IR JO „LIETUVOS KONSTITUCINĖS TEISĖS PASKAITOS"

Mykolas Rėmeris (pagal gimimo dokumentus — Michael Pius Paschalis von Römer[1]) gimė 1880 m. gegužės 17 d. (senuoju stiliumi — gegužės 5 d.) Bagdoniškio dvare, dabartiniame Rokiškio rajone.

Savo giminę M. Rėmeris kildino iš Saksonijos vokiečių: vienas tolimas jo protėvis, Kalavijuočių ordino riteris, sekuliarizavus ordiną, savo vedybomis pradėjo Rėmerių giminės šaką Kurše. Jo palikuonis — artilerijos generolas Motiejus Rėmeris XVII a. dėl politinių priežasčių buvo iš ten ištremtas ir apsigyveno Lietuvoje. Per keletą kartų ši Rėmerių šaka susigiminiavo su Lietuvos bajorija ir asimiliavosi, kartu priėmė ir joje paplitusią „lenkų kultūrą"[2], t. y. sulenkėjo.

Bajoriška Rėmerių giminė visuomenei davė nemažai žmonių, kovojusių prieš despotizmą ir dėl to nukentėjusių. Jos polinkis į demokratiją buvo tapęs tradicinis[3].

Nors gimtuosiuose M. Rėmerio namuose viešpatavo lenkiška dvasia, šeimoje buvo bendraujama lenkų kalba, bet tėvai ir vaikai mokėjo ir nevengė kalbėti lietuviškai.

Iki 10 metų amžiaus jaunasis Mykolas augo tėvų dvare. Mokytis pradėjo ten pat Bagdoniškyje pas namų mokytoją. 1890 m. įstojo į Vilniaus I vyrų gimnaziją, bet jau 1892 m., vykdydamas tėvų valią, nuvyko į Peterburgo Imperatoriškąją teisės mokyklą, specialiai skirtą didikų vaikams tarnybai carinės Rusijos valstybiniame aparate rengti. Mokslas joje truko dešimt metų, per kuriuos mo-

---

[1] Žr.: Oficialus 1882 m. rugsėjo 16 d. išrašas iš Kuršo Bajorų komiteto žurnalo // J. Vitkauskienės nuosavybė.

[2] Žr.: Nebaigta M. Rėmerio autobiografija // K. Romerytės nuosavybė.— L. 1.

[3] Žr.: *Janulaitis A.* Mykolas Römeris // Teisė.—1940.—Nr. 52.— P. 276.

kykla savo auklėtiniams suteikdavo bendrąjį vidurinį (gimnazijos) ir aukštąjį teisinį išsilavinimą. Mokykloje tada dirbo žinomi ano meto specialistai: teisės enciklopediją M. Römeriui skaitė L. Petražickis, baudžiamąją teisę — N. Tagancevas ir t. t. Izoliuoti nuo svetimų carizmui srovių ir pažiūrų poveikio jaunuoliai turėjo tapti konservatyviais, remiančiais esamą politinę ir visuomeninę santvarką, patikimais valdininkais.

Nors mokykloje ir bendrabutyje buvo griežta drausmė, M. Römeris sugebėjo suartėti su pažangiais Peterburgo aukštųjų mokyklų studentais, slaptai dalyvavo jų susirinkimuose. Visa tai gerokai atsiliepė jo pažiūroms [1].

1901 m. Römeris baigė mokyklą pirmos rūšies diplomu, bet dėl savo politinių įsitikinimų nepanoro tarnauti carinėse įstaigose. Jausdamas nenumaldomą žinių troškulį, tais pačiais metais jis išvyko mokytis į užsienį. Nors jis buvo dar visai jaunas, bet jau turėjo aukštosios mokyklos teisininko diplomą, todėl (jo paties teigimu) nesiekė antro diplomo, tik norėjo praplėsti savo akiratį, įgyti daugiau žinių.

1902 m. pradžioje M. Römeris įsirašė laisvuoju klausytoju į Krokuvos Jogailos universiteto Filosofijos fakultetą, kur pavasario semestre lankė istorijos skyriaus paskaitas. Bet jį labiau traukė socialinės problemos, kurias studijuoti, jo įsitikinimu, geram teisės mokslų specialistui būtina: teisė priklauso nuo socialinių veiksnių ir susiformuoja kaip „socialinių reikalų ir socialinių junginių kovos" rezultatas, bet, nepaisant to, teisės mokslas, būdamas „formališkas, grynai konstruktyvinis ir dogmatinis", neduoda rakto jiems pažinti [2].

Dėl šios priežasties M. Römeris tais pačiais metais atvyko į Paryžių ir įstojo į pasaulinio garso Laisvosios politinių mokslų mokyklos socialinį-ekonominį skyrių. Čia jis klausė prancūzų konstitucijos, politinių problemų, socializmo doktrinų istorijos, politinės ekonomijos, socialinės psichologijos ir kitų disciplinų paskaitų. Nesitenkindamas tuo, ką jam davė studijos šioje mokykloje, kartu jis dar lankė civilinės teisės paskaitas Paryžiaus universiteto Teisės fakultete ir žymaus rusų istoriko M. Kova-

---

[1] Žr.: Nebaigta M. Römerio autobiografija // K. Romerytės nuosavybė.— L. 1.
[2] Ten pat.— L. 2.

levskio bei kitų skaitomas paskaitas rusų emigrantų Paryžiuje įsteigtoje Laisvojoje aukštojoje mokykloje [1].

Studijuodamas Paryžiuje, M. Rėmeris aktyviai įsitraukė į visuomeninę veiklą. Iš pradžių jis dalyvavo pažangiame lenkų jaunimo judėjime, kuriame vyravo socialistinės nuotaikos. Kartais lankydavo rusų jaunimo rengiamus mitingus ir susirinkimus, kuriuose jam įspūdį darė karšti ginčai tarp socialdemokratų-iskrininkų ir oportunistų bei eserų. Kiek vėliau M. Rėmeris tapo aistringu lietuvių studentų draugijos „Lithuania" veikėju.

1905 m. pavasarį M. Rėmeris baigė visą politinės mokyklos kursą, bet neišlaikė vieno egzamino, ketindamas tai padaryti tų pačių metų rudenį. Tačiau vasarą grįžęs į tėviškę įsitraukė į revoliucijos sūkurį ir to egzamino nebelaikė.

Jausdamas, kad dvarininko padėtis varžo jo veiklą gimtosiose vietose, tų pačių metų rudenį jis išvyko į Vilnių, kur užmezgė kontaktus su pažangių visuomenės sluoksnių atstovais.

1906 m. M. Rėmeris įsteigė, o vėliau ir redagavo pažangios krypties dienraštį lenkų kalba „Gazeta Wileńska", propagavusį lietuvių ir lenkų tautų draugystę ir bendradarbiavimą demokratiniais pagrindais, kėlė lietuvių nacionalinio išsivadavimo ir Lietuvos lenkų dalyvavimo jame klausimą. Ilgainiui dienraštis pasidarė gerokai radikalesnis, įgavo revoliucinę-demokratinę pakraipą. Tačiau išleidę per 100 numerių, leidėjai dėl lėšų stokos buvo priversti tų pačių metų vasarą jo leidimą nutraukti. O čia dar caro valdininkai iškėlė M. Rėmeriui baudžiamąją bylą už antivalstybinį kurstymą, todėl, vengdamas gresiančio įkalinimo, jis emigravo į Krokuvą, tuomet priklausiusią Austrijai—Vengrijai. Bet matydamas, kad revoliucija Rusijoje pralaimėjo, jis neteko vilties, kad jam iškeltos bylos eiga pasikeistų į gerąją pusę, ir nenorėdamas tapti nuolatiniu emigrantu po pusantrų metų grįžo į tėviškę. Čia 1909 m. sausio mėn. Vilniaus teismo rūmai nagrinėjo jo bylą. M. Rėmeriui pasisekė: dėl įrodymų stokos jis buvo išteisintas pagal pagrindinį kaltinimą. Teismas tenubaudė jį pinigine bauda už aplaidų redaktoriaus pareigų ėjimą [2].

[1] Žr.: Nebaigta M. Rėmerio autobiografija // K. Romerytės nuosavybė.— L. 1.

[2] Žr.: Vilniaus teismo rūmų prokuroro 1909.I.16 raštas Teisingumo ministerijai // CVIA.— F. 446.— Ap. 1.— B. 905.— L. 6.

Vėliau M. Rėmeris įstojo į advokatūrą, bet šio darbo nemėgo ir advokato praktika užsiėmė tik tiek, kiek ji buvo būtina stažui atlikti.

M. Rėmerį labiausiai traukė visuomeninė veikla bei publicistika. Savo tautiečių lenkų tarpe jis bendravo tik su demokratinių antinacionalistinių grupuočių atstovais. Kartu M. Rėmeris plačiai įsitraukė į darbą pažangiose lietuvių organizacijose. Tarp šio laikotarpio inteligentų jis daugiau buvo žinomas kaip publicistas, kultūros istorikas, o ne kaip teisininkas.

Prasidėjus Pirmajam imperialistiniam karui, M. Rėmeris slapta išvyko į austrų okupuotą Lenkijos dalį, stojo eiliniu kareiviu į J. Pilsudskio organizuojamus lenkų legionus, tikėdamasis, kad, prisidėjęs prie Lenkijos tautinio atgimimo, pasitarnaus ir lietuvių tautiniam atgimimui. Deja, šios viltys neišsipildė. Kai tik ėmė steigtis lenkų valstybiniai teismai, 1917 m. jis pradėjo dirbti teisėju Lomžos apygardoje [1].

1919 m. pavasarį J. Pilsudskiui pasiūlius sudaryti prolenkišką laikinąją Lietuvos vyriausybę Vilniuje, veikiančią lygiagrečiai su Lietuvos laikinąja vyriausybe Kaune ir pretenduojančią į tą pačią teritoriją bei sostinę, bet tiktai sąjungoje su Lenkija, M. Rėmeris griežtai atsisakė dalyvauti šioje akcijoje [2]. Vėliau, kai 1922 m. Lenkijos seimas oficialiai inkorporavo Vilniaus kraštą į savo sudėtį, gyvendamas Kaune, M. Rėmeris parašė J. Pilsudskiui adresuotą aistringą laišką. Vadindamas save Lietuvos sūnumi ir piliečiu, M. Rėmeris konstatavo, kad lenkai jo tėvynei padarė didelę niekšybę, rūsčiai pasmerkė Lenkijos „valstybės viršininką", kuris, būdamas vilniečiu, lengva ranka senąją Lietuvos sostinę pavertė eiliniu Lenkijos provincijos miestu [3]. Iš laiško turinio buvo aišku, kad jo autorius labai atsidavęs savo gimtojo krašto — Lietuvos interesams.

Į Lietuvą M. Rėmeris grįžo 1920 m. pavasarį. Čia dirbo apygardos teismo teisėju, o nuo 1921 m. — Lietuvos

---

[1] Žr.: M. Rėmerio 1940.IV.26 tarnybos lapas // CVA.— F. R-856.— Ap. 2.— B. 734.— L. 29; M. Rėmerio trumpos biografijos žinios 1926.III.2 // Ten pat.— L. 129.

[2] Žr.: *Miškinis P.* Lietuvos ir Lenkijos santykių tarptautiniai-teisiniai aspektai (1919—1939).— V., 1976.— P. 21; *Žepkaitė R.* Diplomatija imperializmo tarnyboje. Lietuvos ir Lenkijos santykiai — 1919—1939 m.— V., 1980.— P. 44.

[3] Žr.: M. Rėmerio 1922.V.15 laiškas J. Pilsudskiui // MAB.— F. 9—225.— L. 2.

aukščiausiosios teisminės instancijos — Vyriausiojo tribunolo nariu. 1928—1931 m. M. Rėmeris — Valstybės tarybos narys [1]. Visuose valstybiniuose postuose jis išsiskyrė savo darbštumu.

M. Rėmeris nepriklausė jokiai politinei partijai ar organizacijai, nesiekė valdžios, nepretendavo į ministrus ar seimo narius, tačiau savo žiniomis ir sugebėjimais ne kartą padėdavo Lietuvos valdantiesiems sluoksniams ginti krašto reikalus tarptautinėse instancijose. Ypač paminėtina jo, kaip tautinio teisėjo *ad hoc*, veikla Hagos tarptautiniame tribunole, 1932 m. sprendžiant jam bylą dėl Klaipėdos krašto autonomijos statuto aiškinimo, 1937—1939 m. — bylas dėl atsiskaitymų už Šiaulių—Kretingos ir Panevėžio—Saldutiškio geležinkelių statybą.

Visas pareigas M. Rėmeris atlikdavo profesionaliai, sąžiningai, netgi pedantiškai.

1922 m. Kaune kuriantis universitetui, į Teisės fakulteto branduolį kartu su kitais labiausiai žinomais Lietuvos teisininkais respublikos prezidento aktu buvo paskirtas ir M. Rėmeris [2]. Tebebūdamas Vyriausiojo tribunolo nariu, universitete jis ėmė eiti docento pareigas ir vadovauti valstybinės teisės katedrai.

Netrukus, 1923 m., atsižvelgdama į M. Rėmerio mokslo darbus, Teisės fakulteto taryba pakėlė jį ekstraordinariniu, o 1926 m. — ordinariniu profesoriumi [3]. 1932 m. jam buvo suteiktas teisių daktaro mokslinis laipsnis [4].

Pagrindinė prof. M. Rėmerio dėstomoji disciplina buvo valstybinė, arba, kaip ją dar vadindavo, konstitucinė, teisė. Kai kuriais mokslo metais jam dar yra tekę skaityti ir Lietuvos konstitucinę teisę.

Pedagoginį darbą M. Rėmeris labai mėgo. Jis buvo vienas iš geriausiųjų Teisės fakulteto pedagogų. Be kita ko, savo paskaitose studentams jis pateikdavo daug objektyvių žinių apie tarybinę valstybinę teisę [5], viešai pa-

---

[1] M. Rėmerio 1940.IV.26 tarnybos lapas // CVA.— F. R-856. Ap. 2. B. 734.— L. 30.

[2] Vytauto Didžiojo universitetas 1922—1932.— K., 1933.— P. 495.

[3] Žr.: Teisės f-to tarybos 1923.VI.12 pos. prot. // CVA.— F. 631. Ap. 1.— B. 221.— L. 77; Teisės f-to tarybos 1926.V.30. pos. prot. // B. 222.— L. 32.

[4] Žr.: Teisės f-to tarybos 1932.V.22 pos. prot. // Ten pat.— B. 224.— L. 153—155; Un-to senato 1932.VI.2 pos. prot. išrašas // F. R.—856. Ap. 2.— B. 743.— L. 78.

[5] Žr.: M. Rėmerio 1945.IV.19 mokslinė charakteristika // CVA.— F. R-856. Ap. 2.— B. 734.— L. 180.

brėždavo tarybinės konstitucijos teigiamus bruožus [1]. Labai daug dėmesio M. Rėmeris skyrė savarankiškam studentų darbui.

Egzaminuojamiems studentams M. Rėmeris buvo reiklus, jų žinias vertindavo objektyviai ir teisingai. Per egzaminus ir kitomis progomis stengėsi išsiaiškinti, kaip studentai suprato jo paskaitas ir veikalus.

Prof. M. Rėmeris buvo įsitikinęs, kad tarp aukštosios mokyklos dėstytojo ir studento turi būti abipusė pagarba ir pasitikėjimas, kad universiteto profesorius „turi įgyti studentų pagarbą ir meilę, be kurių neturės autoriteto ir nieko nepasieks, o tatai įgyjama vertingais moksliniais ir žmogaus darbais" [2]. Su studentais buvo labai mandagus, visada pagarbiai į juos kreipdavosi, bet nesidrovėdavo daryti jiems teisingų pastabų.

M. Rėmeris vertino studentus, jaunuomenę, laikė ją rimta, sumania. Bet jam nepatiko pernelyg didelis blizgesio ir ceremoniškumo pomėgis [3]. Jo nuomone, studentai turėtų daugiau domėtis įvairiais mokslinio pobūdžio būreliais [4].

Nuo 1940 m. sausio 1 d. M. Rėmeris kartu su Teisės fakulteto personalu ir studentais iš Kauno persikėlė į Vilniaus universitetą [5].

Dėl M. Rėmerio žmogiškųjų savybių jį labai vertino ir gerbė bendradarbiai ir kolegos. Pavyzdžiui, net tris kartus jis buvo išrinktas Kauno universiteto rektoriumi ir šias pareigas ėjo septynerius mokslo metus — 1927—1928 ir 1933—1939 m. — ilgiau, negu bet kuris kitas šio universiteto rektorius. Dar vienus mokslo metus (1926—1927) jis dirbo prorektoriumi.

Vadovaudamas Kauno universitetui, M. Rėmeris nuolat stengėsi kelti jame mokslinį lygį, gerinti jo veiklą. Skatinama rektoriaus, universiteto vadovybė labai stengėsi išsaugoti demokratišką savivaldą universitete, nepasiduoti autoritarinės valstybės jungui. Labai ryškus ko-

---

1 Žr.: *Meškauskienė M.* Žvelgiu į tolius.— V., 1969.— P. 396.

2 *Römeris M.* Sveikinimai—linkėjimai // Studentų dienos.—1937.— Nr. 1.

3 Žr.: Universiteto rektoriaus prof. M. Römerio 1937—1938 akademinių mokslo metų imatrikuliacijos akto kalba // V. D. universiteto žinios.—1937.— Nr. 7—8.— P. 220.

4 Žr.: *Valiukėnas A.* Pas J. M. universiteto rektorių prof. Römerį // Akademikas.—1933.— Nr. 11.— P. 198.

5 Žr.: Rektoriaus 1940.II.21 rašto nuorašas // CVA. F. R—856. Ap. 2.— B. 734.— L. 19.

vos dėl universiteto gyvenimo autonomijos išsaugojimo puslapis buvo 1935 m. rudens įvykiai, kilę dėl universiteto statuto pakeitimo, atėmusio iš jo vadovybės teisę pačiai parinkti vyresniojo mokslo personalo narius ir suteikusio šią teisę valstybės administracijai. Kai nepavyko įtikinti vyriausybės, koks šis įstatymas žalingas universitetui, rektorius M. Rėmeris, abu prorektoriai ir sekretorius nutarė atsistatydinti [1], o pažangieji studentai, solidarizuodamiesi su profesūra, paskelbė trijų dienų streiką [2]. Vyriausybė buvo priversta ieškoti kompromiso.

M. Rėmerio vadovaujama universiteto vadovybė rėmė pažangiąją studentiją ir jos akcijas. Antai 1934 m. universiteto vadovybės leidimu pažangiosios studentų organizacijos „Žaizdras", „Aušrininkai" ir kt. universiteto rūmuose surengė Gegužės Pirmosios minėjimą, į kurį įsiveržė policija ir šiurkščiai nutraukė renginį. Dėl šios akcijos rektorius įteikė prezidentui universiteto senato protesto memorandumą [3]. Panašaus pobūdžio epizodų M. Rėmerio, kaip universiteto rektoriaus, veikloje buvo ne vienas.

Būdamas rektoriumi, M. Rėmeris daug prisidėjo prie Vytauto Didžiojo universiteto tarptautinių mokslinių ryšių plėtimo. Jo dėka užsimezgė glaudesni ryšiai su Prancūzijos mokslo pasauliu: Paryžiaus universiteto Teisės fakulteto kvietimu 1935 m. jis viešėjo Prancūzijos sostinėje ir skaitė paskaitas Klaipėdos krašto teisinės padėties tema [4]. 1936 m. M. Rėmerio paskaitomis Kauno universitetas užmezgė akademinius ryšius su Švedijos — Stokholmo, Upsalos ir Lundo universitetais [5]. Kaip plataus intelektualinio akiračio žmogus, M. Rėmeris universiteto pavedimu ne kartą užsienyje atlikinėjo įvairias misijas.

Prof. M. Rėmeris buvo plačiai, teoriškai ir praktiškai susipažinęs su įvairiomis teisės šakomis — valstybine, administracine, baudžiamąja, civiline, tarptautine proce-

---

[1] Žr.: U-to senato 1935.X.10 pos. prot. // CVA.— F. 631. Ap. 12.— B. 836.— L. 58—63.

[2] Žr.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai.— V., 1961.— T. 4.— P. 590.

[3] Žr.: U-to senato 1934.V.2 memorandumo nuorašas, prorektoriaus 1934.V.2 raportas, U-to senato 1934.V.11 pos. prot. // CVA.— F. 631. Ap. 12.— B. 694.— L. 104—105, 106, 112—113.

[4] Žr.: *Mackus F.* V. D. Universiteto bendradarbiavimas su Paryžiaus universitetu // V. D. Universiteto žinios.—1936.— Nr. 4.— P. 107.

[5] Žr.: U-to senato 1936.IV.23 pos. prot. // CVA.— F. 631. Ap. 12.— B. 836.— L. 133.

sine. Šio universalumo dėka jis sėkmingai reiškėsi ne tik kaip aukštosios mokyklos profesorius, bet ir kaip puikus praktikas — Valstybės taryboje, Vyriausiajame tribunole, apygardos teisme, Tarptautiniame tribunole, advokatūroje. Maža to, M. Rėmeris buvo ir vienas iš darbščiausių, produktyviausių Kauno universiteto profesorių, gabus mokslininkas, jo plunksnai priklauso daug mokslo darbų.

Savo mokslinę veiklą M. Rėmeris pradėjo ne nuo teisės. Dar studijuodamas Paryžiuje, viename iš studentų draugijos „Lithuania" renginių jis skaitė referatą „Etnografiniai ir kultūriniai santykiai Lietuvoje". Šis darbas netrukus buvo išleistas atskira knygele [1].

1906—1907 m. būdamas emigracijoje, jis susidomėjęs studijavo carizmo uždraustos lietuvių periodinės spaudos, išleistos lotynų raidėmis Prūsijoje, archyvą, bei „Aušros", „Varpo", „Šviesos", „Ūkininko", „Tėvynės sargo" ir kitų laikraščių komplektus, rinko Lietuvos nacionalinio išsivadavimo judėjimo istorijos medžiagą ir norėjo supažindinti su ja lenkų visuomenę, kuri apie šį judėjimą turėjo „labai netikslias ir klaidingas žinias" [2]. Taip gimė didelis (438 p.), gerai argumentuotas M. Rėmerio veikalas „Lietuva. Tautinio lietuvių atgimimo studija" [3]. Knygoje mėginta atskleisti šio proceso socialines-politines šaknis, parodyti nacionalinio judėjimo politinę-idėjinę diferenciaciją. Tai buvo pirmoji knyga Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo klausimu, kurios koncepcijas vieningai priėmė vėlesnė istoriografija [4]. Šią knygą autorius laikė vienu iš svarbiausių savo gyvenimo darbų [5].

Lietuvių visuomenė knygą sutiko labai palankiai, o Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje visuotinis susirinkimas, pagerbdamas jos autorių, išrinko jį savo nariu korespondentu [6].

Kalbant apie M. Rėmerį kaip apie teisininką mokslininką, reikėtų pasakyti, kad jam, teisinį išsilavinimą ga-

---

[1] Žr.: *Römer M.* Stosunki etnograficzno-kulturalne na Litwe.— Kraków, 1906.

[2] Nebaigta M. Rėmerio autobiografija // K. Romerytės nuosavybė.— L. 21.

[3] *Römer M.* Litwa. Studyum o odrodzeniu narodu litewskiego.— Lwów, 1908.

[4] Žr.: Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas (iki 1904 metų).— V., 1987.— P. 10.

[5] Žr.: Nebaigta M. Rėmerio autobiografija // K. Romerytės nuosavybė— L. 19.

[6] Žr.: M. Rėmerio trumpas curriculum vitae // MAB.— F. 12—2957.— L. 1; Lietuvių tauta.— V., 1932.— Kn. IV.— Sąs. 3.— P. 380.

vusiam Rusijoje, vis dėlto kur kas didesnę įtaką padarė Vakarų Europos, ypač Prancūzijos, teisininkų teoretikų idėjos. Tada, kai jis mokėsi Prancūzijoje, teisės moksle ten buvo stiprios teisės pozityvistų bei imperializmo laikotarpiui būdingų socialinio solidarumo arba socialinių funkcijų teorijos šalininkų pozicijos. Žymiausi šių teorijų atstovai, tokie kaip vienas iš M. Rėmerio profesorių Ž. P. Esmeinas, taip pat M. Oriu, L. Diugi padarė lemiamą įtaką M. Rėmerio valstybinių ir teisinių pažiūrų formavimuisi [1]. Tačiau svetimomis idėjomis jis aklai nesekė, o derino jas prie savo demokratinių pažiūrų. M. Rėmerio pažiūros buvo originalios tuo, kad liberalines doktrinas jis susintetino su socialinio solidarumo idėjomis.

M. Rėmeris laikėsi tvirtos nuomonės, kad valstybė gali sėkmingai funkcionuoti tik tada, kai yra garantuojamos pagrindinės piliečių teisės. Jo, kaip teisininko, idealas buvo teisinė valstybė, pajėgianti įtvirtinti teisėtumą, kurio viena iš veiksmingiausių garantijų jis laikė tobulą administracijos organų ir valdininkų veiklos kontrolę, konkrečiai, piliečių teisę skųsti jų neteisėtus veiksmus tam tikram organui — administraciniam teismui [2].

Administracinio teismo problemą taikydamas Lietuvos sąlygoms, M. Rėmeris buvo tos nuomonės, kad jei „iš tikrųjų mums rūpi ne policinė šios ar kitos laimėjusios partijos diktatūros Lietuva, bet teisinė Lietuva", reikia šią problemą išspręsti įstatymo būdu, nes „mes dar esame persisunkę policinės valstybės tendencijomis", o „kai kurie liūdni mūsų bendrojo teismo gyvenimo pavyzdžiai rodo mums, kaip pavojinga ir nerimta yra pasitikėti mums valdančiųjų politinių partijų nusistatymu gerbti teismą" [3].

Be abejonės, tai buvo pažangios mintys, ypač turint galvoje tai, kad jos buvo dėstomos autoritarinio režimo sąlygomis.

M. Rėmeris nevengė nagrinėti ir marksistinės-lenininės valstybės teorijos, nors pats su ja buvo susipažinęs gana paviršutiniškai, daugiausia studijuodamas rusų emigrantų

---

[1] Žr.: *Römeris M.* Valstybė.— K., 1934—1935.— T. 1—2; *Römeris M.* Konstitucinės institucijos. Suverenitetas. K., 1939.— T. 1 ir kt.; *Domaševičius K.* Iš Kauno universiteto Teisės fakulteto istorijos // Teisė. V., 1978.— T. 14.— P. 161—162.

[2] Žr.: *Römeris M.* Administracinis teismas.— K., 1928; *Römeris M.* Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. K., 1932.

[3] *Römeris M.* Administracinis teismas.— P. 339.

darbus [1]. O domėdamasis tarybiniu gyvenimu, jis rašė, kad „šiame savotiškame ir įdomiame milžiniško socialinio bandymo mechanizme yra daug tokių įtaisymų ir įrengimų, iš kurių ir kitiems būtų naudinga pasimokyti" [2].

Sudarydamas galimybę Lietuvos visuomenei susipažinti su TSRS Konstitucija, M. Rėmeris rinkinyje „Įvairių valstybių konstitucijos" („Teisės" priedas, 1928) paskelbė visą 1924 m. TSRS Konstitucijos tekstą lietuvių kalba. Pats jis buvo gerai susipažinęs su tarybiniais konstituciniais aktais, kritiškai aptarinėjo svarbiausias RTFSR 1918 m. ir TSRS 1924 m. konstitucijų nuostatas [3], bet buvo tos nuomonės, kad tarybinės konstitucinės konstrukcijos precedentas „yra vertas gilesnių studijų ir tikslesnio šios santvarkos ir jos funkcionalinio reiškimosi pažinimo" [4]. O 1936 m. Konstitucijai M. Rėmeris skyrė specialią brošiūrą, kurioje, be kita ko, rašė, jog tai yra „vienas žymiausiųjų moderninių socialinių fenomenų ir drauge vienas įdomiausių ir didingų socialinių eksperimentų" [5].

Prof. M. Rėmeris — Lietuvos konstitucinės (valstybinės) teisės mokslo kūrėjas, pirmasis nuosekliai nušvietė jos atsiradimą ir vystymąsi, siedamas šį procesą su krašto istorija, politiniais-socialiniais veiksniais. Šiai problematikai M. Rėmeris paskyrė keletą savo darbų, tačiau svarbiausias jo veikalas ta tema — „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos".

Visų M. Rėmerio mokslinių raštų stilius specifinis, jame gausybė įvairių teisinių ir politinių terminų, tarptautinių, įvairių užsienio kalbų žodžių, bet apskritai taisyklingas ir nesunkiai suprantamas. Savo mintis jis dėstė nuosekliai, logiškai, mokėjo gausiai ir įtikinamai jas argumentuoti. Rankraščius daug taisydavo.

Kaip mokslininkas M. Rėmeris buvo žinomas ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų: profesorius buvo išrinktas Čekoslovakijos Mokslo ir meno akademijos nariu, Prancūzijos revoliucijos Tarptautinio instituto nariu, Rumu-

---

[1] Žr.: *Domaševičius K.* Iš Kauno universiteto Teisės fakulteto istorijos.— P. 164.

[2] *Römeris M.* Politinių mokslų mokyklos Lietuvoje reikalu // Naujoji Romuva.—1933.— Nr. 114.— P. 223.

[3] Žr.: *Römeris M.* Reprezentacija ir mandatas.— K., 1926.— P. 150—154, 163, 251 ir kt.

[4] *Römeris M.* Nacionalizmas ir valstybė // Kultūra. 1932. Nr. 6—7.— P. 328.

[5] *Römeris M.* Sovietų naujoji 1936 metų konstitucija.— K., 1937.— P. 42.

nijos Karališkojo administracinės teisės instituto nariu korespondentu [1].

Daug ir produktyviai dirbdamas pats, M. Rėmeris rūpinosi, kad moksline kūryba kuo aktyviau užsiiminėtų jo kolegos. Jis sakydavo, kad mūsų nedidelis kraštas, todėl mums mokslo problemos kur kas aktualesnės nei kraštuose bei tautose, turinčiose daugiau mokslo pajėgų, daugiau universitetų ir kitų mokslo organizacijų, turtingesnę mokslo literatūrą ir daugiau mokslo leidinių [2].

Nors buvo labai užsiėmęs, turėjo gausybę tiesioginių pareigų bei dirbo didelį mokslinį darbą, bet M. Rėmeris rasdavo laiko ir energijos dar ir plačiai visuomeninei veiklai, kurioje jis reiškėsi kaip nuoseklus demokratas. M. Rėmeris priklausė tai Lietuvos pažangiosios inteligentijos daliai, kuri autoritarinio režimo sąlygomis nebijojo ir nevengė pasirodyti, kad supranta plačiosios visuomenės lūkesčius. Kai 1939 m. gegužės mėn. įvairių pažangių organizacijų atstovai ir visuomenės veikėjų delegacijos kreipėsi į vyriausybę prašydami amnestijos politiniams kaliniams, tarp kreipimąsi pasirašiusiųjų, greta žinomų Lietuvos rašytojų, mokslininkų, visuomenės atstovų, buvo ir profesorius M. Rėmeris [3].

Sunku išvardyti draugijas ir organizacijas, kuriose daugiau ar mažiau reiškėsi M. Rėmeris, norėdamas realizuoti savo idėjas. Ypač aktyviai jis veikė draugijose, kurios siekė stiprinti draugystę tarp tautų. Buvo aktyvus Lietuvių ir prancūzų draugijos veikėjas, priklausė Lietuvių ir latvių vienybės draugijai, 1935 m. Rygoje dalyvavo Lietuvių-latvių-estų susiartinimo kongrese, kur skaitė pranešimą.

Jau jaunystėje jis aktyviai reiškėsi kaip publicistas, bet ir vėliau nepamiršo šio savo pomėgio, rašė įvairia tematika daug gerų straipsnių, kurie buvo spausdinami Lietuvoje ir užsienyje.

1921 m., mirus M. Rėmerio tėvui, 68 metus valdžiusiam Bagdoniškį, dvarą pasidalijo šeši jo įpėdiniai: keturios jo dalys buvo išparceliuotos ir išparduotos [4]; dvi

[1] Žr.: M. Rėmerio autobiografija // CVA.— F. R-856. Ap. 2.— B. 734.— L. 159.

[2] Žr.: M. Rėmerio 1941 m. egzaminų apyskaita // MAB.— F. 138—2284.— L. 4.

[3] Žr.: Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai.— V., 1963.— T. 4.— P. 690.

[4] Žr.: M. Rėmerio rašyta Bagdoniškio dvaro istorija // MAB.— F. 138—2284.— L. 2.

dalys, sudarančios tarsi du Bagdoniškio centrus, liko M. Rėmeriui ir vienai jo seseriai. M. Rėmeriui teko apie 90 ha žemės. Čia jis pasistatė naują medinį gyvenamąjį namą, kuriame gyvendavo atvažiavęs ilsėtis. Jis menkai nusimanė apie žemės ūkį, visiškai pasikliovė ūkvedžiu ir todėl, kaip pats rašė, ne tik negaudavęs pelno, bet ir įdėjęs į dvarą, ypač į trobesių statybą, didelę dalį gaunamo atlyginimo [1]. Buvusių M. Rėmerio dvaro darbininkų atmintyje jis išliko kaip paprastas, teisingas, linkęs materialiai pagelbėti bei bendrauti, žmogus [2].

M. Rėmeris — labai savotiška, originali asmenybė. Nepaisydamas savo socialinės kilmės ir padėties, jis buvo demokratinių įsitikinimų žmogus, pasirinko tokį kelią, kuris nebuvo būdingas nei bajorų luomui, nei dvarininkų klasei. Apie tai jis ir pats rašė: „Mano idealas, bendros idėjinės orientacijos ir veiklos linija ir keliai, neišskiriant net mano profesinio veikimo, retai sutapdavo su mano socialinės aplinkos, iš kurios aš esu kilęs arba kurioje buvau kartais veikęs, ideologijos šablonais. Ėjau ir einu savaisiais keliais, dažnai gal daugeliui mano artimųjų nesuprantamais, nors visą mano gyvenimo veiklos liniją su visais ryškiais mano praeities epizodais jungia viena tvirta logika, vienas griežtas idealas" [3]. M. Rėmeris aiškino, kad pamilo Lietuvą, „nutolęs nuo bajoriškai-lenkiškos visuomenės, iš kurios buvau kilęs, ir sutapęs su lietuviškąja liaudies visuomene" [4].

Tarybų valdžią Lietuvoje M. Rėmeris sutiko ramiai. Dėl žemės nuosavybės tragedijos nedarė: „Esu socialinis žmogus,— rašė jis tomis dienomis viename iš privačių laiškų,— ir suprantu, kad jeigu aš asmeniškai ir neteksiu turto (...), tai sociališkai nebus žuvę, nes tuo (...) gal tiksliau ar teisingiau pasinaudos ta pati visuomenė, kurios aš esu narys ir kurioje gyvenu ir veikiu ir kurioje gyvens mano šeima. Socialinio solidarumo principas, kuriuo aš tikiu, mane įjungia į mano Tėvynės visuomenę ir kai šiai visuomenei yra gera — tas man nėra ir negali būti pikta". Daug sunkiau jam buvo išgyventi prieštaringą sa-

[1] Žr.: M. Rėmerio 1940.VIII.7 laiškas V. Biržiškai // MAB.— F. 163—521.— L. 2—3.

[2] Profesorius teisininkas Mykolas Riomeris // Rokiškio centrinės bibliotekos Bagdoniškio filiale surinkta medžiaga.

[3] Nebaigto M. Rėmerio straipsnio rankraštis // MAB.— F. 138—2272.

[4] M. Rėmerio 1940.VIII.14 laiškas A. Janulaičiui // MAB. F. 267—792.— L. 53.

vo būseną tada, kai jis, neprisidėdamas prie aktyvių Tarybų valdžios priešininkų ir jiems nepritardamas, suprato esąs socialiai svetimas ir jos šalininkams [1].

Įvedus Tarybų valdžią, Lietuvos profesūros dalis, taip pat ir M. Rėmeris įsitraukė į tarybinį gyvenimą. Lietuvos TSR švietimo liaudies komisaro aktu jis paskiriamas Vilniaus universiteto Teisės mokslų fakulteto profesoriumi [2]. M. Rėmeris ir toliau vadovavo katedrai, skaitė tarybinės valstybinės ir Lietuvos TSR valstybinės teisės kursus. Po egzamino iš naujos Teisės fakultete mokymo disciplinos — tarybinės valstybinės teisės M. Rėmeris savo ataskaitoje pažymėjo, kad nauja ir gera buvę tai, jog studentai gana gerai žinoję galiojančios TSRS Konstitucijos tekstą, jos nuostatus. „Niekuomet buržuazinės valstybės laikais,— rašė M. Rėmeris,— konstitucijos tekstas nebuvo taip plačiai žinomas, kaip tarybinėje valstybėje (...). Tatai, be abejo, palengvino studentams sekti paskaitas ir orientuotis tarybinės konstitucinės teisės problemose" [3].

Hitlerinės okupacijos metais M. Rėmeris liko universitete, bet pablogėjus sveikatai, jame dirbo tik epizodiškai [4]. Ir taip sunkią fizinę ir moralinę M. Rėmerio būseną komplikavo dar tai, jog besigydydamas Bagdoniškyje jis sužinojo, kad okupaciniai politiniai sluoksniai neužmiršo antivokiškos jo veiklos Hagos tribunole Klaipėdos krašto klausimu. 1943 m. kovo 24 d. laiške savo artimam draugui ir kolegai A. Janulaičiui M. Rėmeris rašė, jog jei ir nebūsiąs pašalintas iš universiteto, bet į jį galvojąs nebegrįžti, manąs kitais mokslo metais pasiimti metines atostogas [5]. Tada jis dar nežinojo, jog, kai rašė šį laišką, universitetas jau buvo okupantų uždarytas.

Tarybinei Armijai išvadavus Vilnių, nepaisydamas silpnos sveikatos, M. Rėmeris vėl grįžo į universitetą, kur jis dėstė buržuazinių šalių valstybinę teisę. Bet į pilna-

---

[1] Žr.: M. Rėmerio 1940.VII.7 laiškas V. Biržiškai // MAB.— F. 163—521.— L. 3.

[2] Žr.: U-to rektoriaus 1940.X.16 akto nuorašas // CVA.— F. R-856.— Ap. 2.— B. 734.— L. 20.

[3] M. Rėmerio 1940 m. egzaminų apyskaita // MAB.— F. 138—2284.— L. 2.

[4] M. Rėmerio 1942.VI.24 laiškas V. Biržiškai // MAB.— F. 116—522.— L. 3; M. Rėmerio 1943.III.24 laiškas A. Janulaičiui // MAB.— F. 267—792.— L. 54.

[5] M. Rėmerio 1943.III.24 laiškas A. Janulaičiui // MAB.— F. 267—792.— L. 54.

kraujį gyvenimą įsitraukti M. Rėmeriui jau nebebuvo lemta. 1945 m. vasario 22 d. jis mirė. Palaidotas Vilniuje, Rasų kapinėse.

* * *

Prof. M. Rėmerio veikalas „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos" — tai didelis dviejų dalių veikalas.

Pirmoji jo dalis apima laikotarpį nuo XX a. pradžioje Lietuvos nacionalinio valstybingumo atkūrimo prielaidų susidarymo iki 1922 m. Lietuvos Konstitucijos priėmimo ir jos teisinės analizės. Šią dalį M. Rėmeris parengė spaudai 1935 m. (sprendžiant iš „Įžangos žodžio" datos), o 1937 m. ją išleido Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas. Jos apimtis — apie 25,5 autorinio lanko, neskaitant svarbiausių dokumentų tekstų priedo [1].

Antroji dalis, kuri yra pirmosios dalies tęsinys ir baigiasi 1928 m. Lietuvos Konstitucijos nagrinėjimu (apie 17 autorinių lankų) nebuvo spausdinta, bet yra išlikusi rankraštyje. M. Rėmerio žmona Jadvyga Romerienė 1964 m. kartu su kitais rankraščiais perdavė jį Vilniaus universitetui [2]. Dabar šis rankraštis saugomas universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuje [3]. Rankraštis parašytas rašomąja mašinėle ir daugelyje vietų taisytas M. Rėmerio ranka. Iš to, kad šioje dalyje yra minimas hitlerininkų įvykdytas 1939 m. kovo mėn. Klaipėdos krašto užgrobimas, galima daryti išvadą, kad prie jos M. Rėmeris kažkurį laiką dirbo ir po šios datos.

Pats M. Rėmeris „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitų" nelaikė teorine mokslo studija ar moksline monografija; knygos „Įžangos žodyje" jis nurodo, jog tai yra jo susistemintos paskaitos, 1934—1935 metais skaitytos Kauno universiteto Teisių fakulteto studentams [4].

Reikia žinoti, kad, prieš pradėdami klausyti Lietuvos konstitucinės teisės kursą, ano meto Vytauto Didžiojo universiteto studentai teisininkai jau būdavo išklausę bendrąjį konstitucinės teisės kursą ir susipažinę su šios teisės

[1] *Römeris M.* Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos / Red. A. Janulaitis.— K., 1937.— D. 1.— VIII ir 527 p.

[2] Žr.: Sutartis tarp VVU ir J. Romerienės // VU MB.— F. 75.— M. 28.— L. 9—10.

[3] Žr.: *(Rėmeris M.)* Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.— D. 2 // VU MB.— F. 75-MR 4.—385 1.

[4] Žr.: *Römeris M.* Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.— D. 1.— P. V.

šakos sąvokomis, institutais, svarbiausiomis koncepcijomis bei jų autoriais. Todėl, nors veikalas ir parašytas vadovaujantis bendruoju buržuaziniu konstitucinės teisės mokslu, remiantis atitinkama lietuviška medžiaga — teisine ir faktine, jame nėra bibliografinių nuorodų į šaltinius ir literatūrą, išskyrus keletą nurodymų, kuriame „Vyriausybės žinių" numeryje yra paskelbtas vienas ar kitas įstatyminis aktas, nes Lietuvos konstitucinės teisės klausimais literatūros beveik nebuvo.

M. Rėmeris, dėstydamas Lietuvos konstitucinės teisės atsiradimą ir raidą, neapsiriboja to meto autoriams teisininkams būdinga dogmatine teisinių aktų analize, nors ir skiria jai labai daug dėmesio. Laikydamasis pažiūrų apie socialinę teisės kilmę, M. Rėmeris į konstitucinės teisės raidą Lietuvoje žvelgia per istorinę prizmę, kaip pats rašo, „nusimanydamas, kad jos (konstitucinės teisės.— *M. M.*) evoliucija yra susijusi su Lietuvos steigimo procesu, su jos socialinėmis problemomis ir politine istorija" [1].

Apibūdindamas Lietuvos valstybės genezę, M. Rėmeris daug dėmesio skyrė vokiečių okupacinės administracijos sankcionuotos Tarybos veiklai, kurią vertino objektyviai. Jis nenutylėjo 1917 m. gruodžio 11 d. Tarybos priimtos deklaracijos, kuria šis organas, paklusdamas Vokietijos vyriausybės spaudimui, paskelbė Lietuvos valstybės, nuolatiniais ir amžinais ryšiais sujungtos su Vokietija, atkūrimą (50) [2]. 1918 m. vasario 16 d. Tarybos rezoliuciją, vadinamą Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aktu, M. Rėmeris apibūdina kaip „švarų, neapsunkintą ir nesuterštą jokiais vokiečiams politiniais servitutais ir jokiais jiems ypatingais pasižadėjimais" aktą (51). Jis konstatuoja, kad nors nepriklausomos Lietuvos pozityvinė teisė šį aktą ir jo datą laiko Lietuvos valstybės įkūrimo pradžia, bet kartu tvirtina, kad faktiškai „Lietuvos valstybės tada dar nebuvo, nes valstybės reiškiniui trūko (...) valdžios, besireiškiančios teritoriniu imperiumu" (53).

Knygoje pasakyta, kad 1918 m. kovo 23 d. Vokietijos kaizerio išleistas manifestas visiškai nemini vasario 16 d. akto, jame „su pasigėrėjimu" kalbama apie gruodžio 11 d.

---

[1] *Römeris M.* Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.— D. 1.— P. VII.

[2] Skliaustuose pateikti šio leidinio puslapiai, kuriuose išspausdinta nurodyta medžiaga.

deklaraciją, pripažįstama tariamoji Lietuvos nepriklausomybė (55), nors Vokietijos vyriausybė ir toliau nesiskaitė su Taryba. Parodoma, kaip kilęs sumanymas kviesti Vilhelmą fon Urachą Lietuvos karaliumi ir kaip šis sumanymas buvo realizuojamas (58—60).

Dėl karinio pralaimėjimo bei revoliucijos savo šalyje vokiečių imperialistai 1918 m. pabaigoje buvo priversti atsisakyti aneksijos planų Lietuvos atžvilgiu ir leido Tarybai paskelbti konstituciją bei sudaryti laikinąją vyriausybę. Bet ir po to, netgi 1919 m. pirmojoje pusėje, dėl vokiečių tęsiamos okupacijos Lietuva, pasak M. Rėmerio, tebuvusi „rudimentinė valstybė", dar nepasiekusi visiško suverenumo, jai reikėjo kitų globos, ji dar buvo tik protektoratas (76).

M. Rėmeris yra bene vienintelis ano meto Lietuvos autorius, kuris tvirtina, kad 1918—1919 m. Tarybų valdžios paskelbimas Lietuvoje buvo „konkurencinė kitokios Lietuvos kūryba", o ši aplinkybė, jo nuomone, sudarė Valstybės tarybos kuriamai Lietuvai didžiausią pavojų (70). Rašydamas apie ginkluotą pagalbą, kurią RTFSR vyriausybė suteikė jaunai Tarybų Lietuvai, M. Rėmeris pabrėžia, kad nors šios jėgos ir buvo rusiškos, bet politiniam judėjimui už Tarybų valdžią Lietuvoje vadovavo „ne rusų valstybinė idėja" (70).

Iš tolesnio medžiagos dėstymo matyti, kad prieš Tarybų valdžią Lietuvoje, tapusią „oficialiu Lietuvos priešu", vieningu frontu stojo besikuriančios vietinės ginkluotosios pajėgos ir okupacinė vokiečių kariuomenė, taip pat Lenkijos kariniai daliniai; dėl to Lenkija netgi dariusi „draugingo kaimyno ir bendradarbio įspūdį" (83).

M. Rėmerio knygoje plačiai analizuojami socialiniai-politiniai veiksniai, vertę tiek Lietuvos, tiek ir kitų Europos šalių veikėjus orientuotis į demokratiją. Jis teigia, kad Lietuvoje ir kitose šalyse — Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Čekoslovakijoje — iš karto po Pirmojo pasaulinio karo paplitęs „demokratinis idealizmas", viena vertus, buvo nukreiptas prieš jas slėgusias svetimas imperijas (Rusiją, Vokietiją, Austriją—Vengriją) su jų atsilikusiais konstituciniais režimais, už savo teisę įkurti savarankiškas valstybes; kita vertus — prieš „sovietinį bolševizmą", kitaip tariant, prieš socialistinės revoliucijos grėsmę (123). M. Rėmeris ypač akcentuoja „ofenzyvinį priešsovietinį" demokratijos pobūdį šiose šalyse, nes „revoliucinei komunistinei propagandai numalšinti, kai kuriuose liaudies sluoks-

niuose augančiai komunistinei nuotaikai nuslopinti reikėjo *griebtis kurių nors priemonių, daryti iš savo pusės* ką nors ryškaus, kas galėtų paveikti plačiausių masių ūpą, jas patenkinti, joms pageidaujamą efektą padaryti, jų viltį patraukti, jų nusistatymą kanalizuoti į steigiamos nacionaldemokratinės valstybės vagą. Tokių ryškiausių *priemonių naujose respublikose rasta ypač šios dvi ir jomis* pasinaudota: Žemės Reforma ir griežtoji demokratija" (131—132).

Įdomūs M. Rėmerio samprotavimai apie buržuazinės demokratijos vaidmens evoliuciją istorijoje: tuo laiku, kai ši demokratija buvo skirta kovai su feodalizmu, jos pobūdis buvo revoliucinis, bet kai ja buržuazija pabandė gintis nuo „komunistinio revoliucionizmo" — proletarinės revoliucijos, demokratija virto konservatyviu socialiniu veiksniu; vėliau, atsiradus fašizmui bei profašistiniams *judėjimams*, demokratija vėl *tapo pažangiu*, revoliuciniu veiksniu (132).

Tai, kad demokratijos raidą Lietuvoje veikė socialistinės revoliucijos reali grėsmė, patvirtina kai kurie M. Rėmerio pateikiami faktai. Antai 1920 m. Lietuvos laikinojoje Konstitucijoje, palyginti su vėliau (1922 m.) tos pačios sudėties Steigiamojo seimo išleista nuolatine Konstitucija, „racionalistinis šablonas" buvo reiškiamas kur kas griežčiau (deklaruojama streikų laisvė, mirties bausmės panaikinimas ir kt.), nes „laiko atžvilgiu pirmoji yra artimesnė *Didžiajam karui ir revoliuciniam pokariniam* masių judėjimui bei tajai racionalistinei demokratinei nuotaikai, kuri tada buvo viešpatavusi" [1].

M. Rėmeris nurodo, kad net tarp minėtų naujų respublikų (iš jų ir Lietuvos valstybės) organizatorių buvo žmonių, kurie nors patys nebuvo įsitikinę demokratai, tačiau tuometinėje situacijoje suprato demokratijos būtinumą, juo labiau kad „ilgoje demokratinėje istorijoje surasta ir išmėginta daug gudrių priemonių tam, kad demokratinėmis institucijomis ne tiek liaudis (vadinamoji „tauta") viešpatautų, kiek viešpatautų liaudžiai tie, kuriems valstybės valdžia yra jų grupiniams socialiniams tikslams reikalinga" (133). M. Rėmeris pažymi savotišką socialdemokratų, kadaise atstovavusių revoliucinei srovei, bet sustojusių pusiaukelėje tarp buržuazijos ir revoliu-

---

[1] *Römeris M.* Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.— D. 1.— P. 240.

cinio judėjimo ir atsidūrusių buržuazijos stovykloje, padėtį; todėl jiems nelikę nieko kito, kaip tarnauti tai pačiai buržuazinei demokratijai, virtusiai kontrrevoliucine (139).

M. Rėmeris gana objektyviai apibūdina Lietuvos politinę vidaus ir tarptautinę padėtį bei įvairių politinių jėgų ir grupuočių kovą dėl valdžios vadinamaisiais seimų laikais. Dėmesio verta medžiaga, liečianti mūsų literatūroje beveik nenagrinėtą tautinių mažumų teisinę padėtį Lietuvoje, Klaipėdos krašto problemą ir kt. Tiesa, pasigendama tokios svarbios valstybės veiklos sferos, kaip realių galimybių gyventojams pasinaudoti konstitucinėmis piliečių teisėmis ir laisvėmis aptarimas, nes teisiškai įtvirtinta padėtis ir reali tikrovė buvo labai skirtingi dalykai.

M. Rėmeris daug dėmesio skiria 1926 m. gruodžio 17 d. valstybiniam perversmui. Būdamas arti valdančiųjų viršūnių, autorius gerai žinojo jų užkulisius. Ypač vertinga medžiaga ir samprotavimai apie tautininkų ir krikščionių demokratų bloko viršūnių vaidmenį ir kiekvieno iš jų konkrečius siekimus (210—211). Kadangi buvę klerikalų veikėjai ginčijo savo dalyvavimą rengiant ir vykdant perversmą Lietuvoje, M. Rėmerio medžiaga yra papildomas ir gana svarbus bei autoritetingas jų vaidmens šiurkščiausiai sulaužant savo pačių balsais priimtą 1922 m. Lietuvos konstituciją patvirtinimas.

Vertas dėmesio gana detalus, iškeliantis įvairius valstybinius-teisinius niuansus, M. Rėmerio politinės padėties, kuri susidarė Lietuvoje po perversmo, nagrinėjimas.

Toks politinės savivalės aktas, kaip 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas, niekaip netilpo į Konstitucijos nustatytus rėmus, tai tvirtina ir M. Rėmeris, rašydamas, jog 1922 m. Konstitucija galiojo tik iki 1926 m. (ketverius metus [1]), o įvykus perversmui, konstitucinė santvarka iš karto žlugo (213). Tačiau plačiuosiuose gyventojų sluoksniuose vyravo stiprios demokratinės nuotaikos, todėl perversmo inspiratoriai ir vykdytojai, susitarę su nuverstų nuo valdžios liaudininkų lyderiais, norėdami apraminti įvykių sujaudintą visuomenę ir išvengti galimų mėginimų ginti konstitucinę vyriausybę, pamėgino jo padarinius legalizuoti, suteikdami valdžios užgrobimo aktui konstitucinę regimybę. Beje, M. Rėmeris nurodo, kad šio

---

[1] Žr.: *Römeris M.* Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.— D. 1.— P. 337.

mėginimo iniciatoriai buvo nuversti nuo valdžios liaudininkų lyderiai (215). Suprantama, perversmo įvykius lėmė ne valdančiųjų sluoksnių valia, o niekuo nepridengta jėga, todėl po perversmo buvę ministrų kabineto pasikeitimai ar naujo prezidento išrinkimas, nors atlikti išoriškai laikantis Konstitucijos nustatytos tvarkos, tebuvo teisinė fikcija, negalėjusi likviduoti Konstitucijos sulaužymo padarinių. M. Rėmeris visiškai pagrįstai tvirtina, kad laikyti gruodžio 17 d. įvykius ne konstituciniu perversmu, bet politinių jėgų veikimu Konstitucijos rėmuose būtų „nerimtas žaidimas teisinėmis fikcijomis, teisės esmės iškreipimas ir prostituavimas, pagaliau aiškus tikrenybės slopinimas, kuris vis tiek nepasiektų tikslo"[1].

Reikia pažymėti, kad šiuo klausimu M. Rėmeris nėra visiškai nuoseklus. Štai vertindamas 1927 m. balandžio 12 d., t. y. jau po perversmo, tautininkų vyriausybės įvykdytą seimo paleidimą, jis rašo, jog tai buvo „aiškus ir kategoringas" 1922 m. Konstitucijos sulaužymas ir konstitucinės santvarkos suardymas (tarsi iš tikrųjų legalizuojant perversmo padarinius ši konstitucija būtų buvusi atkurta), ir seimo paleidimo aktą jis laiko antruoju konstituciniu perversmu Lietuvoje, kurio padariniai netgi buvę gilesni ir griežtesni nei pirmojo — gruodžio 17 d.— perversmo (246); kitoje vietoje (260) M. Rėmeris tvirtina, kad antrasis perversmas galutinai suardė „pirmojo perversmo sužalotą" 1922 m. Lietuvos konstituciją.

1927 m. įvykdyto seimo paleidimo vertinimas konstituciniu perversmu grindžiamas tuo, kad, paleisdama prieš laiką seimą, vyriausybė, pažeisdama Konstituciją, visai nepaskyrė naujų rinkimų, o tai iš esmės reiškia antikonstitucinį perėjimą prie valstybės valdymo be parlamento. Tačiau, atrodo, šiuo atveju apie naują perversmą netenka kalbėti jau vien todėl, kad Konstitucija buvo visiškai ir galutinai sulaužyta anksčiau — 1926 m. gruodžio 17 d. perversmu, po kurio tariamas padėties legalizavimas jos jau neatkūrė ir seimo likimas buvo nulemtas jau tada.

M. Rėmeris, beje šiuo klausimu laikėsi panašios nuomonės. Štai jis teigia, jog pirmosiomis po perversmo savaitėmis veikusi „legalizuotoji santvarka" 1922 m. Konstitucijos nuostatas formaliai atitiko tiktai tiek, kiek tai lietė „konstitucinių pagrindinių organų formą" (222); po

[1] *Römeris M.* Lietuvos valstybės konstitucijos reformą.— K., 1928.— P. 5.

gruodžio perversmo Konstitucija pasidarė panaši į „mirusiojo valdovo lavoną, oficiališkai saugojamą, nubalzamuotą, ... bet nepajėgiantį veikti" (224); nuo gruodžio 17 d. valdžios pagrindą Lietuvoje sudarė ne 1922 m. Konstitucija, o perversmas (223), nes tik dėl jo atsiradusi vyriausybė nebuvo susijusi (kaip to reikalavo Konstitucija) su formaliai paliktu egzistuoti seimu, kuris buvo vėliau visiškai likviduotas.

Taigi M. Rėmeris pripažįsta, kad 1927 m. balandžio 12 d. buvo likviduotas jau ne konstitucinis seimas, o tik jo vaizdas, susiformavęs kaip vienas iš gruodžio 17 d. perversmo rezultatų. M. Rėmeris pripažįsta ir tai, kad seimo paleidimo faktas tikrai buvo susijęs su gruodžio 17 d. perversmu (246—247). Iš to išeitų, kad seimo paleidimas buvo ne naujas, savarankiškas perversmas, o gruodžio perversmo tęsinys.

Klausimas, pripažinti balandžio įvykį nauju perversmu ar nepripažinti, anaiptol nėra scholastinis: teigiamas atsakymas į jį — perversmo rezultatų skaldymas į savotiškus mažuosius perversmus savaime menkina gruodžio įvykių, prie kurių aktyviais veiksmais ar pasyvumu prisidėjo daugelis to meto politinių partijų, antidemokratinius padarinius, akcentuodamas balandžio aktą, kuris iš esmės buvo atliktas vienų tautininkų iniciatyva ir pastangomis.

M. Rėmerio teisiniai teoriniai teiginiai kartais padėdavo valdantiesiems sluoksniams pagrįsti ir pateisinti antidemokratines politines jų priemones, autoriui tiesiogiai net neturint tokio tikslo.

Įdomu, kad ir pats M. Rėmeris suprato kartais piląs vandenį ant po perversmo sudarytos vyriausybės malūno. Tai liudija štai toks faktas: Vyriausiojo tribunolo visuotinis susirinkimas 1928 m. gegužės 11 d. priėmė nutarimą dėl konstitucinio kazuso sprendžiant buvusio ministro V. Petrulio baudžiamąją bylą. Vyriausiasis tribunolas turėjo išaiškinti, kas gali ministrui iškelti baudžiamąją bylą už tarnybinius nusikaltimus, jei oficialiai nepanaikinta 1922 m. Lietuvos Konstitucija spręsti šį klausimą buvo pavedusi seimui, o seimas faktiškai nebefunkcionavo. Nutarimo turinys [1], argumentacija, kalbos, kuria jis parašy-

[1] Žr. Vyriausiojo tribunolo 1924—1933 metų visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle: Neoficialinis leidimas / Sp. paruošė J. Byla.— K., 1934.— P. 109—124.

tas, specifinis stilius liudija, kad dokumento projektą parengė pats M. Rėmeris, kaip tribunolo narys ir konstitucinės teisės autoritetas. Ir kadangi, praėjus vos trims dienoms po tribunolo nutarimo paskelbimo, tautininkų vyriausybė kaip tik pradėjo leisti savo dekretuotus įstatymus, tuo atnaujindama ilgiau kaip metams sustabdytą įstatymų leidybą, o po keturių dienų paskelbė ir naują Konstituciją, apie minėtą tribunolo nutarimą M. Rėmeris „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitose" visiškai pagrįstai parašė: „Gali būti, kad viena Tribunolo nutarimo tezė, būtent ta, kuri teigia, jog žlugus perversme organui savaime jo valstybinė funkcija nežlunga padrąsino faktinę Vyriausybę vykdyti įstatymų leidimą" (257), t. y. savavališkai pasisavinti pagrindinę seimo, kurio jau nebėra, funkciją.

M. Rėmeris savo veikale palyginti daug dėmesio skiria dogmatiniam, nepaprastai detaliam, precizišKam Lietuvoje galiojusių konstitucinių aktų nagrinėjimui, kuris buržuaziniame teisės moksle vaidina itin svarbų vaidmenį. Šiuo atveju analizuojamos konstitucinės nuostatos beveik nesiejamos su realia tikrove, todėl skaitytojui sunku sužinoti, kaip Konstitucijoje deklaruojami demokratiniai principai atrodė gyvenime.

Antai, komentuodamas Konstitucijos nuostatą, skelbiančią draugijų ir sąjungų laisvę, jei tik tų susivienijimų tikslai ir vykdomos priemonės neprieštarauja baudžiamiesiems įstatymams, M. Rėmeris apibūdina ją kaip „labai liberališką" [1], ir, formaliai žiūrint, toks teiginys atitinka tikrovę. Tačiau norint įsitikinti minėto konstitucinio akto vertinimo nepagrįstumu, užtenka prisiminti, kad galiojantys Lietuvoje įstatymai numatė baudžiamąją atsakomybę už priklausymą Komunistų partijai, už dalyvavimą komunistinėje veikloje, streikuose ir pan.

Nagrinėdamas teisinius aktus atitrauktai nuo realios politinės situacijos, M. Rėmeris nepagrįstai gyrė tautininkų vyriausybės dekretuotą 1928 m. Lietuvos Konstituciją, kuri visiškai sumenkino seimo vaidmenį valstybėje ir iškėlė vykdomąją valdžią, pirmiausia prezidentą, atvirai įtvirtino valstybėje autoritarinius pradus. Sutelkęs dėmesį į grynai formalaus pobūdžio 1928 m. Konstitucijos nuostatas ir nepakankamai vertindamas faktinę padėtį,

[1] *Römeris M.* Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.— D. 1.— P. 219.

kai kuriuose savo darbuose jis darė vienareikšmę ir gana kategorišką išvadą, kad ši Konstitucija „demokratinės respublikos pobūdžio nenaikina ir iš esmės nekeičia", „demokratinis dėsnis naujoje (1928 metų.— *M. M.*) konstitucinėje santvarkoje yra (...) net stiprinamas"[1], šiai „konstitucijai nieko priešingo demokratijai prikišti negalima"[2].

Tiesa, autorius pastebėjo, kad minimos Konstitucijos pagrindu susidariusią „konstitucinės valdžios santvarką mes tuo tarpu galime analizuoti tiktai racionališkai ir grynu dogmatiniu teisiniu metodu. Realus politinis jos įvertinimas galės būti padarytas tiktai tada, kai ji jau bus įgyvendinta visais savo mechanizmo elementais"[3]. Bet jau tada buvo aišku ir M. Rėmeris apie tai rašė, kad naująja konstitucija buvo siekiama „ne tiek demokratinio veiksnio stiprinimo", kiek „respublikos prezidento, o per tai ir apskritai vyriausybės, didesnės nepriklausomybės nuo seimo"[4].

M. Rėmeris puikiai matė, kad šios Konstitucijos įtvirtinta santvarka gyvenime anaiptol nebuvo demokratiška: praėjus keletui metų po Konstitucijos priėmimo, jis rašė, jog, nesant paruoštų įstatymų, reglamentuojančių Konstitucijos įgyvendinimą, ji likusi negyva raide, bet, pasak jo, tai buvo ne Konstitucijos kaltė, o įstatymų leidėjo apsileidimas (322). Žinoma, šiuo atveju M. Rėmeris reikiamai neatsižvelgė į tai, kad Konstitucijos paskelbimas ir jos nuostatų nevykdymas priklausė nuo tų pačių žmonių valios ir tikriausiai buvo iš anksto numatyti, taigi vienas su kitu glaudžiai susiję.

M. Rėmeris teikė pirmenybę prezidentinei, o ne parlamentinei demokratijai, bet buvo įsitikinęs, kad, nors ir kokia ta demokratija būtų, pirmiausia ji jokiu būdu neturi siekti „vienų individų ar grupių įtakos viešiesiems reikalams pašalinti, o kitiems šios įtakos bei galios privilegiją ar monopolį suteikti". Svarbiausias dalykas, M. Rėmerio žodžiais tariant, yra ne demokratijos konstrukcija, kuri gali būti įvairi, o jos visuotinumas[5]. 1928 m. Kons-

[1] *Römeris M.* Lietuvos valstybės konstitucijos reforma.— P. 10, 13.

[2] *Römeris M.* Seimo rinkimų įstatymo problema // Teisė.—1939.— Nr. 47.— P. 225.

[3] *Römeris M.* Lietuvos valstybės konstitucijos reforma.— P. 36.

[4] Žr.: *Römeris M.* Lietuvos valstybės konstitucijos reforma.— P. 13.

[5] Žr.: *Römeris M.* Seimo rinkimų įstatymo problema.— P. 230— 231.

titucija neigė šį elementarų demokratijos reikalavimą.

Reikia pripažinti, kad ilgainiui gyvenimas ir patį M. Rėmerį įtikino klydus vertinant Konstituciją. „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitose" jis jau rašo, kad nors 1928 m. tautininkų konstitucinės valdžios organizacijos koncepcija dar nebuvo visiškai subrendusi, bet jai poveikį darė fašistinės vadizmo ir totalitarizmo idėjos. Tiesa, tuo metu šios idėjos dar nebuvo įsigalėjusios kitų šalių, išskyrus Italiją, pozityvinėje teisėje (260—261), taigi Lietuvos 1928 m. Konstitucija buvo viena iš pirmųjų Europoje Konstitucijų, pasukusi nuo demokratijos į autoritarizmą (261).

Gaila, kad šiuos teisingus apibendrinančius M. Rėmerio samprotavimus apie 1928 m. Lietuvos Konstitucijos pobūdį, jos ryšį su autoritarizmu savotiškai susilpnina jo paties dogmatinio pobūdžio samprotavimai apie kai kurias konkrečias konstitucines nuostatas, o tai ir yra jų atplėšimo nuo gyvenimo realybės, t. y. metodologinio pobūdžio trūkumų, išdava.

M. Rėmeris teigia, kad 1928 m. Konstitucija, teisine terminologija kalbant, nebuvo oktrojuota (nors ją priėmė ne atstovaujamasis organas, o dekretavo vyriausybė), nes ne vėliau kaip per dešimt metų Konstituciją numatyta tikrinti „tautos atsiklausimo" būdu. Apskritai ji buvo ne konstitucija tiesiogine šio žodžio prasme, o tik konstitucinis vyriausybės pasiūlymas tautai (266). Beje, šis vyriausybės pažadas, kaip tik ir buvo specialiai skirtas savavališkam Konstitucijos paskelbimui, oktrojuotos konstitucijos pobūdžiui pridengti, ir, kaip matyti, savo tikslą pasiekė. Net jei pažadas „patikrinti" šį aktą ir būtų kada nors vykdomas, jei ir „tautos atsiklausimo" metu jis būtų pripažintas netinkamu, taisytinu ar atmestinu, Konstitucija tam tikrą laiko tarpą turėjo galioti ir faktiškai galiojo, be to, jos niekas taip ir netikrino. Skirdamas šiam klausimui aiškiai per daug reikšmės, M. Rėmeris pagaliau padaro valdantiesiems nepaprastai palankią išvadą: iš perversmo kilusi tautininkų vyriausybė apibūdinama kaip veikianti už tautą ir neuzurpuojanti jos suverenumo (267).

Maža to, ši tautininkų vyriausybės Lietuvai primesta Konstitucija vertinama netgi palankiai ta prasme, kad ji neva suvaldžiusi perversmo metu atsiradusią diktatūrą, suteikusi jai teisinės valdžios pobūdį, parodžiusi, kad jos

autoriai „kategoringai išsižada perversminės diktatūros" (268).

M. Rėmeris turi galvoje besiremiančią jėga neribotą, įstatymų nevaržomą valdžią, įsigalėjusią po perversmo, kuriai Konstitucija suteikė tik tam tikrą teisinį rūbą, teisiškai įtvirtino aukščiausiųjų valstybės valdžios ir valdymo organų sistemoje poslinkius, įvykusius per pusantrų metų, praėjusių po tautininkų įvykdyto valdžios užgrobimo, bei numatė kai kuriuos būsimuosius jos pakeitimus.

Pagaliau vien tas faktas, jog, užuot vykdžius žadėtą Konstitucijos „patikrinimą", tautininkų vyriausybės iniciatyva ir pastangomis 1938 m. buvo išleista nauja Konstitucija, rodo, kad šis, pasak M. Rėmerio, „susivaržymas" jai iš tikrųjų beveik nieko nereiškė, kad tautininkai, kartą sulaužę Konstituciją, ir toliau jos atžvilgiu elgėsi nepagarbiai, atsižvelgdami tik į savo siekių realizavimą.

Tačiau apskritai Lietuvoje galiojusias konstitucijas M. Rėmeris nagrinėjo objektyviai, todėl net dogmatinis jų nuostatų aiškinimas, padėdamas konkrečiai suvokti jų esmę ir leisdamas daryti atitinkamas išvadas, turi pozityvią reikšmę.

Antai, rašydamas apie pusiau tiesioginio demokratinio valdymo institucijas 1928 m. Konstitucijoje, jis pabrėžia, kad šios institucijos niekuomet neveikė, ir, jeigu nebuvo dėl to išleisto specialaus įstatymo, neturėjo galimybių veikti, liko tik paprasta konstitucine deklaracija (322).

Analizuodamas politinę piliečių rinkimų teisę, įtvirtintą 1922 m. Lietuvos Konstitucijoje, M. Rėmeris pagrįstai nurodo, jog vienintelis apribojimas, neprieštaraujantis aritmetinei piliečių lygybei, yra amžiaus cenzas [1]. Rinkėjų amžiaus cenzo padidinimą 1928 m. Konstitucijoje jis apibūdina kaip naudingą konservatyviam veiksniui (324). Parodo, kad ši Konstitucija, įsakmiai nekalbėdama apie visuotinius rinkimus, renkant vietos savivaldybes sudarė sąlygas paprastu įstatymu nustatyti šiam atvejui cenzinį balsavimą, kuris paskui buvo pritaikytas visų pagal šią Konstituciją renkamų valstybės organų — prezidento ir seimo — rinkimams (413), nes taip išrinktoms savivaldybėms buvo suteikta išimtinė teisė išrinkti prezidento rinkikus bei siūlyti kandidatų į seimo atstovus sąrašus.

---

[1] Žr.: *Römeris M.* Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.— D. 1.— P. 238.

1928 m. Konstitucijos nuostatą, skelbiančią, kad jokie terminai pirmajam seimui rinkti netaikomi, M. Rėmeris vertina kaip tiesioginį perversminės vyriausybės ir pačios Konstitucijos pobūdžio padarinį, skirtą sudaryti sąlygas perversminiams elementams įsitvirtinti valdžioje (328); seimo kadencijos toje pačioje Konstitucijoje pratęsimą, kai yra nustatyta vyriausybės hegemonija, jis vertina kaip priemonę, mažinančią jo demokratinį autoritetą ir kartu suteikiančią vyriausybei daugiau galimybių naudotis tomis priemonėmis, kuriomis Konstitucija grindžia jos hegemonijos mechanizmą (325).

Komentuodamas 1922 m. Konstitucijos nuostatą, leidžiančią valstybės organams ryšium su nepaprastosios padėties paskelbimu sustabdyti konstitucines garantijas, M. Rėmeris akcentuoja, kad pagal Konstituciją tai gali būti padaryta „laikinai", t. y. per tam tikrą konkretų terminą[1]; remdamasis tos pačios Konstitucijos straipsniu, skelbiančiu principą, jog visiems piliečiams teismas yra lygus, jis kategoriškai atmeta galimybę (netgi jeigu paskelbta nepaprastoji padėtis) taikyti piliečiams ypatingus teismus, išskyrus karo metą arba karo padėtį (tiesiogine prasme[2]). Nuo konkrečių išvadų dėl išsakomų minčių autorius susilaiko, tačiau jos gali būti tik vienareikšmės: Konstitucijos nuostatai dėl nepaprastosios padėties laikinumo Lietuvoje buvo nusižengiama nuolat, nes karo stovis nebuvo ribojamas jokiais terminais; tą patį galima pasakyti apie nepaprastųjų teismų taikymą, nes kariniai teismai plačiai buvo naudojami ir tada, kai nebuvo karo padėties, o pagal 1920 m. vasario 25 d. Baudžiamojo statuto pakeitimo ir papildymo įstatymą[3] — ir karo stoviui neveikiant.

Ir apskritai detalus dogmatinis M. Rėmerio atliktas 1928 m. Lietuvos Konstitucijos nagrinėjimas leidžia akivaizdžiai įvertinti antidemokratinius pakeitimus, kuriuos joje padarė perversmo būdu į valdžią atėjusi vyriausybė, juo labiau kad ne specialistui gali pasirodyti, jog ji mažai kuo skiriasi nuo 1922 m. Konstitucijos. Šis veikalas rodo, jog M. Rėmeris buvo tobulai įvaldęs dogmatinį teisės normų nagrinėjimo metodą, tam tikrą vertę išsaugojusį ir mūsų dienomis.

---

[1] Žr.: *Römeris M.* Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.— D. 1.— P. 241.
[2] Žr. ten pat.— P. 387—388.
[3] Žr.: Laikinosios vyriausybės žinios.—1920.— Nr. 20.

Patraukia dėmesį ir tai, kad, būdamas karštas teisėtumo šalininkas, M. Rėmeris ir šiame veikale nepraleidžia progos įrodinėti, jog būtinai reikia plėsti Valstybės tarybos veiklą, suteikiant jai galimybę tikrinti administracijos aktų teisėtumą (402—403). Prie to paties klausimo jis grįžta taip pat rašydamas apie teismą. Tačiau čia pat su tam tikru kartėliu konstatuoja, kad Lietuvoje Konstitucijos leidėjo požiūris į administracinį teismą yra aiškiai neigiamas, kad jo idėją paprastai remia tik opozicija (410).

Kai kuriuos konstitucinius institutus M. Rėmeris mėgina lyginti su atitinkamais tuomet žinomų tarybinių konstitucijų institutais, nors dažnai tai daro dirbtinai, atsižvelgdamas tiktai į kai kurių jų paviršinį panašumą.

Iš viso M. Rėmerio „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos" reljefiškai ir gana objektyviai parodo Lietuvos valstybingumo kūrimąsi ir raidą, demokratijos principų Lietuvoje formavimąsi ir konstitucinį įtvirtinimą bei pasitraukimą nuo jų.

* * *

Šiame leidinyje skaitytojui taip pat pateikiamas M. Rėmerio veikalas „Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas", kuriame dėstoma medžiaga pratęsia ir užbaigia tai, kas buvo rašoma „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitose" — iš konstitucinės teisės pozicijų vertinami 1940 m. įvykiai Lietuvoje ir jos valstybingumo likimas. Tai paskutinis žinomas profesoriaus darbas, baigtas rašyti 1944 m. pavasarį. Siaučiant karui, M. Rėmeris nematė galimybių jį išleisti ir todėl mašinėle perrašytus egzempliorius padėjo į, jo manymu, saugią vietą. 1949 m. Lietuvių teisininkų tremtinių draugija šį veikalą, pasirašytą kriptonimu „X. Y.", nenorėdama pakenkti autoriui ir neturėdama patikimų žinių apie jo mirtį, išleido Vokietijoje [1]. Kriptonimo paslaptį vėliau atskleidė lietuvių išeivijos spauda [2]. Kaip veikalo rankraštis pateko į Vakarus, galima tik spėlioti. Tikėtina, kad jo egzempliorių galėjo turėti buvęs M. Rėmerio globotinis, vėliau jo katedros asistentas F. Mackus.

Pastaraisiais metais paaiškėjo, kad vieną veikalo mašinraščio egzempliorių ir „Autoriaus žodžio" originalą su

[1] Žr.: X. Y. Lietuvos sovietizacija 1940—1941 m.: Rankraščio teisėmis.— Augsburgas, 1949.

[2] Žr.: *Stravinskas P.* Mūsų neužmirštamieji // Teisininkų žinios.— 1965.— Nr. 27—28.— P. 40.

M. Rėmerio parašu išsaugojo autoriaus kraštietis, buvęs studentas ir bendradarbis Juozas Bulavas. Tada šie abu M. Rėmerio rašiniai buvo paskelbti ir Lietuvoje[1].

„Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos", šis didelės apimties M. Rėmerio veikalas, skaitytojui pateikiamas ne visas, tam tikros jo dalies atsisakyta: 1. Plataus dogmatinio Lietuvoje galiojusių laikinųjų konstitucinių aktų ir ypač 1922 m. Lietuvos Konstitucijos nagrinėjimo, išskyrus kai kuriuos svarbiausius momentus, kurie reikšmingi tolesniam medžiagos dėstymui. Šiuo atveju atsižvelgta, kad, nagrinėdamas 1928 m. Konstituciją, M. Rėmeris nuolat lygina jos nuostatas su atitinkamomis 1922 m. Konstitucijos nuostatomis, dažnai jas pakartotinai aptardamas; 2. Viso nedidelio pirmojo skyriaus, pavadinto „Atgimusios Lietuvos valstybės genezė", skirto kai kuriems tiesiogiai nuo valstybingumo kūrimosi kiek nutolusiems klausimams nušviesti; 3. Medžiagos, liečiančios tarptautinę Lietuvos padėtį kuriantis valstybei, konkrečiai, santykius su Lenkija 1919—1920 m.

Leidinyje nevisiškai yra pateikiama tiktai pirmoji, t. y. jau anksčiau skelbta M. Rėmerio veikalo dalis, kuria suinteresuotas skaitytojas visada galės pasinaudoti.

Antroji, iki šiol nespausdinta M. Rėmerio veikalo dalis čia skelbiama visa, išskyrus kai kurias pasikartojančias ilgas citatas: buvo atsižvelgta į tai, kad, nagrinėdamas 1928 m. Konstituciją, M. Rėmeris neretai analizuoja tas pačias nuostatas skirtingais aspektais, kiekvieną kartą iš naujo pateikdamas jų tekstą, todėl šiais atvejais apsiribota vienu to paties teksto citavimu, o toliau — atitinkamomis nuorodomis į jau anksčiau pateiktą citatą.

Stengtasi išsaugoti paties M. Rėmerio veikalui duotą struktūrą, žinoma, kiek tai buvo įmanoma sutrumpinus pirmąją jo dalį — atsisakius pirmojo skyriaus, o kituose trijuose sumažinus paragrafų skaičių. Antrosios dalies (rankraščio) antrasis skyrius, matyt, dėl autoriaus neapsižiūrėjimo buvo paliktas be pavadinimo. Spaudai jį turėjo duoti veikalo rengėjas.

Apskritai, rengiant M. Rėmerio veikalus spaudai, išlaikytas autoriaus medžiagos pateikimo būdas, stilius, terminija. Todėl negalima pamiršti, kad medžiagos dėstymo maniera bei sąvokos liko būdingos to meto lietuvių literatūrai.

---

[1] Žr.: *Rėmeris M.* Lietuvos sovietizacija 1940—1941: Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas.— V., 1989.

Taisyti yra tik kai kurie dabar tvirtai nusistovėję kalbos dalykai, aiškios korektūros klaidos. Svetimi asmenvardžiai transkribuoti į lietuvių rašybą.

Esančios tekste paties M. Rėmerio nuorodos į tam tikrus „Lietuvos konstitucinės teisės" puslapius, paprastai liečiančios jo mintis, pareikštas apie tam tikras 1922 m. Lietuvos Konstitucijos nuostatas, nepatekusias į šį leidinį, orientuoja į senąjį 1937 m. leidinį.

Išsaugotas M. Rėmerio raštams būdingas gausus tarptautinių ir svetimų kalbų žodžių bei posakių vartojimas. Kai kurie iš jų paaiškinti knygos gale esančiame žodynėlyje. Suprantama, į žodynėlį pateko ne visi žodžiai ir posakiai, o tik rečiau vartojami, nes nėra konkretaus jų parinkimo kriterijaus. Jų prasmė aiškinama vadovaujantis atitinkamais žodynais, taip pat atsižvelgiant į kontekstą, kuriame jie vartoti. Todėl pateikiamos ne visos galimos konkretaus žodžio ar posakio prasmės.

Visa knygos rengėjo informacija skaitytojams M. Rėmerio rašytame tekste yra įmontuota skliaustuose ir reiškia: 1) daugtaškis <...> — šioje vietoje M. Rėmerio teksto dalis yra praleista; 2) arabiškas skaičius (1) — šiuo klausimu paaiškinimo, esančio knygos gale, eilės numeris; 3) nukreipimas į tam tikrą šios knygos puslapį (žr. 5 p.) — šioje vietoje praleistas teisinio akto tekstas jau yra cituotas nurodytame šios knygos puslapyje.

Mindaugas Maksimaitis

LIETUVOS KONSTITUCINĖS TEISĖS PASKAITOS

I dalis

3—2085

I

LIETUVOS VALSTYBĖS KŪRIMAS DIDŽIAJAME KARE

1. Sąlygos Lietuvos valstybingumui įgyvendinti

Kad nacionalinio Lietuvos valstybingumo idėja, dinamiškai glūdinti tautiniame Lietuvos atgimime, galėtų išeiti viešumon ir įsikūnyti — reikėjo dviejų dalykų: a. kad atsirastų objektyvinės sąlygos ar galimumai jai realizuotis ir b. kad atsirastų veikėjų, kurie ją savo darbu realizuotų, pasinaudodami šiomis sąlygomis.

Svarbiausios objektyvinės sąlygos, kurios sudarė galimumą Lietuvos valstybę kurti, buvo:

a. Rusų pralaimėjimas ir Rusų Imperijos Vakarų pakraščių iš šios Imperijos faktiškas išjungimas (tai buvo pasiekta 1915 m., kai Vokiečiai išvijo iš Lietuvos Rusus); žemėse, nuvalytose nuo Rusų Imperijos valdžios, ėmė tada reikštis jų individualus tautinis veidas, kuris iki tol, išskyrus neskaitlingus mokslininkus ar vietos santykių žinovus, šiaip svetimų nebuvo pastebimas, kaip Rusų valstybingumo užguitas. Šių kraštų nuo šio valstybingumo nuvalymas pats savaime kėlė ir internacionalizavo jų politinio likimo klausimą.

b. Iškeltas, galingoms valstybėms varžantis, tautų apsisprendimo principas, kuriuo pasinaudojo mažos ir pavergtos tautos ir kuris kiek varžė slepiamus imperialistinius kitų valstybių ar tautų siekimus.

c. Rusų Revoliucija, kuri pakirto Rusų titulus į buv. Imperijos pakraščius ir kuri Bolševikų veržimąsi į atplėštas iš buv. Rusų Imperijos šalis darė pavojingą ir kaimynams bei tolimesniems kraštams; o net jei šis veržimasis ir būtų pavykęs, tai šios buv. pakraščių šalys, tapusios komunistiniais SSR-ais, būtų tiktai į federaciją įjungtos, bet ne betarpiškai reaneksuotos.

d. Vokiečių sunki vidaus ir išorės padėtis karo metu, priverčianti juos kiek maskuoti savo aneksionistinius planus ir laviruoti bei žaisti laisvės šūkiais.

e. Ypatingai gi Vokiečių galutinis karo pralaimėjimas, kuris pakirto jų imperialistinius ir aneksionistinius sumanymus.

Bet ir esant šioms aplinkybėms bei sąlygoms Lietuva nebūtų tapusi nepriklausoma valstybe, jei jomis nepasinaudotų patys Lietuviai ir jei jie nebūtų savo veikliu darbu budėję, išnaudoję kiekvieną aplinkybę ir šalinę daugybę įvairių kliūčių iš vidaus ir iš oro. O šių kliūčių buvo labai daug ir jos buvo labai pavojingos.

2. 1916 metai. Pirmieji Lietuvos valstybingumo daigai

Okupacijos pradžioje — 1916 m. ir 1917 m. pradžioje — Lietuvoje likusių Lietuvių veikimas buvo labai sunkus. Šaly veikė žiauri okupacija, nieko dar nebuvo paaiškėję; ne tiktai politiniam, bet ir tautiškai-kultūriniam arba kokiam nors socialiniam darbui nebuvo vietos ir galimumo. Baisios rekvizicijos, žmonių, ypač ūkininkų, skriaudos, draugijų veikimo ir spaudos nuslopinimas, cenzūra, susisiekimo ir paštu susižinojimo beveik visiškas uždraudimas, mokyklos suvaržymas ir jos panaudojimas germanizacijos tikslams — štai buvo okupacijos režimas. Joks laisvas šalies balsas negalėjo reikštis.

Vis dėlto jau tuo laiku Vilniaus inteligentai Lietuviai ėmė savųjų tarpe kelti Lietuvos Nepriklausomybės idėją ir slaptai kontrabandos keliu ją skleisti. Šios idėjos iškėlimas, kad ir slepiamas, veikė jų ir aplinkumos sąmonę ir davė jiems jų tolimesniam darbui aiškų orientacinį siūlą, kurio jie iki laimingo galo iš rankų nepaleido. Tatai nebuvo menkas dalykas. Bet viešai ir oficiališkai jie šios minties kelti negalėjo ir tiktai kreipėsi į įvairias okupacinės valdžios vietas, skųsdamiesi šalies vardu daromomis skriaudomis ir prašydami pakeisti režimą visais nurodytais (rekvizicijos ir kitais) klausimais.

Tuo laiku (1916 m.) Vilniaus Lietuviams, veikiantiems visos Lietuvos vardu, pavyko atlikti tiktai vieną išorinę viešąją politinių Lietuvos teisių manifestaciją: tai buvo Lietuvos balso įterpimas į Rusijos pavergtų tautų Sąjungos viešus pareiškimus, būtent į šios Sąjungos atsišaukimą, adresuotą USA Prezidentui Vilsonui, ir į jos Kongreso Lozanoje balsą (Vokiečių okupacinei valdžiai leidus, į šį

Kongresą nuvyko Lietuvių delegacija iš Vilniaus ir ten pareiškė Lietuvių vardu deklaraciją). Šie aktai buvo ypatingai nukreipti prieš Rusiją su griežtu protestu prieš galimumą grąžinti Lietuvą Rusijai; juose jau aiškiai pasisakoma už politinę Lietuvos laisvę, kaip teisingumo ir tautos teisės principą. Vokiečiai tai leido daryti, nes tatai buvo nukreipta prieš jų priešą — Rusiją, kurią tie skundai kompromitavo ir galėjo jai kenkti. Rusijos pavergtų tautų sąjunga ir jos veikimas šia prasme buvo Vokiečių karo politikai pageidaujamas dalykas. Lietuviams tatai buvo gera, kaip Lietuvos politinio vardo ir jos politinių tikslų viešas tarptautinis propagandos aktas.

3. 1917 m. Rusų Revoliucija. Lietuvių Rusijoje bruzdėjimas ir Lietuvių „Petrapilio Seimas"

Žymus žingsnis pirmyn buvo padarytas 1917 metais. Čia daug paveikė Rusų Revoliucija, kilusi tų pačių metų pradžioje. Nors tie sociališkai-politiniai elementai, į kurių rankas pateko valdžia pirmu šios Revoliucijos laikotarpiu (nuo vasario iki spalio mėn.), skelbdami visokeriopos laisvės principus, nebuvo palankūs politiniam pakraščių ir Rusijos pavergtų tautų separatizmui ir prieš tų tautų reikalavimus gynėsi demokratiniu Rusijos Steigiamojo Seimo principu, jog vien tasai Seimas, kaip suvereninis visos Rusijos valstybės šeimininkas, galėsiąs būsimąjį Rusijos sutvarkymą ir jos pakraščių konstitucinę būklę nustatyti; išimtis šiuo atžvilgiu buvo daroma tiktai Suomijai ir Lenkijai, kurių autonominė politinė būklė (bet vis dėlto Rusijos sudėtyje) buvo iš anksto pripažįstama, nelaukiant Steigiamojo Seimo sprendimo.

Bet pačios pavergtos tautos, bent tos, kurių nacionalinė sąmonė jau buvo ryški, pasinaudodamos paplitusiais laisvės obalsiais ir kilusia valstybėje suirute, subruzdo ir nelaukdamos Rusijos Steigiamojo Seimo ėmė kelti savo politinės autonomijos arba visiškos valstybės Nepriklausomybės principą, organizuotis po šia vėliava, ruoštis atitinkamai akcijai arba tiesiog ją vykdyti, reikalauti iš valdžios atitinkamų žygių šiems principams realizuoti administracijoje. Šiems tikslams siekti jos ėmė plačiai naudotis paskelbta žodžio, spaudos, susirinkimų ir suvažia-

vimų laisvė, pagaliau suirutei pasireiškus ir kariuomenėje — ėmė skirti iš bendrų valstybinių kariuomenės dalių savo tautybės karius, jungti juos į tautines kariuomenės dalis ir taip ruošti savo nacionalinės kariuomenės kadrus.

Drauge su kitais subruzdo ir Rusų Lietuviai — emigrantai bei tremtiniai. Tiesa, jie negalėjo, kaip kad Ukrainiečiai, faktiškai vykdyti savo šalies valstybinimą, nes Lietuva jau buvo Vokiečių okupuota ir Rusijoj esantiems Lietuviams nepasiekiama. Bet jie per savo sušauktą Rusijos sostinėje visų Lietuvių kolonijų Rusijoje atstovų suvažiavimą, pavadintą Petrapilio Seimu, griežtai pareikalavo Nepriklausomos Lietuvos valstybės.

Tiesa, kairiųjų srovių atstovai šiame „Seime" buvo pareiškę protestą ir nedalyvavo galutiniame nutarime, bet ne todėl, kaip kad kartais jų priešai mėgina aiškinti, kad jie buvę priešingi pačiai Nepriklausomybei, o tiktai todėl, kad kairiosios srovės, artimos Rusų Laikinosios Vyriausybės sluoksniams ir per daug pasitikinčios grynai demokratiniais lozungais, kuriais kartais dengdavosi ir besislepią po jomis imperialistiniai bei nacionalistiniai Rusų liberalų ir net radikalų troškimai,— norėjo likti ištikimos Rusijos revoliuciniam Steigiamojo Seimo obalsiui, o šis Steigiamasis Seimas pripažinsiąs Lietuvai laisvę. Šios krypties žmonės iš Lietuvių tarpo Rusijoje pasitikėjo Rusų Revoliucija, kaip, jų nuomone, vienintele didele laisvės jėga, kurios reikia laikytis, nes ji viena pajėgsianti apdrausti Lietuvą nuo Vokiečių imperializmo; Lietuvių dešiniųjų ir tautininkų srovių pasiryžimas skelbti radikališkuosius savo reikalavimus jiems atrodė įtartinu, nukreiptu prieš Revoliuciją, diktuojamu noru atsirubežiuoti nuo jos ir Lietuvos reikalams pavojingu, kaip pakertančiu tą šaką, kuria kaip tik Lietuvos valstybingumo kūryba galėtų pasiremti.

Šiaip ar taip, Lietuvos valstybės ir nepriklausomybės idėja visose Lietuvių srovėse, tiek šioje, tiek anoje Karo fronto pusėje, tapo aktualiu dienos šūkiu. Lietuviai emigrantai Rusijoje patys nieko nuveikti Lietuvoje negalėjo, bet jų judėjimas buvo reikšmingas ir ne be įtakos į klausimo brendimą ir šioje fronto pusėje, kur buvo pati Lietuva.

4. Vokiškasis „Šalies Tarybos" Lietuvoje sumanymas

Tiek ši auštanti Rusijoje laisvė su visais jos atidengiamais pavergtų tautų rytojui galimumais, galėjusi patraukti ir okupuotų šalių simpatijas, tiek Vokiečiams ir Austrijai—Vengrijai nepakenčiamas karo užsitęsimas ir stengimasis nukonkuruoti savo priešus ir politinėje srity vertė okupantus Vokiečius būti kiek nuolaidesnius ir kiek atsižiūrėti į šių šalių gyventojų politinius siekimus. Tiesa, Vokiečių politika šiuo atžvilgiu nebuvo nei nuoširdi, nei nuosekli; ji buvo veidmaininga ir dviprasmiška: iš vienos pusės galima buvo jausti gilius aneksionistinius Vokiečių sumanymus, ypatingai okupuotų Kuršo ir Lietuvos atžvilgiu; šie sumanymai nelabai ir buvo slepiami; tačiau iš kitos pusės nestigo ir gražių frazių, kad ir be aiškaus pasisakymo dėl įvykdymo formos ir būdo,— apie šių okupuotų šalių emancipaciją. Be abejo, jei Vokiečiai būtų laimėję karą tiek Rytuose, tiek Vakaruose, bent Rytuose jie būtų pasirinkę aneksijų kelią, o savo imperializmą išplėtę į visą Europą. Bet tuo tarpu nuo galutinio laimėjimo jie dar buvo toli, jų priešų skaičius augo, o ekonominės karo išlaikymo sunkenybės juos daug daugiau negu jų priešus slėgė.

Juo toliau, juo labiau jie buvo verčiami įsileisti į nuolaidas okupuotoms šalims ir tų šalių tautoms, vadinasi, žengti jų valstybingumo pripažinimo keliu, leidžiant joms valstybiškai organizuotis. Žinoma, tai buvo leidžiama tiktai po Vokiečių priežiūra ir su tokiais rezervais, kurie Vokiečiams leistų, jiems karą laimėjus, išlaikyti šias valstybiškai tvarkomas šalis Vokiečių įtakoje ir globoje, kad toji globa galėtų būti lengvai pakeista aneksija. Šitaip jau 1916 m. rudenį Vokiečių ir Austrų-Vengrų Imperatoriai paskelbė Lenkijos Karalystę, neišleidę tačiau Lenkijos valdymo iš savo rankų ir nenustatę jos sienų.

1917 m. Rusų Revoliucijai besiplečiant, Vokiečių nuolaidos, nors iš karto daug siauresnės negu Lenkijos atžvilgiu, palietė ir Lietuvą. Apie Lietuvos valstybę, juo labiau apie nepriklausomą nuo Vokiečių Lietuvą, dar nebuvo Vokiečiams kalbos. Tačiau kilo Vokiečiams sumanymas įsteigti Lietuvoje patariamąjį vietos organą, šalies Tarybą *(Landesrat)*, sudarytą iš žymesnių vietos žmonių, kaip *„Beirath"* vietos valdymo ir civilinės vietos administracijos reikalams. Bet ši Taryba turėtų būti sudaryta Vo-

kiečių valdžios paskyrimu ir neturėtų jokio sprendžiamojo balso, jokios savarankiškos funkcijos ir tikros iniciatyvos. Tai būtų organas pastumdėlis, klusnus okupacinės valdžios tarnas ir patarėjas, kuris padėtų Vokiečiams valdyti ir eksploatuoti šalį, svarstytų, kas jam bus pavesta svarstyti, ir teiktų patarimus, o už tai vietos žmonėms ir pasaulio opinijai darytų iliuziją, kad štai Vokiečiai skaitosi ir su šalies balsu ir valdo ne įsakymais, bet susitarę su gyventojais. Buvo jau Vokiečių prašyta nurodyti jiems kandidatus į šią „Tarybą". Tačiau niekas iš Lietuvių nesutiko nei nurodyti kandidatų, nei dalyvauti tokioje „Taryboje".

Pati šalies Tarybos idėja, pats viešojo vietos organo, kaip viešojo šalies opinijos reiškėjo, sumanymas buvo Lietuvių veikėjų priimtas, tik pareikalauta, kad tasai organas būtų išrinktas, kad jisai būtų ne okupantų paskirtas, bet iš apačios, iš pačios šalies išeitų, kaip žmonių, būtent Lietuvių, pasitikėjimo organas, ir kad ši Taryba, kaip šalies organas, tvarkytų šalies reikalus ir užtartų juos prieš okupantus. Lietuviai reikalavo, kad būtų leista sušaukti pačios šalies išrinktų atstovų Konferenciją, kuri apsvarstytų padėtį ir išrinktų šio organo — Lietuvos Tarybos — narius.

5. Lietuvių Konferencijai ruošti Organizacinis Komitetas. „Lietuvių" klauzulė

Pagaliau okupantai sutiko, kad Vilniuje būtų sušaukta Konferencija ir kad ji išrinktų būsimos Tarybos narius, tačiau tikrų Konferencijos narių rinkimų leisti vis dėlto nesutiko. Be to, okupantai iškėlė griežtą sąlygą, kad kitokie debatai Konferencijoje tegalės būti leisti tiktai tiek, kiek rezoliucijoje bus pareikštas pageidavimas remtis Vokietija, vadinasi, bus prašoma Vokietijos paramos Lietuvai.

Konferencijai sušaukti Vilniaus Lietuviai sudarė tam tikrą organizacinį komitetą, į kurį pakvietė keliolika žymesnių Lietuvių veikėjų iš įvairių Lietuvos apskričių ir iš paties Vilniaus. Rugpjūčio mėn. Komitetas susirinko Vilniuje, kun. Staugaičiui, A. Smetonai ir dr. J. Šauliui pirmininkaujant, posėdžiavo kelias dienas ir priėmė nutarimus įvairiais principiniais ir techniniais klausimais, o sušaukti Konferenciją pavedė tam tikram vykdomajam

organui, į kurį paskyrė A. Smetoną, dr. Šaulį, kun. Stankevičių, M. Biržišką ir St. Kairį.

Komiteto nutarimuose aiškiai pareiškiamas Nepriklausomos Lietuvos valstybės principas lietuvių etnografinių sienų ribose su galimomis ekonominiais sumetimais pataisomis ir nusileidžiant griežtiems okupantų reikalavimams pasisakoma už šios Lietuvos valstybės glaudesnius santykius su Vokiečių Reichu ūkio, kultūros ir tautinės politikos sumetimais, ir motyvuojant tai tuo, kad esą Lietuvos ūkio ir kultūros reikalai stumia Lietuvą ne tiek į Rytus (Rusiją) arba į Pietus (Lenkiją), kiek į Vakarus; tačiau pareikštas ir rezervas, kad šie santykiai su Vokietija Lietuvai priimtini tik tiek, kiek jie nekenks jos Nepriklausomybei, ir kad jie dar turės būti gerai apsvarstyti ir atitinkamų Lietuvos organų nustatyti; buvo paminėtos tam tikros konvencijos su Vokietija — karinė, muito, strateginių geležinkelių..., tačiau konkrečiai šio konvencijų klausimo nesprendžiant. Kaip buvo šaukiama Konferencija nuolatinei Tarybai išrinkti? Komitetas, paaiškėjus, jog okupantai formalių tvarkingų atstovų rinkimų į Konferenciją leisti nesutiks, nutarė juos parinkti tokiu būdu, kad Komiteto nariai pasiskirtų tarp savęs apskritis, jas apvažinėtų, ten pasitartų su vietos veikėjais ir su jais drauge, kiek galima — vietos susirinkimuose, galutinai nustatytų kandidatus, vadinasi, Konferencijos narių asmenis. Buvo nustatyta, kad į Konferenciją būtų pakviečiami įvairių luomų (socialinių klasių) ar profesijų, visų pažiūrų ir srovių (partijų), ne jaunesni kaip 25 m. amžiaus Lietuviai arba, susitarus su Komitetu, ir šiaip Lietuvos piliečiai ne Lietuviai, kurie savo veikimu jau yra įrodę, kad jiems tikrai rūpi Lietuvių tautos ir šalies reikalai bei gerovė, iš viso žmonės garbingi, tvirti, energingi ir išmintingi.

Charakteringa čia tatai, kad Konferencijos sumanytojų ir rengėjų nusistatymu ši Konferencija, kurios idėja buvo Lietuvos valstybės kūrimo ruošimas, turėjo būti ne pačios žemės, ne Lietuvos gyventojų be tautybės skirtumo, bet *Lietuvių Konferencija*. Kad ir buvo nuolat pabrėžiamas *demokratinis* būsimos Lietuvos valstybės pobūdis, kuris, einant klasikiniais demokratijos principais, turėtų būti pagrįstas tautos-populi, o ne nacionalinės tautos (1), suverenumo ir anoniminės daugumos reprezentavimo principu, bet tikrenybėje buvo kuriama *nacionalinė* Lietuvos valstybė ir ji buvo kuriama Lie-

tuvių; iš tikrųjų kitokia Lietuvos valstybė kitų, vadinasi, ne Lietuvių, ir negalėjo būti kuriama, nes tiktai iš tautinio lietuvių judėjimo jos idėja ir kilo, o jei kiti imtų ką kurti, tai jie savo socialiniais tikslais ir savo nusistatymu kurtų ne Lietuvos valstybę, bet kitokią politinę konstrukciją; o jei iš karto Lietuviai pačiam kertiniam akmeniui padėti būtų susidėję su kitais, tai tuojau pačioje Konferencijoje jau būtų kilę ginčų ir vidaus nesantaika, kenkianti kūrybai, ardanti pasistatytą tikslą ir duodanti progos okupantams įsikišti (*„tertius gaudens"* arba *„divide et impera")* arba kitokioms politinėms kombinacijoms laimėti. Tatai gerai suprato anų laikų Lietuvių veikėjai, ir todėl jų nustatyta lietuvybės klauzulė liudija apie jų atsargumą; anomis aplinkybėmis ji buvo būtina.

Reikėjo, kad Konferencijos ir didelio pradedamojo darbo dalyviai būtų prieš okupantus ir prieš visus kitus, norinčius Lietuvą valstybiškai praryti,— šio pamatinio tikslo atžvilgiu solidarūs ir vieningi. Ir kai įsižiūrėsime, tai iš tikrųjų visų kitų sociališkai-tautinių veiksnių Lietuvoje politinis nusistatymas tuo laiku buvo kaip tik toks, kad jis visiškai šį Lietuvių rezervą pateisindavo.

6. Žymesniųjų Lietuvos tautinių mažumų to laiko nusistatymas

Ne tiktai tada, bet ir vėliau, kai Taryba jau buvo Lietuvių įkurta, kiti nelietuviškieji šalies gyventojų elementai, vadinami tautinėmis mažumomis, dar šiaušėsi ir iš karto nesutikdavo įeiti į Tarybą bendrajam šalies valstybingumo darbui dirbti.

Šie kitataučių elementai, su kuriais teko skaitytis, buvo trys: gudai (Baltgudžiai), Žydai ir visų stipriausias, nes pasiremiąs atgimstančios Lenkijos pajėgomis bei politika,— Lietuvos Lenkai — lenkiškosios Lietuvos įpėdiniai. Ir jie nenorėjo susidėti su Lietuviais Lietuvos Taryboje ne tiktai todėl, kad ši Taryba buvo vienų Lietuvių įsteigta ir kad jie buvo nuo pat pradžios ją besteigiant pakviesti, bet ypatingai todėl, kad jie nepritarė pačiai Lietuvos valstybingumo programai, Lietuvių iškeltai, kaip lietuvių tautinio judėjimo išvadai.

a. Žydai — bent daugiausia ir bent iš pradžių — buvo linkę jungti Lietuvą su didžiąja Rusija: griežtas valstybinis separatizmas, mažos nepriklausomos valstybėlės įs-

teigimas — jiems didelių simpatijų nekėlė ir kelti negalėjo (nors, tiesa, dar prieš Karą (2) Žydų tarpe buvo Vilniuje susidariusi nežymi vietos valstybingumo šalininkų jaunųjų srovė); pagaliau jeigu jau Lietuva turėtų nuo Rusijos visiškai atsiskirti, tai Žydams ji būtų pageidaujama kuo didžiausiu plotu.

b. Gudai — aš turiu galvoje tautiškai susipratusius Gudus — jų neskaitlingus inteligentus Vilniuje — buvo linkę į Lietuvos—Gudijos federaciją, vadinasi, į istorinės Lietuvos (Didžiosios Kunigaikštijos teritorijoje) valstybingumą, o ne į etnografinės Lietuvos teritorijos valstybę, kuri savo Rytuose apimtų ir gudų kalbos gyventojų (gudų katalikų, sugudėjusių Lietuvių) dalelę.

c. Lietuvos lenkai iškėlė didžiosios bendrosios Lenkijos vėliavą tik pripažindami joje Lietuvai autonomiją arba istorinės Lietuvos valstybės, susijungusios Unijos ryšiais su Lenkija; žymioje daugumoje — išskyrus atskirus asmenis ir tuos, kurie ėmė gravituoti į lietuvybę ir vadintis lenkiškai kalbančiais Lietuviais,— jie buvo aršiausi ir drauge pavojingiausi Lietuvių vykdomos Lietuvos valstybingumo programos priešai, kurie pagaliau ir pajėgė iš dalies šios programos įvykdymą sutrukdyti (Vilnius su Lietuvos Rytais).

Vadinasi, Lietuviams besiruošiant kurti Lietuvos valstybę, tuo laiku jiems tebuvo galima pasiremti tik pačiais Lietuviais. Todėl ir ruošiamoji Konferencija buvo Lietuvių Konferencija. Konferencijos rengėjai turėjo galvoje, kad tiktai Konferencijai jau išrinkus Lietuvos Tarybą iš vienų Lietuvių, Taryboje bus rezervuota keletas vietų tautinėms mažumoms, kurios tada bus Tarybos pakviestos joje dalyvauti (įeiti į ją).

7. Vilniaus 1917 m. Konferencija ir jos nutarimai

Pagaliau 1917 m. rugsėjo mėn. Vilniuje Konferencija susirinko. Joje dalyvavo 200 su viršum Lietuvių, sukviestų ir atvykusių iš visų Lietuvos vietų, priklausančių įvairioms profesijoms, socialinėms klasėms ir partijoms (iki socialdemokratų imtinai). Konferencijos garbės pirmininku buvo išrinktas tautinio Lietuvos atgimimo patriarchas, didysis dr. Jonas Basanavičius; į prezidiumą įėjo p. Ste-

ponas Kairys, kun. Staugaitis, kun. Kazys Šaulys, Antanas Smetona ir Jonas Vileišis.

Svarbiausi Konferencijos nutarimai liečia: a. politinę Lietuvos ateitį, b. Lietuvos santykį su Vokietija, c. santykį su mažumomis, d. Lietuvos Tarybą.

Pirmuoju klausimu pasisakyta už nepriklausomą demokratiniais principais sutvarkytą Lietuvos valstybę, sudarytą iš etnografinės (tatai plačiau negu kalbinė) Lietuvos su, jei reikėtų, ekonominio (ūkiškojo) pobūdžio sienų pataisomis (Didžiojo Vilniaus Seimo formulė Organizacinio Komiteto redakcijoje). Konstituciniams šios valstybės pamatams nustatyti nutarimai numato reikalą sušaukti demokratiškai išrinktąjį Steigiamąjį Seimą Vilniuje.

Antruoju klausimu, kuris, be tarptautinio, yra šiek tiek ir konstitucinio pobūdžio, iš bendrųjų Lietuvos valstybės santykių su jos kaimynais, kurių sutvarkymas rezervuojamas būsimam Steigiamajam Seimui, išskiriamas Lietuvos santykis su Vokiečiais; čia nusileidžiama okupantų jėgai ir jų kategoriškam reikalavimui, nors vis dėlto su pastanga kiek sušvelninti nusileidimą ir padaryti jį sąlyginį. Būtent — jau nebelaukdama Steigiamojo Seimo sprendimo — Konferencija pareiškia nuomonę ar viltį (tezę), kad būsimai Lietuvos valstybei esą galima įeiti į glaudesnius santykius su Vokiečių Reichu; ši tezė apdraudžiama šiais rezervais: a. kad šie santykiai nepakenktų nepriklausomam Lietuvos gyvenimui; b. kad šių santykių esmė dar turėsianti būti nustatyta, vadinasi, ji tuo tarpu liekanti atvira. Kaip ir Organizacinio Komiteto rezoliucijose, ši tezė (glaudesnių su Vokietija santykių tezė) motyvuojama tuo, kad esą normaliniu (ne Karo) metu Lietuvos reikalai labiau palinkę į Vakarus negu į Rytus arba į Pietus.

Pagaliau šių glaudesnių su Vokietija santykių galimumas čia susiejamas su viena politine sąlyga: šis galimumas būsiąs tiktai tada ir tiek, kiek Vokiečių Reichas sutiks: a. pripažinti Lietuvos valstybę dar prieš taikos konferenciją (turima galvoje gal pasaulinė taika, baigianti Vokiečių karą su visais aliantais, ar tiktai taika su Rusais?) ir b. taikos konferencijoje paremti Lietuvos reikalai (interesai; suprask: parems Lietuvos valstybės pripažinimą).

Trečiuoju klausimu principiškai Konferencija pasisakė už tai, kad Lietuvos valstybėje mažumoms būtų užtikrintos

sąlygos jų laisvam kultūriniam plėtimuisi. Lietuvos Taryboje tautinių mažumų atstovų skaičius galėsiąs būti: 5 iki 6 (narių — Lietuvių skaičius nustatyta: 20 ir tiek ir išrinkta, o be to, leista kooptuoti, bet ne daugiau kaip 1/4 renkamų narių, vadinasi, iš viso galėjo būti 25; taigi mažumų atstovų įsileista nuo 20 iki 30% Lietuvių skaičiaus, arba nuo 18 iki 23—24% bendrojo visų Tarybos narių — su mažumų nariais — skaičiaus). Tvarką, kuria mažumos išrenka savo atstovus į Tarybą, nustatysianti pati Taryba. Mažumų atstovams į Tarybą iškeltos šios trys sąlygos: šiais atstovais tegalėsią būti tik asmenys: a. kurie pritaria Konferencijos priimtai rezoliucijai, liečiančiai nepriklausomą Lietuvos valstybę, b. kurie nėra dalyvavę jokiame prieš Lietuvius (ar prieš Lietuvą) nukreiptame veikime ir c. kurie Lietuvių kalbą bent supranta.

Tad ir čia ryškiai matyti ne tautos — *populi* demokratinės valstybės konstrukcijos principas, bet principas iš esmės sociokratinės, nacionalizmu (3) pagrįstos valstybės; čia valstybės kūrybos darbe šeimininkė yra viena tauta — Lietuvių tauta, kuri steigia savo nacionalinę valstybę ir, suteikdama šioje valstybėje kitoms tautinėms grupėms (tautinėms mažumoms) teisingas tautiškai kultūrinio gyvenimo sąlygas, nustato joms pagrindinius bendradarbiavimo nuostatus.

Tokia, be abejo, buvo Lietuvos valstybės, kaip ir kitų pokarinių valstybių, pačios kilmės logika, kurią tenka moksliškai konstatuoti, ir tokie buvo jos steigimo darbo praktiški galimumai; ir kad šiuo keliu eita — ir net pačių demokratų eita,— netenka stebėtis: tai buvo išmintinga ir tikslinga, tai buvo vienintelis kelias, kuriuo tada buvusiomis aplinkybėmis buvo galima vaisingai siekti tikslo. Demokratiniu atžvilgiu, be abejo, nuoseklesni buvo Lietuvių emigrantų demokratai Lietuvių „Petrapilio Seime", bet jie buvo praktiškai naivūs.

Tačiau ir Vilniaus Konferencijos bei Tarybos demokratai, kad ir nusileisdami sociokratinei nacionalizmo logikai, verčiančiai juos skaitytis su socialiniais darbo galimumais, turėjo galvoje d e m o k r a t i n ė s valstybės įkūrimą; savo nusileidimą jie aprėžė tik pačiu tos būsimos valstybės sąlygų iškovojimu, o jas iškovojus ir valstybės faktą nustačius, jos sutvarkymo darbas turėjo būti pagrįstas demokratiniu Steigiamojo Seimo receptu. Ši demokratinė Steigiamojo Seimo formulė tada buvo visų

pradėto darbo dalyvių be išimties priimta, o pagaliau ir negalėtų būti nepriimta, atsižvelgus į universalinį šios formulės pripažinimą pasauly — ypatingai tuo laiku; jos nepriėmus, pats Lietuvos kūrimo darbas būtų sukompromituotas. Taigi pradėtame darbe demokratinis ir nacionališkai sociokratinis principai varžėsi.

Pagaliau ketvirtuoju klausimu Konferencija pripažino esant būtina išrinkti Lietuvos Tarybą visoms Konferencijos rezoliucijoms įvykdyti, kitaip sakant, Lietuvos valstybei kurti. Ji ir buvo išrinkta iš 20 asmenų, kuriuos Vokiečių valdžia patvirtino.

8. Okupantų ir Lietuvos Tarybos santykis Tarybą įkūrus

Pripažindami Tarybą kaip pagalbinį vietos organą *(Landesrat)* būsimojo administracinio ir ūkiškojo Lietuvos sutvarkymo pamatams (ar principams) svarstyti, kuris šiuo atžvilgiu turi okupacinei valdžiai padėti išspręsti šiuos klausimus, Vokiečiai vengė ištarti žodį „Lietuvos valstybė" arba „nepriklausomybė"; jie kalbėjo apie Lietuvos atstatymą, apie sudarymą iš Lietuvos kultūringos pažangios šalies, apie lietuviškojo šalies pobūdžio išlaikymą, apie laisvąjį šalies gyventojų veiklumą ir t. t.

Buvo aišku, kad, kol karo rezultatai dar nėra galutinai paaiškėję, Vokiečiai dar nenori padaryti Lietuvos klausimu jokio sprendimo, kuris juos varžytų; jie nori laikyti okupuotą Lietuvą kaip laidą savo rankoje ir kozyrį (atutą), kuriuo jie gali vienaip ar kitaip sulošti savo lošiamąją karo partiją; jei jie bus visiškais nugalėtojais, jie gal įjungs ją į Vokietiją; jei karą reikės baigti kompromisu, jie leis jai kiek laisviau tvarkytis. Bet tuo tarpu jiems reikėjo neišleisti Lietuvos likimo iš savo rankų ir dar paskutinio žodžio netarti, viliojant Lietuvius, taip sakant, pusžodžiais, neatstumiant jų nuo savęs, bet ir per daug nesusirišant kategoriniais iš anksto pasižadėjimais.

O Lietuvių, vadinasi, jau dabar Tarybos, politika buvo nukreipta į tai, kad pasinaudojus kiekviena proga ir karo bei politinėmis aplinkybėmis tasai galutinis paskutinis žodis — žodis, Vokiečių slopinamas ir sudarąs vyriausiąjį Tarybos tikslą — Nepriklausomos Lietuvos valstybės žodis — būtų iš Vokiečių gerklės, kad ir jiems to nepagei-

daujant, išplėštas. Apie Tarybos memorandumus Vokiečių valdžiai, apie jos pastangas paveikti Vokiečius, kad būtų sušvelnintas sunkus ir žiaurus okupacijos režimas rekvizicijų, gyventojų kankinimo, priverstinių darbų, miškų naikinimo, mokyklos reikalais, čia plačiau mes nekalbėsime.

9. Tarybos propaganda užsienio lietuviams

Pačioje savo gyvavimo pradžioje Lietuvos Taryba pasirūpino sustiprinti Vilniaus Konferencijos rezoliucijų nustatytą programą ir savo, kaip šios programos vykdytojos, autoritetą.

Tam būtinai reikėjo gauti kitų, užsieny esančių, Lietuvių opinijos pradėtam darbui pritarimą; nes kitaip būtų galima laukti priekaišto, kad Lietuvos Taryba ir pačios Vilniaus Konferencijos nutarimai esą Vokiečių politinės intrigos padariniai; šalis, girdi, okupuota, ji negalinti laisvai pareikšti savo balso, Vokiečių režimas esąs žiaurus, tad esą Vokiečiai parinkę sau ištikimus arba baikščius žmones iš Lietuvių tarpo ir jų lūpomis pareiškę tai, kas šiems žmonėms buvę Vokiečių įsakyta. Pačioje Lietuvoje tokią pažiūrą į Konferencijos nutarimus ir į Tarybą bei jos veikimą stengėsi skleisti Lietuvos Nepriklausomybės ir Tarybos priešai, norėję arba įjungti ją atgal į Rusiją, arba sujungti su atgimstančia Lenkija, vieni — tiesioginės Lenkijai aneksijos, antri — Unijos ar federacijos, ar autonomijos ryšiais. Tokią pat nuomonę jie galėjo skleisti ir skleidė tiek revoliucinėje Rusijoje, tiek Vakaruose ir tiek svetimiems, tiek ten esamiems Lietuviams, o kadangi ten esantys Lietuviai buvo geležine karo fronto linija atskirti nuo Lietuvos, iš kurios jie tiesioginių tikrų informacijų neturėjo, o žinojo apie Vokiečių okupacijos žiaurumą ir imperialistinius jų planus, tai buvo pavojus, kad jie patikės šia priešų skleidžiama versija ir ims pradėtą darbą ir Tarybą diskredituoti. Reikėjo ne tiktai tiksliai painformuoti anuos Lietuvius, bet ir gauti jų pritarimą, kad sutvirtėtų pradėtas darbas, kad jis gautų tikrai tautinio darbo autoritetą, kaip Lietuvių politinio apsisprendimo reiškinys, ir pagaliau kad anie Lietuviai padėtų griauti kenksmingą priešų propagandą.

Už okupuotos Lietuvos ribų buvo du ypatingai svarbūs Lietuvių centrai, su kuriais teko rimtai skaitytis ir jų

sankcijos įgijimu pasirūpinti: a. vienas, svarbiausias, buvo didžiulė Lietuvių emigrantų visuomenė revoliucinėje Rusijoje; b. antras, siauresnis, susidedąs ypač iš inteligentų, Lietuvių centras Vakaruose, ypač neutralinėse valstybėse (šiuo atžvilgiu svarbiausia buvo neutralinė Šveicarija, kur suvažiuodavo ir organizuodavosi visokių šalių emigrantai).

Šiam tikslui Tarybai pavyko sušaukti užsieny dvi Lietuvių konferencijas, į kurias gauta okupantų leidimas nuvykti ir Tarybos atstovams: pirmoji šių konferencijų įvyko spalių mėn. Stokholme, kur Tarybos deleguotas atstovas susitiko su iš revoliucinės Rusijos atvykusiais Lietuvių emigrantų veikėjais; antroji konferencija su Vakaruose gyvenančiais Lietuviais įvyko lapkričio mėn. Šveicarijos Berne. Abi konferencijos griežtai pasisakė už Nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę, pareiškė savo solidarumą su Vilniaus Konferencijos darbu ir pripažino Tarybą kaip autoritetingą Tautos pasitikėjimo organą; bendrais bruožais abi užsienių konferencijos savo rezoliucijose pakartojo Vilniaus Konferencijos rezoliucijų tezes, tiktai vengė iš santykių su kitais Lietuvos kaimynais išskirti ir ypatingai favorizuoti santykius su Vokiečiais.

10. Vokiečių viliojimai ir Lietuvos Tarybos 1917.XII.11 nutarimas; šio nutarimo padariniai

1917 m. pabaigoje bendra politinė padėtis Rytuose kiek pasikeitė ir ryšium su tuo Vokiečiai išdrįso kiek aiškiau kelti Lietuvos klausimą. Bolševikų perversmas revoliucinėje Rusijoje (4), jų pabrėžiamas ir skelbiamas laisvo tautų valstybinio apsisprendimo principas, taikomas ne tik svetimų valstybių tautoms, bet ir buv. Rusų Imperijos teritorijai, vadinasi, liečiąs ir Lietuvą (ar Lietuvius), pagaliau taikos Rytuose perspektyva vertė Vokiečius išaiškinti ir nustatyti savo politinę programą painiuose Rytų, ypač iš Rusijos jau išplėštų jos Vakarų pakraščių politinio sutvarkymo klausimuose.

Iš vienos pusės Vokiečiams reikėjo vengti tiesioginės aneksijos tezės, nes tatai kenktų jų prestižui Vakaruose, kur laimėjimas toli gražu dar nebuvo pasiektas, ir kompromituotų jų politinius tikslus, tad reikėjo dėtis tautų laisvės šalininkais ir globėjais, bet iš antros — norėta vis

dėlto bent šios Vokiečių kariuomenės pagrobtos žemės iš savo rankų neišleisti. Aneksija ne tiktai kompromituotų Vokietiją Vakaruose, bet ir būtų nepriimtina Bolševikams, kurie šitokios taikos sąlygos nebūtų galėję priimti. Tai geriausia būtų buvę Vokiečiams, kad pačios okupuotos šalys kuriuo nors būdu pasisakytų už savo įjungimą į Vokietiją. Kurše to būtų dar galima tikėtis iš Vokiečių baronų ir iš vietos Vokiečių (Baltų), kurie būtų galėję suklastoti „šalies valią"; Lenkijoje nuo šio kelio jau buvo pačių Vokiečių atsisakyta, jiems 1916 m. paskelbus Lenkijos Karalystę, kurią jie tikėjosi išlaikyti vasalinę ir apkarpytą. Liko Lietuva; bet Lietuvoje nebuvo tokio elemento, kuris būtų pasisakęs už tiesioginę Lietuvos aneksiją Vokietijai; tai buvo neįmanoma; Lietuviai pasisakė už nepriklausomybę, Lietuvos Lenkai stengėsi išspręsti Lietuvos likimą Lenkijos kryptimi. Reikėjo Vokiečiams mėginti eiti veidmainingu kompromiso keliu; skelbti Lietuvos laisvės ir valstybingumo principą, viliojant juo Lietuvius, bet šiai laisvei neduoti Nepriklausomybės formulės ir suvaržyti ją tokiais rezervais, kurie rištų šalį su Vokietija. O Lietuviai siekė kaip tik Nepriklausomybės ir jei sutikdavo kiek nusileisti Vokiečiams, tai buvo nusistatę šiuos nusileidimus kiek galima siaurinti, kad jie pačios Nepriklausomybės ir šalies valstybingumo neprarytų. Čia ir prasidėjo ypatingas abiejų šalių — Tarybos ir Vokiečių — varžymasis.

Vokiečiai ėmė kalbėti apie „autonominį" tautinės Lietuvos „politinį organizmą", kurį, Lietuviams iš Vokiečių prašant pagalbos ir paramos, Vokiečiai įkurtų jiems patys, Tarybai dalyvaujant tiktai patarimais ir pritarimu.

Bet štai jau 1917 m. lapkričio—gruodžio mėn. Vokiečiai pagaliau sutinka, kad Taryba paskelbtų Lietuvos valstybę, bet reikalauja, kad drauge skelbtų ir tai, kad ši Lietuvos valstybė būsianti su Vokiečių Reichu surišta tam tikra pastovia ir amžina sąjunga — ši gi sąjunga turinti reikštis militarine, prekybine arba transporto, muito ir valiutos unija.

Taryba stengėsi šiuos pasiūlymus kiek sušvelninti, ypač: a. pasižadėjimą įeiti į pastovius ir amžinus santykius su Vokietija padaryti ir paskelbti pareinančiu nuo Nepriklausomos Lietuvos valstybės pripažinimo, Vokiečių pareikšto tuojau arba bent iki taikos sudarymo, ir nuo Vokiečių pasižadėjimo remti Lietuvą taikos konferencijoje; b. pakeisti militarinę ir prekybinę uniją karo kon-

vencija ir transporto konvencija; c. pasitenkinti pačiu Lietuvos santykiu su Vokietija, taip pat konvencijų ir unijų principais, rezervuojant jų nustatymą Steigiamojo Lietuvos Seimo nuožiūrai.

Vis dėlto pagaliau, aplinkybių spiriama, po ilgesnių debatų 1917.XII.11 Taryba priėmė deklaraciją (5), kurioje nuo savo čia a. ir c. punktuose nurodytų restrikcijų atsisakė, į deklaraciją jų neįrašė ir pasitenkino Vokiečių reikalaujama formule (tiktai pakeitus karo ir prekybos uniją karo ir transporto konvencijomis).

Tarybos XII.11 nusileidimas Vokiečiams padarė ne geriausią įspūdį šaly ir davė progos jos ir Lietuvos Nepriklausomybės ir valstybingumo priešams kaltinti visą Tarybos akciją tarnavimu Vokiečiams; Vokiečių aneksionistai aiškino Tarybos XII.11 deklaraciją pačių Lietuvių noru būti įjungtais į Vokietiją.

Pagaliau Brastos (6) taikos konferencijoje su Rusais į Rusų atstovų pareiškimą apie Laisvą tautų buvusioje Rusų Imperijos teritorijoje apsisprendimo teisę Vokiečiai, remdamiesi Tarybos XII.11 deklaracija, ėmė Lietuvos atžvilgiu tvirtinti, kad Lietuvos klausimas šiuo esąs baigtas, nes Lietuviai jau esą apsisprendę. Pačios Lietuvos Tarybos atstovų į Brastos konferenciją Vokiečiai įsileisti nesutiko, nors Taryba to reikalavo. Jie pajuto, kad, remdamiesi Rusų skelbiamais principais, šie atstovai imtų savotiškai XII.11 deklaraciją aiškinti, tad jais nepasitikėjo ir iš savo priežiūros išleisti bijojo.

Tada Taryba pabūgo ir supratusi, jog padarė klaidą, ėmė taisyti savo XII.11 žygį. 1918 m. sausio 8 d. ji priėmė nutarimą, kad vidaus santvarkai Lietuvoje ir Lietuvos su kaimynais santykiams nustatyti esą būtina kiek galima skubiau sušaukti Steigiamąjį Seimą (7), o sausio 9 d., kreipdamasi į Vokiečių vyriausybę, pareiškė, kad ji tiktai tada sutiksianti notifikuoti Rusų valdžiai ir spaudoje paskelbti gruodžio 11 d. deklaraciją, kai su Vokiečiais susitars: a. kada ir kuriomis sąlygomis šalies administracija bus perleista Tarybai, b. kada pasibaigs karinė Lietuvos okupacija ir Vokiečių kariuomenę pakeis Lietuvos milicija, c. kada Vokietija pripažins Nepriklausomą Lietuvos valstybę. Vokiečiai, žinoma, šitų pataisų ir rezervų nepripažino. Jie griežtai laikėsi XII.11 akto.

I.27 Vokiečių Užsienių Reikalų Ministerijos atstovas Vilniuje raštu pareiškė, kad jis esąs įgaliotas pripažinti nepriklausomą Lietuvos valstybę gruodžio 11 d. akto są-

lygomis ir manąs, kad esamomis politinėmis aplinkybėmis šis pripažinimas greitu laiku galėsiąs būti padarytas. Kad ir nepasitikėdama Vokiečiais, bet ypatingai vertindama formalaus pripažinimo aktą ir norėdama greičiau jį iš Vokiečių gauti, Tarybos dauguma ryžosi kiek nusileisti Vokiečiams ir balsų dauguma priėmė kompromisą, sutikdama su Vokiečių sąlygomis, tiktai prašydama pripažinimo akte bent paminėti būsimojo Lietuvos Steigiamojo Seimo kompetenciją sutvarkyti santykius su kaimynais. Šis kompromisinis daugumos nutarimas sukėlė pačioje Taryboje krizę: protestuodami prieš Vokiečių spaudimą, keturi kairiojo Tarybos sparno nariai iš jos išstojo.

11. 1918.II.16 Aktas

Tačiau kadangi Vokiečių taikos derybos su Rusais nutrūko ir Lietuvos klausimas tapo Vokiečiams mažiau aktualus, o iš antros pusės kairiųjų secesija iš Tarybos mažino Tarybos pareiškimo įspūdį, kuris kaip tik Vokiečiams rūpėjo,— tai Vokiečiai paliko Lietuvos klausimą be tolimesnio judėjimo. Iš tikrųjų tai buvo labai sveika tiek pačiai Tarybai, tiek Lietuvos Nepriklausomybės reikalui,— nes kaip tik iš šios padėties turėjo gimti ir gimė svarbus ir švarus, neapsunkintas ir nesuterštas jokiais Vokiečiams politiniais servitutais ir jokiais jiems ypatingais pasižadėjimais grynos ir aiškios Nepriklausomos Lietuvos Valstybės įkūrimo aktas. Garsus mūsų visų gerbiamas 1918. II.16 Aktas.

Būtent Lietuvos Tarybai Vokiečių imperialistiniai siekimai ruošiant Lietuvos Valstybės pripažinimą ir įkūrimą buvo visai aiškūs, o kai Vokiečiai nustojo rūpintis Lietuvos klausimu ir reikšti norą pripažinti Lietuvą, tai Lietuviams nebuvo reikalo ir prasmės laikytis iš anksto duotų vienšališkų pasižadėjimų ir juos kartoti. Ir be to, Tarybai rūpėjo grąžinti į savo sudėtį keturis išstojusius kairiojo sparno narius, juo labiau kad anuo revoliuciniu metu kairiųjų dalyvavimas Taryboje buvo labai svarbus Tarybos autoritetui ir todėl Tarybos daugumos labai branginamas — ypatingai tatai buvo svarbu Tarybos autoritetui Lietuvių emigrantų tarpe revoliucinėje Rusijoje — ir kairiųjų secesija sudavė skaudų smūgį Tarybos ir jos veikiamojo darbo prestižui. Dideliam socialiniam, šiuo

atžvilgiu tautiniam, tikslui reikia didžiausios atitinkamos socialinės grupės, šiuo atžvilgiu — tautinės vienybės.

Tai gerai suprato Taryba. Ne mažiau tatai suprato ir keturi kairiojo bloko nariai, kurie ir pačia savo secesija patarnavo reikalui. Konfidenciališkai su secesijonistais buvo susitarta dėl jų grįžimo ir dėl Nepriklausomybės paskelbimo rezoliucijos turinio. Ir pagaliau vasario 16 d. Tarybos posėdy drauge su grįžusiais į Tarybą secesionistais buvo nustatyta šios rezoliucijos redakcija, ir pati rezoliucija Tarybos vienbalsiai priimta.

Ši rezoliucija sudaro istorinį Vasario 16 dienos Aktą, kuris Lietuvos Respublikoje yra laikomas teisiniu Lietuvos Valstybės įkūrimo aktu, jos teisine pradžia.

Šio akto tekstas (8) mums rodo, kad: a. remiantis pripažinta tautų apsisprendimo teise ir Lietuvių 1917.IX.18—23 Vilniaus Konferencijos nutarimu, paskelbiama Nepriklausoma Lietuvos Valstybė, ir tai sudaro laisvą šios teisės vykdymo aktą; b. ši Nepriklausoma Lietuvos Valstybė ne iš naujo kuriama, bet atkuriama, vadinasi, jos atkūrimo ar atgimimo faktą, įvykusį tautos apsisprendimu, užtenka paskelbti (proklamuoti), o tai Taryba ir daro; c. Tarybos titulas šiam aktui paskelbti pareiškiamas tas, kad ji yra vienintelė Lietuvių tautos atstovybė ir, vadinasi, ji tik viena gali Lietuvių tautos vardu teisiškai pasisakyti ir jos šiuo vardu pasisakymas yra teisinis pačios tautos valios aktas; d. Nepriklausoma Lietuvos Valstybė remsis demokratiniais pagrindais; e. jos sostinė yra Vilnius; f. Nepriklausomos Lietuvos Valstybės įkūrimas yra lydimas visų ją su kitomis tautomis jungusių politinių ryšių nutraukimo; g. Lietuvos Valstybės santvarka ir jos su kitomis valstybėmis santykiai bus galutinai Steigiamojo Seimo nustatyti; h. šis Steigiamasis Seimas turi būti kuo skubiau, kaip tik tatai bus galima, sušauktas; i. šis Seimas bus, remiantis demokratiniais principais, išrinktas visų šalies gyventojų. Šio akto tekstan taip pat įrašytas nutarimas pranešti jį Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybėms, prašant jas pripažinti Nepriklausomą Lietuvos Valstybę.

Kyla klausimas, ar 1918 m. vasario 16 d. aktu Lietuvos Valstybė jau buvo iš tikrųjų įkurta? Žinoma, sprendžiant šį klausimą šios dienos Lietuvos valstybės pozityvinės teisės (9) nuostatais, tenka į jį atsakyti teigiamai: Lietuvos pozityvinė teisė laiko šį aktą ir jo datą Lietuvos valstybės įkūrimo pradžia: tad teisiškai tatai yra neabe-

jotinas faktas, iš kurio tenka daryti visas teisines išvadas.

Tačiau to laiko faktinėmis aplinkybėmis, kai šis teisinis faktas dar nebuvo valstybės pozityvinės teisės nustatytas, į klausimą, ar šiuo II.16 aktu Lietuvos valstybė jau buvo įkurta, tektų atsakyti neigiamai. Lietuvos valstybės tada dar nebuvo, nes valstybės reiškiniui trūko gal svarbiausio jo elemento, kuris, taip sakant, sucementuoja ir kitus du elementus, būtent trūko valdžios (10), besireiškiančios teritoriniu imperiumu (11). Valstybinės socialinės tikrenybės atžvilgiu ši paskelbtoji Valstybė dar nebuvo išėjusi iš idėjų pasaulio. Gali būti, kad nacionalinėje Lietuvių tautoje šis paskelbtasis valstybės įkūrimo aktas ir sudarė tam tikrą ypatingą socialinį junginį, apimantį ir sociališkai surišusį visus tuos susipratusius Lietuvius, o gal ir kai kuriuos kitus valstybiškai nusistačiusius šalies gyventojus, kurie galėjo būti ir visiškai pasiryžę ne tiktai priimti šį aktą, kaip vėliavą savo veikimui, bet ir drausmingai pasiduoti Tarybos, kaip šios paskelbtos vadovybės, valdžiai, pripažinus jos įsakymų galią; bet šitoks junginys dar buvo laisvas — subjektyvinis ir objektyvinio valstybės pobūdžio, kaip priverstinio teritorinio suvereninio junginio, dar neturėjo; kartu jisai negalėjo būti ir nesamos valstybinės pozityvinės teisės teisiškai nustatytas.

Tačiau, žinoma, politinės šio akto reikšmės Lietuvos valstybės įkūrimo procese tatai nė kiek nemažina. Politiškai ši valstybė buvo proklamuota ir proklamacijos aktas nustatė Lietuvių tautos, kaip žymiausiojo šalies socialinio veiksnio, savo valios ar tvirto valstybinio nusistatymo pareiškimą, kuris, einant viešpataujančiomis nacional-demokratiškomis tezėmis, — tautų apsisprendimo principu, kaip tik tarptautiškai reiškė šį laisvąjį apsisprendimą, laikomą valstybės įkūrimo titulu.

12. Kaizerio 1918.III.23 manifestas

Okupantams vokiečiams, lygiai kaip ir kitiems Tarybos valstybinės programos priešams, tasai svarbus politinis šio akto momentas buvo pavojingas ir piktas, nes jisai jų sumanymus pakirsdavo ir jiems įkūnyti titulą išplėšdavo. Tad jie ir subruzdo. Galingiausi iš priešų, trukdančių Tarybos programos laisvąjį vykdymą, buvo tada,

žinoma, Vokiečiai, kaip faktiški šalies valdovai, jos okupantai. Vasario 16 d. akte nebuvo jokių pasižadėjimų, jokių steigiamos Lietuvos valstybės susivaržymų ryšiais su Vokietija.

Tad Vokiečiai tuoj ėmė daryti spaudimą Tarybai. Vokiečių okupacinė cenzūra vasario 16 d. akto vietos spaudoje paskelbti neleido; nors pačioje Vokietijoje keli laikraščiai, karo cenzūrai neapsižiūrėjus, šio akto tekstą paskelbė, bet cenzūra tuojau kitiems uždraudė jį perspausdinti arba komentuoti. Vokiečių valdžios buvo pareikšta Tarybai, kad Vokietija jau buvusi pasiruošusi Nepriklausomą Lietuvos Valstybę gruodžio 11 d. deklaracijos pagrindais pripažinti, bet vasario 16 d. aktas esą paneigęs anuos pagrindus ir sutrukdęs tai padaryti; Vokietija ir dabar galėsianti Lietuvą pripažinti, bet tiktai tada, kai Taryba, panaikinus vasario 16 d. aktą, grįš į gruodžio 11 d. deklaraciją.

Taryba nuėjo kompromiso keliu: panaikinti vasario 16 d. aktą ji nesutiko, bet iš kitos pusės ji kategoringai ir oficialiai Vokiečiams pareiškė, kad vasario 16 d. aktas neprieštaraująs gruodžio 11 d. deklaracijos pareikštam Tarybos nusistatymui dėl konvencijų su Vokietija ir kad, pareikšdama, jog galutinis Lietuvos su kitomis valstybėmis santykių sutvarkymas priklausąs Lietuvos Steigiamajam Seimui, ji šį savo, gruodžio 11 d. pareikštąjį nusistatymą dėl konvencijų su Vokietija palaikanti (12).

Tada pagaliau Vokietija ryžosi Lietuvą pripažinti. Tai buvo atlikta iškilmingu Kaizerio (Imperatoriaus) Vilhelmo 1918.III.23 manifestu (13).

Šiaip valstybės įkūrimo ir jos konstitucinės teisės atžvilgiu svetimos valstybės pripažinimo aktas, kuris turi didelę ne tiktai politinę, bet ir teisinę reikšmę tarptautiniame bendravime, čia lemiančios reikšmės neturi, ir galėtų rodytis, kad mūsų kurse jisai būtų neminėtinas, kaip kad smulkiau nenagrinėsime kitų valstybių Lietuvos pripažinimo, įvykusio daug vėliau, kai jau Lietuvos valstybė buvo nusistovėjęs socialinis ir teisinis faktas. Bet čia, kadangi Lietuvos teritorija tada okupacijos titulu buvo Vokiečių rankose, šis Vokiečių pripažinimo aktas buvo ypatingai svarbus ir atsižvelgiant į vienokius ar kitokius tolimesnius karo įvykius — galėjo turėti lemiamą reikšmę ir iš tikrųjų veikė tolimesnį Lietuvos valstybės kūrimo darbą.

Kovo 23 d. manifestas vasario 16 d. akto visiškai nemini, bet užtat su pasigėrėjimu du sykiu mini Tarybos 1917.XII.11 deklaraciją; jisai kalba apie „Nepriklausomą" (kuria prasme?) Lietuvos valstybę, tvirtos (ar pastovios) ir amžinos sąjungos ryšiais ir konvencijomis sujungtą su Vokiečių Reichu — konvencijomis ypatingai karo, transporto, muitų ir valiutos srity; paminėta, žinoma, tai, kad tai pati Taryba, kaip pripažinta Lietuvių tautos atstovybė, panorėjusi būtent tokios Nepriklausomos valstybės, ir pabrėžta, kad Taryba pati prašiusi Vokiečių Reicho paramos; šitokia Nepriklausoma ir „laisva" Lietuva pripažįstama Vokietijos vardu, jai atstatyti žadama pagalba ir parama, tačiau su dviem šio pripažinimo reikšmingomis sąlygomis: a. kad, sudarant konvencijas, būtų atsižvelgiama tiek į Lietuvos, tiek ir į Vokietijos reikalus (tatai žinoma ir be paminėjimo — juridiškoj tvarkoje, nes konvencija — tai sutartis) ir b. kad Lietuva turėsianti proporcingai prisidėti prie Vokiečių karo išlaidų, nes tasai Vokiečių karas paveikęs jos išvadavimą.

13. Padėtis 1918 m. pavasarį

Kaizerio manifestas apie Lietuvos valstybės pripažinimą galėjo iškelti viltį, kad dabar Vokiečiai jeigu net veikiai neparems Tarybos pastangų ir patys jai nepadės sutvarkyti šalies, tai bent leis pačiai veikti ir perleis jai tam tikras šalies administracijos šakas, mažiau susijusias su karo reikalais.

Tačiau Vokiečiai ne tiktai nesiskubino tai padaryti, bet elgėsi taip, lyg būtų apie Lietuvos valstybę ir III.23 manifestą visiškai užmiršę. Vokiečiai jokių administracijos šakų Tarybai neperleido ir nieko šioje srity nežadėjo, nors pati Taryba kiekviena proga tatai jiems primindavo ir kreipėsi tiek į karinės okupacijos organus, tiek į Vokiečių centro valdžią, remdamiesi Kaizerio pripažinimo Manifestu ir reikalaudama perleisti jai ypač švietimą, paprastus teismus, sanitarinę sritį... ir jos atstovaujamos šalies vardu skųsdamasi dėl rekvizicijų, dėl miškų alinimo, dėl žiauraus okupantų elgimosi, dėl germanizacijos per mokyklas... ir užtardama šalies reikalus bei skriaudas. Vokiečiai į tai nekreipė dėmesio ir dažniausiai nieko neatsakydavo arba pripažindavo Tarybos reklamaci-

jas nepagrįstomis. Okupacinė Vokiečių valdžia net nesuteikė Tarybai jokių lengvatų susisiekimo ir susižinojimo srity; tad Taryba buvo lyg atkirsta nuo šalies, palikta sau, izoliuota, nei pati negalinti šalies opinijos veikti, nei šios opinijos plačiai veikiama. Žinoma, tatai jos veiklai kliudė ir jos autoritetą žemino, darė ją kažkokią nereikalingą, lyg kažkokį Don-Kichotą; rodos, tatai Vokiečiams kaip tik ir rūpėjo: jiems nebuvo reikalo kelti Tarybos autoriteto, jį stiprinti, nes tada Lietuvos valstybingumo evoliucija nukryptų iš Vokiečių jai skiriamos linijos.

Dirbtinai Vokiečių izoliuota, bejėgė Taryba, laukdama atitinkamos progos ir patogesnio laiko, vis dėlto ugdė savo idėją ir ruošėsi administracijos perėmimo darbui; savo komisijose ji buvo numačiusi suskirstyti šią administraciją šiais Departamentais Tarybos glėby: a. kariuomenės, b. finansų, c. švietimo, d. vidaus reikalų ir h. politinis — departamentai.

Ne mažiau, žinoma, svarbus Tarybai buvo ir lėšų klausimas. Labdarybės aukomis ir privatiškai skolinamais pinigais daug nenuveiksi valstybės steigimo arba šalies administracijos darbe. Tad Taryba buvo šiuo finansiniu klausimu rimtai susirūpinusi; net tokiems elementariniams dalykams, kaip pačios Tarybos raštvedyba, jos kanceliarija, taip pat tokiems jos jau vedamiems, kad ir nuolat iš visų pusių ir visokiais būdais Vokiečių trukdomiems darbams, kaip skundų ir reklamacijų komisija ir tremtinių, pabėgėlių bei karo belaisvių grąžinimo komisija, reikėjo lėšų. Taryba iš Vokiečių reikalavo, kad jai būtų arba perleista kuri nors vietos mokesčių rūšis: pvz., ypač tiesioginiai mokesčiai, arba būtų okupacinės valdžios jai mokama pastovi pinigų suma iš gaunamų iš šalies (vadinasi, Lietuvoje renkamų) mokesčių (reikalauta bent 100 000 markių per mėnesį). Tačiau Vokiečiai ir šiuos reikalavimus atmetė ir sutiko suteikti Tarybai iš šaly jų surenkamų pinigų... apie 19 tūkstančių per mėnesį. Vokiečiams, matyti, atrodė, kad Lietuviams ir šaliai užtenka jau vien to, kad didysis Kaizeris savo begaline malone panorėjo savo aukštu Manifestu Lietuvos valstybės vardą pripažinti.

Brastos taika tarp Vokiečių ir RSFSR'o užfiksavo rytinę Lietuvos sieną, kiek kitokią negu ta, kurią vėliau nustatė Lietuvos su RSFSR'u Maskvos 1920.VII.12 taikos sutartis. Tačiau šios rytų sienos užfiksavimas dar, žinoma,

neišsprendė viso Lietuvos valstybės teritorijos klausimo, kurio nepalietė ir Kaizerio pripažinimo Manifestas.

Matyti, tiek galutinį Lietuvos valstybės teritorijos nustatymą, tiek konkretų konstitucinį šios valstybės steigimą Vokiečiai rezervavo sau ir nenorėjo to pačiai Lietuvai (Tarybai) pavesti; o be to, gal dar norėjo visą Lietuvą, kaip politinį vienetą, arba kurias jos dalis laikyti atsargoje, kaip eventualų kombinacijų objektą galutinėms taikos deryboms ir galutiniam Rytų Europos likimo sutvarkymui po Karo.

14. Vokiškųjų unijų sumanymų pavojus

Tuo laiku (1918 m. pavasarį) Vokiečių spaudoje ir Vokiečių politinių agentų Lietuvoje veikime pasireiškė mintis ir propaganda sujungti (arba iš tikrųjų įjungti) Lietuvą, nors ir kaip politinį vienetą, su Saksonija; tai buvo motyvuojama, žinoma, Saksonijos emigracijos bei kolonizacijos reikalais, aukštais kultūros skleidimo („Kultūrtrėgerizmo") sumetimais, Lietuvių nesugebėjimu sutvarkyti ir išlaikyti šalies valstybingumo ir t. t. Oficialinė Vokietija tylėjo.

Pagaliau liepos mėn. Taryba ryžosi kategoringiau pasisakyti ir imtis tam tikrų žygių, galinčių (jos arba bent Tarybos daugumos nuomone) kiek paveikti Lietuvos teisinės padėties aiškumą ir paskubinti Lietuvos valstybės praktišką steigimą. Jau 1917 m. gruodžio mėn. Taryba turėjo progos išsitarti (14) dėl Lietuvos valstybės būsimos formos ir jos konstitucinio režimo; ji tada pareiškė, kad esamomis aplinkybėmis tai turėtų būti konstitucinė paveldėtinė monarchija su demokratiniu parlamentiniu režimu ir su Romos — katalikų tikėjimo dinastija; bet pareikšdama tai, Taryba drauge pareiškė, kad galutinis šios problemos (Lietuvos valstybės formos ir režimo) išsprendimas turįs pareiti nuo Lietuvos Steigiamojo Seimo, kurio autoritetui šį sprendimą ji ir rezervuojanti.

Tačiau štai dabar, išgąsdinta šių unijos su Saksonija ir kitokiais vokiečių sumanymais, norėdama jiems užbėgti už akių ir drauge Lietuvos valstybės kūrime klausimą, taip sakant, suaktualinti, Taryba ryžosi tatai pati spręsti, nelaukdama būsimojo, nežinia kada ir kieno galinčio būti sušaukto, savaime, kaip *Deus ex machina*, neatsirasiančio Steigiamojo Seimo. Tiktai ji dar neatspėjo skubiai jau

artėjančios Vokiečių karo katastrofos, kuri turėjo ir Lietuvos likimą nuo Vokiečių imperialistinio spaudimo paliuosuoti ir iš jų valios išjungti. Galų gale ši emancipacija ir Tarybai kaip tik rūpėjo, bet jos dauguma manė, kad tatai esą pasiekiama tiktai gudriomis kombinacijomis, nes Vokiečių jėga esanti nesulaužoma.

15. Lietuvos Tarybos 1918.VII.11 nutarimai. Lietuva — konstitucinė monarchija

Ir štai VII.11 Taryba padarė drąsų ir kiek rizikingą žygį; jinai priėmė du svarbius nutarimus:

1. pirmas nutarimas liečia pačios Tarybos vardą: Taryba, konstatuodama Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimą ir tai, kad ją kaip teisinį faktą pripažįsta vokiečių Reichas, nutarė vadintis „Lietuvos V a l s t y b ė s Taryba".

2. antras nutarimas — daug sudėtingesnis; jisai sprendžia valstybės formą ir jos konstitucinę santvarką. Dalykas buvo toks:

Vokiečių politinių srovių tarpe gal labiausiai prielankus Lietuviams buvo katalikiškas „Centras" (katalikų partijos pavadinimas); kai Vokiečių spaudoje ir politinėse srityse buvo agituojami įvairūs Lietuvos unijos su Saksonija ar su Prūsais sumanymai arba kandidatų į Lietuvos sostą pavardės, iš Vokiečių Centro buvo nurodoma, kaip toks kandidatas Vilhelmas Uracho princas Viurtembergo grovas (Lietuvoje populiariškai „Urachu" — „Urachas" — vadinamas); jisai buvo katalikas, vyras išlavintas, nei artimos giminystės, nei politikos ar intrigos ryšiais nesurištas su Vokietijos ir jos žemėse viešpataujančiomis dinastijomis.

Tarybos daugumai, kai ji jau pasiryžo spręsti Lietuvos valstybės formą ir nustatyti kandidatą į karališkąjį Lietuvos sostą, princas Vilhelmas Urachas atrodė tinkamiausias arba tiesiog vienintelis tinkamas kandidatas. Su Vilhelmu Urachu konfidenciališkai buvo susitarta; jam statomas sąlygas jisai sutiko priimti.

Savo nutarimu (15) Taryba Urachui ir jo tiesioginiams vyriškiems įpėdiniams paveda Lietuvos karališkąjį vainiką (karūną); sosto įpėdinystės tvarką nustatys Lietuvos konstitucija; Lietuva bus demokratinė monarchija; jos konstitucija bus Tarybos su karaliaus sankcija nustatyta

ir paskelbta; Vilhelmas Urachas, priėmęs visas šio nutarimo sąlygas, įžengia į Lietuvos sostą, pasivadindamas karaliumi Mindaugu II; įžengdamas į sostą — karalius (Mindaugas II, tiek jo įpėdiniai) prisiekia gerbti konstituciją ir ginti Lietuvos Nepriklausomybę bei jos teritorinį neskaldomumą; be tautos atstovybės sutikimo karalius negali priimti kurios kitos valstybės karūnos; su visa savo šeima karalius turi gyventi Lietuvoje; be tautos atstovybės sutikimo jisai negali būti užsieny ilgiau kaip 2 metus; lietuvių kalba yra ne tiktai valstybinė, bet ir Karaliaus Rūmų (Kiemo) kalba; karaliaus vaikai auklėjami Lietuvoje ir eina mokslą lietuvių mokykloje; tiktai baigę mokslo studijas Lietuvoje, jie gali tęsti studijas užsieny; karaliaus civilinis lapas (16) visam jo karaliavimo laikui nustatomas tautos atstovybės tada, kada naujas karalius žengia į sostą; visus Karališkųjų Rūmų (Kiemo) tarnautojus karalius pasirenka tik iš Lietuvių, kurie moka lietuvių kalbą; tiktai per pirmuosius penkerius metus šiai tarnybai karalius gali pasikviesti ir svetimšalius, bet vis dėlto su rezervu, kad jie sudarytų ne daugiau kaip vieną trečdalį viso karaliaus Rūmų tarnautojų personalo; Lietuvos konstitucija bus sudaryta šiais principais: šalis bus valdoma karaliaus ir tautos atstovybės; įstatymams leisti organas bus sudarytas iš karaliaus ir tautos atstovybės; tautos atstovybė susideda iš dviejų rūmų: aukštesniųjų rūmų — Tarybos ir žemesniųjų rūmų — Seimo; kiekvienas įstatymas turės būti atstovybės priimtas ir karaliaus sankcionuotas; įstatymų iniciatyva priklauso karaliui, ministerių kabinetui ir penkiolikai tautos atstovybės narių; vykdomoji galia (valdymas) yra vykdoma karaliaus per ministerių kabinetą, kuris yra karaliaus skiriamas ir tautos atstovybės kontroliuojamas; ministeriai ir kiti aukštieji valdininkai karaliaus skiriami iš Lietuvių, kurie moka lietuvių kalbą ir kurie šia kalba naudojasi; karalius pasižada laisvąjį tikybinių kultų vykdymą laiduoti; konstitucijos keitimo iniciatyva priklauso tiek karaliui, tiek absoliutinei žemesniųjų rūmų sąstato daugumai; už dešimties metų, skaičiuojant nuo karaliaus į sostą įžengimo, konstitucija bus reviduota.

Analizuojant šiuos konstitucinius principus, galima konstatuoti, kad sumanyta ir Tarybos siekiama buvo kompromisinė konstitucinė monarchija (tatai matyti ypač iš konstitucijos priėmimo ir jos keitimo tvarkos, taip pat iš to, kad įstatymų leidimo funkcijoje karalius dalyvau-

ja greta tautos atstovybės pats asmeniškai, nes „per ministerių kabinetą" jisai vykdo tiktai vykdomąją funkciją, todėl ir įstatymų iniciatyvoje jisai statomas paraleliškai su ministerių kabinetu — pasakyta, „karalius, ministerių kabinetas ir tautos atstovybė", o ne „vyriausybė ir tautos atstovybė"), tačiau yra ir demokratinės monarchijos požymis, kuris reiškiasi ypač tuo, kad karalius kviečiamas į sostą, kad ir laikinosios, bet vis dėlto tautos atstovybės — Tarybos, ir būtent tam tikromis sąlygomis; analogišką požymį galima numatyti ir tautos atstovybės sutikime karaliui užimti kitą sostą; vis dėlto dominuoja aiškūs kompromisinės konstitucinės monarchijos požymiai; kai dėl konstitucinio režimo, kurį Taryba čia sumanė ir siekė,— jisai yra parlamentinis be ypatingų konstitucijoje kristalizuojamų kontinentinio (ar prancūziško) iškraipymo žymių; jokiu būdu tatai ne seimokratija (17).

16. Vokiečių reagavimas į Lietuvos Tarybos 1918.VII.11 nutarimus

Tarybos nutarimas dėl princo Vilhelmo Uracho išrinkimo Lietuvos karaliumi Mindaugu II buvo daugumos priimtas prieš 7 narių opoziciją; opozicija motyvavo savo priešingą nusistatymą tuo, kad valstybės formos problema tegalinti būti sprendžiama tik Steigiamojo Seimo ir kad šis principas yra pačios Vilniaus Konferencijos nustatytas, o kadangi pati Taryba remiasi šios Konferencijos rezoliucijomis kaip teisiniu savo veikimo principu, tai ji šio klausimo pati spręsti ir tuo būdu pavaduoti Steigiamąjį Seimą ir savintis jo funkcijas negalinti.

Iš šios 7 narių opozicijos grupės išsiskyrė ypač 4 kairiojo sparno nariai, kurie pasisakė kaip griežti respublikonai, principiškai negalintys sutikti su monarchiniu klausimo sprendimu ir negalintys imtis šiuo reikalu atsakomybės prieš tautą, o todėl išeinantys iš Tarybos sąstato. Tačiau galutinai išėjo trys: p. Mykolas Biržiška, Steponas Kairys ir Stanislovas Narutavičius.

Sąryšy su šia antra secesija Taryba liepos 13 d. kooptacijos tvarka papildė savo sąstatą 6 naujais nariais, būtent po du iš trijų partijų: pažangiečių-tautininkų, krikščionių demokratų ir demokratų-santariečių; tatai buvo p. prof. A. Voldemaras, Martynas Yčas, dr. Eliziejus

Draugelis, kunigas dr. Juozas Purickis, Stasys Šilingas ir dr. Jurgis Alekna.

Visų šių Tarybos liepos 11 ir 13 d. nutarimų — tiek dėl pasivadinimo „Valstybės Taryba", tiek dėl karaliaus išrinkimo ir valstybės formos bei konstitucijos principų nustatymo, tiek pagaliau dėl naujų narių kooptacijos — Vokiečiai nepripažino ir jų vykdyti neleido. Šių nutarimų paskelbti nebuvo leista. Užtat visiems Vilniaus laikraščiams vokiečių buvo įsakyta be jokių komentarų perspausdinti Vokietijoje ėjusio Vokiečių valdžios organo laikraščio „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" straipsnį, kuriame Tarybos VII.11 nutarimai buvo šitaip vertinami: esą žmonių grupė Lietuvoje, susidedanti iš Tarybos narių dalies, įsteigusi kažkokią organizaciją, pasivadinusią „Lietuvos Valstybės Taryba"; ši nauja organizacija, Vokiečių valdžios nepripažinta ir teisiškai Lietuvai neatstovaujanti, tad ir negalinti šalies vardu kalbėti ir veikti,— be Vokiečių valdžios žinios nutarusi pakviesti princą Urachą į Lietuvos sostą; visa tai esą neteisėta ir jokios reikšmės turėti negali, juo labiau kad šie klausimai liečia ir Vokietijos reikalus, Lietuvos gi valstybės pripažinimas (Kaizerio manifestu) buvęs sąlyginis, būtent buvo pareikšta, kad Lietuvos valstybė bus pripažįstama tik tiek, kiek ji sudarysianti su Vokietija konvenciją, atitinkančią Vokiečių interesus, o tatai, žinoma, apima valstybės santvarką bei valstybės sosto klausimą.

Siunčiant šį strapisnį be jokių komentarų perspausdinti Vilniaus spaudai — iš Vokiečių Pressbiuro Ob. Ost., remiantis Rytų Karo Vado įsakymu, buvo drauge įspėta, kad jei kuris laikraštis to nepadarys, tai jisai bus tuoj konfiskuotas ir jo redakcija bus uždaryta. Valstybės Tarybos organas „Lietuvos Aidas", Tarybos Pirmininko p. Antano Smetonos redaguojamas, taip ir buvo sustabdytas, nes p. Smetona atsisakė tai padaryti be komentarų, pareikšdamas Pressbiurui, kad šis „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" pareiškimas neatitinkąs tikrenybės ir todėl jis galėsiąs jį perspausdinti tiktai su atitinkamomis redakcinėmis pastabomis. Ir laikraštis („L. Aidas") dėl to apie mėnesį neišeidavo. „Norddeutsche Allgemeine Zeitung'o" pranešimas kaip tik atitiko Vokiečių pažiūrą į šių Tarybos nutarimų klausimą.

Taryba gi su tuo sutikti negalėjo, nes jos pažiūromis ir nusistatymu — Lietuvos valstybinis ir konstitucinis susitvarkymas esąs pačios Lietuvos kompetencija: jei Lietuva yra nepriklausoma valstybė, o ji kaip tik tokia pasiskelbė ir Vokiečiai tai pripažino, tai reiškia, kad ji yra suvereninė; vadinasi, Vokiečių pretenzijos spręsti Lietuvos valstybinį likimą ir jos santvarką duodančios neleistiną ir priešingą tarptautinei teisei svetimos valstybės kišimąsi į valstybės vidaus reikalus; visai kas kita Lietuvos (Tarybos) pasižadėjimas dėl konvencijų su Vokietija: šias konvencijas, atsižvelgiant į abiejų valstybių reikalus, sudarysianti su Vokietija tiktai viduje susitvarkiusi Lietuva, bet jokiu būdu šių konvencijų negalėsianti Lietuvai nustatyti viena Vokietija.

Tačiau šios teorinės diskusijos ir valstybinės koncepcijos ginčai tarp Tarybos ir Vokiečių tuo metu buvo Lietuviams grynai platoniški; jėgų santykis tarp šių dviejų ginčo dalyvių buvo aiškiai ne Lietuvių naudai, Vokiečiai gi buvo griežti ir nusistatę savo jėga naudotis; tiktai išoriniai tarptautiniai veiksniai, su kuriais jiems teko kiek skaitytis ir kurie jau greitai turėjo Vokiečių jėgą sutriuškinti, galėjo juos priversti išsižadėti (bent laikinai) savo imperialistinių ir kultūrtregeriškų siekimų Rytuose. Bet tuo laiku jie dar nebuvo galutinai pralaimėję karo ir nebuvo linkę Tarybai nusileisti; bent Rytuose jie dar tikėjosi savo užbrėžtus tikslus išlaikyti.

Tad Taryba nepajėgė apginti savo liepos mėnesio nutarimų; griežtumas ir opozicinis tvirtumas, kurį tuo metu Lenkijoje parodė Vokiečių atžvilgiu Pilsudskis, Lietuvai (bent Tarybos pažiūromis) buvo nepriimtinas, nes Lietuvos valstybingumo klausimas nebuvo tiek tarptautiškai subrendęs, kaip kad Lenkijos, ir iš kitų kaimynų jai grėsė toks pavojus, kokio Lenkijai nebuvo; Tarybai atrodė, kad tas silpnutis Lietuvos valstybingumo branduolis, tokia menkutė šios idėjos liepsnelė, kokia pasireiškė vasario 16 d. aktu ir Kaizerio pripažinimo manifestu, turi būti bent principiškai išsaugota, nes jai žuvus ir užgesus — viskas būsią pražudyta. Tad viskas buvo aukojama tam, kad bent ši liepsnelė išsilaikytų. Šitokia buvo Tarybos kompromisų mintis.

Taryba mėgino kiek priešintis Vokiečių brutališkam spaudimui, bet pagaliau turėjo nusileisti. Dėl pasivadinimo „Lietuvos V a l s t y b ė s Taryba" iš karto Taryba spyrėsi ir mėgino šiuo titulu naudotis santykiuose su Vo-

kiečių valdžia. Bet kai Vokiečiai, šio titulo nepripažindami, visus Tarybos raštus, pažymėtus šiuo vardu, grąžindavo be jokio atsakymo, kaip gaunamus iš jų nepripažintos organizacijos, tai Taryba nusileido ir oficialiuose santykiuose žodį „valstybės" iš savo pavadinimo išbraukė pasitenkinusi vardu, „Lietuvos Taryba", su kuo Vokiečiai sutiko. Tačiau ir po to ją kartais vadindavo „*Landesrat*". Nutarimas dėl karaliaus Mindaugo II (Vilhelmo Uracho) pats savaime liko neįvykdytas ir santykiuose su Vokiečiais jau net nebuvo nei svarstomas, nei minimas; jisai pakibo ore, kaip kažkas nerealaus. O kai dėl 6 naujų narių kooptacijos, tai Vokiečiai iš karto nenorėjo šios kooptacijos teisėtumo pripažinti tvirtindami, jog pirmieji 20 Tarybos narių buvę vokiečių paskirti, tad tiktai Vokiečiai gali skirti Tarybos narius, bet jokiu būdu ne pati Taryba kooptuoti; pagaliau Vokiečiai juos patvirtino.

17. 1918 metų liepos—spalių mėnesiai

Ir vėl kelis ilgus mėnesius kartojosi ta pati komedija kaip prieš liepos mėnesį: Taryba ir jos Prezidiumas (Tarybos pirmininkas p. Antanas Smetona, vicepirmininkai — dr. Jurgis Šaulys ir kun. Justinas Staugaitis, generalinis sekretorius — p. Šernas) skundėsi Vokiečiams dėl rekvizicijų, dėl banditizmo ir saugumo stokos šaly, dėl žiauraus elgesio, dėl priverstinių darbų; siuntė memorandumus, kuriuose įrodinėjo, kad reikia konkrečiai organizuoti Lietuvos valstybę; reikalavo leisti įkurti vietos savivaldybę, miliciją, Lietuvos užsienių atstovybę, vyriausybę, nustatyti Lietuvos biudžetą, autonomizuoti Lietuvos finansus. „Ir stebuklas atsitiko: senis kalba į paveikslą, jam paveikslas anei žodžio — tokia jųjų kalba buvo." O jei kartais Vokiečiai ir atsakydavo, tai vis kalbėjo ne apie tai, kad ji nesanti kompetentinga tvarkyti valstybę arba iš viso ką nors spręsti ir panašius dalykus, o tai, kad Vokietija Lietuvą sutvarkysianti, kai reikalas ir aplinkybės bus subrendusios, ir t. t. ...

Padėtis kiek pagerėjo Lietuvos valstybės kūrimo naudai tiktai tada, kai Vokiečių karo sąjungininkai — Austrija—Vengrija, Turkija, Bulgarija, — nebepajėgdami toliau tęsti karo, ėmė vienas po kito kapituliuoti prieš Europos aliantus ir jau pati Vokietija, pajutusi, kad karo ji nelaimės, ėmė ruoštis taikai, iš karto dar tikėdamasi

užbaigti karą kompromisiniu nusileidimu ir prisitaikymu prie Amerikos Prezidento Vudro Vilsono paskelbtų tarptautinio teisingumo bei teisėtumo principų. 1918 m. spalių mėn. pradžioje Vokiečių kancleriu tapo liberalinis Badeno kunigaikštis Maksas, kurio vyriausybė griežtai pasuko Vokietijos politikos vairą į demokratiją ir tarptautinį susitaikymą.

Tada Lietuvos Valstybės Taryba santykiuose su Vokiečiais pasijuto kiek stipresnė ir drąsiau ėmė kelti savo reikalavimus. Ypatingai jos buvo reikalauta: a. kad Tarybai būtų leista organizuoti diplomatinę Lietuvos atstovybę, pirmoje eilėje — Vokietijoje; b. kad būtų leista sudaryti Lietuvos vyriausybę ir būtų sutvarkyti Lietuvos sienų ir finansų klausimai; tuo tarpu vykdomąją galią Taryba perleido savo Prezidiumui, kuris, tarp kita ko, turėjo ir pasirūpinti vyriausybės sudarymu; c. kad sudarytai Lietuvos vyriausybei okupacinė Vokiečių valdžia pradėtų perdavinėti atskiras šalies valdymo ir administracijos šakas ir iš viso pradėtų likviduoti okupaciją; d. kad Tarybai būtų leista organizuoti ginkluotas Lietuvos pajėgas šalies sienoms saugoti ir vidaus tvarkai palaikyti.

Tačiau Taryba, matyti, dar ne visai buvo įsitikinusi galutiniu Vokiečių karo pralaimėjimu ir dar nenumatė artėjančios revoliucinės katastrofos pačioje Vokietijoje bei visiško Vokiečių jėgų subyrėjimo, turinčio iš Vokietijos rankų visiškai išmušti bet kurią įtaką karo likvidacijai ir jos padariniams. Aiškėjančioje tarptautinėje situacijoje, lygiai kaip ir Rytų Europos painioje socialinėje bei politinėje padėty, jau tada tiek monarchizmo principo laikymasis, tiek Vokiečio kandidatūra į karališkąjį Lietuvos sostą atrodė ne vietoje. Vis dėlto Taryba ir jos Prezidiumas, kaip Tarybos vykdomasis organas, santykiuose su Vokiečiais ir savo reikalavimuose laikėsi seno nusistatymo dėl Vilhelmo Uracho išrinkimo Lietuvos karaliumi, kaip įvykusio teisinio fakto, lyg kad tatai būtų dalykas galutinai išspręstas ir nusistovėjęs. Naujoji Vokiečių valdžia Tarybos reikalavimams dėl Lietuvos vyriausybės sudarymo griežtai neprieštaravo, pati taip pat apie tai kalbėjo, bet leisti vykdyti nesiskubino; jos organai keldavo tai laikinosios Regencijos (ar Regentūros) Tarybos kaip organo, kuriuo būtų galima Lietuvos valstybės kūrimą paremti, sudarymo Lietuvoje reikalingumą, tai kitus preliminarinius klausimus, gaišindami laiką ir painiodami problemą.

18. Laikinoji 1918.XI.2 Lietuvos valstybės konstitucija

Tiktai lapkričio pradžioje Taryba pagaliau ryžosi pati griežčiau veikti ir mažiau su Vokiečiais skaitytis (18). Būtent spalių 28 d. buvo sušaukta Valstybės Tarybos plenumo sesija. Lapkričio 2 d. Taryba vienbalsiai priėmė nutarimą, kuriuo anuliuojamas jos VII.11 nutarimas dėl princo Uracho išrinkimo Lietuvos karaliumi ir nustatoma, jog galutinis Lietuvos valstybės santvarkos klausimo išsprendimas rezervuojamas Lietuvos Steigiamajam Seimui.

Panaikinusi savo pirmykštį valstybės santvarkos projektą ir atidėjusi šį klausimą iki Steigiamojo Seimo, Taryba, ruošdamasi veikliam valstybės organizavimui, turėjo nustatyti nors bent kokią laikinąją santvarką. Ji tatai tuojau ir padarė, paskelbusi tą pačią dieną 1918.XI.2 laikinosios konstitucijos pagrindinį įstatymą („pamatiniai dėsniai") (19). Skelbdama tai, Taryba rėmėsi savo, kaip aukščiausios (suvereninės) valstybės galios laikytojos ar reiškėjos, titulu; pareikšdama tatai šio akto įžangoje, ji ten pat pareiškė, kad šią konstituciją nustato tiktai savo valdžiai vykdyti, bet ne Lietuvos Valstybės santvarkai, pareinančiai nuo Steigiamojo Seimo galios <...>.

Pagrindiniai valdžios organai valstybės viršūnėje nustatyti du: a. Valstybės Taryba ir b. Valstybės Tarybos Prezidiumas su Ministerių Kabinetu, sudarą kombinuotą organą — kombinuotą vyriausybę.

Valstybės Tarybai priklauso konstitucijos ir paprastų įstatymų leidimo galia (žinoma, čia turimas galvoje tiktai l a i k i n o s i o s konstitucijos leidimas bei keitimas, nes ir visa čia organizuojama galia pati yra laikina). Laikinoji steigiamoji (laikinajai konstitucijai leisti bei papildyti) Valstybės Tarybos galia vykdoma tuo būdu, kad konstitucijai išleisti reikia, kad ji būtų priimta kvalifikuota dviejų trečdalių balsų dauguma, o konstitucijos pakeitimai ir papildymai tegali būti padaryti tik tada, kai jie yra pasiūlyti (pareikalauti) bent pusės visų Tarybos narių ir jie taip pat turi būti priimti „arba atmesti" (?) dviejų trečdalių (atrodo, kad tiktai balsavusių, o ne visų) balsų dauguma.

Paprastus įstatymus, kuriuos šis aktas taip pat vadina „laikinaisiais" svarsto ir leidžia Valstybės Taryba, bet čia jau kvalifikuotos balsų daugumos nereikalaujama. Vadinasi, priimamas rašytosios konstitucijos metodas.

Vyriausybė dalyvauja įstatymų leidime tuo būdu, kad Ministerių Kabinetas, kaip kad ir pati Taryba, turi įstatymų iniciatyvos (neaišku, ar ši iniciatyva liečia ir konstitucijos leidimą ar keitimą; pabrėžiama, kad iniciatyva pavedama vienam Kabinetui, o ne kombinuotai vyriausybei) ir kad Tarybos Prezidiumas promulguoja (20) (tad, aišku, jeigu reikia, ir skelbia) Tarybos leidžiamus įstatymus.

Kaip sudaroma Valstybės Taryba, koks jos sąstatas — apie tai ši konstitucija nieko nesako; aišku, kad ji turi galvoje esamąją Tarybą, kuri tokiu būdu yra permanentinis laikinosios valdžios organas: ji kaip Dievas, kaip pats suverenas, y r a, k a d a n g i y r a; ne iš konstitucijos ji atsirado ir todėl konstitucija jos kilmės, kuri yra visam konstitucinio provizoriumo laikui iki paties Steigiamojo Seimo baigta, neliečia, nors jos veikimą ir konstitucinę padėtį jau sutvarko ir iš suverenumo į teisinės drausmės vėžes įstato; Steigiamasis gi Seimas, kaip naujas ir didesnis steigiamosios galios ponas, jau nuolatinis ir tvirtas, o ne laikinasis ponas, susirinkęs pakirs tiek pačios Tarybos, tiek jos konstitucijos laikinąją steigiamąją galią.

Vyriausybė, kurios, kaip ir visos konstitucinės valdžios, buveinė yra valstybės sostinėje — Vilniuje (konstitucija tatai įsakmiai pareiškia), kaip sakiau, yra kombinuota: ji susideda iš dviejų organų — Valstybės Tarybos Prezidiumo ir Ministerių Kabineto. Šitas charakteringas vyriausybės dvilypumas yra paskolintas iš parlamentarizmo, būtent iš seimokratinės jo lyties. Tarybos Prezidiumas maždaug atitinka Respublikos Prezidentą, bet skiriasi nuo jo ypač savo kolegiališkumu (Tarybos Pirmininkas ir du vicepirmininkai), taip pat tuo, kad konstitucija nesutvarko jo narių teisinės padėties (nenustato, kaip jie yra renkami, nenustato jų funkcijoms jokios kadencijos, nenormuoja jų santykių su Taryba), palikdama tai pačios Tarybos reguliaminui ar įstatymui; kaip Tarybos Prezidiumas, šis organas kartu yra pačios Tarybos organas ir kaip toks pareina nuo Tarybos; vadinasi, politiškai neatsakingos vyriausybės viršūnės, kaip valdomosios (vykdomosios) galios reiškėjos, kurią numato parlamentarizmas (tatai yra vienas parlamentarizmo principų), čia nėra. 1918 m. lapkričio 2 d. laikinoji konstitucija šitaip suskirsto dvilypę vyriausybę: Valstybės Tarybos Prezidiumas, kuris iki tam tikro aukščiausiojo valdžios orga-

no sudarymo vykdo šio organo galią (vadinasi, tokio viršūnės organo jau laikinoje konstitucijoje sudarymas yra numatomas ir rezervuojamas), turi vykdomąją galią ir ją vykdo per Tarybai atsakingą Ministerių Kabinetą.

Valstybės Tarybos Prezidiumo funkcijas ši konstitucija šitaip išdėsto: jisai — a. Valstybės Tarybos vardu promulguoja laikinuosius įstatymus ir tarptautines sutartis (visos šios sutartys, vadinasi, paruošti jų projektai, yra pačios Valstybės Tarybos apsvarstomi ir priimami); b. skiria ministerių pirmininką ir jam paveda sudaryti Ministerių Kabinetą; c. tvirtina Ministerių Kabineto sąstatą; d. reprezentuoja valstybę; e. skiria Lietuvos pasiuntinius į užsienį ir priima svetimų valstybių akredituotus atstovus; f. skiria aukštesniuosius karinės ir civilinės administracijos valdininkus; g. prižiūri kariuomenę, organizuojamą Lietuvos nepriklausomybei ir jos teritorijos neliečiamybei ginti; h. skiria Vyriausiąjį Karo Vadą; i. saugoja Valstybės antspaudą; j. sušaukia Valstybės Tarybą savo iniciatyva arba pareikalavus bent trečdaliui Tarybos narių; k. skiria Valstybės Tarybos posėdžius (juos gali skirti ir pati Valstybės Taryba).

Prezidiumo aktus privalo pasirašyti visi trys šio Prezidiumo nariai. Visi Valstybės Tarybos Prezidiumo skelbiamieji aktai reikalingi Ministerių Pirmininko arba atitinkamo ministerio kontrasignacijos, vadinasi, per kontrasignaciją Ministerių Kabinetas, kuris yra solidarus ir kurio nario parašas (Kontrasignacija) užangažuoja visą Kabinetą, dalyvauja visose Prezidiumo funkcijose (kaip tatai pasitvirtina tuo, kad Prezidiumas tegali vykdyti savo valdomąją galią tiktai per Ministerių Kabinetą).

Antrasis vyriausybės veiksnys ar organas, kurį jau esame minėję, Ministerių Kabinetas, susideda iš Valstybės Tarybos Prezidiumo paskirto Ministerių pirmininko ir jo pasikviestų ministerių, patvirtintas Valstybės Tarybos Prezidiumo, yra solidariškai prieš Valstybės Tarybą atsakingas (politinė atsakomybė); Valstybės Tarybai ar kuriai jos komisijai pareikalavus — tiek jisai pats, tiek atskiri ministeriai turi suteikti žinių ir paaiškinimų, o Valstybės Tarybai pareiškus jam nepasitikėjimą — tuojau atsistatydina (tai kontinentinio parlamentarizmo charakteringas bruožas, nes, žinoma, Valstybės Tarybos paleidimas iš viso šiai konstitucijai yra nežinomas ir net neįmanomas). Ministerių Kabineto nariai gali būti skiria-

mi iš Valstybės Tarybos narių ir būdami ministeriais jie lieka Tarybos nariais. Kabinetui atstovauja Ministerių pirmininkas arba jo pavaduotojas. Kaip buvo sakyta, Ministerių Kabinetas turi įstatymų iniciatyvos teisę. Apie tai, kad atskiri Ministerių Kabineto nariai, ministeriai, kiekvienas turi savo žinioje tam tikrą administracijos šaką — ministeriją, — lapkričio konstitucija nesako, bet tatai lyg savaime suprantama ir, žinoma, praktikoje buvo daroma.

Jokios įstatymų sankcijos arba veto (absoliutinio ar reliatyvinio) ši konstitucija vyriausybei nepaveda.

Ši 1918 m. lapkričio 2 d. laikinoji konstitucija tvarko ir Steigiamojo Seimo sušaukimą. Ji nustato, kad Steigiamasis Seimas bus sušauktas vadovaujantis įstatymu, kurį išleis laikinoji valdžia. Jisai bus renkamas visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu (proporcinio atstovavimo principas neminimas). Rinkimams į Steigiamąjį Seimą pasibaigus, šis Seimas susirinks Vilniuje laikinosios valdžios paskirtą dieną ir pradės teisėtai veikti, vadinasi, įgys savo galią, kai į posėdį bus bent du trečdaliai išrinktų atstovų.

Be aukščiau nurodytų valstybės valdžios provizorinės organizacijos nuostatų, ši laikinoji konstitucija savo V skyriuje (22—25 str.) šitaip nustato viešąsias subjektyvines teises („pamatines piliečių teises"):

a. visų piliečių lygybė prieš įstatymą; jokių privilegijų nėra; konstitucijoje dar pabrėžiama, kad šioje lygybėje nedaromas joks lyties, tautybės, tikybos ar luomo skirtumas,

b. asmens neliečiamybė,

c. buto neliečiamybė,

d. nuosavybės neliečiamybė,

e. tikybos laisvė,

f. spaudos laisvė,

g. susirinkimų laisvė, išskyrus ginkluotų asmenų susirinkimus, kurie draudžiami,

h. draugijų (sąjungų) laisvė, tačiau su ta sąlyga, kad jų tikslai ir priemonės nebūtų priešingi valstybės įstatymams.

Bet konstitucija pareiškia, kad karo metu arba kiek tatai būtų reikalinga gresiančio sukilimo ar riaušių pavojui pašalinti, valdžia gali ypatingais įstatymais laikinai suvaržyti konstitucijos laiduojamas laisves (pp. b—h.).

Pagaliau paskelbiama, kad tais atvejais, kada kuris

nors dalykas dar nėra Lietuvos valdžios išleistais įstatymais sutvarkytas, laikinai galioja ir veikia seni prieškariniai įstatymai (vadinasi, įstatymai, veikę Lietuvoje iki 1914.VIII.1), kiek jie nėra priešingi Laikinosios Konstitucijos pamatiniams Dėsniams (vadinasi, šiai Konstitucijai).

19. Politinė atmosfera Lietuvos valdžiai besikuriant

Priėmus laikinąją 1918.XI.2 konstituciją, Valstybės Tarybos Prezidiumas tuojau, lapkričio 5 d., paskyrė Tarybos narį prof. Augustiną Voldemarą Ministeriu pirmininku, o tasai lapkričio 11 d. sudarė pirmąjį Lietuvos Ministerių Kabinetą su šiais 6 ministerių portfeliais: a. užsienio reikalų, b. teisingumo, c. vidaus reikalų ir kultų, d. finansų (čia įėjo ir susisiekimas), e. prekybos ir pramonės, f. žemės ūkio ir valstybės turtų.

Laikinosios konstitucijos nustatymas ir vyriausybės sudarymas buvo žymus žingsnis pirmyn valstybės kūrimo darbe; nemažesnės reikšmės turėjo ir tas faktas, kad apie tą laiką į Valstybės Tarybą sutiko įeiti ir šiuo su nepriklausomos valstybės kūrimo darbu susisolidarizuoti dvi iš trijų Lietuvos teritorijoje žymiausių tautinių mažumų: Žydai ir Gudai. Nesutiko į Tarybą įeiti ir pasiliko už Tarybos durų Lietuvos Lenkai.

Tačiau kaip tik šiuo laiku pradėtojo Lietuvos valstybės steigimo darbo laukė pats sunkiausias bandymas, kuris sudarė šiam darbui didžiausią pavojų. Per lapkričio ir gruodžio mėn. Vokiečiai, jau besiruošdami apleisti Lietuvą ir likviduoti savo okupaciją bent rytinėje Lietuvos daly, į kurią kaip tik įeina jos sostinė Vilnius, kuriame buvo sukoncentruotas visas Lietuvos valstybingumo pradžios darbas, ir traukdami iš ten savo kariuomenę, ne tiktai neteikė jokios paramos ir pagalbos apleidžiamai Lietuvai, trukdė jos vyriausybės darbą, nepavedė jai nei finansų, nei ginklų, be kurių ji negalėjo nei organizuotis, nei pasiruošti gintis, net civilinės administracijos tarnybos šakų sąžiningai ir nuoširdžiai neperleido, nors tatai ir žadėjo, bet ėmė slaptai pataikauti besiruošiantiems Lietuvą pulti Valstybės Tarybos iškeltos Lietuvos Nepriklausomybės priešams: iš vienos pusės raudonosios revoliucinės Bolševikų Rusijos jėgoms ir iš antros — lenkams, norintiems įjungti Lietuvą į Lenkiją.

20. LSSR (Litbiel)

Komunistų agitatoriai nevaržomi ir netrukdomi užplūdo Lietuvą ir pasinaudodami karo ir okupacijos nuvargintos liaudies ūpu stengėsi griauti pasitikėjimą buržuazinės Nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimo darbu, ir iš tikrųjų socialistiškai politinį fermentą labai sėkmingai plėtė ruošdami dirvą raudonų karo pajėgų žygiams, kuriuos Rytuose už okupacijos ribų jau buvo pradėję ir Vokiečiams besitraukiant į vakarus slinko jų pėdomis ir užplūsdavo Lietuvą iš Rytų.

Nors šios raudonos pajėgos, iš Rytų pamažu okupavusios Lietuvos teritoriją, buvo rusiškos, bet tatai buvo daroma ne Rusijos vardu ir šiam politiniam judėjimui vadovavo ne Rusų valstybinė idėja. Lietuvių komunistai Rusijoje buvo sumanę Sovietinę Socialistinę Lietuvos Respubliką ir buvo jai paruošę vyriausybės branduolį su žinomu revoliuciniu Lietuvių veikėju p. Mickevičium-Kapsuku priešaky ir su tam tikru komisarų kadru.

Ši LSSR, kuri vėliau, jos steigėjams susitarus su Gudų komunistais dėl bendros valstybinės organizacijos, virto t. vad. „Litbielu", buvo RSFSR'o pripažinta nepriklausoma; jai, kaip draugiškai ir broliškai Sovietinei Socialistinei Respublikai, RSFSR teikė pagalbą prieš buržuazinį Lietuvos pasaulį ir jo steigiamą nacional-demokratinę valstybę, juo labiau kad ši LSSR turėjo būti pamatas tolimesnei revoliucinei propagandai į Vakarus ir sovietinės santvarkos plėtimui į Vokietiją, Lenkiją ir t. t.

Ši komunistinė LSSR'o konstrukcija buvo dėlei to juo labiau Valstybės Tarybos pradėtam darbui pavojinga, nes principiškai tai buvo ne paprasta aneksija svetimai Rusijai, bet tiktai konkurencinė kitokios Lietuvos kūryba. Ir, be abejo, jei ne visiems, tai bent visai eilei LSSR'o, vėliau — Litbielo kūrėjų Lietuvių, savo darbu ją parėmusių, iš tikrųjų rūpėjo savo, vadinasi, Lietuvos, Rusijai paralelinė ir joje netirpstanti, sovietinė socialistinė respublika; o tatai Valstybės Tarybos kuriamajai Lietuvai ir buvo pavojinga.

Tačiau tasai faktas, kad LSSR buvo vykdoma grynai Rusų ginkluotomis pajėgomis (21) ir net civilinėje jos organizacijoje, buvo stiprus ir žymus rusiškais elementais, slopino vietinį, lietuviškąjį, šio sumanymo pobūdį.

21. Lenkų pozicija Vilniuje 1918 m. rudenį

Tuo pat laiku, vadinasi, 1918 m. lapkričio—gruodžio mėn., kai raudonosios pajėgos iš Rytų ruošėsi žygiuoti į Lietuvą ir jau pamažu, Vokiečiams besitraukiant, žygiavo, iš pietų taip pat tirštėjo debesys ir Valstybės Tarybos darbui grėsė rimtas pavojus.

Lenkai nenorėjo išsižadėti vilties, jog jiems pavyksią jei ne visiškai įjungti Lietuvą į Lenkijos valstybę, tai bent atnaujinti senąją Lietuvos „Uniją" su Lenkija, o jei ir tatai nepavyktų, tai jau bent įjungti į Lenkiją Lietuvos sostinę Vilnių, kuriame (bent pačiame mieste) lenkiškasis vietos elementas — senosios lenkiškosios Lietuvos evoliucijos palikimas yra susikoncentravęs ir sudaro stipriausią lenkišką tvirtovę šaly. Šiuos Lenkijos siekimus palaikė ir patys Vilniaus Lenkai, bent jųjų politinė vadovybė, susiorganizavusi į tam tikrą tautiškai politinį Komitetą.

Artimame sąryšy su šiuo politiniu Vilniaus Lenkų judėjimu, remiamu iš Varšuvos, prasidėjo ir ginkluotų Lenkų pajėgų organizavimas Vilniuje, vėliau išplitęs ir į kitas Lietuvos sritis. Iš vienos pusės ėjo atskirų jaunuolių Lietuvoje verbavimas ir siuntimas į Lenkų kariuomenę pačioje Lenkijoje, o iš antros pusės ypatingai ėjo slaptas vietos lenkiškojo jaunimo kariškas organizavimas vietoje, kad, Vokiečiams pasitraukus ir dar nesant Lietuvos kariuomenei, kuri dar nebuvo organizuota, šalis, o ypač Vilnius, atsidurtų organizuotų vietos lenkų galioje, kuri galėtų atremti raudonųjų puolimą iš Rytų ir išlaikyti šalį iki atvyksianti lenkų kariuomenė. Šiam kariniam organizaciniam vietos, ir ypač Vilniaus, lenkų judėjimui per savo agentus ir emisarus-karininkus vadovavo pats Juozas Pilsudskis.

Aišku, kad šiems žygiams besiruošią Vilniaus Lenkai ne tik atsisakė įeiti į Lietuvos Valstybės Tarybą ir priimti joje lojalios tautinės mažumos vietą, bet ir svajodami apie šalies šeimininkų vaidmenį, iš viso kreivai žiūrėjo į Valstybės Tarybą ir į jos pastangas steigti nepriklausomą Lietuvą. Jie žiūrėjo į Tarybą kaip į savo sumanytų žygių ir iš viso savo politinių tikslų priešą; jie visokiais būdais Valstybės Tarybą ir jos darbą diskreditavo, žemino ir griovė jos autoritetą ir patys buvo įsitikinę, kad iš Tarybos darbo nieko rimto neišeisią.

Tiesa, tuo laiku buvo ir iš Lenkų pusės atskiri atsitikimai kreipimosi į Valstybės Tarybos vyriausybę su pasiūlymu susitarti dėl bendro veikimo prieš raudonąsias jėgas. Tatai buvo padaryta ir iš karinio Lenkų judėjimo vadovybės Vilniuje pusės, nes šiai vadovybei pavojingesnė atrodė traukianti iš Rytų raudonoji Bolševikų jėga, negu bejėgiškai atrodanti Valstybės Taryba, kurios autoritetu Lietuvių tarpe ir vakarinėje Lietuvos dalyje jie norėjo pasinaudoti ir pakreipti jį savo pusėn. Bet kai Tarybos vyriausybė (jos Prezidiumas, kurį tada sudarė Pirmininkas p. Smetona ir vicepirmininkai kun. Staugaitis ir p. Šilingas, ir jos Kabinetas su prof. Voldemaru viršūnėje) bet kuriam susitarimui su Lenkais dėl bendrų žygių su Lenkijos karo pajėgomis Lietuvoje prieš bendrąjį priešą — Bolševikus pastatė griežtą sąlygą, kad Lenkija pripažintų nepriklausomą Lietuvos valstybę su sostine Vilniumi, tai lenkai mėginimus susitarti su Lietuviais nutraukė.

22. Vokiečių pozicija Lietuvos problemos atžvilgiu 1918 m. rudenį

Kai šitaip Lietuvai (aš turiu galvoje Valstybės Tarybos kuriamąją Lietuvą) didėjo pavojus iš Rusų — Bolševikų ir iš Lenkų, kurie vėl, kaip seniau, ėmė varžytis dėl Lietuvos, tai kaipgi tuo laiku elgėsi faktiniai okupantai — jau pralaimėję karą Vokiečiai?

Vokiečiai buvo visiškai dezorientuoti ir patys nežinojo, ko jie turi laikytis ir kokią politiką pasirinkti. Kaizeriškos vyriausybės Vokietijoje jau nebuvo: ją sugriovė lapkričio mėn. Revoliucija, bet dar jokia valdžia ir jokia politinė kryptis nebuvo tvirtai nusistovėjusi sugriautos kaizeriškos valdžios vietoje. Tatai buvo jaučiama ir okupacijoje. Iš vienos pusės buvo ryški srovė, simpatizuojanti Bolševikams: vieni Vokiečiai buvo patys linkę į komunizmą, kiti — senosios kaizeriškos Vokietijos šalininkai buvo linkę manyti, kad komunistinė Revoliucija uždegsianti iš Rytų gaisrą visoje Europoje ir nugalėsianti pačius Vokietijos nugalėtojus, o tada atgimsianti galinga Vokiečių jėga, paliuosuota nuo savo Vakarų priešų, kuri tada pajėgsianti atstatyti Vokiečių hegemoniją Europoje; jie svajojo apie dviejų Karo padarinių nuskriaustų didelių tautų — Vokiečių ir Rusų — aliansą revanšo

kerštui Vakarams; vieni ir kiti buvo palankūs raudonųjų pajėgų slinkimui į Lietuvą.

Šioje atmosferoje Vokiečių tarpe gimdavo įvairūs avantiūristiniai sumanymai, kurie vėliau, kontakte su Rusų emigrantų judėjimu, pagimdė Pabaltijyje, tad ir Lietuvoje, įvairius Bermonto-Avalovo—Virgoličiaus arba Judeničiaus žygius, nuo kurių jaunos vietos valstybės turėjo daug kentėti ir net atsidurti rimtame pavojuje.

Pati Lietuvos valstybė tuo laiku Vokiečiams okupantams jau nebuvo įdomi ir ypatingai svarbi. Jie suprato ir matė, kad Lietuva, kurią jie ruošė savo aneksijos arba imperializmo sumanymams, pridengdami jūos Lietuvos *quasi* valstybės figos lapeliu, iš jų rankų ištspruko ir kad visi Lietuvos su Vokietija konvencijų, arba jos „Unijų" su Saksonija, o net ir Vokiečių kraujo karaliaus Lietuvos soste planai ir svajonės — palaidoti. Tad ko čia jiems perdaug rūpintis Lietuvos likimu ir Lietuvos valstybės kūrimu, jeigu tatai jokios naudos Vokiečiams nežadėjo! Tad jie nieko ir nedarė, neskubėjo patenkinti Valstybės Tarybos reikalavimų, nevertino Lietuvos ir nesirūpino jos stiprinimu. Tatai jiems buvo vis tiek; o kai pagaliau atėjo jiems laikas apleisti okupuotą Lietuvos sostinę Vilnių, tai tie jųjų, kurie buvo nusistatę vis dėlto bent išlaikyti išorinį fasoną ir neperleisti miesto ir šalies Raudoniesiems (nes Vokiečiai buvo pasižadėję Vakarų Aliantams sulaikyti Bolševikus), buvo linkę perleisti miesto gynimą Lenkams, kaip geriau susiorganizavusiems, negu Valstybės Tarybos vyriausybei, kuri atrodė bejėgė, nors tasai jos nepajėgumas parėjo daugiausiai nuo pačių vokiečių trukdymo jai susiorganizuoti ir paruošti bei išplėsti šalies jėgas.

23. Vokiečių Vilniaus evakuacija ir LSSR-o įsigalėjimas Vilniuje

Tokia buvo politinė padėtis šaly ir ypatingai šalies sostinėje Vilniuje, kai pačioje 1918 m. pabaigoje Vokiečiai ėmė trauktis iš Vilniaus. Šaly buvo suirutė. Valstybės Tarybos Ministerių Kabinetas pasikeitė (22). Buvo sudarytas antrasis, liaudininkų (jie tada vadinosi socialistais—liaudininkais—demokratais) lyderio p. Mykolo Sleževičiaus vadovaujamas, bet savo sąstatu koalicinis tarppartinis, vadinasi, tautinis, kuriame buvo ir mažumų (Žy-

dų bei Gudų) atstovai, Ministerių Kabinetas, kurio svarbiausi principai buvo veiklumas, šalies gynimas, valdžios organizavimas visoms valstybės funkcijoms.

1918 m. gruodžio paskutinėmis dienomis Vokiečiai ėmė skubotai likviduotis Vilniuje, perdavinėjo Lietuvos valdžiai geležinkelius ir kitas tarnybas, bet tai buvo daroma greituoju, be didelės tvarkos ir sistemos, ir apleido Vilnių.

Susidariusia padėtimi pirmieji pasinaudojo Lenkai: atsirado lenkų generolas, pasivadinęs lenkų valdžios paskirtu Lietuvos Karo Apygardos Vadu (23), atsirado lenkų ginkluotų vietos pajėgų vadovybė ir 1919.I.1 ginkluoti Lenkų jaunimo būriai, pasirodę Vilniaus gatvėse, įsileido į mūšį su vietos komunistais ir užėmė Vilnių; tiesa, neilgam, nes jau kitą dieną Lenkų jaunimo ginkluoti būriai buvo iš Vilniaus išvyti įėjusių į miestą Rusų—Bolševikų karo pajėgų, kurios ir okupavo Lietuvos sostinę drauge su visa rytine šalies dalimi. Ginkluoti Lenkų jaunimo būriai traukėsi į pietų vakarus Lenkijos kryptimi, o į Vilnių atvyko ir ėmė čia tvarkytis LSSR'o valdžia, kaip šalies šeimininkė.

Lietuvos Tarybos vyriausybė, paskyrusi Vilniui „Generalinį Laikinosios Vyriausybės įgaliotinį" savo narį, Švietimo Ministerį, p. Mykolą Biržišką, pasilikusį Vilniuje, pati apie tai paskelbusi, apleido sostinę ir persikėlė į Kauną, kuris dar tebebuvo vokiečių okupacijoje.

24. 1919 m. pradžia Kaune. Valstybinis Lietuvos tvarkymas; Vokiečių protektoratas

Tuo laiku, dar Vilniuje, Lietuvos vyriausybės buvo pradėtas skubus ir energingas Lietuvos karo pajėgų organizavimas, savanorių šaukimas, buvo pradėta leisti „L a i k i n o s i o s V y r i a u s y b ė s Ž i n i o s", kur buvo paskelbti svarbiausieji dar anksčiau Valstybės Tarybos priimti įstatymai ar pirmojo Kabineto įsakymai, liečią Vilniaus Universiteto įkūrimą, majoratinių dvarų rėmimą, sumanytos antrosios šalies atstovų „Konferencijos" šaukimą... čia buvo paskelbta ir mūsų išžiūrėta Laikinoji 1918.XI.2 Konstitucija (oficialinis jos vardas: „L i e t u v o s V a l s t y b ė s L a i k i n o s i o s K o n s t i t u c i j o s P a m a t i n i a i D ė s n i a i").

1919 m. pradžioje Kaune organizacinis valstybinis darbas jau buvo jaunos laikinosios vyriausybės ne tiktai gyviau, bet ir sistemingiau varomas. Čia buvo ir ramiau negu Vilniuje, ir priešų bei pavojaus kiek mažiau, užtai laiko priešams ir pavojams nugalėti žymiai daugiau ir šalies socialinė aplinka buvo labiau lietuviška ir labiau susipratusi ir tvirta negu rytų periferijoje, tad ir parama didesnė darbui, ir valstybiniai valdžios darbininkai pastovesni, o net ir patys Vokiečiai okupantai nuolaidesni. Pilnu tempu ėjo gyvas visų Valstybės funkcijų darbas įstatymų leidimo, administracijos, teismo, net ir veiklaus karo srity. Nuo sausio iki balandžio mėn. valstybinis organizacinis darbas žengė milžinišką žingsnį pirmyn.

Nors Vokiečiai okupantai dar tebebuvo ir tik pamažu likvidavosi, bet teisinis okupacijos titulas ir pobūdis žymiai pasikeitė: tai jau buvo ne tiek okupantai — nesamojo šalies šeimininko pavaduotojai *(sui generis „negotiorum gestores")* ir juo labiau ne faktiniai smurto diktatoriai, kaip kad Pasaulinio Karo ir Kaizeriškos valdžios metu (nors būdavo dar ir grobimo bei kitokių smurto atsitikimų), kiek buvo jie labiau *quasi* padėjėjai, turintys pareigas padėti pačiai šaliai apsiginti nuo Bolševikų puolimo iš Rytų ir galutinai susitvarkyti viduje.

Viso įstatymų leidžiamojo ir valdymo darbo, kuris buvo tame laikotarpyje atliktas, mes čia, žinoma, nežiūrėsime, nes tai jau buvo ne pačios valstybės kūrimas, kurį aš į savo kursą įtraukiau, bet kūrybinis jau įkurtosios valstybės tvarkymas, iš kurio mes pasirinksime svarstyti tiktai tai, kas priklauso tiksliajai konstitucinei teisei. Tiesa, pats valstybės kūrimas dar ir tuo laiku nebuvo visiškai užbaigtas; ne tiktai todėl, kad Lietuvos valstybė dar nebuvo svetimų valstybių — Europos tvarkytojų — pripažinta ir todėl dar neįgijo teisinės padėties tarptautinėje ar tiksliau tarpvalstybinėje bendruomenėje, kaip tos bendruomenės teisinis subjektas ir narys — tatai, kaip mums jau tai iš bendrosios konstitucinės teisės kurso turi būti žinoma, lemiančios reikšmės neturi; taip pat ne todėl, kad ji pati, nusistačiusi tvarkytis demokratinės doktrinos principais, dar laikė savo valdžią laikinąja („laikinoji vyriausybė", „laikinoji konstitucija", „laikinieji įstatymai") ir laikė save reikalinga demokratinės Steigiamojo Seimo sankcijos, nes tatai socialinio valstybės buvimo ar nebuvimo fakto pakeisti ir atstoti negali, bet dėl tęsiamos Vokiečių okupacijos fakto: nors ši okupacija jau buvo, kaip

ėsame sakę, pakeitusi savo pirminį pobūdį ir nors tuo laiku Lietuva buvo daugiau negu Jelineko doktrinos formuluojamas *„Staatsfragment"*, nes ji nebuvo inkorporuota į svetimą suverenumą, kaip ano suverenumo narys, bet vis dėlto ji dar tebuvo tik rudimentinė valstybė, dar nepasiekusi visiško suverenumo ir reikalinga jai uždėtos svetimos globos — jei ne pilno tarptautinio valdymo mandato, tai bent karinio ir iš dalies valdomojo protektorato; Vokiečių okupacija kaip tik įgijo šio protektorato pobūdį. Tačiau bent rudimentinė valstybė ji jau tada, be abejo, buvo ir jau buvo numatomas artėjantis momentas, kada ji turės arba virsti tikra suverenine nepriklausoma valstybe, arba... žlugti: šiam momentui ji energingai ir ruošėsi.

25. Valstybės Tarybos konstitucinė veikla 1919 m. pradžioje Kaune

Tuo tarpu išžiūrėsime Lietuvos valstybės konstitucinį ano laikotarpio tvarkymąsi. Ji gyveno laikinąja 1918.XI.2 konstitucija, kurią 1919.I.24 nutarimu Valstybės Taryba papildė nauju VII-uoju skyriumi, susidedančiu iš vienintelio (30-ojo) straipsnio (tad ir nuostato) (24). Šis laikinosios konstitucijos svarbus papildymas suteikia Ministerių Kabinetui (jam vienam, nedalyvaujant Aukštajam Valstybės Tarybos Prezidiumui, vadinasi, ne visai Vyriausybei *en bloc)* galią tarp Valstybės Tarybos sesijų leisti laikinuosius įstatymus (laikinoji konstitucija visus laikinosios valdžios leidžiamus įstatymus vadino „laikinaisiais"), vadinasi, tiktai paprastus įstatymus, tąja sąlyga, kad jie būtų į Tarybą artimiausioje jos sesijoje įnešami; tačiau ir įnešus juos į Tarybą, jie veikia be Tarybos patvirtinimo ir nėra šio tvirtinimo reikalingi, nors, žinoma, Taryba gali juos panaikinti.

Dar buvo padarytas smulkus vieno laikinosios konstitucijos nuostato pakeitimas: būtent — konstitucija reikalavo, kad visi Valstybės Tarybos Prezidiumo (kuris pradėtas oficiališkai vadinti „Aukštuoju" Prezidiumu, šiuo pabrėžiant jojo konstitucinę, kai *quasi* Valstybės valdžios viršūnės, padėtį, nors tikrą viršūnę, bet nenuolatinę, sudarė pati Valstybės Taryba), kad, sakau, šio „Aukštojo Prezidiumo" visi aktai būtų visų trijų Prezidiumo dalyvių

pasirašyti; dabar, kadangi tatai pasirodė nepatogu, buvo nustatyta, kad, nesant visiems Prezidiumo nariams vietoje, tokį aktą galės pasirašyti ir vienas narys, kai dviejų kitų nėra, arba du, kai vieno nėra (25).

Be to, paminėsiu šiuos tuo laiku išleistus įstatymus, kurie lietė arba pačią materialinę teisę, arba jai artimas viešosios teisės sritis: „Laikinas įstatymas apie Lietuvos pilietybę", „Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas", „Ypatingi Valstybės Apsaugos įstatai", „Įstatymas Valstybės Kontrolei tvarkyti", „Įstatymas dėl Valstybės tarnybos sutvarkymo", „Valstybės Tarybos narių teisės" (jisai sutvarko Valstybės Tarybos narių imunitetą ir kai kurias jiems suteikiamas jų viešajai funkcijai vykdyti privilegijas). „Karo Teismo įstatai" ir „Įstatymas dėl sudarymo Komisijos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo projektui paruošti". Tai yra svarbiausieji konstitucinio ir jam artimo pobūdžio įstatymai, išleisti iki 1919 m. liepos mėn. pabaigos, kada galutinai buvo likviduotas Vokiečių protektoratas ir kada Vokiečių jėgos apleido šalį. Šių įstatymų turinio mes čia nesvarstysime.

26. Laikinoji 1919.IV.4 konstitucija

Dar Vokiečių protektorato metu 1919.IV.4 Valstybės Tarybos buvo priimta, vadinasi, Lietuvai nustatyta nauja Laikinoji Konstitucija. Ji taip pat, kaip ir Laikinoji 1918.XI.2 Konstitucija, pavadinta „Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai" (26).

Ši naujoji 1919.VI.4 Laikinoji Konstitucija yra pagrįsta laikinąja 1918.XI.2 konstitucija; daugelis nuostatų yra iš anosios tiesiog žodis į žodį perrašyta, be to, dalis naujosios konstitucijos nuostatų yra paskolinta arba iš konstitucijos 1919.I.24 papildymo (vyriausybės galia leisti įstatymus), arba 1919.II.20 „Įstatymo Valstybės Kontrolei tvarkyti".

Tačiau naujoje konstitucijoje, be kelių smulkių redakcinių pataisų, yra ir visiškai naujų nuostatų, taip pat ryškių pakeitimų, kurie ypač pakeičia vyriausios Valstybės valdžios konstrukciją ir tuo pačiu jos funkcionalinę organizaciją, kuri pati nustato konstitucinį režimą <...>.

27. Įstatymų leidžiamoji galia ir jos organizacija laikinojoje 1919.IV.4 konstitucijoje

<...> Įstatymų leidimas yra suskirstytas tarp Valstybės Tarybos ir Vyriausybės tokiu būdu, kuris iš dalies primena sovietinę įstatymų leidimo tvarką, kiek ji ten yra suskirstyta tarp Sovietų Susirinkimo ir Ciko arba tarp Ciko ir jo Prezidiumo (27) ir primena mūsų veikiančią (1928 m. konstitucijos) tvarką, nors ten tatai kiek kitaip sukonstruota. Valstybės Taryba yra principinis įstatymų leidimo organas, o drauge yra, kaip kad buvo iki tol, vienintelis sutarčių su kitomis valstybėmis priėmimo organas. Šiems Valstybės Tarybos priimtiems įstatymams Valstybės Prezidentas turi reliatyvinio veto teisę, kurios senoji laikinoji konstitucija Tarybos Prezidiumui nebuvo pavedusi. Būtent Valstybės Prezidentas Valstybės Tarybos priimtuosius įstatymus gali jai su savo pastabomis grąžinti; tačiau šis reliatyvinis veto yra silpnas, nes jam nugalėti užtenka to, kad Valstybės Taryba jį antrą sykį išsvarstytų ir priimtų.

Įdomesnė ir žymiai pakeista yra antra subsidiarinė įstatymų leidimo tvarka, kuri liečia vyriausybės įstatymų leidimą. Kaip jau buvome sakę, laikinosios konstitucijos 1919.I.24 papildymas buvo Ministerių Kabinetui pavedęs galią tarp Tarybos sesijų leisti įstatymus, kurie turėjo būti įnešami į Tarybą jos artimiausioje sesijoje, o jų į Tarybą neįnešus, jie netekdavo galios. Dabar šis artimas sovietinei tvarkai principas paliekamas, bet pati tvarka reformuojama: ji yra išdėstyta konstitucijos III skyriuje, pavadintame „Valstybės Prezidento teisės leisti įstatymus", vadinasi, ši galia čia, kaip matyti, perkeliama iš Ministerių Kabineto, kuris pirma vienas tai galėjo daryti, į Valstybės Prezidentą. Tačiau įsiskaitę į šio skyriaus nuostatus, mes turime konstatuoti, kad šią galią, be Valstybės Prezidento, turi ir Ministerių Kabinetas, vadinasi, tai yra kaip tik Vyriausybės galia. Ši galia yra Vyriausybės vykdoma ne tiktai „tarp Tarybos sesijų", bet ir „per jų pertraukas", vadinasi, šių sesijų pertraukų metu. Kad šios galios turėtojas yra ne tiktai Valstybės Prezidentas, bet ir Kabinetas (visa vyriausybė), matyti iš to, kad nors šiuos įstatymus „leidžia" Prezidentas, bet jis tegali leisti tiktai Ministerių Kabineto priimtuosius įstatymus. Vadi-

nasi, šiuos įstatymus priima Kabinetas, o Prezidentas juos „leidžia".

Kas tatai reiškia „leidžia": ar Prezidentas juos tiktai promulguoja ir skelbia, ar jisai juos, kaip kad Čekoslovakijoje, sankcionuoja? Pirmuoju atveju jis neturėtų jokios įstatymų leidžiamosios galios, antruoju — jisai turėtų sprendžiamąjį balsą pačiame įstatymų leidime. Laikinoji konstitucija pasirinko vidurkio kelią tarp šių dviejų kraštutinumų. Būtent Ministerių Kabineto priimtąjį įstatymo projektą, Valstybės Prezidentas gali Kabinetui su savo pastabomis grąžinti iš naujo svarstyti; tatai atrodo kaip reliatyvinis veto, tačiau tai nėra tipingas reliatyvinis veto, nes jeigu Kabinetas, iš naujo projektą apsvarstęs, vėl jį priima, tai Prezidentas vis dėlto gali jo neišleisti („nepasirašyti"); tad tatai panašu į sankciją, bet tai nėra sankcija, nes Prezidento nepasirašymas veikia kaip Prezidento apeliacija į Valstybės Tarybą (transliatyvinis veto): tada įstatymo projektas automatiškai (be ypatingo Prezidento nutarimo) perkeliamas į Valstybės Tarybą, kuri šiuo atveju tuojau sušaukiama į sesiją; šis Tarybos ekstra sesijos sušaukimas, be abejo, žymiai apsunkina Valstybės Prezidento veto galią ir daro ją nelanksčią; tatai veikia Ministerių Kabineto įstatymų leidžiamosios galios naudai ir ypatingai didina politinę Valstybės Tarybos galią valdžios santvarkoje, nes šiuo Taryba (tiesa, tiktai įstatymų leidimo, vadinasi, savo tiesioginės funkcijos srity) virsta arbitru tarp Ministerių Kabineto ir Valstybės Prezidento, o tuo pačiu Valstybės Prezidento konstitucinė padėtis kiek žeminama.

Bet užtat Vyriausybės padėtis šioje srityje pakeliama tuo, kad Valstybės Prezidento išleisti įstatymai jau nebeįnešami į Valstybės Tarybą (iki tol buvo reikalaujama įnešti juos į Tarybą artimiausioje sesijoje); šiuo Vyriausybės („Valstybės Prezidento") leidžiamieji įstatymai įgyja paritetą su Valstybės Tarybos išleistaisiais.

28. Valdomoji galia 1919.IV.4 konstitucija

Valdomoji galia („vykdomoji valdžia") 1919.IV.4 konstitucijos yra šitaip konstruojama; ji „priklauso" Valstybės Prezidentui, kuris tokiu būdu yra jos turėtojas arba reiškėjas; vykdo ją taip pat Prezidentas, tačiau vykdo ne pats betarpiškai, bet per Ministerių Kabinetą, atsakingą

Valstybės Tarybai. Vadinasi, principiškai tiek įstatymų leidime, tiek valdyme dalyvauja visi trys vyriausieji valdžios veiksniai; tiktai įstatymų leidime yra tam tikra Tarybos persvara (Prezidento reliatyvinio veto nugalėjimas ir Tarybos arbitražas vyriausybės įstatymų leidime), o valdyme konstruojama bent formalinė Prezidento vyriausybė (tuo, kad jam ši galia „priklauso", kad vykdo ją vis dėlto jisai, o ne kas kitas — nors „per" kitus, nuo jo nepareinančius, kaip Taryba; vadinasi, be jo arba prieš jį jos vykdyti negalima, o pats jisai Tarybai neatsako).

Valstybės Prezidentas yra Valstybės Tarybos renkamas ir Valstybės Tarybos Pirmininko pavaduojamas (Prezidentui mirus arba laikinai negalint eiti pareigų); abiem šiais atžvilgiais pakeliamas Valstybės Tarybos prestižas ir jos įtaka valdomajai sričiai. Valstybės Prezidento galia neaprėžiama jokiu konstituciniu terminu; gal todėl, kad visai konstitucinei santvarkai esant iš esmės laikinai ir ši konstitucijos steigiama Prezidentūra jau savaime yra laikina „iki Steigiamasis Seimas bus susirinkęs ir nusprendęs Valstybės Valdymo formą"; principiškai gi tuo laiku buvo nusistatyta Steigiamąjį Seimą kiek galima greičiau sušaukti; tad buvo preziumuojama, kad viskas čia nustatoma tik trumpam laikui ir nėra reikalo dar ką nors trumpinti arba terminais aprėžti, ypač kad toks aprėžimas darytų nepageidaujamą įspūdį, jog Steigiamojo Seimo sušaukimas esąs nutęsiamas. Vadinasi, išrinktojo Valstybės Prezidento galia (Steigiamojo Seimo sušaukimo termino, siaurojo laiko, ribose) buvo iki jo gyvos galvos arba, žinoma, iki jo atsistatydinimo.

Laikinoji 1919.IV.4 konstitucija išrašo iš 1918.XI.2 konstitucijos ir paveda Valstybės Prezidentui visas tas funkcijas, kurias anoji buvo pavedusi Valstybės Tarybos Prezidiumui, būtent: įstatymų ir tarptautinių sutarčių promulgacija ir jų skelbimas, Ministerių Pirmininko pakvietimas, jam sudaryti Ministerių Kabinetą pavedimas ir jo sudarytojo Kabineto patvirtinimas, atstovavimas Valstybei, diplomatinių atstovų skyrimas ir svetimų akredituojamųjų priėmimas, aukštesniųjų kariuomenės ir civilinių valdininkų skyrimas, kariuomenės laikymas savo žinioje, Vyriausiojo Kariuomenės Vado skyrimas, Valstybės antspaudo saugojimas. Tačiau, be šių funkcijų, jam pavedamos dar dvi: a. jam priklauso amnestijos teisė — tai yra platesnė negu individualinio bausmės dovanojimo teisė (1918 m. laikinoji konstitucija neminėjo ir bausmės do-

vanojimo); b. jisai šaukia ir paleidžia Valstybės Tarybos sesijas; pastaroji Prezidento funkcija yra labai svarbi ir žymiai didina jo politinę galią valdžioje, ypatingai dabar, kada jisai tik vienas tatai gali daryti; nei pati Valstybės Taryba savo sesijų jau skirti negali, kaip tatai lapkričio konstitucija buvo numačiusi, nei Tarybos narių trečdalis to iš Prezidento pareikalauti, kaip buvo pirma, negali, vadinasi, Valstybės Taryba iš nuolatinės virto sesijinė; o kiek tatai liečia Tarybos sesijų „paleidimą" — tai senoji konstitucija šiuo klausimu nieko nesakė, bet iš Tarybos galios pačiai skirti savo sesijas galima buvo logiškos dedukcijos keliu spręsti apie jos galią ir baigti savo sesiją; dabar gi aiškiai Taryba šios galios neteko, o už tai Valstybės Prezidentas ją įgijo vienas. Ši Valstybės Prezidento monopolinė galia „paleisti" (savo nuožiūra uždaryti, sustabdyti jo diskrecijai paliktam laikotarpiui) Valstybės Tarybos sesiją yra parlamento paleidimo erzacas, kuris tam tikru atžvilgiu ir gal net griežtesnis ir Prezidento (iš tikrųjų Vyriausybės, nes visuomet numatoma kontrasignacija) galią dar labiau didinąs, negu pats parlamento paleidimas. Žinoma, paties parlamento (Valstybės Tarybos) paleidimo konstitucija nenumato, nes Valstybės Tarybos atžvilgiu tatai buvo neįmanoma. Tad Vyriausybės šefo (galvos) funkcijos (galios) papildymas amnestijos teise ir monopoliniu Valstybės Tarybos sesijų disponavimu labai ryškiai stiprina Vyriausybę ir suteikia Prezidentui didelį autoritetą, tuo pačiu atsverdamas pariteto (o iš dalies net hegemonijos) naudai Vyriausybės priklausomą padėtį kai kuriais kitais atžvilgiais. Tad kontinentinio (prancūziško) parlamentarizmo žymės, kurias mes šioje konstitucijoje dar užtinkame, šiuo yra kompensuojamos klasikinio parlamentarizmo kryptimi.

Kontrasignacija šioje konstitucijoje sutvarkyta taip pat, kaip ir lapkričio konstitucijoje, šiuo atžvilgiu yra tam neaiškumas, būtent pasakyta, jog kontrasignuojami visi Prezidento „skelbiamieji" aktai; jei reikėtų šitas nuostatas suprasti *„a la lettre"*, tai atrodytų, kad tie Prezidento aktai, kurie neskiriami skelbimui, esą kontrasignacijos nereikalingi ir tuo pačiu jie būtų iš Valstybės Tarybos parlamentinės kontrolės išskiriami; aš manau, kad šitokia interpretacija būtų klaidinga ir iškreiptų aiškią jos konstitucijos leidėjo valią nustatyti parlamentinę konstitucinę konstrukciją; žodžio „skelbiamieji" pavartojimą aš linkęs aiškinti konstitucinės ir iš viso teisinės terminologijos ne-

tobulumu tuo laiku arba Valstybės Tarybos neįpratimu orientuotis konstitucinės teisės problemų smulkmenose.

Valstybės Taryba parlamentinę Vyriausybės veikimo kontrolę realizuoja per jai atsakingą Ministerių Kabinetą. Ministerių Kabinetas, Tarybai jam pareiškus nepasitikėjimą, turi atsistatydinti; jisai yra solidarus, tad solidariškai dirba ir atsako ir, Valstybės Tarybai arba jos Komisijai reikalaujant, turi duoti jai paaiškinimų ir žinių. Ne tiktai dėl Ministerių Kabineto funkcijos ir konstitucinės padėties valdžios organų sistemoje, bet ir dėl jo konstrukcijos — naujoji laikinoji konstitucija tiktai pakartoja senosios nuostatus, nieko nepridėdama ir nekeisdama; Kabineto narius pasikviečia Valstybės Prezidento paskirtasis Ministerių Pirmininkas, jo sudarytąjį Kabinetą tvirtina taip pat Prezidentas, Ministerių Kabineto sąstatas gali būti (bet nebūtinai yra) parlamentinis, nes Valstybės Tarybos nariai, įėję į Kabinetą, lieka Valstybės Tarybos nariais <...>

Šitokia buvo konstitucinė energingai organizuojamos Lietuvos valstybės ir josios laikinąja laikomos valdžios santvarka 1919 m. balandžio mėn. Valstybė buvo ne tiktai įsteigta, bet jau nustatė ir savo funkcijas ir tvarkė darbo aparatą, tarnybos priemones. Einant laikinąja 1919. IV.4 d. konstitucija Valstybės Prezidentu buvo išrinktas p. A. Smetona.

29. Komunistų ir Lenkų kova dėl Lietuvos 1919 m. pavasarį

Tačiau tuo pat laiku, kai valstybinės statybos darbas, susikoncentravęs Kaune, buvo pilnu tempu varomas, iš Rytų ir Pietų Lietuvos pusių valstybinių perspektyvų horizontas dar buvo užgultas juodais audros debesiais, kuriuose slėpėsi Lietuvos valstybės žlugimo pavojus. Šiuo atžvilgiu valstybinis Lietuvos likimas tada dar nebuvo išspręstas; jos jaunas valstybinis daigas dar nebuvo įsitvirtinęs ir nusistovėjęs. Lietuvos Rytai buvo svetimoje galioje, Vilniuje buvo LSSR'o (Litbielo) valdžia, besiremianti RSFSR'o pajėgomis; ten kaip tiktai tuo laiku ėmė varžytis dvi skirtingos jėgos — komunistinė, tebevaldanti šiuos Lietuvos Rytus ir mėginanti išsiplėsti į Vakarus, ir Lenkų valstybinė, besiveržianti į Lietuvos Rytus iš Pietų. Pirmoji atvirai kariavo su jauna Lietuvos valstybe, ko-

vodama su jaunomis Lietuvos ginkluotomis pajėgomis ir su Vokiečių protektorato kariuomene Lietuvoje; antroji į laisvą Lietuvos teritorijos dalį atvirai ir betarpiškai nesiveržė, Lietuvos (kad ir jos nepripažino) tiesiog nepuolė, tiktai iš pietų stūmė pirmąjį priešą, pamažu užimdama jo vietą Lietuvos Rytuose, žinoma, tuo pačiu ilgu ištiestu sparnu apsupdama likusią laisvą Lietuvos teritorijos dalį.

Abi šios jėgos, tarp savęs kovojančios Lietuvos Rytuose, iš tikrųjų varžėsi ne tiktai dėl Lietuvos Rytų ir dėl jau faktiškai atplėštos Lietuvos sostinės — Vilniaus, jos varžėsi dėl pačios Lietuvos; ar ji bus raudona komunistinė, ar lenkiškoji. Įsteigtajai Nepriklausomajai Lietuvos valstybei jos abi buvo lygiai pavojingos ta prasme, kad tiek viena, tiek kita buvo pasiryžusios šią jos konstrukciją nugriauti ir jos vieton kitą įsteigti; nors antroji jėga — Lenkų jėga,— kovodama su atviru ir oficialiu Lietuvos priešu — komunistais, kuriuos ji iš Lietuvos Rytų teritorijos šalino, galėjo daryti draugingo kaimyno ir bendradarbio įspūdį ir net mėgino naudotis šiuo titulu.

Jei tokią Nepriklausomos Lietuvos, LSSR'o (Litbielo) ir Lenkų santykių situaciją galima laikyti jų visų trijų karu (nors tai buvo nepaprastas karas, kuriame visi trys jo dalyviai kovojo kiekvienas su kitu), tai tatai buvo karas kaip tik dėl Lietuvos, dėl jos visos; ir jei Nepriklausoma Lietuvos valstybė jį būtų pralaimėjusi — ji būtų pati, kaip Nepriklausoma valstybė, žuvusi. Lošimo kaina, jo lobis buvo pats Lietuvos kailis <...>

30. Vokiečių okupacija ir Bermonto avantiūra

<...> Tuo laiku, dėlei to, kad Pilsudskis turėjo didelę jėgą, o pats buvo atkaklus ir ryškios bei stiprios individualybės žmogus, kurio visa nepaprasta energija buvo sukoncentruota į jo darbą, tai buvo pats pavojingiausias vykdomai Lietuvos valstybės kūrybai žmogus. Vokiečių jėga buvo Didžiojo Karo sutriuškinta. Rusų komunistai buvo rimtai susirūpinę kitais painiais savo tvarkymosi reikalais ir negalėjo tvirtai palaikyti Litbielo. Rusų emigrantai demokratai iš viso buvo dezorientuoti ir bejėgiai, o rusų emigrantai monarchistai, kad ir besiruošią avantiūristiniams žygiams, galintiems paliesti ir jau-

nas Pabaltijo valstybes, vis dėlto rimto pavojaus nesudarė; Pilsudskio gi energija, besiremianti Lenkų pajėgomis, buvo veikli ir įtempta. Lietuvos valstybė dar nebuvo sutvirtinta; ji jau buvo įkurta, organizavosi, bet dar nebuvo laimėta.

Pilsudskio Lenkams užėmus Vilnių (28), Lietuvos santykiai su Lenkais pasidarė neaiškūs; tai buvo nei karas, nei taika. Tiek Lenkai, tiek Lietuviai tęsė karą su Bolševikų kariuomene, stumdami ją į Rytus ir į Šiaurę, Lenkai plačiu frontu, Lietuviai siauresniu šiaurės rytų Lietuvoje. Bet tiksliai organizuoto bendradarbiavimo ir juo labiau jokios bendros vadovybės šiuose Lietuvių ir Lenkų karo žygiuose prieš raudonuosius Rusus nebuvo. Jų faktinio susidūrimo vietose tarp Lietuvių ir Lenkų nuolat kildavo nesusipratimai ir net ginkluotos kovos epizodai. Lenkai iš Vilniaus pamažu, po truputį, skverbėsi į neokupuotą Lietuvos teritoriją, nežymiai plėsdamiesi į Vakarus ir nežiūrėdami Antantės agentų pastangų nustatyti pastovią demarkacijos liniją tarp abiejų ginčo dalyvių; Lietuviai gynėsi, kad tuo tarpu išlaikytų bent faktines pozicijas.

Šitaip buvo iki liepos mėnesio.

1919 m. liepos mėn. įvyko naujas žymus faktas — Vokiečių jėgos galutinai apleido Lietuvą. Likvidavosi tiek Vokiečių okupacija, tiek protektoratas, Lietuvos vyriausybė Kaune palydėjo šį įvykį manifestu į tautą. Lietuva buvo palikta savo laisvoms jėgoms — akis į akį su abiem priešais Rytuose; tik jos Rytus su sostine buvo užgulę Lenkai, o šiaurės Rytuose siaurą juostelę — raudonieji Rusai. Pastaruosius Lietuviai jau baigė šalinti. Su Lenkais buvo sunkiau baigti; visiškai jų pašalinti Lietuva nepajėgė, teko žiūrėti, kad jie dar toliau į Vakarus neįsiskverbtų.

Tuo pat laiku ir šalies viduje daug reikėjo nudirbti: reikėjo sudrausti valstybės priešų intrigas ir slaptus sąmokslus šaly, reikėjo valstybiškai tvarkytis, leisti įstatymus, sutvarkyti įvairius valdymo reikalus, ruoštis sušaukti Steigiamąjį Seimą.

Tuo tarpu iškilo dar vienas pavojus, išdygo dar vienas naujas priešas. Iš Šiaurės, iš Latvijos teritorijos įsiveržė ginkluotos pusiau rusų emigrantų, pusiau vokiečių ir baltų reakcinių gaivalų organizuotos gaujos, užėmusios Lietuvos Šiaurę ir Šiaurės Vakarus, ieškančios sau, kaip Vrangelis ir Denikinas Kryme, bazės ruoštis puolimui į Rusiją, neigiančios jaunas tautines Pabaltijo valstybes ir

tebelaikančios jas Rusų Imperijos pakraščiais. Šios ginkluotos gaujos, demoralizuotos, pasireiškusios grobimu, vietos gyventojų plėšimu, žiaurumu, tiesa, ir pačios ėmė irti, bet vis dėlto ir su jomis jaunai besitvarkančiai valstybei, jau angažuotai į karą su raudonaisiais ir turinčiai su ginklu rankose budėti besiskverbiančių Lenkų fronte, nelengva buvo apsidirbti. Vis dėlto savo jaunos kariuomenės ir partizanų bei šaulių pajėgomis Lietuva su šiais nekviestais šiaurės svečiais apsidirbo; jie buvo sumušti, suiro, iš dalies pabėgo ir jųjų avantiūra tapo laimingai likviduota.

31. Valstybės Tarybos 1919—1920 m. kūrybinės ir įstatymų leidžiamosios veiklos charakteristika

Iki 1920 m. pavasario Lietuva energingai tvarkėsi ir organizavosi. Tarptautinių santykių srity Lietuva tuo laiku didelių laimėjimų nepasiekė. Paryžiaus Taikos Konferencija, į kurios duris ji beldėsi, oficiališkai jos neįsileido. Jos pripažinimas *de jure* (formalus, teisinis) neįvyko, nors faktiškai, kaip su esama faktine šalies organizacija, imta skaitytis ir sekti, o iš dalies ir kištis į šiuos ar tuos jos žygius arba santykius su kaimynais. Tuo pačiu ir Tautų Sąjunga dar Lietuvai buvo nepasiekiama. Bet įtemptas vidaus darbas stiprino valstybę ir kėlė jos autoritetą, o tatai buvo gal svarbiausia Nepriklausomai Lietuvos valstybei stabilizuotis ir laimėti, nežiūrint nuolatinio pavojaus iš Rytų (iš Pilsudskio valdomų Lenkų pajėgų), kuriame jai teko gyventi ir augti.

Pažiūrėję į to laikotarpio Lietuvos valstybės valdžios nuveiktus darbus, mes matome, kad organizacinis ir socialinis valstybės funkcijos tvarkymas palietė beveik visas valdymo sritis ir šakas; jisai buvo vykdomas tiek leidžiamais įstatymais, tiek administraciniais įvairaus pavadinimo reglamentinės galios aktais (aplinkraščiai, instrukcijos, įsakymai), tiek pagaliau individualiniais teisiniais ir materialiniais aktais (įsakymai). Iš to mes galime konstatuoti, kad reglamentinė galia vyriausybės, kuriai, be to, kaip buvome matę, buvo pavesta ir plati konstitucinė įstatymų leidimo galia, ir jos atskirų bei iš viso veikliosios administracijos organų reglamentinė galia nuo pa-

čios Lietuvos įsikūrimo pradžios buvo pripažįstama ir plačiai vykdoma.

Neįsileisdami į šios plačios įstatymų leidžiamosios ir valdomosios bei administracinės veiklos smulkmenas ir jos tikslų analizę, nes tatai išeitų iš mūsų dėstomojo kurso ribų, tiktai jos charakteristikai paminėsime, kad ji palietė finansus, mokesčius, viešosios tarnybos statutą bei atlyginimą, kariuomenę ir iš viso krašto apsaugos reikalus, administracijos funkcijų tvarkymą, įvairių tarnybų organizaciją, jų šakų suskirstymą, policiją, kurios organai tada dar buvo vadinami milicija, teismą ir jo pagalbinį aparatą (notariatas ir kt.), taip pat baudžiamąją teisę, švietimą ir kultūros reikalus, viešąjį ir privatinį ūkį, taip pat žemės ūkį, taip pat prekybą, kreditą, bankus, kooperaciją, susisiekimą ir susižinojimą (kelius, geležinkelius, paštą, telegrafą, telefoną), socialinę apsaugą, darbą, socialinio bendravimo tvarkymą (draugijas, susirinkimus, spaudą), pagaliau agrarinę politiką ir bręstančios didelės socialinės Žemės Reformos ruošimą <...>

32. Steigiamojo Seimo sušaukimo ruošimas ir jo rinkimų įstatymas

Užtai buvo viena aiški konstitucinės teisės sritis, kuri tuo laiku sudarė kaip tik pačią centrinę valstybės valdžios veiklos problemą. Tai buvo Steigiamojo Seimo sušaukimo klausimas, laikinosios vyriausybės ir tuomet veikiančios laikinosios konstitucijos laikomas pačiu pamatiniu ir svarbiausiu, nes Lietuvos recepuotais demokratinės teisės principais, kaip tik šis Steigiamasis Seimas turėjo tvirtai organizuoti įsteigtą Lietuvos valstybę ir jos valdžios, ir net jos pačios laikinąjį pobūdį pakeisti tvirtu nuolatinės valstybės ir valdžios pobūdžiu, taip sakant, ją įteisinti ir stabilizuoti.

Dar 1919.VI.16 tam tikru įstatymu (29) buvo sudaryta „Komisija Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo projektui paruošti", kurios sąstatas buvo tame pačiame įstatyme nurodytas (Komisijos pirmininkas buvo Vidaus Reikalų Ministeris p. Petras Leonas, būsimas Universiteto profesorius ir pirmas Teisių Fakulteto dekanas).

Iki 1919 m. gruodžio mėn. šie darbai buvo ruošimo stadijoje. Tiesa, jau spalio mėn. Valstybės Taryba buvo priėmusi „Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą",

bet jis buvo paskelbtas tiktai XII.2 (30). Drauge su juo buvo paskelbtas Valstybės Tarybos priimtas dviejų laikinosios 1919.IV.4 konstitucijos straipsnių pakeitimas, kuris lietė kaip tik Steigiamąjį Seimą; pirmuoju šio pakeitimo nuostatu nustatoma, jog šis Seimas susirenka „Valstybės Prezidento nurodytoje vietoje ir jo paskirtą dieną" (pirma buvo kategoriškai numatytas Vilnius, dabar Vilnius buvo svetimose rankose); antruoju pakeitimo nuostatu nustatomas šio Seimo veikimo pradžios teisinis kvorumas — išrinktųjų atstovų pusė plius vienas (pirma buvo išrinktųjų atstovų du trečdaliai).

Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas organizuoja šiuos rinkimus demokratiniais ir jau pačios laikinosios konstitucijos užfiksuotais visuotinio, lygaus, tiesioginio ir slapto balsavimo principais ir, be to, dar prideda proporcinių rinkimų (proporcinio atstovavimo) principą (31). Nustatydamas ar pakartodamas konstitucinį visuotinio ir lygaus balsavimo principą, jisai dar pabrėžia abiejų lyčių — vyrų ir moterų — šiuo atžvilgiu lygybę, kuri toli gražu ne visur yra demokratijoje savaime suprantama (XIX amžius jos visiškai nepažino, nes, kaip mes jau žinome, ji pirmą sykį 1906 m. buvo sankcionuota Suomijos pozityvinėje konstitucinėje teisėje). Šiuo, kaip ir daugeliu kitų atvejų, jisai seka visų kitų naujų — ypač naujų Rytų ir Centro Europos valstybių konstitucijų pavyzdžiu. Balsavimo teisei (vadinasi, teisinės tautos (32) konstrukcijai) jisai nustato 21 metų amžiaus cenzą, o pasyvinę rinkimų teisę (išrenkamumą) aprėžia 24 metų amžiumi. Amžiaus cenzo ribose iš balsavimo teisės vykdymo išskiriama tiktai: paprastos diskvalifikuotų asmenų kategorijos (išdavikai, tam tikri teismo pasmerkti nusikaltėliai) ir, be to, kariai; tačiau kitu įstatymu kariams šios teisės vykdymas buvo sugrąžintas ir dargi jiems amžiaus cenzas sumažintas iki 17 metų amžiaus (33). Mandatų skaičiui nustato šį principą: 1 atstovas — 15-kai tūkstančių gyventojų.

Įstatymas pasirenka mums žinomą ir tuo laiku beveik visų naujų konstitucinės teisės leidėjų priimtą proporcinę taip vadinamą sąrašų konkurencijos sistemą (be panašažo 34)), o mandatų skirstymui nustato patogią automatiškai ir visiškai pašalinančią painų likučių klausimą t. vad. Donto sistemą (kiekvieno sąrašo gautų balsų skaičius dalinamas iš 1, 2, 3, 4 . . . ir t. t., dalmenys surašomi skaičiaus didumo eile ir tąja eile skiriami mandatai, o jei du

ar keli dalmenų skaičiai yra lygūs, mandatų gi jiems visiems neužtenka, tai tarp šių lygių skaičių pirmenybė nustatoma burtais).

Rinkimų procedūra šios rinkimų sistemos ribose šabloniška. Svarbiausieji jos nuostatai šie: visa valstybės teritorija suskirstoma rinkimų apygardomis, kurių kiekviena kaip vienetas turi gauti tam tikrą mandatų skaičių ir išrenka atitinkamą atstovų skaičių; kiekviena apygarda paties balsavimo procedūrai suskirstoma t. vad. apylinkėmis, kaip balsavimo vietos (bet ne mandatų dispozicijos) vienetas. Rinkimams tvarkyti steigami šie organai: apylinkės komisija, apygardos komisija ir kaip vyriausioji tvarkytoja, centralizuojanti visą rinkimų darbą, Vyriausioji Rinkimų Komisija centre. Valsčių ir miestelių vietos savivaldybės sudaro vietos rinkikų sąrašus: įstatymas sutvarko šių sąrašų viešumą, jų tikrinimą, skundus ir ginčus dėl jų, šių skundų sprendimą, kuriam nustato dvi instancijas: atitinkamą apygardos komisiją ir Vyriausiąją Rinkimų Komisiją. Kandidatų sąrašai įteikiami atitinkamai apygardos komisijai; jie yra pasirašomi rinkikų grupės, susidedančios iš 50 rinkikų. Vienoje apygardoje vienas kandidatas tegali būti įrašytas tik į vieną sąrašą, bet jisai gali būti įrašytas keliose apygardose — kiekvienoje į vieną, tačiau ne daugiau kaip 5 apygardose. Nustatomas terminas sąrašų trūkumams pašalinti. Kiekvienoje apygardoje sąrašai numeruojami eiliniu numeriu: Nr. 1, Nr. 2, Nr. 3, Nr. 4 . . . Jei paduotas iš viso vienas sąrašas apygardoje, tai jam ir tenka visi apygardos mandatai, o balsavimas nedaromas. Dviem ar keliems sąrašams leidžiama blokuotis; bloko sutartimi leidžiama nustatyti ir blokui, kaip vienetui, tekusių mandatų tarp bloko narių suskirstymo metodą, kuris gali būti ir visiškai kitoks, negu įstatymo numatytas. Balsavimas apylinkėje vyksta dvi dienas, vėliau kiti įstatymai šį laiką leidžia pratęsti iki 3 dienų; darbininkai, samdiniai ir tarnautojai balsavimo metu nuo darbo *ipso jure* atleidžiami. Balsavimo kortelėje įrašomas vienas ištisas kandidatų sąrašas, nes balsuoti galima tiktai už visą sąrašą *en bloc;* kortelių tekstas spausdinamas ir kortelėje daugiau nieko negalima prirašyti, nei pažymėti, nei pataisyti, nei išbraukti, kiekvienas rinkikas gauna tiek kortelių, kiek yra apygardoje pareikštų ir komisijos pripažintų sąrašų — kiekvienam sąrašui po vieną kortelę; šios balsavimo kortelės išdalinamos rinkikams iš anksto jų butuose; partijos ar

grupės, pareiškusios sąrašus, taip pat gali atspausdinti ir dalinti korteles su savo sąrašais, bet kad jos tiktų balsavimui, jos turi būti visais atžvilgiais tokios pačios, kaip paruoštos komisijos; balsuojama įdėjus vieną balsavimo kortelę į iš komisijos pačioje balsavimo vietoje gautąjį oficialų voką, kuris uždarytas įdedamas į balsų dėžę. Balsavimo vietoje, vadinasi, bute ar patalpoje, kurioje vyksta balsavimas, ir 30 sieksnių (33) aplink šias patalpas balsavimo metu draudžiama sakyti kalbas arba kuriuo nors būdu agituoti. Tam tikri įstatymo nuostatai smulkiai normuoja balsavimo procedūrą, policiją, dėžių apžiūrėjimą, uždarymą, saugojimą, apylinkių komisijų sąstatą, veiklą ir pan. Balsavimui pasibaigus apylinkės komisija atidaro dėžę, suskaito vokus, apžiūri juos, atidaro, suskaito kiekvieno sąrašo balsus, diskvalifikuoja korteles, turinčias trūkumų ar ydų, surašo smulkų viso šio savo darbo protokolą ir visą medžiagą su protokolu siunčia apygardos komisijai. Visą apylinkių komisijų darbą vėliau patikrina ir rinkimų rezultatus apygardoje nustato apygardos komisija. Visus protestus ir skundus galutinai sprendžia Vyriausioji Rinkimų Komisija, kuri dėl tam tikrų priežasčių gali ir anuliuoti įvykusius rinkimus, kurie tada atitinkamoje apygardoje pakartojami (atnaujinami). Išrinktais paskelbtų atstovų mandatų teisėtumą visais atžvilgiais *motu proprio* suvereniškai sprendžia pats Steigiamasis Seimas.

33. Lietuvos valstybės teritorijos koncepcija renkant Steigiamąjį Seimą

Be pačius rinkimus liečiančių nuostatų, Steigiamojo Seimo Rinkimų įstatymas turi ir kai kuriuos konstituciniu atžvilgiu netikėtai įdomius procesinio pobūdžio nuostatus. Šitaip nustato jisai, kad Steigiamąjį Seimą atidaro Valstybės Prezidentas.

Taip pat jisai nustato, kad „Prūsų Lietuva", vadinasi, Mažoji Lietuva (reikia gal suprasti Klaipėdos Kraštas, kuris sudaro Mažosios Lietuvos tiktai dalį ir kuris tuo laiku remiantis Versalio Taikos Sutartimi jau buvo teisiškai nuo Vokietijos atskirtas, nors faktiškai dar išskirtas ir tarptautiniu mandatu Prancūzams perduotas nebuvo ir jojo valstybinis likimas tarptautinės teisės atžvilgiu dar nebuvo išspręstas), kad, sakau, „Prūsų Lietuva" rinks į

Lietuvos Steigiamąjį Seimą atstovus tais pačiais šio įstatymo nustatomais dėsniais, tačiau tų rinkimų diena gali būti kitokia.

Šis šio įstatymo nuostatas yra labai principinis ir svarbus. Tatai yra, rodos, pirmas įstatyminis Lietuvos valstybės valdžios aktas, kuris Klaipėdos Kraštą laiko Lietuvos valstybinės teritorijos dalimi, kitaip tariant, deklaratyvinis Klaipėdos krašto į Lietuvos valstybę įjungimo aktas, nes aišku, kad, vadovaujantis pačiais pamatiniais tiek pačios valstybės sąvokos, tiek valstybinės konstitucinės teisės, tiek pagaliau Lietuvoje tuo laiku steigiamos demokratinės santvarkos principais, Steigiamojo valstybės Seimo rinkimuose tegalėjo dalyvauti valstybinės teritorijos tauta (valstybės piliečiai, valstybės teisinė tauta). Primenu ir pabrėžiu, kad šis įstatymas buvo Lietuvos Valstybės Tarybos priimtas 1919.X.30 ir „Laikinosios Vyriausybės Žiniose" paskelbtas 1919.XII.2. Vadinasi, nors tarptautinės teisės atžvilgiu Klaipėdos Kraštas dar tada iš viso tarptautiškai nepripažintos Lietuvos valstybės dalies nesudarė ir taip pat faktiškai Lietuvos valstybės valdžios galioje nebuvo, bet Lietuvos konstitucinės teisės (jos interninės ar vidujinės teisės) atžvilgiu jisai jau sudarė šios valstybės teritorijos dalį, būtent svetimų jėgų okupuotą jos teritorijos dalį, kaip kad šiandien Lietuvos konstitucinės teisės atžvilgiu toks yra Vilniaus kraštas (Rytų Lietuva). Vadinasi, Lietuvos teisės atžvilgiu jau 1919 m. pabaigoje Klaipėdos Krašto problema buvo ne šio krašto įgijimo, bet atvadavimo problema.

Į Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą buvo įtraukta kaip jo I-asis priedas, vadinasi, kaip jam aneksuota sudėtinė įstatymo dalis, „Rinkimų apygardų sąrašas". Šis teisinis sąrašas, greta mūsų išžiūrėto nuostato apie „Prūsų Lietuvą", mums yra įdomus tuo, kad jisai mums rodo to laiko Lietuvos teisės konstitucinę valstybės teritorijos konstrukciją — jos sienas valstybinės teisės atžvilgiu; tatai buvo, kaip žinoma, laikas, kada Brastos sutartis tarp RSFSR'o ir Vokiečių Reicho, nustačiusi Lietuvos rytų sienas, buvo teisiškai (tarptautinės teisės atžvilgiu) panaikinta (o pagaliau pačios Lietuvos ji niekuomet nebuvo sankcionuota), o Maskvos 1920.XII.12 taikos sutartis tarp Lietuvos ir RSFSR'o, nustačiusi Lietuvos valstybės rytų sienas, kurias ir dabar Lietuvos valstybė teisiškai laiko savo konstitucinėmis rytų sienomis, dar nebuvo sudaryta.

Būtent, be šešių pirmų (I—VI) rinkimų apygardų — Marijampolės, Kauno, Raseinių, Telšių, Panevėžio ir Utenos — apimančių to laiko svetimų neokupuotą, vadinasi, laisvą Nepriklausomos Lietuvos teritoriją (su tam tikru rezervu tiktai dėl I Marijampolės apygardos, į kurią buvo įrašyta ir Pietų Suvalkijos iki šiol tebeginčijama tarp Lietuvos ir Lenkijos dalis ir, be to, dar su rezervu dėl VI Utenos apygardos, į kurią buvo įrašyta visa Zarasų—Ežerėnų apskritis, vadinasi, su ta jos dalimi apskrities rytuose, kuri šiandien sudaro Braslavos apskritį ir įeina į Lenkų okupuotą Rytų Lietuvą), buvo nustatytos dar šios keturios (VII—X) rinkimų apygardos Lietuvos Rytuose; taip sakant *„in partibus infidelium"*: Vilniaus, Lydos, Baltstogės ir Gardino. Jos apėmė beveik visą Rusų buvusią Vilniaus guberniją, išskyrus dvi šios gubernijos rytų apskritis, įeinančias į Gudų — stačiatikių gyvenamąjį plotą, būtent išskyrus Disnos bei Vileikos apskritis, likusią pačią pietinę Pietų Suvalkijos dalį — Augustavos apskritį ir iš buv. Gardino gubernijos — Gardino, Volkovisko, Sokolkos, Bieloviežo, Baltstogės ir Bielsko apskritis.

Drauge su Steigiamojo Seimo Rinkimų įstatymu buvo paskelbtas ir „Rinkimų laisvės apdraudimo įstatymas", nustatąs tam tikras baudžiamas pinigines pabaudas, arešto ir kalėjimo sankcijas už įvairius šiuos laisvės ir rinkimų tvarkos pažeidimus.

34. Steigiamojo Seimo sušaukimas

1920 m. vasario mėn. vyriausybė paskelbė balsavimo dienas: balandžio 14 ir 15 d. 1920 m. kovo mėn. Vyriausioji Rinkimų Komisija paskelbė į Steigiamąjį Seimą nustatytą mandatų skaičių ir jų suskirstymą tarp rinkimų apygardų (35). Bendras mandatų skaičius nustatytas 229; tame skaičiuje pirmos 6 apygardos, apimančios laisvąjį Nepriklausomos Lietuvos teritorijos plotą, kuriame tada balsavimas jau galėjo įvykti, gavo iš viso 112 mandat., keturios Lenkų okupuotos Rytų Lietuvos apygardos — 108 mandatus ir „Prūsų Lietuva" (Mažoji Lietuva — suprask: Klaipėdos Kraštas) — 9 mandatus. Vadinasi, Rytų Lietuvai su valstybės sostine ir Mažajai Lietuvai, kuriose faktiškai rinkimai įvykti negalėjo, buvo rezervuota 117 mandatų, vadinasi, penkiais mandatais daugiau negu laisvajai valstybinės teritorijos daliai su laikinąja sostine. Pagaliau

balsavimui laisvoje valstybinės teritorijos daly įvykus ir rinkimams pasibaigus, 1920.V.11 paskelbtas Steigiamojo Seimo sušaukimas. Jo susirinkimo vieta paskirtas Kaunas, susirinkimo diena paskirta 1920.V.15.

1920.V.15 Kaune susirinko ir buvo Valstybės Prezidento iškilmingai atidarytas Lietuvos Steigiamasis Seimas; iš karto, iki nuolatinio Prezidiumo išrinkimo, jam pirmininkavo vyriausioji amžiumi atstovė — moteris, liaudininkų frakcijos narė, žinoma rašytoja ir garbingai nusipelniusi sena Lietuvos tautinio atgimimo veikėja p. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Tokiu būdu ši 1920.V.15 data uždaro sunkiausiąjį kūrybinį Nepriklausomos Lietuvos valstybės, t. vad. „laikinosios valdžios" ir laikinosios jos konstitucinės teisės arba Valstybės Tarybos, laikotarpį.

II

STEIGIAMOJO
SEIMO
LAIKOTARPIS

1. Konstitucinė problema Steigiamajam Seimui susirinkus ir jos sprendimas laikinojoje 1920.VI.10 konstitucijoje

Steigiamasis Seimas pačią savo atidarymo dieną pradėjo darbą nuo visais balsais priimtos rezoliucijos, konstatuojančios Nepriklausomos Lietuvos valstybės su sostine Vilniumi įsteigimą, laisvos nuo bet kurių ryšių, kada nors jungusių ją su kuria nors kita valstybe. Ši deklaratyvinė griežta ir aiški rezoliucija, tvirtai nustatydama neaprėžtą pamatinį įkurtos Lietuvos valstybės suverenumą, kaip jos teisės tarptautiniame socialiniame bendravime pagrindą, turi principinę konstitucinę reikšmę ir teisinį jos valdžios imperiumo titulą.

Vienas pirmųjų Steigiamojo Seimo darbų buvo jo priimtoji ir ikišiolinio Valstybės Prezidento paskelbtoji 1920. VI.10 „Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija" (36). Savaime suprantama, kad nuolatinės pastovios Konstitucijos suprojektavimas, paruošimas ir priėmimas, sudarąs pamatinį Steigiamojo Seimo funkcijos elementą, buvo reikalingas ilgesnio laiko. Taip pat suprantama, kad pats Steigiamojo Seimo buvimo faktas, ypač atsižvelgiant į visos to laiko valstybiškai teisinės minties pagrindan dedamą demokratinę teisiškai konstitucinę koncepciją, griovė iki tol veikusią laikinąją 1919.IV.4 konstituciją, kuri ir pati buvo numačiusi valstybės valdžios konstrukciją tiktai iki Steigiamojo Seimo sušaukimo ir jį sušaukus savaime neteko jokios veikimo galios prieš steigiamąją, vadinasi, suvereninę, diktatūros pobūdžio, bet demokratinio valstybės „šeimininko" galią. Tad, buvusiai 1919.IV.4 laikinajai konstitucijai 1920.V.15 automatiškai žlugus ir valstybei atsidūrus Steigiamojo Seimo diktatūroje, Steigiamasis Seimas rado tikslinga savo absoliutinės galios titulu užfiksuoti naująjį konstitucinį Lietuvos valstybės provizoriumą, turintį veikti, kol bus jo nustatyta pastovi nuolatinė konstitucija arba kol jisai panorės šį provizo-

riumą atšaukti ar pakeisti. Šitokia buvo šio naujo konstitucinio akto teisinė reikšmė <...>

Pareiškiama, kad Lietuvos valstybė esanti demokratinė respublika; tuo pačiu iš karto išsprendžiama valstybės forma. Steigiamasis gi Seimas paskelbiamas Lietuvos „suvereninės galios" reiškėju; vadinasi, visiškoje harmonijoje su bendrais demokratiniais, ir būtent klasikinės reprezentacinės demokratijos, principais Steigiamasis Seimas tampa steigiamosios galios organu, pačios suvereninės Tautos reprezentantu ir vieninteliu jos suverenumo vykdytoju; kitaip sakant, jisai tampa monopoliniu valstybės šeimininku ir organizuojama jojo seimokratinė, kad ir principiškai laikinoji, diktatūra, nes tatai savaime seka iš klasikinės demokratinės doktrinos ir iš pačios demokratinės steigiamosios galios reprezentacinės funkcijos esmės. Bet kadangi, žinoma, Steigiamasis Seimas jokios kadencijos neturi ir jojo diktatūros laikinumas nėra teisinis ir pareina nuo jo paties valios, tai teisinės konstrukcijos atžvilgiu jojo diktatūra yra visiška ir absoliutinė. Tiesa, pati konstitucija pavadinta „laikinoji", vadinasi, šiuo iš anksto pabrėžiamas visos konstitucijos laikinumas; bet šis laikinumas seka ne iš to, kad tikras šeimininkas, kuris yra laukiamas, dar neatėjęs, o jam atėjus viskas griūsią, kaip kad šia prasme laikinąja buvo priešseiminė valstybės valdžia, laukusi Steigiamojo Seimo; čia joks kitas šeimininkas, joks naujas dar didesnis ponas nėra laukiamas ir ateiti nebegalįs, o „laikinoji" diktatūra būsianti nutraukta tiktai paties esamojo pono — paties Steigiamojo Seimo aktu, kada jisai savo steigiamąjį darbą atliks, nustatys jo tvarkomajai valstybei konstituciją ir, magazinavęs joje Tautos suverenumą, pasišalins ilsėtis, nebetekęs savo išsemtos reprezentacijos ir žuvęs.

Tiesa, laikinoji konstitucija nenumato, kad demokratiškai suvereninės Tautos reprezentantas — Steigiamasis Seimas galėtų, pavyzdžiui, Respublikos Prezidentą pašalinti (arba „atšaukti") ir tatai galėtų daryti įspūdį, kad tasai Prezidentas, sudaręs Vyriausybės viršūnę, esąs Steigiamajam Seimui paritetinis, tuo pačiu aprėžiąs jo galią ir pakeičiąs jojo diktatūrą paritetiniu abiejų viršūnių — Seimo ir Prezidento bendradarbiavimu.

2. Steigiamojo Seimo sau pačiam suvereniniu auto-aprėžimu rezervuota kompetencija laikinojoje 1920.VI.10 konstitucijoje

Tačiau kadangi Steigiamasis Seimas ir pačios laikinosios konstitucijos veikime lieka suverenines galios reiškėju, kaip tatai joje aiškiai pasakyta, ir kadangi tuo pačiu jisai ją *motu proprio,* kaip jam vienam patinka, gali keisti, papildyti, panaikinti (kaip ir kuria tvarka jis tatai gali daryti, tas nepasakyta, bet ir sakyti nereikia, nes jisai yra kaip tik suvereninės galios reiškėjas ir, kaip toks, nėra jokios tvarkos reikalingas), tai iš tikrųjų bet kuris ir bet kurio jo galios momento nepaminėjimas jos nemažina ir jam veikimo priemonių neatima.

Tiesa ir tai, kad 2 § pareiškusi, jog Steigiamasis Seimas yra „suvereninės galios" reiškėjas, jau 4 § laikinoji konstitucija mėgina fiksuoti funkcionalinę, vadinasi, lyg teisiškai aprėžtą Steigiamojo Seimo galią, šiuo jo diktatūrą suvaržydama ir jį įvesdama į tam tikrą konstitucinę „kompetenciją". Bet ir tai tiktai regimas teisinis suvaržymas, nes pirmenybė aiškiai rezervuota jo „suvereninei galiai", kurią ir šiuo atžvilgiu tenka pripažinti lemiančia. Toji jo *quasi* kompetencija — tai ne daugiau, kaip tik t. vad. auto-aprėžimo (susivaržymo) reiškinys arba demonstracija: savo suverenine valia „apsirėžęs" arba „susivaržęs" suverenas visuomet savo suverenine galia gali ir pasiliuosuoti nuo šių geruoju uždėtų pančių.

Konstituciniu „suvaržymu" Steigiamasis Seimas:

a. paliko sau visą monopolinę galią leisti įstatymams — jisai vienas leidžia įstatymus; vyriausybės galia tarp parlamento sesijų leisti įstatymus, kuri buvo nustatyta Valstybės Tarybos laikinosios 1919.IV.4 konstitucijos, išnyko, tatai ir suprantama, nes Steigiamasis Seimas yra nuolatinis — konstitucija jokių jo sesijų ir tarpsesinių laikotarpių nenumato; taip pat išnyko Prezidento reliatyvinis veto, kurį jisai turėjo einant 1919.IV.4 konstitucija;

b. pasiėmė visų sutarčių su kitomis valstybėmis ratifikaciją; šiuo atžvilgiu jo pasilikta galia iš esmės yra lygi tokiai pat buvusiai Valstybės Tarybos galiai; iš dalies šiuo atžvilgiu Valstybės Tarybos funkcija galėjo atrodyti net platesnė negu Steigiamojo Seimo sau palikta, nes, einant 1919.IV.4 konstitucija, Taryba šias sutartis „svarsto ir sprendžia", o Steigiamasis Seimas jas tik „ratifikuoja", vadinasi, vyriausybei pavedamas šių sutarčių

paruošimas dabar yra lyg platesnis, bet pati Seimo galia jų atžvilgiu („ratifikavimas") yra tolygi buvusiai Tarybos galiai („sprendimas").

c. Steigiamasis Seimas sau rezervuoja Valstybės biudžeto tvirtinimą; einant tvirtai nusistovėjusiais konstituciniais principais tatai savaime suprantama;

d. pagaliau Steigiamasis Seimas sau rezervuoja „įstatymų vykdymo priežiūrą"; šį Steigiamojo Seimo konstitucinės galios elementą, turint galvoje mūsų analizuojamos konstitucijos terminologiją, kuria eidama konstitucija valdymą arba valdomąją galią vadina „vykdomąja valdžia", tenka suprasti kaip viso valdymo priežiūrą, kuri, žinoma (kadangi tai yra politinis organas ir kadangi tatai glūdi parlamentarizmo esmėje, o šiai priežiūrai vykdyti priemones ši konstitucija pasiskolina kaip tik iš parlamentarizmo institucijų), apima tiek teisėtumą, tiek tikslingumą.

Įstatymų leidimo srity, kuri, kaip pasakėme, yra Steigiamojo Seimo monopolizuojama, tiktai įstatymų iniciatyva Seimas dalinasi su vyriausybe, pavesdamas šią iniciatyvą ne tiktai sau, bet ir Ministerių Kabinetui (nedalyvaujant Respublikos Prezidentui).

3. Vyriausybės konstrukcija laikinojoje 1920.VI.10 konstitucijoje

„Vykdomąją valdžią", vadinasi, valdomąją galią, valdymą siaurąja prasme Steigiamojo Seimo laikinoji konstitucija paveda „Respublikos Prezidentui ir Ministerių Kabinetui", kurie tokiu būdu sudaro vyriausybę. Charakteringa ir šiai konstitucinei konstrukcijai visiškai loginga, kad ši galia vyriausybei (Prezidentui ir Kabinetui) kaip tik „pavedama", kai tuo tarpu Steigiamajam Seimui nieko čia „nepavedama", nes jisai „yra" (savaime) suvereninės galios reiškėjas ir todėl jisai pats sau yra paėmęs tai, ką konstitucija jam rezervuoja: čia Steigiamojo Seimo atžvilgiu konstitucija ne „paveda" jam, bet tiktai konstatuoja tai, ką jisai sau palikti panorėjo. Todėl visiškai suprantama ir natūralu, kad ši konstitucija, priešingai antrajai laikinajai Valstybės Tarybos konstitucijai (1919. IV.4 konstitucija), pažemindama Prezidentą ir keldama valdžios viršūnėn Steigiamąjį Seimą, kaip suvereninės steigiamosios valdžios organą, tvarko Respublikos Prezidento konstitucinę padėtį antroje vietoje — po paragra-

tų, liečiančių Steigiamąjį Seimą, o ne prieš tai. Vyriausybės konstrukcija, kaip ir iki tol buvo, yra paskolinta iš parlamentarizmo, bent ta prasme, kad vyriausybė yra kombinuota, susidedanti iš Respublikos Prezidento, tegalinčio veikti tik su premjero ar atitinkamo ministerio kontrasignacija, ir solidaraus, griežtai prieš Seimą atsakingo Ministerių Kabineto su premjeru (Ministeriu Pirmininku) priešaky. Šių dviejų vyriausybės veiksnių pirmasis — Respublikos Prezidentas yra Paties Steigiamojo Seimo išrenkamas, o antrasis, kaip ir iki tol buvo, sudaromas tuo būdu, kad Ministerį Pirmininką „kviečia" pats Prezidentas ir jam paveda sudaryti Kabinetą, vadinasi, pasirinkti bendradarbius — ministerius, kuriuos jam pasirinkus ir tuo būdu Kabinetą sudarius sudarytąjį Ministerių Kabinetą pilname jo sąstate, kaip solidarų (vieningą) vienetą, tvirtina Respublikos Prezidentas.

Respublikos Prezidentas yra organas nuolatinis, neaprėžtas jokia kadencija, išrenkamas visam laikinosios konstitucijos, vadinasi, visam steigiamosios suvereninės Steigiamojo Seimo galios vykdymo laikui; Prezidento konstitucinė galia tegali būti nutraukta tik jojo mirtimi arba atsistatydinimu, kuris nėra konstitucijos normuojamas. Šiais atsitikimais — iki nebus išrinktas naujas Prezidentas, taip pat iki pirmas Prezidentas nebus išrinktas ir pagaliau Respublikos Prezidentui „susirgus" (o reikia manyti, kad ir visais tais atsitikimais, kada Prezidentas dėl bet kurių priežasčių faktiškai savo pareigų eiti negali) — Respublikos Prezidento pareigas eina arba jį pavaduoja Steigiamojo Seimo Pirmininkas. Tokiu būdu Respublikos Prezidentas pats yra neatsakingas, bet visi jo aktai — kontrasignacijos ir griežtos solidarios Ministerių Kabineto atsakomybės Seimui keliu — yra kategoringoje Steigiamojo Seimo priežiūroje. Konstitucija nenumato net asmeniškos baudžiamosios Respublikos Prezidento atsakomybės; vis dėlto vargu ar jį būtų galima pripažinti visiškai baudžiamąja tvarka neatsakingu — tiktai ši jo atsakomybė nėra konstitucijos sutvarkyta, vadinasi, ji nėra išskiriama iš bendrosios.

Ministerių Kabinetas, apie kurio sudarymo būdą mes jau esame pasakę, būdamas taip pat neaprėžtas jokia veikimo kadencija, nėra Respublikos Prezidentui nei atsakingas, nei jo šalintinas; jisai netenka galios tiktai jam atsistatydinus, tačiau šis jo atsistatydinimas, išskyrus tuos atsitikimus, kada jisai tai daro *motu proprio*, yra

konstitucijos ne tiktai normuojamas, bet ir griežtai nustatomas, kaip konstitucinė jo griežtos Seimui už visą valdymą ir už kiekvieną valdymo ar administracijos aktą atsakomybės sankcija: tai būtent yra kategoringa Seimo jam pareikšto nepasitikėjimo sankcija, kuri šiuo atžvilgiu yra lygi jo pašalinimui Steigamojo Seimo nutarimu, tai yra mums gerai iš bendrosios konstitucinės teisės teorijos žinoma seimokratinė kontinentinio (arba prancūziško) parlamentarizmo tezė.

Vyriausybės konstrukcijoje čia pažymėtina dar tai, kad ne visais atžvilgiais (ne visame jos funkcionaliniame darbe) ji yra *sudėtinga (kombinuota), apimanti abu savo* veiksnius — Prezidentą ir Ministerių Kabinetą. Čia vyriausybės konstrukcija nėra tokia, kad valdymas būtų pavestas jo reiškėjui — Respublikos Prezidentui, kuris tą valdymą vykdo per darbo organą — Ministerių Kabinetą. Šitaip kaip tik buvo konstruojama vyriausybė antrojoje Valstybės Tarybos laikinojoje 1919.IV.4 konstitucijoje, kurioje iš viso Prezidento padėtis buvo žymiai iškeliama. Čia dabar nuo šios konstrukcijos aiškiai atsisakoma, sekant bendrąja seimokratine naujos laikinosios konstitucinės santvarkos tendencija, kaip artimiausia suvereninės Steigiamojo Seimo galios koncepcija. Mes jau buvome nurodę į tai, kad ši 1920.VI.10 laikinoji konstitucija valdymą, vadinamą „vykdomąja valdžia", paveda Respublikos Prezidentui ir Ministerių Kabinetui, vadinasi, jiems abiem; kad tai nėra tiktai šiaip išsitarimas be jokios ypatingos minties — mes jau galėjome matyti iš to mūsų nurodyto šios konstitucijos nuostato, kad įstatymų iniciatyvą greta paties Steigiamojo Seimo turi ne kombinuota dviejų veiksnių vyriausybė, bet tiktai vienas Ministerių Kabinetas; vadinasi, kartais vyriausybė veikia kaip kombinuotas dviejų veiksnių organas, susidedąs iš principiškai neatsakingos viršūnės ir Seimui atsakingo darbo organo (tai yra visuomet tada, kai veikia Prezidentas, nes dėl kontrasignacijos jisai vienas niekuomet veikti negali, o visuomet yra lydimas atsakingo darbo organo — Kabineto, per kurį jisai veikia); kartais gi vyriausybės veikimas reiškiasi tiktai vieno Ministerių Kabineto veikimu ir tada, žinoma, vyriausybės veikimas dėl griežto Kabineto atsakingumo Seimui yra visiškai priklausomas, kaip kad Seimo agento veikimas. Tatai reiškiasi ne tiktai vienoje įstatymų iniciatyvoje. Tatai matyti taip pat iš to, kad Respublikos Prezidento funkcijos val-

dyme yra konstitucijoje *expressis verbis* išvardintos, Ministerių gi Kabineto — neišvardinamos; vadinasi, visa kita valdyme, kas nėra rezervuojama Prezidentui, veikiančiam su ministerių kontrasignacija (ši rezervuota sritis toli gražu neapima viso valdymo), pareina nuo Ministerių Kabineto — nuo jo vieno, nedalyvaujant Respublikos Prezidentui, ir sudaro jam pavestą sritį. Kitaip sakant, Respublikos Prezidento valdymas yra atributyvinės kompetencijos valdymas, o Ministerių Kabinetas vienas sudaro bendrosios kompetencijos vyriausybę <...>.

4. „Status libertatis" ir keli atskiri nuostatai laikinojoje 1920.VI.10 konstitucijoje

Viešųjų subjektyvinių teisių srity, kaip ir pirma, kalbama tiktai apie „piliečius", o ne iš viso asmenis; „piliečių" terminas čia, kaip ir kitose Lietuvos konstitucijose, reiškia teritorinės ar valstybinės tautos (tautos — *populi*) narius.

Visų piliečių lygybė prieš įstatymus pareikšta tais pačiais žodžiais, kaip 1919.IV.4 konstitucijoje; tiktai šios lygybės išvadoje vietoj tikslesnio 1919.IV.4 konstitucijos išsireiškimo „Luomų privilegijų nėra" — dabar pasakyta „luomų" ir dar pridėta — „titulų" — „nėra"; atžvilgiu titulų, kurie šioje konstitucijoje pirmą sykį naikinami,— šis išsitarimas yra visiškai tikslus, kiek, žinoma, tatai liečia valstybinės funkcijos ir jos teisės sritį, nes titulas — tai kaip tik ir yra teisės padarinys: teisė jį kuria, tvarko ir gali panaikinti; tačiau „luomas" — tai tam tikras socialinis junginys, tam tikra socialinė grupė arba korporacija: valstybė gali jį teisiškai pripažinti ar nepripažinti, vadinasi, jį įteisinti arba neįteisinti valstybinės funkcijos ar teisės atžvilgiu, gali juos, taip sakant, teisiškai išjungti iš valstybės, atmesti bet kurį nors subjektyvinių valstybėje teisių arba kurios nors teisinės valstybėje padėties jungimą su dalyvavimu luome,— tatai viskas galima ir teisinės asmens lygybės principu loginga; bet negali juos padaryti nesamais, jeigu jie socialiniame bendravime yra.

Greta *„status egalitatis"*, šis skyrius nustato ir *„status libertatis"*; pastarasis klasifikuojamas dviem kategorijomis: a. neliečiamybė (fizinė neliečiamybė) ir b. laisvė (psi-

chinė autonomija). Neliečiamybės srity numatoma ir laiduojama buto ir korespondencijos neliečiamybė.

Charakteringa, kad ši Steigiamojo Seimo laikinoji konstitucija, įrašiusi naują „korespondencijos neliečiamybę", kurios neminėjo 1919.IV.4 laikinoji konstitucija, išbraukė anosios nustatomą „nuosavybės neliečiamybę", kurios neperkėlė net į laisvės sritį, ir iš viso nuosavybės niekur nemini, jokios konstitucinės apsaugos jai nesuteikia ir, išbraukdama ją iš viešųjų subjektyvinių teisių, vadinasi, lyg išsižadėdama liberalinės nuosavybės konstrukcijos, kaip grynai individualinės asmens teisės (Romėnų *„jus utendi et abutendi"* ir „Žmogaus ir Piliečio teisių Deklaracijos" suvereninė įgimtoji žmogaus teisė), vis dėlto jos socializacijos, kaip viešosios socialinės funkcijos, taip pat nepareiškia. Tatai tenka išaiškinti ypač Žemės Reformos ruošimu. Steigiamasis Seimas laikė Žemės Reformą tokiu pat pagrindiniu savo veiklos tikslu, kaip ir galutinės nuolatinės Konstitucijos nustatymą. Konstitucija ir Žemės Reforma — tai buvo laikoma dviem sociališkai teisiniais įsteigtos Lietuvos valstybės šulais. Žemės Reformai teisiškai konstruoti ir įvykdyti reikėjo nuosavybę (bent stambesnę žemės nuosavybę) kaip tik paliesti ir jos liberalinę individualistinę konstrukciją įžeisti. Šiame, kaip ir kituose kai kuriuose jau paskelbtuose ar ruošiamuose įstatymuose (samdomojo darbo sąlygų, žemės nuomos, žemės perleidimo, butų miestuose nuomos normavimas ir kita), be abejo, glūdėjo nuosavybės socializacijos — jos visuomeninės funkcijos — idėja. Vadinasi, nuosavybės išėmimas iš *„status libertatis"* kad ir negali būti aiškinamas kaip nusistatymas atmesti patį nuosavybės režimą ūkiškai teisinėje sferoje, vadinasi, priimti kolektyvistinį ar komunistinį šios santvarkos režimą, bet galėtų reikšti sociališkai teisinės nuosavybės konstrukcijos pakeitimą — būtent nuosavybės sąvokos ir teisinės jos institucijos perkėlimą iš neliečiamos individualinės subjektyvinės asmens teisės į visuomenės (valstybės) laisvai tvarkomą ir visais atžvilgiais kaip tik liečiamą socialinę asmens funkciją — jojo viešąją teisinę pareigą. Tačiau šitokia išvada nebūtų visiškai tiksli. Steigiamojo Seimo intencija dėl galutinės nuosavybės konstrukcijos dar jam pačiam tarp įvairių srovių nebuvo galutinai paaiškėjusi. Jisai norėjo dar rezervuoti galimumą, jau nustačius Žemės Reformą ir praūžus pereinamajam laikui su jo įvairiomis sociališkai revoliucinėmis aspiracijomis, kilusiomis iš Karo ir Rusijos

Revoliucijos padarinių, ir su visais laikinaisiais sociališkai ekonominiais nenormalumais, pateisinančiais arba net imperatyviškai reikalaujančiais visuomeninio nuosavybės palietimo, grįžti, jei tatai rastų gera, į klasikinę liberalinę nuosavybės konstrukciją; nes, žinoma, buvo galima, sykį įvykdžius arba nustačius Žemės Reformą, palaikyti tai įvykusiu faktu ir, remiantis jo įgyvendintu nauju nuosavybės suskirstymu, užfiksuoti jį ir apdrausti vėl tąja pačia griežčiausia klasikine nuosavybės teise, arba, antra vertus, sankcionuoti Žemės Reformoje glūdėjusį socialinės nuosavybės esmės, kaip funkcijos, principą. Kaip tik šios eventualybės išlaikymas, sau laisvo pasirinkimo rezervavimas ir paveikė šį visišką nuosavybės nutylėjimą laikinojoje Steigiamojo Seimo konstitucijoje.

Laisvės ar „laisvių srity", be iš 1919.IV.4 konstitucijos išrašytų šios „laisvės" objektų — tikybos, spaudos, žodžio, susirinkimų ir draugijų,— pridėta dar „sąžinės" ir „streikų" laisvė. Sąžinės (arba tiksliau reikėtų pasakyti: sąžinės reiškimosi) laisvė iš esmės apima ir pačios tikybos laisvę, arba bent pastarąją reikėtų laikyti ne paties tikėjimo, bet kulto (kulto organizavimo ir vykdymo) laisve, kuri tada išsiskirtų iš sąžinės laisvės. Streikų laisvės konstitucionalizavimas yra charakteringesnis sociališkai teisinei Steigiamojo Seimo veiklai konstitucijos srity; iš vienos pusės tatai rodo Seimo susirūpinimą socialiniais darbininkų ir iš viso samdinių reikalais ir jų teisine padėtimi jų socialinėje kovoje, tačiau iš antros pusės tatai užfiksuoja ir konstitucionalizuoja liberalizmą valstybinės funkcijos konstrukcijoje, šalinant valstybę iš kišimosi į šią klasinio pobūdžio socialinę kovą ir perkeliant šią kovą į *„status libertatis"* sritį, tuo pačiu ją anarchizuojant. (36).

Be to, to paties laikinosios konstitucijos §, kuris kalba apie neliečiamybę ir laisvę, vadinasi, sutvarko *„status libertatis"*, gale įrašytas dar vienas svarbus sakinys — nuostata: „Mirties bausmė naikinama". Iš šios nuostatos vietos matyti, kad ji skiriama į *„status libertatis"*; vadinasi, tuo, greta kitų garantuojamų piliečių neliečiamybės ir laisvės objektų, nustatoma ir piliečio gyvybės neliečiamybė; tokiu būdu piliečio gyvybė įvedama į tą žmogaus gyvenimo sritį, kuri lieka už valstybės ribų ir į kurią ji nesikiša (pilietybės ar nuosavybės „negatyvas"). Tačiau šios nuostatos išskyrimas į atskirą sakinį yra visai tikslus, nes šiuo pasiekiamas visiškas jos aiškumas; jei žo-

dis „gyvybės" būtų tiktai įterptas į neliečiamybės objektų sąrašą — tarp asmens, buto ir korespondencijos, tai būtų galima manyti, kad tai esąs tiktai šiaip konvencionalus, labiau manifestacinis, negu realus, „teisės" gyventi pareiškimas, bet kad lygiai taip pat, kaip asmens neliečiamybė nenutraukia teisinio galimumo suimti nusikaltusį pilietį (kai įstatymas tai numato ir leidžia) arba kalinti jį teismo sprendimu, taip ir čia gyvybės neliečiamybė neprieštaraujanti tiems atsitikimams, kuriais baudžiamasis įstatymas numato teismo sprendimu skiriamą mirties bausmę. Čia gi iš tikrųjų norėta pasiekti daugiau: apsaugoti gyvybę net prieš įstatymą ir teismą, gyvybės atėmimą (mirties bausmę) visiškai išimti iš bausmių sistemos, suvaržyti šia nuostata patį paprastų įstatymų leidėją ir taip pat teismą, jei, spręsdamas baudžiamąją bylą, jis užtiktų įstatyme šitokią baudžiamąją sankciją.

Vis dėlto visam *„status libertatis"*, tame skaičiuje ir mirties bausmės panaikinimui, pati konstitucija numato vieną kategoringą išimtį, kada visos šios konstitucinės *„status libertatis"* garantijos sustabdomos ir nebeveikia: būtent sustabdyti jas gali įstatymų leidėjas (Steigiamasis Seimas), bet tiktai įstatymu ir tiktai karo metu arba tada, kai tatai padaryti reikalinga Valstybei gresiančiam pavojui pašalinti, bet, žinoma, pačių šių aplinkybių ir šio reikalingumo konstatavimas pareina nuo to paties įstatymų leidėjo; tiesa, Steigiamojo Seimo atostogų metu konstitucija šių konstitucinių garantijų sustabdymo galią paveda vyriausybei, bet tada, vyriausybei pasinaudojus šia galia, per 3 dienas turi susirinkti Steigiamasis Seimas, kuris ir sprendžia šį klausimą; vadinasi, ši pačios vyriausybės galia, aprėžta Seimo atostogų metu, veikia tik tris dienas.

Lieka dar keli bendri teisiniai nuostatai, kuriuos ši laikinoji konstitucija konstitucionalizuoja; jie liečia įstatymų galią Lietuvos valstybėje. Jųjų pirmasis suteikia galią veikti visiems tiems iki tol Lietuvoje veikusiems įstatymams, kurie neprieštarauja konstitucijai; tuo pačiu tvirtinama galia veikti Lietuvoje nurodyta sąlyga ir tų buv. Rusų valdžios išleistų įstatymų, kurie buvo išleisti iki Didžiojo Karo pradžios (iki 1914.VIII.1 *novi stili*) ir jau veikė einant laikinąja 1919.IV.4 konstitucija. Antras iš šių nuostatų nustato pačios konstitucijos ir visų valstybės įstatymų įsigalėjimo momentą, kuriuo jis skiria šios konstitucijos arba įstatymo vyriausybės organe pa-

skelbimo dieną (šiuo organu buvo nuo 1918 m. gruodžio mėn. „Laikinosios Vyriausybės Žinios", kurios paskelbus šią laikinąją konstituciją virto ir dabar tebeeinančiomis „Vyriausybės Žiniomis"). Pagaliau paskutinis konstitucijos nuostatas nustato jos, kaip laikinosios Konstitucijos, vykdytinumą.

5. Laikinųjų Lietuvos Valstybės konstitucijų grupės klasifikacija

Steigiamojo Seimo 1920.VI.10 laikinoji konstitucija uždaro Lietuvos valstybės pirmų laikinųjų konstitucijų ciklą. Šis ciklas apima keturis pamatinius valstybinės santvarkos aktus, kurių pirmąjį tenka laikyti tiktai konstituciniu embrionu (konstitucijos branduoliu), nes jam niekad nebuvo lemta veikti, o trys kiti, kurių kiekvienas tam tikrą laiką veikė, sudaro tris pirmus įkurtosios valstybės konstitucinius provizoriumus. Tai yra:

a. Valstybės Tarybos 1918.VII.11 nutarimo aktas, kuriuo nustatoma Lietuvos konstitucinė monarchija ir šios monarchijos konstitucinio sutvarkymo principai;

b. Valstybės Tarybos nustatyta I laikinoji 1918.XI.2 konstitucija, pavadinta „Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai";

c. Valstybės Tarybos nustatyta II laikinoji 1919.IV.4 konstitucija, pavadinta taip pat, kaip I-oji;

d. Steigiamojo Seimo priimtoji laikinoji 1920.VI.10 konstitucija, pavadinta „Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija".

Pirmasis iš šių konstitucinių aktų visiškai išsiskiria iš kitų ne tiktai tuo, kad jisai buvo tik konstituciniu embrionu, kuris, be to, niekuomet neveikė, bet dar labiau tuo, kad jisai buvo numatęs visiškai skirtingą valstybės formą — konstitucinę monarchiją, iš dalies kompromisinę, iš dalies demokratinę. Trys likusios, visos trys iš eilės veikusios laikinosios konstitucijos priklauso demokratinės reprezentacinės respublikos formai; tačiau dvi pirmos pačios valstybės formos problemos dar nesprendžia, rezervuodamos tai Steigiamojo Seimo galiai; užtai trečioji šią valstybės formą jau kategoringai paskelbia. Konstitucinio režimo atžvilgiu pirmoji ir trečioji konstitucija aiškiai linksta į seimokratinį parlamentarizmą; užtai ant-

rojoje pastebima aiški pastanga kiek restauruoti vyriausybės su parlamentu paritetą, keliant Valstybės Prezidento konstitucinę padėtį.

6. Steigiamojo Seimo laikotarpio aplinkybės

1920.VI.10 Steigiamojo Seimo laikinoji konstitucija mus įveda į naująjį konstitucinį Lietuvos valstybės laikotarpį, kurį galima apibūdinti kaip Steigiamojo Seimo viešpatavimo metą.

Ši laikinoji konstitucija veikė iki pirmos nuolatinės Lietuvos Valstybės Konstitucijos įsigalėjimo: pastaroji, vadinasi, pirmoji nuolatinė Konstitucija, kurią Steigiamasis Seimas dvejus metus dirbo, buvo jo priimta 1922.VIII.1 ir promulguota bei „Vyriausybės Žiniose" paskelbta 1922.VIII.6 (Vyriausybės Žinių Nr. 100). Tokiu būdu, šis paskutinis laikinasis konstitucinis Lietuvos valstybės tvarkymosi laikotarpis — Steigiamojo Seimo viešpatavimo laikotarpis, pagrįstas steigiamąja šio Seimo galia ir laikinąja konstitucija, vadinasi, nuo Steigiamojo Seimo susirinkimo dienos 1920.V.15 iki 1922 m. rugpjūčio mėn.

Šį laikotarpį mes dabar ir išžiūrėsime, paminėję svarbiausius per jį nuveiktus valstybės valdžios darbus, liečiančius Valstybės sutvarkymą, ir tiksliai išsvarstę jo konstitucinę evoliuciją. Drauge turėsime paliesti ir šio laikotarpio žymesnius politinius įvykius, susijusius su pačia Lietuvos valstybės gyvybės problema. O kaip tik šiuo atžvilgiu mūsų žiūrimas konstitucinis laikotarpis buvo turtingas ir žymus.

Jaunoji Lietuvos valstybė, jau, be abejo, visiškai įsikūrusi, iš dalies jau nusistojusi, besitvirtinanti, dar turėjo pergyventi svarbius ir kritingus momentus, kurie sudarė jai rimtą krizę ir iš dalies pavojų net pačiai jos gyvybei. Jos įsitvirtinimas Šiaurės Rytų Europoje dar nebuvo galutinai užbaigtas ir dar pati Šiaurės Rytų Europa buvo pilna sociališkai politinių fermentų ir nebuvo susitvarkiusi. Viskas čia dar buvo valstybės kūrybos stadijoje, viskas buvo problematiška, po klaustuko ženklu: tiesa, iš stambiausių politiškai valstybinių jėgų, kurios šį šios Europos srities valstybinį susitvarkymą veikė, jau buvo iškritusi viena, anksčiau buvusi ryškiausia — Vokiečių jėga; bet užtai šio laikotarpio pradžioje dvi liku-

sios — Sovietų ir Lenkų (Pilsudskio) buvo ne tiktai veiklios, kokiomis jos ir ilgesnį laiką pasiliko, bet ir dar tarp savęs betarpiškai kariavo, o šio karo nežinomuose padariniuose dar slėpėsi visokie galimumai, galėję šiaip ar taip nulemti ir kitų fiziškai menkesnių lokalinių valstybės kūrybos jėgų darbo likimą; o tarp šių fiziškai mažesnių besireiškiančių jėgų, besistengiančių sukurti ar išlaikyti jaunas nacionalines vietos valstybes, buvo kaip tik ir Lietuva. Lietuvos, Latvijos, Estijos (ypatingai Lietuvos), iš dalies dar ir Gudijos bei Ukrainos valstybinės problemos partija dar buvo lošiama, o lošikų tarpe buvo ir anie žymesni galiūnai.

Pagaliau ir stambios Vakarų jėgos, ar tai betarpiškai reiškiamos, ar suburtos ir valdomos didžiųjų Pasaulinį Karą laimėjusių valstybių su jų iš dalies valdoma arba bent ryškiai inspiruojama Tautų Sąjunga Ženevoje, taip pat dar laikė rezervą Šiaurės Rytų Europos srities atžvilgiu, sekė įvykius šioje srity, nieko dar galutinai nesprendė ir laukė turinčių paaiškėti šių įvykių padarinių (pasiruošusios daryti ir kartais jau darančios šiokį ar tokį spaudimą).

7. Įstatymų leidžiamoji Steigiamojo Seimo veikla

Šio konstitucinio Lietuvos valstybės laikotarpio svarstymą pradėsime trumpu Steigiamojo Seimo bendros įstatymų leidžiamosios veiklos paminėjimu, o po to kiek ilgiau sustosime ties jojo veikla konstitucinėje srity <...>. Šiaip paprastos (ne grynai konstitucinės) įstatymų leidžiamosios Steigiamojo Seimo veiklos, kuria jisai teisiškai tvarkė įkurtos jaunos valstybės funkciją, mes čia tiksliau nesvarstysime. Ši veikla apima įvairiausias šios valstybinės funkcijos sritis ir įvairius sudėtingus jos elementus — Žemės Reformos ruošimą, šalies gynimą ir kariuomenę, valstybinę tarnybą, finansus ir mokesčius, bankus, socialę apsaugą, susisiekimą, švietimą ir kultūrą, įvairius viešuosius patarnavimus, taip pat kiek teismo tvarkymą (ypatingai paminėta kasacinės teismo funkcijos pradžia, nes iki tol šiuo atžvilgiu buvo spraga, labai skaudi teisėtumo problemai) ir baudžiamosios bei civilinės teisės noveles, diplomatiją, tarptautines sutartis ir konvencijas įvairiais klausimais...

Ypatingai šioje veikloje pirmon vieton išsiskiria tokie žymūs ir svarbūs t. vad. organiški įstatymai arba sutartys, kurie tam tikra prasme paliečia ir materialinę teisę, kaip:

a. Lietuvos Universiteto Statutas, paskelbtas 1922.IV. 22, kuris šiai pamatinei aukštojo mokslo bei mokymo funkcijos įstaigai suteikia korporacinę organizaciją, pavesdamas jai viešosios teisės savivaldą valstybinių tarnybų eilėse;

b. Žemės Reformos Įstatymas, paskelbtas 1922.IV.3, ilgai ruoštas, visos eilės ankstyvesnių įstatymų iš dalies parengtas, sudaręs pagrindinę sociališkai teisinę reformą, turįs pamatinę sociališkai konstitucinę ir tuo pačiu politinę reikšmę Lietuvos ūkio, socialinių klasių ir tautiškai nacionalinių jėgų santykiavimo srity;

c. pagaliau 1920.VII.12 Lietuvos Taikos Sutartis su Rusija, vadinasi, su RSFSR'u, kurią mes dar kitoje vietoje sutiksime.

Įstatymų leidžiamoji Steigiamojo Seimo veikla, aiškiai ir betarpiškai liečianti materialinę konstitucinę teisę, reiškiasi šiais žemiau nurodomais aktais. Pirmoje vietoje paminėsime ne pačius svarbiausius jųjų, tačiau kuriuos būtina paliesti.

8. Savivaldybių organų rinkimų, karo padėties, Steigiamojo Seimo narių imuniteto ir keli kiti, liečią konstitucinę sritį, įstatymai

1921 m. balandžio mėn. buvo paskelbtas Savivaldybių rinkimų įstatymas (37) ir kiek vėliau, einant šiuo įstatymu, rinkimai į vietos savivaldybes buvo įvykdyti.

Šis įstatymas visų trijų — valsčių, miestų ir apskričių — vietos savivaldybių kategorijų vienetų, arba, tiksliau sakant, jų pagrindinių atstovavimo organų — valsčiaus tarybos kiekviename valsčiuje, miesto tarybos kiekviename mieste ir apskrities tarybos kiekvienoje apskrity,— rinkimus organizuoja visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu ir proporcine sąrašų konkurencijos sistema (be panašažo).

Rinkimų tvarkos ir procedūros atžvilgiu jis bendrais bruožais su kai kuriais atitinkamais smulkiais pakeitimais laikosi tų pačių principų, kurie buvo nustatomi ir Stei-

giamojo Seimo bei kitų Lietuvos Seimų rinkimams, o tam tikrų smulkių pakeitimų mums čia nėra ypatingo reikalo žiūrėti. Paminėsime tiktai, kad mandatų suskirstyme čia pasukta nuo Donto metodo, kuris, kaip buvome sakę, buvo pasirinktas Steigiamojo Seimo rinkimams, į renkamojo skaičiaus metodą. Tačiau šis renkamojo skaičiaus metodas čia konstruojamas ypatingai: kaip mums žinoma iš bendrosios dalies kurso ir kaip tatai buvo vėliau taikoma Lietuvos Seimo rinkimams, renkamojo skaičiaus metodas reiškiasi tuo, kad bendras už visus konkuruojančius sąrašus paduotų balsų skaičius padalinamas iš mandatų skaičiaus ir šis dalmuo ir sudaro renkamąjį skaičių; toliau kiekvieno sąrašo balsų skaičius dalinamas jau iš renkamojo skaičiaus ir gaunamas dalmuo rodo, kiek mandatų tenka šiam sąrašui; čia gi metodas yra sudėtingesnis: kiekvieno sąrašo balsų skaičius dauginamas iš mandatų skaičiaus ir šio dauginimo rezultatas dalinamas iš bendrojo visų už visus sąrašus paduotų balsų skaičiaus ir šis dalmuo sudaro atitinkamam sąrašui tekusių mandatų skaičių; pavyzdžiui, jei už sąrašą A buvo paduota 725 balsai, o bendras mandatų, kuriuos reikia suskirstyti, skaičius yra 12, bendras gi už visus sąrašus paduotų balsų skaičius yra 2120, tai reikia 725 padauginti iš 12 ir gautą skaičių 8700 padalinti iš 2120; kitaip sakant, formulė bus tokia: $725 \cdot 12 : 2120 = 4$ (liek.: 220) (38). Tatai reiškia, kad sąrašas A bus gavęs 4 mandatus ir kad dar jam lieka 220 balsų, sudarančių jo t. vad. likutį; operacijos pabaigoje likę nesuskirstyti mandatai bus padalinti tarp sąrašų, nustatant jų pirmenybę kiekvieno likučio didumu. Šitas mandatų suskirstymo metodas painus ir nepatogus tuo, kad verčia operuoti stambiais skaičiais dauginant ir ypač dalinant ir kad jisai jungiamas su visuomet painia ir keliančia nesusipratimus bei ginčus likučių problema, kurios Donto metodas, buvęs priimtas Steigiamojo Seimo rinkimams, išvengia.

Kalbant apie šį įstatymą, tenka dar pastebėti, kad apskrities savivaldybės, kurių pagrindinis atstovavimo organas — apskrities taryba, rinkimai šio įstatymo nurodyta tvarka buvo sulaikyti iki 1924 m. (39) ir laikinai šios vietos savivaldybės organizacija buvo pagrįsta atitinkamos apskrities valsčių savivaldybėmis, kaip pastarųjų *sui generis* federacinis arba aukštesnio laipsnio vienetas, sudaromas atitinkamų valsčių tarybų delegavimu; nors valsčių tarybos gali išrinkti į apskrities tarybą ir ne sa-

vo narius, bet tai vis dėlto labiau delegavimas negu dviejų laipsnių rinkimai, nes išrinktasis apskrities tarybos narys tuo pačiu *(ipso jure)* tampa ir jį išrinkusios valsčiaus tarybos nariu <...>.

Taip pat aiškiai konstitucinės teisės sritį paliečia Steigiamojo Seimo priimtas ir 1920.VII.24 paskelbtas įstatymas karo stoviui įvesti (40), išleistas einant pačios laikinosios konstitucijos nuostatais. Šiuo įstatymu visoje valstybės teritorijoje sustabdomos „konstitucinės garantijos" (vadinasi, mūsų išžiūrėtas konstitucinis *status libertatis*) ir įvedama mirties bausmė, kurią laikinoji konstitucija buvo panaikinusi. Iš tikrųjų tuo laiku buvo abi aplinkybės, kurias laikinoji konstitucija buvo numačiusi, kaip sąlygas šioms konstitucinėms garantijoms sustabdyti: a. nors Lietuva ir sudarė taikos sutartį su RSFSR'u, bet su Lenkija santykis buvo labai panašus į karą, nors karas formališkai nebuvo paskelbtas, o be to, Rytų Lietuvoje, vadinasi, valstybinėje Lietuvos teritorijoje, vyko formalus Rusų—Lenkų karas, tad karo metas buvo (41); b. valstybei neabejotinai grėsė rimtas pavojus.

Su karo padėtimi susijęs dar Valstybės Tarybos laikais 1919 m. kovo mėn. išleistų Ypatingų Valstybės Apsaugos įstatų veikimas, ir 1920 m. įstatymas karo stoviui įvesti įsako šių Įstatų „tvirtai laikytis", vadinasi, ypatingai rekomenduoja ir pabrėžia įvedamos karo padėties griežtumą.

Kitu įstatymu, kuris kiek turi ryšio su mūsų išžiūrėtu, Steigiamasis Seimas tiksliau sutvarkė savo narių imunitetą. Tai yra trumpas įstatymas, pavadintas „Steigiamojo Seimo narių teisės", paskelbtas 1920 m. rugpjūčio mėn. (42). Laikinoji konstitucija nustatė tiktai Seimo nario asmens neliečiamybę, o jo suėmimą, buto ir daiktų kratą ir jo korespondencijos prižiūrėjimą suvaržė paties Steigiamojo Seimo sutikimu. Dabar nauju įstatymu Seimas praplėtė šį imunitetą; būtent nustatė, kad įstatymai ir įsakymai, pagrįsti karo padėtimi ir varžą „piliečių laisves", Steigiamojo Seimo narių neliečia; be to, nustatė, kad dėl Steigiamojo Seimo nario Steigiamajame Seime pareikštos nuomonės, galima jį traukti teisman tiktai Steigiamajam Seimui sutikus; vadinasi, šio sutikimo reikia ne tiktai atstovo suėmimui, kratai arba jo korespondencijai prižiūrėti, bet ir bylai jam teisme iškelti (nors tiktai bylai dėl jo pačiame Seime pareikštų nuomonių); pagaliau gal svarbiausia šio įstatymo atstovui suteikiama

viešoji subjektyvinė teisė — tai galia be jokio privatinio ir grynai asmeniško reikalo iš viso lankyti visas valstybės ir savivaldybės įstaigas, susipažinti su jų darbo tvarka ir reikalauti iš šių įstaigų bet kurių žinių; tai buvo padaryta tam, kad įstatymų leidimo ir net pačios būsimos nuolatinės konstitucijos ruošimo funkcijos vykdytojai gautų visišką galimumą šiam savo darbui visu kuo pasiinformuoti ir tiksliai susiorientuoti.

Keli mažesnės svarbos įstatymai sutvarkė Steigiamojo Seimo narių atlyginimą ir jų išstojimo bei įstojimo procedūrą.

9. Seiminė Skundų ir Tardymo Komisija

<...> Valstybės Tarybos laikinoji konstitucija valstybinės teismo funkcijos visai net nemini, ir iš viso jos teisminis sutvarkymas tuo laiku buvo labai netobulas, negalįs rimtai garantuoti teisėtumo viešpatavimo valstybėje, ypač valstybės valdžios darbų atžvilgiu; kad nebuvo ir negalėjo būti konstitucinio teismo — apie tai ir kalbėti nėra reikalo: tai dar beveik visur yra teisėtumo prabanga, Lietuvoje gi tuo laiku, dar nesant nuolatinės konstitucijos ir steigiamajai galiai dar tebeveikiant, tatai būtų ir neįmanoma; nebuvo ir administracinio teismo nei organų, nei pačios funkcijos, išskyrus vietos savivaldybių veikimo atžvilgiu, nes šiuo atžvilgiu dar Valstybės Tarybos metu ta funkcija jau buvo organizuota (Savivaldybių įstatymas (43) ir pavesta bendriems civiliniams ir baudžiamiems teismams (Apygardos Teismui ir Vyriausiajam Tribunolui); iš karto nebuvo net kasacinio teismo.

Mūsų dabar žiūrimame konstituciniame laikotarpy, Steigiamojo Seimo metu, beveik niekas šiuo atžvilgiu nepasikeitė. Dar labiau sustiprėjusi seimokratinė kryptis valdžios santvarkoje ir konstituciniame režime negalėjo, žinoma, šioje srity būti palanki kuriai nors reformai, stiprinančiai valdžios darbų teisėtumą ypač administracijos atžvilgiu; vadinasi, ji negalėjo būti palanki administraciniam teismui, nes jisai imtų konkuruoti su pačiu Steigiamuoju Seimu, sau rezervavusiu visišką galią administracijos atžvilgiu ir padariusiu administraciją, valstybės valdymą ir pačią valstybę savo drausmingu įrankiu; seimokratijos esmėje visuomet glūdi palinkimas į policinę valstybę. Juo mažiau galėjo būti kalbama apie konstitu-

cinio teismo funkciją, tikrinančią suvereninio Steigiamojo Seimo darbų, jo leidžiamųjų įstatymų konstitucingumą; šiuo atžvilgiu neįmanoma būtų buvusi net mano vadinamoji „atsitiktinė teismo *quasi kontrolė*", nes Steigiamojo Seimo darbas negalėjo būti neteisėtas arba nekonstitucingas. Tiesa, šiame laikotarpy Steigiamasis Seimas padarė pradžią kasacinei teismo funkcijai Lietuvoje (44), šiuo teisėtumą bent teismo atžvilgiu vis dėlto sustiprinęs.

Vadinasi, administracinio teismo Lietuvoje nebuvo. Tačiau teisėtumo administracijos darbuose sutvarkymo reikalas Steigiamajam Seimui rūpėjo: pasitenkinti vien baudžiamąja valdininkų atsakomybe neužtekdavo, nes ne kiekvienas gi neteisėtas valdininko darbas, ne kiekvienas neteisėtas administracinis įsakymas arba reglamentas sudaro nusikalstamąjį darbą, numatytą baudžiamojo kodekso arba šiaip įstatymo apdėtą baudžiamomis sankcijomis; žymiausia neteisėtų administracinių aktų dalis pareina nuo klaidingos teisės nuostatų interpretacijos, daromos kad ir *bona fide*, nuo valdininkų teisiško nesugebėjimo, nuo nesusiorientavimo, nuo įvairių, kartais politiškai net girtinų, sumetimų, kurie vis dėlto nepataiso teisinių šių aktų trūkumų ir neteisėtų, įstatymams ir iš viso teisės normų imperatyvams priešingų šių aktų dispozicijų nepadaro teisėtomis ir atitinkančiomis šiuos teisės imperatyvus; o kadangi teisės nustatymas buvo Steigiamojo Seimo, kaip įstatymų leidėjo, rankose, tai jam, žinoma, rūpėjo, kad jojo nustatoma teisė, jos imperatyvai, būtų administracijos vykdomi, kad jojo įstatyminė politika būtų realizuojama; valdininkija gi buvo neužtenkamai išlavinta, neprityrusi, jos kadrai naujos valstybės gyvenimo pradžioje buvo greituoju ir iš įvairių elementų sudaryti, dar nesucementuoti; buvo ir senų buv. Rusų valdininkų, buvo daug neprityrusio jaunimo, buvo ir žmonės karo bei revoliucijos demoralizuoti, galėjo pasitaikyti ir slaptų valstybės priešų, sąmoningų sabotažininkų; ir nors dar stebėtis reikia, kad iš vergijos, iš karinės ir revoliucinės katastrofos kilusi Nepriklausoma Lietuva, per trumpą laiką sudariusi savo valstybinių tarnybų aparatą, vis dėlto sugebėjo šį aparatą taip sutvarkyti, kad jis dar palyginti buvo ne pats blogiausias ir valstybinę funkciją aptarnauti pajėgė, bet turėjo būti klaidų, ir, žinoma, buvo nemaža. Pagaliau reikėjo skaitytis ir su piliečių patenkinimu, su žmonių reikalais, galinčiais nukentėti dėl neteisėtų administracinių aktų, su viešąja opinija, var-

žančia Steigiamąjį Seimą, ypač su tomis socialinėmis grupėmis, kurios dėl socialinių jėgų šaly santykiavimo padarinių buvo sociališkai valdančiomis ir, veikdamos valstybės valdžią, darė tiesioginę įtaką formaliniams valdantiesiems, vadinasi, pačiam teisiškai „suvereniniam" Steigiamajam Seimui, tiesiog nuo jų pareinantį.

Visa tai vertė Seimą susirūpinti ne tiktai pačios administracijos viršūnės — vyriausybės, bet ir viso administracinio aparato sudraudimu, jo vertimu laikytis tam tikros teisėtumo drausmės. Tad iš vienos pusės buvo vengiama, organizavus administracinį teismą, išleisti šią administracijos teisėtumo drausmės funkciją iš savo rankų, bet iš antros — pati funkcija vis dėlto rūpėjo.

Tai ir buvo pasiekta organizuojant tokį administracinio teismo paliatyvą („erzacą"), kuris aptarnautų teisėtumo drausmę — jo priežiūrą, bet drauge išlaikytų šią funkciją tiesioginėje Seimo žinioje ir tuo pačiu neišskirtų jos iš bendros politinės vagos, leidžiant jai veikti ir politinio tikslingumo sumetimais. Būtent tam tikru įstatymu, pavadintu „Steigiamojo Seimo Skundų ir Tardymo Komisijos Statutas", paskelbtu 1920.VII.17 (45), buvo įsteigtas tam tikras *quasi* administracinio teismo organas — tam tikra Seimo Komisija, susidedanti iš jo paskirtų savo narių. Ši nuolatinė Seimo Komisija, kaip įstatyminis organas, buvo įsteigta tiktai teisėtumo, bet ne politinei administracijos priežiūrai vykdyti; tačiau iš esmės tatai buvo tarnybinės ar hierarchinės kontrolės organas, nes sankcijos — neteisėtų aktų panaikinimas, šių darbų veikėjų sudraudimas (kiek šis neteisėtumas neturėjo baudžiamojo nusikalstamojo darbo žymių) — buvo rezervuojamas pačiam Steigiamajam Seimui, kuris to laiko konstitucinėje valdžios organizacijoje sudarė visos administracijos ir net pačios vyriausybės hierarchinę viršūnę.

Skundų ir Tardymo Komisija veikė pagal piliečių skundus; šie skundai buvo kontroliuojami kaip *„actio popularis"*, nes nebuvo aprėžti nukentėjimu (nukentėjusio reagavimas); vadinasi, jie buvo viešojo pobūdžio: šiuo įstatymas suteikė visiems piliečiams (gal net visiems asmenims) viešąją subjektyvinę teisę sekti administracijos darbus jų teisėtumo atžvilgiu ir kelti Komisijos priežiūros iniciatyvą. Drauge, žinoma, tatai tarnavo ir politinei administracijos darbų tikslingumo priežiūrai, vykdomai Steigiamojo Seimo; kadangi Komisijos nariai buvo Steigiamojo Seimo nariai, tai per šiuos skundus Seimo žiniai

galėdavo patekti ir visi kiti administracijos darbų elementai, ne tiktai vienas jų neteisėtumo reiškinys. Komisijos priežiūra ir piliečių skundai, einant įstatymu, apimdavo tiek civilinės, tiek karinės valdžios organus. Į Komisijos funkciją įėjo kvota, tardymas (su visomis įžengiamojo teismo tardymo teisėmis ir galiomis) ir išvados, bet ne sankcijos; pastarosios, kiek Komisijos tardymas nustatė nusikalstamojo darbo žymių, buvo rezervuojamos pačiam Steigiamajam Seimui, tačiau tardymo išvados buvo rezervuotos Komisijai, nes ji tiktai tada turėjo perkelti bylą į Seimo plenumą, kada rasdavo reikalą sankcijoms taikyti („svarbesniais atsitikimais", kaip sako įstatymas); o kai Komisija savo tardymo išvadoje konstatuodavo nusikalstamojo valdininko darbo žymes, ji turėdavo perduoti bylą prokuratūrai bendrąja baudžiamojo teismo tvarka bylai spręsti ir bausmės sankcijoms taikyti.

10. Steigiamojo Seimo „Seniūnų Sueiga"

Pereidami dabar į tiesioginę šio konstitucinio laikotarpio valstybės valdžios konstrukciją, pažymėsime, kad Respublikos Prezidento, kuris buvo laikinosios 1920.VI.10 konstitucijos numatytas, Steigiamasis Seimas visiškai neišrinko (46). Einant šia konstitucija, Respublikos Prezidento pareigas eina, kaip buvome sakę, Steigiamojo Seimo pirmininkas. Taip ir buvo per visą šį laikotarpį: šias pareigas ėjo p. Aleksandras Stulginskis, Steigiamojo Seimo Pirmininkas. Ši aplinkybė visiškai harmonizavo su seimokratine valdžios koncepcija, nes tokiu būdu vyriausybės viršūnę sudarė paties Seimo organas, esąs jo betarpiškoje žinioje. Steigiamajam Seimui rūpėjo visą laiką laikyti visą politinę valstybės valdžią savo rankose; šiam pereinamajam laikotarpiui jo įkurtoji seimokratija turėjo būti anaiptol ne tiktai formalinė, bet ir efektyvinė, veikli. Įstatymų leidžiamoji galia buvo jo monopolizuota: jisai nedelegavo jos vyriausybei Seimo atostogų arba tarpsesiniam laikui, kaip buvo padariusi Valstybės Taryba.

Bet, be įstatymų leidžiamosios buvo ir valdomoji, neteisingai vykdomąja vadinama, galia, taip pat iš esmės politinė; šita galia buvo vyriausybės vykdoma griežtoje Seimo kontrolėje ir tuo būdu taip pat pareidavo nuo Seimo ir prieš jo nusistatymą negalėjo būti vykdoma; o kad ji dar labiau būtų surišta su Seimu, vyriausybės viršūnė-

je, kaip sakėme, buvo pastatytas jo organas — Seimo Pirmininkas.

Tačiau valdomosios galios seiminė kontrolė, kad ir labai griežta, negalėjo būti savaime vykdoma tada, kada Steigiamasis Seimas neposėdžiavo, kada jisai sau paskelbdavo atostogas; vadinasi, šioje seiminėje valdymo kontrolėje, o tuo pačiu ir pačioje seimokratijoje buvo spraga, nes kartais, tam tikrais laikotarpiais, valstybės valdymas galėjo nukrypti nuo seimokratinės drausmės. To Steigiamasis Seimas nenorėjo leisti. Jisai buvo tvirtai pasiryžęs visuomet šią drausmę išlaikyti. Kitaip sakant, reikėjo teisiškai konstitucinę priemonę pratęsti seiminę vyriausybės ar valdymo kontrolę ir tam laikui, kada Seimas nėra susirinkęs, kada jo posėdžių nėra. Šitokia priemonė buvo rasta, ir ji buvo gerai suderinta su pačia Seimo konstrukcijos esme. Tam negalėjo būti panaudotas Seimo Prezidiumas, nes tai būtų šios kontrolės esmės iškreipimas: į Seimo Prezidiumą patekdavo stambesnių Seimo partijų ar frakcijų atstovai, vadinasi, jo sąstatas buvo mažiau ar daugiau vienašališkas; Seimas gi, ypač sukonstruotas proporciniu atstovavimu ir sąrašų ar partijų konkurencijos rinkimų sistema, tai buvo kolektyvas ne vienalypis, bet sudėtingas, *sui generis* frakcijų ar partijų grupių kompromiso konfederacija; Prezidiumas tų žymių neturėjo, nes ne visos frakcijos jame dalyvavo.

Jau pačioje Steigiamojo Seimo veiklos pradžioje — 1920.V.18 Steigiamasis Seimas buvo priėmęs arba sau nustatęs Statutą — savo reguliaminą, kiek vėliau papildytą, kuris tiktai žymiai vėliau, 1921 m. rugsėjo mėn., buvo paskelbtas (47) kaip valstybės įstatymas <...>. Tai štai šiuo Statutu buvo numatyta ir įkurta t. vad. „Seniūnų Sueiga"; tatai buvo *quasi* federacinis Seimo frakcijų atstovavimo organas, kuriame, be frakcijų atstovų, dalyvavo dar *in corpore* Seimo Prezidiumas: į šią Seniūnų Sueigą kiekviena, kad ir mažiausia frakcija (o frakciją Seime galėjo sudaryti trys atstovai) galėjo deleguoti bent vieną savo atstovą — tai buvo dažniausiai frakcijos lyderis, o stambesnės frakcijos po vieną atstovą nuo 10 savo narių.

Kaip tik šitai tarpfrakcinei lyderių įstaigai — Seniūnų Sueigai — Steigiamasis Seimas tam tikru trumpu įstatymu, paskelbtu 1920.VIII.18 (48), pavedė „Seimo plenumo posėdžių pertraukos metu" „įstatymų vykdymo priežiūrą" (vadinasi, vyriausybės valdymo priežiūrą), nesu-

teikęs jai tiktai interpeliacijos teisės, kuri paliko rezervuota Seimo plenumui. Šiuo nuostatu Steigiamasis Seimas apdraudė savo nuolatinį vyriausybės valdymo veikimą.

11. „Mažojo Seimo" institucija

Tačiau neramioje, nervingoje valstybei gresiančio pavojaus ir įtempto prieš Lenkų veržimąsi gynimosi atmosferoje 1920 m. rudenį, kai generolo Želigovskio vedamoji Lenkų kariuomenė užėmė Vilnių ir mėgino žygiuoti Kauno kryptimi, šios priemonės jau nebeužteko. Šioje atmosferoje Steigiamajam Seimui, didžiajam kolektyvui, nebuvo patogu veikti. Buvo nusistatyta laikinai nutraukti Steigiamojo Seimo posėdžiavimą.

Tačiau Steigiamasis Seimas nenorėjo savo veiklos, kad ir laikinai, nutraukti ir savo galios vyriausybei deleguoti, kaip kad analoginėje padėty darydavo Valstybės Taryba; jisai buvo tvirtai nusistatęs visą savo galią išlaikyti. Seniūnų Sueiga bent tąja kompetencija, kurią ji jau turėjo, visiškai pavaduoti Seimo negalėjo; Seniūnų Sueiga — tai buvo organas, panašus į tam tikrą Reichstago komisiją „tautos atstovybės teisėms apsaugoti", numatytą Vokiečių Reicho Veimaro konstitucijos (šios konstitucijos 35 str.). Tačiau Seniūnų Sueiga neturėjo jokios galios įstatymams leisti, o be to, vyriausybės atžvilgiu ji neturėjo interpeliacijos teisės.

Tuo tarpu sunku buvo iš anksto žinoti, kaip ilgai teks Steigiamajam Seimui susilaikyti nuo posėdžiavimo, nes tatai turėjo pareiti nuo nežinomų būsimų įvykių, tad reikėjo aprūpinti Seniūnų Sueigą įstatymų leidimo funkcija (kad šiuo atžvilgiu valstybėje nebūtų konstitucinės spragos) ir seiminės valdymo priežiūros funkcija; o tasai organas turėjo būti Steigiamojo Seimo organas, kaip jo galios laikinasis reiškėjas ir vykdytojas.

Moderninė konstitucinė teisė, kaip tatai mums iš mūsų mokslo bendrosios dalies kurso turi būti žinoma, šios rūšies organą žino: toks yra Čekoslovakų nuolatinis parlamentinis t. vad. „24 narių komitetas" (Čekoslovakų 1920.II.29 konstitucijos 54 §), tokios taip pat esmės yra sovietinis „Cikas" ir iš viso visi visų laipsnių „ik-ai" arba „ispolkom'ai". Šitokį organą Lietuvos Steigiamasis Seimas tada tam tikru 1920.X.25 įstatymu (49) ir įsteigė;

Lietuvoje šis organas buvo pavadintas „Mažuoju Seimu".

„Mažojo Seimo sudarymo įstatymas" pabrėžia, kad Mažasis Seimas yra tiktai „šiai", vadinasi, tiktai vienintelei tada daromai Steigiamojo Seimo sesijos pertraukai; tatai reiškia, kad, Steigiamajam Seimui vėl susirinkus, šis įstatymas neteks galios, ir Mažasis Seimas, kaip tam tikras valstybės valdžios organas, turės visiškai išnykti; vadinasi, jisai buvo tiktai epizodinis organas; bet vis dėlto to laikotarpio konstitucinei Lietuvos valstybės santvarkai jis buvo labai charakteringas; o kadangi negalima buvo tikrai numatyti, kiek laiko truks susidariusi politinė padėtis, kokie bus jos faktiniai padariniai valstybės atžvilgiu ir kada bei kokiomis aplinkybėmis teks vėl susirinkti Steigiamojo Seimo plenumui (padėtis gi buvo rimta), tai šis naujas Seimo organas, turįs jį pavaduoti, kad ir epizodinis iš esmės, tuomet tvirtai įsibrovė į konstitucinę valstybės valdžios organizaciją.

Mažasis Seimas veikė nuo 1920.X.25 iki 1921 m. vasario mėn., kada vėl susirinko Steigiamasis Seimas. Per tą laiką jisai išleido eilę įstatymų. Einant „Mažojo Seimo sudarymo įstatymu", Mažasis Seimas susideda iš Steigiamojo Seimo Pirmininko (vadinasi, to paties, kuris tada ėjo Respublikos Prezidento pareigas) ir šešių Steigiamojo Seimo narių, jo paties (Seimo) išrinktų; kiekvienam Mažojo Seimo nariui pavaduoti išrenkamas ir kandidatas, vadinasi, iš viso 6 kandidatai. Kad Mažojo Seimo sąstate būtų teisiškai išlaikyta kuri nors tarpfrakcinė proporcija, kaip kad buvo nustatyta Seniūnų Sueigos sąstatui, to įstatymas nereikalauja. Mažajam Seimui suteikiama paprastų įstatymų leidimo, kreditų tvirtinimo (biudžetinė) ir įstatymų vykdymo priežiūros (seiminės valdymo bei vyriausybės priežiūros) galia. Kad būtų visiškai aišku, jog Mažojo Seimo seiminė valdymo priežiūra yra lygiai griežta, kaip paties Steigiamojo Seimo galia šiuo atžvilgiu, įstatymas dar įsakmiai priduria, kad Mažajam Seimui atsakingi Ministerių Kabinetas ir Valstybės Kontrolierius ir kad, Mažajam Seimui pareiškus jiems nepasitikėjimą, jie atsistatydina.

Tokiu būdu Mažojo Seimo galioje yra visi Steigiamojo Seimo galios elementai, išskyrus Steigiamąją galią rašytosios konstitucijos atžvilgiu, o gal taip pat išskyrus tokius organiškus stambiosios reformos įstatymus, kaip Žemės Reforma (tatai galima numatyti tame, kad įstatymas, pavesdamas Mažajam Seimui paprastų įstatymų lei-

dimą, išsitaria: „leidžia einamuosius įstatymus", o „einamųjų" įstatymų sąvoka atrodo siauresnė negu „paprastų" įstatymų, vadinasi, neprieštaraujančių rašytajai konstitucijai); galima taip pat abejoti, ar išsitarimas „leidžia einamuosius įstatymus" arba išsitarimas „prižiūri įstatymų vykdymą" apima ir tarptautinių sutarčių ratifikavimą. Pagaliau Mažajam Seimui suteikiama ir galia sušaukti Steigiamojo Seimo sesiją, kurią Steigiamojo Seimo Pirmininkas sušaukia arba savo iniciatyva, arba Mažajam Seimui pareikalavus, arba pareikalavus Steigiamojo Seimo narių vienam ketvirtadaliui <...>.

12. Seimo rinkimų įstatymas

Baigdamas savo tiesioginio ir svarbiausio uždavinio darbą — nuolatinės Lietuvos Respublikos konstitucijos nustatymą, kuris turėjo padaryti teisinį pagrindą Steigiamojo Seimo veiklai nutraukti, 1922 m. liepos mėn. jis priėmė tų pačių metų VIII.1 paskelbtąjį „Seimo rinkimų įstatymą" (50). Šio įstatymo nustatyta paprastų eilinių Seimų rinkimų struktūra ir tvarka atitinka tą, kurią mes jau buvome išžiūrėję kalbėdami apie 1919 m. įstatymą Steigiamajam Seimui rinkti. Tad mums jo smulkiai dėstyti nereikia.

Rinkimų pagrindan padėtas tas pats demokratinis visuotinis, lygus, tiesioginis ir slaptas balsavimas, tas pats proporcinis atstovavimas, ta pati rinkimų eigos tvarka ir procedūra, ta pati proporcinga sąrašų arba partijų konkurencijos sistema neleidžiant panašažo; padarytas tiktai vienas žymus pakeitimas — pakeistas proporcingo mandatų skirstymo metodas: atmestas techniškai patogus, paliuosuojąs nuo likučių painiavos Donto metodas ir jo vieton sankcionuojamas paprastojo renkamojo skaičiaus metodas. Galima manyti, kad renkamojo skaičiaus metodas pasirinktas todėl, kad likučių problema, kuri šiam metodui veikiant yra ypatingai išplečiama, sudaro patogią dirvą įvairioms partinėms sąrašų blokavimosi spekuliacijoms ir, taip sakant, intensifikuoja tarppartines kombinacijas, tuo pačiu ir pačią partinę diferenciaciją, kuri glūdi jau pačioje proporcinio atstovavimo esmėje.

Tačiau renkamojo skaičiaus metodas čia yra sukonstruojamas taisyklingiau arba bent techniškai paprasčiau, negu tatai matėme Steigiamojo Seimo 1921 m. išleistame

vietos savivaldybių rinkimų įstatyme. Čia jau dabar šio metodo technika yra toji pati, kurią mes pažįstame iš mūsų mokslo disciplinos bendrosios dalies kurso: bendrasis visų visoje rinkimų apygardoje už visus sąrašus paduotų balsų skaičius dalinamas iš visų šios apygardos mandatų skaičiaus ir ištisai gautas dalmuo sudaro paprastąjį „renkamąjį skaičių"; tada kiekvieno sąrašo gautų balsų skaičius dalinamas iš šio renkamojo skaičiaus ir šitas dalmuo rodo, kiek mandatų gauna atitinkamas sąrašas.

Tačiau čia neišvengiamai yra pastarojo (antro) dalinimo likučiai, nes beveik neįmanoma, kad tarp kelių sąrašų (juo daugiau jų yra, juo labiau) rinkikų balsai būtų taip susiskirstę, kad jie padalinami iš karto išsemtų visas visų sąrašų balsų skaitlines be jokių likučių ir tuo pačiu iš karto išsemtų ir visus mandatus. Visuomet bus ir atliekamieji mandatai ir beveik kiekvienas sąrašas (dažniausiai jie visi be išimties) dar pasiliks su balsų likučiais. Tad čia štai ir kyla tas ginčytinas klausimas: kaip operuoti tais likučiais skirstant atliekamus mandatus? Renkamasis skaičius čia jau nieko nepadės: jisai netilps nė viename likutyje. Vieni, kaip žinome iš bendrojo mūsų kurso, nori, kad atliekamieji mandatai būtų skirstomi atsižvelgiant ne į likučio dydį, bet į už sąrašus paduotų bendrą balsų dydį arba jau gautų mandatų didesnį skaičių: tai rekomenduoja tie, kurie į proporcinį atstovavimą įneša arba stengiasi įterpti mažoritarines tezes ar pataisas, bet tatai pažeidžia proporcingumo logiką. Kiti — ir jie, be abejo, yra nuoseklesni proporcionistai — rekomenduoja atsižvelgti į likučių dydį kiekviename sąraše. Šį ginčą tegali išspręsti tik pozityvus rinkimų įstatymas. Žinoma, jei tarp kelių susiblokavusių sąrašų yra bloko sutartis dėl atliekamo mandato ar likučių ar iš viso dėl ypatingo neįstatyminio mandatų suskirstymo bloko ribose tarp bloke dalyvaujančių sąrašų, tai klausimas savaime atkrinta: nereikia ir pozityvaus įstatymo pagalbos. Bet jeigu iš viso blokų nėra arba reikia suskirstyti tarp blokų atliekamus mandatus, arba nėra bloko sutarties dėl ypatingo mandatų skirstymo?

Mūsų žiūrimas Seimo rinkimų įstatymas šį klausimą, tiesa, mėgina spręsti: vėliau pagarsėjęs jo 76 §, dėl kurio kilo daug diskusijų ir nesusipratimų ar priekaištų, sankcionuoja likučių dydžio sistemą. Tačiau pasirodė, kad ir tatai dar negelbsti, nes dar nežinia, kas gi yra pats likutis — kokia yra jo sąvoka.

Einant viena interpretacija, likutis — tai esąs tiktai tas atliekamas nesunaudotų sąrašo balsų skaičius, kuris pasiliko virš tų balsų, kurie, padalinus bendrąjį šio sąrašo balsų skaičių iš renkamojo skaičiaus, buvo suvartoti sąrašui tekusiems mandatams; pavyzdžiui: bendras sąrašo A skaičius — 12785; renkamasis skaičius — 6112; $\frac{12785}{6112} = 2\frac{561}{6112}$. Čia skaitlinė 2 rodo sąrašui A tekusių mandatų skaičių. Šiems dviem mandatams suvartota 12224 šio sąrašo balsai iš bendrojo jų 12785 balsų skaičiaus; vadinasi, dar liko nesunaudoti (12785—12224=561) balsai — tai (561) ir esąs sąrašo A likutis. Ir jeigu kitų gavusių bent vieną ar po kelis mandatus sąrašų tokie pat likučiai yra mažesni negu skaitlinė 561, tai pirmas atliekamas mandatas turįs tekti sąrašui A, o jeigu kurio kito sąrašo likutis būtų didesnis negu 561, tai mandatas atitektų jam. Tačiau jei tarp sąrašų, konkuravusių su sąrašu A, būtų vienas toks, kuris buvo gavęs iš viso balsų mažiau negu pilnas renkamasis skaičius, vadinasi, mūsų pavyzdyje mažiau negu 6112 balsų, tai, einant šia likučio sąvokos interpretacija, jisai jokio likučio ir neturėtų, nes jo balsų atžvilgiu jokia dalinimo operacija nebūtų įvykusi; pvz., sąrašas B būtų gavęs iš viso 6111 balsų, vadinasi: $\frac{6111}{6112} = \frac{6111}{6112}$ nieko čia nebūtų pasiekta nei pakeista — skaitlinė 6111 kokia buvo, tokia ir yra, ji i š v i s o nesunaudota mandatui — tai nėra tas, kas l i k o d a r nesunaudota, sunaudojus visa kita. Tokiu būdu, einant šia interpretacija, jei sąrašas A būtų gavęs 2 mandatus ir turėtų, be to, likutį (561 balsą) ir jei sąrašas B neturėtų jokio mandato iš renkamojo skaičiaus, bet turėtų visą savo gautą balsų atsargą nesunaudotą — 6111 balsų, kurie, einant šia interpretacija, nėra laikomi likučiu, o sąrašas C būtų turėjęs iš viso 6113 balsų ir iš renkamojo skaičiaus būtų gavęs 1 mandatą ir pasiliktų su likučiu 1, atliekamų gi mandatų, kuriuos reikia paskirstyti iš likučių, būtų 2; tai vieną iš šių dviejų mandatų reikėtų pavesti sąrašui A ir antrą — sąrašui C; sąrašas gi B su savo 6111 balsų taip ir liktų be jokio mandato. Žinoma, ši interpretacija favorizuoja stipresnius sąrašus ir yra artimesnė mažoritariniam principui (51) bei užgauna proporcingumo principą. Tačiau kaip tik šita interpretacija Lietuvoje buvo Vyriausios Rinkimų Komisijos priimta ir ji mūsų rinkimuose į Seimus ir įsigalėjo (52).

Antroji, priešinga likučio sąvokos interpretacija laiko likučiais bet kurio sąrašo tą jo balsų skaičių, kuris anuo dalinimu iš renkamojo skaičiaus buvo nesunaudotas mandatui, vis tiek ar kuris sąrašas iš to padalinimo jam yra gavęs mandatą ar nėra gavęs: einant šia interpretacija, kuri yra artimesnė proporcingumo principui, mūsų pavyzdy atliekami 2 mandatai ar eventuališkai vienas, likučio titulu tektų pirmon eilėn kaip tik sąrašui B. Reikia pastebėti, kad antrosios interpretacijos naudai kalba ne tiktai jos artimumas proporcingumo principui, bet ir tas sumetimas, kad ir paties renkamojo skaičiaus nustatymą paveikė balsai ne tiktai tų sąrašų, kurie iš jo bus iš karto be likučių gavę mandatus, bet ir tų, kurie iš karto jokio mandato nebus gavę, nes renkamajam skaičiui nustatyti pirmo dalinimo pamatan imami visi už visus sąrašus paduoti balsai (jų bendroji suma).

Šiame Steigiamojo Seimo 1922 m. išleistame „Seimo rinkimų įstatyme" jau nerandame jokio „Prūsų Lietuvos" (Klaipėdos Krašto, arba Mažosios Lietuvos), kaip valstybės teritorijos dalies, paminėjimo, kaip kad tatai buvo padaryta Valstybės Tarybos 1919 m. išleistame Steigiamojo Seimo rinkimų įstatyme. Taip pat „Rinkimų Apygardų sąraše", išleistame kaip šio Seimo rinkimų įstatymo priedas, priimtas to paties Steigiamojo Seimo, nebe-randama „Baltstogės Rinkimų Apygardos", o Lenkų okupuotos Rytų Lietuvos teritorijos trys Rinkimų Apygardos — Vilniaus, Lydos ir Gardino paminėtos nenurodant jų suskirstymo apskritimis. „Baltstogės Rinkimų Apygardos" į šį sąrašą neįrašymą tenka aiškinti tuo, kad šio įstatymo išleidimo metu — 1922 m. jau veikė Lietuvos su Sovietais 1920 m. Maskvos Taikos Sutartis, nustačiusi Lietuvos valstybės Rytų sienas ir Baltstogę su atitinkamu žemės plotu į Pietų Rytus nuo Gardino palikusi už šių Lietuvos sienų. Klaipėdos gi Krašto, kurio likimas dar nebuvo tarptautiškai išspręstas ir kuris buvo mandatinėje Didžiųjų Santarvės Valstybių ir ypač Prancūzijos galioje, atžvilgiu, Steigiamasis Seimas nedrįso daryti tokių griežtų precedentinių pareiškimų, kuriuos 1919 m. dar drįso daryti Valstybės Taryba, kada dar Klaipėdos Krašto valstybės problemos klausimas buvo vos tiktai iškilęs ir kada dar pati Valstybės Taryba bei jos atstovaujamoji valstybė nebuvo taip įtraukta į tarptautinį teisinį bendravimą, kaip kad 1922 m. Steigiamasis Seimas ir 1922 m. Lietuva <...>

13. 1920.VII.12 Maskvos Taikos Sutartis su Sovietais

Tuo laiku, kai Rytuose vyko Lenkų ir Sovietų kovos dėl Kijevo ir Minsko, Maskvoje ėjo Lietuvių ir Sovietų (RSFSR'o) derybos dėl taikos sutarties, kurioms dirvą paruošė buv. Lietuvos atstovas Berlyne dr. Juozas Purickis, tapęs Lietuvos užsienių reikalų ministeriu. Lietuviams karas su Sovietais jau nebeteko reikšmės, nes Sovietai jau buvo išvyti iš Lietuvos teritorijos, o visa Rytų Lietuvos teritorija buvo okupuota ne Sovietų, bet Lenkų ir Lietuvai didžiausias pavojus grėsė iš Lenkų.

1920.VII.12 Taikos Sutartis su Sovietais (RSFSR'u), vadinama Maskvos Sutartimi, jau buvo sudaryta ir abiejų šalių delegacijų pasirašyta (ji buvo Lietuvos Steigiamojo Seimo ratifikuota 1920.VIII.6). Svarbiausieji Lietuvos valstybingumo atžvilgiu šios Taikos Sutarties nuostatai ir principai yra šie:

a. Einant tautų apsisprendimo teisės principu, RSFSR Rusijos vardu pripažįsta Lietuvos valstybės nepriklausomybę ir atsisako nuo bet kurių Rusijos suvereniteto teisių į Lietuvių Tautą ir josios teritoriją; kitaip sakant, Lietuva pripažįstama kaip nacionalinė Lietuvių tautos valstybė; drauge, kaip išvada iš šio pamatinio principo, konstatuojama, kad ikišiolinio Lietuvos pavergimo faktas neuždeda Lietuvai jokių pareigų Rusijai;

b. Nustatoma tiksli siena tarp Rusijos ir Lietuvos valstybės: nuo Dauguvos šiaurėje iki Bobro upės pietuose; ši siena maždaug atitinka etnografinę Lietuvos Rytų sieną ir tą Lietuvos vieneto koncepciją, kurios formulė buvo nustatyta dar 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo ir 1917 m. buvo priimta tiek Vilniaus Lietuvių Konferencijos, tiek Valstybės Tarybos; bendrais bruožais ji Lietuvos valstybėje palieka visą buv. Kauno guberniją, didžiausią buv. Vilniaus gubernijos (su Vilniumi) dalį, išskyrus dvi šiaurės rytų daugumoje Gudų stačiatikių apgyventas Vileikos ir (su maža pataisa Lietuvai naudai) Disnos apskritis ir mažą buv. Gardino gubernijos dalį, į kurią įeina šios buvusios gubernijos teritorija dešinėje Nemuno pusėje (Gardino apskrity), pats Gardinas ir nežymus teritorijos sklypas kairėje Nemuno pusėje; Lietuvos šiaurės sienos su Latvija ir pietų sienos (pietų Suvalkija) su Lenkija ši Taikos Sutartis neliečia, palikdama jas nustatyti Lietuvai tiesiog susitarus su Latviais ir su

Lenkais; tatai tautų apsisprendimo teisės principu buvo visiškai loginga, nes Rusų Sovietai tą pačią apsisprendimo teisę, kurios vardu jie pripažino Lietuvą, taikė ir Latviams bei Lenkams, tad negalėjo už juos, remdamiesi buvusio Rusijos viešpatavimo teisėmis, patys nustatyti jų būsimas sienas su Lietuva.

c. Abi susitarusios šalys — tiek Rusija (RSFSR), tiek Lietuva pasižada savo atitinkamoje teritorijoje neleisti kurtis arba veikti bet kurioms vyriausybėms, organizacijoms ar grupėms, kurių tikslas būtų vesti ginkluotą kovą prieš antrą susitarusią šalį, taip pat neleisti verbuoti ar mobilizuoti žmones į šių organizacijų ginkluotas pajėgas, veikti jų atstovybėms arba valdininkams, pagaliau uždrausti tranzitą, skiriamą karo reikalams tų valstybių, kurios faktiškai kariauja su antra susitarusia šalimi. Šie nuostatai iš vienos pusės teisiškai likviduoja LSSR'o, arba Litbielo, organizavimąsi RSFSR'o teritorijoje bei ruošimąsi pulti Lietuvos valstybę, o iš antros pusės verčia Lietuvą jei ne tiesiog pašalinti Lenkus (kaip kariaujančius su Sovietais) iš Lietuvai pripažintos Lietuvos Rytų teritorijos, tai bent netoleruoti tolimesnio Lenkų skverbimosi į laisvą Lietuvos teritoriją arba kokio nors su karu surišto jų veikimo šioje teritorijoje.

Kitų Maskvos Taikos Sutarties nuostatų, liečiančių pilietybę, optaciją, ekonomines dispozicijas ir kitką, mes nežiūrėsime, nes tatai neįeina į mūsų svarstomą problemą <...>

III

1922 m.
LIETUVOS VALSTYBĖS KONSTITUCIJA

1. Naujųjų pokarinių demokratinių konstitucijų grupė

<...> Kaip jau buvome minėję, 1922.VIII.1 Steigiamasis Seimas galutinai priėmė jo ilgai ruoštą pirmąją nuolatinę, ne laikinąją, konstituciją, pavadintą „Lietuvos Valstybės Konstitucija", kurią 1922.VII.6 einąs Respublikos prezidento pareigas Steigiamojo Seimo Pirmininkas (p. Aleksandras Stulginskis) promulgavo su viso Ministerių Kabineto sąstato kontrasignacija (p. Ernesto Galvanausko kabinetas) ir tą pačią dieną paskelbė „Vyriausybės Žiniose" („Vyriausybės Žinių" Nr. 100). Šis pastovios nuolatinės valstybės konstitucijos aktas uždaro visą beveik ketverių metų (1918—1922) konstitucinio provizoriumo — „laikinosios valdžios" ir „laikinosios" santvarkos laikotarpį.

Prieš išžiūrint šią konstituciją ir jos nustatomą konstitucinę Lietuvos valstybės ir jos valdžios santvarką, tenka paliesti tuos socialinius veiksnius ir tą socialinę atmosferą, kurioje ji gimė ir kuri paveikė tą socialinių jėgų santykiavimą, kurio teisinė kristalizacija pasireiškė šiame naujame konstituciniame kūriny. Tatai mums palengvins teisinį 1922 m. konstitucijos analizą ir aiškiau nušvies jos nuostatų prasmę ir jų socialinį pobūdį bei tendenciją.

Pirma, ką reikia turėti galvoje svarstant tiek Lietuvos 1922 m. konstituciją, tiek visas kitas naujų Europos Centro ir Rytų bei Šiaurės Rytų respublikų konstitucijas,— tai ryškiai užakcentuota demokratija su kontinentinio parlamentarizmo (53) šablonu, pridengiančiu kiek slepiamus nacional-demokratinius (54) palinkimus, kurių idėja buvo ryškiausias socialinis akstinas, paveikęs patį šios respublikų grupės daugumos įkūrimą, su tam tikru nukrypimu į pusiau tiesioginę demokratiją.

Ši regionalinė (platesne prasme) grupė naujų respublikų, kurių konstitucijos maždaug vienu laiku tarp 1919 ir 1922 m. nustatytos, sudaro gimininga vieno principinio konstitucinės teisės šablono ekspozitūrą, apima Suomiją, Estiją, Latviją, Lietuvą, Lenkiją, Čekoslovakiją, Vokiečių Reichą su jo žemėmis (federacijos — Reicho — nariais) ir Austriją taip pat su josios žemėmis. Šių respublikų tarpe penkios — Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija ir Čekoslovakija — buvo visiškai naujos arba „atgimusios" (atgavusios valstybinę Nepriklausomybę) valstybės, iš karto nuo pat gimimo atsidūrusios joms naujoje demokratinių principų atmosferoje, kurioje jos dar neturėjo prityrimo ir su kurios principais jos buvo susipažinusios tiktai, taip sakant, teoriškai arba iš tų laikų, kai šių valstybių steigėjai ir jų konstitucijų leidėjai naudojosi šiais principais ne konstruktyviam valstybės tvarkymo darbui, bet kaip šūkiais ir ginklais kovai prieš jas slegiančias svetimas Imperijas — Rusų, Vokiečių ir Austrų—Vengrų — ir prieš anų Imperijų atsilikusius konstitucinius režimus, o vėliau — kovai iš vienos pusės už savo teisę įkurti naują savarankišką valstybę ir iš antros — prieš įsiveržiantį iš Rytų sovietinį bolševizmą. Kiek panašioje padėty buvo ir Suomija, kuri tačiau ir Rusijos Imperijoje išlaikė savo valstybingumą ir tvarkėsi demokratinėmis formomis, tad ir prityrimo kiek daugiau turėjo. Vokiečių Reichas su savo žemėmis ir Austrija su savosiomis nebuvo, tiesa, naujos valstybės, bet naujai virto respublikomis; jose demokratija kad ir nebuvo anksčiau pilnai įgyvendinta, bet vis dėlto šiokių tokių laimėjimų buvo pasiekusi ir turėjo labiau prityrusius vadus, labiau įpratusius valstybiškai galvoti ir operuoti demokratiniais principais, derinant juos su socialine tikrenybe ir su socialinės bei teisinės tvarkos ir drausmės reikalavimais. Tatai, be Vokiečių ir Austrų, liečia taip pat Čekus, įgijusius politiškai teisinio veikimo stažą Austrijos Imperijoje.

Tad nors ir čia, Vokietijoje, Austrijoje ir Čekoslovakijoje, kaip kad Suomijoje ir kaip kad Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje, iš karto po Didžiojo Karo valstybės sutvarkymo atžvilgiu pasireiškė ir viešpatavo tas pats demokratinis idealizmas su tokiais pat palinkimais į racionalizmą, kuris drauge turėjo ir ofenzyvinį priešsovietinį pobūdį, bet vis dėlto čia — ypač vokiečių Reiche ir Čekoslovakijoje — nebuvo tokio aklo šablono gerbimo, kaip kad kitose naujosiose respublikose, o ypa-

tingai kaip kad Lenkijos, Lietuvos, Latvijos ir Estijos respublikų grupėje.

Šis pasitikėjimas demokratija, kaip išganymo evangelija, kaip laimės ir socialinio teisingumo receptu, kaip universaline panacėja, turinčia iš karto suteikti valstybinės santvarkos tobulumą, — sudarė charakteringą to laiko nuotaiką, kuri ryškiai paveikė grynai racionalistinę šių valstybių konstitucinę kūrybą. Buvo ieškoma kaip tik šablono — racionališkiausio ir gryniausio visų demokratijos principų atžvilgiu. Šią racionališkai idealistinę nuotaiką, charakteringą kiekvienam revoliuciniam, ypač masinio persilaužimo momentui, bet čia nukreiptą kaip tik į demokratinę vagą, ypatingai paveikė sąlygos, kuriomis šioms naujoms valstybėms arba jas įsteigusioms nacionalinėms tautoms teko steigti savo valstybes. Tatai buvo Didžiojo Karo laikai.

2. Laisvės ir pacifizmo propaganda Didžiojo karo metu, susijusi su demokratine politine ideologija

Didžiajame Kare kovojančios didelės valstybės, pačios stambiausios organizuotos pasaulinės jėgos, kovodamos ne tiktai ginklu karo laukuose, bet ir visokiomis galimomis priemonėmis visose socialinio gyvenimo srityse,— tiek ūkio, teisinių ir moralinių sąvokų srity,— griebėsi ir tų priemonių, kurios galėjo pakelti jų autoritetą ir sukelti joms simpatijas visur, kur tiktai galima, o jau ypatingai priešo stovykloje demoralizuojant priešo pajėgas, didžiosios valstybės galėjo su savo laimėjimu sieti kitų šalių viltis. Šiam tikslui, tarp kito ko, buvo iškelti, paleisti ir labai plačiai skleidžiami pacifizmo, plačiausios laisvės, pavergtų tautų emancipavimo ir tautų apsisprendimo teisės šūkiai, jungiami su demokratijos idealizavimu ir su XIX amžiuje įsigalėjusiomis nacionaldemokratinėmis tezėmis. Visa tai, žadamas ir viliojantis *sui generis* laisvės ir taikos rojus krauju aplaistytoje ir pragaru virtusioje žemėje, turėjo, žinoma, įvykti Karui pasibaigus ir būtinai tiktai tuo atveju, kuriuo karą laimės šiuos šūkius skleidžianti kovojanti šalis: vadinasi, priešo laimėjimas kaip tik įamžintų pragarą, o rojui įgyvendinti esą reikalinga šių šūkių skleidėjų pergalė; esą šis baisus karas — tai paskutinis karas, o jam pasibaigus „m ū s ų"

laimėjimu — užviešpatausianti amžinoji taika, meilė, brolybė ir teisingumas tarp žmonių ir tautų; jokia tauta-Kainas nebežudysianti tautos-Abelio, ir visi, o jau ypatingai visi nelaimingieji priešo stovykloje ir esą jo piktoje valdžioje, laimėsią laisvę ir laimę.

Kiek tatai buvo nuoširdu — tai jau kitas dalykas. Savieji valstybiniai tikslai — hegemonijos siekimas, priešų kolonijų pagrobimas, visokios aneksijos, priešo ūkiškojo pajėgumo nuslopinimas, jo prekybinės konkurencijos pašalinimas ir kiti panašūs tikslai viešai, žinoma, drauge su anaisiais idealistiniais nebuvo skelbiami; užtai, žinoma, priešui kaip tik buvo ne tiktai pakišami, bet ir išpučiami visi baisiausieji egoistiniai tikslai. Galėjo atrodyti, kad Dievo angelai kovoja su velniais ir kad Didysis Karas yra pradėtas išimtinai altruistiniais žmogaus ir pavergtų tautų meilės tikslais.

Šios propagandos išradėjai ir meisteriški jos naudotojai buvo ypač Vakarų Antantės valstybės, kurios, reikia tatai pripažinti, iš tikrųjų šiame Kare buvo vis dėlto savo tikslais švaresnės negu Vokietija, vadovaudamasi griežtesniais imperialistiniais tikslais, nors šiuo atžvilgiu Caro Rusija, kad ir atsidūrusi vienoje stovykloje su Vakarais, ne tiktai buvo Vokiečių konkurentė, bet ir, be abejo, siekdama prasiplėsti iš vienos pusės į Rytų Prūsus ir į visas lenkiškas žemes Vokietijoje, o iš antros — į slavų Žemes Adriatikos kryptimi ir į Konstantinopolį Pietuose, sumušė rekordą. Ši idealistinė pacifizmo, laisvų, pavergtų tautų apsisprendimo ir t. t. propaganda Vakarams jau ir dėlei to geriau sekėsi, kad jie lengvai buvo surišti su idealistiniais demokratiniais obalsiais, o šiuo atžvilgiu Vakarų valstybės buvo pažangesnės negu Hohencolernų Vokietija. Kai apie idealus, susijusius su demokratiniais obalsiais, kalbėjo Vakarai, tai tat vis dėlto atrodė labiau patikėtina, negu kai apie tai prabildavo Kaizerio vyriausybė. Tai buvo, be abejo, vienas rimtų politinių kovos atutų (kozyrių) Santarvės rankose. Šitokia kalba prabildavo ne tiktai pačios Santarvės valstybės Vakaruose, bet ir jų sąjungininkai Rusai; žinoma, bent kiek kritiškai nusiteikusiam žmogui turėjo atrodyti tiktai juokinga, kai Carinės Rusijos kariuomenės vadas — didysis kunigaikštis Nikolajus Romanovas savo atsišaukime į Lenkus arba į Austrijos pavergtas tautas, turėjusias Austrijoje daugiau laisvės negu Caro Rusijos pavergtos tautos, taip pat imdavo aukštu tonu plepėti apie laisvę,

apsisprendimo teisę ir panašias socialines gėrybes, mėgindamas jomis vilioti šias tautas. Disonansas tarp tikrenybės ir viliojančių pažadų buvo per daug ryškus, o vis dėlto ir šie į meškos glamonėjimus panašūs pažadai viliojo naivius. Tačiau gudrūs politikai žino, kad žmonių naivumas neturi ribų, ir kad žmonės lengvai tiki tuo, ko jie pageidauja ir trokšta, ir dar lengviau užmiršta apie tai, ką yra žinoję arba net patyrę; šių politikų laimei, žmonių kartos keičiasi, ir tie žmonės, kurie jau sykį buvo girdėję šitokius pažadus ir paskiau nusivylė, juos užmiršta, o naujos kartos, pirmą sykį savo ausimis išgirdusios saldžius pažadus, vėl iš naujo ima tikėti. Amžinoji istorija ir šį sykį pasikartojo.

Vakarams pradėjus šiuos viliojančius šūkius skleisti net ir patys Vokiečiai, kad ir ne tiek vykusiai, ėmė taip pat šia prasme kalbėti. Niekas nenorėjo pasirodyti esąs blogesnis ir mažesnis altruistas už savo priešą.

Tad, pasiklausius abiejų priešų propagandos žodžių ir patikėjus jais, sunku būtų buvę suprasti, už ką gi iš tikrųjų kariaujama, kadangi abi pusės esančios susirūpinusios pasaulio laime, amžinąja taika, amžinu teisingumu ir kitais panašiais idealais, o jau ypatingai susirūpinusios priešo skriaudžiamomis tautomis, kurias jos staiga ypatingai pamilo. Kaip Prancūzams, Anglams ir Rusams ypatingai rūpėjo Vokiečių skriaudžiami Lenkai arba Vokiečių pagrobtas iš Danų Šlesvigas, arba pagrobtoji Alzacija ir Austrų bei Vengrų skriaudžiamieji Čekai, Rumunai, Kroatai ir kiti, taip pat Turkų valdomi Mažosios Azijos kraštai, tai lygiai taip Vokiečiams rūpėjo Anglų skriaudžiamieji Airiai arba Indija, Prancūzų valdomieji Arabai, Rusų pavergtos tautos, o Turkams rūpėjo Rusų skriaudžiamas Kaukazas... Gal tiktai vieni Japonai šiame kare mažai buvo susirūpinę altruizmo jausmų demonstravimu.

Bet šiems kilniems, su demokratijos principais susijusiems šūkiams ypatingo autoriteto ir svorio suteikė didysis ir tikras demokratijos entuziazmas, nuoširdžiai ir giliai šiuos šūkius suformulavęs ir iškilmingai paskelbęs — didžiosios ir tikrai demokratinės šalies autoritetingas atstovas, Amerikos Jungtinių Valstybių Prezidentas Vudras Vilsonas. Vilsono idealistinė demokratinė programa buvo nuoširdi, pagrįsta giliu įsitikinimu. Jisai šią idealistinę karo tikslų programą apvainikavo laisvai apsisprendusių Tautų Sąjungos sumanymu. Vilsono 14 punk-

tų — tai buvo demokratiniais principais pagrįsto tarptautinio teisingumo manifestas. Vilsonas — didysis Magas, demokratijos ir taikos, laisvės ir tautų teisių burtininkas Didžiojo Karo metu sutvirtino tą propagandą, kuri anksčiau buvo kitų gal ne visai *bona fide* pradėta. Visi ir visos tautos pajuto, kad didžiosios Amerikos vado žodžiai — tai pagaliau nuoširdus didingas žodis, kuriame yra ne tiktai spekuliacijos, bet ir tiesos, įsitikinimo, teisingumo evangelijos elemento. Tau jau ne didžiojo kunigaikščio Nikolajaus, ne Betmano-Holvego ir net ne Loido Džordžo spekuliatyvinė frazeologija. Ir kadangi šio Manifesto vardu Amerika įsikišo į Karą ir savo karo pajėgomis, o dar labiau savo autoritetu paveikė galutinį Vakarų Santarvės laimėjimą, tai tatai padarė iliuziją, jog iš tiesų pasaulio tautoms arba bent toms iš jų Europoje, kurios iki tol buvo nugalėtų valstybių junge, taip pat toms buvusioms Rusijos pakraščių tautoms, kurios sugebėjo įsteigti savo nacionalinės valstybės užuomazgą, švintanti naujosios gadynės aušra. Pasiduodama nugalėtojams pati Vokietija, nusikračiusi savo Kaizerio, apeliavo į Vilsono 14 punktų. Į Europą, į Paryžiaus taikos Kongresą, atvyko asmeniškai pats Vilsonas. Jis buvo sutinkamas iškilmingiau negu bet kada ir bet koks pasaulio valdovas.

Tiesa, daugeliui mažų tautų, tiek jau pradėjusių valstybiškai tvarkytis, tiek dar nepajėgusių tatai padaryti, bet vis dėlto pasitikėjusių paskleistais apsisprendimo teisės ir laisvės šūkiais, greitu laiku teko patirti, kad Žoržo Klemanso vadovaujama Paryžiaus Taikos Konferencija nesiskubina daryti griežtų išvadų iš paskelbtų principų ir kad nuo karo meto šūkių į taikos meto tikrenybę kelias yra sunkokas, tad iliuzijos kiek išsisklaidė ir entuziazmas atšalo. Bet tatai palietė labiau viršūnes, negu mases tų tautų, kurių ūpas buvo pakeltas ir išjudintas, viešpatavo entuziastiška nuotaika, ryškiai susijusi su demokratija.

Demokratija, demokratiniai principai, demokratinė valstybės santvarka, demokratinės konstitucinės institucijos — tai buvo populiariška kaip socialinės tiesos aksioma, kaip apreikštoji tiesa — socialinio tikėjimo dogma, kurios net nereikia diskutuoti. Atrodė, kad demokratijoje ne tiktai išganymas, bet ir visų Karo meto laisvės ir t. vad. apsisprendimo šūkių vienintelė garantija; o jeigu šūkių skleidėjai, susirinkę Paryžiuje sutvarkyti pasau-

lį, ir pasirodė kiek atšalę, pajėgdami ir Vilsono entuziazmą slopinti, tai užtai tautos, ypač visos mažos tautos, kurios turėjo tais šūkiais pasinaudoti ir tikėjosi jais savo laisvės tikslus laimėti, tvirtai į juos įkibo ir nė nemanė nuo jų atsisakyti, nenorėdamos suprasti, kad šie šūkiai jau pasidarė jų skleidėjams nereikalingi ir net kiek nemalonūs.

Šių mažų tautų tarpe buvo ir Lietuva drauge su savo artimiausiais kaimynais. Ir nors Valstybės Tarybos metu joje susispietę Lietuvių tautos vadai tiek dar paties Karo metu, kai 1918 m. liepos mėn. Taryba ryžosi paskelbti Lietuvos konstitucinę monarchiją su karaliumi Mindaugu II, tiek paskutiniame Tarybos veiklos laikotarpy, kai ji nustatė antrąją — 1919.IV.4 laikinąją konstituciją, buvo kiek atsipalaidavę nuo demokratinio šablono preciziškumo ir drįso kiek laisviau šių principų atžvilgiu valstybę tvarkyti, bet vis dėlto niekas iš jų tuo laiku ir nemanė kelti abejonių demokratinio Steigiamojo Seimo būtinumu ir jo visišku reprezentaciniu suverenumu, o jau pats susirinkęs Steigiamasis Seimas iš karto be rezervų pasidavė demokratinio entuziazmo nuotaikai ir pasiliko jai ištikimas, reikšdamas ją savo darbais. Tatai veikė griežtos demokratijos laimėjimą šių naujų valstybių konstitucinėje konstrukcijoje, užfiksuojamoje jų konstitucijomis; tai buvo bendra joms ir taip pat karą pralaimėjusioms valstybėms, virtusioms respublikomis, kaip Vokiečių Reichas su jo Žemėmis ir Austrija.

3. Prancūziško konstitucinio šablono veikimas ir Šveicarijos konstitucinė įtaka

Kadangi Europoje per visą didelio demokratinio judėjimo laikotarpį nuo pačios Didžiosios Revoliucijos XVIII amžiuje iki Didžiojo Karo XX amžiuje šiam judėjimui vadovavo Prancūzija, kurioje Demokratija savo kartais homeriškai epiškas, kartais tragingas kovas su monarchizmu ir su visu politiškai socialiniu „*Ancien regim'u*" vedė triukšmingai, užpildydama visą pasaulį šių kovų garsais ir viso pasaulio demokratų širdyse keldama nepaprastą entuziazmą, ir kurios Didžiosios Revoliucijos didvyriška legenda spinduliuoja visame Europos kontinente kaip Demokratijos saulė, tai nesunku suprasti, kodėl aukščiau nurodyta nuotaika vertė jai pasidavusius

žmones ieškoti savo naujai nustatomai demokratinei konstitucinei santvarkai pavyzdžių kaip tiktai Prancūzijoje, o ne kur nors Skandinavijoje, Anglijoje arba Amerikoje, nors kaip tik Amerikoje ši santvarka yra demokratiniu atžvilgiu gryniausia ir nepaliesta kovos su monarchizmu padariniais, taip pat neiškreipta įterptomis kompromiso su monarchizmu liekanomis, kas yra ryšku Prancūzijoje.

Prancūzų konstitucinė evoliucija jau iš bendro kurso yra žinoma. Ten, kaip žinome, ši evoliucija dėl tam tikrų priežasčių įsiliejo į šį Anglų pasiskolintą nedemokratinės kilmės parlamentarizmą, kuris buvo kiek pertvarkytas ir sudarė savotišką seimokratinės krypties parlamentarizmo lytį, vadinamą kontinentiniu arba prancūzišku parlamentarizmu. Ši prancūziška parlamentarizmo lytis, turinti dar antrą savo institucijų šaltinį — Konvento Diktatūrą, vadinasi, savo šaknimis įaugusi ne tiktai į prancūziškos demokratijos su monarchizmu rungtynes, bet ir į Didžiąją Revoliuciją, atrodė visiškai įsigalėjusi demokratinėje Prancūzų respublikoje. Tad su bendra demokratine nuotaika buvo suaugęs ir prancūziško parlamentizmo idealas, realizuotas kaip demokratinė konstitucinė dogma.

Be to, Prancūzija yra kaip tik respublika. Kitos demokratinės Europos šalys, pavyzdžiui, Skandinavijos valstybės, Olandija, Belgija — tai vis dėlto konstitucinės monarchijos. Anglija, kuri savotiškais keliais pasiekė demokratiją ir ją sutvarkė ypatingomis institucijomis, taip pat vis dėlto turi karalių ir monarchinę Karūnos instituciją, o be to, žmonėms, neįsigilinusiems į konstitucinių mechanizmų smulkmenas, gilus esminis skirtumas tarp Anglų ir Prancūzų parlamentarizmo iš viso buvo nesuprantamas; jiems atrodė, kad galų gale tai esą tas pats; ir čia parlamentarizmas, ir ten parlamentarizmas, tiktai čia su karaliumi, o ten be karaliaus, o kadangi demokratiškesnė yra, be abejo, respublika (respublikoje gi karaliaus nėra), tad esą parlamentarizmą reikią skolinti būtinai iš Prancūzijos, juo labiau kad naujose respublikose nėra nei dviejų partijų sistemos, nei angliškos ryškios lyderių institucijos, nei kitų panašių specifiškai angliškų viešosios teisės institucijų bei sąlygų.

Tiesa, be Prancūzijos, Didžiojo Karo metu Europoje buvo dar dvi kitos demokratinės respublikos — Portugalija ir Šveicarija. Tačiau pirmoji — Portugalija, tapu-

si respublika nuo 1911 m., jokios atrakcijos nesudarė. Ji iš viso buvo mažai žinoma, tolima ir neįdomi; ji pati susitvarkė Prancūzijos konstituciniu šablonu, pamėgdžiodama prancūzišką parlamentarizmą. Šveicarija, žinoma, kas kita. Ji — n e k l a s i k i n ė s racionalizuotos demokratijos, bet k l a s i k i n ė demokratijos šalis — tiesioginės demokratijos tėvynė, visų *per excellence* demokratinių institucijų — *Landesgemeinde's*, referendumo, liaudies iniciatyvos, liaudies veto, plebiscito, visuotinio lygaus balsavimo, *Abberufungsrecht'o* — lopšys. Šveicarijos demokratija nesuteršta jokiomis monarchizmo tradicijomis ar liekanomis, neiškreipta jokiais kovos su monarchizmu arba su jo kompromiso padariniais, ji — gryna. Ji visuomet kreipė į save visų demokratų žvilgsnius.

Tad naujų Centro ir Rytų Europos respublikų konstitucijų kūrėjai, veikią šioje pokarinėje demokratinio racionalizmo nuotaikoje, įsižiūrėję į konstitucinius Prancūzų pavyzdžius, hipnotizuoti seimokratinės prancūziško parlamentarizmo lyties, buvo linkę savo ruošiamų konstitucijų „demokratiškumą" „sustiprinti" ar „pagilinti" kai kurių Šveicarijos tiesioginiai demokratinių institucijų pasiskolinimu.

4. Demokratijos ir prancūziškų jos konstitucinių formų racionalizavimas, kaip apsauga prieš komunistų ekspansiją

Gal tas racionalistinis palinkimas į šablonus, pastebimas pokarinėje konstitucinėje naujų respublikų kūryboje, ir nebūtų taip įsigalėjęs arba jų vadų ir valdančiųjų sąmonėje kitų socialinės tikrenybės reikalavimų būtų greičiau nuslopintas, jeigu šio palinkimo naudai nebūtų paveikęs dar vienas veiksnys, kuris šio palinkimo motyvus žymiai stiprino. Šis veiksnys — tai buvo komunistinė revoliucija Sovietų valdomose žemėse, kuri išplėtė stiprią propagandą visose svetimose šalyse ir pačioje savo esmėje turėjo palinkimą į plačiausią ekspansiją.

Komunistiškai sovietinėje koncepcijoje naujoji komunistinė socialinė santvarka ir sovietinė politinė santvarka turinti tapti universaline, apimančia visą pasaulį — visas šalis ir visas tautas. Sovietinė socialistinė respublika — tai nesanti tiktai kuri nors vietinė valstybės forma, tai nesanti, pavyzdžiui, tiktai Rusija — RSFSR; tie-

sa, tuo tarpu ji įsikūrė tiktai Rusijoje arba tose žemėse, kurios dar liko neatplėštos nuo buv. Rusijos Imperijos teritorijos, nes tuo tarpu dėl įvairių priežasčių čia jai atsirado patogios įsikūrimo sąlygos; bet tai tiktai esąs atsitiktinis faktas, kuris negali ir neturi būti lokalizuotas; RSFSR — tai esanti tiktai pirmoji komunistinės sovietinės santvarkos stovykla. Jos tėvynė, jos vieta — tai esąs visas pasaulis, visa žmonija, visa Žemė. Ji nežinanti nei Rytų, nei Vakarų, nes viskas visur turi būti jos. Tad visos pasaulio dalys, visos šalys, kuriose jos dar nėra, esančios jos tėviškė, tuo tarpu dar laikinai svetimų jėgų — priešo užgrobtos ir okupuotos, kurias reikia išvaduoti. Joms turi vadovauti komunistinės revoliucijos iš vidaus, o reikalui esant ir kartu iš oro — iš laisvosios RSFSR'o stovyklos.

Tokia buvo komunistinės bolševikų revoliucijos pasaulinio viešpatavimo idėja; tokia ji yra ir iki šiol Stalino diktatūros koncepcijoje, tiktai dabar ekspansijos tempas tapo žymiai daugiau sulaikytas ir propagandos metodai reformuoti, o užtai daugiau energijos dedama į pačios stovyklos — SSSR'o sutvarkymą ir sutvirtinimą. Priešas principiškai pasiliko tas pats — pasaulinis Kapitalizmas (Buržuazija), valdąs socialistinės Darbo Žmonijos tautų dar neišvaduotas šalis. Pradžioje gi, t. vad. karo komunizmo *(„vojennago komunizma")* laikotarpy, kuris kaip tik sutampa su naujų „buržuazinių" Europos Centro ir Rytų respublikų pokarinio konstitucinio tvarkymosi laikotarpiu (1918—1922 m.), visa komunistiškai sovietinės Revoliucijos energija buvo koncentruojama kaip tik ekspansijoje ar tai ginklu, ar revoliucijos propagandos metodu perversmui iš vidaus.

Pavojus, kyląs iš šios ekspansijos, žinoma, pirmoje eilėje lietė artimiausius betarpiškus Sovietų kaimynus, kurie net jau buvo Sovietų kardą pajutę ir turėjo prieš jį gintis. Tiesa, šiems kaimynams pavykus atremti Sovietinių karo pajėgų puolimą, gana greit Sovietai sudarė su jais taikos sutartis, bet šiuo jie neišsižadėjo antro šios planuojamos ekspansijos metodo — revoliucinės propagandos komunistiniam perversmui iš vidaus.

Tam pavojui pašalinti, revoliucinei komunistinei propagandai numalšinti, kai kuriuose liaudies sluoksniuose augančiai komunistinei nuotaikai nuslopinti reikėjo griebtis kurių nors priemonių, daryti iš savo pusės ką nors ryškaus, kas galėtų paveikti plačiausių masių ūpą,

jas patenkinti, joms pageidaujamą efektą padaryti, jų viltį patraukti, jų nusistatymą kanalizuoti į steigiamos nacional-demokratinės valstybės vagą. Tokių ryškiausių priemonių naujose respublikose rasta ypač šios dvi ir jomis pasinaudota: Žemės Reforma ir griežtoji demokratija. Ir reikia konstatuoti, kad jos tikrai šia prasme paveikė ir padėjo sutvirtinti valstybę.

Griežtoji demokratija, griežta demokratinė santvarka, laikoma liaudies viešpatavimu,— tai yra ne tiktai apsauga prieš monarchizmą, prieš aristokratinę arba luominę santvarką, kaip tai buvo Demokratijos jaunystėje, kai dar ji pati Europoje buvo revoliucinė ir reiškėsi sąmokslais, barikadomis, masiniais sukilimais, entuziazmu, teroru ir panašiais socialinio vulkano išsiveržimais, bet dabar jau reiškėsi tvirta apsauga ir prieš pačią revoliuciją, prieš naujus liaudies ar nenuoramų bruzdėjimus, prieš naujus to paties vulkano išsiveržimus, vadinasi, dabar — jau stabdantis konservatyvinis socialinis veiksnys.

Tiktai vėliau, fašizmui, nacional-socializmui ir panašiems judėjimams pasireiškus ir įsigalėjus, demokratija ir Vakaruose vėl pagyvėjo ir pajaunėjo ir iš konservatyvinio socialinio veiksnio, kuriuo ji jau buvo tapusi, vėl tapo sociališkai radikaliu ir politinei laisvei skiriamu, o pastaruoju laiku net linksta vėl tapti revoliuciniu veiksniu, susibičiuliavusi t. vad. „liaudies fronto" judėjime su komunizmu. Ji vėl atgauna savo idealizmą ir jaunų dienų romantizmą. Tačiau Didžiajam Karui pasibaigus, pereinamajame 1919—1922 m. laikotarpyje, Vakaruose ji buvo aiškiai konservatyvinis veiksnys, sunaudojamas apsaugai prieš pasireiškusį komunistinį revoliucionalizmą.

Vadų tarpe, vadinasi, tarpe tų, kurie organizavo naujas respublikas, be abejo, buvo tokių, kurie tatai gerai suprato ir nebūdami patys ypatingais demokratijos entuziastais, Ruso, Jakobinų ar kitų revoliucinių Demokratijos pranašų ideologijos gerbėjais, ir kurie dar neseniai nuo jos kratėsi, tačiau suprato jos sulaikantį konservatyvų vaidmenį kovojant su revoliucine komunistine propaganda ir kaip tik dėlei to buvo griežtai pasiryžę palaikyti aiškią Didžiojo Karo metu nusistovėjusią demokratinę nuotaiką ir tvarkyti valstybinę konstituciją demokratinėmis institucijomis. Tai buvo jųjų *sui generis* politika, jųjų labiau politinė spekuliacija, negu karštų ir nuoširdžių įsitikinimų vykdymas; šitie gerai žinojo, kad demokratines institucijas galima ir „nedemokratiškai" val-

dyti bei naudoti ir kad gana jau ilgoje demokratinėje istorijoje surasta ir išmėginta daug gudrių priemonių, tam, kad demokratinėmis institucijomis ne tiek liaudis (vadinamoji „tauta") viešpatautų, kiek viešpatautų liaudžiai tie, kuriems valstybės valdžia yra jų grupiniams socialiniams tikslams reikalinga.

Tačiau, žinoma, būtų toli gražu netiesa tatai tvirtinti apie visus naujų respublikų konstitucinės santvarkos steigėjus ir būtų neteisinga kaltinti visus šios sutvirtinamos konstitucionalizuojamos demokratijos vadus veidmainiavimu. Tiek tarp krikščionių demokratų, tiek tarp liaudininkų, social-demokratų ir tautinių mažumų, iš kurių susidėjo šie demokratinės santvarkos steigėjai, buvo daug nuoširdžių ir demokratiškai tikinčių žmonių.

Dalykas toks, kad Demokratija, kuri Vakaruose jau buvo pasenusi ir netekusi savo pirminio revoliucinio vulkaniško ūpo, dažnai ir daugeliu atžvilgių pritaikinta ir sunaudota įvairiems spekuliaciniams grupiniams tikslams, rami ir lanksti, senai virtusi sociališkai konservatyviniu veiksniu, čia — Europos Rytuose, o net iš dalies Europos Centre, dar buvo jauna, romantiška, racionalistinė ir dar iki paskutinių laikų, iki paties Didžiojo Karo, o net ir Rusų 1917 m. Revoliucijos pradžioje — tikrai revoliucinė. Čia tada josios vardu buvo kovojama prieš Rusų carizmą, prieš Hohencolernų valdžios sistemą; Carai Rusijoje už ją kišo į kalėjimus, varė į Sibirą, šaudė, korė ir kankino. Demokratija, parlamentarizmas — tatai buvo kovos šūkiai, svajojamos ir brangiai mokamos laisvės saulė, viliojąs idealas, revoliucinis dievaitis, kuris čia dar pajėgė kelti žmonėse didvyriškus jausmus bei pasiryžimą. Šioje demokratinėje jaunystės atmosferoje šie šūkiai ir principai, taip pat jais pagrįstos demokratinės konstitucinės institucijos iš tikrųjų hipnotizavo tiek visus laisvės mylėtojus, tiek plačius liaudies sluoksnius, be to, žadamos Žemės Reformos viliojamus. Jei Demokratija, seniai civilizuotos Vakarų Žmonijos išbandyta, patarnauja laisvei ir užtikrina liaudies politinį viešpatavimą, tai esą kam čia dar ieškoti naujų nežinomų revoliucinių dievaičių ir leistis į neišmėgintus avantiūristinius žiauraus sovietinio komunizmo kelius.

Tokiu būdu demokratija, su kuria buvo jungiama seimokratinio prancūziško parlamentizmo idėja, čia nukonkuruodavo komunistinę revoliuciją ne tiktai savo konservatyviniu momentu, kuris jau glūdėjo demokratijoje

Vakaruose, bet ir savo jaunuoju revoliuciniu romantizmu, kuris čia, Rytuose, joje dar buvo gyvas ir veiklus.

Šitokioje, taip sakant, tikybinėje nuotaikoje visuomet einama racionalizmo keliu: gyvybinės institucijos, kurias kitur kartais iškreipdami doktrinos principus, pagimdė įvairūs gyvi vietos ir laiko reikalai, dogmatizuojamos ir paverčiamos tiesos šablonais, turinčiais tikti visur ir visuomet; šie racionalizuoti šablonai apsaugojami nuo naujų konkrečių reikalų įtakos, galinčios juos sužaloti ir paveikti jų konstrukciją, o tikybinis šių racionalizuotų šablonų gerbėjų prozelitizmas verčia juos dar šiuos šablonus valyti ir nustačius jų logiką dar kiek galima šią logiką konstrukcijoje tęsti ir racionalistinį grynumą išlaikyti. Konstatavus, pavyzdžiui, demokratiniu laikomo prancūziškojo parlamentarizmo palinkimą į parlamento hegemoniją arba tiesiog jo reprezentacinę diktatūrą, pavergiančią vyriausybę, pradėta daryti išvadą, jog šį konstatuojamą palinkimą reikią iš karto užbaigti, vadinasi, visas šio palinkimo tendencijas tiesiog įvykdyti, įkūnijus jas naujoje konstitucinėje konstrukcijoje, iš karto atmetus visa tai, kas net pačioje šios parlamentarizmo lyties tėvynėje — Prancūzijoje dar šias tendencijas sulaikydavo; tuo būdu norėta šia kryptimi dar toliau nueiti, negu nueita ten, iš kur skolinamas pats pavyzdys, — nukonkuruoti prancūzišką parlamentarizmą jo paties logika; ir jau pradėta kelti mintis net visiškai panaikinti atskirą vyriausybę, pakeitus parlamentinį Ministerių Kabinetą ir Respublikos Prezidentą — pirmąjį Seimo komisijomis įvairioms administracijos šakoms valdyti arba tų komisijų pirmininkais, o antrąjį — Seimo pirmininku. Nes jeigu jau vyriausybė pavergiama, jei ji paverčiama parlamento agentūra — tai argi ne geriau ir ne logingiau tiesiog perkelti visą valdymą į parlamentą, panaudojus tam paties parlamento organus? Tatai būtų klasikinės Konvento diktatūros atgaivinimas, visiška betarpiška Seimokratija; kam čia sustoti kelio pusėje tarp klasikinio parlamentarizmo ir seimokratijos, kaip kad daro patys mokytojai — Prancūzai? Argi neturi mokiniai, jaunesni, tad ir drąsesni, pasirodyti dar tobulesni už savo mokytojus ir iš jų mokslo padaryti visas išvadas iki paties galo, ko mokytojai patys padaryti nedrįso? Ir iš tikrųjų tokie pasiūlymai pas mus buvo daromi; Estijoje tatai net beveik buvo įvykdyta. Panašios tendencijos ėmė reikštis ir kitais svarbiais konstituciniais klausimais, kaip vienerių ar

dvejų parlamento rūmų sistemos, Prezidento veto, Seimo paleidimo, Prezidento atsakingumo ir jo šalinimo ir kitais klausimais.

Palinkimas į racionalistinį šabloną buvo stipriausias tuoj po Didžiojo Karo, kai iš vienos pusės didžiųjų Karo dalyvių paskleisti ir Vilsono autoritetu sutvirtinti šūkiai dar skambėjo savo aidais sujaudintoje žmonių sąmonėje, o iš antros buvo gyvas ir baisus komunistinės revoliucijos pavojus. Pamažu, juo labiau mažėjo komunistinis pavojus ir juo silpniau skambėjo pasaulyje anų šūkių aidai ir smuko rojaus viltis, juo racionalizmas silpnėjo. Todėl tos naujų respublikų konstitucijos, kurios buvo ankstyvesnės, griežčiau reiškia racionalistinį šabloną, negu tos, kurios buvo išleistos kiek vėliau.

Siauresnėje naujų respublikų grupėje, į kurią įeina Estija, Latvija, Lietuva ir Lenkija, šis racionalizmas buvo ryškiausias. Pirmoji apsirūpino konstitucija Estija (1920 m.), vėliau Lenkija ir Latvija (1921 m.) ir pagaliau paskutinė — Lietuva (1922 m.). Ir kaip tik Estijos konstitucijoje seimokratinis prancūziškojo parlamentarizmo racionalizavimas yra ryškiausias: Respublikos Prezidentas visiškai išnyko, Ministerių Kabinetas paliktas, bet virto visiškai priklausomu Rigikogo (Seimo) organu, vadinasi, Seimo ir vyriausybės santyky seimokratinis idealas pasiektas, bet iš antros pusės — tos pačios griežtos demokratinės nuotaikos įtakoje čia padarytas ir didžiausias tiesioginės demokratijos institucijų iš Šveicarijos pasiskolinimas, kuris anąsias seimokratines tendencijas automatiškai sulaikydavo. Lenkijoje, Latvijoje šio racionalizmo buvo kiek mažiau negu Estijoje, nors Lenkijoje, kur jokio tiesioginės demokratijos pasiskolinimo nepadaryta, seimokratinė prancūziškojo parlamentarizmo kryptis pasireiškė dar ryškiau negu Estijoje. Lietuvos 1922 m. konstitucija, nors ir čia šis charakteringas anų laikų racionalizmas buvo žymus, vis dėlto tam tikru atžvilgiu buvo mažiau šabloniškai racionalistinė negu anosios.

5. Partinis Steigiamojo Seimo sąstatas ir jo frakcijų ideologinės srovės

Tačiau, be šio charakteringo bendrojo palinkimo į racionalizmą ir šabloną, išplaukiančio iš tuo laiku viešpataujančios nuotaikos ir taip pat iš sąmoningo stengimosi

apsidrausti nuo komunizmo, konstitucijos ruošimą veikė ir sociališkai politinis bei ideologinis Steigiamojo Seimo sąstatas, besireiškiąs jo partinėmis frakcijomis.

Stipriausieji skaičiumi buvo krikščionys demokratai, sudarą trijų niuansinių srovių — dešiniosios „Ūkininkų Sąjungos", centrinės katalikiškai demokratinės ir kairiosios social-krikščioniškos „Darbo Federacijos" — bloką. Kaip visuomet, kiekvienoje sprendžiamoje kolegijoje, kurioje nutarimai priimami balsų dauguma, skaičius, masės svoris, sudarė žymiausią mechaninį jėgos veiksnį.

Tačiau absoliutinės daugumos krikščionys demokratai Steigiamajame Seime neturėjo, tad buvo reikalingi kurios nors koalicijos (55). Jiems daugumos koaliciją pavyko sudaryti su antra iš eilės skaičiumi frakcija — su liaudininkais. Šioms dviem grupėms — Krikščionių blokui ir Liaudininkų frakcijai — teko vaidinti žymiausią vaidmenį Steigiamojo Seimo darbe. Koalicija nebuvo ideologiškai vieninga. Visas tris Krikščionių bloko frakcijas skyrė nuo liaudininkų ne tiktai jų nusistatymas Bažnyčios ir jos su Valstybe santykio atžvilgiu, bet ir jų nusistatymas iš viso, taip sakant, socialinio tvarkymosi metodo atžvilgiu.

Liaudininkai buvo linkę į liberalizmą, jie buvo Didžiosios Prancūzų Revoliucijos idealų žmonės, aukštai kėlė individualizmą, žmogaus laisvę, mažai vertino autoritetą, nusistovėjusios tradicijos drausmę; kaip iš viso visose srityse, taip ir tikybinėje srity jie buvo laisvamaniai, linkę pakeisti autoriteto svorį sąmoningu laisvu kūrybiniu kriticizmu, pasitikintys žmogaus proto jėgomis, kiek pakrypę į racionalizmą ne tiktai demokratinės ir parlamentinės konstitucinės valdžios organizacijos (tatai jiems buvo bendra su kitais), bet ir iš viso bendros savo visuomeninės koncepcijos srity. Buvo jų tarpe ir šiek tiek (nors jau nedaug) socialistinės ideologijos liekanų, užsilikusių dar nuo tų laikų, kada jų eilėse buvo ryški Rusų eserų ar liaudies socialistų *(„narodnyje socialisty")* arba t. vad. „trudovikų" (Rusų „darbiečių") įtaka: tatai buvo prieš patį Didįjį Karą ir Karo bei pirmojo Rusų Revoliucijos laikotarpio metu, kada lietuvių liaudininkams Rusų Valstybės Dūmoje ir Rusų revoliuciniame judėjime teko bendradarbiauti su anomis pusiau socialistinėmis ar liaudiškai ir valstietiškai socialistinėmis srovėmis ir kada jie, veikiami šios įtakos, net savo pavadinimą buvo pakeitę, pasivadinę „socialistais—liaudininkais—demokra-

tais"; įvykęs Rusų Revoliucijos metu lietuvių emigracijoje Liaudininkų partijos skilimas atskyrė kairiuosius liaudiškai socialistinius elementus nuo dešiniųjų liberališkai tautinių elementų; pastarieji — liberalinės srovės liaudininkai su Mykolu Sleževičiumi ir dr. Kaziu Griniumi viršūnėje ir sudarė tą reformuotą Liaudininkų partiją, kurios frakcija buvo Steigiamajame Seime ir dalyvavo koalicijoje su Krikščioniais demokratais; tačiau šis tas iš liaudiškai ar valstietiškai socialistinio elemento vis dėlto buvo užsilikę ir reformuotoje Liaudininkų partijoje, ypač kai Lietuvoje į jos eiles grįžo kai kurie kairiojo sparno žmonės, neradę čia vietos platesniam viešajam kairiosios, revoliucinės liaudininkų grupės veikimui. Gal ryškiausias socialistinės kilmės momentas liaudininkų ideologijoje buvo tas, kad jie buvo linkę palaikyti klasinio suskirstymo pajautimą ir save laikyti mažažemių ir bežemių valstiečių ideologais ir jų socialinių interesų reiškėjais.

Nevienalypė, kaip jau sakiau, buvo ir Krikščionių bloko grupė, susidedanti iš trijų frakcijų, kurių dešinioji reiškė ūkininkų socialinę ideologiją ir pataikavo buržuazijai išlaikydama iš viso sociališkai ūkiškąjį konservatizmą, kai tuo tarpu kairysis sparnas, Darbo Federacijos atstovaujamas, buvo linkęs į darbininkų klasinių reikalų gynimą, triukšmingai demonstruodamas šias savo simpatijas ir stengdamasis nukonkuruoti social-demokratus. Tačiau abu krikščionių sparnus ir centrą jungė bendra autoriteto, socialinės drausmės ir tradicijos, Bažnyčios ir tikybinio socialinio veiksnio gerbimo linija, kurią galima apibūdinti klerikalizmu, kaip bažnytinės drausmės viešpatavimu socialinio bendravimo santvarkoje. Šia prasme Krikščionių Demokratų ideologija buvo antiindividualistinė ir tiktai dešiniajame jų sparne — Ūkininkų Sąjungoje individualistinė pakraipa buvo kiek ryškesnė.

Abiem koalicijos nariams — Krikščionims Demokratams ir liaudininkams, kurių ideologijos buvo skirtingos ir tarp kurių konstitucinėje kūryboje buvo daug ginčo objektų,— vis dėlto bendra buvo tautiškumas, nacionalinės valstybės idėja, nors ir šiuo atžvilgiu buvo niuansiniai skirtumai (liaudininkai buvo labiau linkę atsižvelgti ir į tautinių mažumų viešąsias teises bendroje teritorinėje valstybėje), ir bendras buvo demokratinis ir parlamentinis racionalizmas konstitucinėje valstybės valdžios santvarkoje. Todėl konstitucijos dalis, liečianti valdžios or-

ganizaciją, tai buvo sritis, kurioje koalicija buvo gana vieninga, bent tiek, kiek tatai lietė svarbiausius šios organizacijos nuostatus. Be to, iš demokratinio reprezentacinio parlamento-Seimo, kurio hegemoniją jos organizavo vadovaudamosios racionalizuotu kontinentiniu parlamentarizmu, abi koalicijos partijos tikėjosi naudos ir sau: a. liaudininkai, pasitikėdami savo bendrosios liberalinės ideologijos tezėmis, buvo įsitikinę, kad žmonių sąmoningumo ir bendroji psichinės kultūros pažanga masėse veiksianti jų naudai ir kad jų šalininkų skaičius augsiąs, o tuo pačiu Seimas būsiąs jų koncepcijos reiškėjas; b. Krikščionys gi pasitikėjo socialinės tradicijos ir tikybinės drausmės veiksniu bei juos remiančia galinga bažnytine organizacija katalikybei ištikimoje Lietuvoje, įsitikinę, jog šiomis sąlygomis visuotinis balsavimas veiksiąs jų naudai ir palaikysiąs jų persvarą Seime, per kurį jie ir valdysią šalį; rinkimai į Steigiamąjį Seimą, dargi įvykę neramiu laiku, visokio revoliucionizmo nuotaikoje ir vis dėlto jiems, o ne kam kitam, didžiausiąjį laimėjimą suteikę, stiprino jųjų optimizmą šiuo atžvilgiu. Todėl, kadangi abu viešpataujančios koalicijos partneriai tikėjosi, kad Seimas tapsiąs jųjų nusistatymo reiškėju, jie juo labiau buvo pasiryžę užtikrinti šiam organui privilegijuotą padėtį jų nustatomoje konstitucinėje valstybės valdžios organizacijoje, o tatai kaip tik ir atitiko viešpataujančią racionalistinę nuotaiką, nukreiptą į demokratiją ir seimokratinį parlamentarizmą, kurią mes esame aukščiau apibūdinę.

Kitos politinės grupės ar frakcijos Steigiamajame Seime lemiamos įtakos konstitucijai neturėjo. Kiek įtakingesnės iš jų buvo Socialdemokratų frakcija ir žydai.

Socialdemokratai buvo opozicijoje. Be abejo, jųjų žodis šiek tiek reiškė; jisai, taip sakant, buvo botagas, kuris vertė valdančiąją koaliciją atsargiau dirbti, slėpti arba pridengti savo kartais grynai partinius sumetimus, galinčius juos nukreipti nuo viešpataujančios nuotaikos linijos; socialdemokratinės opozicijos balsas, kuris stengėsi Steigiamojo Seimo šeimininkus demaskuoti ir sukompromituoti, galėjo būti jiems nepatogus, tad jiems rūpėjo įrodyti viešajai opinijai, kad šio priešo įtarimai ar įskundimai esą neteisingi. Tačiau iš esmės, pagrindiniu konstitucinės valdžios organizacijos klausimu, socialdemokratų koncepcija nebuvo daug skirtinga nuo valdančiųjų ruošiamosios.

Po Didžiojo Karo visur, o Europos Centre ir Rytuose ypatingai, naujosios komunistiškai sovietinės revoliucijos akivaizdoje Socialdemokratija, vadinasi, toji senojo prieškarinio socialistiškai revoliucinio judėjimo srovė, kuri nedrįso nueiti komunistinės revoliucijos kryptimi ir sustojo pusiaukely tarp buržuazijos ir naujo revoliucinio judėjimo, buvo dezorientuota ir neteko savo romantiškos aureolės, o iš dalies ir savo aiškaus nusistatymo, savo seno tikybinio entuziazmo ir iš viso tvirtų įsitikinimų. Pasipriešinusi naujam komunistiniam revoliucionizmui, ji atsidūrė buržuazinės kūrybos stovykloje ir tegalėjo tarnauti tiems patiems demokratijos idealams, kurie ir pačios buržuazijos buvo panaudojami komunistinei revoliucijai nurungti. Tačiau nenorėdami pasiduoti buržuazijos vadovybei ir susilieti su ja bendrame demokratijos darbe, norėdami išlaikyti bent savo revoliucinį vardą (be revoliucinio turinio), socialdemokratai įkibo į opoziciją, į buržuazinių srovių darbo kritiką, bet kritiką, pagrįstą tais pačiais demokratiniais principais ir šūkiais, kuriuos ir buržuazinės srovės pasisavino ir kurie iš dalies iš pačios buržuazijos buvo kilę.

Tad socialdemokratų opozicija ir kritika iš esmės nieko ypatingai naujo į liberalinių ar krikščionių demokratinių srovių darbą (bent kiek jisai lietė konstitucinę santvarką) neįnešdavo, tiktai gilino šios santvarkos racionalizavimą, stiprino racionalistinę šio darbo pakraipą, kuri ir be to buvo žymi. Kiek originališkesnė galėjo būti socialdemokratų kritika ir opozicija tada, kada ji lietė ne organizuojamą konstitucinę valdžios santvarką, bet įvairias kitas socialines sritis, teisiškai konstitucijos tvarkomas, tokias, kaip mokykla, įvairios savivaldybės sritys, bažnyčia, viešosios subjektyvinės teisės drauge su socialekonominėmis teisėmis, Žemės Reforma ir kitkuo panašiu. Bet kaip tik šioje srity jųjų įtaka buvo mažiausia, nes čia vadinamų „buržuazinių" srovių nuolaidumas taip pat buvo mažiausias, o jųjų atsparumas buvo kaip tik ryškiausias.

Kai dėl žydų, kurie turėjo ryšių su koalicine vyriausybe per ministerį be portfelio Žydų reikalams, kuris faktiškai buvo su jais kontakte, jie daugiausia laikėsi liaudininkų ir buvo linkę remti juos valstybiniame darbe.

Keli kiti paskiri Steigiamojo Seimo atstovai jokios ryškesnės įtakos valstybiniam Seimo darbui neturėjo; jų

tarpe buvo ir maža trijų narių lenkų frakcija, kuri buvo labiau darbo stebėtoja negu veikėja.

Tai lietuvių veikėjų tautininkų srovei, kuri buvo susiorganizavusi į „Pažangos" partiją (jai artima buvo ir t. vad. „Žemdirbių Sąjunga") ir kuri Valstybės Taryboje buvo gana įtakinga ir jos laikais pajėgė reikštis valdžioje, Steigiamajame Seime iš viso nebuvo atstovaujama. Ši srovė buvo mažiau už kitas pasidavusi racionalizmui ir viešpataujančiai demokratinei nuotaikai su palinkimu į seimokratinį parlamentarizmą ir gal todėl visuotiniame balsavime, vykstančiame šioje nuotaikoje, ji visiškai pralaimėjo ir liko už Seimo ribų. Tai buvo kaip tik toji srovė, kuri Valstybės Tarybos metu paveikė jos konstitucinį nusigręžimą nuo parlamento hegemonijos principo ir jos konstitucinę orientaciją į vyriausybės stiprinimą, pasireiškusį, kaip esame konstatavę, laikinojoje 1919.IV.4 konstitucijoje. Dabar ši vadinamųjų tautininkų srovė turėjo pasitenkinti valdančiųjų grupių darbo kritika, reiškiama spaudoje, tačiau Steigiamojo Seimo darbo pati veikti negalėjo.

Šitokioje nuotaikoje ir šitokiame veikliųjų organizuotų jėgų santykiavime gimė Steigiamojo Seimo nustatyta pirmoji nuolatinė 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija <...>.

II dalis

I

1922 m. KONSTITUCIJOS VEIKIMO LAIKOTARPIS (1922 m. VIII.1—1926.XII.17)

Konstitucinis pirmosios nuolatinės 1922 m. konstitucijos viešpatavimo laikotarpis truko nuo jos išleidimo 1922 m. rugpjūčio mėn. iki 1926.XII.17 perversmo. Kartais jisai vadinamas „Seimų gadynė", nes šiame laikotarpyje, kaip tatai savaime turėjo sekti iš 1922 m. konstitucijos logikos, kurią mes turėsime konstatuoti išžiūrėję šią konstituciją, svarbiausiąjį politinės galios veiksnį Lietuvos valstybėje sudarė Seimas, o Seime — jo partinė struktūra ir ypatingai dauguma.

1. I kadencijos Seimas: jo partinis sąstatas ir valdančiosios koalicijos Seime problema

Pats Steigiamasis Seimas, išleidęs 1922 m. konstituciją ir pagal jos 104 § I abzacą virtęs paprastuoju Seimu, greitai baigė savo gyvybės dienas, nes tuoj įvyko eilinio Seimo rinkimai ir tų pačių 1922.XI.13 jau susirinko I kadencijos Seimas.

I kadencijos Seimas truko neilgai. Jo partinė struktūra žymiai nesiskyrė nuo tokios pat Steigiamojo Seimo struktūros. Skaitlingiausią grupę ir čia sudarė Krikščionių demokratų blokas, susidedąs iš tikslaus krikščioniškai demokratinio centro ir dviejų sparnų — Ūkininkų Sąjungos (dešinysis sparnas) ir Darbo Federacijos (kairysis sparnas). Antrą iš eilės kiekybe grupę sudarė Liaudininkai. Toliau ėjo Socialdemokratai ir tautinių mažumų frakcijos, kurių stipriausioji buvo Žydų frakcija. Tiesa, Krikščionių demokratų blokas čia lyg turėjo absoliutinę daugumą (56); tačiau daugumos persvara prieš visas kitas drauge sudėtas grupes buvo tiek nežymi, kad atsitik-

tinis paskirų posėdžių sąstatas būtų galėjęs kartais visiškai netikėtai duoti skaičiaus persvarą šiam sykiui *(ad hoc)* opozicijai, kas, žinoma, būtų galėję planingą Seimo veikimą trukdyti. Daugumai ir ja besiremiančiai vyriausybei, kuri buvo nuo Seimo priklausoma, tatai buvo labai nepatogu. Konstituciniam režimui, artimam Seimokratiniam, tatai buvo labai didelė yda.

Žinoma, tatai būtų galėję būti pašalinta sudarius valdančiąją Krikščionių demokratų bloko koaliciją su kuria kita frakcija. Tačiau koalicijos sudarymas pasirodė labai nelengvas. Tiesa, Krikščionių demokratų blokui būtų užtekę sudaryti koaliciją ir su kuria nors nežymia Seimo frakcija. Tačiau su socialdemokratais krikščionių demokratų koalicija Lietuvoje buvo neįmanoma, nes juos griežtai skyrė vienų ir kitų nusistatymas; tiktai kuris nors labai ryškus ir abiem pavojingas abiejų priešas būtų galėjęs juos laikinai sutaikinti,— bet tokio priešo nebuvo. Su tautinėmis mažumomis Krikščionių demokratų blokui dėtis būtų buvę nepatogu, nes priešai būtų galėję jiems prikišti tautiškumo stoką, Krikščionims gi rūpėjo pasireikšti gryno plauko tautininkais, ne menkesniais negu opozicijos tautininkai. Tad koalicija tebuvo galima su liaudininkais, sudarančiais kaip tik stambiausią seiminės opozicijos frakciją. Nors nusistatymo skirtumai ir čia buvo gana žymūs, ypač atsižvelgiant į laisvamanišką liaudininkų ideologiją ir į liberalinius jų palinkimus, bet vis dėlto ši koalicija jau sykį buvo Steigiamajame Seime išbandyta ir pasirodė įmanoma, nes truko apie dvejus metus. Tačiau liaudininkai į koaliciją su Krikščionių bloku dėtis nebuvo linkę, gal kaip tik todėl, kad jie jautė sunkią ir netvirtą bloko daugumos padėtį, gresiančią jai visokiais netikėtumais iš liaudininkų vadovaujamos opozicijos. Turėdami opozicijoje plačias politinio aktyvumo perspektyvas, liaudininkai nebuvo linkę jų išsižadėti ir jas pakeisti nežymia ir mažai garbinga valdančiojo bloko priedo padėtimi, nusimanydami, kad opozicijos vadovų vaidmuo kels jų politinį autoritetą ir bus jiems politiškai naudingas. Tad Krikščionių demokratų blokui teko vienam pakelti valdymo naštą, nors partinių jėgų Seime santykiavimas nebuvo jam palankus.

2. Konstitucinis ginčas dėl Respublikos Prezidento išrinkimo I kadencijos Seime

Čia prisidėjo dar vienas epizodinis reiškinys, kuris apsunkino Krikščionių demokratų bloko valdančiąją padėtį. Tai buvo opozicijos iškeltas ginčas prieš Respublikos Prezidento išrinkimo konstitucingumą. I kadencijos Seimas Respublikos Prezidentu buvo išrinkęs p. Aleksandrą Stulginskį, Krikščionių demokratų kandidatą. P. Stulginskis buvo išrinktas absoliutine balsavusiųjų balsų dauguma, kuri tačiau nesudarė visų Seimo narių (viso sąstato) daugumos. Opozicija, pasiryžusi trukdyti Krikščionių demokratų bloko valdymą, iškėlė ginčą prieš R. Prezidento išrinkimą, tvirtindama, jog išrinkimas esąs nekonstitucingas, nes konstitucija reikalaujanti, kad kandidatas būtų gavęs absoliutinę visų atstovų balsų daugumą. 1922 m. konstitucijos tekstas šiuo klausimu skamba šitaip (41 § 2 abzacas, 1 sakinys):

„Respublikos Prezidentas renkamas slaptu balsavimu absoliutine atstovų balsų dauguma".

Krikščionys demokratai, gindami p. Stulginskio išrinkimo konstitucingumą, rodė, kad konstitucijos tekste nėra pasakyta: „visų" atstovų balsų dauguma, tad esą negalima to reikalauti, ypač kad keliais kitais atsitikimais, kai konstitucija turėjo galvoje kaip tik „visų" atstovų daugumą, tai ji žodį „visų" ir buvo į tekstą įrašiusi, kaip 44 § 3 abzace („Respublikos Prezidentas gali būti Seimo atstatytas 2/3 visų atstovų balsų dauguma") arba 103 § 1 abzace („Iškeltąjį konstitucijos pakeitimo ar papildymo sumanymą priima Seimas 3/5 visų atstovų balsų dauguma") ir to paties 103 § 4 abzace („Konstitucijos pakeitimas ir papildymas, kurį Seimas priima 4/5 visų atstovų balsų dauguma, įgyja galios nuo jo paskelbimo dienos"), arba pagaliau 50 § 3 abzaco 2 sakinys („Jei po to (Prezidentui įstatymą vetavus.— *M. R.*) Seimas antru svarstymu priima tą patį įstatymą absoliutine visų atstovų balsų dauguma, tad Respublikos Prezidentas privalo jį paskelbti"); esą, jeigu konstitucija vienu atsitikimu *expressis verbis* mini „visų

atstovų balsų daugumą", o kitu atsitikimu mini „atstovų balsų daugumą" praleisdama žodį „visų", tai, vadinasi, antruoju atsitikimu ji nelaikanti būtina, kad toji dauguma apimtų viso Seimo sąstato daugumą, ir pasitenkinanti balsavusiųjų dauguma. Kitaip tatai interpretavo opozicija; jos aiškinimu, kadangi „atstovais" konstitucija vadina visus Seimo narius, sudarančius pilną jo sąstatą (1922 m. konstitucijos 22 §: „Seimą sudaro Tautos atstovai"), tai kada ji sako „atstovų balsų dauguma", nepažymėdama, kad ji turi galvoje tiktai balsavusiųjų atstovų daugumą, tai tatai reiškia, kad ji reikalaujanti kaip tik visų, o ne kai kurių atstovų balsų daugumos; esą nesvarbu, ar žodis „visų" paminėtas ar ne, nes „atstovais" ir yra visi Seimo nariai pilname jo sąstate; tai esanti loginga interpretacija.

Iš tikrųjų interpretacijos ginčas buvo bergždžias; nors abi šalys per Seimo debatus kiekviena stengėsi įrodyti savo interpretacinę tezę, bet jokios vilties įtikinti priešą, be abejo, nė viena jųjų neturėjo, nes buvo aišku, kad tiek viena, tiek antra interpretacija rėmėsi ne įsitikinimu, bet partiniais sumetimais ir politine aistra; kiekvienas iš dviejų bylininkų būtų lygiai taip pat galėjęs ginti priešo interpretaciją, jei tatai jam būtų naudinga. Per Seimą buvo kalbama ne priešui įtikinti, bet kraštui. Opozicijai tai buvo ginklas agitacijai ir valdančiojo bloko bei jo pastatyto Prezidento autoritetui griauti. Visa tai darė politinę padėtį netvirtą ir neramią.

3. I-osios kadencijos Seimo paleidimas

Pradžioje, kol dar koalicijos su liaudininkais viltis nebuvo galutinai palaidota, valdąs Krikščionių demokratų blokas atidėliojo naujos seiminės vyriausybės sudarymą ir iki 1923.II.19 buvo faktiškai laikomas tas pats p. Ernesto Galvanausko Ministerių Kabinetas, kuris buvo sudarytas 1922.II.1 dar Steigiamojo Seimo metu prieš konstitucijos išleidimą, kada Steigiamajame Seime suiro senoji Krikščionių liaudininkų koalicija ir atsistatydino koalicinis dr. Griniaus kabinetas. Kai galutinai paaiškėjo, kad koalicija su liaudininkais įvykti negalės, atsistatydinęs p. Galvanausko kabinetas buvo atleistas ir tam pačiam p. Galvanauskui buvo pavesta sudaryti naują ka-

binetą, kuris ir buvo 1923.II.22 sudarytas ir patvirtintas. Bet kai šis p. Galvanausko kabinetas prisistatė Seimui, jisai pasitikėjimo rezoliucijos iš Seimo negavo. Tuo pačiu dar labiau paaiškėjo, kad Seimo hegemonijos režime Seimas be aiškios partinės daugumos ir be koalicijos perspektyvų yra bejėgis ir žadina politinės padėties įtampą. Šiam nervingumui pašalinti Krikščionių demokratų blokas, susitaręs su savo vyriausybe, ryžosi griebtis radikalinės priemonės: Respublikos Prezidento 1923.III.12 aktu I kadencijos Seimas, išgyvenęs vos keturis mėnesius, buvo paleistas.

4. II-osios kadencijos Seimas

Seimo paleidimo aktas drauge nustatė ir terminą naujiems Seimo rinkimams, kurie, prisilaikant konstitucijos 52 § 2 abzaco reikalavimo, buvo paskirti tų pačių 1923 m. gegužės 12 ir 13 d. Rinkimai įvyko ir II kadencijos Seimas susirinko 1923.VI.5. Krikščionių demokratų blokas rinkimus laimėjo, tačiau ir II kadencijos Seime šio bloko absoliutinė dauguma buvo nežymi. Tačiau padėtis sustiprėjo tuo, kad liaudininkai sutiko įeiti į ministerių kabinetą. Iš tikrųjų tai buvo tiktai *quasi* koalicija, labai nepastovi ir nenuoširdi, abi koalicijos grupės spaudoje ir Seime puolė kita kitą ir kitos grupės ministerius koaliciniame kabinete; vis dėlto kabinetas savo sąstatu buvo koalicinis.

Būtent Seimui perrinkus Respublikos Prezidentą, kuriuo vėl buvo išrinktas tas pats p. Aleksandras Stulginskis, vietoj atsistatydinusio p. Galvanausko kabineto (to paties, kuris negavo pasitikėjimo I kadencijos Seime ir jį paleido), vėl tas pats p. Ernestas Galvanauskas 1923.VI. 29 sudarė naują koalicinį kabinetą, kurio sąstate buvo ir krikščionys demokratai, ir liaudininkai.

Ši nenuoširdi *quasi* koalicija truko iki 1924 m. birželio mėn., kada atsistatydino koalicinis p. Ernesto Galvanausko kabinetas ir įsikūrė grynai krikščioniškai demokratinis p. Antano Tumėno, vėliau p. Vytauto Petrulio ir p. Leono Bistro kabinetas (iki III kadencijos Seimo 1926 m.).

5. Krikščionių bloko viešpatavimo svarbiausieji valstybinio tvarkymosi aktai

Visą abiejų pirmųjų kadencijų Seimo laikotarpį (1922 m. lapkričio mėn.— 1926 m. birželio mėn.) reikia laikyti Krikščionių demokratų bloko viešpatavimu.

Be kitų įstatymų, išleistų krikščioniškai demokratinės konstitucinės valdžios metu (I-osios ir II-osios kadencijos Seimų), kurių nė vienas formalinės konstitucinės teisės (1922 m. konstitucijos) nepakeitė, bet kurių tarpe yra įstatymų, įeinančių į materialinės konstitucinės teisės sritį, buvo, tarp kitko, išleisti įstatymai, sutvarkę konstitucijos numatytą (konstitucijos 89 §) profesinę savivaldybę (įsteigti Prekybos ir Pramonės Rūmai ir Žemės Ūkio Rūmai, tačiau nebuvo įsteigti konstitucijoje paminėti Darbo Rūmai), ir ne tiek sutvarkę, kiek dezorganizavę ir iš tikrųjų palaidoję Žydų korporacinę nacionalinę savivaldybę.

Iš šio laikotarpio valstybės valdžios veiklos, tvarkančios valstybę, tenka dar ypatingai paminėti šiuos tris svarbius momentus:

a. valiutos reforma, būtent litų aukso valiutos įvedimas, autonomizavęs Lietuvos finansinį pajėgumą;

b. Žemės Reformos įvykdymas, reorganizavęs ūkiškojo pajėgumo pamatus agrarinių santykių srity ir ne tiktai stambiųjų dvarų išparceliavimu, bet gal dar labiau kaimų suskirstymu vienkiemiais, individualizavęs ūkiškus gamybos vienetus ir žymiai suniveliavęs ūkininkų tipus vidutinio ūkininko tipo naudai, šiuo atžvilgiu Lietuvoje, kaip kad gretimoje Latvijoje ir Estijoje, priartinęs ūkiškąją agrarinę konstrukciją prie skandinaviškos konstrukcijos ir ją atitolinęs nuo konstrukcijos, viešpataujančios Lenkijoje ir Europos pietryčiuose, kur daugiau buvo užsilikę poniškų pusiau feodalinių žemės valdymo formų;

c. Klaipėdos krašto formalinis įjungimas į Lietuvos valstybę ir jos konstitucinės būklės Lietuvoje sutvarkymas;

d. Lietuvos t. vad. *de jure* pripažinimas, Lietuvą, taip sakant, įteisinęs, tarptautinėje bendruomenėje ir įleidęs ją į Tautų Sąjungą;

e. pagaliau tam tikras smūgis Vilniaus klausimu, kuris vis dėlto teisiškai Vilniaus problemos ir Lietuvos— Lenkijos valstybinių sienų ginčo neišsprendė.

6. Žydų nacionalinė savivaldybė Lietuvoje iki II-osios kadencijos Seimo

Čia pirma mes pakalbėsime apie Žydų korporacinės nacionalinės savivaldybės suardymą. Tai yra gana žymus konstitucinis klausimas, ne tiktai formališkai susijęs su 1922 m. konstitucijos 73 ir 74 §, bet ir su pačia nacionaline valstybės konstrukcija ir su korporacinės sociokratinės santvarkos užuomazga.

Žydų korporacinė nacionalinė savivaldybė išsiplėtė Lietuvoje dar Valstybės Tarybos metu; įstatymų leidėjas į šios institucijos evoliuciją buvo įsikišęs tiktai vienu įstatymu, pavadintu **„Laikinasis įstatymas apie Žydų bendruomenių teises apkraut mokesniais gyventojus Žydus"** (1920.I.10).

Įstatymas buvo „laikinasis" ir tiktai paviršutiniškai, keliais bruožais ir keliais principais nustatė rudimentinę šios institucijos konstrukciją, neformuodamas jos precedentinės užuomazgos ir pavesdamas ją toliau plėsti ir tvarkyti ministeriui be portfelio Žydų reikalams, jam susitarus, kaip kad sako įstatymas, „su atitinkamomis Ministerijomis". Visa tai turėjo būti laikina, kol institucija bus galutinai sutvarkyta tam tikro nuolatinio įstatymo. Tuo laiku nuolatinės konstitucijos dar nebuvo, o laikinosios konstitucijos nacionalinės korporacinės tautinių mažumų savivaldybės neminėjo.

Steigiamasis Seimas savo įstatymų leidime šio klausimo nelietė, bet į 1922 m. konstituciją įnešė atitinkamą dviejų § skyrių (VII skyrius: „T a u t i n i ų m a ž u m ų t e i s ė s", 73 ir 74 §). Konstitucionalizuotoji tautinių mažumų korporacinė savivaldybė laukė įstatymo, kuris būtų organizavęs konstitucijos 73 ir 74 § nuostatų veikimą ir be kurio jie veikti negalėjo. Iki 1925 m. tokio įstatymo nebuvo ir veikė tiktai iš Valstybės Tarybos laikų tęsiama Žydų savivaldybė, pagrįsta savo precedentine santvarka, 1920 m. laikinuoju įstatymu ir ministerio Žydų reikalams instrukcijomis. Vadinasi, tatai dar buvo provizoriška. Tačiau institucija gyvavo ir plėtėsi.

Nors pats 1920 m. laikinasis įstatymas, kalbėdamas apie Žydų vietos bendruomenes, neminėjo jokios centrinės organizacijos, jungiančios visas Žydų bendruomenes vieningoje nacionalinėje savivaldybėje, bet kadangi tatai glūdėjo pačioje institucijos esmėje, šitokia organizacija buvo sudaryta be įstatyminių nuostatų. Būtent buvo

sušaukiami vadinamieji Žydų bendruomenių suvažiavimai, kurie išrinkdavo nuolatinę Žydų nacionalinę centro Tarybą. Pradžioje šie Suvažiavimai buvo sudaromi iš bendruomenių tarybų deleguotų atstovų, paskutinysis gi (rodos, tretysis) Suvažiavimas buvo sudarytas iš atstovų, išrinktų pačių bendruomenių demokratiniu visuotinio balsavimo būdu, pavadintas jau ne bendruomenių Suvažiavimu, bet Tautinių Žydų Suvažiavimu. Šitokia padėtis truko iki II-osios kadencijos Seimo.

7. Ministerio be portfelio Žydų reikalams institucija; jos problema parlamentarizme ir jos istorija iki II-osios kadencijos Seimo

Ministerio be portfelio Žydų reikalams institucija iš esmės nesudarė Žydų nacionalinės korporacinės savivaldybės elemento, nes parlamentiniame režime Ministerių Kabinetas, kurio nariu buvo tasai ministeris Žydų reikalams, yra solidariškai *en bloc* surištas su seimine dauguma ir jame jokių svetimų elementų, nesusijusių su ta dauguma, negali būti. Tiesa, kontinentiniame parlamentarizme, kur dauguma parlamente dažniausiai būna koalicinė ir kabinetas būna ne partinis vienlypis, bet koalicinis, susidedąs iš įvairių elementų, deleguotų tų frakcijų, kurios parlamente įėjo į koaliciją, kas savaime ardo kabineto solidarumą, tačiau vis dėlto ir čia koaliciniame nevienlypiame kabinete tegali būti tiktai tokie ministeriai, kurie turi ryšį su koalicijos dalyviais, bet jokiu būdu ne tokie, kurie į kabinetą būtų deleguoti kurių nors nedalyvaujančių koalicijoje grupių ir kurie kaip nors formališkai būtų su tokiomis grupėmis surišti.

Žydų nacionalinė korporacija, kuri yra savivaldybės subjektas, iš viso nesudaro parlamento frakcijos ir todėl jokioje seiminėje koalicijoje nedalyvauja, tad jokiu būdu parlamentiniame Ministerių Kabinete „savo" ministerio, savo pasitikėjimo žmogaus, kuris būtų jos deleguojamas į kabinetą ir jai atsakingas, nesurištas jokiu solidarumu su visu kabinetu ir nereikalingas seiminės daugumos pasitikėjimo, jei jisai turi organizuotos Žydų tautos pasitikėjimą, turėti negali; jei būtų kitaip — tai būtų nesąmonė. Tiesa, visuose to laikotarpio Lietuvos seimuose buvo Žydų tautinė frakcija, kilusi iš proporcinio atstova-

vimo Seimo rinkimuose. Nors šita Žydų frakcija Seime nebuvo Žydų savivaldybės renkama ir jokio teisinio ryšio su ja neturėjo, bet kadangi proporcinės sistemos mechanizme ji buvo faktiškai išrenkama kaip tik Žydų balsais, tų pačių Žydų, kurie valdė ir savo korporacinę nacionalinę savivaldybę, tai visai loginga yra prezumpcija, kad ši seiminė Žydų frakcija atitinka Žydų nacionalinį nusistatymą, besireiškiantį jų savivaldybėje, ir kad tokiu būdu Žydų frakcija Seime sudaro tikrą politinę Žydų atstovybę. Tad jei ministerio Žydų reikalams negalima teisiškai sukoordinuoti su Žydų korporacine savivaldybe, tai ar nebūtų buvę galima teisiškai jį surišti su šia seimine frakcija. Iš to, ką anksčiau buvome sakę, aišku, kad negalima, nes tatai pareina nuo to, ar seiminė Žydų frakcija dalyvaus seiminėje daugumos koalicijoje, ar nedalyvaus — jeigu ji dalyvaus koalicijoje, tai ministeris Žydų reikalams koaliciniame kabinete galės būti jos pasitikėjimo žmogumi, bet jeigu ji nedalyvaus joje, tai koalicinio kabineto narys su ja negalės būti formališkai surištas. Tokia yra parlamentinio Ministerių Kabineto logika, o prieš logiką teisės srity nieko nepaveiksi.

Tačiau kas kita logika, o kas kita žmonių ir socialinių grupių pageidavimai ir populiariniai šūkiai ar koncepcijos, kurios gali būti iracionalios; tiesa, jos dažnai taip pat turi savo logiką, bet tajai savo logikai jos nustato premisas, nesuderintas su esama teisine konstrukcija, kurių į pastarąją įterpti negalima ir iš viso neįmanoma, nereformavus iš pamatų veikiančių institucijų; tačiau aistringas populiarus pageidavimas nėra linkęs skaitytis su šiomis logingos konstrukcijos taisyklėmis, jisai pasiryžęs į konstrukciją įterpti savo jai priešingų premisų išvadas, drauge nekeisti pačios konstrukcijos, kurią jis kitais atžvilgiais brangina, ir neliesti jos pamatan padėtų skirtingų premisų. Žinoma, iš tokių pastangų ir palinkimų nieko neišeina, nes teisės srity lygiai kaip kad matematikoje: du sykiu du=4, tačiau aistros neįtikinsi...

Žydų visuomenė ir jos politikai laikė ministerio Žydų reikalams instituciją savo nacionalinės savivaldybės elementu ir todėl reikalavo, kad šiuo ministeriu būtų jų pasitikėjimo žmogus, atstovaująs Žydams Ministerių Kabinete. Negalima tvirtinti, kad šitas reikalavimas ir šita koncepcija neturėtų jokių pagrindų; sociokratinėje federacijoje tatai būtų loginga ir ten tokiai teisinei konstrukcijai premisų rasti galima; tačiau reprezentacinėje demo-

kratijoje, kurios valdžios konstrukcija remiasi vienlypės teritorinės tautos atstovavimo principu arba bent valdančios partinės koalicinės daugumos principu, toks reikalavimas yra neįvykdomas ir jis yra neįmanomas parlamentiniame režime, kurio tie patys Žydai buvo nusistatę tvirtai laikytis, visiškai nemanydami ir nenorėdami jo pakeisti sociokratiniais konstrukcijos padariniais, išskyrus tą vieną epizodą, liečiantį ministerio Žydų reikalams instituciją.

Kol veikė tautinės vienybės, arba koaliciniai, kabinetai, ministeriu Žydų reikalams buvo kviečiamas asmuo, turįs Žydų frakcijos pasitikėjimą. Valstybės Tarybos metu vyravo tautinės vienybės kabinetai, nes rūpėjo įrodyti tiek šaliai, tiek užsieniui, kad visos organizuotos politinės jėgos Lietuvoje yra valstybės atstatymo darbe vieningos ir kad Lietuvos valstybė yra statoma ir organizuojama visų drauge ir bendrai; į tą vienybę buvo įtraukiami ir Žydai, dalyvaują Valstybės Taryboje.

Steigiamojo Seimo metu nuo tautinės vienybės principo pereita į valdančios partinės koalicijos principą, ir kadangi šioje koalicijoje dalyvavo ir liaudininkai, o dr. Griniaus kabinetas buvo šios koalicijos ekspozitūra, Žydai gi buvo liaudininkams politiškai artimi ir liaudininkai su jais, kaip savo politiniais klientais, skaitėsi, tai ministeris Žydų reikalams į koalicinį kabinetą buvo kviečiamas susitarus su Žydais (dr. Soloveičikas). Koalicijai suirus ir p. Ernesto Galvanausko kabinetui 1922 m. vasario mėn. pakeitus buv. koalicinį dr. Griniaus kabinetą, Žydų reikalų ministeriu pasiliko dar tas pats dr. Soloveičikas; nors koalicijos jau nebuvo, bet krikščionys demokratai dar griežtai partinės pozicijos neužėmė, pasirengę atnaujinti koaliciją.

Bet kai I kadencijos Seime galutinai suiro koalicijos atstatymo perspektyvos ir Seimas aiškiai ir griežtai suskilo į valdantįjį krikščioniškąjį bloką ir opoziciją, tai naujas p. Galvanausko kabinetas, sudarytas 1923 m. vasario mėn., kad ir turėdamas savo sąstate bepartinius narius, jau su griežtos opozicijos frakcijomis jokio kontakto ir sutarimo turėti negalėjo. Tokiu būdu į Ministerių Kabineto sąstatą nebegalėjo patekti Žydų frakcijos pasitikėjimo žmogus, kuris jai kabinete „atstovautų". Kadangi vis dėlto ministeris be portfelio Žydų reikalams turėjo tam tikrų funkcijų ir savo žinioje turėjo tam tikrą įstaigą su atitinkamais etatais, tai ministeris pirmininkas pa-

sikvietė ministeriu Žydų reikalams Kauno Apygardos Teismo teisėją p. Bernardą Fridmaną; asmeniškai tai buvo Žydas, bet jisai nebuvo Žydų pasitikėjimo žmogus kabinete ir Žydai juo kaip tik nepasitikėjo. Dėl ministerio p. Fridmano Žydai kėlė triukšmą, protestavo, buvo linkę jį boikotuoti, jo paskyrimą laikė savo nacionalinės korporacinės savivaldybės įžeidimu; tačiau mano supratimu, jie klydo, jie manė, kad esą galima sociokratinės korporacinės nacionalinės savivaldybės tendencijas ir šių tendencijų teisines šiuo atžvilgiu premisas suderinti su parlamentarizmo premisomis; parlamentarizmo gi išsižadėti jie nenorėjo.

Fridmano ministeriavimo epizodas buvo likviduotas, kai II kadencijos Seime tas pats p. Galvanauskas sudarė jau trečiąjį iš eilės savo kabinetą, sudarytą koalicijos principu dalyvaujant liaudininkams; Žydų reikalams ministeriu be portfelio tapo p. Rozenbaumas, senas Žydų veikėjas, pasidarbavęs Lietuvos valstybingumui ir turįs Žydų tarpe autoritetą ir pasitikėjimą. Tačiau nors kabinetas buvo sudarytas koalicinis, pačiame Seime liaudininkų koalicija su krikščionimis buvo labai neaiški, nenuoširdi ir silpna; iš tikrųjų šios dvi *quasi* koalicijos grupės veikė skyrium ir kita kitai priešingai; taip pat kiekviena jųjų nuolat puolė savo bendrininkės ministerius koaliciniame kabinete, ypatingai liaudininkai — ministerį Krupavičių, krikščionys — ministerį Žalkauską (57).

8. Valdančiosios krikščionių bloko daugumos II-osios kadencijos Seime neigiamas nusistatymas Žydų nacionalinės savivaldybės atžvilgiu. Ministerio be portfelio Žydų reikalams institucijos biudžetinis priešįstatyminis likvidavimas

Kadangi II-osios kadencijos Seime Krikščionių blokas turėjo absoliutinę daugumą (41 atstovą prieš 37 visų kitų frakcijų atstovus), krikščionys nebuvo verčiami labai skaitytis su savo koalicijos partneriais — liaudininkais ir galėjo vadovautis savo vienšališku nusistatymu, nevaržomu liaudininkų nusistatymu. Tuo gi laiku krikščionių nusistatyme ėmė bręsti nepalankumas nusistojusiai ir besiplečiančiai Žydų korporacinei savivaldybei.

Ši savivaldybė, kaip žinoma, įsikūrė Valstybės Tarybos metu; ji įsikūrė iš karto spontaniškai, precedentais, vėliau buvo sankcionuota ir reguliuojama vieno fragmentinio įstatymo ir reglamentų. Valstybės Tarybos metu valstybės valdžia buvo veikiama tautininkų ir liaudininkų; krikščionys demokratai dar nebuvo pasiekę hegemonijos ir tos šeimininkų padėties, kurią jiems suteikė demokratiniai rinkimai į Steigiamąjį ir į 2-jų pirmų kadencijų Seimus. Tautininkų ideologijoje buvo tam tikri sociokratinės koncepcijos elementai, liaudininkai gi, kurių ideologijoje buvo ryškūs liberalizmo elementai, iš viso buvo linkę tautines mažumas liberališkai traktuoti ir leisti joms valstybėje kiek galima laisviau jaustis ir tvarkytis. Tad Žydų nacionalinei savivaldybei Valstybės Tarybos metu atmosfera buvo palanki.

Jau Steigiamojo seimo metu įsigalėjo krikščionys demokratai, bet juos dar varžė koalicija su liaudininkais. Žydų nacionalinė savivaldybė nebuvo liečiama, bet vis dar tebuvo tik provizorinė. Juo toliau, juo labiau krikščionys įsigalėdavo valdžioje vieni ir buvo linkę laikytis tiktai savo nusistatymo. Žydų nacionalinei savivaldybei jų nusistatymas nebuvo palankus; griežtai sugriauti visą konstrukciją, kad neliktų jos ir pėdsako, jie nebuvo linkę, atvirkščiai — jie norėjo palikti tam tikrą Žydų organizacijos šešėlį, kad atrodytų, jog atitinkami konstitucijos nuostatai esą įgyvendinti, bet jų sumanymuose tatai turėjo būti visai kas kita, negu nacionalinio Žydų vieneto viešosios teisės savivaldybė. Žyduose jie juto socialinį veiksnį, kuris iš esmės jiems yra priešingas ir kuris jų politiniam įsigalėjimui gali tiktai kenkti, jį trikdyti. Jį stiprinti jie neturėjo pagrindo, o Žydų pretenzijos į tam tikrą nuolatinę ir pastovią įtaką Ministerių Kabinete per ministerį Žydų reikalams, paaiškėjusios incidente su ministeriu Fridmanu, įtikino krikščionis demokratus, kad esamoji Žydų organizacija, tvirtinanti šitokias tendencijas, esanti reformuotina.

Krikščionių nusistatymas šiuo reikalu buvo nukreiptas tiek prieš Žydų nacionalinę korporacinę savivaldybę, tiek prieš ministerio be portfelio Žydų reikalams instituciją.

Savo reformas, arba, tiksliau sakant, griovimo akciją, šioje srityje krikščionys pradėjo kaip tik nuo ministerio Žydų reikalams institucijos. Tiesa, į koalicinį p. Galvanausko kabinetą, sudarytą 1923 m. birželio mėn., minis-

teriu Žydų reikalams, kaip esu sakęs, buvo pakviestas kaip tik Žydų pasitikėjimo žmogus p. Rozenbaumas; tačiau seiminis krikščionių blokas šiuo nesivaržė ir, nepaisydamas Žydų dalyvavimo jo paties palaikomame kabinete, ryžosi pradėti kampaniją prieš instituciją, įgyvendintą šiame kabinete.

Nors ministeris Žydų reikalams buvo „be portfelio", vadinasi, atitinkamos ministerijos nebuvo, bet, kadangi laikinasis įstatymas apie Žydų bendruomenes ir reglamentiniai aktai šiam įstatymui vykdyti jam buvo pavedę tam tikras administracines funkcijas Žydų savivaldybės atžvilgiu, tai buvo reikalas sudaryti tam tikrą įstaigą — raštinę, reikėjo valdininkų ir pan. Šiai įstaigai ir šiems organams išlaikyti įstatymas buvo nustatęs etatus, kurių aprūpinimas, žinoma, buvo tvarkomas bendru biudžetiniu keliu. Krikščioniškoji Seimo dauguma, nusistačiusi prieš ministerio Žydų reikalams instituciją, nenuėjo atviru ir tiesioginiu teisės keliu panaikindama tam tikru įstatymu šią instituciją bei jos etatus, matyti, tatai daryti jai buvo nepatogu; tai būtų gal per daug triukšminga, per daug ryšku, reikėtų įsileisti į ginčus, į debatus, paliesti principus. Pasirinktas kitas kelias — teisiškai kontrabandinis, brutalus, radikaliniu spontanišku smūgiu pakirtęs funkcionalinę institucijos gyvybę.

Priimdamas valstybės išlaidų sąmatą 1924 metams (ji buvo priimta 1923.XII.21), Seimas iš sąmatos išbraukė išlaidas ministerio be portfelio Žydų reikalams kanceliarijai išlaikyti. Įstatyminiai etatai liko nepaliesti, bet jiems neduota biudžetinių kreditų, be kurių jie negalėjo veikti. Teisės atžvilgiu tatai buvo netvarkinga, nes biudžetas, sudarąs materialinį valdymo aktą, teisiškai yra subordinuotas materialiniam įstatymui, kurio nuostatus jisai turi aptarnauti ir nėra skiriamas keisti įstatymams. Tačiau kadangi formalinė biudžeto galia yra tolygi įstatymų galiai ir nėra teismo, kuris galėtų tikrinti biudžeto įstatyminį teisėtumą, jokios gi tarnybinės vyriausybės, galinčios sudrausti Seimo aktus, Seimas neturi, tai faktas, kad ir neteisėtas, įsigali. Šitaip įsigalėjo ir faktiškas ministerio Žydų reikalams funkcijų paraližavimas. Įstaiga suiro, nors pats ministeris paliko.

Aišku, kad ministeris p. Rozenbaumas, supratęs šį Seimo pasielgimą kaip aktą, nukreiptą prieš pačią instituciją, kurios reiškėju Ministerių Kabinete jisai buvo, negalėdamas prieš tai paveikti, padarė iš to vienintelę išva-

dą, kurią galėjo padaryti: pareiškė atsistatydinimą. Atsistatydinimas buvo priimtas, bet atsistatydinusiam ministeriui buvo pavesta laikinai eiti savo pareigas.

Tačiau 1924 m. kovo mėn. Seimas padarė dar vieną žingsnį ta pačia kryptimi: iš Ministerių Kabineto etatų Seimas išbraukė ministerio be portfelio Žydų reikalams etatą. Tuo pačiu faktiškai buvo likviduota šio ministerio institucija ir jau 1924.VI.18 sudarytame p. Antano Tumėno kabinete ministerio Žydų reikalams nėra.

9. Žydų nacionalinės savivaldybės likvidavimas 1925 m. Žydų tautinių bendruomenių įstatymu

Tuoj po to valdančioji Krikščionių bloko dauguma, galutinai suirus koalicijai su liaudininkais, ryžosi spręsti ir Žydų nacionalinės korporacinės savivaldybės problemą.

Ši savivaldybė, veikusi tuo laiku, teisiškai buvo provizorinė, įsikūrusi dar Valstybės Tarybos metu, pagrįsta precedentais ir vienu laikinuoju įstatymu bei reglamentiniais laikinosios vyriausybės aktais, kai dar nuolatinės konstitucijos nebuvo. Tad formališkai reikėjo šiai institucijai suteikti tvirtą įstatyminį pagrindą, nustatyti jos organišką statutą, juo labiau kad ši problema buvo paliesta 1922 m. konstitucijos, kuri nustatė jai tam tikrus principus (1922 m. konstitucijos 73 ir 74 §). Tai davė krikščionims progą ir titulą veikti, tačiau tai, ką jie šioje srity yra padarę, toli gražu neatitinka 1922 m. konstitucijos nuostatų.

1925 m. Seimo išleistas Žydų tautinių bendruomenių įstatymas iš tikrųjų Žydų nacionalinės korporacinės savivaldybės nenumato. Jokios nacionalinės Žydų korporacijos, kaip vieningos organizacijos, jisai nesteigia. Jis tiktai leidžia Žydams steigti grupines nacionalines draugijas gyvenamose vietose ir tas draugijas vadina bendruomenėmis. Tokių draugijų, „bendruomenių", kurios tačiau neapima visų vietos Žydų, nes jų nariais yra tiktai tie, kurie panorės į jas įstoti, gali būti kiekvienoje vietoje kelios: penkiasdešimt vietos Žydų gali sudaryti bendruomenę, tad kiekvienoje Žydų gyvenamoje vietoje gali įsisteigti tiek Žydų vietos bendruomenių, kiek bendrajame vietos Žydų skaičiuje gali tilpti grupių po 50 žmonių kiekvie-

noje grupėje; didesniuose miestuose ir net miesteliuose jų galėtų būti labai daug. Šitokioms grupinėms Žydų vietos bendruomenėms leidžiama daryti tarpbendruomeninius suvažiavimus su sąlyga, kad suvažiavime dalyvautų bent 40 bendruomenių. Šie bendruomenių suvažiavimai gali rinkti savo Centro Tarybas. Tačiau kadangi vietos Žydų „bendruomenės" yra ne tiktai fakultatyvinės, bet ir pagrįstos subjektyviniu organizavimosi kriterijumi, tai lygiai taip, kaip kiekvienoje vietoje, jos gali būti įsteigtos kelios, taip ir bendruomenių suvažiavimai gali būti keli ir kelios Žydų Centro Tarybos. Vienos Žydų vietos bendruomenės gali dalyvauti viename bendruomenių suvažiavime, kitos — kitame suvažiavime, o dar kitos gali jokiame bendruomenių suvažiavime nedalyvauti. Ir lygiai kaip vietos bendruomenės nesudaro viešosios vietos Žydų organizacijos, o sudaro tiktai šioje bendruomenėje susibūrusių Žydų draugiją, lygiai bendruomenių suvažiavimai sudaro tiktai suvažiavime dalyvaujančių draugijų — bendruomenių, bet ne tautinį Žydų, kongresą, o Suvažiavimo išrinktoji Centro Taryba sudaro atitinkamos bendruomenių grupės sąjunginį centro organą, kuris nėra viešasis tautinis Žydų organas.

Tai galų gale ne kas kita, kaip Žydų draugijų ir jų sąjungų laisva organizacija, kuri tiktai tuo skiriasi nuo kitų laisvai Žydų ar ne Žydų steigiamų draugijų ir jų sąjungų, kad šios kategorijos draugijos gali būti steigiamos tiktai Žydų tarpe ir būtent vienos gyvenamosios vietos Žydų, kad jos yra pavadinamos bendruomenėmis, kad jos steigiamos ne savo *ad hoc* nustatomu statutu, kuriam reikia paprastos registracijos, bet standartine šio įstatymo ir jam vykdyti reglamentų nustatyta tvarka. Su viešąja nacionaline korporacine Žydų savivaldybe ši organizacija nieko bendro neturi.

Viešoji korporacinė savivaldybė, lygiai kaip kad teritorinė vietos savivaldybė, numato visų atitinkamos socialinės kategorijos žmonių, šiuo atžvilgiu — visų Žydų, lygiai kaip teritorinėje vietos savivaldybėje visų tam tikro teritorinio vieneto gyventojų, inkorporavimą į pamatines bendruomenes, kaip *sui generis* sindikatus, ir visų bendruomenių įjungimą į korporacinę federaciją per bendruomenių suvažiavimus ir vieną bendrą Centro Tarybą viršūnėje. Nieko panašaus mes čia nerandame.

Šitokia buvo Žydų nacionalinės korporacinės savivaldybės „reforma", nustatyta 1925 m. įstatymo ir šiam įsta-

tymui vykdyti instrukcijų. Ji neatitiko 1922 m. konstitucijos 73—74 § nuostatų ir šią savivaldybę palaidojo.

Žinoma, būtų galima tvirtinti, kad jei visi Žydai, kaip vienas žmogus, būtų veikę solidariai, jei kiekvienoje Žydų gyvenamoje vietoje būtų įsikūrusi tiktai po vieną bendruomenę, apimančią kiekvienoje vietoje visus žydus, ir jeigu visos tokios bendruomenės būtų panorėjusios dalyvauti viename bendrame bendruomenių suvažiavime, kuris būtų išrinkęs vieną Centro Tarybą, tai ir šiai teisinei konstrukcijai veikiant būtų pasiekta vieninga Žydų tautinė organizacija. Tačiau tatai būtų pagrįsta ne viešosios teisės organizaciniu principu, bet paprastu laisvų draugijų steigimo dėsniu. Tatai būtų galima pasiekti ir be šio įstatymo, kurio šiam tikslui nebuvo jokio reikalo išleisti. Tai, kas iš tikrųjų šiuo įstatymu padaroma, tai kaip tik Žydų nacionalinės organizacijos teisinis skaldymas, bet ne jos konstravimas.

Žydų frakcija Seime ir Žydų spauda bei viešoji nuomonė kategoringai pasisakė prieš šį įstatymą, be nurodytų priekaištų iškeldama dar kai kuriuos kitus priekaištus, tarp kitko, dėl bendruomenių narių mokesnių išieškojimo tvarkos: senasis įstatymas buvo numatęs priverstinę šių mokesčių išieškojimo tvarką, dabar naujasis įstatymas šią priverstinę jų išieškojimo tvarką panaikino (iš tikrųjų tai buvo visiškai loginga, nes senuoju įstatymu tie mokesčiai buvo viešaisiais savivaldybės mokesčiais, dabar gi nauju įstatymu jie tapo paprastaisiais draugijų narių mokesčiais, kuriems priverstinio išieškojimo privilegija neturėjo pagrindo; jei bendruomenės tapo paprastomis draugijomis, aprūpinančiomis ne Žydų nacionalinio junginio, kaip tokio, reikalus, bet laisvai steigiamomis draugijomis šių draugijų narių tam tikriems reikalams tvarkyti, tai, žinoma, apie viešąjį šių narių mokesčių pobūdį, kalbėti neteko).

Įstatymui jau išėjus, Žydai sušaukė senųjų bendruomenių konferenciją padėčiai apsvarstyti; ši konferencija, įvykusi 1925 m. gruodžio mėn. Kaune, nutarė rekomenduoti Žydams susilaikyti nuo bendruomenių steigimo naująja tvarka ir nedalyvauti bendruomenių tarybų rinkimuose. Vyriausybė išleido kelias instrukcijas Žydų bendruomenių įstatymui vykdyti ir paskelbė Žydų bendruomenių tarybų rinkimų dieną — 1926.I.25 ir 26 d. Tačiau kadangi nė viena Žydų bendruomenė šio įstatymo numatyta tvarka nebuvo įsisteigusi, tai ir bendruomenių

tarybų rinkimai neįvyko. Tačiau faktiškai dar tebeveikė senosios Žydų bendruomenės su savo tarybomis. Tada 1926.III.8 buvo išleistas naujas „Instrukcijos pakeitimas", kuris nustatė priverstinę senųjų bendruomenių ir jų turto likvidaciją. Tatai ir buvo įvykdyta: likviduotus Žydų bendruomenių turtus perėmė Lietuvos Rabinų sąjunga, kuri laiko ir jų archyvus. 1925 m. Žydų bendruomenių įstatymas ir iki šiol Lietuvoje turi galios, tačiau kaip jisai gimė negyvas, taip ir liko neveiklus.

10. Lietuvos valstybės vakarų ir rytų periferijos

Pirmos eilės gyvybinė konstitucinė problema Lietuvai — tai buvo jos valstybinės teritorijos ploto ir sienų klausimas. Kaip žinoma, Steigiamojo Seimo metu Lietuvos valstybinės teritorijos ploto ir sienų nustatymas dar nebuvo baigtas. Klausimas tebebuvo atviras rytuose bei vakaruose. Valstybė faktiškai įsisteigė ir kristalizavosi tiktai pačiame centre, periferijose gi viskas dar tebebuvo ginčytina; čia reiškėsi tiktai valstybiniai Lietuvos titulai ir pretenzijos, bet faktų ir tikrenybės srity Lietuvos valstybė į šias rytų (ir pietų rytų) ir vakarų periferijas dar nebuvo išsiplėtusi. Šių periferijų problemas priimta vadinti dviem vardais: Klaipėdos klausimas ir Vilniaus klausimas. Išžiūrėsime jų kiekvieną skyrium. Pradedame Klaipėdos klausimu.

11. Mažoji Lietuva

Vadinamas Klaipėdos kraštas, kuris vėliau sudarė autonominį vienetą unitarinėje Lietuvos valstybėje, sudaro tiktai dalį vadinamosios Mažosios Lietuvos. Mažoji, arba Prūsų, Lietuva — tai yra lietuvių tautinio (nacionalinio) apsigyvenimo plotas, kuris per kelis amžius sudarė Prūsų valstybės teritorijos dalį.

Mažoji Lietuva — tai Žemaitijos tąsa Rytų Prūsuose, kurios plotas sudaro šiaurės rytų kryžiuočių riterių ordino įkurto politinio Prūsų vieneto dalį; ji eina nuo Didžiosios Lietuvos sienos Žemaitijoje ir Suvalkijoje į vakarus — Karaliaučiaus ir Mozūrų ežerų kryptimi. Tai yra toji tautiškai etnografinės Lietuvos dalis, kuri istorinei

Lietuvos valstybei — jos Didžiajai Kunigaikštijai besikuriant ir vakaruose nuolat su Kryžiuočių Ordinu kovojant, liko už politinės (valstybinės) Lietuvos ribų ir buvo Ordino, pavergusio ir prarijusio senovės Prūsus, pavergta ir į jo sudarytą valstybę įjungta. Valstybinės Lietuvos Imperijos tradicijos jos nepaliete, ją veikė Prūsų valstybinė įtaka, jos administracinė santvarka, jos civilizaciniai socialiniai veiksniai, tarp kita ko, ji drauge su visais Prūsais buvo protestantiška ir raštui naudojo gotiškas raides. Vis dėlto ilgus amžius ji išlaikė savo lietuviškąją kalbą ir etninę liaudies kultūrą, būdą, folklorą. Tolimame šiaurės rytų užkampy patriarchalinėje Prūsų santvarkoje ji silpnai evoliucionavo ir buvo konservatyviška, sustingusi liaudies kultūroje. Jos liaudis pasižymėjo dideliu būdo ir įpročių pastovumu, išlaikė ne tiktai kalbą, bet ir dainas, ir įpročius. Prūsų Lietuvoje savo laiku buvo išleistos pirmos lietuvių kalba spausdintos knygos. Čia XVIII amžiuje veikė ir savo garsiąją poemą rašė didysis Donelaitis, čia XIX amžiaus pirmoje pusėje (1832 m.) gimė pirmas lietuvių kalba periodinis laikraštis („Nusidavimai apie evangelijos prasiplatinimą tarp Žydų ir Pagonų", vėliau, nuo 1849 m.— „Keleivis"), čia veikė žymus lietuvių kalbos žinovas ir jos gramatikos kūrėjas Frydrichas Kuršaitis. Tačiau masinis tautinis politinis judėjimas, kuris būtų sąmoningai nukreiptas į Lietuvių tautos vienetą, jungiantį Mažąją Lietuvą su Didžiąja ir politiškai Lietuvą išskiriantį iš kitų vienetų, čia nebuvo pasireiškęs.

XIX-ojo amžiaus pradžioje etnografiškai ir kalbiškai lietuviškasis Mažosios Lietuvos plotas dar siekė Karaliaučiaus rytų apylinkes ir pasiekdavo Mozūrų ežerų artimą sritį, kur susisiekdavo su etnografiškai lenkišku Mozūrų elementu Prūsų Pietų dalyje. Šiame Mažosios Lietuvos plote lietuviai liaudyje dar sudarė daugumą.

Tačiau antroje XIX amžiaus pusėje Lietuvių etnografinis ir kalbinis elementas Mažojoje Lietuvoje ėmė tirpti einančioje iš vakarų germanizacijos bangoje. Karaliaučiaus, Įsrutės (Insterburgo), Gumbinės apylinkės virto vokiškomis, ir kalbiškai lietuviškos Mažosios Lietuvos plotas sumažėjo ir pasitraukė į šiaurės rytus. Lietuviška liko Nemuno ir Šešupės upyno sritis — visas dešinysis Nemuno krantas nuo Nemuno iki Didžiosios Lietuvos sienos ir kairiajame Nemuno krante bent Tilžės ir Ragainės

(58) sritis iki Kuršių marių bei Didžiosios Lietuvos sienos šiaurės Suvalkijoje. Išskyrus miestus, kuriuose vyravo Vokiečiai, XIX amžiaus pabaigoje Lietuviai sudarė absoliutinę gyventojų daugumą Klaipėdos, Šilutės, Tilžės ir Ragainės apskrityse, o imant kartu ir miestą, tiktai Šilutės apskrity.

Žymesnis masinis tautinis judėjimas Prūsų Lietuvių tarpe nebuvo pasireiškęs. Šiuo atžvilgiu Prūsų Lietuviai prieš Didįjį Karą primena tą ištisą Slavų padermių salelių tinklą vokiško gaivalo jūroje Prūsų ir Saksonijos valstybėse, kuris pamažu pranykdavo šioje besiplečiančioje jūroje, padengiamas jos bangų. Prūsų Mozūrai, pamarėnų Kašubai, Vendų likučiai, Lužicos Serbai Prūsuose ir Saksonijoje — tai buvo paskutinės gyvos šių žemių aborigenų liekanos, germanizuojamos ir iš kartos į kartą nykstančios. Kai kurie jųjų ne tiktai dar liko gyvi, bet ir pasireikšdavo tam tikru kultūriniu judėjimu, turėjo savo literatūrą, spaudą, tam tikras tautines institucijas — mokslo ir švietimo draugijas, etnografinius muziejus, liaudies namus, chorus ir t. t., kartais pasireikšdavo jų tarpe ir tam tikra politinės sąmonės kibirkštėlė, tačiau masinio sąmoningo judėjimo, kolektyvinės energijos, ryškios ofenzyvinės nuotaikos jie savo tarpe išugdyti nepajėgė.

Prūsų Lietuviai, kaip ir anie jų Slavų padermių broliai, daugumoje politiškai save laikė Prūsais, buvo ištikimi Prūsų valstybingumui ir monarchijai. Ne tiktai separatistinis politiškai tautinis, bet ir politinis opozicinis judėjimas, nukreiptas į konstitucinę valstybės santvarkos reformą, buvo jų masei svetimas. Tiesa, mylėdami ir laikydami (bent valstiečių tarpe) savo tautinius įpročius, savo kalbą, savo tradicijas, savo jausmus, dainas ir maldas, jie skaudžiai jausdavo šioje srity suvaržymus ir buvo linkę reikalauti prideramos teisės šiems savo jausmams reikštis mokykloje, bažnyčioje, viešajame gyvenime. Tačiau jie tatai reiškė ne protestais, ne kuriuo revoliuciniu arba bent griežtu opoziciniu judėjimu, ne politinių ir konstitucinių reformų reikalavimu, bet apeliavimu kaip tik į karaliaus širdį, į jo valdžią, į tradicinį Prūsų monarchijos patriarchalizmą, kuriuo jie giliai ir naiviai pasitikėjo.

12. Politinis lietuvių judėjimas Mažojoje Lietuvoje XIX amžiaus pabaigoje ir XX-ojo pradžioje

Į visus jų kalbos viešajame gyvenime, mokykloje ir tikybos mokyme varžymus, o vėliau ir visišką jos šalinimą Prūsų Lietuviai nuo 1848 m. iki XIX amžiaus pabaigos reagavo peticijomis ir delegacijomis, prašydami malonės, pasitikėdami karaliumi ir jo valdžia, nurodydami, jog lietuvių kalbos šalinimas būsiąs naudingas kaip tik valstybės ir karališkos galios priešams, nes esą Lietuvių būde ir tradicionalizme glūdanti tvirčiausia Prūsų monarchizmo idėja.

Kai nuo 1848 m. prasidėjo Prūsų valstybės (kad ir labai nežymus bei lėtas) konstitucinis demokratizavimas, Prūsų Lietuviai iš karto naujomis konstitucinėmis institucijomis visiškai nesinaudojo; politiniuose rinkimuose į Seimą jie, kaip tokie, nedalyvavo, jokių savo kandidatūrų nestatė, jokios rinkiminės organizacijos nesudarė ir iš viso šiomis politinės kovos priemonėmis nepasitikėjo ir nesinaudojo. Ir kaip tik dėl šio Lietuvių pasyvumo Lietuvių gyvenamose srityse rinkimus į Seimą laimėdavo įvairūs Vokiečių laisvamaniai ir liberalai; tačiau ne todėl, kad už juos būtų balsavę Lietuviai, nestatą savo kandidatų, bet todėl, kad iš esmės konservatyviškai nusistatę Lietuviai arba visiškai nebalsavo, arba laikėsi indiferentiškai. Lietuvis prof. Kuršaitis, žymus mokslininkas ir Prūsų Lietuvių švietėjas, pats būdamas įsitikinęs Prūsų valstybingumo šalininkas ir monarchistas, griežtas konservatorius ir bet kurio politinio Lietuvių separatizmo priešas, tarp 1860—1870 m. savo laikrašty ėmė raginti Lietuvius susirūpinti politiniais rinkimais į Seimą ir statyti savo kandidatus į Seimą, bet kaip tik tam, kad Lietuvių balsai sustiprintų Seime monarchinį ir konservatyvinį sparną, žodžiu, kad jie susiorganizuotų kaip stipri konservatyvinė ir prūsiškai patriotinė politinė pajėga.

Tiktai įsteigus Vokiečių Reichą ir pagrįstą demokratiniu visuotiniu balsavimu Reichstagą, Lietuviai pamažu pradeda reikštis politiniuose rinkimuose. Lietuvių veiklų ir savarankišką dalyvavimą rinkimuose tiek į Reichstagą, tiek į Prūsų Seimą išprovokavo politinė rinkiminė kova tarp Vokiečių konservatorių ir liberalų; jų vieni ir kiti, norėdami suvilioti Lietuvius, kad patys gautų jų balsus, ėmė leisti atsišaukimus lietuvių kalba ir kelti kai

kuriuos Lietuvių reikalus. Lietuviai, įsitraukę į rinkimų kampaniją, pamažu ėmė orientuotis ir nuo 1877 m. atskirose Prūsų Lietuvos rinkimų apygardose ėmė statyti atskiras, grynai lietuviškas kandidatūras į atstovus. Tačiau tai buvo tiktai bandomoji mažos susipratusių veikėjų saujelės akcija, kuri laimėjimo šansų neturėjo ir tiktai vertė konkuruojančias Vokiečių partijas daugiau skaitytis su Lietuviais ir su populiariniais jųjų tarpe reikalais. Šios pirmos epizodinės Lietuvių kandidatūros niekur, žinoma, nelaimėjo ir surinko tiktai nežymų balsų skaičių; vis dėlto jos buvo tai čia, tai kitur kartojamos.

Pagaliau nuo 1890 m. Lietuvių politinė akcija susitvarko ir organizuojasi. Lietuvių politinio judėjimo vadai įsteigia tautinę politinę organizaciją rinkimų akcijai, kurią pavadino „Lietuvių Konservatyvinė rinkimų Draugija". Tai dar nėra politinė partija tikrąja prasme, ji dar neturi aiškios užbaigtos programos, bet turi tam tikrus politiškai orientacinius šūkius ir ima tvarkyti rinkimų kampaniją ne epizodinėmis *ad hoc* kandidatūromis atskirose vietose, bet planingu, pastoviu ir organizuotu politiniu veikimu. Šios akcijos vadai gal patys, kaip labiau susipratę, būtų iškėlę ir aiškesnius tautiškai politinius reikalavimus, bet, besiskaitydami su silpnu Lietuvių masės tautinės sąmonės išlavinimu, jie buvo atsargūs ir ypatingos tautiškai politinės ideologijos neplėtė. „Lietuvių Konservatyvinė Draugija" ypatingai pabrėžia susirūpinimą stiprinti monarchinį principą Prūsų karalystėje ir Vokiečių Reiche, bet drauge žada kelti ir globoti valstiečių, amatininkų ir darbininkų reikalus ir, be to, į savo šūkius įterpti ir tam tikrus tautinio pobūdžio reikalavimus, ypač lietuvių kalbos, mokykliniame tikybos mokyme.

1893 m. Reichstago rinkimuose Lietuviai („Lietuvių Konservatyvinė Draugija") pirmą sykį pastatė savarankiškas lietuvių kandidatūras iš karto visose keturiose rinkimų apygardose, kuriose gyveno Lietuviai, o 1898 m. Klaipėdos—Šilutės apygardoje Lietuviai pagaliau laimėjo mandatą. Tai buvo pirmas Lietuvių atstovo Mažojoje Lietuvoje išrinkimas į Reichstagą (išrinktas buvo p. Smalakys). 1903 m. toje pačioje apygardoje pirmą sykį buvo išrinktas į Prūsų Seimą Lietuvių kandidatas dr. Gaigalaitis (vėliau Vytauto Didžiojo Universiteto Evangelikų-Teologijos Fakulteto profesorius). Vis dėlto iki paties Didžiojo Karo šie Lietuvių laimėjimai parlamenti-

niuose rinkimuose pasiliko epizodiniais. Daugiausia laimėdavo Vokiečiai, nors kartais ir jųjų kandidatais būdavo Lietuviai, tačiau, žinoma, politiškai ir tautiškai nesusipratę.

13. Prūsų lietuvių spauda ir kultūrinės organizacijos iki Didžiojo Karo

Periodinė lietuviškoji Mažosios Lietuvos spauda plėtėsi — laikraščių skaičius truputį augo, bet, išskyrus kelias išimtis, ši spauda nebuvo politiškai tautinė.

Tiktai apie 1880—1883 m. Lietuvių patrioto Šerniaus redaguojamas laikraštis „Lietuviška Ceitunga" ėmė rodyti palinkimą išeiti iš vietinių Prūsų Lietuvių reikalų ribų ir gvildenti bendrus tautinės Lietuvių problemos klausimus; bet tatai buvo tiktai tuo laiku pasireiškusios jaunųjų Didžiosios Lietuvos inteligentų patriotų akcijos padarinys. Šie jaunieji patriotai, norėdami veikti per spaudą ir neturėdami galimybės tai daryti Didžiojoje Lietuvoje, kur lietuvių spauda lotynų raidėmis buvo uždrausta, sumanė veikti per Prūsų Lietuvių spaudą ir buvo mėginę šiam reikalui sunaudoti „Lietuvišką Ceitungą"; tačiau tai truko neilgai, nes Prūsų Lietuviai skaitytojai buvo pasipiktinę pasireiškusia laikraščio pakraipa, nujausdami joje „Žemaičių" ir „Katalikų" agitaciją, kuria jie nepasitikėjo. Vėliau tiktai epizodiškai buvo steigiami atskiri to ar kito Prūsų Lietuvių patrioto tautinės pakraipos laikraščiai, kurie didesnės įtakos masėje neturėdavo.

Tiesa, nuo 1883 m. Mažojoje Lietuvoje įsikūrė garbinga idėjinė Lietuvių tautinio atgimimo spauda, kuri iš čia buvo transportuojama ir platinama Didžiojoje Lietuvoje. Ji suvaidino milžinišką istorinį vaidmenį Lietuvoje, tapo vienu iš pamatinių politinio Lietuvių tautos steigimo veiksnių. Čia ėjo „Aušra", „Varpas", „Apžvalga", „Tėvynės Sargas" ir kiti šios akcijos laikraščiai. Tačiau šis judėjimas Prūsų Lietuvių masės ne tiktai neišjudino, bet ir beveik, kiek tatai kaip tik liečia masę, nepalietė. Tiktai maža atskirų iš Prūsų Lietuvių tarpo asmenų saujelė pajuto ir įsitraukė į šį judėjimą.

Be vietinės periodinės spaudos lietuvių kalba, be Lietuvių organizuojamos politinių rinkimų kampanijos, viešasis socialinis Prūsų Lietuvių judėjimas reiškėsi ir kul-

tūrinėmis lietuvių draugijomis. XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje buvo įsteigtos kelios švietimo ir dainų draugijos, chorai, iš dalies prie kultūrinio pobūdžio organizacijų galima priskirti ir rinkimų organizaciją, pagaliau daug buvo įvairių tikybinio pobūdžio draugijų; tačiau, išskyrus labai nežymias išimtis, šitas organizacinis judėjimas, ypatingai gi tikybinėje srity, nieko bendro su politiškai tautine idėja neturėjo.

14. Mažoji Lietuva Didžiojo Karo metu

Didžiojo Karo metu Prūsų Lietuviai daug kentėjo; Karo pradžioje Mažoji Lietuva buvo kelis sykius užimta Rusų kariuomenės; daug turto buvo sunaikinta, žmonės arba turėjo bėgti į Vokietiją, arba pasilikę kentėjo nuo Rusų, daug jų buvo suimta ir didelėmis partijomis ištremta į Rusijos rytus.

Iki Didžiojo Karo politinio Mažosios Lietuvos likimo klausimas niekuomet nebuvo keliamas. Jo nekėlė patys Prūsų Lietuviai, jo nedrįso kelti ir Didžiosios Lietuvos Lietuviai, kurie buvo atgimę kaip politinis tautos vienetas. Didžiosios Lietuvos Lietuviai kėlė Lietuvos autonomijos klausimą, bet tatai buvo problema, sprendžiama Rusijos valstybinės teritorijos ribose. Painioti Lietuvos autonomijos programą su Mažosios Lietuvos išskyrimu iš Prūsų ir jos politiniu sujungimu su Didžiąja Lietuva, ko be karo su galinga Vokietija nebūtų galima įvykdyti, buvo neįmanoma. Jei apie Lietuvos valstybinę nepriklausomybę ir buvo svajojama, tai apie nepriklausomybės laimėjimą ir drauge iš karto Mažosios Lietuvos atvadavimą ir svajoti būtų buvę sunku.

Kada Didžiojo Karo ir Vokiečių okupacijos metu buvo pradėtas Lietuvos valstybės steigimo darbas, tai sunkios politinės šio darbo sąlygos taip pat neleido kelti Mažosios Lietuvos problemos. To, žinoma, jokiu būdu nebūtų leidusi okupacinė Vokiečių valdžia. Mažosios Lietuvos klausimas Lietuvos nepriklausomybės kūrime Didžiojo Karo metu buvo apeinamas tylomis. Tačiau Lietuvių širdyse ir jų valstybinėje ideologijoje šis klausimas, kad ir laikinai slepiamas, judo. Jei karą būtų laimėję Vokiečiai, tai aišku, kad jam iškelti aikštėn nebūtų progos ir galimumo, bet kažin, ar tada iš viso ir Didžiosios Lie-

tuvos valstybinė nepriklausomybė nebūtų vėl ilgesniam laikui palaidota.

15. Mažosios Lietuvos problema Paryžiaus 1919 m. Taikos Konferencijoje; Romano Dmovskio pasiūlymas ir Prancūzų politika

Vokiečių karo pralaimėjimas leido iškilti Mažosios Lietuvos klausimui.

1919 m. pradžioje Paryžiuje susirinkusioje Taikos Konferencijoje Lietuvai formališkai dalyvauti neteko, nes Lietuvių delegacijos, kuri nuvyko į Paryžių, Konferencija neįsileido. Tačiau savo notose Taikos Konferencijos pirmininkui Lietuvių, arba gal, tiksliau sakant, steigiamos Lietuvos valstybės, delegacija tarp kito ko iškėlė ir Lietuvių, apgyventų Rytų Prūsų srityse, valstybinio likimo klausimą. Atrodo, kad Lietuvos delegacijos notos nebūtų paveikusios Taikos Konferencijos ir jos aukštųjų ponų nusistatymo, nes jie iš viso tuo laiku nebuvo linkę rimtai žiūrėti į nepriklausomos Lietuvos valstybės problemą ir pačią Lietuvą kaip valstybinį vienetą, laikė tai nerimtu ir negyvybiniu sumanymu; tačiau šia kryptimi paveikė kitokios jėgos, nors jųjų veikimo tikslai ne tiktai nesutapo su Lietuvos valstybinės kūrybos tikslais, bet dargi jiems buvo kaip tik griežtai priešingi. Šios jėgos buvo Lenkai ir Prancūzai.

Lenkai iš viso daug lėmė abiejų gyvybinių Lietuvos valstybės klausimų — tiek Vilniaus, tiek Mažosios Lietuvos klausimo sprendime. Vilniaus problemos atžvilgiu Lenkų politikos veikėju buvo Maršalas Pilsudskis. Klaipėdos ar Mažosios Lietuvos problemą Lenkijos valstybiniais sumetimais iškėlė ne Pilsudskis, kuriam iš viso labiau rūpėjo jo mėgiami Rytai, bet Pilsudskio aršus priešas, nacional-demokratų vadas — Romanas Dmovskis. Romano Dmovskio (lenkų „endekų") koncepcijoje mažiau svėrė kaip tik Rytai. Jiems rūpėjo etnografinė Lenkija, kaip nacionalinės valstybės branduolys, su tokiais Rytų ir šiaurės rytų pakraščiais („kresais"), kuriuos, jų nuomone, būtų galima, įjungus į nacionalinę Lenkiją, polonizuoti. Didelės, sudėtingos Rytų Imperijos, apie kurią svajojo Pilsudskis, jie nenorėjo. Tad jie buvo linkę taikingai susiderėti su Rusais, pasidalinus su jais buv. Didžiosios

Kunigaikštijos žemes ir netgi didžiausią šių žemių dalį palikti Rusams, iš tikrųjų tatai vėliau ir buvo padaryta Rygos sutartimi. Užtai prieš Vokiečius jie buvo nusistatę griežtai ofenzyviškai ir karingai, nes ten Vakaruose buvo Lenkų etnografinės žemės, kurios jiems labai rūpėjo, ir jie suprato, kad dėl šitų žemių tarp Lenkijos ir Vokiečių kompromiso būti negalėsią, nes Vokiečiai geruoju savo pretenzijų į šias žemes (Poznanė, Aukštoji Silezija, Pamarė, Mozūrai) neišsižadės ir, net jų netekę, anksčiau ar vėliau mėgins revindikuoti; šios žemės — tai istorinio Vokiečių „Drang nach Osten" kelias. Vokiečių kontrofenzyvai, jų rytų ekspansijai sulaikyti reikėjo kiek galima neutralizuoti Vokiečių rytus. Tam reikėjo kiek galima suardyti Rytų Prūsus, kad ten, Rytų Prūsuose, atvaduotų etnografinių Vakarų Lenkijos Žemių užnugaryje negalėtų įsisteigti stiprus Vokiečių jėgų koncentravimo branduolys.

Lietuvos valstybę Dmovskis laikė nerimtu kūriniu, kuriuo negalima remtis kuriant apsaugos nuo vokiečių konstrukciją ir kuris negalėsiąs patarnauti Rytų Prūsams šachuoti, juo labiau kad ši nerimta „valstybė" (Lietuva) pati esanti ne kas kita, kaip vokiškas kūrinys, skiriamas Vokiečių intrigoms ir jų politinei spekuliacijai. Dmovskio sumanymu, Lietuva turėsianti būti aneksuota Lenkijai, kaip dalis tų Lenkijos rytų pakraščių, kurie skiriami polonizacijai, arba gal ir kaip tam tikras autonominis vienetas Lenkijos valstybėje; Lenkijos rankose tokia Lietuva jau ne tiktai nebūsianti Lenkams pavojinga, bet ir galėsianti būti panaudota priešvokiškajai Lenkijos apsaugai, kuri, tarp kito ko, reikštųsi Rytų Prūsų šachavimu.

Eidamas šia savo politine koncepcija ir drąsiai pradėdamas jai ruošti premisas, Dmovskis Taikos Konferencijoje iškėlė etnografinį (tautinį) lietuviškąjį titulą Rytų Prūsų teritorijai apkarpyti iš rytų, kad iš Rytų Prūsų rytuose būtų išskirtas ir į Didžiosios Lietuvos teritoriją bendram šios teritorijos likimui būtų įjungtas tam tikras plotas, neabejotinai etnografiškai lietuviškas. Ši Lietuvių tautiniams siekimams epizodinė, bet šiuo reikalu svarbi pagalba iš Lenkų nebuvo nei tikro draugiškumo aktas, nei paradoksas, bet aiškios tam tikros valstybinio Lenkijos intereso koncepcijos aktas. Tiesa, galų gale šiuo pasinaudojo ne Lenkija, kaip kad Dmovskis buvo sugalvojęs, bet kaip tik nepriklausoma valstybinė Lie-

tuva, tačiau Dmovskis, neįvertinęs Lietuvos gyvybinio pajėgumo, to nebuvo numatęs.

Savo memorandume Paryžiaus Taikos Konferencijai, kurioje Lenkijai buvo leista dalyvauti kaip jos nariui, Dmovskis, paminėjęs, kad būtina sujungti Lietuvą su Lenkija tam tikru autonominiu ryšiu, nurodė, kad ši Lietuva turėtų būti sudaryta iš buv. Kauno gubernijos, buv. Vilniaus gubernijos šiaurės vakarų dalies, buv. Suvalkų gubernijos šiaurinės dalies ir Rytų Prūsų teritorijos dalies tarp Nemuno ir buv. Rusų—Prūsų sienos. Ši Rytų Prūsų dalelė, skiriama aneksijai į Lietuvą, tai ir yra dabartinis Klaipėdos kraštas, sudaręs Mažosios Lietuvos dalį. Dmovskio koncepcija ir jo memorandumo tezės, be abejo, padėjo įvykdyti Klaipėdos krašto išjungimą iš Rytų Prūsijos ir paveikė Taikos Konferencijos rezoliucijas šiuo klausimu. Tai paveikė ypač Prancūzus ir galingą šios Konferencijos darbų vedėją ir instruktorių Žoržą Klemanso.

Tuo laiku Prancūzų politikoje Lenkijai buvo skiriamas svarbus vaidmuo. Prancūzija visuomet buvo suinteresuota tuo, kad jos konkurentė Vokietija būtų šachuojama iš rytų tam, kad negalėtų visos savo jėgos nukreipti į vakarus — prieš Prancūziją. Todėl ji ieškojo draugų bei sąjungininkų Europos rytuose. Prieš Didįjį Karą ir pačiame Kare tokiu sąjungininku jai buvo Rusų Imperija. Rusų Imperijai subyrėjus ir jos buvusioje teritorijoje įsikūrus Socialistinių Sovietinių Respublikų Sąjungai, šis sąjungininkas atkrito, nes Sovietai iš karto iš viso nebuvo linkę dėtis su buržuazinėmis valstybėmis, o juo labiau su Karą laimėjusiomis, iš kurių jie negalėjo tikėtis pritarimo savo siekiamajai pasaulinei revoliucijai. Tada Prancūzai atkreipė dėmesį į Lenkus, kurie Europos rytuose sudarė gana stambią valstybę tarp Vokietijos ir Sovietų, atsparią komunizmui ir aiškiai nusistačiusią prieš Vokiečius, iš kurių ji išskyrė savo etnografines vakarų sritis ir kelią į jūrą. Lenkai turėjo tapti Prancūzų sąjungininkais ir bendrininkais rytuose prieš Vokietiją. Todėl Prancūzai rėmė Lenkų valstybę ir buvo linkę pritarti jos ekspansijai ir jos politinei galiai rytuose, labiau pasitikėdami ją negu smulkiais valstybiniais vietos kūriniais Pabaltijoj, ypač jei šie kūriniai buvo atsparūs Lenkų hegemonijai. Be abejo, tuo laiku Prancūzai pritarė Dmovskio koncepcijai, nukreiptai tiek prieš Lietuvą,

tiek prieš Rytų Prūsus, nors epizodiškai iškėlusiai ir lietuviškąjį etnografinį principą Klaipėdos Krašto atžvilgiu.

16. Klaipėdos kraštas Versalio Taikos Sutarty

Dmovskio pasiūlymas buvo Taikos Konferencijos priimtas ir jo vaisiumi buvo Versalio Taikos Sutarties 99 §, kuris išjungė Klaipėdos kraštą iš Vokietijos.

Tačiau, išjungdama jį iš Vokietijos, Versalio Sutartis į Lietuvą jo neįjungė. Tai buvo visiškai loginga ir atitiko šią Prancūzų remiamą Dmovskio politiką, nes Lietuva dar nebuvo palaužta, neišsižadėjo savo nepriklausomos valstybinės kūrybos ir su Lenkija nebuvo valstybiškai susijusi; ji ir nebuvo pripažinta pasaulio taikos sprendėjų, tad ir formališkai būtų neloginga iš Vokietijos išskirti teritorijos dalį nepripažintos, vadinasi, Vokietijos kontrahentų pažiūromis teisiškai nesamos valstybės naudai.

Vis dėlto, kadangi Klaipėdos kraštas buvo skiriamas tajai politinei kombinacijai, kuriai tikėtasi sunaudoti Lietuvą, tai reikėjo jį iš karto bent jau išskirti iš Vokietijos, laikinai jį pavedant depozitan tųjų, kurie turėjo prižiūrėti šios kombinacijos įgyvendinimą. Drauge šis išskirtas ir depozite laikomas kraštas, Mažosios Lietuvos sklypas, turėjo suvaidinti politinio akstino, skatinančio Lietuvą pasiduoti ruošiamai kombinacijai, vaidmenį, nes buvo manoma, kad Lietuviai, viliojami perspektyvos įjungti Klaipėdos kraštą į Lietuvą, pasidarysią nuolaidesni.

Tad Versalio Taikos Sutartimi (jos 99 §) Vokietija išsižadėjo visų savo teisių ir titulų į Klaipėdos kraštą didžiųjų Santarvės valstybių *(„Piussances Alliées et associées")* naudai. Šios didžiosios Santarvės valstybės buvo penkios: Didžioji Britanija, Šiaurės Amerikos Jungtinės Valstybės (USA), Prancūzija, Italija ir Japonija (vėliau, USA senatui Versalio Sutarčiai nepritarus, USA iš šios kompanijos iškrito, liko keturios valstybės). Tačiau iš tikrųjų, kaip esu sakęs, tai nebuvo teritorijos įgijimo aktas šių didžiųjų valstybių naudai.

Atskirta nuo Vokietijos ši Mažosios Lietuvos teritorija atiteko ne šių valstybių valstybiniam suverenumui, tiktai jųjų *sui generis* mandatinio pobūdžio dispozicijai. Kad iš tikrųjų šitaip buvo — tai matyti tiek (bent iš dalies) iš to paties Sutarties 99 § 2 abzaco, tiek (juo labiau) iš Kon-

ferencijos Pirmininko Klemanso oficialaus atsakymo į Vokiečių delegacijos pastabas, pareikštas prieš šį nuostatą, kai Vokiečiams buvo pateiktas Sutarties projektas.

Santarvės valstybių vardu Klemanso Vokiečių delegacijai laišku pareiškė, kad Klaipėdos krašto išjungimas iš Vokietijos teritorijos **atitinkąs nacionalinį principą**, nes krašto gyventojų dauguma tiek savo kilme, tiek savo kalba esanti lietuviška, o toji aplinkybė, kad Klaipėdos miesto didžioji dalis yra vokiška, negalinti pateisinti šio krašto palikimo Vokiečių suverenume, juo labiau kad Klaipėdos uostas Lietuvai sudaro **vienintelį jos išėjimą į jūrą**. Tad, tęsia Klemanso laiškas, ir buvo nutarta Klaipėdą ir jos apylinkę perduoti Santarvės valstybėms būtent todėl, kad Lietuvių teritorijos likimas (statusas) dar nėra nustatytas. Šis oficialus Taikos Konferencijos pirmininko laiškas, parašytas Santarvės vardu Vokiečių taikos delegacijai, turėjo didelę teisinę svarbą, nes jisai sudarė autentišką Versalio Sutarties 99 § interpretaciją.

Šios autentiškos interpretacijos šviesoje aiškėja, kad Klaipėdos krašto išjungimas iš Vokiečių valstybinės teritorijos yra pagrįstas dviem principais: **a.** nacionalinės, būtent lietuviškos nacionalinės, teritorijos principu ir **b.** ūkiškuoju, vieninteliо Lietuvai į jūrą išėjimo principu. Vadinasi, abu išjungimo principai logingai veda į išjungtojo krašto įjungimą į Lietuvos nacionalinę teritoriją ir Lietuvai suteikia teisę reikalauti to įjungimo; jie steigia teisinį titulą Lietuvos teritorinei pretenzijai į šį kraštą ir tuo pačiu neigia bet kurias Santarvės valstybių pretenzijas įsigyti šią teritoriją. Tuo pačiu tatai reiškia, kad Santarvės valstybės, perimdamos Klaipėdos kraštą iš Vokietijos, teritoriniu atžvilgiu sau nieko neįgyja, bet pasiima pareigą prižiūrėti ir sutvarkyti šio Versalio Taikos Sutarties elemento įvykdymą. Tai sudaro jųjų *sui generis* reprezentacinį mandatą: jos gauna kraštą tam, kad jį įjungtų į Lietuvą tada, kada Lietuvos teritorijos valstybinis likimas (jos tarptautinis „statusas") bus nustatytas. Krašto joms perleidimas — tai nieko kita, kaip mandatinis depozitas, pavestas tiems, kurie iš viso prižiūri Versalio Taikos Sutarties įgyvendinimą.

Žinoma, tasai depozitas jųjų rankose turėjo ir kitą paskirtį: jisai turėjo vilioti Lietuvius ir juos raginti priimti tokį jųjų valstybinio likimo sprendimą, kuris bus Santarvės valstybių ruošiamas ir kuris Lietuvai užtikrins

Klaipėdos krašto įgijimą; Prancūzų gi aspiracijomis šis sprendimas turėjo vesti Lietuvą į uniją su Lenkija.

Tačiau tatai buvo tiktai politinis, bet ne teisinis santykio elementas, nes teisiškai Klaipėdos krašto įjungimui į Lietuvą, pagrįstam dviem nurodytais principais, jokia kita sąlyga nebuvo nustatyta, išskyrus tą vieną, kad Lietuvos statusas būtų nustatytas, o kaip jisai bus nustatytas — tatai iš anksto nepareikšta.

Santarvės valstybės Klaipėdos kraštą valdyti pavedė Prancūzams, kurie 1920 m. vasario mėn. perėmė kraštą iš Vokiečių komisaro. Klaipėdos krašto valdytoju tapo prancūzų generolas Odris, vėliau — Petisne.

17. Klaipėdos krašto problema Lietuvoje Valstybės Tarybos ir Steigiamojo Seimo metu

Nuo pat pradžios, kai tiktai buvo iškeltas Mažosios Lietuvos iš Vokietijos išjungimo klausimas — sujudo tiek vietos Vokiečiai, tiek vietos Lietuviai. Vietos Vokiečiai ėmė organizuotis ir varyti akciją prieš krašto įjungimą į Lietuvą. Vietos Lietuviai ėmė organizuotis ir veikti atvirkščiai.

Dar 1918 m. pabaigoje įsisteigusi „Prūsų Lietuvių Susivienijimo Tautos Taryba", kuri iš karto turėjo galvoje visą Mažąją Lietuvą, vėliau, paaiškėjus, kad iš Vokietijos bus išjungtas tiktai Klaipėdos kraštas, ėmė ruošti faktinį šio krašto sujungimą su Lietuvos Valstybės Tarybos kuriama Lietuvos valstybe. 1919 m. pabaigoje ir 1920 m. pradžioje Prūsų Lietuvių Tautos Taryba įėjo į kontaktą su Lietuvos valstybės Taryba, kuri 1920.III.20 iškilmingai kooptavo į savo sąstatą Prūsų Lietuvių Tautos Tarybos atstovus. Taip pat kaip jau žinome iš pirmosios šių paskaitų dalies, Valstybės Taryba, paskelbdama Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą, į rinkimų apygardų sąrašą buvo įrašiusi ir „Prūsų Lietuvą", pavesdama jai 9 mandatus Steigiamajame Seime; šiuo savo vienšališku aktu ji, taip sakant, aneksavo „Prūsų Lietuvą" (suprask: Klaipėdos kraštą) į valstybinę Lietuvos teritoriją, nors, žinoma, šios aneksijos įvykdyti nepajėgė, nes Prancūzų valdomojo Klaipėdos krašto savo dispozicijoje neturėjo; ir Klaipėdos krašto rinkimai į Lietuvos Steigiamąjį Seimą įvykti negalėjo ir neįvyko. Šie aktai — Mažosios Lietu-

vos „Tautos Tarybos" atstovų kooptavimas į Lietuvos Valstybės Tarybą, taip pat „Prūsų Lietuvos" įjungimas į rinkimų apygardas — iš tikrųjų buvo labiau deklaratyviniai negu teisiškai realūs ir sudarė tiktai Lietuvos pasiryžimo reikalauti įjungti Klaipėdos kraštą į Lietuvos valstybę demonstraciją. Tarptautinės teisės atžvilgiu šie vienšališki aktai jokios teisės Lietuvai suteikti negalėjo. Be nurodytų teisinių titulų, kuriuos jai sudarė Paryžiaus Taikos Konferencijos pareiškimai, Lietuva nieko kito Klaipėdos krašto atžvilgiu dar neturėjo.

Steigiamajam Seimui susirinkus, anieji Valstybės Tarybos aktai neteko teisinės tikrenybės. Jokių, nei išrinktų, nei kooptuotų Klaipėdos krašto atstovų Steigiamajame Seime nebuvo. Tuo tarpu ir Prancūzų valdymas Klaipėdos krašte nusistojo, ir Lietuva tapo labiau įtraukta į teisinį tarptautinį bendradarbiavimą ir tuo pačiu turėjo labiau skaitytis su tarptautinės teisės veiksniais ir demonstratyvinių vienšališkų aktų, priešingų tarptautinei teisinei tikrenybei, jau kartoti arba remtis jais negalėjo. Tačiau Klaipėdos krašto problema liko gyva ir politiškai aktuali.

1920 ir 1921 metai jokio pakeitimo į Klaipėdos krašto padėtį neįnešė. Tuo laiku Lietuvos užsienių politikoje centrinis buvo jos rytų sienų klausimas: buvo sudaryta Taikos Sutartis su Sovietais, buvo mėginama tvarkyti ir teisiškai išspręsti santykius su Lenkais. Vilniaus ir Lietuvos Rytų problema stovėjo pirmoje vietoje: Vilniaus grąžinimas Lietuvai (59), Suvalkų Sutartis su Lenkais, Želigovskio žygis į Vilnių, plebiscito sumanymai, Briuselio derybos ir Himanso projektai, šių pastangų fiasko kiek slopino Klaipėdos problemą, bet drauge ir veikė jos sprendimo perspektyvas. Problema buvo gyva ir jautri, savaime ji buvo Lietuvai aktuali, bet sąlygos jai išspręsti dar nebuvo subrendusios. Lietuvos valstybė dar nebuvo tarptautiškai pripažinta *de jure*, o einant Paryžiaus Taikos Konferencijos pareikštais principais, Lietuvos teritorijos teisinio tarptautinio „statuso" (vadinasi, jos valstybinio likimo) nustatymas kaip tik sudarė pamatinę sąlygą įjungti Klaipėdos kraštą į Lietuvos teritoriją.

Kaip esame sakę, Prancūzai, kurių rankose buvo Klaipėdos krašto valdymas, buvo linkę Klaipėdos įjungimą į Lietuvą sieti su pačios Lietuvos jei ne visišku įterpimu į Lenkiją, tai bent kuriuo nors jos su Lenkija sukombinavimu federacijos ar unijos pagrindais ir žiūrėjo į Klai-

pėdos kraštą kaip į atutą (kozirį) politiniam spaudimui šia kryptimi į Lietuvą. Tatai ryškiai pasireiškė Briuselio derybų metu: Himansas, kuris Lietuvių—Lenkų deryboms vadovavo Briusely, kaip jų pirmininkas ir mediatorius, laikydamasis Santarvės politinio nusistatymo, aiškiai pabrėžė, kad jo, Himanso, projekto priėmimu būtų susijęs Klaipėdos krašto perdavimas Lietuvai. Kitaip sakant, jei Lietuva būtų įėjusi į konfederaciją su Lenkais, kurią numatė šis projektas, ji tuojau gautų Klaipėdos kraštą. Tačiau, kaip žinoma, Himanso projektas nebuvo priimtas ir Klaipėdos krašto likimas tais 1921 metais nebuvo išspręstas.

Lietuvos vyriausybei ir Steigiamajam Seimui labai rūpėjo šis klausimas. 1921 m. lapkričio mėn. socialdemokratų frakcija buvo pateikusi vyriausybei interpeliaciją dėl Klaipėdos krašto klausimo. Atsakydamas į šią interpeliaciją, Užsienių reikalų Ministeris pasisakė už Klaipėdos krašto įjungimą į Lietuvą, suteikiant kraštui autonomiją Lietuvos valstybėje. Frakcijoms pasitarus ir susitarus, 1921.XI.11 Steigiamojo Seimo posėdyje buvo pasiūlyta ir visais balsais priimta rezoliucija, reikalaujanti įjungti Klaipėdos kraštą į Lietuvą ir pasisakanti už tai, kad jam Lietuvos valstybėje būtų suteiktos demokratiniais pagrindais sutvarkyto autonominio vieneto teisės vietos ūkio, administracijos, mokesčių, darbo ir socialinės apsaugos, teismų, švietimo, kultūros ir tikybos reikalų srity. Ši Steigiamojo Seimo rezoliucija turėjo konstitucinio pasižadėjimo pobūdį, tačiau, žinoma, šio tarptautinio teisės klausimo viena išspręsti nepajėgė.

18. „Freištatinės" kombinacijos dėl Klaipėdos 1921 m. ir 1922 m. ir Lietuvos de jure pripažinimas

Tuo tarpu Klaipėdos klausimo padėtis buvo labai neaiški, nes jo sprendimą ryškiai veikė įvairių veiksnių politinės spekuliacijos. Klaipėdos krašto Vokiečių tarpe ėmė reikštis palinkimai į t. vad. „Freištatą", vadinasi, į atskiros, bent pusiau suvereninės, Klaipėdos valstybėlės, panašios į Laisvąjį Dancigo Miestą, sudarymą. Šioms tendencijoms ne tiktai pritarė, bet jas tiesiog ragino Lenkai ir krašto okupantai Prancūzai, kurie pataikavo savo sąjungininkų Lenkų politiniams siekiams. Lenkams, lai-

kantiems Vilniaus kraštą ir faktiškai izoliavusiems Lietuvą nuo Sovietų, besiruošiantiems vienšališkai spręsti Vilniaus krašto prolenkišką likimą Vilniaus Seimo metodu (60), rūpėjo suspausti Lietuvą iš abiejų pusių, apsupti ją ir iš vakarų ir tuo sulaužyti jos atsparumą arba, laikant ją nuo visų izoliuotą, bent paraližuoti.

Pačių Vokiečių tarpe nebuvo vieningo nusistatymo. Reicho Vokiečiai, kurie pavojingiausiu Reicho priešu rytuose tuomet laikė Lenkus, nusimanydami, kad Lenkija palaiko „freištatinę" liniją tam, kad išlaikytų savo įtaką Klaipėdoje tiek prieš Lietuvą, tiek prieš Rytų Prūsus ir sunaudotų Klaipėdos „Freištatą" lenkiškajai ne tiktai antilietuviškajai, bet ir antivokiškajai politikai, su tam tikru nepasitikėjimu žiūrėjo į Lenkų—Prancūzų akciją ir eventuališkai buvo linkę pritarti prolietuviškam sprendimui. Užtai Klaipėdos Vokiečiams daugiausiai rūpėjo išvengti krašto sujungimo su Lietuva, ir todėl jų tarpe lenkiškai prancūziška „Freištato" kombinacija rasdavo pritarimą.

Vietos Lietuviai laikėsi prolietuviško nusistatymo, bet buvo bejėgiai paveikti Prancūzų politiką Klaipėdoje, o pati Lietuva daug jiems padėti negalėjo. Šitokia padėtis truko per visus 1922 metus.

Tačiau jau 1921 m. Lietuva buvo įleista į Tautų Sąjungą, o 1922 m. Santarvės Valstybės formališkai pripažino ją *de jure*. Politiniu spaudimu nepavyko Lietuvos priversti susidėti su Lenkija. Teko pripažinti ir buvo pripažinta kaip tik N e p r i k l a u s o m o j i Lietuvos valstybė. Tačiau kažin, ar šis *de jure* pripažinimas, bent pas kai kuriuos Santarvės narius, neturėjo paslėpto spekuliatyvinio tikslo. Yra tam tikrų duomenų manyti, kad Lietuvai suteiktą jos pripažinimą pripažįstantieji laikė tam tikra kompensacija už ruošiamąjį prolenkišką Vilniaus klausimo sprendimą, kuris turėjo sankcionuoti *status quo*.

Formališkai, einant 1919 m. Paryžiaus Taikos Konferencijos oficialiais pareiškimais, Lietuvos valstybės *de jure* pripažinimas būtų turėjęs paveikti Klaipėdos krašto įjungimą į Lietuvą. Tačiau Santarvės valstybės ne tiktai neskubėjo padaryti tų išvadų, bet aiškiai pataikavo freištatininkų judėjimui, o Prancūzų okupacinė valdžia Klaipėdoje darė visa tai, kas galėjo freištatininkams palankų sprendimą paruošti. Galimas daiktas, kad buvo manoma, jog apsupus Lietuvą iš dviejų šonų, išsprendus jos nenaudai abi jos gyvybines problemas (Vilniaus ir Klaipė-

dos), ši „nepriklausoma" pripažinta, bet netekusi savo gyvybinių nervų Lietuva būsianti priversta pati pulti į Lenkijos glėbį, kad šiuo būdu atgautų prarastą kontaktą su jūra ir su rytais. Tada formalus jos nepriklausomybės pripažinimas, laikinai ją nuraminęs ir užmigdęs jos nepasitikėjimą Santarve, gal net būtų palengvinęs sulaužyti jos atkaklų atsparumą ir privertęs ją nesispirti ir pačiai pagalvoti apie savo padėtį ir paieškoti kelių į valstybinį kompromisą su Lenkais. Bet jei iš tikrųjų tokie buvo sumanymai, tai čia apsirikta. Lietuviai ryžosi paimti iniciatyvą į savo rankas.

19. Klaipėdos 1923 metų sausio mėnesio sukilimas

1923.I.9 Klaipėdos krašte, Šilutėje, vietos Lietuvių veikėjai įsteigė „Krašto Gelbėjimo Komitetą", kuris turėjo visus revoliucinio sąmokslo požymius. Komitetas pasiskelbė perimąs į savo rankas krašto valdžią, paskelbė vyriausybę (direktoriją) ir tuo pačiu atpalaidavo kraštą nuo okupacinės (mandatinės) Prancūzų valdžios. Toks krašto politinės emancipacijos paskelbimas tuo pačiu buvo nukreiptas ne tiktai prieš Prancūzus, bet ir prieš Santarvę, kaip krašto likimo sprendėją. Kraštas turėjo apsispręsti pats savo jėgomis ir savo nusistatymu.

Tai buvo sukilimas, kurį reikėjo ne tiktai paskelbti, bet ir vykdyti. Sukilimas buvo įvykdytas ir laimėtas. Prancūzų okupacinė įgula Klaipėdos mieste buvo sukilėlių nuginkluota, o Prancūzai iš krašto valdžios pašalinti.

Santarvės valstybės kaltino Lietuvos vyriausybę, kad tai jinai inscenizavusi sukilimą, grasino Lietuvai, Lietuvos vyriausybė protestavo, Santarvės Ambasadorių Konferencija nusiuntė į Klaipėdą komisiją įvykiams ištirti.

Tuo tarpu, sukilimui įvykus, Krašto Gelbėjimo Komitetas Klaipėdoje, kuris tapo krašto valdžios šeimininku, tuoj paskelbė Klaipėdos krašto įjungimą į Lietuvos valstybę 1921.XI.11 Steigiamojo Seimo deklaruotos autonomijos pagrindais ir jau sausio 24 d. Lietuvos Seimas priėmė rezoliuciją, sveikinančią naują Klaipėdos valdžią ir jos pasiryžimą jungtis su Lietuva ir patvirtinančią 1921.XI.11 deklaruotą autonomiją.

Iš karto Santarvė reikalavo, kad būtų atstatyta teisėta padėtis *(status quo ante)*, ypatingai gi nervinosi Len-

kija, kurios sumanymus sukilimas sugriovė. Tačiau iš kitos pusės prieš Lenkijos grasinimus ėmė grasinančiai kalbėti Sovietai, o Gelbėjimo Komitetas ir Klaipėdos sukilėlių vadovybė griežtai pasisakė prieš bet kuriuos mėginimus įsikišti į krašto reikalus ir atstatyti sugriautą padėtį. Pasirodė, kad įvykių likvidavimas paprastu *status quo ante* atstatymu nėra taip lengvas ir gresia visokiomis tarptautinėmis komplikacijomis. Tada Santarvės valstybės pakeitė frontą ir pačios ėmė ieškoti kompromisinio susidariusios padėties sprendimo, nusileisdamos pamatiniam Lietuvos reikalavimui, teisiškai pagrįstam tais titulais, kurie buvo pačios Santarvės pareikšti Paryžiaus Taikos Konferencijoje. Lietuvai siunčiamų notų tonas vasario mėnesį staiga pasikeitė — pradėta kalbėti apie tokį klausimo sutvarkymą, kuris išlaikytų ir Santarvės prestižą ir sankcionuotų Lietuvos titulus į Klaipėdos kraštą.

20. Klaipėdos krašto perleidimas Lietuvai Santarvės Ambasadorių konferencijos 1923.II.16 nutarimu

Pagaliau 1923.II.16 Santarvės Ambasadorių Konferencija Paryžiuje, sudaranti tarptautinį Taikos vykdomąjį organą, savo nutarimo iškilmingumui pakelti ir palankumui Lietuvai pabrėžti tyčia pasirinkusi šią Lietuviams brangią ir simbolinę vasario 16 dienos datą, priėmė principinį nutarimą apie Klaipėdos krašto pripažinimą Lietuvai. Šis 1923.II.16 Ambasadorių Konferencijos nutarimas, padarytas Santarvės valstybių vardu, konstatuoja, kad, kaip mes jau esame sakę, Klaipėdos kraštas iš Vokietijos išjungtas kaip tik tam, kad jisai būtų sujungtas su Lietuvos teritorija, o kadangi Lietuvos valstybė jau yra pripažinta *de jure* ir tokiu būdu jos tarptautinė padėtis teisiškai jau yra sutvarkyta, tai šiam įjungimui įvykdyti dabar jau nebėra tų kliūčių, kurios buvo 1919—1920 m., kada Klaipėdos krašto suverenumas buvo pavestas (iš tikrųjų deponuotas) Santarvės valstybėms.

Klaipėdos krašto suverenumo perleidimas Lietuvai šiame nutarime lydimas tam tikrų sąlygų, kurių svarbiausios yra šios:

a. Klaipėdos krašto autonomija su „reprezentaciniu režimu" (suprask: reprezentacine demokratine autonomi-

nės valdžios santvarka), dviem oficialinėmis kalbomis (lietuvių ir vokiečių) ir visų asmenų lygybės principu;

b. Klaipėdos krašto autonomijos statutą paruoš Ambasadorių Konferencija, dalyvaujant Lietuvai ir paties Klaipėdos krašto atstovams;

c. Vandens ir sausumos keliais per Lietuvą tranzito laisvės ir Klaipėdos uostu naudojimosi užtikrinimas ypač Lenkų valdomiems kraštams, kurie per Klaipėdą išeina į jūrą;

d. Ypatinga Klaipėdos uosto administracija ir laisvoji zona uoste su prekybinio pobūdžio lengvatomis, ypač Lenkijos reikalams;

e. Tam tikri rezervai dėl padarytų administracijos ir okupacijos išlaidų atlyginimo, dėl viešųjų turtų Klaipėdos krašte ir dėl karo išlaidų naštos;

f. Atitinkamos konvencijos tarp Lietuvos ir Santarvės valstybių sudarymas.

21. Derybos dėl konvencijos ir Paryžiaus 1924.V.8 Konvencija dėl Klaipėdos krašto

Prasidėjo derybos Klaipėdos autonomijos statutui ir konvencijai sudaryti. Smulkiai visos šių derybų eigos mes čia nežiūrėsime. Su Ambasadorių Konferencija Lietuvai šiuo reikalu susitarti nepavyko; viena didžiausių kliūčių susitarti buvo ta, kad Ambasadorių Konferencija buvo nusistačiusi suteikti Lenkijai tokių lengvatų ir privilegijų Klaipėdos uoste, kurias Lietuva laikė įžeidžiančiomis jos suverenumą, pavojingomis ir nepriimtinomis.

1923 m. rugsėjo mėn. šios derybos, vedamos Paryžiuje, iširo, nes nei Lietuva, nei Ambasadorių Konferencija kita kitai nusileisti nesutiko. Ambasadorių Konferencija, nepajėgdama klausimo išspręsti ir sutvarkyti, ginčą perkėlė į Tautų Sąjungą Ženevoje.

Tautų Sąjungos Taryba, 1923 m. gruodžio mėn. apsvarsčiusi klausimą ir nežiūrėdama Lenkijos atstovo protesto, ginčo sprendimą suprojektuoti pavedė tam tikrai trijų narių komisijai, vadinamai Normano Devio komisija. Šioje komisijoje Santarvės valstybių atstovų nebuvo; ją sudarė USA atstovas Normanas Devis, komisijos pirmininkas, ir Olandijos bei Švedijos atstovai, vadinasi, neutralinių valstybių atstovai, valstybių, nesuinteresuotų

ypatingu prolenkišku ginčo išsprendimu. Devio Komisija buvo Tautų Sąjungos Tarybos paskirta 1924 m. vasario mėn.; ji tuojau ėmė veikti, nuvyko į Klaipėdą, į Kauną, į Varšuvą, o grįžusi į Ženevą, ėmė tartis su Lietuvos delegacija. Tų pačių 1924 m. kovo mėn. Devio Komisija jau visais klausimais buvo susitarusi su Lietuviais, ir konvencijos projektas, kurio priedus sudaro Klaipėdos krašto autonomijos statutas, Klaipėdos uosto statutas ir Tranzito sutvarkymas, buvo paruoštas ir pateiktas Tautų Sąjungos Tarybai. Nei Lenkų atstovo dalyvavimas Klaipėdos uosto administracijoje, nei tam tikros zonos uoste Lenkijai suteikimas, nei ypatingas tranzitas ar susisiekimas per Lietuvos teritoriją tarp Lenkijos ir Klaipėdos, išskyrus miško plukdymą, nebuvo Konvencijos projekte rezervuotas, kaip kad norėjo Ambasadorių Konferencija.

Tautų Sąjungos Taryba Deviso projektą priėmė ir 1924 m. V. 8 Konvencija (su priedais) buvo pasirašyta Paryžiuje (61). Ji yra sudaryta tarp iš vienos pusės Lietuvos ir iš antros — Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos.

22. Klaipėdos krašto autonomijos Statutas ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Tribunolo Hagoje 1932.VIII.11 sprendimas

Be abejo, Konvencija, lygiai kaip autonomijos statutas, sudarąs jos priedą, turėjo žymių trūkumų; buvo spragų, neaiškumų, tad buvo dirva įvairiems nesusipratimams, ginčams dėl nuostatų interpretacijos ir dėl kompetencijos suskirstymo tarp centro valdžios ir autonominių organų, tačiau teisinė Klaipėdos padėties Lietuvos valstybėje konstrukcija yra aiški: Klaipėdos kraštas Lietuvos valstybėje sudaro autonominę provinciją; jis yra Lietuvos suverenume, vadinasi, jis jokio savo originalinio galios šaltinio neturi ir turi tos galios tiek, kiek jam Lietuva yra suteikusi statutu.

Jei kartais buvo reiškiamos kitokios pretenzijos, jei iš Vokiečių pusės buvo mėginama konstruoti suverenumo padalinimo teorija, laikanti Klaipėdos kraštą t. vad. *„Staatsfragmentu"* (rudimentine valstybe) ir pagrįsta tam tikromis statuto teksto spragomis, tai šitokioms tezėms galą padarė principinis šiuo klausimu Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Tribunolo Hagoje 1932.VIII.11 spren-

dimas, kuris nustatė autoritetingą ir tvirtą Konvencijos ir statuto interpretaciją kaip tik pamatiniu valstybinės problemos klausimu. Lietuvos suverenumas Klaipėdos krašte yra visiškas, jokių jo padalinimo pėdsakų, jokio rudimentinio atskiro Klaipėdos krašto suverenumo nėra: Klaipėdos kraštas sudaro Lietuvos valstybinės teritorijos integralinę dalį, kuriai buvo suteikta autonomija, tiesa, gana plati, bet tesudaranti tiktai decentralizacijos reiškinį; ir tiktai šios autonomijos atžvilgiu jisai Lietuvos valstybėje sudaro vienetą.

Iš esmės nesvarbu buvo tatai, kad statutas turėjo spragų ir neaiškumų. Žinoma, tai kartais galėjo sudaryti tam tikrų nepatogumų ir sunkumų, bet, antra vertus, joks naujas teisės kūrinys negali būti tobulas ir negali savo nuostatais viską iš anksto numatyti ir *à priori* išspręsti; per didelis smulkmeniškumas, stengimasis viską iš anksto reglamentuoti nepaliekant jokio lankstumo, taip pat būtų pavojingas. Užtenka, kad konstrukcijos principai būtų aiškūs ir tvirti, o išvados bus padarytos teisinės interpretacijos metodais. Pamažu, atskirais interpretaciniais aktais ir precedentais spragos buvo užpildomos, neaiškumai išaiškinami ir statutinis kūrinys aiškėjo, tobulėjo, įgijo preciziškumo ir gyvenimiško lankstumo. Nuo savo įkūrimo iki 1938 m. rudens Klaipėdos statutas jau pergyveno ilgą ir rimtą interpretacinio adaptavimo (pritaikymo) procesą ir jau tapo daug aiškesnis ir labiau preciziškas; doktrina, valstybinė praktika, teismo sprendimai, jų tarpe ypač minėtas Hagos Tribunolo sprendimas, bendradarbiavo šiame svarbiame kūrybinės interpretacijos darbe.

Tokiu būdu 1923—1924 m. Lietuvos vakarų problema (Klaipėdos kraštas ir uostas) buvo teisiškai išspręsta Lietuvos laimėjimu.

Lietuvos valstybė, kuri jau kiek anksčiau arbitražu ir sutartimi su Latviais į savo teritoriją įjungė nedidelį pajūrio sklypą su Palanga ir Šventosios žiotimis, dabar savo teritoriją išplėtė į Klaipėdos kraštą su Kuršių Neringos dalimi ir patogiu jūros uostu. Klaipėdos krašto autonomijos mes čia neanalizuosime, nes mūsų dėstymo sistemoje tatai sudarė atskirą kursą. Čia tiktai pažymėsime, kad šios autonomijos statutas tam tikru atžvilgiu buvo dvilypis teisės aktas. Jisai buvo ir tarptautinės, ir Lietuvos konstitucinės teisės aktas. Kaip aktas, paskelbtas Lietuvos valstybės valdžios ir suteikiąs tam tikrai vals-

tybinės teritorijos daliai oktrojuotą plačią autonomiją, jis buvo valstybės vidaus legislacijos aktas, sudaręs Lietuvos konstitucinės teisės elementą. Bet kadangi šio akto išlaikymą Lietuvos valstybė sutiko padaryti sau tarptautinio pasižadėjimo objektu, tai šia prasme statutas sudarė tarptautinės teisės elementą ir buvo aneksuotas į konvenciją tarp Lietuvos valstybės ir keturių kosignatarinių valstybių (Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos). Tačiau jokiu būdu jis negalėjo būti laikomas kontraktiniu dvišališku aktu tarp Lietuvos valstybės ir Klaipėdos krašto, kuris, būdamas įjungtas į Lietuvos valstybę, negalėjo būti jos paritetiniu kontrahentu.

Bet ir iš viso nuomonė, jog Klaipėdos autonomijos statutas esąs tiktai tarptautinės konvencijos aktas, ir iš šios nuomonės daromos išvados, jog Lietuva gavusi ne visišką valstybinį suverenumą į Klaipėdos kraštą, o tiktai tiek teisių ir galios, kiek jai pavedąs statutas, yra iš esmės klaidinga. Tai buvo tezė, kurią Tarptautinio Teisingumo Tribunole Hagoje 1932 m. mėgino ginti kai kurie signatarų agentai prieš Lietuvą (Italų agentas Pilotis) ir kurią pasmerkė šio Tribunolo sprendimas. Jei statutas būtų konvencijos aktu, tai Lietuva tegalėtų pretenduoti tik į tai, kas statute užfiksuota ir paminėta jos naudai, o kas nepaminėta, to jokiu būdu jinai savintis negalėtų, nes tatai būtų buvę už susitarimo ribų ir neturėtų teisinio titulo. Visiškai kitokius santykio ir Statuto nuostatų interpretacijos metodus mes gausime tada, kai statutą laikysime ne sutartimi, bet vienšališkai oktrojuotu Lietuvos valstybės aktu. Tada, remdamiesi Lietuvos valstybiniu suverenumu, sudarančiu statuto šaltinį, mes turėsime konstatuoti, kad statutas nustatė ne Lietuvos valstybės teises, nes šios teisės glūdi pačiame suverenume ir joms nereikia statutinio titulo, bet nustatė kaip tik autonominio Klaipėdos krašto teisės ir autonomijos ribas, nes kaip tik pastarosios teisės buvo įsteigtos statutu, kuris joms yra titulas; vadinasi, tada mes turėsime konstatuoti, kad Klaipėdos autonomija apėmė tiktai tai, kas buvo numatyta statute, o viskas, kas liko, kas nebuvo statuto pavedama kraštui, tas buvo valstybės galioje kaip jos suverenumo atributas. Kad iš tikrųjų šitaip buvo, mes matome iš to, kad statutas yra išskirtas iš konvencijos teksto ir pati konvencija kaip tik nustato Lietuvos valstybės suverenumą Klaipėdos krašte ir garantuoja jam autonomiją būtent tokią, kokia buvo suteikta Lietuvos

valstybės statutu, taip pat iš to, kad statuto tekstas buvo suredaguotas kaip Lietuvos valstybės skelbiamas ir jos oktrojuotas aktas. Statutas yra konvencijos priedas ir elementas tiktai ta prasme, kad Lietuvos su signatarais buvo susitarta, jog Lietuva pasižada būtent šitą, tačiau jos pačios skelbiamą ir signatarams žinomą bei jų aprobuotą statutą išlaikyti, nekeisdama jo nuostatų autonomijos siaurinimo kryptimi kitaip, kaip tiktai pačiame statute numatyta tvarka. Tiktai šia prasme jisai buvo konvencijos elementas, tačiau kaip toks buvo įterptas į pamatinius konvencijos principus, kurių struktūra yra pagrįsta Lietuvos valstybės suverenumu. Tokia ir yra Hagos Tribunolo 1932.VIII.11 sprendimo interpretacinė tezė (62), kuri palaidojo visokius mėginimus konstruoti Klaipėdos „Staatsfragmentą", paveldėtus iš „Freištato" sumanymų, likviduotų 1924.V.8 konvencijos aktu.

23. Klaipėdos autonomijos statuto konstitucinio pobūdžio problema

Dėl Klaipėdos autonomijos statuto kyla dar vienas klausimas, kuriam išžiūrėti kaip tik yra tinkama vieta Lietuvos konstitucinės teisės kurse: ar šis statutas buvo paprastas įstatymas, ar formalinės konstitucinės teisės aktas. Šis klausimas buvo aktualus bet kuriai Lietuvos valstybės konstitucijai veikiant (žinoma tol, kol veikė šis statutas). Klausimas doktrinoje yra ginčytinas; nuomonės nesutampa.

Mes žinome, kad Lietuvos valstybė teisiškai tvarkosi rašytosios konstitucijos, t. y. teisės nelygybės (63), metodu. Lietuvos konstitucijos keitėsi, tačiau bendra joms yra tai (ypač pradedant 1922 m. konstitucija), kad jos visos yra kiek nelanksčios, kitaip sakant, joms pakeisti nustatoma kitokia, kiek sudėtingesnė, tvarka, negu kad šiaip įstatymams leisti ir keisti, o tatai reiškia, kad tarp konstitucijos, kaip formalinės konstitucinės teisės, ir šiaip paprasto įstatymo yra tam tikras superordinacijos ir subordinacijos ryšys. Tokiu būdu rašytoji konstitucija (arba formalinė konstitucinė teisė) ir šiaip įstatymas (paprastasis įstatymas) sudaro dvi skirtingas, formalines, nelygios galios teisės normų kategorijas, kurių pirmoji (konstitucija) savo nuostatais imperatyviškai valdo antrąją (paprastąjį įstatymą), o už tai antroji (paprastasis

įstatymas) pasiduoda ir negali prieštarauti pirmajai (konstitucijai). Į kurią gi dviejų kategorijų įeina Klaipėdos autonomijos statutas?

Žymus Klaipėdos krašto konvencijos (Paryžiaus 1924.V.8 konvencijos) ir Klaipėdos statuto komentatorius Lietuvos teisinėje literatūroje p. Jokūbas Robinzonas atmeta Klaipėdos statuto kvalifikavimą kaip pagrindinį valstybės įstatymą ir tuo, žinoma, neigia jo priskyrimą formalinei konstitucinei teisei. Jisai sako (**„Klaipėdos Krašto Konvencijos Komentaras"**, Kaunas, 1934 m., I tomas, 232 psl.): „... tokia hipotezė reikštų, kad Valstybė turi bendrai vadovautis Statutu, kaip pagrindiniu Valstybės Įstatymu. Be abejo, kad tokia išvada būtų nepamatuota. Kitaip yra su klausimu, ar Statutas yra pamatinis įstatymas Klaipėdos Kraštui. Į tą klausimą reikia teigiamai atsakyti".

Kad Klaipėdos statutas nėra inkorporuotas į Lietuvos Valstybės Konstitucijos aktą, tai tiesa. Taip pat tiesa, kad tam tikra prasme jisai yra subordinuotas Valstybės konstitucijai. Tatai seka iš paties Statuto 6 §, kuris skamba šitaip:

„Nesant priešingų dispozicijų šiame Statute, Klaipėdos Teritorijos vietiniai organai vykdys savo galią, kaip ji yra pripažinta šiuo Statutu, prisitaikindami prie Lietuvos Konstitucijos principų".

Vadinasi, autonominė galia yra konstitucijos veikiama ir jai subordinuota bent tiek, kiek pačiame Statute nėra tiesioginių konstitucijai priešingų nuostatų; mano nusimanymu, iš šio bendro nuostato reikia padaryti dar tą išvadą, kad konstitucija ne tiktai betarpiškai veikia ten, kur statute yra kokia spraga, bet taip pat savo „principais" stilizuoja ir nudažo, t. y. paveikia ir pačių Statuto nuostatų interpretaciją ir prasmę, išskyrus tiktai tai, kas Statute jai yra kategoringai priešinga. Tad jos veikimas į autonomiją yra iš dalies imperatyvinis, iš dalies gi vadovaujantis, kaip *sui generis* orientacinis principų kelrodis.

Tačiau vis dėlto visur ten, kur pasireiškia kolizija tarp statuto nuostatų iš vienos pusės ir konstitucijos nuostatų ir net principų iš antros — ten pirmenybę turi,

o tuo pačiu teisiškai nusveria statuto nuostatai. Tatai yra pirmas konstatavimas, kuris verčia teisinę Statuto galią laikyti kitokią, negu kad šiaip paprastų įstatymų galią, nes paprastasis įstatymas, kaip tatai seka iš konstitucijos (1922 m. konstitucijos 3 § pakartotas ir 1928 m. konstitucijoje), niekuomet konstitucijos nuostatų nukonkuruoti negali.

Vadinasi, Statutas, kiek jojo nuostatai yra priešingi konstitucijos nuostatams, sudaro **teisinę išimtį** iš konstitucijos; kitaip sakant, Valstybės konstitucija imperatyviškai veikia su Klaipėdos statuto nustatytomis išimtimis šio krašto atžvilgiu. Be to, tos išimtys gali būti pašalintos tiktai statuto, o ne konstitucijos keitimo tvarka. Vadinasi, tų išimčių ribose Statutas, kuris šiaip kitais atžvilgiais pasiduoda konstitucijai, sudaro *sui generis* konstitucinį priedą, papildantį ir iš dalies pavaduojantį vienos valstybės srities konstitucijos nuostatus (tačiau ne visus).

Pabrėžtina ir tai, kad tos statutinės išimtys iš konstitucijos nėra tvirtai ir absoliutiškai užfiksuotos. Būtent, jeigu konstitucija būtų taip pakeista, kad tam tikri nauji jos nuostatai būtų priešingi tokiems Klaipėdos statuto nuostatams, kurie buvo visiškai suderinti su senosios konstitucijos nuostatais ir kurie tokiu būdu iki tol jokios išimties iš konstitucijos nesudarė, tai dabar jie taps išimtimi ir išlaikys visišką savo galią — konstitucijos pakeitimas jų nereformuos.

Jei tokiu būdu konstitucija pajėgia veikti Statutą tiktai tiek, kiek jo nuostatai nėra priešingi josios nuostatams, o jeigu priešingumas yra, tai Statuto ji nepaveikia, tai paprastasis įstatymas juo labiau negali paveikti Statuto. Statutui (jo nuostatams) pakeisti pačiame Statute buvo nustatyta kitokia tvarka, negu kad šiaip paprastiems valstybės įstatymams leisti. Ir jau tuo pačiu savaime Statutas išsiskiria iš paprastųjų įstatymų kategorijos; jo nuostatai ne tiktai nustato sritį, į kurią paprastas valstybės įstatymas iš viso negali kištis, bet ir sudaro šiam įstatymui pagrindinę teisę, kurios normų tasai įstatymas negali keisti.

Šiuo atžvilgiu Klaipėdos Statuto, kaip pagrindinės nelanksčios valstybinės teisės, pobūdį ypatingai pabrėžė 1935 m. išleistas Statutinio teismo įstatymas. Jisai įsteigė tam tikrą teisminę ne tiktai administracinių aktų ir autonominių Klaipėdos įstatymų, bet ir valstybės centro įsta-

tymų statutingumo kontrolę (statutinį teismą). Šioje konstrukcijoje valstybės centro įstatymai galėjo būti dėl jų prieštaravimo Klaipėdos Statutui (dėl nestatutingumo) skundžiami šiam teismui. Tiesa, jam skundžiamų valstybės centro įstatymų atžvilgiu Statutinis teismas tegalėjo jų nestatutingumą savo sprendimu tiktai konstatuoti, negalėdamas jo dėlei to formališkai panaikinti; tačiau tatai yra tiktai formalinės teisminės funkcijos susiaurinimas įstatymų leidėjo autoritetui išlaikyti, nes iš esmės įstatymas, Statutinio teismo sprendimu pripažintas nestatutingu, kad ir nebūdamas formališkai panaikintas, nebėra privalomas teismams, kurie gali jo netaikinti.

Jeigu Statutiniam teismui nebuvo pavesta naikinti nestatutingų įstatymų, tai tiktai todėl, kad buvo manoma, kad tatai nėra reikalinga, nes, be abejo, pats įstatymų leidėjas pasirūpins panaikinti arba pakeisti tokius nestatutingais pripažintus įstatymus ir būtų negražu, kad jį naikintų Statutinis teismas, nes tatai reikštų lyg ir nepasitikėjimą įstatymų leidėju, jojo apriorinį įtarimą tariamuoju noru išlaikyti nekonstitucingą įstatymų ir tuo pačiu žemintų įstatymų leidėjo prestižą, ko ir norėta išvengti.

Tokiu būdu Statutinio teismo įstatymas kategoringai subordinavo valstybės įstatymą Klaipėdos Statutui, sudarydamas iš įstatymo nestatutingumo aiškią įstatymo neteisėtumo kategoriją. Tatai visiškai logingai seka iš skirtingos sudėtingos Statuto keitimo tvarkos ir iš to fakto, kad **Klaipėdos Statutas sudarė tam tikrą vietinį Valstybės konstitucijos priedą ar jos papildymą, kaip konstitucinis rezervas.** Todėl, mano manymu, formalinės konstitucinės teisės sąvoka pas mus apimdavo ir Klaipėdos autonomijos Statutą.

24. Vokiškosios, ypač nacional-socialistinės agresijos pasireiškimas Klaipėdos krašte ir „freištatinės" vietos autonomijos iškreipimas 1938—1939 m.

Nors Klaipėdą liečią 1939 m. kovo mėn. įvykiai, kurie faktiškai atplėšė Klaipėdos kraštą nuo nepriklausomos Lietuvos, neįeina į mūsų čia žiūrimą konstitucinį laikotarpį, tačiau kalbėdami čia apie Klaipėdos bylą įjungiant Klaipėdos kraštą į Lietuvos valstybę ir apie šio krašto

autonomiją Lietuvos konstitucinėje santvarkoje, mes čia drauge išžiūrėsime ir teisinę šių tragiškų įvykių problemą, į kurią mums kitoje vietoje grįžti nebereikės.

Nacional-socialistinė Vokiečių Reicho agresija, kurios epizodu buvo ir Klaipėdos krašto pagrobimas, čia į mūsų temą neįeina, ir mes jos tiksliai nežiūrėsime; tiktai pabrėšime, kad šios agresijos plėtimasis visą laiką sunkino ir komplikavo autonominio Klaipėdos krašto sugyvenimą su Lietuvos valstybės centru, iš vienos pusės padrąsindamas Klaipėdos Vokiečius ir Vokiečiams prijaučiančius elementus krašte, o iš antros — terorizuodamas klaipėdiškius Lietuvius, kurių žymi amorfinė masė, nuolat veikiama Vokiečių politinės ir ekonomiškai finansinės propagandos bei gandų apie greitą krašto grįžimą į Reichą, nedrįso ne tiktai palaikyti vykstantį krašte lietuvišką tautinį sąjūdį, bet ir nuoširdžiai lojaliai bendradarbiauti su Lietuvos valstybe.

Pati geografinė Klaipėdos krašto figūra, jo ilga siena su Vokietija ir siauras plotas tarp šios sienos ir Didžiosios Lietuvos ribų, be kitų veiksnių, žymiai mažino jo atsparumą nacional-socialistinei Vokiečių propagandai: visas kraštas sudarė ilgą siaurą pasienio juostą, per kurią vienu akimirksniu nevaržomi praeidavo visi Vokiečių propagandos skersvėjai. Tiesa, pats uostas ir Klaipėdos miestas, kuriame ėmė koncentruotis Lietuvos pramonė ir beveik visas Lietuvos importas ir eksportas, ūkiškai suaugdavo su lietuvišku užnugariu; tačiau šalies gyventojų ūkininkų tatai giliai nepaliesdavo ir nepaveikdavo, juo labiau kad Lietuvos užnugaris vis dėlto buvo žemės ūkio kraštu, kuriam nelabai reikėjo Klaipėdos žemės ūkio produktų. Tad stiprių ir ryškių veiksnių, kurie būtų pajėgę paraližuoti Vokiečių politinę propagandą vietos žmonių, ypač kaimo žmonių, psichikoje, nebuvo. Nemažai kenkė Klaipėdos lietuvių suaugimui su Didžiąja Lietuva ir tikybinis veiksnys, griežtas vietos lietuvių protestantizmas, nepasitikėjimas „žemaičiais" — katalikais, katalikiškos ekspansijos baimė.

Hitleriui ir nacional-socializmui įsigalėjus Vokiečių valdžioje, vokiškoji propaganda krašte dar labiau paaštrėjo. Vis dėlto iki 1938 m. spalio mėn. statutinė autonomijos santvarka Klaipėdos krašte buvo išlaikoma.

Po Austrijos *„Anschluss'o"* 1938 m. kovo mėn. ir ypač po Čekijos kraštų aneksijos 1938 m. rudenį Vokiečių propagandos raida krašte ėmė dar labiau augti, o drauge

sustiprėjo ir Vokiečių presija į Lietuvos valstybę. Kol Klaipėdos krašte buvo laikoma karo padėtis, tol Vokiečių propagandos energija vis dėlto buvo kiek sulaikoma. Tačiau kai sąryšy su artėjančiais Klaipėdos autonominio seimelio rinkimais Vokiečiams kategoringai reikalaujant nuo 1938 m. lapkričio 1 d. Klaipėdos krašte buvo panaikinta karo padėtis, vokiškoji nacional-socialistinė agresija krašte iš karto pakėlė galvą ir perėjo į atvirą ofenzyvą prieš Lietuvos valstybę. Vietos Vokiečiai su savo vietos Lietuvių simpatikais, susiorganizavę nacional-socialistiniu principu su vietos *„Führer'iu"* dr. Noimanu ir jo padėjėju Bertulaičiu priešaky, pasidavę instrukcijoms iš nacional-socialistinės vadovybės Vokietijoje, įsteigę tam tikrus *sui generis* partinės milicijos būrius, faktiškai perėmė krašto valdžią į savo rankas. Viskas ėmė vykti jų įsakymais. Oficialinė krašto direktorija, sudaranti autonominę krašto vyriausybę (iš karto tuo laiku buvo p. Baldžiaus direktorija), ėmė laikytis visiškai pasyviškai, pasidavusi faktinei *Führer'io* Noimano valdžiai. Rinkimai į Seimelį įvyko. Nežiūrint nacional-socialistinės presijos ir pasireiškusio visiško Lietuvos valstybės valdžios neveiklumo arba tiesiog defetizmo, Lietuviai vis dėlto per šiuos nenormalinėmis aplinkybėmis vykstančius rinkimus neteko tiktai vieno mandato: tautiniai Lietuvių sąrašai pravedė į Seimelį keturis atstovus (vietoj buvusių penkių). Po Seimelio rinkimų susidariusioje padėty nieko nepasikeitė — tiktai krašto direktorijos pirmininku Gubernatorius paskyrė vieną šio nacional-socialistinio agresyvinio sąjūdžio vadų, p. Bertulaitį. Tačiau direktorija, taip pat Gubernatorius, turįs atstovauti krašte valstybės centro valdžiai, jau buvo tiktai fikcija, tiktai tuščias vardas be jokio realaus politinio turinio.

Iš karto valstybės valdžios veiksniai — Vyriausybė, gubernatorius — dar mėgino siūlyti autonominės krašto valdžios veiksniams tartis ir buvo linkę per tas siūlomas derybas kiek nusileisti, dargi nesilaikyti tvirtos statutinės autonomijos interpretacijos, kurios iki tol buvo laikomasi ir kuri buvo sankcionuota Hagos Tribunolo. Tie siūlymai buvo atmesti. Įsidrąsinę nacional-socialistai pareiškė, kad jiems viskas yra aišku ir vesti derybų nesą reikalo. Vyriausybė nusileido, nemėgino sudrausti įsigalėjusios krašte vietinio *„Führer'io"* diktatūros ir užėmė pasyvinę stebėtojo poziciją. Paštas, geležinkeliai ir kitos panašios centro tarnybos krašte veikė, tačiau tos centro

tarnybos, kurios buvo vietos Vokiečių statutingumo atžvilgiu ginčytinos, faktiškai nustojo veikusios todėl, kad vietos organai atsisakė joms leisti veikti, o centro valdžia nedrįso panaudoti jėgos.

Staiga iš karto įsigalėjo tokia Klaipėdos autonomijos interpretacija, kurią Vokiečiai pradžioje mėgino teisiškai paremti ir kurią Hagos Tribunolas buvo pasmerkęs: einant šia interpretacija, centrui, vadinasi, Lietuvos valstybei, Klaipėdoje priklausą tiktai tie dalykai, kurie jam pavesti Statuto *expressis verbis,* o visa kita priklausą kraštui. Kitaip sakant, Klaipėdos krašto kompetencija esanti ne atributyvinė, kaip kad Statutas nustato ir kaip tatai seka iš autonomijos esmės, bet bendroji (64); centro gi kompetencija esanti kaip tik atributyvinė, o ne bendroji. Vadinasi, Klaipėdos krašto galia esanti ne išvestinė, bet originali, jos šaltinis ne centro valstybės valdžios oktrojuotame autonomijos akte (Statute), bet pačiame krašte. Tad Klaipėdos krašte glūdįs savarankiškas suverenumas, bent fragmentinis, apibrėžtas tam tikrais statutiniais rezervais Lietuvos valstybės naudai.

Tokiu būdu Statuto pobūdis šios interpretacijos buvo pakeistas ir iškreiptas: Statutas esąs ne autonomijos aktas, suteiktas Lietuvos valstybinei provincijai, bet *sui generis* unijos aktas tarp dviejų, kad ir nelygių, valstybinių vienetų — Lietuvos Respublikos ir Klaipėdos krašto. Statutas esąs *sui generis quasi* konfederacijos aktas (sutarties pobūdžio). Tad Klaipėdos kraštas esąs Freištatas, bent Štaatsfragmentas. Centro valdžia šią interpretaciją faktiškai priėmė, sutiko, prieš tai neprotestavo. Ji tuo laiku Klaipėdoje valdė tiktai centrines įstaigas, šiaip gi į Klaipėdos reikalus nesikišo, o Gubernatoriaus vaidmuo tapo panašus *mutatis mutandis* į vaidmenį Anglų karaliaus, kuris „karaliauja, bet ne valdo". Tačiau ir pati autonominė krašto direktorija neteko bet kurio imperiumo ir virto organu, registruojančiu nacional-socialistinio vietos *Führeri'o* įsakymus. Tokiu būdu krašto valdžia faktiškai atsidūrė rankose tokių veiksnių, kurių nei valstybės konstitucija, nei autonomijos statutas nežino. Ši padėtis truko iki 1939 m. kovo mėn.

25. Klaipėdos krašto „cesija"

Tolimesni skaudūs 1939 m. kovo mėnesio įvykiai yra žinomi. Iš nuvykusio į Berlyną Lietuvos užsienių reikalų

ministro p. Urbšio Vokiečių valdžia pareikalavo „grąžinti" Klaipėdos kraštą Vokietijai. Ministras Urbšys tą reikalavimą perdavė Lietuvos Vyriausybei, kuri, nesitikėdama iš kur nors gauti paramos ir nesitikėdama pajėgsianti pasipriešinti tokiam reikalavimui ir išlaikyti Klaipėdos kraštą Lietuvos valstybėje, kapituliavo ir sutiko tą kraštą „perleisti" Vokietijai. Ir per vieną dieną Klaipėdos kraštas buvo Vokiečių užimtas.

„Cesijos" sutartis, jos teisiniai padariniai, tam tikros Vokiečių oktrojuotos Lietuvai „lengvatos" Klaipėdos uoste, visa tai buvo daroma jau tada, kai „cesija" faktiškai įvyko. Vokiečių spaudimas buvo toks griežtas, jie taip skubėjo užimti Klaipėdos kraštą nelaukdami jokio formalaus susitarimo ir jokio plano perleidimui įvykdyti, kad atrodė, jog jie nebuvo tikri *à la longue* laimėjimu ir bijojo duoti laiko Lietuvai, o gal ir Klaipėdos konvencijos signatarams bei Lietuvos kaimynams apsigalvoti ir pasiruošti, o todėl jiems pirmon eilėn rūpėjo sudaryti įvykusį faktą, kurio pašalinti būtų jau, be abejo, negalima. Viskas įvyko žaibo greitumu, nepaprastoje tarptautinių teisinių santykių atmosferoje, kaip tikras agresijos trenksmas. Agresijos įspūdis buvo sustiprintas dar tuo, kad tatai įvyko betarpiškai po Čekijos aneksijos. Abiem atsitikimais Vokiečių panaudotas metodas buvo panašus.

Formališkai Klaipėdos krašto „cesija" įvyko; ji buvo sutvirtinta atitinkama „sutartimi". Tačiau vertinant šią „cesiją" teisiškai, tenka labai rimtai abejoti jos teisėtumu.

26. Klaipėdos „cesijos" teisinis analizas

Mano nusimanymu, ši Klaipėdos krašto „cesija" tai yra tiktai įvykęs faktas, o todėl, jeigu kova dėl teisės tada būtų buvusi galima, tai *status quo ante* grąžinimas ir Klaipėdos krašto restitucija Lietuvai nebūtų galėjusi būti sulaikyta šios „cesijos" titulu.

Įvykusi „cesija" turi tokių teisinių trūkumų, kurie jokio teisinio svorio jai nesuteikia.

Šios „cesijos" trūkumus sudaro ne tiktai aplinkybės, kuriomis ji buvo įvykdyta: įsakytinis reikalavimas iš vienos pusės ir bejėgė kapituliacija iš antros. Ypatingi jos trūkumai, kurie ypač teisiškai ją kompromituoja, yra šie du: **a.** ji buvo sudaryta priešingai Lietuvos Valstybės

konstitucijai ir b. ji yra priešinga Lietuvos sudarytai tarptautinei Paryžiaus 1924.V.8 konvencijai, kuria remiasi Lietuvos valstybės titulai disponuoti Klaipėdos kraštu.

Šios „cesijos" metu veikusios Lietuvos Valstybės Konstitucijos (1938 m. konstitucija) 2 § skamba šiaip:

„Lietuvos Valstybės teritorija yra žemės, kurių sienos nustatytos sudarytomis ligi šiol Lietuvos Valstybės tarptautinėmis sutartimis. Jos negali būti atskiriamos".

Į šį konstitucinį Lietuvos valstybinės teritorijos apibūdinimą įeina ir Klaipėdos kraštas, kuris tam tikrų sienų ribose buvo įjungtas į Lietuvos valstybę tarptautine sutartimi, Lietuvos sudaryta su Britų Imperija, Prancūzija, Italija ir Japonija (Paryžiaus 1924.V.8 konvencija). Kadangi ši konstitucija nebuvo nei panaikinta, nei pakeista ir tuo metu nebuvo jokiu perversmu sugriauta, kadangi ji veikė vadinamosios Klaipėdos krašto „cesijos" metu 1939 metų kovo mėnesį ir pasiliko veikti po to, tai Klaipėdos krašto atskyrimas nuo Lietuvos valstybės, einant šios konstitucijos nuostatais, nėra galimas, ir joks konstitucinis valdžios organas nebuvo kompetentingas Lietuvos vardu, nepakeitus konstitucijos, šį kraštą nuo Lietuvos atskirti, o jeigu tatai buvo padaryta, tai tatai buvo nekonstitucinga.

Žinoma, konstitucijos nuostatai prieš tarptautines sutartis ir iš tų sutarčių kylančias valstybės pareigas neturi jėgos, tačiau tatai liečia tiktai tuos atsitikimus, kai naujas konstitucijos nuostatas užtinka jau esamą tarptautinę sutartį. Jeigu tarptautinė sutartis naujai sudaroma veikiant susitariančios valstybės konstitucijai, tai pastarosios nuostatai, be abejo, reaguoja teisiškai ir į sutartį, bent jau ta prasme, kad tatai, kas yra konstitucijos draudžiama daryti, negali būti į sutartį įrašyta ir toks įrašymas negali uždėti valstybei teisinės pareigos tai padaryti, nes tasai organas, kuris sudarė sutartį, nebuvo kompetentingas susitarti tuo reikalu. Antroji šalis, daranti sutartį, visuomet gali ir turi patikrinti, ar tasai organas, su kuriuo ji daro sutartį, yra tinkamai įgaliotas ir turi konstitucinės kompetencijos atitinkamai sutarčiai sudaryti. Jei ji to nepatikrino arba sudarė sutartį su nekompetentingu organu tokiu reikalu, kuris šia tvarka negalėjo būti atliktas nepakeitus konstitucijos arba neįvykus perversmui ir nežlugus konstitucijai, tai jinai jokių

teisinių titulų iš šitokiomis aplinkybėmis sudarytos „sutarties" nėra įgijusi.

Kita yda seka iš Paryžiaus 1924.V.8 konvencijos, kurios 15 straipsnis skamba šitaip:

„Klaipėdos Teritorijos suvereniteto teisės arba jų vykdymas negali būti perduotas be Aukštųjų Susitariančių Šalių sutikimo".

Vadinasi, Lietuva buvo įgijusi suverenumą į Klaipėdos kraštą su tam tikru šio suverenumo dispozicijos aprėžimu. Vienšališkai, be šios konvencijos kosignatarų formalaus pritarimo, Klaipėdos krašto perleidimu Lietuva disponuoti negali. Tasai faktas, kad prieš Klaipėdos krašto „cesiją" Paryžiaus 1924.V.8 konvencijos signatarai nėra užprotestavę, nereiškia jųjų formalaus sutikimo. Jųjų teisė, užfiksuota konvencijos 15 str., lieka nepaliesta ir yra jųjų dispozicijoje, nes Lietuva vienšališkai jos panaikinti negalėjo ir evantualus pasinaudojimas šia teise pareina nuo jųjų.

Šitaip Klaipėdos „cesijos" problema atrodo bent teisiškai. Žinoma, nauji įvykiai ir katastrofos, kurie įvyko arba dar gali įvykti tarptautinėje Europos struktūroje, gali daug teritorinių problemų padėti į kitą plotmę, tad ir padariniai gali nesekti anksčiau buvusios teisės; tačiau Klaipėdos „cesijos" **teisinis analizas jos įvykdymo metu** verčia ją laikyti ne teisiniu aktu, bet neteisės faktu. Tarptautinėje bendruomenėje, kuri organizacijos atžvilgiu dar yra labai palaida ir, bent tuo tarpu, labiau primena „simpatišką" socialinę grupę arba amorfinę žmonijos bendruomenę negu kad tikslią racionalizuotą tarpvalstybinę korporaciją (šios pastarosios konstrukcijos daigai dar yra labai silpni ir jųjų sutvarkymas pusiau konfederacinės Tautų Sąjungos metodu, pamėgintas nustatyti 1919—1920 m., deja, nėra pavykęs ir jau yra žlugęs), perversmai ir, taip sakant, vulkaniški socialinių jėgų sukrėtimai bei išsiveržimai, nutrenkią teisės kontinuitetą ir paveikią naują teisės kristalizaciją suardytosios vieton, būna daug ryškesni ir smarkesni negu kad valstybėje arba kitokioje nusistojusioje korporacijoje. Todėl ir įvykusių faktų steigiamasis vaidmuo tarptautinėje srity, be abejo, yra galingesnis negu kad valstybėje, ypač gi jis yra galingas šio laiko tarptautinių Europos santykių dinamikoje. Todėl politinėje srity Klaipėdos 1939 m. „cesijos" teisiniai padariniai gali visiškai neatitikti tų

tarptautinės teisės permainų, kurios buvo gyvos ir veiklios šios „cesijos" metu, ir neteisėta teritorijos cesija, įsipynusi į naują perversminio dinamiško pobūdžio tarptautinės teisės kristalizaciją, vykstančią Europoje, gali paveikti teisinius padarinius. Tačiau tų padarinių teisinis pobūdis seka ne iš veikusios teisės, bet tiktai iš Europos tarptautiniame bendravime pasireiškusios perversminės raidos, revoliucionavusios šio bendravimo metodus bei teisę ir nutraukusios teisės kontinuitetą. Tad tatai nekeičia šios „cesijos" neteisėto pobūdžio jos įvykdymo metu, kurį čia esame konstatavę.

27. Prolenkiškam Vilniaus padėties tarptautiniam stabilizavimui premisos 1921—1922 m.

Maždaug tuo pačiu laiku, kada buvo sprendžiamas Klaipėdos krašto likimas, tarptautinėje srity buvo vėl paliestas skaudus Lietuvai Vilniaus klausimas. Dar Lietuvos Steigiamojo Seimo metu, 1922 m., Lenkija pamėgino vienšališkai išspręsti jos okupuotų Lietuvos Rytų likimą. Ji tai padarė t. vad. Vilniaus Seimo (65) metodu.

Šis Lenkų Seimas Vilniuje 1922.II.20 nutarė visą Vilniaus kraštą (visą ginčytinę Lenkų okupuotą teritoriją tarp Lietuvos ir Lenkijos) įjungti į Lenkiją ir tuo pačiu likviduoti t. vad. „Vidurinę Lietuvą", o 1922.III.24 Lenkijos Seimas Varšuvoje, remdamasis šiuo Vilniaus Seimo nutarimu, nutarė aneksuoti Lietuvos Rytus. Nors Lenkija laikė klausimą jau išspręstu, tačiau ne tiktai Lietuva, bet ir tarptautiniai veiksniai sprendimo nepripažino, o dar prieš Vilniaus ir Varšuvos Seimų nutarimus, 1922.I.13, Tautų Sąjungos Taryba priėmė rezoliuciją apie tai, kad vienos ginčo šalies padarytas išsprendimas ginčo, kuris buvo pateiktas Tautų Sąjungai ir dėlei kurio Tautų Sąjunga yra padariusi sprendimo pasiūlymą (Himanso projekto rekomendacija), negalėsiąs būti pripažintas teisėtas, jei antroji šalis su tuo nesutinka.

Tokia padėtis truko per visus 1922 m. Lietuva jau buvo priimta į Tautų Sąjungą (ji buvo priimta Tautų Sąjungos Plenumo 1921.IX.22 nutarimu visais balsais, išskyrus Lenkiją ir Rumuniją, balsavusias prieš priėmimą) ir, nors pats jos priėmimo į Tautų Sąjungą faktas gali būti laikomas tolygus jos tarptautiniam pripažinimui (bent visų Tautų Sąjungos narių atžvilgiu), vis dėlto formališkai

ji nebuvo laikoma pripažinta *de jure*. Dar 1922.VII.13 tarptautinis didžiųjų Santarvės valstybių (Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos) organas — Ambasadorių Konferencija pareiškė Lietuvai tam tikras sąlygas jos pripažinimui *de jure*. Pagaliau 1922.XI.10 Santarvės Valstybės oficiališkai pripažino Lietuvą *de jure* (kitų valstybių ji buvo pripažinta kai kurių anksčiau, kai kurių vėliau).

Tačiau Santarvės Valstybėms, jų tarpe pirmoje eilėje Prancūzijai, kurios politika Europos šiaurės rytuose buvo aktingiausia, rūpėjo šiaip ar taip sutvarkyti Lenkų—Lietuvių ginčą. Prancūzija, kaip esame sakę, pasitikėjo Lenkija, manydama, kad tai būsianti jėga, kuri galėsianti šachuoti Vokiečius iš rytų. Bet kad Lenkijos jėga galėtų būti šiam tikslui suaktyvinta, reikėjo stabilizuoti santykius Europos rytuose, ir stabilizuoti tokiu būdu, kad Lenkija čia būtų sustiprinta taip, kad jos priešai, iš kurių jai gali grėsti pavojus ir kuriais galėtų remtis Vokiečiai, būtų nuginkluoti arba subordinavus juos Lenkams, arba juos apkarpius. Kadangi Lietuva buvo laikoma Lenkijos priešininke (nors ji buvo tokia tiktai kaip tik dėl Lenkijos politikos, nukreiptos prieš jos nepriklausomybę ir prieš jos teritorijos neliečiamybę) ir kadangi, be to, buvo įsivyravusi pačių Lenkų skleidžiama legenda, kad Lietuva tesanti tiktai politinė Vokiečių ekspozitūra,— tai Prancūzų politika Europos šiaurės rytuose, Lenkų inspiruojama, tuo metu buvo Lietuvai nepalanki. Mes jau žinome, kad Lietuvos vakarų klausime Prancūzų politika buvo palinkusi į Klaipėdos „Freištatą", turintį sudaryti bazę Lenkų įtakai ir silpną, paliktą be nuosavo uosto, Lietuvą izoliuoti nuo Vokietijos. Nuo Sovietų Lietuva, net jeigu ji būtų atgavusi visą savo rytų teritoriją, kurią buvo okupavę Lenkai, buvo atskirta Rygos Taikos sutartimi sudaryta Disnos—Vileikos juosta, tekusia Lenkams. Tačiau čia dar liko Vilniaus teritorijos ginčas, Lenkų kad ir laikomas išspręstu jų vienšališkai paskelbta aneksija, tačiau tarptautiškai dar neišspręstas, formališkai laikomas atviru. Lenkams (Pilsudskiui) Vilniaus klausimas turėjo suvaidinti vaidmenį to veiksnio, kuris palenktų visą Lietuvą pasiduoti Lenkams ir jungtis su jais į valstybinę uniją. Kai tačiau tatai nepavyko ir Lietuva liko atspari bet kuriems unijos sumanymams, tai kilo sumanymas sankcionuoti lenkiškąją Vilniaus krašto aneksiją, kuri bent susilpnintų tą užsispyrusią nenuoramą Lie-

tuvą, kuri nepasidavė jokiam presijos paveikimui. Šia kryptimi Prancūzai ėmė inspiruoti Santarvę, kurios kiti nariai — Anglai, Italai ir Japonai — šia Europos sritimi patys mažiau įdomavosi ir buvo linkę čia Prancūzų pageidavimams daryti nuolaidas, kompensuojamas Prancūzų nuolaidomis kitose srityse. Žodžiu, bręstančių sprendimų nuotaika buvo spekuliatyvinė.

28. Ambasadorių Konferencijos 1923.II.3 nutarimas — neutralinės zonos likvidavimas

Pirmas, dar ne tiek žymus žingsnis šia kryptimi, vadinasi, žingsnis į teisinį faktinės padėties Lietuvos Rytuose stabilizavimą, buvo Santarvės valstybių padarytas Ambasadorių Konferencijos 1923.II.3 nutarimu. Tai buvo neutralinės zonos tarp Lenkų ir Lietuvių likvidavimas, pakeitus ją demarkacijos linija.

Neutralinė zona buvo nustatyta 1920 m. pabaigoje tam, kad abiejų susiginčijusių šalių ginkluotos pajėgos būtų viena nuo kitos izoliuotos, kad tai palengvintų išvengti naujų ginkluotų susirėmimų. Šių neutralinių zonų buvo dvi. Viena — kairiajame Nemuno šone (Suvalkijoje nuo Prūsų sienos iki Nemuno) buvo nustatyta dar 1920 m. spalio mėn. sąryšy su derybomis, kurių vaisiumi buvo Suvalkų sutartis. Ši zona skyrė Lietuvius nuo oficialinių Lenkijos pajėgų. Antroji neutralinė zona buvo pratęsta dešiniame Nemuno šone, nuo Nemuno iki Latvijos sienos šiaurėje. Ją nustatė karo paliaubų aktas, sudarytas 1920.XI.29, nutraukęs karo veiksmus tarp Lietuvių ir Želigovskio vadovaujamų Lenkų pajėgų. Ši zona skyrė Lietuvius ne nuo oficialinių Lenkijos pajėgų, bet nuo tų, kurios buvo užmaskuotos Vidurinės Lietuvos vardu.

Be abejo, neutralinė zona turėjo labai žymių trūkumų; tai buvo nelaiminga, nerami kažkokia valstybinė teritorija, kankinama anarchijos, kurioje būrėsi ir veikė visokie partizanai, agitatoriai, propagandos lizdai. Ilgam laikui tai gal būtų tapę nepakenčiama; vis dėlto politiškai Lietuviams buvo negeistina, kad neutralinė zona būtų pakeista demarkacijos linija, ypač dešiniame Nemuno krante. Lietuva laikėsi Suvalkų sutarties, kuri čia buvo nustačiusi demarkacijos liniją nuo Nemuno iki Bastūnų,

palikdama Lietuvos pusėje Vilnių; tad Lietuva ir reikalavo, kad būtų įgyvendinta kaip tik anoji demarkacijos linija, bet tai galėtų įvykti tiktai Lenkams evakuavus Vilnių, Lenkai gi dabar jau laikė Vilnių savo teritorijos dalimi. Nustatyti naują demarkacijos liniją padalinus neutralinę zoną — tai būtų paneigimas anosios sutartosios ir Vilniaus okupacijos stabilizavimas. Lietuvai tai buvo nepriimtina.

Tačiau 1923.II.3 Ambasadorių Konferencija tatai kaip tik nutarė. Tiesa, nutardama neutralinės zonos tarp Lietuvos ir Lenkijos padalinimą, Ambasadorių Konferencija pabrėžė, kad tai esanti tiktai kaip tik demarkacijos linija, kuri teritorinio ginčo nesprendžia. Lietuva prieš tai protestavo, bet kadangi Lenkai savo dalį neutralinės zonos iki naujos demarkacijos linijos tuoj užėmė, tai savo dalį faktiškai turėjo užimti ir Lietuviai, nes kitaip Lenkai būtų galėję užimti visą neutralinę zoną, remdamiesi saugumo motyvu, o pagaliau Lietuva, pretenduojanti į visą Lietuvos Rytų teritoriją, negalėjo atsisakyti užimti kad ir mažiausios jos dalelės, jei tatai faktiškai galima padaryti. Naujoji demarkacijos linija Suvalkijoje bendrais bruožais atitiko tą liniją, kuri buvo numatyta Suvalkų Sutartimi. Tačiau Vilniaus srity naujoji linija lygiai taip pat, kaip jos perkirsta buv. neutralinė zona, paliko Lenkų pusėje visą jų okupuotą teritoriją. Tai buvo pirmas žingsnis, padarytas faktinei padėčiai stabilizuoti.

Tačiau Ambasadorių Konferencijos 1923.II.3 nutarimas dėl demarkacijos linijos iš tikrųjų buvo tiktai preliudija į daug griežtesnius Santarvės sprendimus. Tuo laiku kaip tik buvo sprendžiamas Klaipėdos krašto likimas. Klaipėdos Lietuvių sukilimas jau buvo įvykęs, Prancūzų mandatinė krašto okupacija faktiškai buvo likviduota; Ambasadorių Konferencija protestavo, mėgino grasinimais per Lietuvos vyriausybę sudrausti sukilėlių valdžią Klaipėdoje, kad būtų atstatyta *status quo ante* ir reabilituota įžeistoji Santarvės garbė bei autoritetas. Tačiau kai šis metodas nedavė jokių rezultatų, Santarvei neliko nieko kito, kaip *„faire bonne mine au mauvais jeu"*: pavartoti jėgą, mėginti smurtu sudrausti Klaipėdą — Santarvė nedrįso; tatai labai pavojingai sukomplikuotų Europos Rytų padėtį, galėtų išprovokuoti iš vienos pusės Sovietų, iš antros — Lenkų kokius nors žygius; pagaliau ir Santarvės narių tarpe nebuvo vieningumo, nes ne visiems jųjų šis klausimas vienodai rūpėjo. Tada, kaip žinoma, Amba-

sadorių Konferencija pasidarė nuolaidesnė ir priėmė mums jau žinomą 1923.II.16 rezoliuciją, principiškai pripažįstančią Lietuvos valstybės suverenumą į Klaipėdos kraštą. Tarp 1923.II.3 nutarimo apie neutralinės zonos tarp Lietuvos ir Lenkijos padalinimą naujai demarkacijos linijai Lietuvos Rytuose nustatyti ir šios 1923.II.16 rezoliucijos dėl Klaipėdos krašto Lietuvai perleidimo praėjo nepilnos 2 savaitės.

29. Ambasadorių Konferencijos 1923.III.15 nutarimas „sienai" tarp Lietuvos ir Lenkijos nustatyti

Klaipėdos krašto perleidimas Lietuvai paragino Ambasadorių Konferenciją ryžtis paskubinti ir Vilniaus klausimo išsprendimą, ir jo tarptautinį likvidavimą. Matyt, Santarvės valstybės galvojo taip, kad jeigu Lietuvai perleidžiamas Klaipėdos kraštas, tai jai ne tiek skaudu būsią prarasti Vilniaus kraštą, o kadangi nesą vilties ir priemonių priversti Lenkiją grąžinti tą kraštą Lietuvai, o pagaliau Prancūzams tatai ir nelabai būtų pageidaujama, tai reikia naudotis proga ir pripažįstant Lietuvai Klaipėdos kraštą su uostu, už tą „kompensatą" atimti iš jos teises į ginčytinę Lietuvos Rytų sritį, sankcionuojant Lenkijos paskelbtą šios srities aneksiją.

Kuriuo gi tačiau titulu Ambasadorių Konferencija galėtų tai padaryti? Ginčas dėl Vilniaus buvo patekęs ne į Ambasadorių Konferenciją, bet į Tautų Sąjungą, kuri ir pasiūlė šalims sprendimą, rekomenduodama Himanso kompromisą. Taip pat Vilniaus kraštas nebuvo Santarvės Valstybių mandatinėje dispozicijoje, kaip kad buvo jų dispozicijoje Klaipėdos kraštas. Tad kuo gi jos rėmėsi, pasisavindamos teisę disponuoti Lietuvos Rytais Lenkijos naudai? Teisiškai jos (Ambasadorių Konferencija) rėmėsi Versalio Sutarties 87 § 3 abzacu. Šio § 1 abzacas kalba apie Vokietijos perleidžiamas Lenkijai teritorijas ir bendrais bruožais nustato Vokiečių—Lenkų sieną perleidžiamose srityse, o 2 abzacas nustato rezervą dėl Rytų Prūsų ir Dancingo, kurių šis § neliečia. Pagaliau 3 abzacas sako, kad, Lenkijos sienos „kurios nėra šios (Versalio) Sutarties tiksliai nurodomos", bus Santarvės valstybių vėliau nustatytos. Atrodo, savaime turėtų būti aišku, kad čia turimos galvoje tiktai Lenkijos sienos tose sri-

tyse, kuriomis disponavo Taikos Konferencija, ir su tomis valstybėmis, kurios dalyvavo Konferencijoje arba Versalio Sutarty ir kurių likimas bei teritorinės sienos tarp jų iš viso buvo šios Sutarties tvarkomos. Sunku būtų manyti, kad, einant šiuo nuostatu, Santarvės valstybės būtų įgaliotos, pavyzdžiui, nustatyti sienas tarp Lenkų ir Sovietų, kurie iš viso Paryžiaus Taikos Konferencijoje ir Versalio Sutarty nedalyvavo ir tiktai patys galėtų spręsti apie savo sienas su Lenkais. Tačiau Ambasadorių Konferencija, kaip keturių Santarvės valstybių organas Paryžiaus Taikos Konferencijos darbui įvykdyti ir vykdymui prižiūrėti, kaip tik savinosi šią galią.

Lietuva nei Taikos Konferencijoje, nei Versalio Sutarty nedalyvavo ir pagaliau Versalio Sutartis Lietuvos Rytų problemos visiškai nežino. Tad Vilniaus krašto ar Lietuvos Rytų valstybinio likimo klausimas, kuris tarp Lietuvos ir Lenkijos buvo ginčytinas, nesudarė Versalio Sutarties vykdymo elemento, kaip kad jį sudarė Klaipėdos krašto problemos sprendimas.

Tačiau tenka konstatuoti, kad šiuo atžvilgiu pačių Lietuvių buvo padaryta viena politinė klaida, kuri šį reikalą teisiškai supainiojo ir Ambasadorių Konferencijai davė progos prie jo prikibti. Būtent vienoje savo notoje Santarvės valstybėms, rašytoje sąryšy su Lietuvos valstybės pripažinimu *de jure* ir tarptautinio režimo Nemunui pritaikymu (1922.XI.18 nota), Lietuva prašė Santarvės valstybių, kad jos pasinaudotų teisėmis, kurias joms suteikia Versalio Sutarties 87 §, ir nustatytų Lenkijos rytų sienas su Lietuva. Tiesa, čia pat Lietuvių nota pabrėžia, kad, tai darydamos, Santarvės valstybės atsižvelgtų į iškilmingus Lenkijos pasižadėjimus Lietuvos atžvilgiu (matyt, turėta galvoje Suvalkų Sutartis) ir į Lietuvos gyvybinius reikalus ir teises. Vadinasi, Lietuvos prašymas buvo susijęs su rezervu. Patys Lietuviai ir kai kurie svetimi komentatoriai nurodo, kad šio rezervo aiškumas esąs visiškai griežtas: jeigu sakoma, kad Ambasadorių Konferencija iš viso neturėjo teisės nustatyti Lenkijos sienų su Lietuva Versalio Sutarties 87 § 3 abzacu ir drauge šia tvarka išspręsti teritorinį Vilniaus ginčą, ir jeigu ji tai galėjo padaryti tiktai pačios Lietuvos įgaliota, tai esą ji turėjusi laikytis tų sąlygų, kurias jai, ją įgaliodama, nustatė Lietuva, nes tiktai šiomis sąlygomis ji turėjo teisę veikti. Nėra abejonės, kad Lietuva šitaip suprato savo notos prasmę ir kad ji nemanė Santarvės valsty-

bėms pavesti tokią sprendimo galią, kuri visą ginčytinę Lietuvos Rytų teritoriją pripažintų vienai Lenkijai. Ji, be abejo, turėjo galvoje tiktai **kompromisinį** sienų nustatymą, pasitikėdama tuo, kad jau pats Tautų Sąjungos mediacijos vaisius — Himanso projektas — sankcionavo jei ne visos ginčytinės teritorijos, tai bent paties Vilniaus ir jo artimesnės srities pripažinimą Lietuvai. Vis dėlto 1922. XI.18 nota buvo bent labai neatsargi. Prašydama Santarvės valstybės nustatyti tarp Lenkijos ir Lietuvos valstybines sienas, pasinaudojant Versalio Sutarties 87 § Santarvei suteiktomis teisėmis, Lietuvos vyriausybė tuo pačiu lyg ir pripažįsta, kad, jos manymu, Santarvei šitokia teisė Versalio Sutartimi iš tikrųjų priklausanti. Prašydama gi nustatant šias sienas atsižvelgti į Lenkijos pasižadėjimus Lietuvos atžvilgiu, Lietuva, matyt, turėjo galvoje Suvalkų Sutartį, nes kitokių pasižadėjimų ir sutarčių, liečiančių teritorinį ginčą tarp Lenkijos ir Lietuvos, nebuvo. Tačiau Suvalkų Sutartis nustato tiktai demarkacijos liniją ir valstybinių sienų klausimą palieka kaip tik atvirą.

Lietuvių 1922.XI.18 nota buvo politinė klaida; be abejo, manyta kas kita ir nenorėta tų išvadų, kurias Ambasadorių Konferencija padarė. Buvo pasitikėta tuo, kad Ambasadorių Konferencija nedrįsianti paneigti Tautų Sąjungos mediacijos vaisių, kiek jie liečia teritorijos pripažinimą, ir kad todėl sienos turėsiančios būti nustatytos anų tarptautinės mediacijos konstatavimų ribose.

Tačiau Ambasadorių Konferencija paneigė ikišiolinę tarptautinės mediacijos liniją ir, remdamasis Versalio Sutarties 87 § ir Lenkijos prašymu nustatyti jos sienas, Lietuvių 1922.XI.18 nota ir faktiniu teritorijos valdymo suskirstymu tarp Lietuvos ir Lenkijos, neatsižvelgdama į jokias istorines Lietuvos teises, į jokius tautų apsisprendimo, plebiscito ar kitus teritorinių ginčų sprendimo principus, kurie buvo taikomi kitais atsitikimais po Didžiojo Karo, 1923.III.15 priėmė nutarimą, kuriuo paskutinę, tais pačiais metais nustatytą demarkacijos liniją pripažino valstybine tarp Lietuvos ir Lenkijos siena, tuo visą ginčytinę, faktiškai be jokio tarptautinio titulo Lenkų valdomą teritoriją pavedė Lenkijai. Žinoma, šitokios prasmės Lietuvių 1922.XI.18 nota, kad ir klaidingai suredaguota, neturėjo ir tokios decizijos pagrįsti negalėjo. Prieš Ambasadorių Konferencijos 1923.III.15 nutarimą Lietuva pareiškė protestą ir šitokių „sienų" nepripažino. Santyky

tarp Lietuvos ir Lenkijos tuo metu teisiškai Lietuvos Rytų teritorija liko ginčytinė ir valstybinių sienų klausimas atviras.

30. I-osios ir II-osios kadencijos Seimo sąstatas ir jo prezidiumai

Veikiant 1922 m. konstitucijai, kuri nustatė jei ne visišką seimokratiją, tai bent aiškią Seimo hegemoniją politinėje valdžioje, o per proporcinę rinkimų sistemą, rinkimų įstatymui nustačius laisvą kandidatų sąrašų siūlymą ir griežtą sąrašų *en bloc* konkurenciją (be panašažo), Seimo sąstatą veikti pavedė politinėms partijoms (jos sudarė svarbiausiąjį valdžios veiksnį). Todėl partijų jėgų santykiavimas, pasireiškiąs Seimo sąstate, anuo konstituciniu Lietuvos valstybės laikotarpiu sudarė lyg politinį valstybės barometrą.

I kadencijos Seime šis partinis jėgų santykiavimas atrodė šitaip. Iš bendrojo 79 Seimo narių („tautos atstovų") skaičiaus:

a. Krikščionių bloke buvo 38 atstovai, vadinasi, kiek mažiau negu pusė viso sąstato; atskiromis frakcijomis šis blokas buvo susiskirstęs šitaip:

aa. Ūkininkų Sąjunga (dešinysis sparnas) — 12 atstovų;

bb. Krikščionys demokratai (bloko centras) — 15 atstovų;

cc. Darbo Federacija (bloko kairysis sparnas) — 11 atstovų;

b. Liaudininkų blokas susidėjo iš 21 atstovo; atskiromis frakcijomis:

aa. Valstiečių liaudininkų Sąjunga — 16 atstovų;

bb. Socialistai-liaudininkai — 5 atstovai; pažymėtina, kad kaip atskira frakcija — Valstiečių Sąjunga buvo skaitlingiausia Seime;

c. Socialdemokratai — 10 atstovų;

d. Darbininkų kuopa — 5 atstovai; ši frakcija — Darbininkų kuopa — buvo aiškaus komunistinio nusistatymo; kadangi komunistų partija nebuvo legalizuota ir dalyvavimas komunistiniame judėjime ir komunistinėje organizacijoje, laikomoje priešvalstybine, buvo laikomas nusikalstamuoju darbu, tai komunistai buvo prisidengę „Darbininkų kuopos" vardu; tačiau šis prisidengimas jų

neapsaugojo nuo reagavimo ir represijų prieš juos; „Darbininkų kuopos" nariai buvo suimami, jiems buvo iškeliamos bylos, o nors vieton pašalinamų ar išeinančių įeidavo nauji to paties sąrašo kandidatai, tačiau su laiku tų kandidatų pristigtų, sąrašas būtų išsemtas ir komunistiniai atstovai, o tuo pačiu ir ši frakcija Seime būtų valdančios srovės likviduota, jei šios kadencijos Seimas būtų ilgiau gyvavęs (jisai, kaip žinoma, buvo paleistas); čia pastebėsime, kad II-osios ir III-osios kadencijos Seime komunistų frakcijos jau nebuvo, ir ne todėl, kad komunistų sąrašai nebūtų gavę rinkikų balsų, bet todėl, kad vietos rinkimų komisijos, ir ypač administracija, įvairiomis priemonėmis likviduodavo komunistų sąrašus arba patį galimumą šiuos sąrašus, kad ir pridengiamus dirbtiniais vardais, pareikšti; tokiu būdu, išskyrus I-osios kadencijos Seimą, komunistai jau iš pačių rinkimų buvo eliminuoti;

e. Žydų frakcija — 3 atstovai;

f. Lenkų — 2 atstovai (66).

I kadencijos Seimo pirmininku buvo dr. Bistras — krikščionis demokratas; Seimo prezidiume, be Krikščionių bloko žmonių, buvo dar Liaudininkų bloko žmonės ir social-demokratas.

II kadencijos Seimo (šis Seimas išgyvavo visą savo kadenciją — nuo 1923 m. birželio mėn. iki 1926 m. birželio mėn.) partinis sąstatas buvo šis:

a. Krikščionių blokas — 41 atstovas; frakcijomis:

aa. Ūkininkų Sąjunga — 15 atstovų;

bb. Krikščionių demokratų — 14 atstovų;

cc. Darbo Federacija — 12 atstovų;

b. Valstiečių-liaudininkų Sąjunga — 16 atstovų;

c. Socialdemokratų — 8 atstovai;

d. Žydų — 7 atstovai;

e. Lenkų — 4 atstovai;

f. Vokiečių — 2 atstovai (67).

Kaip matome, II-osios kadencijos Seime žymiai išaugo tautinių mažumų atstovų skaičius, padidėjo abu Krikščionių bloko sparnai (ypač Ūkininkų Sąjunga), kiek sumažėjo Krikščionių bloko centras, liaudininkų srovės atstovai ir social-demokratai. Krikščionių blokas jau turėjo daugumą.

Tautininkų srovė nei I-osios, nei II-osios kadencijos Seime savo atstovų neturėjo. Tatai įvyko dėl Rinkimų įstatymo 76 § interpretacijos, nustatytos Vyriausiosios

Rinkimų Komisijos, kad būtent atliekamus mandatus gali iš likučių gauti tiktai tie sąrašai, kurie jau bent vieną mandatą yra gavę iš renkamojo skaičiaus. Jeigu interpretacija būtų buvusi kitokia, jeigu būtų nustatyta, kad iš likučių mandatai dalinami tarp visų sąrašų ir kad likučiais yra tie sąrašo gautų balsų skaičiai, kurie nėra sunaudoti mandatui einant pilnu renkamuoju skaičiumi, vis tiek ar renkamuoju skaičiumi tam tikras sąrašas mandatą jau yra gavęs, ar ne,— tai tautininkų sąrašai būtų laimėję vieną mandatą.

Kadangi Seimo Prezidiumas buvo renkamas kiekvienai sesijai, o II-osios kadencijos Seimas, išgyvavęs visą kadencijos laiką — trejus metus (1923—1926 m.), iš viso turėjo 11 sesijų, tai personalinis jo Prezidiumo sąstatas nebuvo pastovus. Pirmosiose penkiose (I—V) sesijose (iki 1924 m. liepos mėn.) Seimo Prezidiume, greta Krikščionių bloko žmonių, dalyvavo ir vadinamieji valstiečiai-liaudininkai (tai buvo dr. Staugaitis — I vicepirmininkas ir p. Kvieska — II sekretorius). Pradedant VI sesija (nuo 1924 m. spalio mėn.) ir iki II-osios kadencijos Seimo pabaigos, išimtinai tiktai su viena (X-ąja) sesija, Seimo Prezidiume valstiečių-liaudininkų jau nebėra ir jojo sąstatas yra vienlypis krikščioniškas.

Šios kadencijos Seimo pirmininkais buvo prof. Antanas Tumėnas, kunigas Staugaitis, dr. Bistras, p. Vytautas Petrulis, vėl kun. Staugaitis. Visi jie buvo Krikščionių bloko žmonės: prof. Tumėnas ir dr. Bistras — Krikščionys-demokratai, kun. Staugaitis ir p. Petrulis — Ūkininkų Sąjungos. Tačiau X-oje II-osios kadencijos Seimo sesijoje prezidiumą renkant įvyko netikėtas anekdotiškas incidentas (tai buvo sesija, kuri truko nuo 1926.II.9 iki 1926.III.2). Iki tol Seimo pirmininkais buvo išrenkami krikščionys demokratai arba Ūkininkų Sąjungos nariai. Trečioji Krikščionių bloko frakcija — Darbo Federacija — kad ir dalyvavo Prezidiume, bet pirmininko vietos nebuvo gavusi. Tad buvo sumanyta suteikti šią vietą Darbo Federacijai. Kandidatu į pirmininkus buvo pasiūlytas federantas dr. Ambrozaitis. Formališkai į Seimo pirmininko vietą pretendavo ir liaudininkai, kurie šią pretenziją rėmė tuo, kad Valstiečių-liaudininkų frakcija yra skaitlingiausia Seime (iš tikrųjų, kaip esame matę, ji buvo skaitlingesnė negu kiekviena iš trijų Krikščionių bloko frakcijų). Tad valstiečiai-liaudininkai statė Valstiečių-liaudininkų Sąjungos nario, buvusio Seimo vicepirmi-

ninko dr. Staugaičio (ne kunigo Staugaičio) kandidatūrą. Į Seimo posėdį, kuriame buvo renkamas Seimo Prezidiumas, pora Krikščionių bloko narių neatėjo, o du bloko nariai, vadovaudamiesi kai kuriais asmeniniais sumetimais, už krikščionių kandidatą dr. Ambrozaitį nepadavė balso. Tuo tarpu opozicija vieningai balsavo už liaudininkų kandidatą Staugaitį. Ir kadangi Krikščionių bloko dauguma Seime iš viso buvo nežymi, tai ir atsitiko taip, kad Seimo pirmininku buvo išrinktas ne valdančiosios Seimo daugumos, bet opozicijos kandidatas — dr. Staugaitis. Visais kitais Prezidiumo nariais buvo išrinkti Krikščionių bloko žmonės. Tai buvo politinis *„qui pro quo":* Seimui ėmė vadovauti vienas opozicijos vadų, išrinktas ne kaip pirmininkavimo specas, bet tik kaip politinis opozicijos reiškėjas (tuo laiku jokios liaudininkų koalicijos su krikščionimis nebuvo ir liaudininkai buvo aiškioje opozicijoje). Žinoma, tuoj ėmė reikštis konfliktai tarp Seimo daugumos ir Seimo pirmininko, atstovaujančio opozicijai. Faktai turi savo logiką: kadangi liaudininkų lyderio Seimo pirmininku išrinkimas buvo politiniu opozicijos aktu, politinės kovos epizodu, tai ir išrinktasis pirmininkas turėjo tęsti ir naudoti savo padėtį politiniams šios kovos tikslams; kaip politinis veikėjas, jis turėjo būti ištikimas politiniam savo išrinkimo titului. Visa X sesija pasižymėjo demonstratyvinio pobūdžio kova ir konfliktais. Opozicijai rūpėjo per Seimo pirmininką demonstruoti savo liniją ir ryškinti Seimo daugumos taktikos diskreditavimą. Žinoma, XI sesijoje Krikščionių blokas Prezidiumo rinkimams susitvarkė ir jau išrinko sau ištikimą Prezidiumą. Bet XI-oji sesija jau buvo paskutinė, nes baigėsi Seimo kadencija.

31. Ministerių kabinetai I-osios ir II-osios kadencijos Seimo metu

Kai dėl Ministerių Kabinetų I-osios ir II-osios kadencijos Seimo metu, tai, kaip buvau minėjęs, šių Kabinetų eilė, turint galvoje, kad 1922 m. konstitucijos režime Ministerių Kabinetas buvo ryškiai subordinuotas Seimui, vadinasi, jojo partinei valdančiajai daugumai, buvo tokia.

I kadencijos Seimui susirinkus, Ministerių Kabinetas iš karto pasiliko tas pats, kuris buvo sudarytas dar Steigiamojo Seimo metu, kai 1922 m. vasario mėnesį suiro

Krikščionių bloko koalicija su liaudininkais ir atsistatydino dr-o Kazio Griniaus koalicinis krikščioniškai liaudininkiškas kabinetas. Tai buvo p. Ernesto Galvanausko kabinetas, sudarytas iš Krikščionių bloko žmonių ir nepartinių „specų". Tokiu nepartiniu specu buvo ir pats kabineto vadas — ministeris pirmininkas Galvanauskas. Šis p. Galvanausko kabinetas laikėsi tol, kol dar buvo tikimasi sudaryti Krikščionių bloko koaliciją su liaudininkais. Tiktai tada, kai galutinai paaiškėjo, kad koalicijai perspektyvų nėra — 1923 m. vasario mėn. šis p. Galvanausko kabinetas atsistatydino ir buvo sudarytas naujas — to paties p. Ernesto Galvanausko. Naujas kabinetas savo sąstatu nedaug kuo skyrėsi nuo atsistatydinusio, tačiau jo nusistatymas buvo kiek aiškesnis, ryškiau veikiamas Krikščionių bloko. Tasai kabinetas negavo Seimo pasitikėjimo, ir tada, mūsų jau išžiūrėtomis aplinkybėmis, I-osios kadencijos Seimas buvo paleistas.

II-osios kadencijos Seimui susirinkus ir paaiškėjus galimumui sudaryti Krikščionių bloko koaliciją su liaudininkais, 1923 m. birželio mėn. vėl buvo sudarytas naujas Ministerių Kabinetas su tuo pačiu nepartiniu politiniu specu p. Ernestu Galvanausku priešaky. Šis kabinetas jau buvo koalicinis, nes jame jau buvo ir liaudininkai (p. Karolis Žalkauskas — Vidaus reikalų portfelis, p. Tomas Norus-Naruševičius, artimas liaudininkams, — Susisiekimo portfelis). Tačiau koalicija buvo nenuoširdi ir reiškėsi tiktai kabineto sąstatu; šiaipgi Seime tikro liaudininkų bendradarbiavimo su Krikščionių bloku nebuvo. Vis dėlto šis koalicinis p. Galvanausko kabinetas išgyvavo metus, iki 1924 m. birželio mėn.

Koalicijai galutinai suirus, buvo sudarytas naujas kabinetas, aiškiai krikščioniškas, tad ir jo vadu tapo nebe politinis specas p. Galvanauskas, bet partinis veikėjas prof. A. Tumėnas. Tokie pat aiškiai krikščioniško politinio pobūdžio buvo ir du paskutiniai II-osios kadencijos Seimo Ministerių Kabinetai — p. Vytauto Petrulio (nuo 1925 m. vasario mėn. iki 1925 m. rugsėjo mėn.) ir p. Leono Bistro (nuo 1925 m. rugsėjo mėn. iki 1926 m. birželio mėn.). Dr-o Leono Bistro kabinetui valdant, pasibaigė Seimo kadencija ir įvyko nauji Seimo rinkimai III-ajai Seimo kadencijai.

32. III-osios kadencijos Seimo rinkimai ir jųjų padariniai

Rinkimai į III-osios kadencijos Seimą, įvykę 1926 m. gegužės mėn., pasižymėjo dideliu opozicinių jėgų įtempimu. Krikščionių blokas, cementuojamas krikščionių demokratų partijos ir valdęs Lietuvą nuo 1920 metų, nesugebėjo tam tikru kompromisu susirišti su kuriomis nors kitomis sociališkai politinėmis šalies jėgomis. Šių jėgų tarpe jisai buvo ir liko izoliuotas ir daugiausiai rėmėsi amorfine neorganizuota piliečių ir ypatingai moterų mase, laikoma dvasininkijos įtakoje ir sudarančia skaičiaus jėgą, kuri visuotiniame balsavime iš tikrųjų daug sveria. Šią pasyvinę masę krikščionių blokas veikė ir per dvasininkijos įtaką, ir demagoginiais agitaciniais šūkiais, ir gąsdinimu komunizmu bei visokiomis socialinėmis nelaimėmis (jei valdžia išspruktų iš krikščionių rankų), pagaliau ir tam tikru ūkišku organizaciniu judėjimu kooperatyvų ir kredito srity, kurį ėmė steigti ir tvarkyti Krikščionių bloko Ūkininkų Sąjunga. Inteligentus Krikščionių blokas veikė per moksleivijos organizavimą ir per valdininkų politinę atranką. Per daug pasitikėdamas kiekybine masinio skaičiaus jėga ir įprastu sodžiaus inertiniu pasyviškumu, Krikščionių blokas nesirūpino kompromiso užmezgimu su kitomis sąmoningomis ir veikliomis sociališkai ideologinėmis srovėmis, o gal ne tiktai ir ne tiek nesirūpino, kiek nepajėgė tai padaryti dėl savo ideologinio nelankstumo.

Tiesa, Steigiamajame Seime jisai buvo sudaręs koaliciją su liaudininkais (dr-o Griniaus koalicinis kabinetas), taip pat su tais pačiais liaudininkais buvo sudaręs koalicijos užuomazgą II-osios kadencijos Seimo pradžioje. Tačiau šios koalicijos buvo nenuoširdžios ir nebuvo pagrįstos gilesniu ir pastovesniu kompromisu. Nekalbant apie tai, kad liberalinio ir laisvamaniško palinkimo liaudininkus nuo katalikiškai klerikalinio palinkimo „krikščionių" skyrė gana ryškūs ideologiniai veiksniai, šią laikinąją *ad hoc* ir grynai parlamentinę koaliciją ardė dar Krikščionių bloko taktika koalicijoje. Pasinaudoti aljantais savo pozicijai sustiprinti krikščionys norėjo, bet patys jiems nusileisti nenorėjo. Tad aljantai greit atkrito ir tapo griežtais Krikščionių bloko priešais. Tarp organizuotų politinių jėgų Krikščionių blokas niekur jokių draugų nerado ir savo nelankstumu pats visus nuo savęs

atstūmė. Lygiai taip pat, kaip kairiųjų tarpe ir tautinių mažumų bloko tarpe teturėjo tik priešų, lygiai taip pat ir dešiniajame sociališkai politinių jėgų sparne jisai nepajėgė įgyti jokių simpatijų.

Tautininkų, kurie organizacijos atžvilgiu buvo silpni, bet tiek jaunoje lietuvių buržuazijoje, tiek „buržuazėjančioje" inteligentijoje, tiek ūkininkijoje ir kariuomenėje sudarė tam tikrą augančių simpatijų ir nuotaikų srovę ir turėjo populiariškų vadų ir kurie tikybiniu atžvilgiu katalikybei nebuvo priešingi ir vertino socialinį Bažnyčios veiksnį, Krikščionių blokas pats, kaip galimų savo sąjungininkų, neįvertino ir gana brutališkai juos atstūmė. Krikščionys ne tiktai nepadėjo tautininkams patekti į Seimą ir jųjų judėjimą įtraukti į parlamentines vėžes, bet dar padarė visa, kas buvo galima, kad tautininkams šis kelias į Seimą būtų apsunkintas, ir be to, visame kame trukdė jų *judėjimą, norėdami tautiškumo monopolį* rezervuoti sau, nepageidaudami konkurencijos ir nemėgdami kritikos.

Tad tiek liaudininkai, tiek tautininkai tapo aistringais Krikščionių bloko priešais. Visoms politinėms srovėms Krikščionių hegemonija valstybės valdžioje įkyrėjo; visi jų nekentė.

Per rinkimus į III-osios kadencijos Seimą visos srovės puolė krikščionis ir opozicinė nuotaika pasiekė didžiausią įtempimą tiek iš kairiosios, tiek iš dešiniosios.

Be esamų srovių, tuo laiku atsirado dar viena, kuri taip pat energingai veikė rinkimus: tai buvo t. vad. Ūkininkų partija, kurioje susitelkė žmonės, priešingi klerikalizmui ir ypač Krikščionių bloko mėgiamai demagogijai, žmonės arba liberališkai demokratinio, arba pozityvistinio nusistatymo, užimą vidurinę poziciją tarp tautininkų ir liaudininkų.

Krikščionių blokas turėjo išlaikyti rinkiminę kovą prieš visas kitas sroves, tapusias valdančiojo bloko priešais. O kadangi valdančiųjų pozicija visuomet yra kiek sunki per rinkimus, nes viskuo, kas yra bloga, žmonės yra linkę kaltinti valdančiuosius, opozicija gi, kuri tiktai žada, už esamąjį neatsako ir patys kaltinimus pagilina, o „rojaus" Lietuvoje, žinoma, nebuvo ir daug buvo skaudžių neišspręstų arba klaidingai sprendžiamų klausimų, tai Krikščionių blokui apsiginti nuo visų priešų puolimo nepavyko. Valdančiosios partijos *„splendid izolation"*, kurią ji pati neatsargiai paruošė, ją pražudė. Drau-

gų įgyti ji nepasirūpino, o priešų šį sykį nugalėti nepajėgė. Per didelis pasitikėjimas inertine balsuotojų mase apvylė Krikščionis. Žinoma, rinkimuose jie nežuvo, bet žymiai susilpnino savo pozicijas Seime, ir, palyginti su visomis kitomis frakcijomis, neteko daugumos.

Krikščionių blokas, kuris II-osios kadencijos Seime turėjo 41 narį (absoliutinė Seimo sąstato dauguma), dabar surinko tiktai 30 mandatų. Įdomu, kad daugiausiai nukentėjo abu Krikščionių bloko sparnai — Ūkininkų Sąjunga ir ypač Darbo Federacija, vadinasi, tos dvi bloko frakcijos, kurios bloko judėjime turėjo atstovauti socialiniams ūkininkų ir darbininkų reikalams ir turėjo šias dvi socialines jėgas surišti su politine krikščionių akcija. Šios jėgos kaip tik nusigręžė nuo krikščionių. Ūkininkų Sąjunga, kuri II-osios kadencijos Seime turėjo 15 mandatų, dabar gavo tik 11 mandatų, o Darbo Federacija, turėjusi 12 mandatų, tegavo tik 5. Užtai Krikščionių bloko centras — Krikščionių demokratų partija, kuri cementuoja bloką, bet jokio ryškaus socialinio veido neturi ir saugoja bendrą judėjimo ideologiją,— išlaikė visas savo pozicijas rinkimuose: ji kaip turėjo 14 mandatų, tiek ir gavo dabar. Tai yra toji bloko frakcija, kuri ypač koncentruoja grynai klerikalines jėgas ir kurios mandatai daugiausiai rodo dvasininkijos įtaką.

Šitie rinkimų padariniai Krikščionių bloko atžvilgiu rodo, kad krikščionims ištikimi pasiliko tiktai amorfiniai masės elementai, kai tuo tarpu sąmoningesni profesinio ir klasinio judėjimo elementai nuo jų bėga ir jų ekspozitūroms nepasiduoda.

Didelio laimėjimo per tuos rinkimus pasiekė vadinamieji „kairieji": Valstiečių-liaudininkų Sąjunga gavo 22 mandatus (turėjo 16), socialdemokratai gavo 15 mandatų (turėjo 8).

Tautinės mažumos iš viso savo pozicijas išlaikė, nors jųjų sąstatas ir atspalvis labai žymiai pasikeitė. I-osios kadencijos Seime jų buvo 5 atstovai (3 Žydai, 2 Lenkai); II-osios kadencijos Seime jų atstovų skaičius išaugo iki 13: 7 Žydai, 4 Lenkai, 2 Vokiečiai. III-osios kadencijos Seime jų atstovų bendrasis skaičius liko tas pats — 13, bet čia reikia turėti galvoje, kad dabar rinkimuose į III-osios kadencijos Seimą pirmą sykį dalyvavo Klaipėdos kraštas, kuris, renkant I-osios ir II-osios kadencijos Seimą, dar nebuvo formališkai į Lietuvos teritoriją įjungtas; Klaipėdos gi krašto rinkimai į Seimą išrinko Vokie-

čius arba politiškai suvokietėjusius (vokiško nusistatymo) Lietuvius, kurie padidino tautinių mažumų skaičių tokiu būdu, kad kiek jos pralaimėjo mandatų Didžiojoje Lietuvoje, tiek kompensavo klaipėdiškiais mandatais. Atskiroms tautinėms grupėms III-osios kadencijos Seime buvo atstovaujama šitaip: Žydai — 3 atstovai (vietoje septynių II-osios kadencijos Seime); Lenkai — 4 atstovai (išlaikė tą patį atstovų skaičių); Vokiečiai ir klaipėdiškiai — 6 atstovai.

Pagaliau 5 mandatai teko dviem partijoms (srovėms), kurios I-osios ir II-osios kadencijos Seime nebuvo atstovaujamos, būtent: Tautininkai su 3 mandatais ir Ūkininkų partija su 2 mandatais.

Iš viso III-osios kadencijos Seime buvo 85 atstovai.

Iš karto prieš Krikščionių bloką, kuris iš viso turėjo 30 atstovų ir todėl vienas valdyti nebūtų pajėgęs, buvo nusistačiusios visos kitos frakcijos, kurių nė viena skyrium taip pat daugumos neturėjo, tad bet kuriai reikėjo koalicijos, bet į tą koaliciją Krikščionių bloko įsileisti jos negalėjo. Todėl šis blokas pasiliko izoliuotas, o koalicija pradėta organizuoti jam nedalyvaujant.

Greitai paaiškėjo, kad koaliciją ruošiamasi sudaryti iš liaudininkų ir socialdemokratų. Liaudininkai ir socialdemokratai drauge be kitų pagalbos taip pat nebūtų sudarę daugumos (22+15=37), tačiau jų koaliciją rėmė tautinės mažumos, kurioms liberalinė šių dviejų frakcijų politinė kryptis buvo gera ir kurios, nenorėdamos šios koalicijos veikimo komplikuoti, nereikalavo sau formalinės vietos koalicijoje; jos suprato, kad formalinis tautinių mažumų įėjimas į koaliciją ją gal kiek diskredituotų tautinėje Lietuvių opinijoje, nepasitikinčioje kitataučiais, ir todėl į ją nesiveržė. Iš karto ir kitos lietuviškosios frakcijos — tautininkai, ūkininkų partija — besikuriančios koalicijos atžvilgiu užėmė poziciją jei ne aiškiai draugingą, tai bent neutralią. Atrodė, kad visi buvo patenkinti, jog pagaliau pasibaigė Krikščionių bloko viešpatavimas.

Tautininkai buvo nusistatę laukti ir stebėti, nesiangažuoti, išlaikyti laisvas rankas. Sykį pagaliau patekę į Seimą, jie nenorėjo iš karto atidengti savo kortų ir išlošti, nujausdami, kad bet koks nuoširdumas ir per staigus įsileidimas ar į opoziciją, ar į valdančią poziciją būtų jiems, mažajai frakcijai, pavojingas ir galintis juos sukompromituoti. Jie laikėsi rezervuotai, buvo gudrūs ir atsargūs, orientavosi nesidėdami į jokias kombinacijas.

Jie stebėjo ir laukė įvykių eigos. Gal tuo laiku jie dar patys apie perversmą ir negalvojo, be abejo, nesitarė dėl jo su Krikščionių bloku ir vengė kontakto lygiai taip pat su krikščioniais, lygiai taip pat ir su liaudininkų-socialdemokratų koalicija. Tačiau dar nesiruošdami perversmui, jie elgėsi taip, kad, perversmui pribrendus, kaip tik jie pasirodė tinkamiausi perversmui įvykdyti, tapti centriniais jo veikėjais ir pasinaudoti jo vaisiais. Tautininkų vadų taktika tuo laiku buvo gudri ir politiškai meistriška.

33. Seimo prezidiumas ir Vyriausybė III-osios kadencijos Seimo metu

Per Seimo Prezidiumo rinkimus Seimo pirmininku buvo išrinktas liaudininkas dr. Staugaitis, pirmuoju vicepirmininku socialdemokratų frakcijos lyderis p. Steponas Kairys, antruoju vicepirmininku Seimo dauguma, gerbdama frakcijų skaitlingumo eilę, išrinko krikščionį demokratą (kun. Steponavičių); sekretoriais buvo išrinkti: Vokiečių frakcijos narys (Didžiosios Lietuvos Vokietis — p. Kinderis) ir liaudininkas (p. Žygelis).

Tas pats Prezidiumo sąstatas buvo išrinktas ir II sesijai, kuri prasidėjo rugsėjo mėn. ir kuriai buvo lemta sulaukti 1926 m. gruodžio mėn. perversmo.

Respublikos Prezidentu Seimas išrinko liaudininkų vadą, seną nusipelniusį garbingą veikėją dr. Kazį Grinių.

Ministerių Kabinetas buvo sudarytas koalicinis — liaudiškai socialdemokratinis. Ministeriu pirmininku tapo liaudininkų lyderis p. Mykolas Sleževičius, kuris paėmė Teisingumo ir Užsienio Reikalų portfelius. Be šių dviejų portfelių, liaudininkai pasiėmė dar Finansų (prof. Albinas Rimka), Krašto Apsaugos (p. Juozas Papečkys) ir Žemės Ūkio (p. Krikščiūnas) portfelius. Švietimo ir svarbus politinis Vidaus Reikalų portfeliai teko socialdemokratams (prof. Vincas Čepinskis ir p. Vladas Požėla). Tiktai vienas, politiškai mažiau ryškus — Susisiekimo portfelis buvo pavestas nepartiniam specui (p. Tomaševičiui). Vadinasi, kabinetas buvo aiškiai parlamentinis ir koalicinis.

34. „Kairiosios" koalicijos valdymas

„Kairioji" liaudininkų-socialdemokratų koalicija ėmė valdyti. Josios valdymo laikotarpis buvo per trumpas (1926 m. nuo birželio iki gruodžio mėn.), kad ji būtų galėjusi įvykdyti kurias nors programines reformas, o pagaliau konstitucinės formalinės teisės srity jinai, rodos, iš viso jokios reformų programos neturėjo ir buvo nusistačiusi visus konstitucinius principus tiksliai įgyvendinti, o ypatingai juos paliuosuoti nuo apribojimų, susijusių su nepaprasta karo padėtimi, nes per visą Krikščionių bloko viešpatavimo laikotarpį veikė karo padėtis, leidžianti daugelį konstitucinių principų teisėtai slopinti.

Kai kas „kairiosios" valdžios laikotarpį Lietuvoje, trukusį kelis mėnesius, lygina su Kerenskio valdymu Rusijoje 1917 m. ir apibūdina „kerenčinos" vardu. Rodos, tai yra perdėta. Analogija gal yra tiktai tame, kad liaudininkai ir socialdemokratai Lietuvoje, būdami valdžioje, buvo linkę pasitikėti pačios visuomenės iniciatyva ir liberaliniais šūkiais, atitinkančiais konstitucinius principus, kai tuo tarpu Krikščionių blokas, veikdamas demagoginiais metodais, vieną įrašė į konstituciją, o darė kitą. Tačiau Lietuvoje 1926 m. nebuvo tos revoliucinės atmosferos ir masinio bruzdėjimo, kuris buvo Rusijoje Kerenskio valdžios metu, ir iš viso sąlygos buvo skirtingos, ir skirtingi buvo dienos klausimai, kuriuos teko spręsti valdžiai.

Gal ilgiau bevaldydamas kairysis blokas Lietuvoje ir būtų ką nors sugalvojęs, iš ko būtų galima spręsti apie jo politinę akciją, tačiau prie to nepriėjo tiek dėl laiko stokos, tiek dėl to, kad tarp pačių koalicijos narių — liaudininkų ir socialdemokratų — nebuvo visiško sutarimo ir įsitikinimo, kad bendradarbiavimas bus pastovus ir nuolatinis. Koalicinis, t. vad. „kairysis" blokas iš tikrųjų nebuvo konsoliduotas ir tvirtas ir aiškios programos iš viso neturėjo. Ir per tuos kelis savo gyvavimo mėnesius jis nieko kito nėra daręs, kaip tiktai ruošęs kelią konstituciniams principams pasireikšti. O net ir šioje srity jis dar toli gražu ne visa buvo padaręs (pavyzdžiui, nesutvarkė visos konstitucijoje numatytos profesinės savivaldybės, nepalietė tautinių mažumų savivaldybės ir net neatgaivino Žydų tautinės savivaldybės, kurią Krikščionių blokas 1925 m. buvo palaidojęs, vengė kelti administracinio teismo problemą, kurią gana aiškiai sprendė konstitucija ir kt.). Jis tiktai, ir tai dar ne visame kame, vyk-

dė tai, kas konstitucijoje buvo numatyta ir paskelbta ir kas todėl paties Krikščionių bloko buvo formališkai sankcionuota, nes ši konstitucija buvo išleista viešpataujant Krikščionių blokui. Tiesa, „kairioji" koalicija kiek mažiau buvo susirūpinusi tais konstituciniais principais ir nuostatais, kurie į konstituciją buvo įterpti Bažnyčios ir tikybinio veiksnio naudai ir kurie krikščionims buvo brangiausi, o labiau buvo susirūpinusi tais, kurie krikščionims viešpataujant buvo slopinami karo padėtimi.

Ypač pagyvėjo ir tautiniams bei krikščioniškiems elementams davė progos kaltinti „kairiąją" valdžią ir vesti prieš ją agitaciją bei ruošti puolimą, iš vienos pusės darbininkų klasinis judėjimas, radęs patogesnę dirvą politiškai reikštis ir organizuotis, ir iš kitos — tautinių mažumų, rodos, ypač Lenkų, mokyklų tinklo plėtimas, išnaudojant visus konstitucinius galimumus. Tai buvo reiškiniai sričių, įeinančių kaip tik į tas dvi ministerijas, kurias kairiojoje koalicinėje valdžioje valdė socialdemokratai: Vidaus Reikalų ministerijos ir Švietimo ministerijos. Opozicijai, kuri ėmė augti ir stiprėti, tai davė progos kelti triukšmą dėl komunistinio ir lenkiškojo pavojaus.

35. Opozicijos prieš „kairiųjų" valdžią augimas, sąmokslas ir perversmo ruošimas

Iš karto Seime aiškią opoziciją sudarė tiktai Krikščionių blokas. Tačiau greitu laiku ėmė aiškėti ir tautininkų opozicija valdančiajai koalicijai. Kritiškas nusistatymas ėmė reikštis ir Ūkininkų partijoje, kuri tačiau buvo neskaitlinga, neturėjo tvirtų kadrų visuomenėje, susidėjo iš grupės inteligentų ir nebuvo vieninga, tad žymesnės politinės jėgos nesudarė.

Seiminė opozicija iš viso buvo silpna ir bejėgė, bet nuolatinė kritika, agitacija, komunistinio ir lenkiškojo pavojaus lietuviškumui kėlimas, laisvosios opozicinės spaudos akcija kėlė nerimą visuomenėje ir veikė jautresnius ir veiklesnius tautinius bei konservatyvinius inteligentijos, ūkininkų ir kariuomenės elementus; šiuose visuomenės elementuose nuotaika pasidarė nerami. Po Didžiojo Karo, po pergyventos Revoliucijos, po visokių krizių ir katastrofų, lydėjusių Didžiojo Karo likvidavimą ir Nepriklausomybės kūrimą, po įvykdytos Žemės Refor-

mos šaly sustiprėjo konservatyvinė nuotaika, nusistačiusi prieš naujus eksperimentus, trokštanti pastovumo ir ramybės, iš kitos pusės — kovos dėl Vilniaus, Lenkų akcija prieš Lietuvą, nuolatinis pavojus iš Lenkų kėlė tautinį jautrumą, ypatingai bet kurio lenkiškumo atžvilgiu. Tad opozicinė agitacija visuomenėje, operuojanti kaip tik komunistiškai revoliuciniu ir lenkišku pavojumi, turėjo pasisekimą.

Opozicinė agitacija demoralizavo ir pačią valdančią koaliciją, kurios dešinysis liaudininkų sparnas ėmė kiek nerimauti ir net jau galvoti, kaip čia būtų galima nusikratyti socialdemokratais; tačiau tatai būtų jiems nelengva padaryti, nes patys liaudininkai daugumos Seime neturėjo ir buvo priversti ieškoti kontakto arba su socialdemokratais, arba su Krikščionimis; jei ši padėtis truktų ilgiau, tai gal liaudininkai ir ryžtųsi tam tikromis sąlygomis įeiti į kontaktą su krikščionimis, tačiau iš karto sunku būtų buvę tai padaryti, nes tai galėtų sukompromituoti liaudininkus prieš jų rinkikus: svarbiausias rinkimų šūkis buvo opozicija Krikščionių blokui ir šio bloko viešpatavimo sugriovimas, o čia tasai priešas būtų pasirinktas bendrininku. Reikėjo kiek palaukti, kad ši rinkiminė prieškrikščioniška nuotaika išsiblaškytų ir atslūgtų.

Deja, įvykiai nelaukė. Opozicijos visuomenėje keliamas nerimas augo.

Rudenį Kauno buržuaziniame akademiniame jaunime ėmė reikštis bruzdėjimas. Šiame jaunime krikščioniškoji Ateitininkų organizacija buvo skaitlingiausia ir geriausiai organizuota, politiškai vadovaujama Krikščionių bloko jėgų; gana stipri ir organizuota taip pat buvo tautininkų srovė akademiniame jaunime. Gana aktyvios buvo ir kairiosios akademinio jaunimo srovės, pritariančios valdančiajai koalicijai, tačiau vis dėlto jos buvo silpnesnės; jų aktyvumas ir priešinimasis „dešiniųjų" akcijai tiktai skatino bruzdėjimą ir veikė aistras, bet negalėjo nuslopinti „dešiniųjų" akcijos.

Prasidėjo buržuazinio akademinio jaunimo mitingai, politinio pobūdžio rezoliucijos, protestai prieš valdžios vedamą vidaus politiką, vyriausybės kaltinimas lietuviškumo slopinimu, pataikavimu komunistinei propagandai ir liaudies lenkinimui per lenkiškąją mokyklą. Buržuazinio jaunimo mitingų rezoliucijose buvo tiesiog smerkiama vyriausybė, reikalaujama tam tikrų (kaip tik social-

demokratinių) ministerių atsistatydinimo; dėlei to tarp jaunimo grupių kildavo barniai ir net peštynės.

Pats savaime šis akademinio jaunimo judėjimas, žinoma, nebūtų pajėgęs nugriauti vyriausybę ar santvarką, tačiau jis labai žymiai kėlė nuotaikos nervingumą ir skatino visuomenėje kitų reakcinių elementų aktyvumą bei pasiryžimą daryti griežtesnes konkrečias išvadas ir valdantiesiems šia prasme jisai buvo pavojingas (68) <...>.

Krikščionims pati santvarka buvo gera, nepageidaujamas buvo tiktai partinio priešo įsigalėjimas; jiems rūpėjo tiktai pašalinti esamąją valdančiąją koaliciją ir patiems stoti josios vietoje. Jie tikėjosi, kad, perversmui laimėjus, kairieji, pašalinti nuo valdžios vairo, bus sukompromituoti ir kad per naujus rinkimus krikščionys, vieni ar koalicijoje su savo perversmo bendrininkais — tautininkais, atgaus prarastą daugumą ir sutvirtins savo viešpatavimą.

Žodžiu, ruošiamame perversme krikščionių pozicija buvo grynai oportunistinė ir spekuliatyvinė, tuo tarpu tautininkų — reformistinė. Iš karto tatai atrodė nesvarbu ir nežymu, tačiau šiame perversmo dalyvių nusistatymo nesutapime glūdėjo būsimojo jų skilimo daigai.

II

POPERVERSMINĖS DIKTATŪROS LAIKOTARPIS (1926.XII.17 — 1928.V.15)

1. 1926.XII.17 perversmas

1926 m. gruodžio mėnesio naktį iš 16 į 17 d. įvyko perversmas. Sąmokslininkai nesutiko jokio pasipriešinimo. Vyriausybė nebuvo pasiruošusi, nenumatė staigaus puolimo, nekreipė dėmesio į gandus. Sąmokslininkų būreliai, susidedą daugiausia iš karininkų, pasidalinę pareigomis, suėmė visus ministerius ir patį Respublikos Prezidentą dr. Kazį Grinių, užėmė svarbiausias valdžios įstaigas ir tapo politiniais padėties šeimininkais.

Viskas buvo įvykdyta naktį, be didelio triukšmo; ministeriai, bent jų dauguma, buvo suimti savo butuose ir nemėgino priešintis, susisiekimas telefonu buvo sąmokslininkų rankose, vyriausybės veikimas buvo iš karto paraližuotas. Drausminga kariuomenė liko ištikima perversmą vykdantiems karininkams, perversmo eigos niekur nesutrukdė (69).

Perversmo metu Seimas kaip tik posėdžiavo; sąmokslininkai įsiveržė į Seimo patalpą ir nutraukė jo posėdį.

Šį Seimo posėdžio nutraukimo epizodą, sudarantį vieną drastiškiausių perversmo momentų, labai ryškiai atvaizduoja Seimo posėdžio stenograma, kurios tekstą čia pacituosiu („Seimo Stenogramos", 3-asis Seimas, II sesija, 63-asis posėdis, 1926 m. gruodžio 16 d.). Epizodas įvyko kalbant posėdyje krikščionių demokratų frakcijos nariui atstovui Krupavičiui, kurio kalba buvo nutraukta. Cituoju tekstą:

„Krupavičius (kd)... Čia ponas Žemės ūkio Ministeris atsakė pilnai... (Kalbėtojas nutraukia kalbą. Posėdžių salėn pro duris prie Prezidiumo stalo įeina keli karininkai. Vienas karininkų pareiškia: „Gerbiamas Seimas, duotas įsakymas išsiskirstyti". Visi atstovai, Seimo Pirmininkas dr. J. Staugaitis ir posėdyje pirmininkavęs vicepirmininkas Kairys sustoja. (Pauza).

Pirmininkaujantis Kairys. Atsiprašau, kieno vardu tamsta įsakymus duodi?
Karininkas. Diktatoriaus vardu.
Pirmininkaujantis. Kokio diktatoriaus?
Karininkas. Mums žinot.
Pirmininkaujantis. Ar tamsta žinai, kurioje vietoje tamsta esi? Prašau apleisti salę!
Karininkas. Duodu dvi minutes laiko. (Seimo atstovų tarpe kyla nerimas. Pauza. Girdėti balsai atstovų tarpe: „Tegul Prezidiumas ką nors daro.")
Pirmininkaujantis (Kreipdamasis į karininkus). Gal tamstos malonėsit apleisti salę, kad Seimas galėtų susitarti?
Karininkas. Ne (Atsisukęs į karininkus): Ar apsupot? (Iš karininkų: „Taip". Pauza.)
Pirmininkaujantis. Skelbiu Seimo posėdį pasibaigus. Sekamas bus sušauktas pranešimu. (3 val. 43 min. gruodžio mėn. 17 d. Atstovai skirtosi, apleisdami salę)".

Šiuo baigiasi posėdžio stenograma.

Seimo posėdį nutraukus ir Seimo nariams išsiskirsčius, Seimo Pirmininkas ir vicepirmininkas vis dėlto buvo suimti.

Sąmokslininkai paskelbė tautininkų vadą, Seimo tautininkų frakcijos narį, buvusį Valstybės Tarybos pirmininką ir pirmąjį Respublikos Prezidentą p. Antaną Smetoną — **Valstybės Vadu.**

Gruodžio 17 d. iš ryto perversmas jau buvo baigtas; pačioje laikinojoje sostinėje, Kaune, kur perversmas ir buvo įvykdytas, rami piliečių masė apie vykstantį perversmą nieko ir nežinojo; sužinojo apie jį tiktai rytą, kai jis jau buvo įvykdytas.

2. Valstybės Vado diktatūra ir perversmo padarinių konstitucinio legalizavimo sumanymas

Įvykus perversmui, konstitucinė santvarka iš karto savaime žlugo; visa poperversminė valdžia atsidūrė „Valstybės Vado" rankose. Tai buvo tipinga iš perversmo kilusi diktatūra, principiškai ir teisiškai vienasmeninė, tačiau iš tikrųjų valdoma perversmo dalyvių, buvusių sąmokslininkų, pareinanti nuo jų nusistatymo.

Šita pirma popervcrsminė valdžios konstrukcija, dar grynai laikinoji, nesusikristalizavusi ir eskiziška, provizoriškai koncentruota Valstybės Vado asmeny ir galioje, truko vos kelias ar keliolika valandų.

Pirmas ir elementarinis sąmokslininkų tikslas buvo pasiektas — faktiškai pašalinta kairioji koalicinė valdžia ir nutraukta kairiosios Seimo daugumos galia. Tačiau tada tuoj kilo mintis legalizuoti šį perversmo padarinį, surišti jį su veikiančia konstitucine santvarka. Dėl šio sumanymo perversmo vykdytojai susitarė su nuverstos vyriausybės nariais liaudininkais; šiam sumanymui pritarė ir pats suimtasis nuverstos vyriausybės šefas, buvęs Respublikos Prezidentas dr. Grinius.

Liaudininkams rūpėjo (jiems patiems pralaimėjus) gelbėti bent konstituciją. Sumanymui pritarė ir patys sąmokslininkai. Vieni iš jų, ypač krikščioniško sparno politikai, iš viso nenorėjo gilinti perversmo; jie tikėjosi per artimiausius Seimo rinkimus, susikompromitavus savo priešams iš kairiosios, atgausią daugumą Seime ir sutvirtinsią savo valdančiąją padėtį teisiniais (konstituciniais) keliais, nelaužydami savo sukurtosios konstitucijos, o jei pasirodytų reikalinga, tai, turėdami būsimajame Seime daugumą, tam tikrus konstitucijos nuostatus pakeisią pačios konstitucijos numatyta keitimo tvarka. Kas jiems tuo tarpu buvo svarbu — būtent pašalinti kairiuosius nuo valdžios, tas jau yra įvykę ir tas turėtų būti užfiksuota legalizuojant perversmo padarinius.

Kiti perversmo dalyviai — tautininkų sparno politikai nesipriešino sumanymui legalizuoti perversmo padarinius ir jam pritarė ne todėl, kad iš viso būtų patenkinti esamąja konstitucine tvarka ir norėtų ją bent bendrais bruožais išlaikyti, bet todėl, kad toks perversmo padarinių legalizavimas, susitarus su pačiais nugalėtais kairiaisiais (bent liaudininkais), būtų tuo tarpu sutvirtinęs pirmą laimėjimą ir stabilizavęs padėtį, o drauge ir politiškai nuginklavęs liaudininkus; o ką reikės daryti toliau — tai dar bus matyti. Vadinasi, abiem perversmo sparnams rūpėjo tuo tarpu sutvirtinti ir užfiksuoti pirmą pasiektą perversmo padarinį — vyriausybės politinio sąstato pakeitimą arba, kitaip sakant, perversmo dalyvių įsigalėjimą vyriausybėje. Tautininkams tai buvo tai, kas rusiškai vadinama „peredyška" — perversmo eigoje laikinas poilsis, kuris savaime dar visų perversmo padarinių neišsprendžia ir rezervuoja tolesnį šių padarinių plė-

timą, pasilsėjus, ramiau pagalvojus ir pasiruošus. Krikščionims tai buvo perversmo finalas, leidžiąs jiems įsitvirtinti naujojoje laimėtoje pozicijoje, kad ja remiantis būtų galima toliau konstituciniu metodu veikti ir pašalinti bet kurias kairiųjų revanšo perspektyvas. Šiuose skirtinguose pirmų perversmo padarinių konstitucinio legalizavimo motyvuose jau *implicite* glūdėjo dviejų politinių perversmo sparnų būsimojo konflikto užuomazga, kuri vėliau turėjo paveikti jųjų skilimą, sukiršinti ir padaryti priešais perversmo bendrininkus.

Šiame „legalizavimo" vaidinime, kuris, patiems liaudininkams pasiūlius, buvo inscenizuotas gruodžio 17 dienos metu, kai naktį prieš tai šio „legalizavimo" objektas buvo pasiektas perversminiu smurtu, liaudininkai nepastebėjo, kad jų sumanymas muša juos dar smarkiau negu kad perversmu jiems suduotas smūgis. Šiuo „legalizavimo" sumanymu jie pasitarnavo kaip tik savo priešams, save politiškai likvidavo ilgesniam laikui ir iš tikrųjų konstitucinės santvarkos neišgelbėjo. Šiuo atžvilgiu socialdemokratai, kurie legalizavimo vaidinimui nepritarė, buvo nuoseklesni ir pasirodė politiškam menui labiau subrendę, nors dėl kitų priežasčių ir jųjų likimas buvo liūdnas ir juos politiškai likvidavo. Sutikdami perversminį vyriausybės sąstato pakeitimą legalizuoti, liaudininkai tuo pačiu šį perversmo padarinį sankcionavo, taip sakant, patys savo rankas sutepė perversmu, pritarė sau suduotam smūgiui, patys, taip sakant, save išplakė.

Seimas dar formališkai nebuvo paleistas, tad tas Seimas, kuris einant veikusia 1922 m. konstitucija sudarė įsteigtosios konstitucinės politinės valdžios viršūnę, ir turėjo būti sunaudotas šiam perversmo padarinių legalizavimui. Tačiau tame Seime liaudininkų ir socialdemokratų valdančioji koalicija, prieš kurią ir buvo įvykdytas perversmas, turėjo daugumą, ir perversmo dalyviai — tautininkai ir krikščionys (net ir su Ūkininkų partijos parama), liaudininkams nesutinkant, nebūtų galėję per Seimą teisiškai įvykdyti vyriausybės personalinio sąstato pakeitimą; jie būtų turėję tuojau Seimą likviduoti, paleisti jį perversminio „Valstybės Vado" diktatūros aktu; ar tasai Seimo paleidimo aktas būtų lydimas naujų Seimų rinkimų paskelbimo, ar ne, vis tiek tatai būtų priešinga konstitucijai ir visa, kas toliau būtų įvykę — tiek konstitucijai nežinomo „Valstybės Vado" buvimas, tiek Seimo paleidimas šio organo įsakymu, tiek nauji Seimo

rinkimai, jei jie būtų buvę paskelbti ir net jei jie būtų atlikti ta pačia Seimo rinkimų tvarka, kuri tuo laiku buvo konstitucingo įstatymo numatyta, — būtų priešinga konstitucijai ir galėtų teisiškai remtis tiktai perversmu ir poperversmine diktatūra. Vadinasi, konstitucingumo principui gelbėti ir perversmo padariniams vyriausybės sąstato pakeitimo atžvilgiu legalizuoti nebuvo kito būdo ir kelio, kaip kad per tą tuomet buvusį Seimą, kuriame patys perversmo dalyviai buvo teisiškai (konstitucingai) bejėgiai, o perversmo paliestieji buvo jo aktų šeimininkai; pastarieji (liaudininkai) ir davė sutikimą panaudoti šiam reikalui Seimą, vadinasi, leisti, kad Seimas sankcionuotų tokį vyriausybės sąstatą, kokį jam padiktuos sąmokslininkai; jie tai padarė, leidę Seimo opozicijai faktiškai disponuoti Seimu.

Kyla klausimas, ką gi įgijo liaudininkai už šios nuolaidos kainą. Gal tiktai tai, kad Seimas, kuriame buvo senoji iš vyriausybės pašalintos „kairiosios" koalicijos ir jos simpatikų dauguma, tuo tarpu nebuvo paleistas, tačiau, žinoma, tiktai tiek ir tol, kol ši dauguma nesikiš į legalizuotos perversminės vyriausybės veikimą ir nekliudys jai veikti, kaip jai patinka. Vadinasi, „kairioji" Seimo dauguma gavo vegetacijos galimumą, liko figurante, kaip scenos statistai, bet neteko teisės veikti. Perversmo gi laimėtojai iš karto laimėjo dar du kozirius: **a.** savęs legalizavimą vyriausybėje ir savo valdančiosios padėties pripažinimą iš savo priešų ir **b.** savo priešų — liaudininkų politinį nuginklavimą, nes buvo aišku, kad jei tomis aplinkybėmis būtų nauji Seimo rinkimai, tai liaudininkai, pralaimėję valdžią ir jau vien dėl to netekę autoriteto, negalės pulti sąmokslininkų ir skųstis perversmu, kurio padariniams jie patys padėjo įsiteisinti, ir tuo pačiu neteks ir šio moralinio bei principinio ginklo savo agitacijai ir revanšui. To sąmokslininkams ir reikėjo.

3. Perversmo padarinių legalizavimo inscenizavimas

1926.XII.17 dienos metu, nakties priešams susitarus (socialdemokratams šiame susitarime nedalyvaujant), buvo inscenizuotas nakties įvykių legalizavimas.

Nakties metu faktiškai nuo valdžios pašalinti Respublikos Prezidentas dr. Grinius ir Ministeris pirmininkas p. Mykolas Sleževičius „atsistatydino". Suimtieji vyriausybės nariai buvo paleisti. Seimas turėjo išrinkti naują Respublikos Prezidentą ir pakviesti naują Ministerį Pirmininką iš perversmo laimėtojų sąstato.

Abu perversmo sparnai — tautininkai ir krikščionys be ginčų susitarė dėl naujos vyriausybės sąstato. Nujausdami, kad jokia legalizavimo inscenizacija nepajėgs nuo naujos vyriausybės nuplauti jos perversminės kilmės, ir norėdami patys kiek galima ilgiau išlaikyti bent šiokią tokią konstitucinio legitimizmo kaukę (nes šią kaukę jiems atrodė naudinga išlaikyti ir ja pasinaudoti ateičiai), taip pat nujausdami, kad veikliausia perversmo jėga — karininkai labiau pasitiki tautininkų vadais, krikščionys mielu noru užleido pirmenybę tautininkams ir padėjo jiems užimti pirmąsias atsakingiausias vietas. Jųjų apskaičiavimas buvo labai paprastas: pereinamu laiku gali kilti įvairūs sunkumai, painiavos; pirmoji poperversminė vyriausybė gali kiek susikompromituoti; tad verčiau tegu kompromituojasi tautininkai, o krikščionys tegu lieka rezerve; ateisiąs laikas, kada jie, krikščionys, galėsią atsilošti ir, nusikratę savo bendrininkais, perimti iš jų visą valdžią; jiems, krikščionims, nesą reikalo ypatingai skubėti — laikas ir padėties stabilizacija veiksią jų naudai; anksčiau ar vėliau ateisią nauji politiniai rinkimai: krikščionių konkurentai liaudininkai jau susikompromitavę, tautininkai niekuomet masinių rinkimų nebuvo laimėję ir nelaimėsią, nes jie sudarą štabą be armijos, tad jie krikščionims nesą baisūs, o juo daugiau tautininkai bus susikompromitavę, juo krikščionims būsią geriau. Perversmo legalizavimas davė krikščionims viltį, kad toliau viskas eisią konstitucine vaga ir kad perversmas nebūsiąs gilinamas, o konstitucinė politinių rinkimų ir Seimo galios vaga, vieninteliams pavojingiems krikščionių konkurentams — liaudininkams susikompromitavus, užtikrinsianti galutinį laimėjimą kaip tik jiems, krikščionims. Krikščionims atrodė, kad jųjų lošimas esąs meistriškas ir kad jie būsią artimiausios ateities politiniai viešpačiai.

Tautininkų žymiausieji vadai buvo p. Antanas Smetona, nakties perversmo laimėtojų paskelbtas „Valstybės Vadu", vadinasi, visos diktatūriškos perversminės valdžios reiškėju, ir prof. Augustinas Voldemaras. Lega-

lizuojant perversmo padarinius vyriausybės sąstate ir buvo nutarta, kad Respublikos Prezidentu bus išrinktas p. Smetona, o Ministeriu Pirmininku bus pakviestas prof. Voldemaras. Taip ir buvo padaryta. Ministerių Kabinetą sudarė prof. Voldemaras. Tenka pabrėžti, kad tam, kad perversminės vyriausybės konstitucinis legalizavimas būtų ryškesnis, kad būtų labiau pabrėžtas naujos vyriausybės konstitucinis ryšys su iki tol buvusia tvarka, nuversto p. Sleževičiaus kabineto atsistatydinimą priėmė, prof. Voldemarui naująjį kabinetą sudaryti pavedė ir sudarytąjį patvirtino ne naujas poperversminis Respublikos Prezidentas p. Smetona, bet senasis Respublikos Prezidentas dr. Grinius, prof. Voldemaro kabineto paskyrimo aktu užbaigęs savo prezidentavimą.

Šis kabinetas, tautininkų lyderio vadovaujamas, buvo koalicinis perversminis, susidedąs iš tautininkų ir krikščionių bei dviejų Ūkininkų partijos deleguotų narių. Aiškių ir griežtų tautininkų, šios srovės žinomų vadų prof. Voldemaro kabinete buvo tiktai du ministeriai — pats prof. A. Voldemaras ir p. Antanas Merkys; aiškių ir griežtų krikščionių demokratų lyderiai buvo taip pat du p. Leonas Bistras ir p. Petras Karvelis; Ūkininkų partijos deleguoti buvo ministeriai Jonas Aleksa ir Juozas Jankevičius; du paskutiniai — p. Ignas Musteikis ir p. Stasys Šilingas — buvo su aiškiu palinkimu į tautininkų ideologiją (nors ministeris p. Šilingas formališkai tuo laiku priklausė Krikščionių blokui, būtent buvo Ūkininkų Sąjungos narys) (70).

Prof. Voldemaro kabineto sudarymas, įvykęs gruodžio 17 d., buvo pirmas perversmo padarinių legalizavimo aktas. Čia Seimui betarpiškai įsikišti dar neteko. Tatai, kaip sakėme, įvyko Respublikos Prezidento dr. Griniaus aktu. Tačiau antras legalizavimo aktas — naujo Respublikos Prezidento išrinkimas „atsistatydinusio" dr. Griniaus vieton, einant konstitucija, jau turėjo būti atliktas Seimo. Šiam reikalui gruodžio 19 d. buvo sušauktas nepaprastas Seimo posėdis.

Nepaprastąjį posėdį atidarė senasis Seimo Pirmininkas liaudininkas dr. Staugaitis, kuris, sekdamas perversmo nuverstos vyriausybės pavyzdžiu, perskaitęs Respublikos Prezidento dr. Griniaus atsistatydinimo raštą, iš karto pats pareiškė atsistatydinąs. Tad pirma teko Seimui išrinkti savo Pirmininką ir po to atlikti Respublikos Prezidento rinkimus. Tame Seimo posėdyje dalyvavo tiktai

43 atstovai. Buvusios valdančiosios koalicinės Seimo daugumos nariai, išskyrus stebėtojus, posėdyje, turėjusiam legalizuoti perversmo padarinius ir tuo pačiu palaidoti jųjų valdančią padėtį, nedalyvavo. Sumanę ir sutikę naują perversminę padėtį legalizuoti liaudininkai savo rankomis to daryti nepanorėjo ir tiktai leido Seimo mažumai, susidedančiai iš perversmo šeimininkų, disponuoti Seimo galia šiam legalizavimo aktui. Tačiau iš esmės tai buvo tas pats — dalyką išsprendė jųjų pasyvus *„placet"*.

Seimo pirmininku buvo išrinktas Krikščionių bloko Ūkininkų Sąjungos narys p. Aleksandras Stulginskis (buvęs Krikščionių bloko viešpatavimo metu Respublikos Prezidentas). Jam pirmininkaujant Respublikos Prezidentu buvo išrinktas p. Antanas Smetona; tuojau po išrinkimo įvyko Respublikos Prezidento konstitucinės priesaikos aktas, dalyvaujant Kauno Metropolitui Arkivyskupui Skvireckui ir trims karininkams laikant Valstybinę Vėliavą.

4. Seimo susitvarkymas po perversmo

Užbaigus tokiu būdu perversmo padarinių legalizavimo darbą, tuojau tame pačiame nepaprastame Seimo posėdy Seimas nutarė baigti Seimo sesiją (II-ąją III-osios Seimo kadencijos sesiją), tačiau paskelbęs Seimo sesijos uždarymą, naujasis Seimo Pirmininkas, remdamasis Seimo Statutu, čia pat paskelbė naujosios, III-osios, Seimo sesijos atidarymą, kurios pirmąjį posėdį sušaukė tai pačiai gruodžio 19 dienai.

Pažymėtina, kad tame nepaprastame „legalizaciniame" Seimo posėdy, kuris įvyko gruodžio 19 d., niekas neužsiminė apie labai nepaprastą Seimo posėdžio nutraukimo epizodą, įvykusį gruodžio 17 d., lyg šio epizodo, vis dėlto užfiksuoto Seimo stenogramose, ir nebūtų įvykę. Toks paminėjimas būtų sugadinęs legalizavimo programą. Reikėjo išlaikyti fikciją, kad jokio perversmo iš viso nėra buvę ir kad vyriausybės sąstato pakeitimas įvykęs spontaniškai, be presijos. Reikėjo *„faire bonne mine au mauvais jeu"*.

Seimas, kurio sąstatas neatitiko naujos vyriausybės politinės krypties, tačiau kuris pasirodė klusnus ir sutiko sankcionuoti perversmo padarinius (leisti Seimo mažumai Seimo vardu tai padaryti), žinoma, nebuvo paleis-

tas. Kadangi, einant Seimo Statutu, kiekvienai sesijai Seimas turėjo išrinkti sau naująjį prezidiumą, tai pirmame naujos (III-osios) sesijos posėdy (gruodžio 19 d. popietinis posėdis) Seimas ir išrinko prezidiumą. Seimas, terorizuotas įvykusio perversmo ir nusimanąs, kad jam arba lieka tęsti perversmo išdavas, vadinasi, ir toliau kapituliuoti, arba tenka būti paleistam, kapituliavo ir savo prezidiumo rinkimuose. Buvusios valdančios koalicijos frakcijos nedrįso priešintis politinės padėties viešpačiams, ir liaudininkai tęsė kapituliacijos liniją. Seimo dauguma, nujausdama, kad ji politiškai nepajėgia išlaikyti konstitucijos jai pavesto valdžios vairo, ir nemėgino Seimui siūlyti ir skirti savo prezidiumo. Sykį kapituliavę prieš perversmą, nukreiptą kaip tik prieš senosios Seimo daugumos valdžią, liaudininkai turėjo laikytis kapituliacinės politikos, nes šiomis aplinkybėmis Seimo paleidimas būtų jiems dar labiau žalingas negu kapituliavimas: susikompromitavę, nesugebėję išlaikyti valdžios, sankcionavę perversmo padarinius vyriausybės sąstate — tuo laiku jie tikrai būtų pralaimėję naujus rinkimus.

III-ajai sesijai buvo išrinktas Seimo prezidiumas, neatitinkąs Seimo partinės daugumos, bet užtai atitinkąs perversmo padarinius. Kadangi, į vyriausybę patekus tautininkų ir Ūkininkų partijos lyderiams, šioms Seime labai nežymioms frakcijoms nelabai liko kandidatų į Seimo prezidiumą, o be to, dėl paties savo neskaitlingumo Seime jos į Seimo prezidiumą pretenduoti (einant parlamentiniais įpročiais) negalėjo, tai visas Seimo prezidiumas buvo sudarytas iš Krikščionių bloko frakcijų: Seimo pirmininkas p. Aleksandras Stulginskis — Ūkininkų Sąjungos; du krikščionys demokratai — I vicepirmininkas (kunigas Krupavičius) ir I sekretorius (p. Masiliūnas) ir du Darbo Federacijos nariai — II vicepirmininkas (dr. Ambrozaitis) ir II sekretorius (p. Jočys). Tokiu būdu Krikščionių blokas, sutikęs perleisti vyriausybės vadovavimą tautininkams, sau rezervavo vadovaujamąjį vaidmenį (arba bent jo simboliką) Seime; tatai visiškai atitiko bendrą to laiko Krikščionių bloko taktiką.

Šiam blokui rūpėjo savo vardą ir vaidmenį sieti ne tiek su poperversmine vyriausybe, kiek su Seimu, per kurį (žinoma, ne aname jo sąstate, bet ateity, po būsimų rinkimų) jie tikėjosi pagrįsti savo valdančiąją padėtį.

5. Perversmo padarinių „legalizavimo" trūkumai: karo padėties „patvirtinimo" epizodas

Šiuo perversmo padarinių konstituciniu legalizavimu buvo likviduota iš perversmo betarpiškai kilusi grynai diktatūriška ir nieko bendro su 1922 m. konstitucija neturėjusi valdžios santvarka, kuri truko vos keliolika valandų, prasidėjusi gruodžio iš 16 į 17 d. naktį ir baigusis gruodžio 17-osios dienos metu. Šis efemeriškas pereinamasis perversminės diktatūros laikotarpis buvo toks trumpas, kad jis dar nespėjo išplėsti ir užfiksuoti savo grynai *precedentinės santvarkos*. Visa šio pereinamojo laikotarpio santvarka pasireiškė ir sutilpo vieno diktatoriškos galios Valstybės Vado institucijoje.

Legalizavus perversmo padarinius vyriausybės sąstate, teko legalizuoti ir nekonstitucingą gruodžio 18 d. paskelbtą karo padėtį (71); gruodžio 20 dieną naujoji vyriausybė karo padėtį „patvirtino", pagrįsdama šį savo aktą konstitucijos 32 §. Tačiau šitame perversmo padarinių legalizavimo epizode labai charakteringas buvo tam tikras formalus trūkumas, kuris labai ryškiai rodo, kad tikru naujos „legalizuotos" santvarkos titulu buvo vis dėlto ne 1922 m. konstitucija, bet kaip tik įvykęs perversmas su jo tipingais diktatūros padariniais, kurių „legalizavimo" ceremonija nuslopinti nepajėgė. Būtent 1922 m. konstitucijos 32 § numato karo arba kitokios nepaprastos padėties „įvedimą", bet jokiu būdu ne kažkieno įvestosios „patvirtinimą", ir, be to, reikalauja, kad vyriausybės įvestą karo ar kitokią nepaprastą padėtį patvirtintų Seimas.

Einant „legalizavimo" logika, teisiškai jokios spragos konstitucinėje santvarkoje neturėtų likti ir perversmo nakties įvykiai — konstitucinės vyriausybės narių suėmimas, Valstybės Vado institucija ir galia — būtų turėję teisiškai išnykti kaip faktai, negalį turėti jokių teisinių padarinių: teisiškai — Respublikos Prezidento dr. A. Griniaus ir p. Sleževičiaus kabineto konstitucinė galia truko visą gruodžio iš 16 į 17 d. naktį, iki paties jų atsistatydinimo ir naujosios vyriausybės sudarymo. Tad visa, kas buvo padaryta ne konstitucinės vyriausybės, negalėjo turėti jokios teisinės galios ir teisiškai neegzistavo, negalėjo būti ir „tvirtinama". Einant konstitucijos nuostatais, Respublikos Prezidentas, Ministerių Kabinetui pasiūlius, gruodžio 20 d. pats tegalėjo tiktai įvesti karo pa-

dėtį, bet negalėjo jos „tvirtinti", vadinasi, sankcionuoti nekonstitucingai įvestosios, nes tokios galios konstitucija jam nepavedė. Tačiau kadangi karo padėtis, įvesta perversmo tvarka, jau veikė ir „legalizuota" vyriausybė, pati iš tikrųjų kilusi iš šio perversmo, negalėjo paneigti jau pasireiškusių šios padėties padarinių, tai ji savotiškai ir šį nekonstitucingą karo padėties įvedimą ir jau pasireiškusius jo padarinius „legalizavo", patvirtindama karo padėties įvedimą. Tačiau šį sykį ir pats „legalizavimas" buvo nekonstitucingas, jisai iš tikrųjų buvo perversminis. Nekonstitucingas jis buvo ir todėl, kad šio „legalizavimo" Seimas netvirtino, kaip kad reikalavo 1922 m. konstitucijos 32 §, liečiantis karo padėties įvedimą.

6. Perversmo padarinių „legalizavimo" trūkumai: konstitucinių valdžios organų santykiavimo iškreipimas

Naujas perversminis „legalizuotos santvarkos" konstitucinis laikotarpis truko nuo 1926.XII.17 iki 1927.IV.12. Formališkai ši santvarka, kiek tatai liečia konstitucinių pagrindinių organų formą, atitiko 1922 m. konstitucijos nuostatus, bet ji juos atitiko tiktai šiuo vienu atžvilgiu.

Krikščionių srovės žmonės, labiausiai suinteresuoti konstitucinio politinės santvarkos „legalizavimo" fikcija, tvirtino, jog viskas yra tvarkoje ir jos konstitucinės valdžios režimas esąs sveikas, nesužalotas. Į klausimą, kaip reikia aiškinti ir teisiškai konstitucinės teisės atžvilgiu vertinti gruodžio iš 16 į 17 d. perversmo nakties įvykius, kurie neabejotinai paveikė ne tiktai personalinio, bet ir politinio vyriausybės sąstato pakeitimą, vienas iš krikščionių vadų ir žymiausiųjų jųjų teisininkų A. Tumėnas, griežto „legitimizmo" šalininkas, tada buvo atsakęs, esą jam nerūpi, kas ten buvo įvykę tą naktį, nes jisai žino, kad gruodžio 17-osios dieną buvęs p. Sleževičiaus Ministerių Kabinetas atsistatydino ir Respublikos Prezidento pavestas prof. Voldemaras sudarė naująjį kabinetą, tada atsistatydino p. Respublikos Prezidentas dr. Grinius ir jo vieton Seimas Respublikos Prezidentu išrinko p. Smetoną; visa tai įvyko taip, kaip kad numato konstitucija, tad viskas esą konstitucinga ir jokio perversmo nebuvo;

to jam užtenka ir apie tai, kas buvo įvykę prieš tai naktį, jam nėra reikalo žinoti, jis nieko nenorįs žinoti ir nežinąs. Konstitucinės teisės atžvilgiu naktį nieko nėra įvykę.

Deja, tikrenybės negalima taip apeiti ir nuslopinti, kaip kad sociališkai politinius faktus norėtų nuslopinti šio teisininko sąmonė, priimanti tiktai tokias tezes, kurias tam tikrais sumetimais jai priimti atrodo patogu ir pageidaujama. Teisė visuomet yra surišta su socialiniais normatyviniais faktais, iš kurių jinai gimsta, o ypatingai šiuo atžvilgiu yra jautri konstitucinė teisė, kurios normatyvinė logika ir imperatyvai seka visus valdžios santykių sukrėtimus. Jei žymus krikščionių teisininkas gruodžio 17-osios dienos metu užmiršo, kas buvo įvykę praėjusią naktį, arba, tiksliau sakant, nudavė užmiršimą, tai to neužmiršo visi žmonės Lietuvoje, o kas svarbiausia, neužmiršo nei Seimas, nei gruodžio 17 d. įsigalėjusi vyriausybė. Visiems buvo aišku, kad tos dienos įvykiai, kad ir įterpti į konstitucinę formą, iš tikrųjų sudaro tiesioginį nakties perversmo padarinį ir kad nuo tos dienos valdžios titulą Lietuvoje sudaro perversmas, o ne 1922 m. konstitucija. Tokie įvykiai valdžioje, kaip perversmas, turi savo geležinę normatyvinę logiką, kuri atsispindi teisėje ir ją paveikia. Formališkai konstituciniai politinės valdžios organai šiame konstituciniame laikotarpy buvo tie patys, kuriuos numatė 1922 m. konstitucija: Seimas ir Vyriausybė, susidedanti iš Respublikos Prezidento ir Ministerių Kabineto. Ir formališkai šie organai buvo sudaryti kaip tik ta tvarka, kurią numatė konstitucija: Seimas veikė tas pats, kuris buvo išrinktas dar prieš perversmą — jojo kadencija dar tęsėsi; Respublikos Prezidentą Seimas išrinko atsistatydinus buvusiam Prezidentui; Ministerių Kabinetą sudarė Respublikos Prezidento pakviestas Ministeris Pirmininkas, kuris ministerius pasirinko, o savo sudarytąjį kabinetą pristatė Prezidentui patvirtinti ir tasai jį patvirtino.

Formališkai tatai atrodė tvarkoje. Tačiau po šia korektinga konstitucinga forma slėpėsi nekonstitucingas turinys.

Ypač aiškiai nekonstitucingas, griežtai priešingas konstitucinei konstrukcijai, buvo šių organų galios santykis. Konstitucinė šio santykio konstrukcija, kaip mes žino-

me, buvo pagrįsta aiškiu ir kategoringu hegemonijos sukoncentravimu Seime. Tiek Ministerių Kabinetas, tiek pats Respublikos Prezidentas turėjo remtis Seimo dauguma, kurioje konstitucija sudėjo visą sprendžiamąjį (lemiantį) politinės galios centrą (veiksnį, faktorių); iš šio centro, iš šios Seimo daugumos, turėjo išaugti politinė visų organų galia. Tai buvo parlamentarizmas, ir būtent kontinentinis, aiškiai monistinis (72), artimas seimokratijai.

Tačiau tikrenybėje nieko panašaus jau nebuvo; perversmo padariniai šią konstrukciją visiškai iškreipė ir net suardė. Galios centras iš Seimo daugumos buvo aiškiai perkeltas į vyriausybę, kuri, einant konstitucine santvarka, turėjo būti kaip tik pareinanti nuo Seimo. Seimas gi su savo dauguma, kuri, einant konstitucine santvarka, turėjo būti valdančia, buvo vos toleruojamas, pažemintas, bejėgis; pati jo egzistencija buvo prekarinė, pareinanti nuo valdančiosios vyriausybės malonės.

Konstitucija, formališkai nepanaikinta ir nepakeista, neteko jėgos tvarkyti politinės galios organų santykį ir savo nuostatais valdyti valstybės valdžios santvarką. Ji buvo įvykusio perversmo nukonkuruota; perversmo faktiniuose padariniuose glūdėjo visa valdžios santvarkos tikrenybė. Buvusi valdovė — konstitucija tapo panaši į mirusiojo valdovo lavoną, oficiališkai saugojamą, nubalzamuotą ir rodomą su ceremonijomis, bet, žinoma, nepajėgiantį veikti; nors valdovo mirties faktas oficiališkai buvo slepiamas ir neigiamas, tačiau iš tikrųjų visiems šis faktas buvo gerai žinomas ir ypatingai jis buvo žinomas tiems, kurie disponavo valdančiaisiais valdžios organais, o jei ir būtų pavykę paslaptį išlaikyti, tai vis dėlto ši mirusio valdovo gyvybės fikcija nebūtų pajėgusi jos atgaivinti ir padaryti jį veikliu, kaip ji nebūtų pajėgusi ir sulaikyti naujojo gyvo, kad ir slepiamo, valdovo imperiumo. Tasai naujas valdovas, įsteigtosios valdžios tvarkytojas, kuris paskyrė valdžios organams jėgą ir nustatė naują teisiškai precedentinę jos santvarką — tai buvo jo Didenybė Gruodžio iš 16 į 17 dieną nakties Perversmas, paveldėjęs jo nugalėtos ir jei dar ne mirusios, tai bent merdinčios ir bejėgės nuvainikuotos Jos Didenybės 1922 m. Konstitucijos sostą.

7. Perversmo padarinių „legalizavimo" trūkumai: nereagavimas į perversmo vykdytojų darbus. Šių trūkumų motyvai

Labai charakteringas kaip tik perversminiam, o ne konstituciniam naujos valdžios santvarkos pobūdžiui buvo ir tasai faktas, kad naujoji vyriausybė nereagavo į perversmo veikėjų darbus, padarytus vykdant perversmą. Jei konstitucinis teisiškai politinės padėties „legalizavimas" būtų tikras, jei naujoji santvarka tikrai būtų nuvalyta nuo perversminės kilmės ir surišta su konstitucija, kaip vieninteliu jos titulu, tai tie perversmo nakties įvykiai ir jų veikėjų darbai — Respublikos Prezidento ir ministerių suėmimas, Seimo posėdžio nutraukimas smurtu — būtų buvę nusikalstamuoju darbu.

Tie opoziciniai elementai, kurie buvo patikėję „legalizavimo" tikrumu ir manė, kad šis „legalizavimas" būsiąs ir valdančiųjų priimtas už tikrąjį ir kad valdantieji iš jo turėsią padaryti visas logingas teisines išvadas, labai apsiriko; šie elementai kartais reiškė pasipiktinimą tuo, kad valdantieji šių išvadų nedaro ir perversmo veikėjų darbų nei sudraudžia, nei likviduoja. Šis tikėjimas ir šis pasipiktinimas buvo labai naivus ir rodė visišką nesugebėjimą suvokti teisiškai socialinę tikrenybę.

Žinoma, einant konstitucine logika, jeigu konstitucija būtų laimėjusi, į perversmo veikėjų darbus reikėtų teisės reagavimo. Būtų reikėję arba per prokuratūrą iškelti atitinkamame teisme baudžiamąją bylą, arba paskelbti amnestiją perversmo įvykių dalyviams. Aišku, kad iškelti bylą ir bausti perversmo dalyvius tuo laiku, kai perversmo, vadinasi, šių dalyvių darbų, padariniai įsigalėjo valdžioje, būtų buvę neįmanoma. Tačiau teisiškai tuos padarinius likviduoti amnestijos keliu „legalizavimo" logikos atžvilgiu būtų buvę, rodos, galima ir net būtina. Tai būtų galima ir būtina, jei „legalizavimas" tikrai būtų atstatęs konstitucijos viešpatavimą, jei perversmo nugalėtojai ir jo nugalėtieji būtų nuoširdžiai susitaikinę, susitarę ir radę bendrąją veikimo platformą, pavyzdžiui, sudarę naują valdančią koaliciją. Tačiau to kaip tik nebuvo.

Priešai liko priešais; vieniems ir kitiems konstitucinės formos atstatymas atrodė naudingas ne savaime, kaip toks, bet tiktai kaip priemonė ateity konsoliduoti savo poziciją valdžioje arba ją atgauti prieš savo priešą. Tad

aišku, kad šiomis sąlygomis perversmo laimėtojai, kurie be perversmo laimėjimo, tiktai pačiomis konstitucinėmis priemonėmis, nebūtų patekę į valdžią, nei galėję joje išsilaikyti, neturėdami Seime daugumos, sudarančios konstitucinę valdančiosios padėties sąlygą, turėjo ir toliau remtis kaip tik perversmu. O besiremdami perversmu, nors to formališkai ir viešai nepripažindami, jie negalėjo padaryti jokio akto, kuris nutrauktų jų ryšį su perversmu, kuris juos nuo šio jų galios šaltinio ir titulo izoliuotų ir kuris sudarytų perversmo *„dėsavouement"*. Jeigu gi šiomis aplinkybėmis jie būtų Seimui pasiūlę amnestijos projektą perversmo darbams, tai jie kaip tik būtų šį ryšį nutraukę. Amnestija, kad ir paliuosuoja amnestuojamuosius veiksmus nuo baudžiamosios sankcijos taikymo, bet aiškiai konstatuoja, kad jie yra baustini, vadinasi, pripažįsta jų teisinį smerktinumą. O kaipgi tatai galėtų konstatuoti ir pripažinti tie, kurie šiuo darbu rėmėsi ir kuriems toliau reikia remtis, nes jie iš jo savo jėgą turi ir dar nėra visiškai nugalėję priešą. Šitokiu pasiūlymu jie būtų pasmerkę save ir įžeidę tuos, kurie jiems yra pasidarbavę ir kurie jiems ir savo darbu, ir savo garbe yra reikalingi. Jei tokį pasiūlymą jie būtų įnešę į Seimą, tai jųjų priešai, bet konstitucinio „legalizavimo" šalininkai liaudininkai, gal mielu noru būtų pritarę ir sutikę savo balsus suteikti amnestijai; bet tatai būtų ne jiems, o kaip tik tiems priešams naudinga.

Todėl perversmas taip ir liko teisiškai nelikviduotas. Tatai buvo visiškai loginga ir suprantama ir buvo esamomis aplinkybėmis būtina; ir tatai buvo visiškai gražiai suderinta su precedentinės teisė tikrenybe, kuri formalinę 1922 m. konstitucijos teisę nugalėjo ir turėjo slopinti. Tie, kurie ryžosi padaryti perversmą, turėjo ryžtis priimti ir jo išdavas. Tai nebuvo vaikai, nežiną ką darą. Padarę darbą, jie turėjo pakelti už jį ir atsakomybę. Tai, rodos, geriau suprato tautininkai negu krikščionys; pastarieji iš viso mėgino balansuoti tarp perversmo ir konstitucijos, ieškoti progos nusikratyti šia atsakomybe ir nuduoti formalinę konstitucinę skaistybę. Tačiau, nors pačiame Seime krikščionys be jokio palyginimo buvo už tautininkus stipresni, vyriausybėje, kuri buvo įgijusi valdžios hegemoniją, vyravo tautininkų vadai. Savo gi persvaros Seime krikščionys tuo laiku sunaudoti ir iš viso nebūtų galėję, nes vis dėlto dauguma Seime jie nedisponavo. Susidariusią grynai precedentinę perversminę

konstitucinę padėtį, pakeitusią formalinę konstitucinę padėtį tame įdomiame laikotarpy, logingai ir aiškiai suprato: valdančiųjų tarpe — tautininkai, opozicijoje — socialdemokratai. Tiek liaudininkai opozicijoje, tiek krikščionys valdžioje buvo linkę gyventi iliuzijomis.

8. Seimas nuo 1926.XII.17 perversmo iki prof. Voldemaro vyriausybės deklaracijos

Trečioji Seimo sesija, pradėta tuoj po perversmo, 1926.XII.19, truko per visą šį „legalizuotos santvarkos" laikotarpį — iki pat Seimo paleidimo 1927.IV.12. Iš viso per tą laiką Seimas turėjo 14 posėdžių. Per tris pirmuosius posėdžius, 1926.XII.19, 30 ir 31, Seimas išrinko sesijos Prezidiumą ir priėmė biudžetą 1927 metams. Buvusi valdančioji liaudininkų ir socialdemokratų koalicija dėl liaudininkų „legalizacinės" politikos, kuriai socialdemokratai griežtai buvo priešingi, jau buvo suirusi, ir todėl vieningos opozicijos Seime nebuvo, o tatai kaip tik ir pratęsė šį pereinamąjį laikotarpį, nes, būdama nepakankamai ryški, naujoji valdančioji koalicija, neturėjusi kategoringos daugumos Seime, nebuvo Seimo trukdoma.

Vyriausybei ši padėtis buvo pakenčiama, ir reikalo paleisti Seimą ir atsidurti kryžkely, kuriame būtų reikėję pasirinkti aiškų perversmo tęsinį ar formalinės konstitucijos kelią, tuo tarpu nebuvo.

Liaudininkai buvo dezorientuoti ir svyravo; Seime savo narių kalbose jie iš vienos pusės pareikšdavo opozicines mintis, kritikavo vyriausybės ir valdančiųjų grupių elgimąsi, puolė krikščionis, iš kitos — pabrėždavo savo nuopelnus legalizuojant perversmo padarinius ir savo legalizacinį nusistatymą, be to, reiškė pasipiktinimą tuo, kad prof. Voldemaro kabinetas, nesilaikydamas konstitucinės parlamentarizmo logikos bei tradicijos, nepareiškia Seimui vyriausybės deklaracijos.

Socialdemokratai pasiliko griežti. Gruodžio 30 d. posėdy jie per savo narių kalbas mėgino paskelbti savo griežtą protesto deklaraciją, demaskuojančią perversminę naujos valdžios struktūros kilmę, smerkiančią tiek valdančiuosius, tiek liaudininkų kapituliaciją.

Tautinių mažumų grupės Seime laikėsi pasyviškai, vengdamos kištis į principinius konstitucinius ginčus; jos išlaikė neutralumą. Tiesa, tautinių mažumų padėtis Sei-

me buvo gana sunki ir jų vaidmuo nedėkingas. Dviejų priešingų šalių — vyriausybinės koalicijos, susidedančios iš Krikščionių bloko su tautininkais ir Ūkininkų partijos nariais, ir opozicijos, susidedančios iš liaudininkų ir socialdemokratų,— skaičiaus jėgos Seime buvo maždaug lygios; nei viena, nei antra iš šių dviejų šalių nedisponavo absoliutine Seimo dauguma. Tautinių mažumų frakcijų nariai, kurių buvo 13, galėjo daugumą nusverti į vieną ar į kitą pusę. Nors III-osios kadencijos Seime tautinės mažumos prieš perversmą nebuvo formališkai įėjusios į valdančią liaudininkų-socialdemokratų koaliciją, kuri, ypač liaudininkų asmeny, to ir nepageidavo, nes šių mažumų dalyvavimas koalicijoje ją kompromituotų ir keltų įtarimą, jog tautiniai lietuviškieji reikalai yra slopinami, o tai duotų puikų agitacinį ginklą koalicijos priešams iš dešinės, tačiau faktiškai kaip tik tautinių mažumų pritarimas ir parama kairiajai koalicijai Seime suteikdavo jai daugumą, be kurios veikusiame konstituciniame režime ji nebūtų galėjusi valdyti. Po perversmo tautinėms mažumoms taktikos pasirinkimas pasunkėjo, nes nacionalistinė nuotaika lietuvių visuomenėje ir Seimo santykiuose pakilo. Valdantieji — tautininkai ir krikščionys perversmą teisino kaip tik lietuviško tautiškumo gelbėjimo reikalu, tad tautinėms mažumoms su šiais valdančiaisiais dėtis nebuvo galima, nes valdantieji kaip tik kratėsi bet kurio kontakto su jomis. Tautinėms mažumoms prisidėjus prie opozicijos ir ją parėmus, jos būtų pakenkusios ir sau, ir opozicijai, kuriai slaptai pritarė, nes perversmo laimėtojai būtų gavę naują argumentą prieš opoziciją, jog ji tarnaujanti svetimiems dievams ir jog su valdančiaisiais Seime kovojanti ne tam tikra lietuviškoji srovė, bet „svetimoji intriga", kurią esą reikėtų sudrausti. Todėl tautinės mažumos ir pasirinko pasyvaus neutralumo ir stebėjimo taktiką. Nors Seimo sesija truko, bet Seimo posėdžiai šiame laikotarpy retai buvo šaukiami. 1926.XII.31 Seimui priėmus biudžetą, kitas posėdis buvo sušauktas tiktai 1927.II.21. Jis buvo pavestas tiktai iškilmingam mirusiojo Tautos atgimimo tėvo — dr. Jono Basanavičiaus atminties pagerbimui.

9. Prof. Voldemaro deklaracija Seime

Eilinis Seimo posėdis įvyko 1927.II.25. Šiame posėdy Ministeris Pirmininkas prof. Voldemaras pagaliau pareiš-

kė vyriausybės deklaraciją. Be kitų šioje deklaracijoje keliamų klausimų, kurie lietė tiek užsienių politiką, tiek vidaus padėtį, ekonominę ir finansinę politiką, teismą, kultūros ir švietimo reikalus, deklaracija iškėlė ir konstitucijos pakeitimo klausimą. Kaip žymiausią 1922 m. konstitucijos ydą, prof. Voldemaro deklaracija nurodo per didelę neaprėžtą Seimo galią ir vyriausybės nepajėgumą, smerkia šio konstitucinio režimo skatinamą partijų ir politinio diletantizmo įsivyravimą valdžioje, veikiantį valdžios nepastovumą, valstybinės politikos blaškymąsi ir valstybinės funkcijos naudojimą siauriems sroviniams reikalams; kaip priemonę šiems padariniams pašalinti, kelia klausimą sustiprinti konstitucinę vyriausybės galią, ypač Respublikos Prezidento asmeny; einant šia mintimi, Respublikos Prezidentas turėtų būti bent paritetinis Seimui ir visiškai nuo jo nepareinąs; esą jis turėtų būti renkamas ne Seimo, bet tautos, jo kadencija, kaip ir paties Seimo kadencija, turėtų būti ilgesnė, negu kad numato 1922 m. konstitucija, Prezidento teisės vyriausybėje turinčios būti praplėstos ir sustiprintos, iš viso esą reikėtų pasukti nuo parlamentarizmo į tokį konstitucinį režimą, kuris eitų Vokiečių Veimaro konstitucijos ir ypač USA prezidentinio režimo kryptimi, esą reikėtų pakeisti ir Seimo rinkimų įstatymą. P. Voldemaro deklaracija tikslaus konstitucinės reformos plano nepateikė, tiktai nurodė jos kryptį. Kadangi tai buvo perversminės vyriausybės deklaracija, tai šie nurodymai buvo reikšmingi.

Savaime suprantama ir aišku, kad jei perversmas įvyko ir laimėjo, tai konstitucinės santvarkos revizija, kuri šią santvarką suderintų su perversmo siekimais ir iš jos pašalintų visa tai, kas leistų pasikartoti tiems padariniams bei reiškiniams, prieš kuriuos buvo nukreiptas perversmas, tampa būtina.

Jei perversmas įvyko, tai reiškia, kad, perversmo veikėjų nusimanymu ir įsitikinimu, konstitucinė santvarka esanti netobula ir nepajėgianti užtikrinti to, kas valstybei yra reikalinga; jeigu į jos veikimą reikėjo jėga įsikišti pašaliniams veiksniams ir perversmu pasiekti tai, kas konstituciniu keliu buvo nepasiekiama, tai tatai, žinoma, reiškia, kad konstitucinė santvarka esanti taisytina. Jei ne visiškas konstitucijos suardymas, tai bent jos reforma yra laimėto perversmo logikos išvada. Kitaip būtų nesuprantama, kam perversmas buvo padarytas, nes jei konstitucinė santvarka būtų gera, tai iš viso nebūtų

reikėję jos laužyti, o kaip tik būtų reikėję jos laikytis ir eiti jos teisiniais keliais. Tad iš vyriausybės, kuri kilo iš perversmo, kitokio pareiškimo konstitucijos klausimu ir neteko laukti.

Visas klausimas buvo tiktai tas, ar šiam pareikštam konstitucijos keitimo reikalui perversminė vyriausybė pasirinks konstitucijoje numatytą kelią, ar ji vykdys pati, pasiremdama tąja faktine galia, kurią jai suteikė pats perversmas, sužalojęs konstitucinę santvarką. Prof. Voldemaro deklaracija dar laikėsi konstitucinio konstitucijos keitimo metodo; vyriausybė tuo laiku dar nebuvo nutraukusi legalizacinės linijos.

Tenka pastebėti, kad iš esmės vyriausybės pareiškimai prof. Voldemaro deklaracijoje konstitucijos keitimo klausimu neišėjo iš demokratinių santvarkos principų ribų. Vyriausybės sustiprinimas, jos paritetas su Seimu, Respublikos Prezidento rinkimas tautos balsavimu, Prezidento ir Seimo kadencijų pratęsimas, amerikiškas prezidentinis režimas, kuris, kaip žinoma, kaip tik atitinka klasikinę demokratinę valdžios konstrukciją, — visa tai yra visiškai suderinta su formaliniais demokratiniais principais. Visi šitie deklaracijoje pareikšti konstitucinės reformos principai yra kaip tik tie, kurie vėliau buvo įdėti į 1928 m. konstituciją. O net ir prof. Voldemaro deklaracijoje paminėtas Seimo rinkimų tvarkos pakeitimas savaime jokių demokratinių principų neužgavo; nes būtų buvę klaidinga ir nerimta manyti, kad vienintelė demokratinė esanti tiktai ta rinkimų tvarka bei sistema, kuri buvo nustatyta tuomet Lietuvoje veikiančio Seimo rinkimų įstatymo. Ir pačių proporcinių rinkimų sistemų yra daug, ir pagaliau demokratinė yra ne tiktai proporcinė, bet ir mažoritarinė rinkimų sistema, veikianti didžiosiose Vakarų demokratijose. Vyriausybės gi deklaracija, paminėjusi rinkimų tvarkos keitimo klausimą, to keitimo neprecizavo, tad šiuo atžvilgiu ji nieko priešingo demokratiniams principams nepareiškė. Todėl kai kurių opozicijos kalbėtojų reiškiamas pasipiktinimas paskelbtu konstitucijos keitimo reikalu, kaip kažkokiu neva demokratijos neigimu, buvo nukreiptas ne tiek prieš tai, kas buvo deklaracijoje pareikšta, kiek gal prieš tai, kuo šie opozicijos kalbėtojai buvo linkę vyriausybę įtarti ir kas deklaracijos tekste **nebuvo** pasakyta. Gal jie numanė ir spėjo, kad tikrenybę sudaro ne tai, kas deklaracijoje yra pa-

reikšta *expressis verbis* (bet neužtenkamai preciziškai), bet tai, kas kaip tik paslėpta.

Kadangi ano laiko politinėmis ir teisinėmis aplinkybėmis vyriausybės deklaracija ir pasireiškę dėl jos ginčai Seime sudarė vieną ryškiausių politinių epizodų, tai aš čia pasistengsiu trumpai suglausti atskirų Seimo grupių reagavimą į šią deklaraciją.

Iš opozicinių grupių prieš vyriausybę pasisakė tiek liaudininkai, tiek socialdemokratai. Liaudininkų vardu kalbėjo p. Toliušis, vienas veikliausių konstitucinio padėties legalizavimo šalininkų perversmo metu; jisai kategoringai pasisakė prieš pasitikėjimą vyriausybe. Labai griežtai prieš deklaraciją ir prieš pasitikėjimą pasisakė socialdemokratų kalbėtojai, pp. Kairys, Purėnienė ir Bielinis; ypatingu opoziciniu griežtumu pasižymėjo p. Purėnienės kalba, raginusi ne tiktai pareikšti vyriausybei nepasitikėjimą, bet ir protestuoti prieš šią vyriausybę.

Krikščionių blokas, kaip žinome, dalyvavo perversme ir poperversminėje vyriausybėje, nors kiek mažiau buvo įsijungęs į perversmo logikos tęsimą ir iš esmės buvo linkęs labiau negu tautininkai laikytis legalizacinės ar legitimistinės linijos, iš kurios ateity tikėjosi sau didesnės naudos, negu kad galėjo tikėtis tautininkai. Seime šis blokas sudarė stipriausią vyriausybinės koalicijos jėgą. Krikščionių blokas, kaip žinoma, susidėjo iš trijų frakcijų: dešiniosios — Ūkininkų Sąjungos, „kairiosios", kiek demagoginės — Darbo Federacijos, iš centrinės, jungiančios abu sparnus — Krikščionių demokratų partijos. Prof. Voldemaro vyriausybėje Krikščionių blokui tuo laiku atstovavo du krikščionių demokratų lyderiai — pp. Bistras ir Karvelis. Darbo Federacijos nario vyriausybėje nebuvo (73), Ūkininkų Sąjungos žmogumi buvo ministeris p. Šilingas, tačiau jis evoliucionavo tautininkų kryptimi ir į vyriausybės sąstatą įėjo asmeniškai (ne kaip Ūkininkų Sąjungos deleguotas žmogus), ką aiškiai pabrėžė šios Sąjungos lyderis p. Mikšys, pasisakydamas Seime dėl prof. Voldemaro deklaracijos. Tad formališkai nei Darbo Federacija, nei Ūkininkų Sąjunga vyriausybėje nedalyvavo.

Seime dėl prof. Voldemaro deklaracijos pasisakė visos trys Krikščionių frakcijos. Palyginus šių trijų Krikščionių frakcijų atstovų kalbas, pasakytas dėl prof. Voldemaro deklaracijos, susidaro įspūdis, kad ryškiausias provyriausybinis, pasakyčiau, perversminis, nusistatymas

viešpatavo kaip tik Darbo Federacijoje, kuri vyriausybėje jokio savo žmogaus neturėjo; galima manyti, kad tai buvo todėl, kad ši frakcija buvo griežčiausia ir betarpiška socialdemokratų konkurentė, veikianti darbininkų tarpe, tad jos nekenčiamų socialdemokratų valdymas, trukęs ligi perversmo, jai buvo skaudžiausias ir todėl perversmas, sugriovęs šį jos priešų valdymą, jai buvo maloniausias.

Kalbėjęs Darbo Federacijos vardu jos lyderis dr. Ambrozaitis aistringai puolė opoziciją ir buvusią priešperversminę „kairiąją" vyriausybę ir pasisakė už prof. Voldemaro vyriausybę. Aiškiai ir kategoringai už pasitikėjimą vyriausybe pasisakė ir kun. Šmulkštys krikščionių demokratų vardu, kuris puolė opoziciją ir pareiškė tik kelis nelabai esminius rezervus dėl kai kurių deklaracijos punktų. Labiau rezervuotas buvo Ūkininkų Sąjungos atstovo p. Mikšio pareiškimas. Iš trijų Krikščionių bloko frakcijų Ūkininkų Sąjunga sociališkai buvo artimiausia tautininkų ideologijai, tad tautininkai, vyravę vyriausybėje, gal labiau buvo jos nei kitų Krikščionių bloko frakcijų konkurentais. Ypatingai konstitucijos keitimo klausimu Ūkininkų Sąjunga pareiškė rezervų dėl prof. Voldemaro deklaracijoje pareikštų minčių; būtent ji kategoringai pasisakė prieš sumanymus pavesti Respublikos Prezidento rinkimą tautai, prieš Respublikos Prezidento galios stiprinimą ir prieš tai, kad vyriausybė būtų atpalaiduota nuo Seimo ir kad Ministerių Kabinetas būtų atsakingas Prezidentui; p. Mikšiui kalbant, šie Ūkininkų Sąjungos rezervai ir jos kategoringas pasisakymas už Seimo hegemonijos išlaikymą konstitucinėje santvarkoje susilaukė net kairiųjų pritarimo. Užtai Ūkininkų Sąjunga iškėlė kitokias mintis galimai konstitucinei reformai: dviejų parlamento rūmų sistemą, Respublikos Prezidento rinkimą per abejus rūmus, ilgesnę Seimo ir Prezidento kadenciją... Vis dėlto savo kalbos išvadoje Ūkininkų Sąjungos atstovas pažadėjo, kad ir su rezervais, remti esamą vyriausybę.

Tautininkų frakcijos vardu Seime dėl deklaracijos niekas nepasisakė.

Gana charakteringa buvo pozicija, kurią užėmė Ūkininkų partija, atstovaujama Seime dviejų narių, dalyvavusi prof. Voldemaro kabinete per savo deleguotus žmones. Šios grupės vardu dėl deklaracijos kalbėjo p. Skipitis. Tai buvo vidurio grupė tarp tautininkų ir liaudi-

ninkų, principiškai liberalinio nusistatymo, vertinanti demokratiją ir parlamentarizmą, tačiau svetima bet kuriam tiek dešiniajam, tiek kairiajam griežtumui ir demagogijai, jautri tautiniams šūkiams. P. Skipitis, kaip grupės, dalyvaujančios vyriausybėje, reiškėjas, žinoma, pasisakė už pasitikėjimą vyriausybe, tačiau, kad ir puolė buvusią „kairiąją" vyriausybę ir ją kaltino perversminės reakcijos paskatinimu, vis dėlto tvirtai pabrėžė perversminio metodo pavojingumą ir principiškai šį metodą smerkė, reikalavo kategoringo konstitucinės platformos laikymosi ir amnestijos perversmo veikėjams, vadinasi, reikalavo nuoseklaus konstitucinio padėties legalizavimo.

Pagaliau visų tautinių mažumų (Lenkų, Žydų, Klaipėdiečių ir Vokiečių) bloko vardu p. Kinderis keliais žodžiais pareiškė, kad dėl politinės padėties, neleidžiančios „sudaryti normalinių parlamentinių sąlygų", šios mažumos balsavime dėl pasitikėjimo iš viso nedalyvaus.

Pasibaigus šiems debatams ir partiniams frakcijų pareiškimams, Seimui reikėjo padaryti išvadą. Tačiau iš tikrųjų tai padaryti buvo sunkiausia. Frakcijų nusistatymas už ar prieš vyriausybę taip suskirstė Seimą, kad, tautinėms mažumoms susilaikant, neįmanoma buvo surinkti balsų daugumos nei „už", nei „prieš". Tikrenybėje sprendimas buvo tautinių mažumų rankose; kuriai pusei jos būtų atidavusios savo balsus, toji pusė būtų laimėjusi. Bet kaip tik todėl jos niekur prisidėti nenorėjo, nes, prisidėjus joms prie kurių vienų, priešinga pusė būtų jas puolusi, prikišdama joms drąsą spręsti gyvybines Lietuvos valstybės problemas ir savintis tautinės lietuviškos valstybės šeimininkų teises. Tačiau ne tiktai jos pačios nenorėjo ir nedrįso savo balsais nulemti ginčą; to nenorėjo nei viena, nei antra iš dviejų susiginčijusių Seimo dalių, nors tatai tiek vienai, tiek kitai būtų davę laimėjimą. Tačiau toks laimėjimas tautinių mažumų balsais būtų buvęs Pyraus laimėjimu: jis būtų sukompromitavęs laimėjimą ir būtų pasitarnavęs ne laimėtojams, bet pralaimėjusiems, gaunantiems argumentą, jog štai jųjų pozicija esanti tautiška, o priešas juos nugalėjęs svetimtaučių intrigomis. Šio argumento susiginčijusios šalys bijojo ir jo į priešų rankas duoti ypatingo noro neturėjo.

Frakcijos, palaikančios vyriausybę, žinodamos, kad pasitikėjimo rezoliucija daugumos Seime nesurinks, ir būdamos tikros, kad ir priešingos šalies siūlomoji nepasitikėjimo rezoliucija, tautinėms mažumoms susilaikant, taip

pat balsų daugumos nesurinks, pasitikėjimo rezoliucijos visiškai ir nesiūlė, palikdamos siūlymo iniciatyvą opozicijai. Opozicijos siūlymas vyriausybės šalininkams šiomis aplinkybėmis buvo nebaisus, jeigu gi jos pačios būtų pasiūliusios pasitikėjimo rezoliuciją ir toji rezoliucija nebūtų priimta, tai būtų pabrėžta, kad Seimas pasitikėjimo nereiškia, jam nepritaria, kitaip sakant, nepasitiki vyriausybe. *Nors einant 1922 m.* konstitucijos nuostatais toks pasiūlytos pasitikėjimo rezoliucijos nepriėmimas ir neverstų vyriausybės atsistatydinti, nes atsistatydinimo pareigą ši konstitucija jungia tiktai su kategoringu nepasitikėjimo pareiškimu („jei Seimas stačiai pareiškia jiems nepasitikėjimą" — 1922 m. konstitucijos 59 § 2 abzaco sakinys), bet vis dėlto būtų aišku, kad kabinetas pasitikėjimo **neturi**, tuo tarpu konstitucija (59 § 2 abzaco 1 sakinys) sako: „Ministeriai turi turėti Seimo pasitikėjimą". Jeigu gi bus pateiktas tiktai kategoringo („stačiai") nepasitikėjimo pasiūlymas ir jisai bus atmestas, tai bus aišku tiktai tatai, kad Seimas nėra pareiškęs nepasitikėjimo, ir tada nebus formališkai konstatuota, kad vis dėlto ir pasitikėjimo taip pat nėra. Atvirkščiai, logiškai atrodys (nors tatai tikrenybės ir neatitiktų), kad jeigu Seimas nepasitikėjimo pasiūlymą atmetė, tai jis vyriausybe pasitiki. Taip ir buvo padaryta.

Vyriausybininkai jokios rezoliucijos nepasiūlė, opozicija *gi pasiūlė dvi nepasitikėjimo rezoliucijos formules*: vieną, griežtesnę formulę pasiūlė socialdemokratai; joje tiesiog *expressis verbis* buvo pasakyta, kad Seimas „reiškia Ministerių Kabinetui nepasitikėjimą", ir jokios motyvacijos nebuvo pridėta; antroji, liaudininkų rezoliucijos formulė buvo kiek švelnesnė, nors iš esmės ir čia, be abejo, buvo reiškiamas nepasitikėjimas; joje buvo šiokia tokia motyvacija („Seimas... konstatuodamas, kad Ministerių Kabineto užsibrėžtoji darbo programa neatitinka krašto gyviausius reikalus..."), o pati išvada kiek švelnesnė: „šiai vyriausybei nepritaria". Skirtumas buvo niuansinis. Balsuojant nei pirmoji, nei antroji rezoliucija nebuvo priimta. Jos buvo balsuojamos iš eilės: pirma — socialdemokratų, vėliau — liaudininkų. Abi šios frakcijos balsavo tiek už pirmą, tiek už antrą rezoliuciją. Už nepasitikėjimo rezoliucijas buvo paduota po 36 balsus. Daugumos

jos nesurinko. Tuo ir pasibaigė vyriausybės deklaracijos epizodas Seime. Vyriausybė neturėjo Seime daugumos, bet, antra vertus, nebuvo daugumos ir prieš ją, kuri pajėgtų ją pasmerkti.

10. Seimas po perversminės Vyriausybės deklaracijos

Nuo kovo 8 d. iki balandžio 8 d. įvyko dar penki Seimo posėdžiai. Vyriausybė veikė sau, Seimas — sau. Seimas svarstė ir priiminėjo įvairius smulkius įstatymų projektus, nekibdamas prie vyriausybės. Štai sąrašas tų įstatymų, kuriuos tuo laiku Seimas priėmė: Radijo stočių tarifas; Vandens kelių ir uostų rinkliavos įstatymo pakeitimas; Matų, saikų ir svarstyklių įstatų pakeitimas; Trys Valstybės tarnautojų atlyginimo įstatymo I priedo pakeitimai; Susisiekimo, Užsienio Reikalų, Žemės Ūkio Ministerijų etatų pakeitimai; Apskrities komendanto taikos metu etatai; Vyties Kryžiaus Ordino įstatymas; Vandens variklių mokesnio įstatymas; Virštarnybinių puskarininkių įstatymo pakeitimas; Karo įstatų rinkinio XIX knygos pakeitimas; Karinės prievolės įstatymo pakeitimas; Pulko teismo įstatų pakeitimas; Telefono tarifo pakeitimas.

Tokia tuo laiku buvo Seimo, kuris 1922 m. konstitucijos buvo skiriamas politiniu krašto ir valstybės valdžios šeimininku, veikla. Iš tikrųjų šeimininkavo iš perversmo kilusi vyriausybė, o jos toleruojamas Seimas, kuriame ji neturėjo daugumos, svarstė smulkius įstatymus. Žinoma, šitokia būklė kartais būtų galėjusi pasireikšti ir be jokio perversminio sukrėtimo, kai frakcijų diferenciacija būtų taip susidėjusi, kad jokios daugumos nebūtų buvę galima sudaryti. Tačiau šį sykį ši būklė buvo tiesioginis perversmo padarinys. Iki perversmo Seimas turėjo valdančią daugumą, buvo pajėgus ir vykdė savo konstitucinę galią; visa tai suardė ir Seimo pajėgumą pakirto ir paralyžavo **perversmas:** jisai, bet ne konstitucija, buvo tikras esamos būklės sprendėjas. Tačiau šiai konstituciniu atžvilgiu paradoksiškajai būklei, kurios nepajėgė pašalinti debatų dėl deklaracijos padariniai, netrukus galą padarė jau kitas įvykis.

11. Atstovo dr. Pajaujo suėmimas ir Seimo į tai reagavimas nepasitikėjimo pareiškimu

1927.IV.4 buvo suimtas Seimo narys, valstiečių-liaudininkų frakcijos atstovas dr. Juozas Pajaujis, policinių saugumo organų įtariamas sąmokslo ruošimu naujam perversmui prieš vyriausybę ir esamą tvarką. Seimo nario suėmimas įvyko iš anksto neatsiklausus Seimo sutikimo.

1922 m. konstitucijos 38 §, liečiąs Seimo narių imunitetą, skamba šitaip:

„Atstovo asmuo neliečiamas. Atstovą suimti galima tiktai Seimui sutikus, išskyrus tuos atsitikimus, kada atstovas yra užtiktas nusikaltimo vietoje „in flagranti". Apie atstovo suėmimą ir suėmimo pamatą tokiu atsitikimu ne vėliau kaip po 48 valandų pranešama Seimo Pirmininkui, kuris praneša apie tai Seimui jo artimiausiam posėdy. Seimas gali suimtajam atstovui grąžinti laisvę".

Tai buvo pirmas Lietuvos Seimo gyvenime Seimo nario suėmimo atsitikimas. Jau tuo pačiu šis atsitikimas, kaip nepaprastas ir paliečiąs Seimo narių imunitetą, turėjo sujaudinti Seimo narius, o ypatingai opozicines jo frakcijas, kurioms priklausė ir pats suimtasis atstovas; juo labiau tatai turėjo paveikti Seimo nervingumą ir pasireikšti tam tikru reagavimu esamoje nenormalioje Seimo ir vyriausybės santykio nuotaikoje bei atmosferoje.

Apie atstovo dr. Pajaujo suėmimą vyriausybė, kaip kad reikalavo konstitucijos 38 § 2 abzacas, pranešė Seimui per Seimo Pirmininką. Tačiau pirmutinis ir svarbiausias klausimas, kuris kilo, buvo ne tas, kurį numato 38 § 2 abzacas, ar Seimas ras reikalinga suimtajam grąžinti laisvę, bet tas, kuris kyla iš konstitucijos 38 § 1 abzaco, būtent ar pats atstovo Pajaujo suėmimas buvo teisėtas ar ne, ar jisai neįžeidė Seimo nario imuniteto. Teigiamas ar neigiamas atsakymas į šį klausimą pareina nuo to, ar dr. Pajaujis buvo suimtas *in flagranti* ar ne.

Klausimas Seime buvo iškeltas IV.8 posėdyje. Jis buvo iškeltas dviem keliais: **a.** savaime, *ex officio*, einant vyriausybės pranešimu apie atstovo suėmimą ir tuo pačiu konstitucijos 38 § 2 abzaco tvarka, ir **b.** valstiečių-liaudininkų interpeliacija. Eidamas pirmuoju keliu, Sei-

mas paskyrė komisiją, kuriai pavedė išžiūrėti klausimą ir referuoti; komisija buvo sudaryta iš stambesnių frakcijų deleguotų narių teisininkų, iš viso iš penkių narių, kurių tarpe trys buvo opoziciniai — liaudininkai pp. Toliušis, Sugintas ir socialdemokratė p. Purėnienė ir du vyriausybės šalininkai — Ūkininkų Sąjungos atstovas p. Karoblis ir krikščionis demokratas p. Endziulaitis. Interpeliacija, pritariant pačiai vyriausybei, tapo pripažinta skubota. Buvo dar pareikšta antra interpeliacija — socialdemokratų, tačiau Seimo Prezidiumas, nusprendęs, kad dėl savo formos ji nesanti skelbtina, jai eigos nedavė (Seimo stenogramose jos teksto nėra).

1927.IV.12 posėdyje buvo padarytas komisijos pranešimas ir drauge įvyko debatai tiek dėl komisijos pranešimo ir jos pasiūlytos rezoliucijos, tiek dėl interpeliacijos. Komisijos opozicinės daugumos referatas kategoringai pasisakė už atstovo Pajaujo suėmimo neteisėtumą, tvirtindamas, jog čia negalėję būti kalbos apie atsitikimą *in flagranti,* leidžiantį suimti atstovą neatsiklausus Seimo, ir todėl pasiūlė Seimui savo rezoliuciją, konstatuojančią konstitucijos 38 § 1 abzaco nuostatų įžeidimą ir reikalaujančią grąžinti suimtajam dr. Pajaujui laisvę. Tačiau komisija nebuvo vieninga; jos vyriausybinė krikščioniškoji mažuma (du prieš tris) pasisakė Seime prieš komisijos daugumos išvadas ir siūlymus. Komisijos mažuma, kurios vardu kalbėjo buvęs Teisingumo ministeris p. Karoblis, atstovo Pajaujo suėmimo teisėtumo klausimu aiškiai nepasisakė ir į sąvoką *„in flagranti"* nesigilino, manydama, kad tai ne tiek svarbus klausimas, ir akcentuodama klausimą dėl tolimesnio dr. Pajaujo likimo kategoringai pasisakė prieš komisijos daugumos siūlomą dr. Pajaujo paliuosavimą, reikalaudama tęsti suėmimą.

Vyriausybė ministerio-pirmininko prof. Voldemaro asmeny griežtai gynė suėmimo teisėtumą. Ji aiškino, jog dr. Pajaujis suimtas kaip tik *in flagranti,* nes perversminio sąmokslo ruošimas sudarąs tęsiamąjį nusikaltimą ir šio nusikaltimo veikėjas, beruošdamas sąmokslą, nuolat esąs *in flagranti;* be to, prof. Voldemaras tvirtino, jog Seimo rezoliucija dėl suimto atstovo paliuosavimo, jei ji būtų priimta, vyriausybės nuomone, vyriausybei nebūtų privaloma vykdyti, nes vyriausybei privalomi ir vykdytini esą tiktai Seimo priimtieji įstatymai, bet ne šiaip valdymo pobūdžio rezoliucijos; o pagaliau aiškiai pabrėžė, kad nuo to, kaip Seimas pasisakys šiuo reikalu, pareis

pats šio Seimo likimas, kitaip sakant, kad, pasmerkęs atstovo Pajaujo suėmimą ir nutaręs jį paliuosuoti, Seimas būsiąs paleistas.

Padėtis iš karto paaštrėjo ir tapo kritiška. Šį sykį tautinės mažumos, nuo kurių pareidavo dauguma ir Seimo sprendimas už ar prieš vyriausybę, atsisakė nuo savo pasyvaus neutralumo ir ryžosi balsuoti su opozicija už komisijos pasiūlytą rezoliuciją ir už opozicijos siūlomą nepasitikėjimo formulę. Prie opozicijos šį sykį prisidėjo ir Ūkininkų partijos atstovas p. Skipitis, kuris iki tol rėmė prof. Voldemaro vyriausybę ir kuris buvo reiškėjas tos politinės grupės, kuri vyriausybėje dalyvavo betarpiškai per savo narius. Balsuojant 45-ais balsais prieš 30 buvo priimta tiek komisijos pasiūlyta rezoliucija, konstatuojanti dr. Pajaujo suėmimo nekonstitucingumą ir reikalaujanti jį paliuosuoti, tiek liaudininkų pasiūlyta nepasitikėjimo rezoliucija.

Šiomis rezoliucijomis Seimo likimas buvo išspręstas. Bet išspręstas buvo kaip tik Seimo, bet ne nepasitikėjimą gavusios vyriausybės likimas.

12. 1927.IV.12 Seimo paleidimas

Einant 1922 m. konstitucija (59 § 2 abzacas), Seimui „stačiai" pareiškus Ministerių Kabinetui nepasitikėjimą, kabinetas turi atsistatydinti. Jei tuo metu santvarka būtų buvusi konstitucinė, o ne perversminė, prof. Voldemaro vyriausybė būtų turėjusi atsistatydinti, nes 1927.IV.12 nepasitikėjimas jai buvo kaip tik „stačiai" pareikštas. Bet šis kabinetas iš viso nebuvo parlamentinis, jis niekuomet nesirėmė Seimo dauguma; tad nepasitikėjimo rezoliucija nenutraukė to seiminio vyriausybės pamato, kurio ji iš viso neturėjo; vyriausybės pamatas glūdėjo įvykusiame perversme, o ne 1922 m. konstitucijoje, ir šio perversminio pamato Seimo 1927.IV.12 rezoliucijos ne tiktai nenutraukė, bet ir negalėjo paliesti. Jei vyriausybė rėmėsi perversminiu pamatu, o Seimas — konstituciniu ir iš šio konstitucinio pamato stengėsi daryti išvadas, tai dabar, šiems dviem pamatams įėjus į griežtą koliziją, vyriausybė, žinoma, padarė sprendimą ne konstitucinėmis, bet perversminėmis premisomis. Kitaip, žinoma, ir būti negalėjo, nes tikrenybės logikos apgauti negalima: perversminių ir konstitucinių premisų kolizija glūdėjo val-

džios santvarkoje visą laiką nuo 1926.XII.17 iki 1927.IV. 12; nors ji buvo slepiama ir pridengta konstitucinės legalizacijos apeigomis, perversminė premisa buvo gyva ir pajėgi, ją ja rėmėsi vyriausybė, tapusi tikra valstybės valdžios šeimininkė, o konstitucinė premisa, kuria ilgą laiką Seimas net nedrįso pasinaudoti, buvo netekusi galios ir tiktai toleruojama, vos kvėpuojanti. Kai dabar Seimo daugumos rezoliucijomis konstitucinė premisa pagaliau pasireiškė, vyriausybė iš jos išvadų nepadarė: prof. Voldemaro kabinetas neatsistatydino.

Tame pačiame Seimo 1927.IV.12 posėdy buvo paskelbtas Respublikos Prezidento aktas, kuriuo Seimas buvo paleistas.

Jau pats Seimo paleidimas, kaip vyriausybės atsakymas į jai pareikštą nepasitikėjimą (kuris klasikiniame parlamentarizme būtų visiškai tikslus), kaip vyriausybės apeliavimas į teisinės tautos arbitražą pasireiškus konfliktui tarp vyriausybės ir parlamento, 1922 m. konstitucijos režime konstitucingumo atžvilgiu nebuvo korektiškas, nes kontinentiniame parlamentarizme, kurį sankcionuoja mūsų 1922 m. konstitucija, nepasitikėjimo pareiškimas sudaro kategoringą teisinį vyriausybės pasmerkimą — *rem judicatam,* ir vyriausybė, kuriai pareikštas Seimo nepasitikėjimas, gali ir turi padaryti tiktai vieną išvadą — atsistatydinti: tai yra jos konstitucinė pareiga, kurios iniciatyva, tiesa, paliekama jai pačiai, bet kuri **turi būti** atlikta kaip **sprendimo įvykdymas** ir **konstitucijos imperatyvas.** 1922 m. konstitucijos 59 § 2 abzacas tatai įsakmiai *expressis verbis* pasako.

Jei jau susidėjusiomis aplinkybėmis perversminės „legalizuotos" vyriausybės konstitucinis sugyvenimas su Seimu, išrinktu prieš perversmą, buvo neįmanomas ir jei būtų tikras nusistatymas grįžti į konstitucinę santvarką ir tikrai likviduoti perversminės valdžios premisas, tai reikėjo iš karto legalizavimą vesti iki galo ir paleisti Seimą arba tuojau, gruodžio mėn. išrinkus jam Respublikos Prezidentą, arba kad ir kiek vėliau, bet jokiu būdu nelaukiant nepasitikėjimo pareiškimo. Tad tenka konstatuoti, kad pats Seimo paleidimas 1927.IV.12 buvo nesuderintas su konstitucine santvarka. Tačiau tatai dar buvo ne tiek ryšku: esamomis aplinkybėmis, jei jau iki tol Seimas nebuvo paleistas, tai pats Seimo paleidimo faktas, kad ir teisiškai netvarkingas, savaime konstitucinei tvarkai ir dabar pavojingas nebuvo, o tam tikra prasme net

būtų galėjęs šiai santvarkai patarnauti, būtent nuvalyti kelią į tikrą konstitucinės santvarkos restituciją, pašalinus perversmines liekanas, nelikviduotas legalizacijos procesu. Paleidus šį, dar iš priešperversminių laikų kilusį Seimą, turėtų įvykti nauji Seimo rinkimai ir tada jau būtų pasisakiusi pati teisinė tauta, demokratinėje konstitucinėje santvarkoje laikoma vyriausiu šalies šeimininku ir teisiniu suverenu; ji būtų pasisakiusi, jau turėdama galvoje įvykusį perversmą, arba jam pritardama ir išrinkdama tų frakcijų daugumą, kurios pateko į valdžią per perversmą, ir tada perversmo padariniai tikrai būtų demokratiškai legalizuoti ir santykis tarp Seimo ir vyriausybės galėtų grįžti į konstitucinę vagą, arba būtų pasisakiusi prieš perversmo veikėjus, išrinkdama daugumą, priešingą perversminei vyriausybei, ir tada arba prieš demokratinį teisinės tautos autoritetą perversminė vyriausybė būtų turėjusi kapituliuoti ir konstitucinės valdžios premisos, nuvalytos nuo perversminių premisų, būtų atstatytos, arba perversminiai veiksniai, jei jie būtų nusistatę savo perversminę liniją tęsti, būtų turėję griežtai nusikratyti konstitucinėmis premisomis, nebetoleruoti jų ir nauju perversminiu smūgiu atmesti teisinės tautos sprendimą ir pasielgti savo laisvu nusistatymu, remdamiesi savo faktine galia. Šiaip ar taip, padėtis būtų paaiškėjusi, vilkinamoji valdžios krizė būtų pasireiškusi kategoringa alternatyva ir šioks ar toks sprendimas būtų neišvengiamas ir ryškus.

Vyriausybininkų tarpe Krikščionių blokas, taip pat opozicija pritarė tokiam padėties išaiškinimui per Seimo paleidimą ir naujus Seimo rinkimus. Krikščionys buvo įsitikinę, kad dabar, po perversmo, kuris sukompromitavo nugalėtus jų priešus, rinkimus laimėsią jie, krikščionys; tada konstitucinė santvarka būsianti atstatyta, krikščionys tapsią jos gynėjais ir reiškėjais, per Seimo daugumą, pasinaudodami konstitucinėmis dispozicijomis, jie valdysią ir vyriausybę, iš vyriausybės išstumsią savo bendrininkus ir konkurentus — tautininkus arba bent jau paimsią į savo rankas hegemoniją vyriausybėje ir, disponuodami Seimu, pakeisią, kiek tatai jiems bus reikalinga, konstituciją. Tad Krikščionių blokas buvo Seimo paleidimo ir naujų Seimo rinkimų šalininkas.

Opozicija taip pat laukė Seimo paleidimo ir naujų Seimo rinkimų. Ne tiktai socialdemokratai, bet ir liaudininkai jau suprato, kad perversmo padarinių konstitu-

cinis legalizavimas, atliktas gruodžio 17—20 d., iš tikrųjų perversmo nelikvidavo ir jo veikimo valdžioje nesulaikė; opozicijai buvo aišku, kad senojo Seimo su perversmine vyriausybe sugyvenimas konstitucinėje jų santykio formoje yra neįmanomas ir kad vienintelė konstitucinės sankcijos viltis glūdi teisinės tautos intervencijoje (naujų rinkimų procedūroje), o jei ši viltis būtų žlugusi ir jei vyriausybininkai, paleidę Seimą, šios intervencijos nebūtų leidę, tai bent jau tada būtų aiškiai sulaužę konstituciją ir parodę savo tikrąjį perversminį veidą. Opozicija galėjo tikėtis, kad vyriausybininkai, paleidę Seimą, nedrįsią neskelbti naujų rinkimų; jie žinojo, kad stipri Krikščioniško bloko srovė vyriausybininkų tarpe nori naujų rinkimų ir nebus linkusi šiuo atžvilgiu konstituciją griauti. Be to, opozicija gal tikėjo, kad vis dėlto naujus rinkimus ji laimėsianti arba bent panaudosianti rinkimų kampaniją tam tikrai savo propagandai ir sustiprinsianti savo sukompromituotą poziciją; bet jeigu ir būtų laimėjęs Krikščionių blokas, tai vis dėlto sena konstitucinė santvarka būtų labiau nusistojusi — ir opozicija būtų atgavusi jei ne valdantį, tai bent konstitucinį opozicinį pajėgumą, kurios ji susidariusioje padėty neturėjo. Šiaip ar taip, sutrikdytos konstitucinės santvarkos atgaivinimas būtų stabilizavęs partinės demokratijos sistemą ir partijų rungtynių principą valdžioje.

Visais šiais sumetimais opozicija buvo linkusi nekelti abejonių dėl Seimo paleidimo konstitucingumo, pareiškus vyriausybei nepasitikėjimą; jai pačiai rūpėjo nutraukti esamąją padėtį, o esamomis aplinkybėmis tatai buvo galima pasiekti kaip tik Seimo paleidimu. Todėl per debatus dėl atstovo dr. Pajaujo suėmimo į prof. Voldemaro įspėjimą, kad šio suėmimo pasmerkimas nulemsiąs Seimo likimą, opozicijos atstovas, vienas žymių ano laiko liaudininkų p. Pranas Dailidė, kalbėdamas Seime, net lyg pabrėžė opozicijos pageidavimą, kad Seimas būtų paleistas, kad tuo pagaliau būtų likviduota susidariusi tikrai paradoksinė konstitucinė padėtis. Į konstitucijos 59 § 2 abzaco nuostatą, kurio šviesoje Seimo paleidimo konstitucingumas, Seimui „stačiai" pareiškus vyriausybei nepasitikėjimą, yra bent abejotinas, niekas jau nekreipė dėmesio.

Vadinasi, esamomis aplinkybėmis Seimo paleidimas

kuo ne visų buvo laikomas sanacijos aktu. Tačiau tiek opozicija, tiek vyriausybinis Krikščionių blokas laukė ne tokio paleidimo, koks iš tikrųjų įvyko.

13. Naujų Seimo rinkimų problema 1927.IV.12. Seimo paleidimo pobūdis

Seimo paleidimas buvo laukiamas toks, kokį numatė konstitucija (1922 m. konstitucijos 52 §) ir kuris atitiktų tikrą Seimo paleidimo institucijos esmę parlamentarizme; ši esmė yra aiški ir kategoringa: Seimo paleidimas — tai apeliavimas į teisinės tautos arbitražinį sprendimą konflikte tarp vyriausybės ir parlamento. Todėl Seimo paleidimas savaime iš esmės numato naujus Seimo rinkimus, sudarančius kaip tik teisinės tautos sprendimą. Seimo paleidimas, kaip iš viso nusikratymas Seimu, neskelbiant rinkimų naujam Seimo sąstatui sudaryti, būtų aiškiai nekonstitucingas ir sudarytų pačios paleidimo institucijos iškreipimą. 1922 m. konstitucijos 52 § 3 abzacas ne tiktai numato naujus Seimo rinkimus paleidus Seimą, bet ir kategoringai nustato 60 dienų terminą naujam Seimui rinkti. Naujų parlamento rinkimų paskelbimas yra taip susijęs su pačiu parlamento rūmų paleidimu, kad paprastai priimta pačiame parlamento paleidimo akte nurodyti ir naujų rinkimų laiką. Šitaip buvo pasielgta ir Lietuvos konstitucinėje praktikoje tą vienintelį atsitikimą, kada, veikiant 1922 m. konstitucijai, Seimas buvo paleistas. Būtent Respublikos Prezidento 1923.III.12 akte, kuriuo Seimas buvo paleidžiamas, buvo pasakyta, kad nauji skelbiamieji Seimo rinkimai įvyks tų pačių metų gegužės 12 ir 13 d.

Seimo paleidimas, įvykęs 1927.IV.12, nutraukia šią praktiką. Šis paleidimo aktas naujų Seimo rinkimų laiko neskelbia. Tačiau vis dėlto jis naujų rinkimų principo dar aiškiai nepaneigia. Šio Seimo paleidimo akto 2 abzacas sako:

„Naujo Seimo rinkimai bus paskelbti atskiru aktu".

Pirmuoju žvilgsniu galėtų atrodyti, kad iš esmės nieko nekonstitucingo čia dar nėra. Kadangi 1922 m. konstitucija (jos 52 § 3 abzacas) sako, kad Seimą paleidus nauji Seimo rinkimai turi įvykti ne vėliau kaip po 60 dienų Seimą paleidus, ir kadangi Seimo paleidimo akte pasakyta, kad nauji rinkimai bus paskelbti atskiru aktu,

tai jeigu konstitucija turi veikti, o joks valdžios aktas oficiališkai jos galios nenutraukė, tai reikėtų laukti, kad šis atskiras aktas būsiąs išleistas artimiausiu laiku ir paskelbsiąs rinkimų laiką jų konstitucinio termino ribose, vadinasi, taip, kad rinkimai įvyktų ne vėliau kaip per 60 dienų, kitaip sakant, ne vėliau kaip 1927.VI.12.

Tačiau iš tikrųjų padėtis nebuvo tokia aiški, šios prezumpcijos tikrumas nebuvo visiškai tvirtas ir pagaliau įvyko kaip tik kas kita. Dalykas buvo tas, kad vyriausybinė stovykla nebuvo tokia vieninga, kaip kad galėtų atrodyti, ir kad opozicijos įtarimas, dažnai reiškiamas jos narių laikotarpy tarp 1926.XII.17 ir 1927.IV.12, jog esą perversminė vyriausybė pasiduodanti Krikščioniškam blokui ir virstanti šio bloko ištikimu tarnu, o esą tautininkai tampą ruošiamojo krikščionių viešpatavimo įrankiu, neatitiko tikrenybės.

Mes jau savo laiku buvome pabrėžę, kokie buvo politinių palinkimų ir orientacijos skirtumai tarp tautininkų ir krikščionių įvykus perversmui, vadinasi, nuo gruodžio 17 dienos. Jeigu krikščionims perversmas buvo reikalingas tiktai vyriausybės personalui pakeisti ir priešam sukompromituoti, bet ne konstitucijai iš pamatų sugriauti, ir jeigu todėl jie tikrai perversmo padarinių legalizavimą ir konstituciją išlaikyti norėjo tiek, kiek iš to tikėjosi sau naudos (o jie jos tikrai tikėjosi, būdami įsitikinę, kad naujus Seimo rinkimus laimėsią kaip tik jie ir kad tada įsitvirtinsią valdžioje konstituciniu titulu ir galėsią konstitucinėmis priemonėmis eventuališkai pakeisti konstituciją kaip tatai jiems bus pageidaujama), tai kitaip samprotavo krikščionių bendrininkai valdžioje — tautininkai. Iš rinkimų senąja tvarka jie sau, vadinasi, savo organizacijai ir savo ideologijai, naudos nesitikėjo; kaip tik atvirkščiai. Geruoju perleisti valdžią į Krikščionių bloko rankas, leisti, kad grįžtų senieji krikščionių viešpatavimo laikai, to viešpatavimo, prieš kurį tautininkai iki 1926 m. vasaros, būdami opozicijoje, patys kovojo, sutikti, kad gruodžio mėnesio perversmo padariniai pasibaigtų krikščionių valdžios restauracija, kad visa perversminė energija būtų sunaudota tiktai šiam vienam rezultatui, kuris, tautininkų pažiūromis, iš viso nesąs Lietuvai geras ir sveikas, patiems abdikuoti ir, patarnavus krikščionių valdžios restauracijai, pasitraukti, kaip tasai negras, kuris, jam atlikus darbą, į nieką pretenduoti negali ir turi visus savo nuveikto darbo vai-

sius perleisti ponui ir pats pasišalinti, to tautininkai, žinoma, norėti negalėjo. Jų pažiūromis ir įsitikinimu, tai būtų buvęs tiek jų pačių, tiek padaryto ir laimėto perversmo bankrotas.

Perversmas nėra šiaip paprastas kasdieninis reiškinys, jam reikia tam tikros energijos ir tam tikrų padarinių, kurie jį galėtų pateisinti. Jei kas yra pasiryžęs perversmą padaryti, tai jis turi žinoti, kam jis jį daro, ir turi būti pasiryžęs pasiekti statomą tikslą. Žinojo krikščionys, kam jie dalyvauja perversme, bet žinojo ir tautininkai, tačiau vienų ir kitų tikslas nebuvo vienodas. Kol jie griovė, tol jie buvo solidarūs, bet kai sugriovus teko statyti, tai čia ir pasireiškė jų siekiamų tikslų skirtumas. Iš tikrųjų tarp bendrininkų visą laiką brendo konfliktas dėl perversmo tąsos. Tautininkai suprato, kad, sykį pasiryžę padaryti perversmą ir vėliau nusileidę savo bendrininkams-konkurentams, jie antrą sykį, reikalui esant, jau nepajėgtų rasti ir pasinaudoti proga, nes, išeikvoję energiją, jie naujos neberasią, o pagaliau ir tos jėgos, kuriomis jie rėmėsi, gal nepanorėsiančios antrą kartą juos paremti, kai jie pirmą kartą bus pigiai pardavę savo nusistatymą ir laimėjimą. Tad jie ir buvo pasiryžę vesti savo liniją savo nusistatymų keliais. Jų gi nusistatymas buvo kategoringai priešingas senai konstitucinei santvarkai, ypatingai gi partijų rungtynėms valstybės valdžioje ir partiniais pamatais sudaryto Seimo hegemonijai. Jie suprato, kad nauji Seimo rinkimai, kuriais būtų pasinaudoję krikščionys, būtų sutvirtinę sužalotą partinį ir seiminį režimą, o visas perversmo rezultatas būtų pasireiškęs tiktai tuo, kad režimo viešpačiais taptų krikščionys. Tautininkai to nenorėjo.

Seimo paleidimas ir sudarė tą kritiškąjį persilaužimo momentą, kada pagaliau reikėjo ryžtis pasirinkti vieną ar kitą kelią: baigti perversmo padarinių legalizavimą ir kategoringai pasukti į konstitucines valdžios premisas arba, paneigus konstitucinę tvarką (kiek ji tam kliudo), kategoringai tęsti perversmo liniją.

Iki 1927.IV.12 ėjo vilkinimas ir padėtis buvo dviprasmiška; tačiau faktinis perversmininkų įsitvirtinimas valdžioje per tą laiką jau buvo pasireiškęs; ko 1926.XII.17 padaryti jie dar nedrįso, nes vos paėmę valdžią dar nebuvo savo galia tikri ir todėl rado naudinga prisidengti konstitucinio legalizavimo kauke ir laimėti ramybę ir laiką, tą dabar, tvirtai suėmę valdžią į savo rankas, jie jau

buvo pasiryžę pamėginti. Toliau vilkinti jau nebebuvo galima. Reikėjo ryžtis. Padėtis tapo aiški, kaukės nuo visų bylininkų veidų nukrito, aiškus turėjo būti ir sprendimas, o nuo vieno ar kito sprendimo parėjo ir konstitucijos bei perversmo likimas. Seimo paleidimas pareikalavo aiškių taškų ant *i*. Opozicija, kurioje liaudininkai iš karto buvo linkę vaidinti komediją, o tautinės mažumos nuduodavo pasyvų neutralumą, nutraukė vaidinimą ir ėmė aktyviai reikštis. Sprendimas buvo vyriausybės rankose. Vyriausybėje buvo krikščionys ir tautininkai. Krikščionių nusistatymas buvo žinomas; susidariusioje krizėje jie buvo pasiryžę pasirinkti konstitucinio legalizavimo tęsimo kelią. Krikščionys buvo stipriausi Seime. Tačiau perversminė santvarka, įsigalėjusi nuo 1926.XII.17, Seimą pažemino ir galios centrą iš jo perkėlė kaip tik į vyriausybę, tad seiminė krikščionių pozicija sprendimo paveikti nepajėgė. Sprendimo šeimininkė buvo pati vyriausybė, o ne seiminis vyriausybininkų jėgų santykiavimas. Vyriausybėje gi, kurioje Respublikos Prezidentu ir Ministeriu Pirmininku buvo tautininkai, tautininkų pozicija buvo lemianti. Patys krikščionys perleido svarbiausias pozicijas vyriausybėje tautininkams ir jie patys savo rankomis nuvainikavo Seimą vyriausybės naudai; tada jie manė, kad tautininkų pirmenybė vyriausybėje būsianti tiktai laikinoji, skiriama tiktai pereinamajam laikui, tiktai pradžiai, kad tai būsianti tiktai dekoracija ir pavojingas *sui generis* ryškumas, kuris esamoje neaiškioje situacijoje kaip tik sukompromituosiąs tuos, kurie tuo laiku stovės priešaky; tuo tarpu jie patys norėjo laikytis kiek paunksny, rezervuodami sau ateitį. Tačiau ši spekuliacija juos apvylė, ir kai atėjo kritiškas sprendimo momentas, šeimininkais jau buvo ne jie. Jie patys savo rankomis paruošė sprendžiamąjį vaidmenį savo konkurentams. Politikoje pavojinga kad ir laikinai perleisti vairą bei iniciatyvą kitiems, ypač konkurentams. Užimdami priešakines pozicijas vyriausybėje, tautininkai drauge jautėsi stipresni ir tuo, kad jais pasitikėjo veikliausiai gruodžio perversme pasireiškusios jėgos. Paleidus Seimą ir naujų rinkimų nepaskelbus, jokio konstitucinio kelio iniciatyvai iš tautininkų rankų išmušti nebuvo. Respublikos Prezidentui solidariai veikiant su Ministeriu Pirmininku, visa sprendžiamoji galia buvo kaip tik jų rankose ir jų nusistatyme. Jų sprendimui pakeisti krikščionys tegalėjo tiktai arba juos įtikinti, arba parengti prieš juos

naują perversmą. Tačiau būtų visiškai neįmanoma, kad perversmą, siekiant gelbėti konstituciją nuo pirmojo perversmo padarinių, pajėgtų padaryti tie, kurie kaip tik patys dalyvavo pirmajame perversme, sužalojusiame konstitucinę santvarką. Žodžiu, krikščionys susipainiojo savo politinės akcijos prieštaravimuose bei paradoksuose ir krizio valandoje tapo bejėgiai.

Paleidus Seimą greit praėjo tas laikas, per kurį, einant 1922 m. konstitucija, turėjo būti ne tiktai paskelbti, bet ir atlikti nauji Seimo rinkimai. Įtikinti tautininkus vyriausybėje, kad jie sutiktų paskelbti naujus rinkimus, krikščionims nepavyko. Nauji Seimo rinkimai nebuvo paskelbti ir, žinoma, neįvyko.

14. Perversminis 1927.IV.12 Seimo paleidimo pobūdis

Šitas faktas — Seimo paleidimas ir naujojo Seimo neišrinkimas, tai jau buvo aiškus ir kategoringas 1922 m. konstitucijos sulaužymas ir konstitucinės santvarkos suardymas. Todėl šį faktą tenka laikyti antruoju konstituciniu perversmu Lietuvoje. Jei pirmasis 1926.XII.17 perversmas buvo ryškesnis priemonių atžvilgiu, nes jį, pasinaudoję ginkluota kariuomenės pajėga, padarė sąmokslininkai prieš buvusią vyriausybę, tai antrasis, pačios vyriausybės įvykdytas, jokių ypatingų smurto priemonių nepanaudojo. Užtai savo konstituciniais padariniais antrasis — 1927.IV.12 perversmas buvo daug gilesnis ir griežtesnis. Pirmojo perversmo padarinius buvo galima tam tikrais konstitucinės technikos metodais mėginti „legalizuoti"; ir nors šis legalizavimas nedavė visų iš jo laukiamų vaisių ir nenuslopino perversminio legalizuotos valdžios pobūdžio, bet vis dėlto buvo išlaikyta bent konstitucingumo fikcija, o tam tikromis sąlygomis būtų galima pamažu pasiekti ir visišką konstitucinės santvarkos restauraciją. Tačiau 1927.IV.12 perversmo legalizuoti niekas jau nemėgino, nes jis buvo tyčia ir sąmoningai nukreiptas prieš formalinę konstitucinę santvarką, o pagaliau Seimo neišrinkimo ir jo visiško nebuvimo iš viso nebuvo galima legalizuoti.

Tačiau, nors 1927.IV.12 perversmą tenka laikyti nauju, antruoju perversmu, vis dėlto jisai neabejotinai buvo susijęs su pirmuoju ir sudarė anojo tąsą; tiktai jųjų

dviejų organinį vienumą buvo nutraukusi legalizavimo procedūra. Dabar antruoju perversmu tasai legalizavimas buvo nutrauktas ir vyriausybė pasielgė ne kaip konstitucinė (1922 m. konstitucijos prasme), bet kaip aiškiai perversminė vyriausybė, veikianti diktatūros metodu, kas kaip tik yra charakteringa valdžiai, kylančiai iš laimėto perversmo ar laimėtos revoliucijos. Antrasis perversmas, nutraukęs konstitucinį pirmojo perversmo padarinių legalizavimą, perskyrė pirmojo perversmo bendrininkus, kurie anajame perversme veikė kad ir bendrai, bet skirtingais sumetimais.

Krikščionių organizacija, nusistačiusi varyti legalizacinę ar legitimistinę politiką, atšaukė iš vyriausybės savo narius ir perėjo į opoziciją. Ministeriai krikščionys pp. Bistras ir Karvelis išėjo iš Ministerių Kabineto. Tačiau šio manifestacinio krikščionių legitimizmo efektas buvo žymiai sumažintas tuo, kad šie legitimistai patys buvo sąmokslininkai prieš konstituciją ir perversmininkai tol, kol tatai jiems atrodė naudinga, o konstituciniais legitimistais tapo tiktai tada, kai pastebėjo, jog perversmu pasinaudojo jų politiniai konkurentai. Šis nuoširdumo trūkumas krikščionių pozicijoje mažino jų opozicinį pajėgumą ir įtakingumą. Tatai pasitarnavo tautininkams, kurie, pp. Antano Smetonos ir Augustino Voldemaro vadovaujami, labai sumaniai panaudojo abu perversmus savo politiniams priešams ir konkurentams — liaudininkams ir krikščionims — sukompromituoti ir politiškai juos nuginkluoti. Krikščionims išėjus iš valdžios, viena Krikščionių bloko frakcija — Darbo Federacija — dar kurį laiką pasiliko artima perversminei tautininkų vyriausybei (74), bet, kadangi Seimo nebuvo, o tautininkai monopolizavo sprendžiamąją valdžios galią, tatai jau didesnės svarbos neturėjo, o kiek vėliau ir darbo federantai atsidūrė opozicijoje.

Savo narius iš vyriausybės atšaukė ir su ja politinį kontaktą nutraukė ir ta demokratinių politinių veikėjų realistų ar oportunistų grupė, kuri buvo pasivadinusi Ūkininkų partija, bet politinės partijos tikra prasme nesudarė. Jau dėl atstovo dr. Pajaujo suėmimo šios grupės lyderis ir reiškėjas Seime p. Skipitis, kai dar krikščionys ėjo su tautininkais, pasisakė prieš vyriausybę ir balsavo už nepasitikėjimą ja. Šios grupės vardu dalyvavęs Ministerių Kabinete ministeris p. Jankevičius iš kabineto išėjo, tačiau antras šios grupės deleguotas į kabinetą ministeris

p. Aleksa nepasidavė grupės nusistatymui ir pasiliko kabinete.

Tokiu būdu, antrasis perversmas į opoziciją nustūmė visas politines partijas, šeimininkavusias valdžioje nuo Steigiamojo Seimo, vadinasi, nuo 1920 m. iki 1926 m. gruodžio mėnesio. Jisai, o ne pirmas perversmas, likvidavo Lietuvos valdžioje partinių rungtynių principą ir metodą. Visos politinės partijos, kurios iki tol tarp savęs varžėsi ir kovojo dėl valdžios, dabar atsidūrė opozicijoje, ir tarp jų ėmė megztis naujas opozicinis solidarumas; savo programomis, savo pozityviniu nusistatymu jos skyrėsi ir toliau, tačiau dabar joms buvo bendras pats partinės santvarkos principas, tapęs jų artimiausiu politiniu tikslu, sudarančiu jų tikrosios akcijos premisą.

Tautininkai liko valdžioje vieni. Tautininkams, kurie partinėje Steigiamojo Seimo ir eilinių Seimų gadynės santvarkoje veikti ir jai prisitaikinti nepajėgė, dabar, perversmu paėmus valdžią, savo nusistatymui vykdyti ir valdžioje išsilaikyti reikėjo pačios partinės santvarkos ir partijų rungtynių principo pašalinimo. Jiems to reikėjo nes partinės santvarkos grįžimas būtų juos vėl atstūmęs nuo valdžios vairo, o be to, ir ideologiškai jie buvo partinių rungtynių tautoje principo priešininkai. O kadangi 1922 m. konstitucija ir visa šią konstituciją vystanti įstatyminė politinės galios konstrukcija buvo kaip tik pritaikinta partinei santvarkai, tai tautininkai, nenorėdami nusileisti ir abdikuoti, buvo verčiami plėsti perversminę liniją.

15. Poperversminio konstitucinio 1927.IV.12 — 1928.V.15 laikotarpio analizas

Buvo aišku, kad antrasis perversmas sugriovė 1922 m. konstitucijos santvarką. Jau patys „legalizuoti" pirmojo perversmo padariniai, kaip esame matę, perkėlė politinę galią iš Seimo, kuriame ją 1922 m. konstitucija sukoncentravo, į vyriausybę, kurią ši konstitucija subordinuoja Seimui. Dabar Seimas iš viso išnyko ir monopolizuojanti visą politinę galią vyriausybė liko viena. O tačiau vis dėlto ir šį sykį tautininkai, likę valdžioje vieni, nusikratę bendrininkais konkurentais ir Seimu, visų išvadų iš perversmo padaryti dar nedrįso. Nors jau „legalizuoti" perversmo padarinių jie nemėgino (pagaliau ir nebū-

tų galėję), bet vis dėlto oficiališkai slėpė tikrąjį valdžios veidą. Žinoma, tai buvo *„secret de polichinel"*, ir visi žinojo ir matė, kad esamoji valdžios būklė nieko bendro su konstitucine santvarka neturi ir kad tai yra faktinė iš perversmo kilusi diktatūra.

Tačiau tuo laiku diktatoriška tautininkų vyriausybė oficiališkai savo diktatūros paskelbti dar nenorėjo. Ji iš karto dar nebuvo nusistačiusi dėl būsimos konstitucinės santvarkos ir dėl kelio, kuriuo ji šią santvarką steigs; šiuo klausimu ji dar norėjo susiorientuoti ir pasiruošti. Tad diktatūra, jei ji oficiališkai būtų paskelbta, tegalėtų būti tiktai palaida, veikianti atskirais laisvės aktais, *„vom Fall zum Fall"*, arba turėtų pasireikšti kuriuo nors konstituciniu provizoriumu, kuria nors laikinąja santvarka; tačiau iš karto ir tokio provizoriumo tautininkai nebuvo paruošę. Tad jie išlaikė senosios, faktiškai sugriautos, konstitucijos galiojimo fikciją.

Einant šia fikcija, konstitucinė santvarka esanti ta pati, tiktai, kadangi *„salus reipublicae"* neleidęs išrinkti Seimo, tai veikiančioje konstitucinėje santvarkoje tuo tarpu įsibrovusi spraga: faktiškai laikinai nėra Seimo, tačiau tai esanti tiktai faktinė spraga. Šiaip esą viskas veikią konstitucingai ir valdžios konstitucingumas esąs net tiek išlaikytas, kad, susidarius spragai dėl Seimo nebuvimo, vakuoja ne tiktai šis konstitucinis organas, bet ir pati konstitucinė jo funkcija. Įstatymų leidimo funkcija, kurią konstitucija paveda Seimui, jam nesant, nėra vykdoma; jei ji būtų vyriausybės vykdoma arba kuriam naujam vyriausybės įsteigtam organui pavesta, tai tatai būtų konstitucinės galios uzurpcija.

Todėl laikotarpiui tarp 1927.IV.12 perversmo ir 1928. V.15 charakteringa buvo ne tiktai Seimo nebuvimas, bet ir šį reiškinį lydinti įstatymų leidžiamosios valstybinės funkcijos atrofija. Perversminė vyriausybė šios funkcijos nevykdė, neleido jokių įstatyminės galios dekretų *(„decrets-lois")*, šiuo kaip tik išlaikydama 1922 m. konstitucijos galiojimo fikciją.

Tačiau jeigu įstatymų leidimas, sudaręs normatyvinę valdžios funkciją, gali būti kuriam laikui be didesnės žalos valstybei sulaikytas (juo labiau kad ši spraga gali būti kiek užpildyta tam tikru, kartais net kontrabandiniu, reglamentinės galios išplėtimu), yra kita konstitucinė Seimo funkcija, kurios sulaikymas yra daug sunkesnis, o tam tikram aprėžtam laikui praėjus — tiesiog neįmano-

mas: tai yra biudžetinė Seimo galia. Be biudžeto valdymas iš viso yra neįmanomas, tad, nesant Seimui, kas nors ir kaip nors biudžetą turi nustatyti, o kadangi 1922 m. konstitucija tatai rezervuoja vienam Seimui, tai čia konstitucingumo fikcijos išlaikymas be Seimo yra tiesiog nepasiekiamas. Tiesa, 1927 m. tatai dar taip ryšku nebuvo, nes tiems metams Seimas buvo nustatęs biudžetą, bet 1928 m. šis klausimas turėjo kilti ir čia jau fikcija nebūtų gelbėjusi.

Vadinasi, oficialinė veikiančios santvarkos interpretacija šiame laikotarpy buvo ši: tai esanti 1922 m. konstitucijos santvarka su „bėdos spragomis", paveiktomis „salus reipublicae" titulu.

Žinoma, ši interpretacija buvo dirbtinė. Valdžios santvarka buvo nekonstitucinga ne tiktai todėl, kad nebuvo Seimo, bet ir todėl, kad be Seimo ir pati vyriausybė nebuvo ir negalėjo būti ta, kurią numatė 1922 m. konstitucija, subordinavusi ją Seimui; konstitucinis ir politinis Seimo vaidmuo 1922 m. konstitucijos režime buvo tiek ryškus, kad Seimo nebuvimo faktas iškreipdavo visą santvarką. Tad ir nevykdant vyriausybei įstatymų leidžiamosios Seimo funkcijos, konstitucinė valdžios santvarka buvo iš esmės sugriauta: šios funkcijos nevykdymas santvarkos konstitucingumo išgelbėti negalėjo. Pagaliau jeigu talkon konstitucijai reikėjo šauktis *„salus reipublicae"* ir šiuo pagelbiniu titulu padaryti spragas konstitucinėje santvarkoje, tai šios konstitucijos režime šio *„salus reipublicae"* sprendėju būtų turėjęs būti kaip tik pašalintasis Seimas arba jį renkanti teisinė tauta, bet jokiu būdu ne vyriausybė, kuri turėtų būti seiminė, o ne perversminė.

Iš tikrųjų visa šio laikotarpio santvarka buvo tipingai perversminė, bet ne konstitucinė. Vienintelė formalinė valdžios galios ir santvarkos sprendėja buvo vyriausybė, o iš senosios konstitucijos nuostatų buvo likę veikti tiktai tai, ką vyriausybė panorėjo palikti ir kas neprieštaravo perversmui ir jo padariniams.

Žodžiu, konstitucijos nuostatai (ne visi) tepasiliko tik kaip subsidiariniai, veikią ne savo teisine galia, bet pareiną nuo perversminės vyriausybės malonės.

16. Vyriausybės aktai, priešingi jos laikomajai 1922 m. konstitucijos galiojimo fikcijai

Šis antras poperversminis nelegalizuotos perversminės valdžios laikotarpis truko nuo 1927.IV.12 iki 1928 m. gegužės mėn. Konstitucinė valdžios santvarka buvo aiškiai suardyta, tačiau vyriausybė palaikė 1922 m. konstitucijos galiojimo fikciją su tam tikrais dėl *„salus reipublicae"* rezervais ir, eidama šia fikcija, ji nesamojo Seimo kompetencijos nesisavino ir nevykdė.

Vis dėlto vyriausybė skleidė mintis apie konstitucijos reformą arba naujos konstitucijos paruošimą ir apie šios problemos sprendimą „tautos balsavimu" — plebiscitu arba referendumu (75), nedalyvaujant šiame darbe Seimui; jau iš šių skleidžiamų minčių ir sumanymų buvo aišku, kad vyriausybė nesijaučia esanti griežtai suvaržyta 1922 m. konstitucijos ir kad Seimo nebuvimo iš tikrųjų nelaiko laikinuoju „bėdos" reiškiniu, bet, jausdamasi esanti faktine valdžia, kilusia iš perversmų, o ne iš konstitucijos, galvoja apie naujos konstitucinės santvarkos įsteigimą ne 1922 m. konstitucijos numatytais keliais, bet jos pačios suprojektuotais principais ir laisvai pasirinkta, kad ir demokratine (tautos atsiklausimas), bet ne senąja konstitucine tvarka. Vadinasi, vyriausybė dar vengė aiškumo, dar palaikė tam tikras fikcijas, dar nedarė visų išvadų iš savo perversminio titulo, dar neįsibrovė į konstitucinę Seimo kompetenciją ir šią kompetenciją laikė suspenduotą, tačiau savo sumanymuose jau neigė šį formalinį konstitucingumą ir ruošėsi jį nutraukti.

Tačiau ir šiame Seimo kompetencijos suspendavime ir jos nevykdyme, kuris tame laikotarpy sudarė ryškiausią vyriausybės rezervą konstitucingumo fikcijai išlaikyti, vyriausybei šią liniją išlaikyti iki galo nepavyko. Tiesa, per visą šį laikotarpį, bent iki 1928.V.14, jokio įstatymo ji neišleido, tačiau:

a. sudarė ir paskelbė visą eilę tarptautinių sutarčių, kurioms šiaip reikėtų Seimo ratifikavimo (1927 metais — sutartį su Anglija dėl nusikaltėlių išdavimo, 1928 m. — dvi sutartis su Italija dėl susitaikymo ir teisminių ginčų ir dėl prekybos, ypač gi — 1927 m. Konkordatą su Šventuoju Sostu, kuris, be abejo, buvo reikalingas įstatymo formos, juo labiau kad tuo laiku Vatikano valstybė dar nebuvo atstatyta ir kad todėl Šventasis Sostas tegalėjo

būti laikomas tiktai dvasine bažnytine galia, bet ne valstybe, nors iš esmės Konkordatas su Šv. Sostu niekuomet nesudaro tarpvalstybinių santykių akto, nesvarbu, ar Vatikano valstybė yra, ar jos nėra);

b. išleido kai kuriuos tokius reglamentinius valdymo aktus, kurie gali būti laikomi išeinančiais iš reglamentinės galios ribų ir kuriems reikia įstatyminės formos, o todėl jie yra įstatyminio dekreto pobūdžio, kaip, pavyzdžiui, Gedimino ordino įsteigimas ir šio Ordino statutas;

c. kas ryškiausia ir kas neabejotinai įžengia į konstitucinę biudžetinę Seimo kompetenciją — vyriausybė 1927 m. spalių ir gruodžio mėn. priėmė du 1927 m. biudžeto pakeitimus.

Pastarieji biudžeto pakeitimai buvo priimti procedūra, nurodyta jų paskelbime: Ministerių Kabinetas „priėmė" ir Respublikos Prezidentas „patvirtino".

Dar ryškiau Vyriausybės pasisavinimas konstitucinės Seimo galios pasireiškė 1928 m. biudžeto atžvilgiu. Čia tai jau buvo ne tam tikras smulkmeniškas biudžeto pakeitimas, ne tiktai biudžetinė pataisa, bet tikras pamatinis metinio biudžeto aktas, 1922 m. konstitucijos griežtai rezervuojamas Seimui. Šį 1928 m. biudžetą vyriausybė priėmė 1928.III.16, nors jį „Vyriausybės Žiniose" paskelbė tiktai 1928.V.16, kada jau Respublikos Prezidento buvo išleista (nors dar nepaskelbta) naujoji 1928.V.15 konstitucija. Tačiau 1928 m. biudžeto priėmimas vyriausybės aktu, kad ir nepaskelbtas aname laikotarpy, be abejo, sudarė įsibrovimą į Seimo galią, nes tasai priimtas biudžetas buvo vyriausybės vykdomas, o pagaliau kad ir nebūtų biudžetas priimtas, tai pats faktinis lėšų disponavimas be Seimo priimto biudžeto ir be jokio įgaliavimo iš Seimo būtų buvęs konstitucinės Seimo galios įžeidimas ir nekonstitucingas šios galios pasisavinimas. Žodžiu, vyriausybė Seimo galios suspendavimo ir jos neliečiamumo nuosekliai išlaikyti negalėjo, nes tam tikri valstybės valdymo reikalai to neleido ir imperatyviškai vertė daryti logingas ir tikras išvadas iš faktinės padėties, atsisakant tam tikrų dirbtinių fikcijų.

17. Vyriausybės diktatūros pobūdis tarp 1927.IV.12 ir 1928 m. gegužės mėnesio

Lietuvos pergyventi konstituciniai laikotarpiai nuo 1926.XII.17 iki 1927.IV.12 ir nuo 1927.IV.12 iki 1928.V.15, ypač antrasis, konstitucinės teisės atžvilgiu priklauso sunkiausiems laikotarpiams.

Kai revoliucijos ar perversmo padariniai pasireiškia kategoringa atvirai paskelbiama diktatūra arba faktine laikinąja valdžia, arba kai jie užfiksuojami kuriuo nors nauju konstituciniu provizoriumu — laikinąja konstitucija,— tai konstitucinė padėtis veikiančios teisės atžvilgiu bent yra aiški; žinoma, galima ją smerkti arba ąja džiaugtis ir jai pritarti,— tai skonio, įsitikinimų, socialinio tikslingumo vertinimo, kitaip sakant, politinis klausimas; bet bent žinoma, kas yra ir kas veikia, yra sistema ir aiškumas. Bet kai perversmas tik iš dalies sugriovė konstitucinę santvarką, kai paraližavo tik kai kuriuos jos elementus ir jokios naujos, kad ir laikinosios konstrukcijos jos vieton kategoringai nepastatė ir taip pat nepaskelbė diktatūros arba laikinosios valdžios, tai teisinė padėtis jokio aiškumo neturi ir darosi labai sunkiai apčiuopiama.

Tačiau kadangi teisinis valstybės funkcionavimas negali sustoti, tai valstybės konstrukcijos ir valdžios santvarkos konstatavimas yra būtinas ir tegali būti atliktas tiktai derinant nesugriautus, sveikus senosios konstitucijos nuostatus su perversmo sukurtais precedentiniais konstituciniais faktais, kurie reaguoja ir į visa tai, kas iš senosios konstitucinės santvarkos dar liko nesugriauta. Toks diagnozas yra painus ir nelengvas, jis verčia sąmoningai ir tiksliai išžiūrėti senosios santvarkos griuvėsius, atskirti juose tai, kas dar tebestovi, nuo to, kas griuvo ir nepajėgia veikti, ir jam reikia labai tikslaus perversminių precedentinių faktų bei jų padarinių analizo. Tačiau toks diagnozas yra būtinas ypač tiems organams, kuriems tenka susidurti su viešosios teisės problemomis ir daryti iš esamos ir veikiančios tvarkos teisines išvadas; jis yra būtinas ir mokslui, kai šis turi nustatyti konstitucinę atitinkamo laikotarpio tikrenybę. Nustatyti ir smulkmeniškai atvaizduoti visą ano laikotarpio santvarką mums čia nėra ypatingo reikalo, nes tasai pereinamasis laikotarpis jau yra išgyventas, ir dogmatiškas jo išstudijavimas visose detalėse būtų per daug painus, o gal ir nepasiekia-

mas, nes ne visos jo precedentinės premisos buvo užtenkamai paaiškėjusios ir precizuotos.

Tačiau tos santvarkos konstrukcinis principas gali ir turi būti konstatuotas Lietuvos konstitucinės teisės raidoje. Šis principas yra štai koks: 1922 m. konstitucija arba, tiksliau sakant, jos nesugriauti elementai turėjo galios ir veikė tiek, kiek jie neprieštaravo įvykusių dviejų perversmų padariniams, tačiau šiuose padariniuose imanentiškai slėpėsi perversmo iškeltos vyriausybės diktatoriška galia, t. y. galia nustatyti ir užfiksuoti bet kurią santvarką, tad ir sugriauti bei pakeisti visa tai, kas dar iš senosios 1922 m. konstitucijos santvarkos liko nesugriauta; tokiu būdu ir tie 1922 m. konstitucijos nuostatai, kurie dar nebuvo sugriauti ir kurie, neprieštaraudami jau pasireiškusiems perversmo padariniams, dar pajėgė veikti ir išlaikė savo imperatyvinę galią, turėjo tą perversminės faktinosios valdžios toleruojamą galią tiktai prekariškai, jie, vadinasi, jų galiojimas, teisiškai ne subordinavo vyriausybės, bet kaip tik parėjo nuo vyriausybės, buvo jos dispozicijoje.

Savaime suprantama, kad, konstatuodami perversminės vyriausybės diktatūros principą, mes čia turime galvoje tiktai formalinę diktatūrą, nesubordinuotą ir nevaržomą jokių veikusios valstybinės teisės normų, kas toli gražu nėra tolygu populiarinei diktatūros sąvokai, kaip galiai bet kaip veikti ir bet ką įsakyti. Tokios absoliutinės diktatūros, tolygios Dievo galiai, socialiniame bendravime iš viso nėra, ir būti negali; ji tegalėtų pasireikšti tiktai tada ir ten, kada ir kur socialinis bendravimas būtų išsigimęs ir pakeistas privatiniu, ūkiškai vergišku valdančiųjų ponavimu; tačiau tai jau būtų ne valstybė ir ne kuris nors visuomeninis junginys, bet daiktinė žmonių ūkio įmonė. Bet kuri diktatūra valstybėje ir visuomenėje yra sociališkai aprėžta, subordinuota socialinių jėgų santykiavimui ir šiame santykiavime laimінčiai socialinei teisei. Tad ir šioje vyriausybės diktatūroje, *implicite* glūdinčioje poperversminėje būklėje, ryškus buvo faktinės perversminės vyriausybės pareinamumas, tačiau pareinamumas ne nuo senosios konstitucinės santvarkos, bet nuo šios vyriausybės galios titulą sudarančios tos funkcionalinės jėgos ir tų socialinių tikslų, kuriuos buvo pareiškęs perversmas.

18. Vyriausiojo Tribunolo 1928.V.11 nutarimas buv. ministerio Petrulio byloje

Mūsų čia padaryto poperversminės konstitucinės būklės analizo išvadoms analoginę tezę nustatė ir Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas, kuriam tuo laiku teko spręsti tam tikrą konstitucinį kazusą (Vyriausiojo Tribunolo 1928.V.11 nutarimas buv. ministerio Petrulio byloje) (76). Buvo kilęs klausimas, ar gali būti ministeriui už tarnybinius nusikaltimus iškelta baudžiamoji byla ir jei gali būti iškelta, tai kaip ir kieno, jei konstitucija (1922 m. konstitucijos 63 §) tokios bylos iškėlimą rezervuoja Seimui, Seimo gi dėl įvykusiojo perversmo faktiškai nėra ir iš viso nežinia, ar jisai bus ir kada bus, nes jojo buvimas ar nebuvimas nebepareina nuo konstitucijos, tačiau pareina nuo perversminės Vyriausybės valios. Tribunolas ir konstatavo, kad tuo laiku esamoje būklėje šio klausimo išsprendimas 1922 m. konstitucijos nuostatais iš viso yra neįmanomas: jeigu būtų išspręsta taip, kad esamoje būklėje bylą iškelti tegalįs tiktai Seimas, tai tatai būtų tolygu pripažinimui, jog šitokios bylos iš viso iškelti negalima ir jog ministeriams už tarnybinius nusikaltimus baudžiamosios atsakomybės realizuoti negalima, o tatai neatitiktų 1922 m. konstitucijos nuostatų; ši konstitucija, rezervuodama Seimui galią kelti šias bylas, turėjo galvoje Seimą, kuris principiškai visuomet yra, o net ir paleistas trumpiausiu laiku vėl bus išrinktas; tokio gi Seimo nebėra; jeigu gi būtų išspręsta, kad bylą gali kelti kas kitas, tatai taip pat būtų priešinga konstitucijai, rezervuojančiai tai vienam Seimui. Žodžiu, bet kuri išvada 1922 m. konstitucijos atžvilgiu būtų nekonstitucinga. O taip yra todėl, kad nekonstitucinga yra pati esamoji faktinė, precedentiškai konstitucinė, iš perversmų, o ne iš rašytosios konstitucijos kilusi būklė ar valdžios konstrukcija.

Konstatavęs, kad konstitucijos atstatymas prieš įvykusio perversmo padarinius sudarąs politinę, bet ne teisminę problemą, nes teismas nėra skirtas politinei kovai ir turįs laikytis veikiančiosios teisės, Tribunolas konstatuoja, kad, įvykus perversmui ir įsigalėjus faktinei perversminei valdžiai, iki perversmo valstybėje veikusios konstitucijos nuostatai turį galios ir pajėgią veikti tik tiek, kiek jie nėra perversmo sugriauti ir priešingi jo pa-

dariniams; todėl esą, teismui sprendžiant konstitucinius klausimus, reikia derinti sužalotos rašytosios konstitucijos nuostatus su įsigalėjusiais perversmo padariniais, įgijusiais valstybėje teisinės galios. Jeigu rašytosios konstitucijos nuostatas nebegali veikti todėl, kad jis yra kategoringai priešingas naujai perversminei būklei, suardžiusiai visas jo veikimo premisas, tai vis dėlto tatai nereiškia, kad su jo tiesioginiu imperatyvu būtinai be pėdsako yra žlugęs ir visas jojo normatyvinis turinys (jeigu nėra aišku, kad ir tie visi jo turinio elementai yra perversmo sugriauti ir nebeteko prasmės); atvirkščiai: kas iš politinės perversmo katastrofos rašytoje konstitucijoje yra likę gyva, tas turįs būti tos konstitucijos normatyviniais elementais interpretuojama bei, kiek tatai galima, sprendžiama. Kitaip sakant, susidaręs tam tikras suardytos konstitucijos liekanų ir perversmo padarinių *sui generis* konstitucinis simbiozas, veikiąs tokioje teisinės suirutės būklėje.

Šitaip samprotaudamas, Vyriausiasis Tribunolas ir priėjo išvadą, kad toji aplinkybė, jog 1922 m. konstitucijos nuostatas, reikalaująs Seimo sutikimo iškelti ministeriui baudžiamąją bylą dėl tarnybinio nusikaltimo, neveikia ir esamoje perversminėje būklėje, sugriovusioje Seimą, veikti negali, savaime nereiškia, jog tasai šio nuostato elementas, kuris daro šios bylos iškėlimą pareinantį nuo politinės galios sumetimų, taip pat esąs sugriautas; šis elementas nesąs priešingas perversmo padariniams ir nesąs savaime sugriautas; tad perversme žlugus Seimui, reikia konstatuoti, kuris valdžios organas perversmo sudarytoje būklėje yra paveldėjęs buvusią Seimo konstitucinę padėtį, kurią 1922 m. konstitucija buvo Seimui pavedusi. Žlugus Seimui, kaip tam tikros konstitucinės konstrukcijos organui, savaime nežlunganti jojo funkcija ir galia tiek, kiek ji yra būtina valstybei, tiktai jos reiškėju ir vykdytoju tampa kitas. Ir Tribunolas rado, kad esamoje būklėje tos Seimo galios reiškėju tapo perversminis Respublikos Prezidentas. Todėl pripažino, kad buv. Ministeriui Petruliui bylos iškėlimas pareina nuo Respublikos Prezidento.

19. Konstitucinio persilaužimo krizė ir jos vaisius — 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija

Aš nežinau, kiek šis Vyriausiojo Tribunolo 1928.V.11 nutarimas buv. ministerio Petrulio byloje paveikė vyriausybės pasiryžimą šiaip ar taip likviduoti gana chaotišką konstitucinių griuvėsių būklę ir jos vietoje iš buvusios konstitucijos nuostatų bei įvykusių perversmų siekimų sukurti tam tikrą naują konstitucinę konstrukciją. Užtenka konstatuoti, kad, priėmus šį nutarimą, artimiausiame „Vyriausybės Žinių" N-yje, išleistame 1928.V.14 (N. 273), buvo paskelbta ištisa eilė naujų **įstatymų.** Gali būti, kad viena Tribunolo nutarimo tezė, būtent ta, kuri teigia, jog žlugus perversme organui savaime jo valstybinė funkcija nežlunga, padrąsino faktinę Vyriausybę vykdyti įstatymų leidimą. Tuo pačiu iš karto buvo nutraukta toji, trukusi nuo Seimo paleidimo, vadinasi, nuo antrojo perversmo, nuo 1927.IV.12, praktika, kad, jeigu nėra Seimo, yra suspenduota ir visa įstatymų leidžiamoji valstybės funkcija. Nuo 1927.IV.12 iki 1928.V.14 joks įstatymas formališkai nebuvo išleistas, nebuvo paskelbtas joks poseiminės valdžios aktas, kuris būtų pavadintas įstatymu arba įstatyminės galios dekretu. Dabar tatai buvo padaryta; Vyriausybė Respublikos Prezidento aktu paskelbė eilę **įstatymų,** tuo pačiu kategoringai prisipažindama esanti *laikinąja faktine diktatoriškos galios valdžia.* Kaip tie skelbiamieji įstatymai atsirado, iš kur jie staiga išdygo, kas ir kuria tvarka juos priėmė,— tas jų skelbimo akte nenurodyta. Bet tatai kaip tik ir yra charakteringa: faktinajai diktatoriškos galios valdžiai, kilusiai iš revoliucijos ir perversmo, jokių titulų ir jokios tvarkos sau ir savo aktams (bent iš karto) nereikia; ji yra, kadangi yra, ir jos aktai yra imperatyviniai jos suvereniniu įsakymu.

1928.V.14 įstatymai buvo pakelbti šia formule: „Respublikos Prezidentas skelbia"... — toliau seka įstatymo pavadinimas bei tekstas. Vadinasi, tai buvo Respublikos Prezidento valios aktai, gryniausieji įstatyminės galios dekretai *(„decrets-lois"),* surišti su visa vyriausybe Ministerio Pirmininko kontrasignavimu (jie visi buvo Ministerio Pirmininko prof. Voldemaro kontrasignuoti). Tą dieną (1928.V.14) paskelbtų įstatymų sąrašas apima keturiolika įstatymų. Matyt, jie buvo iš anksto paruošti ir laukė

tos valandos, kada vyriausybė pagaliau ryšis išplėsti savo faktinę galią ir į įstatymų leidimą, kuriuo naudotis ji iki tol vengė. Šis sąrašas apima šiuos įstatymus:

1. Amnestijos įstatymas;
2. Mokesčių liekanų ir išduotos miško medžiagos skolų įstatymas;
3. Išradimų patentų, prekių ženklų ir fabriko pavyzdžių (modelių ir piešinių) valstybės rinkliavos įstatymas;
4. Išradimų ir patobulinimų apsaugojimo įstatymas;
5. Karininkų kėlimosi pašalpų įstatymas;
6. Karo teismo įstatų pakeitimas;
7. Laikinųjų Armijos teismo įstatų pakeitimas;
8. Ligonių kasų įstatymo pakeitimas;
9. Veterinarijos įstatymo pakeitimas;
10. Laikinųjų įstatų mokytojų seminarijoms pakeitimas;
11. Įvežamųjų prekių muito tarifo pakeitimas;
12. Telegrafo tarifo pakeitimas;
13. Valstybės tarnautojų atlyginimo įstatymo pakeitimas;
14. Valstybės tarnautojų atlyginimo įstatymo I priedo pakeitimas.

Šiuos įstatymus gegužės 14 d. paskelbus, kitą dieną — 1928.V.15 buvo padarytas antras ir jau visiškai kategoringas vyriausybės žygis — išleista naujoji Valstybės Konstitucija (77).

Ši 1928.V.15 konstitucija buvo paskelbta **„Vyriausybės Žiniose"** 1928.V.25 (**„V. Ž"** Nr. 275). Prieš tai, jau ją išleidus, bet dar nepaskelbus ir nepradėjus jai veikti, „Vyr. Žinių" Nr. 274 — 1928.V.16 — buvo dar paskelbtas valstybės biudžetas 1928 metams, kuris, kaip buvome sakę, buvo vyriausybės priimtas dar 1928.III.16, kurio tačiau iki tol vyriausybė, laikydamasi Seimo funkcijų suspendavimo principo, neskelbė.

Tokiu būdu trylika mėnesių, antrajam perversmui įvykus (nuo 1927.IV.12 iki 1928.V.14), išlaikiusi neaiškią ir kiek paradoksinę konstitucinę būklę, perversminė faktinoji vyriausybė *(„Gouvernement de fait")* pagaliau ryžosi nuoširdžiai ir atvirai pasireikšti kaip tokia ir iš karto trumpame vienuolikos dienų laikotarpy nuo 1928.V.14 iki 1928.V.25 iš savo faktinės perversminės galios padarė visas išvadas, kurias tuo tarpu ji jau buvo slaptai paruošusi.

Šio persilaužimo data — tai ne 1928.V.15 diena, kada buvo išleista naujoji konstitucija, bet 1928.V.14, kada perversminės diktatūros titulu vyriausybė ėmė vykdyti jos pasisavintą įstatymų leidžiamąją galią.

1928.V.14 eilės naujų įstatymų paskelbimas, kad ir sudaręs labai ryškų konstitucinės raidos momentą, vis dėlto, mano nusimanymu, negali būti laikomas nauju — trečiuoju iš eilės — konstituciniu perversmu, nes iš tikrųjų vyriausybės galios tituluose jis nieko nepakeitė ir nieko naujo nepridėjo, tiktai padarė logingas praktiškas išvadas ir pritaikė tuos titulus, kuriuos vyriausybei suteikė jos įvykdytas 1927 m. perversmas. Perversminė tautininkų vyriausybė, pagaliau pasiryžusi žengti tuo keliu, kuris jai buvo atidarytas jau nuo 1927.IV.12, bet į kurį ji iki tol angažuotis dar nedrįso,— ne tiktai padarė iš karto visas išvadas, bet ir pasiskubino tuojau baigti savo diktatorišką galią, pakeisdama ją tam tikru konstituciniu provizoriumu, teisiškai sutvarkančiu valdžią. Šiam žygiui ji, matyt, buvo pasiruošusi, bet jį ilgai svarstė ir atidėliojo, o tuo tarpu savo faktinės diktatūros palaidais aktais vykdyti nenorėjo. Dabar gi, pasiryžusi pagaliau veikti, ji vis dėlto rado reikalinga pirma įstatymų eilės paskelbimu, atliktu gegužės 14 d., aiškiai pademonstruoti savo faktinę, senosios 1922 m. konstitucijos nebesulaikomą ir nevaržomą galią ir tuojau šios galios titulu nustatyti naują konstitucinę valstybės valdžios kristalizaciją. Tokiu būdu, perversminės vyriausybės 1928.V.14 žygis, pasireiškęs tam tikrų įstatymų paskelbimu Respublikos Prezidento aktu, galutinai palaidojo perversmų suardytą, bet dar subsidiariškai (kaip pagalbinį) toleruojamą teisės titulą, palaikomą 1922 m. konstitucijos, ir tuojau po to jos vieton padėjo naująjį konstitucinį pastatą. Šis naujas pastatas nėra visais savo nuostatais iš esmės naujas; jam buvo sunaudota daug senosios konstitucinės medžiagos, tačiau įdėta ir kiek naujo, daug pertvarkyta, ir režimo stilius buvo jam suteiktas naujas, labiau atitinkąs perversminių valdančiųjų nusistatymą. Šitaip gimė 1928 m. konstitucija. Perversminės tautininkų vyriausybės įvykdyta konstitucinė reforma buvo atsargi; konstitucinės santvarkos pakeitimai yra ryškūs, bet joje ne viskas iš pamatų yra nauja.

III

1928 m. LIETUVOS VALSTYBĖS KONSTITUCIJA

1. 1928 m. konstitucijos politiškai ideologiniai šaltiniai

Iš perversmų kilusi ir popperversminei diktatūrai likviduoti skiriama naujoji 1928.V.15 Lietuvos Valstybės Konstitucija, paskelbta „**Vyriausybės Žiniose**" 1928.V.25, sudaro įdomų ir nepaprastą Lietuvos konstitucinės teisės istorijoje aktą. Ją išleido faktinė valstybės valdžia, kurios galia, sugriovus Steigiamojo Seimo nustatytą 1922 m. konstituciją, buvo teisiškai neaprėžta. Tą valdžią tuo laiku sudarė Respublikos Prezidentas Antanas Smetona ir prof. Augustino Voldemaro vadovaujamas Ministerių Kabinetas. Tai buvo, kaip mes jau žinome, tasai pirmojo pamatinio 1926.XII.17 perversmo dalyvių sparnas, kuris 1927.IV.12 įvykdė antrąjį perversmą, pašalinusį iš valdžios Seimą ir galutinai suardžiusį pirmojo perversmo sužalotą 1922 m. konstituciją. Šis antras 1927.IV.12 perversmas suardė ir pirmojo perversmo dalyvių koaliciją, atstūmęs nuo valdžios ir įvaręs į opoziciją tą ankstesniosios koalicijos sparną, kurį sudarė krikščionys-demokratai. Valdžioje buvo likę tiktai vieni tautininkai.

Tad 1928 m. konstitucija buvo tautininkų kūrinys ir turėjo atvaizduoti jųjų konstitucinę koncepciją ir jųjų siekiamą valdžios organizaciją.

Tačiau tautininkų konstitucinė valdžios organizacijos koncepcija tuo laiku dar nebuvo visiškai subrendusi ir susikristalizavusi. Ji buvo veikiama kitur jau besireiškiančių fašistinės ideologijos elementų, t. vad. valstybės ir jos valdžios organizacijos vadistinių ir totalistinių principų; tačiau tuo laiku, išskyrus Italiją, šie principai dar nebuvo tvirtai įsigalėję pozityvinėje kitų buržuazinių valstybių konstitucinėje teisėje; jie jau buvo pasireiškę kaip tam tikri palinkimai, kaip tam tikra auganti srovė, tačiau tatai dar buvo neišmėginta naujiena. Italijoje šie principai buvo pozityvizuo-

jami, tačiau nei Portugalija, nei Austrija, nei Vokietija, nei Lenkija, nei Estija, nei Latvija, kurios antrajame dešimtmety po Didžiojo Karo ėmė kurti įvairius naujus t. vad. autoritarinius konstitucinius režimus, dar nebuvo išleidusios atitinkamų konstitucijų (Portugalijos naujoji konstitucija išleista 1933 m., Austrijos Dolfuso konstitucija — 1934 m., Lenkų Pilsudskio konstitucija — 1935 m., Vokietijoje nacional-socialistinis režimas įgyvendintas 1933 m., Estijoje naujoji konstitucija išleista 1937 m.); šie įvairūs autoritariniai režimai, kad toli gražu ir nevienodi ir negalį būti kvalifikuojami vienu „fašistiniu" šablonu, vis dėlto visi turi šį tą jiems bendra; bendra tiek jiems tarp savęs, tiek su Italų fašizmu. Būtent jie visi, lygiai kaip kad fašizmas, sudaro ryškios reakcijos prieš liberalinę demokratiją vaisių ir seimokratinės lyties parlamentarizmą, susijusį su politinių partijų rungtynėmis per parlamentą. Taip pat juose visuose ryškus yra palinkimas stiprinti vyriausybę ir koncentruoti visą galią vienasmeninėje valdžios viršūnėje, slopinant konstitucinį formalinį valdžios funkcijų suskirstymą ir sterilizuojant parlamentą; drauge su tuo t. vad. „totalistiniam" principui reikštis ruošiama *quasi* sociokratinė, tačiau iš tikrųjų dirbtinė, iš viršaus nustatoma ir valdoma profesinė organizacija politinėms funkcijoms, turinti pakeisti demokratinę *quasi* spontanišką iniciatyvą iš apačios, kuri liberalinėje demokratijoje sudaro vėliavą, po kuria iš tikrųjų vyksta žiauri partijų spekuliacija demokratinio balsavimo institucijomis. Iš demokratinių gi institucijų šis naujas autoritarinis konstitucinis sąjūdis pasirenka ypač vieną — plebiscitą, kuriuo stengiasi pakeisti ir nuoslopinti kitas demokratinio pobūdžio institucijas.

Šitie palinkimai brendo ir Lietuvių tautininkų konstitucinėje koncepcijoje, tad jie turėjo pasireikšti ir jų vykdomoje konstitucijos reformoje. Vis dėlto 1928 m. jie pasireiškė gana švelnioje formoje ir tiktai iš dalies atskirais charakteringais epizodais.

Ši Lietuvos konstitucija buvo viena pirmųjų Europoje, pasukusių iš demokratijos į autoritarizmą; griežtos ir užbaigtos autoritarinės sistemos ji dar nenustatė ir formališkai demokratinio valdžios pamato nenutraukė (tiktai formališkai, nes iš esmės čia jau buvo aiškiai ruošiama pakeisti demokratija — prezidentokratija, kas galuti-

nai buvo įvykdyta antrojoje tautininkų konstitucijoje 1938 m.).

Lietuvių tautininkai, kurių vadai buvo išauklėti demokratijos dvasioje, demokratijos palaidoti dar nenorėjo, bent formos atžvilgiu tiktai stengėsi ją nuvalyti nuo liberalinės jos formos, susijusios su partijų rungtynėmis valdžioje ir su Seimo kategoringa hegemonija. Demokratijai, ypač tiesioginei jos formai, jie liko ištikimi savo konstitucinio kūrinio konstrukcijoje, dargi praplėtė tiesioginės demokratijos institucijas, manydami jomis reikalui esant šachuoti partijų šeimininkavimą, ir savo kūriniui, autoritariniams jo palinkimams, jie ieškojo ir skolino pavyzdžių ne tiktai, o gal ne tiek iš Italijos, kurioje autoritarinė santvarka buvo įsikūnijusi fašizme, kiek tokiose demokratinėse santvarkose, kurios geriau išlaikė vyriausybės atsparumą prieš Seimą.

Žodžiu, 1928 m. konstitucijos steigėjai dar nevisiškai nutolo nuo formalinės demokratijos; jie reformavo tiktai jos kontinentinę liberališkai seimokratinę lytį ir įterpė į ją tam tikras autoritarinio pobūdžio institucijas.

Pagaliau 1928 m. konstitucija nebuvo nuo pradžios iki galo naujas kūrinys. Jeigu pirmojo perversmo dalyvių krikščioniškas sparnas 1922 m. konstitucijos iš esmės keisti nenorėjo ir būtų pasitenkinęs tiktai nežymiomis pataisomis, paliekančiomis visą pamatinę konstitucinę struktūrą ir įvykdytomis konstituciniu keliu, tai tautininkai, kuriems rūpėjo labiau esminė reforma, vis dėlto taip pat nebuvo linkę visiškai nesiskaityti su perversmų sugriauta Steigiamojo Seimo konstitucija. Todėl 1928 m. konstitucija nėra iš naujo parašyta, jos dugną sudaro senoji 1922 m. konstitucija. Tai yra žymiai pertvarkyta, vietomis net radikališkai pakeista 1922 m. konstitucija. Išorinės formos atžvilgiu tai tebėra tiktai anosios konstitucijos reforma, tačiau tam tikri esminiai pakeitimai yra tiek ryškūs, kad šiame reformos akte sunku yra pažinti tai, kas reformuojama, ir vargu bau būtų galima šią 1928 m. konstituciją laikyti pirmosios tąsa, o todėl tenka ją kvalifikuoti kaip naują, savarankišką konstituciją, kurioje tik pasiskolinta iš senosios visa eilė nuostatų; toks jos kvalifikavimas juo labiau priimtinas todėl, kad pats abiejų konstitucijų titulas yra skirtingas.

2. Aiškus perversminis 1928 m. konstitucijos pobūdis jos įžangoje

Sprendžiant iš 1928 m. konstitucijos įžangos, ši konstitucija esanti faktinės perversminės valdžios oktrojuota (78). Štai šios įžangos tekstas:

„Respublikos Prezidentas, pritariamas viso Ministerių Kabineto — Ministerio Pirmininko ir Užsienio reikalų Ministerio prof. A. Voldemaro, Krašto Apsaugos Ministerio gen. leit. T. Daukanto, Finansų Ministerio J. Tūbelio, Teisingumo Ministerio A. Žilinsko, Žemės Ūkio Ministerio J. Aleksos, Vidaus Reikalų Ministerio I. Musteikio, Susisiekimo Ministerio S. Čiurlionio, Švietimo Ministerio K. Šakenio ir Valstybės Kontrolieriaus V. Matulaičio — susirinkusio iškilmingan posėdin kariuomenės šventės dieną, 1928 m. gegužės mėn. 15 d., su padėka paminėti žygių, padarytų per dešimtį metų Lietuvių Tautos, ypačiai jos geriausių vaikų, ginklu apgynusių nepriklausomą Lietuvos likimą ir nuolat esančių jos sargyboje, nusprendė paskelbti šitokią Lietuvos Valstybės Konstituciją:" (seka konstitucijos tekstas).

Tad konstitucija yra skelbiama kaip Respublikos Prezidento, Ministerių Kabineto *en bloc* pritariamo, imperatyvinis sprendimas, kaip Prezidento steigiamosios galios, tad diktatūros, aktas. Tatai ypatingai pabrėžia perversminę šios konstitucijos kilmę, nes tiktai abu — 1926.XII. 17 ir 1927.IV.12 perversmai galėjo Respublikos Prezidentui su jam pritariančiu Ministerių Kabinetu suteikti tos nepaprastos galios, kurios jisai iš jokių ankstyvesnių teisinių aktų įgyti nebūtų galėjęs.

Ši perversminė konstitucijos kilmė dar labiau pabrėžiama, o drauge ir mėginama sociališkai pateisinti, kaip *„salus reipublicae"*, tuo charakteringu įterpimu, kuris mini kariuomenę ir išgyventą valstybinės Nepriklausomybės dešimtmetį. Prezidento sprendimas padaryti galą poperversminei teisinei netvarkai ir atsitiktinumui ir paskelbti valstybės konstituciją įjungiamas į iškilmę dėl

kariuomenės šventės (tos šventės dieną); jau pats šiam svarbiam aktui kaip tik kariuomenės šventės dienos ir atitinkamos iškilmės pasirinkimas yra reikšmingas ne tiktai todėl, kad jisai ypatingai pabrėžia valstybės gynimo funkciją ir perversminės tautininkų valdžios susirūpinimą pirmon eilėn valstybės saugumo reikalu, bet dar labiau ir ypatingai dėlei to, kad pats pirmasis 1926.XII.17 perversmas, iš kurio yra kilusi tiek faktinė šią konstituciją skelbianti valdžia, tiek ši naujoji konstitucinė santvarka, yra padarytas kariuomenės jėgomis, kas ir yra čia pat šioje konstitucijos įžangoje pareiškiama.

Perversmo dalyvių ideologijoje 1926.XII.17 žygis, nutraukęs 1922 m. konstitucijos padarinių plėtimąsi ir pasukęs valstybę į naują vagą, esąs kaip tik jos Nepriklausomybės išlaikymo epizodas, organiškai susijęs su 1919—1920 m. Nepriklausomybės karu ir su Lietuvos kariuomenės funkcija. Tad Respublikos Prezidento sprendimas dėl konstitucijos sutvirtinamas nepriklausomybės gynimo titulu ir geriausių Lietuvių Tautos vaikų žygių autoritetu. Tokiu būdu šios konstitucijos paskelbimas — tai šių didžiųjų žygių tąsa, jųjų žiedas... Tai nesąs tiktai šiaip valdančiųjų fantazijos kūrinys.

3. Nacionalinis lietuviškas valstybės momentas 1928 m. konstitucijos įžangoje

Drauge šiuose įžangos žodžiuose ryškiai pabrėžiamas kaip tik nacionalinis Lietuvos valstybės pobūdis („žygių, padarytų... Lietuvių Tautos", o ne šiaip „populi", kaip teritorinės individų masės). Nors Lietuvos valstybė, be abejo, išdygo iš Lietuvių tautinio atgimimo kaip šio atgimimo kūrinys ir nuo pat pradžios turėjo ryškų nacionalinį pobūdį, tačiau demokratiškai išrinkto ir demokratiniu principu besiremiančio Steigiamojo Seimo priimta konstitucija vengė pabrėžti šį nacionalinį momentą ir buvo ištikima tautos-populi suvereniteto koncepcijai. Jos kūrėjams nebuvo svetima toji tiesa, kad Lietuva yra kilusi iš Lietuvių tautos *(nationis)* energijos, tačiau jie to teisiniame valstybinės konstrukcijos akte pabrėžti nenorėjo, besilaikydami, matyt, tos pažiūros, kad Lietuvių tauta, sukūrusi valstybinį savo tėvynės junginį, tuo pačiu šiame junginy susiliejusi su visu teritoriniu jo *„populus"*, kuriame sutirpo visi tėvynės gyventojai, jį su-

organizavusi ne tik save, bet savo tėvynę, apimančią visus, ir valstybė — tai ne tik ji viena, bet visas teritorinis jos tėvynės Lietuvos junginys. Tautininkų ideologijoje nacionalistinis momentas jau yra ryškesnis ir palinkęs į koncepciją valstybės, organizuotos kaip tik nacionalinės tautos. Ir nors 1928 m. konstitucija demokratinės tautos-populi konstrukcijos savo steigiamose konstrukcinėse institucijose neatmeta, tačiau vis dėlto įžangoje kelia ir pabrėžia Lietuvių tautos steigiamąjį valstybės vaidmenį, lyg paruošdama kelią atitinkamai valstybiškai konstitucinei evoliucijai, kuri, be abejo, jau glūdėjo to laiko socialinėje evoliucijoje, tiek Lietuvoje, tiek daugelyje kitų kraštų.

4. 1928 m. konstitucija — ne oktrojuotas Prezidento Smetonos aktas, bet konstitucinis pasiūlymas tautai ir drauge konstitucinis provizoriumas

Iš to fakto, kad konstitucija yra skelbiama Respublikos Prezidento, kaip jo valios aktas (jojo sprendimas), galima būtų padaryti išvadą, kad ji esanti oktrojuota. Nors jos oktrojavimas surišamas su Nepriklausomybės gynimu ir tuo pačiu jam suteikiama sociališkai nacionalinis pobūdis, tačiau vis dėlto, jei šiuo atžvilgiu pačioje konstitucijoje nebūtų buvę nieko kito, kas būtų galėję pakeisti šią išvadą iš jos įžangos, tai būtų reikėję šią konstituciją tikrai laikyti Respublikos Prezidento Antano Smetonos oktrojuota. Tačiau mes jos tekste randame nuostatą, kuris kaip tik griauna šią išvadą. Tai yra šios konstitucijos 106 § (priešpaskutinis §), įdėtas į XV-ąjį jos skyrių, pavadintą **„Įvedamieji nuostatai"**. Mes šį nuostatą išžiūrėsime šioje vietoje, nes jis yra principinis, nustatąs patį šios konstitucijos pobūdį. Jisai skamba šitaip:

„Ši Konstitucija veikia nuo jos paskelbimo dienos, bet ji tikrinama ne vėliau kaip per dešimtį metų tautos atsiklausimo keliu".

Tatai reiškia, kad Respublikos Prezidento paskelbtas aktas, pavadintas **„Lietuvos Valstybės Konstitucija", dar yra reikalingas „tikrinimo"**; vadinasi, jis nėra galutinis, nes, jį „patikrinus", jis gali būti pripažintas netinkamas,

taisytinas, atmestinas; kitokios prasmės „tikrinimas" turėti negali.

Tasai, kuriam pripažįstama galia „patikrinti" paskelbtą konstituciją, savaime tuo pačiu pripažįstamas jos teisėtu šeimininku.

Iš to aiškėja tikras šio akto pobūdis: **iš tikrųjų tai dar nėra konstitucija, — tai yra konstitucijos pasiūlymas tautai, reikalingas tautos sankcijos.**

Tiktai „tautos patikrintas" šis Prezidento Smetonos paskelbtas aktas tapsiąs konstitucija, jeigu, žinoma, jį šiuo keliu „patikrinus", jisai gaus tautos pritarimą. Iš „patikrinimo" reikalingumo savaime seka, jog, tautai dėl šio akto pasisakius neigiamai, pasiūlymas neįgysiąs galios ir atkrisiąs.

Tačiau šiame 106 §, greta principinio nuostato, rezervuojančio tautai „patikrinimo" galią, vadinasi, sankciją, mes randame ir antrą nuostatą, kuris suteikia šiam aktui galią tuojau, nuo jo paskelbimo dienos, veikti nelaukiant tautos pritarimo. Tokiu būdu tatai yra iš vienos pusės konstitucinis faktinis perversminės valdžios pasiūlymas tautai, kuris dar savaime konstitucijos nesudaro, tačiau iš antrosios pusės — tai yra ir konstitucinis provizoriumas, *sui generis* laikinoji konstitucija, turinti (kaip provizoriumas) veikti ir iki jos patikrinimo. Šių dviejų nuostatų šviesoje aiškėja ir perversminės valdžios koncepcija, pasireiškusi 1928.V.15 akte.

5. Konstitucinio pasiūlymo tautai koncepcija

Iš sugriovusių seną konstitucinę santvarką perversmų kilusi faktinė diktatūra, kurioje faktiškai susikoncentravo visa suvereninė valstybės valdžia, yra laikoma ne teisine valstybės ir jos galios šeimininke — suverenu, bet tiktai šios galios laikytoja, *sui generis* jos depozitaru, kuris turi ją išlaikyti ir, ją aptvarkęs, grąžinti į tikro šeimininko dispoziciją.

Jeigu perversminis diktatorius būtų tapęs valdovu — suverenu ir save tokiu laikytų, tai jisai būtų galėjęs pats konstituciją oktrojuoti ir nebūtų buvę jokio reikalo ir prasmės leisti kam nors jojo steigiamus aktus „tikrinti". Oktrojuotas konstitucijos aktas nebūtų buvęs nei pasiūlymas, nei provizoriumas, jis būtų buvęs iš karto imperatyvinis, užbaigtas, neįpainiotas į jokius rezervus. Ta-

čiau tada perversminis diktatorius, tapęs valdovu, būtų **uzurpatoriumi**; nes uzurpacija yra tada, kai vienas valdovas (arba valdantieji), jėga pašalinęs iki tol buvusį, pats stoja pašalintojo vieton ir **pasisavina** valdžią; tuo tarpu čia nauji valdantieji tautininkai su savo vadu Antanu Smetona, kuris stojo valdžios viršūnėje, savo akciją ir galią stengėsi (ar mėgino) pagrįsti ne savo įsigytu suverenumu, bet tautos gelbėjimu: esą perversmą jie buvo nukreipę ne prieš tautos suverenitetą ir ne tam jį padarę, kad išplėštų suverenitetą iš tautos sau; esą lygiai taip pat, kaip kad 1922 m. konstitucija laikė tautą suverenu, ir jie ją laiko suverenu; šiuo atžvilgiu jie nieko nepakeitė ir pamatinio Lietuvos konstitucinio principo nėra palietę; jie tiktai pašalino nuo valdžios netinkamus tautos reprezentus, įsigalėjusius dėl netikusios konstitucijos ir kenkiančius suvereno reikalams; juos pašalinę ir tuo valstybę (arba suvereninę valstybės šeimininkę-tautą) paliuosavę nuo jai žalingų kenkėjų, jie turėjo iš pamatų pertvarkyti ir pačią konstitucinę santvarką, paruošdami ir pavesdami tautos pritarimui („patikrinimui") naują konstituciją, kuri įsigalėsianti kad ir jųjų triūsu, bet vis dėlto suvereno-tautos galutiniu sprendimu.

Tokiu būdu jųjų ir jų vado, iškelto į valstybės valdžios funkcionalinę viršūnę, galia bei diktatūra, esanti sociališkai tarnybinė, grynai reprezentacinė, veikianti už tautą ir neuzurpuojanti josios suverenumo. Demokratinis šios perversminės diktatūros principas esąs išlaikytas. Ginčas ir kova dėl valdžios, pasireiškę perversmais, vyko ne tarp tautos ir perversmo veikėjų, bet tarp tautos reprezentantų, kurių vieni buvę įsigalėję dėl netikusios konstitucijos, o kiti, geriau nusimanę tautos ir valstybės reikaluose, tačiau negalėdami netikusios konstitucijos priemonėmis pasiekti valdžios, buvę priversti tatai padaryti perversmu, pašalinę esamuosius, ir štai dabar jie siūlo tautai, jų nusimanymu, tobulesnę konstituciją senosios sugriautos vieton. Šitokia mintis ir šitokia perversmo bei naujosios konstitucijos paskelbimo interpretacija ir buvo oficiališkai perversminių valdančiųjų užfiksuota šios konstitucijos 106 §.

Tad oktrojuota buvo ne pati 1928 m. konstitucija, tiktai jos pasiūlymas tautai. Konstitucinis pasiūlymas iš tikrųjų buvo valdančiųjų padarytas *motu proprio*, nepavedus jo suprojektuoti jokiems rinktiems „tautos atstovams", kurie tam iš teisinės tautos būtų gavę mandatą, ir

neatsiklausus iš anksto pačios tautos dėl kurių nors šio pasiūlymo principų. Tačiau jeigu konstitucinis pasiūlymas buvo perversminių valdančiųjų (Respublikos Prezidento p. Antano Smetonos asmeny) padarytas arbitrališkai, oktrojuotu metodu, išlaikius visą iniciatyvą savo rankose, tai vis dėlto sprendimas, turįs šį pasiūlymą paversti konstitucijos aktu tikra prasme, buvo teisiškai rezervuotas tautai; valdantieji jo nepasisavino, vadinasi, konstitucijos neoktrojavo. Tiesa, valdančiųjų reprezentantų aktas, kaip esame sakę (106 § pirmasis sakinėlis: „Ši konstitucija veikia nuo jos paskelbimo dienos"), be pasiūlymo tautai, sudaro ir konstitucinio provizoriumo paskelbimą: pasiūlymas iki jo akceptacijos jau turi galios ir veikia kaip provizorinė, vadinasi, laikinoji, konstitucija; jo nuostatai yra imperatyviniai. Čia perversminė valdžia tikrai pasinaudojo savo teisiškai neaprėžta galia šiam provizoriumui nustatyti, nereikalaudama jam sutvirtinti jokios pašalinės sankcijos. Provizorinės konstitucijos paskelbimas buvo diktatūros aktas, tačiau toks diktatūros aktas, kuris turėjo kaip tik pačią diktatūrą suvaldyti ir jai suteikti teisinį valdžios pobūdį. Vadinasi, konstitucinis provizoriumas galėtų būti laikomas nustatytas taip vadinamo auto-aprėžimo, arba savivaržos, metodu.

Principiškai diktatoriškos valdžios auto-aprėžimas sudaro labai netobulą rudimentinį teisinį valdžios sutvarkymą, kuris iš tikrųjų ją suvaldo tiktai tiek ir tol, kiek ir kol tatai jai pačiai yra pageidaujama, nes tas, kuris disponuoja suverenine valdžia ir šiuo titulu gali susivaržyti, šiame titule turi galią ir pasiliuosuoti nuo suvaržymo, kai jis to norės. Kitaip sakant, toks vienšališkas susivaržymas savo laisvu noru nesudaro tikro teisinio sudraudimo, kuriam yra reikalingas kuris nors pašalinis autoriteto pasireiškimas, autoriteto, išeinančio iš suvaržomos valios ribų. Tačiau čia šis auto-aprėžimas vis dėlto yra teisiškai rimtesnis, nes auto-aprėžimas konstituciniu provizoriumu yra susijęs su suvereninei tautai padaryto konstitucinio pasiūlymo aktu, kuriuo ne tiktai susivaržoma, bet ir iškilmingai pripažįstamas tautos suverenitetas, vadinasi, paneigiama savo suvereninė galia ir kategoringai išsižadama perversminės diktatūros, o be to, šis konstitucinis provizoriumas kaip tik sutampa su pačiu pasiūlymu suverenui. Ištikimas tarnas, kuris, gelbėdamas savo poną nuo jam pražūtingos tvarkos, ją sugriauna ir

pasiūlo ponui tobulesnę, ir iki tol, kol gauna pono pritarimą, pasižada jos laikytis, nėra tiktai savo gera valia šiaip, o ne kitaip, susivaržęs, bet jau laiko save suvaržytą padarytu pasiūlymu, kurį jo paties pripažinimu teisiškai valdo jau nebe jisai, tarnas, bet suvereninis ponas, į kurio rankas įduodamas sprendimas. Šitokioje šio tarno padėtyje kaip tik yra reprezentantas suvereno atžvilgiu.

6. Suverenė: demokratinė teritorinė Lietuvos tauta

Kyla klausimas, kuri yra toji Tauta, kuriai šis konstitucinis pasiūlymas padarytas, kitaip sakant, kas tai yra tasai suverenas, į kurį perversminė diktatoriška valdžia kreipiasi perduodama į jo rankas sprendimą ir abdikuodama iš savo absoliutinės galios? Ar tai yra Lietuvos valstybės socialinė kūrėja **Lietuvių Tauta,** kurią mini ir kuriai šį Nepriklausomybės steigėjos ir saugotojos titulą pripažįsta šio akto įžanga, ar toji pati demokratinė teritorinė **Lietuvos Tauta,** veikianti per gyvąją visų šalies gyventojų kartą be tautybės ir be kitokių socialinių skirtumų, iš kurios buvo kilęs ir Steigiamasis Seimas ir kuri buvo 1922 m. konstitucijos pripažinta suverene? Jeigu 106 § nuostatas apie konstitucijos „patikrinimą" „tautos atsiklausimo keliu" būtų įdėtas į įžangą, mininčią Lietuvių Tautą, tai būtų galima manyti, kad čia iš tikrųjų turima galvoje kaip tik Lietuvių Tauta. Tačiau šio nuostato įterpimas į konstitucijos tekstą pašalina bet kurią abejonę.

Konstitucijos tekstas težino tiktai vieną visuotinę valstybinės teritorijos tautą, veikiančią visuotiniu **visų piliečių** balsavimu, kuriame jokie tautybės, kalbos, tikybos ar kitokie socialiniai momentai balsavimo teisės nepalyti — nei suvaržo, nei nustato, nei išplečia. Visose šios konstitucijos vietose, kur minima tautos inervencija į veikliųjų valdymą tiek politiniais rinkimais (Seimo rinkimai, Respublikos Prezidento rinkimai), tiek pusiau tiesioginėmis demokratinėmis institucijomis (liaudies iniciatyva, liaudies veto, referendumas, konstitucijos vadinamas „tautos atsiklausimu"), kai pačioje konstitucijoje precizuojama šios intervencijos procedūra, visuomet kalbama tiktai apie **piliečių** tam tikrą veikimą, nenustatant

jokio skirtumo tarp piliečių dėl kurių nors jų žymių, išskyrus tiktai amžiaus cenzą.

Tiesa, keliuose atsitikimuose (pvz., „ypatingų tautos atstovų" rinkimai renkant Respublikos Prezidentą, įvairūs „tautos atsiklausimo", vadinasi, referendumo ar plebiscito, atsitikimai, kuriuos ši konstitucija numato — 4, 43, 104, 105 ir 106 §) konstitucija tautos intervencijos procedūros pati nenustato, pavesdama tai nustatyti paprastam įstatymui, ir tuo pačiu nesako, kas ir kaip šią intervenciją tautos vardu vykdys, tačiau iš šio tylėjimo jokiu būdu negalima daryti išvados, kad čia pati tautos sąvoka esanti palikta atvira įstatymų leidėjui nustatyti.

Iš to, kad visur, kur konstitucija precizuoja tautos intervencijos tvarką, ji visuomet tekalba tiktai apie **piliečius,** veikiančius tautos vardu, tenka padaryti kategoringą išvadą, kad ir ten, kur to precizavimo nėra, šis teisinis piliečių sutapimas su suverenine tauta (vadinasi, demokratinis teisinės tautos principas) turi būti išlaikytas ir taikomas, nes tatai yra ne atsitiktinis tam tikras epizodų principas, bet konstruktyvinis demokratijos principas.

Šią išvadą sustiprina ir tai, kad tezė, jog „Suvereninė valstybės valdžia priklauso Tautai" (1 § 2 abzacas) seka betarpiškai po šitokio Lietuvos Valstybės apibūdinimo: „Lietuvos Valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika" (1 § 1 abzacas; žodis „demokratinė" — mano pabrauktas), vadinasi, šios suvereninės tautos sąvokos tenka ieškoti demokratijos sąvokoje, o tatai yra visiškai aišku: demokratinėmis sąvokomis tautos konstrukcija yra teritoriškai bendruomeninė, reiškiama piliečių (teritorinių žmonių) visumos, o ne kurio vieno, nacionalinio ar bet kurio kitokio socialinio junginio, veikiančio valstybinėje teritorijoje.

Pagaliau tatai seka ir iš skyriaus apie **„Lietuvos piliečius ir jųjų teises",** kuris šios pilietybės, kaip demokratinio pagrindo dalyvauti tautoje, neriša su jokiomis socialinėmis, psichinėmis ar fizinėmis valstybinės teritorijos žmonių žymėmis ir, be to, pareiškia du kategoringus nuostatus, pašalinančius bet kurią abejonę dėl lygaus visų tautybių piliečių dalyvavimo suvereninėje valstybinėje tautoje: tai yra 9 § 3 abzaco ir 11 § nuostatai. Būtent iš 9 § 3 abzaco („Visos politinės teisės suteikiamos tik natūralizuotųjų vai-

kams, gimusiems Lietuvos pilietybėje, o patys natūralizuotieji įgyja tik aktyvias politines teises") seka, kad politinių teisių atžvilgiu tarp **piliečių** nedaroma jokio skirtumo, ir kad vienintelis tam tikras šių teisių aprėžimas, užfiksuotas pačioje konstitucijoje ir tuo pačiu neleidžiąs nustatyti ar preziumuoti kitokių aprėžimų, liečia natūralizuotus piliečius; kitaip sakant, politinės teisės ir būtent **visos** šios teisės yra saistomos tiktai su valstybine **pilietybe**, bet ne su tautybe ar kuriuo kitokiu socialiniu tam tikro asmens pobūdžiu, valstybinės gi pilietybės sąvoka yra teritorinė. Tatai dar ryškiau patvirtina šios konstitucijos 11 § nuostatas: „Visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, yra lygūs prieš įstatymus. Negali būti teikiama ypatingų privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, tikėjimo, tautybės". Vadinasi, jokios rasistinės ar nacionalistinės teorijos šiai konstitucinei tautos konstrukcijai pritaikyti negalima; tatai prieštarautų konstitucijai. Tautos konstrukcija yra aiškiai demokratinė, ir kaip tik šiai tautai pavedamas šio konstitucinio pasiūlymo suvereninis patikrinimas, jojo ratifikacija, kuri turi paversti pasiūlymą pozityvine imperatyvine konstitucija.

7. Nuostato apie konstitucijos „patikrinimą tautos atsiklausimo keliu" prasmė

Iš aukščiau padaryto analizo seka, kad perversminės faktinės diktatorinio pobūdžio valdžios paskelbtoji 1928 m. konstitucija, nors ji nebuvo demokratijoje plačiai įsigalėjusiu steigiamojo seimo metodu sudaryta ir išleista, iš tikrųjų yra ne oktrojuota, bet demokratinė. Jos demokratinis pobūdis glūdi kaip tik šiame nuostate apie jos „patikrinimą" „tautos atsiklausimo keliu". Tiesa, šis konstitucijos patikrinimas „tautos atsiklausimo keliu", kurį nustato ir kuriam dešimties metų terminą skiria 106 §, nėra visiškai preciziškas metodo atžvilgiu. Visų pirma nevisiškai yra tiksli pati „konstitucijos tikrinimo" sąvoka; aiškesnis, be abejo, būtų kitas, labiau įprastas, terminas: „tvirtinimas", „ratifikacija". „Patvirtinimo" sąvoka labiau atitinka suvereno aktą, tad demokratiniais principais tiksliau apibūdina steigiamąją tautos galią jai pasiūlytos konstitucijos atžvilgiu. „Tikrinimas" labiau ati-

tinka eksperto aktą; jisai numato kažkokį arba peržiūrėjimą, arba konstatavimą, lyg ir išvados padarymą iš tam tikrų premisų, tačiau jokios premisos čia nėra nurodytos ir negali būti preziumuojamos. Tad terminui „konstitucijos patikrinimas" čia neturėtų būti suteikta kitokia prasmė, kaip kad laisvas tvirtinimas arba „konstitucijos akceptavimas", eventuališkai — „pritarimas pasiūlymui". Ypač tatai negali būti kitaip suprasta, jeigu mes laikysime, kad „tautos atsiklausimas", kuriuo šitas „patikrinimas" turi būti atliktas, reiškia pačių piliečių (teisinės tautos) sprendimą balsavimu, kitaip sakant, referendumą arba plebiscitą. Iš tikrųjų referendumu arba plebiscitu tegali būti pasiekta tiktai arba pritarimas (patvirtinimas), arba nepritarimas (atmetimas). Jokio smulkmeniško tikslaus „tikrinimo", kuris, pavyzdžiui, vienus nuostatus priimtų, kitus reformuotų, dar kitus atmestų, žodžiu, visą konstitucinį aktą peržiūrėtų, jį „patikrintų", perkratytų — čia būti negali.

Tad „konstitucijos patikrinimą tautos atsiklausimo keliu" tektų interpretuoti kaip tautos sankciją (akceptavimas, pritarimas) referendumu ar plebiscitu. Šitaip šią sąvoką interpretuoti verčia kaip tik pati 1928 m. konstitucija, kuri tiesioginei tautos intervencijai į konstitucijos keitimą ir įstatymų leidimą (šios konstitucijos 104 ir 105 §) suteikia kaip tik referendumo formą. Greta demokratinės liaudies iniciatyvos ir liaudies veto, ši konstitucija težino tiktai referendumą, kaip demokratinio pusiau tiesioginio valdymo instituciją, vadinasi, iš viso ji laikosi šveicariško demokratinio pusiau tiesioginio valdymo metodo; iš angliško šio valdymo metodo, kur tautos intervencija pasireiškia parlamento rūmų paleidimu ir naujais rūmų rinkimais, ji pasisavina tiktai paprastą, taip sakant, šablonišką, seimo paleidimą tiek, kiek jisai bendrai yra priimtas parlamentarizme, ir iš viso jo neišplečia ir jokioms ypatingoms problemoms spręsti nepritaiko, aprėždama šią konstitucinę priemonę tiktai konfliktams tarp seimo ir vyriausybės spręsti; tad nėra pagrindo manyti, jog „tautos atsiklausimo" sąvoka, įdėta į 106 §, reikštų ką kita, negu kad tiesioginio klausimo sprendimas teisinės tautos balsavimu, vadinasi, referendumu arba plebiscitu, ir kad „tautos atsiklausimas" čia reikštų plebiscitinius rinkimus Anglų metodu.

„Tautos atsiklausimo" terminas šioje konstitucijoje yra pavartotas trijose vietose — 4-ame, 105-ame ir 106-a-

me §. Tiek 4-ame (valstybės teritorijos ploto mažinimas), tiek 105-ame § (Seimo priimto ir vyriausybės arba liaudies veto tvarka užprotestuoto įstatymo priėmimas) terminas „tautos atsiklausimas" yra taikomas kaip tik referendumui (eventuališkai — 4 § plebiscitui); tad ir šitas motyvas kalba už tai, kad „tautos atsiklausimas", paminėtas 106 § ir taikomas šios konstitucijos „patikrinimui", reiškia ne ką kita, kaip tiktai referendumą arba plebiscitą.

8. Laimėjusi oficialinė 1928 m. konstitucinio tautai pasiūlymo „patikrinimo" interpretacija, palaidojusi šį pasiūlymą 1938 m. konstitucijos aktu

Tiesa, mūsų konstitucinėje praktikoje laimėjo kitokia šio 106 § nuostato interpretacija: būtent, kai 1938 m. priėjo 10 metų terminas, nustatytas 1928 m. konstitucijai „patikrinti tautos atsiklausimo keliu", ši konstitucija nebuvo pavesta tautai akceptuoti arba atmesti referendumu ar plebiscitu, bet buvo tautos išrinktojo paprasto Seimo pakeista kita, šio Seimo priimta, konstitucija; šios naujos konstitucijos priėmimas buvo remiamas tais 1928 m. konstitucijos nuostatais, kurie tvarko konstitucijos keitimą ir papildymą (1928 m. konstitucijos 103 ir 104 §).

Tačiau jeigu konstitucijoje numatyta tvarka keičiama tokia konstitucija, kuri pati veikia tiktai provizoriškai ir kuri tebėra tiktai pasiūlymas tautai, reikalingas tautos, kaip steigiamosios galios šeimininkės, akceptacijos (patvirtinimo, „patikrinimo"), tai reikėtų manyti, kad toks konstitucijos keitimas (kurio konstitucingumas tokiomis aplinkybėmis iš viso būtų abejotinas, nes keisti galima tiktai jau akceptuotą, jau įsiteisėjusią konstituciją ir tiktai jos, bet ne jos pasiūlymo keitimas yra joje numatytas) — kad toks konstitucijos keitimas, jeigu jį ir būtų galima laikyti teisėtu, ne perversminiu, vis dėlto tegalėtų reikšti tiktai pasiūlymo keitimą ir nepaliuosuotų šio konstitucinio pasiūlymo (pakeisto ar nepakeisto) nuo „patikrinimo tautos atsiklausimo keliu", numatyto 106 §. Tai, kad konstitucinio pasiūlymo tautai nuostatai buvo pakeisti, jeigu tą pakeitimą padarė ne tie, kuriems pripažįstama ši steigiamoji „patikrinimo" galia, pasiūlymas negali būti laikomas „patikrintu" ir akceptuotu.

Tačiau pažiūrėję į tą konstitucijos pakeitimą, kurį sudaro naujoji 1938 m. konstitucija, įsigalėjusi kaip tik sueinant pakeistosios 1928 m. konstitucijos „patikrinimo" terminui, mes konstatuojame ne tiktai tai, kad joks tautos atsiklausimas referendumu ar plebiscitu šiam pakeistam konstitucijos tekstui neįvyko, kad šiame pakeitime iš viso nuostatas apie bet kurį „konstitucijos patikrinimą tautos atsiklausimo keliu" išnyko. Tatai reikštų, kad vyriausybė, kurios iniciatyva buvo išleista 1938 m. konstitucija, ir Seimas, priėmęs tą naują konstituciją ir tuo pakeitęs senąją, arba nenorėjo laikytis 106 § nuostato ir sąmoningai jį sulaužė, arba į šį konstitucijos keitimą, pritaikintą senosios 1928 m. konstitucijos (konstitucinio pasiūlymo) „patikrinimo" terminui, norėjo žiūrėti (bent mėgino tatai taip interpretuoti) kaip į šio „patikrinimo" aktą ir todėl, laikydami šį „patikrinimą" jau atliktą naujosios konstitucijos priėmimu, apie jį naujoje konstitucijoje jau nekalbėjo.

Einant šiuo interpretaciniu samprotavimu, kuris man neatrodo tikslus ir teisėtas, nors galų gale jisai laimėjo, „patikrinimas tautos atsiklausimo keliu" esąs galimas ne tiktai pačios tautos betarpišku ratifikaciniu sprendimu, bet ir pavedimu tautos išrinktam Seimui peržiūrėti konstitucinį pasiūlymą. Matyt, laimėjo ta pažiūra, kad „tautos atsiklausimas", numatytas 106 §, reiškiąs bet kurį tautos įsikišimą, bet kurią jos intervenciją, veikiant šiam konstituciniam provizoriumui. Kadangi esą Seimas, padaręs tą 1938 m. konstitucijos pakeitimą, buvo tautos išrinktas jau šiam konstituciniam pasiūlymui provizoriškai veikiant, tai tautos intervencija jau įvykusi ir šio Seimo nutarimai, liečią konstituciją, reprezentaciniu titulu reiškią tautos nusistatymą.

Tiesa, ši interpretacija slopina tiesiogiškai demokratinę „tautos atsiklausimo" sąvokos prasmę ir šią sąvoką perkelia į reprezentacinės demokratijos plotmę, kuri neatitinka „tautos atsiklausimo". Net tuo atveju, kai būtų norima pereiti iš šveicariško į angliškąjį tiesioginės demokratijos metodą (naujoji 1938 m. konstitucija turi kaip tik aiškaus palinkimo į angliškąjį tiesioginės demokratijos metodą), būtų reikėję šį tautos išrinktam Seimui sprendimo pavedimą papildyti tąja teze, kad šis sprendimas pavedamas Seimui, išrinktam *ad hoc* (kaip tik šiam reikalui). Tada sprendimas, kad ir Seimo padarytas, galėtų būti laikomas tiesiogiškai demokratišku, nes tauta

(teisinė tauta — piliečių-rinkikų kolegija), žinodama rinkimų metu, kuriam reikalui ji Seimą renka, kitaip sakant, žinodama, kad jos renkamas Seimas darys konstitucijos patikrinimą ir betikrindamas ją galės taisyti ir keisti, vadinasi, vykdys steigiamąją tautos galią, būtų turėjusi galvoje savo vienokį ar kitokį nusistatymą šiuo reikalu, būtų reikalavusi iš kandidatų pasisakyti šiuo klausimu per rinkimus ir būtų rinkusi atitinkamus atstovus, reiškiančius šiuo reikalu jos nusistatymą. Žinodama, kad Seimas tą darbą turės atlikti, ji gal būtų išrinkusi ne tuos, bet kitus atstovus. Todėl angliškas rinkiminio plebiscito metodas būtinai reikalauja, kad rinkimų metu rinkikams būtų žinoma, kuriuos stambiuosius reikalus ir reformas manoma pavesti spręsti išrinktiesiems atstovams. Tatai anglišku metodu ir sudaro t a u t o s a t s i k l a u s i m ą rinkiminiu plebiscitu. Čia gi to kaip tik nebuvo: kai 1936 m. buvo renkamas Seimas, kuris vėliau, 1938 m., sprendė konstitucijos pakeitimą ir tuo „patikrino" 1928 m. konstitucinį pasiūlymą, kuris turėjo būti patikrintas „tautos atsiklausimo keliu", tai teisinė tauta, renkanti tą Seimą, nebuvo įspėta apie tai, kad tasai Seimas darys jos vardu 1928 m. konstitucinio pasiūlymo „tikrinimą", ir to galvoje neturėjo, nes iš tikrųjų tuo laiku iš viso dar ir valdžioje nebuvo nusistatyta, kuriuo būdu tasai „konstitucijos patikrinimas tautos atsiklausimu" turės būti įvykdytas (79). Vadinasi, tasai „patikrinimas", kuris 1938 m. buvo įvykdytas konstitucijos pakeitimu, neatitinka angliškojo tautos atsiklausimo metodo.

Tad kyla klausimas, kame gi ši laimėjusi 1928 m. konstitucijos 106 § interpretacija, pasireiškusi konstitucijos pakeitimu grynai reprezentaciniu metodu, įžiūrėjo „tautos atsiklausimą", kurio reikalauja 1928 m. konstitucinis pasiūlymas tautai. Atsakymas tegali būti tiktai šis: tame, kad šis konstitucijos pakeitimas buvo įvykdytas 1928 m. konstitucijos 103 ir 104 § tvarka, antrasis gi iš tų leidžia teisinei tautai (penkiasdešimčiai tūkstančių piliečių-rinkikų) užprotestuoti Seimo priimtąjį konstitucijos pakeitimą ir pareikalauti, kad tasai pakeitimas būtų atiduotas pačiai teisinei tautai spręsti balsavimu (referendumu). Vadinasi, kai Seimas, „betikrindamas" 1928 m. konstitucinį pasiūlymą, rado reikalą jį pakeisti vyriausybės suprojektuotu ir paties Seimo kiek pertvarkytu nauju konstitucijos aktu, tai tasai jo atlikto „patikrinimo" vaisius iš karto sudarė taip pat ne ką kita, kaip tik-

tai tautai pasiūlymą, kurį tauta galėjusi užprotestuoti ir balsavimu atmesti, jeigu jis jai nebūtų patikęs, ir jeigu tatai būtų įvykę, tai tada savaime pasiliktų senas, pirmykštis, 1928 m. pasiūlymas, kuris dar būtų reikalingas tautos atsiklausimo.

Tačiau jeigu tauta Seimo reformuoto konstitucinio pasiūlymo (1938 m. konstitucijos akto) neužprotestuoja, jeigu neatsiranda tautoje bent 50 tūkstančių piliečių, nepatenkintų šiuo reformuotu pasiūlymu, arba, jiems užprotestavus, tauta balsavimu jį priima, tai tada, tautai pritarus naujam konstitucijos aktui, pakeitusiam pirmykštį pasiūlymą, nėra reikalo atsiklausti tautos dėl anojo pakeisto: tautos atsiklausimas jau esąs atliktas. Ir iš tikrųjų 1938.II.12 Seimo priimtas naujas konstitucijos aktas buvo „Vyriausybės Žiniose" ministerio-pirmininko paskelbtas 1928 m. konstitucijos 104 § tvarka, suteikiant tris mėnesius laiko eventualiniam penkiasdešimties tūkstančių piliečių protestui. Ir tiktai išėjus 3 mėnesiams, kada iš teisinės tautos joks protestas, joks referendumo reikalavimas nekilo, tasai vasario mėn. Seimo priimtas ir ministerio-pirmininko paskelbtas konstitucijos aktas gegužės 12 d. įsigalėjo ir tapo veikiančia Lietuvos Valstybės konstitucija, o tuo pačiu senoji 1928 m. konstitucija, veikusi provizoriškai, iš tikrųjų gi sudaranti konstitucinį pasiūlymą tautai, neteko galios, nes esą tyliu pritarimu *(tacito consensu)* teisinė tauta pritarusi naujajai konstitucijai.

Tad šitokia buvo galutinai priimta 1928 m. konstitucijos 106 § nuostato apie jos patikrinimą tautos atsiklausimo keliu interpretacija, kuria einant ir buvo atliktas šis „patikrinimas".

Tačiau šios interpretacijos įvykdyme buvo vienas kapitalinis esminis trūkumas, kuris griauna iš pamatų visą interpretaciją. Kai buvo paskelbtas 1938 m. vasario 12 d. Seimo priimtas naujas konstitucijos aktas, formališkai galėjęs būti per tris mėnesius 50 000 piliečių-rinkikų užprotestuotas, tai nebuvo jokios nustatytos teisinės tvarkos šiam protestui pareikšti, būtent šio protesto iniciatyvai iškelti ir piliečių parašams rinkti; nenustačius gi šitokios tvarkos, nebūtų buvę galima šio protesto teisiškai pareikšti; o jeigu nebuvo priemonių jam pareikšti, tai negalima ir konstatuoti, ar buvo, ar nebuvo norėta jį pareikšti. Tad tvirtinimui, jog protestas per tris mėnesius

nebuvo pareikštas, daromas priekaištas, jog jis todėl ir nebuvo pareikštas, kad nebuvo galima jo pareikšti: esą piliečiai nežinoję, kuriuo būdu jie būtų galėję tatai padaryti, ir esą teisė *in abstracto*, kuriai nėra priemonių jąja pasinaudoti *in concreto*, esanti *nudum jus*, kuria nepasinaudojimas nesudarąs jokio įrodymo, jog ja nenorėta pasinaudoti. Tad einant šiuo priekaištu — *tacitus consensus* nesąs konstatuotinas ir 1928 m. konstitucijos 106 § numatytas konstitucijos patikrinimas tautos atsiklausimo keliu nesąs įvykęs ir tuo pačiu teisinis kontinuitetas tarp 1928 m. konstitucijos ir 1938 m. konstitucijos esąs nutrauktas, net jeigu būtų galima priimti oficialinę laimėjusią šio 106 § nuostato interpretaciją.

Į tai 1938 m. konstitucijos kontinuiteto gynėjų atsakoma, jog kadangi piliečių tarpe nebuvo pasireiškęs joks sąjūdis protestui pareikšti ir rinkti parašus, reikalaujant referendumo 1938 m. Seimo priimtam konstitucijos projektui, tai nebuvę ir reikalo išleisti tam tikro įstatymo arba reglamento dėl šių parašų rinkimo ir protesto pareiškimo procedūros; esą jei toks sąjūdis būtų pasireiškęs, tai tada ir būtų buvusi nustatyta atitinkama procedūros tvarka.

Tokiu būdu, einant oficialine tam tikra 1928 m. konstitucinio tautai pasiūlymo patikrinimo interpretacija, šis patikrinimas palaidojo patį pasiūlymą ir jį pakeitė nauja 1938 m. konstitucija.

Vadinasi, 1928 m. konstitucija, kuri Lietuvoje veikė 10 metų, nuo 1928 iki 1938 m., niekuomet nesudarė įsigaliojusios Valstybės Konstitucijos: jos veikimas buvo provizorinis, laikinosios konstitucijos titulas, iš esmės gi tai buvo ne konstitucija, kuri būtų oktrojuota, bet tiktai perversminės laikinosios faktinės valdžios konstitucinis pasiūlymas suvereninei tautai.

Tad f o r m a l i š k a i, savo racionaline esme, 1928 m. konstitucinės raidos konstrukcija buvo d e m o k r a t i n ė. Ir formališkai, racionalistinėje savo struktūroje, savo esmės logikoje, tai buvo konstrukcija kaip tik t i e s i o g i š k a i d e m o k r a t i n ė, pagrįsta betarpišku tautos atsiklausimu. Tačiau šis formališkai demokratinis šios konstrukcijos momentas nebuvo jos vykdytojų, anos gadynės valdančiųjų, gerbiamas ir išlaikytas. Atvirkščiai — aukščiau nurodytos interpretacijos keliu jis buvo iškreiptas ir sugriautas.

9. „Bendrųjų dėsnių" skyriaus nepakeistoji dalis 1928 m. konstitucijoje

Tačiau konstatavę šio 1928 m. konstitucinio pasiūlymo žlugimą jo „patikrinimo" procedūroje, kuri 1938 m. buvo įvykdyta einant tam tikra šio patikrinimo sąvokos interpretacija, mes vis dėlto čia tiksliai išžiūrėsime šio pasiūlymo konstitucinę struktūrą: tatai mes turime padaryti todėl, kad moderninės Lietuvos konstitucinėje istorijoje šis aktas, sekąs iš 1926—1927 m. perversmų, sudaro reikšmingą konstitucinės minties evoliucionizavimo epizodą, paveikusį tolimesnį šios minties plėtimąsi, ir taip pat todėl, kad ši konstitucija, kad ir provizoriškai, veikė dešimtį metų, vadinasi, net ilgiau negu kad pirmoji nuolatinė 1922 m. konstitucija, nustatyta Steigiamojo Seimo. Su šiomis išlygomis dėl 1928 m. konstitucinio akto esmės — mes jį toliau vadinsime ne konstituciniu tautai pasiūlymu ir konstituciniu provizoriumu, bet tiesiog 1928 m. konstitucija.

1928 m. konstitucija, kurios pamatan padėta pirmoji nuolatinė 1922 m. konstitucija (tiesa, ryškiai reformuota), be įžangos, kurią mes jau esame išžiūrėję, susideda, lygiai kaip kad 1922 m. konstitucija, iš penkiolikos skyrių ir iš 107 § (vadinasi, vienu paragrafu mažiau negu kad 1922 m. konstitucija, kurioje buvo 108 §). Visų penkiolikos skyrių pavadinimai abiejose konstitucijose yra tie patys ir ta pati yra skyrių eilė.

I-asis konstitucijos skyrius — „Bendrieji dėsniai" 1928 m. konstitucijoje susideda iš 8 § (1922 m. konstitucijoje jame buvo 7 §). Jo trys pirmieji (1—3) § yra abiejose konstitucijose tie patys, taip pat 1928 m. konstitucijos 7 ir 8 § kartoja žodis į žodį 1922 m. konstitucijos 6 ir 7 § tekstus. Pakeisti yra 1922 m. konstitucijos 4 ir 5 § tekstai, kurių pirmąjį atitinka 1928 m. konstitucijos 4 §, o antrąjį — jos 6 §. Visiškai naujas įterptas yra 1928 m. konstitucijoje jos 5 §.

Tokiu būdu, pamatiniai konstituciniai principai, nustatą valstybės formą („Lietuvos Valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika" — 1 § 1 abz.), demokratinę suvereniteto konstrukciją, steigiamąją ir reprezentacinę įsteigtąją valdžią ir įsteigtosios valdžios funkcionalinių galių formalinį suskirstymą, vadinasi, visą klasikinį reprezentacinės demokratijos valdžios šabloną („Suvereninė valsty-

bės valdžia priklauso Tautai" — 1 § 2 abzacas ir „Valstybės valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas" — 2 §), 1928 m. konstitucijoje yra likę sveiki ir nereformuoti. Nors, kaip esame sakę, 1928 m. konstitucijos įžanga mini „Lietuvių Tautą" ir jos vardu bei titulu remia konstitucinį pasiūlymą tautai, tačiau, kaip jau stengiausi išaiškinti sąryšy su 106 § nuostatu, ji valstybės valdžios šeimininke laiko ne nacionalinę Lietuvių tautą, bet tęstinę teritorinę Lietuvos bendruomenę (tautą-populum), visos gyvos teritorinės žmonių masės, piliečių visumos, atstovaujamą. Vadinasi, demokratiniai konstitucinės konstrukcijos pamatai liko nepaliesti, tie patys.

Tie patys liko ir šie nuostatai:

1928 m. konstitucijos 3 § (1922 m. konstitucijos taip pat 3 §):

„Lietuvos Valstybėje neturi galios joks įstatymas, priešingas Konstitucijai";

1928 m. konstitucijos 7 § (=1922 m. konstitucijos 6 §):

„Valstybės kalba — lietuvių kalba. Vietinių kalbų vartojimą nustato įstatymas";

1928 m. konstitucijos 8 § (=1922 m. konstitucijos 7 §):

„Valstybės spalvos: geltona—žalia—raudona. Valstybės ženklas — baltas Vytis raudoname dugne".

Visa, ką mes esame dėl šių nuostatų pareiškę, kalbėdami apie 1922 m. konstituciją (plg. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės paskaitų"** I dalis, Kaunas, 1937 m., 195—199 ir 202—204 psl.), tinka ir šiems 1928 m. konstitucijos nuostatams, tad nėra reikalo to kartoti.

10. Valstybės teritorijos apibūdinimas 1928 m. konstitucijoje

Pakeisti bei papildyti 1928 m. konstitucijoje buvę tiktai tie 1922 m. konstitucijos „Bendrųjų dėsnių" skyriaus nuostatai, kurie liečia valstybės teritoriją ir jos tvarkymą.

Pamatinis čia buvo 1922 m. konstitucijos 4 §, trumpas, kalbėjęs tiktai apie teritorijos sienų keitimą ir šiam keitimui rezervavęs įstatyminį kelią („Lietuvos teritorijos sienos gali būti keičiamos tik įstatymo keliu"). Dabar valstybinei teritorijai buvo pavesti du 1928 m. konstitucijos § (4 ir 5 §): konstitucinė teritorijos būklė žymiai praplėsta. Ji apima ne tiktai sienų keitimo tvarką, bet ir patį teritorijos tūrį bei valstybės sostinę. 1922 m. konstitucija, kalbėdama apie sienų keitimą, neminėjo, koks yra valstybinės teritorijos plotas ir kokios yra jo sienos.

1928 m. konstitucijos 4 § 1 sakinys tatai apibūdina šitaip:

„Lietuvos plotas susideda iš žemių, kurių sienos aprašytos sudarytomis lig šiol valstybės tarptautinėmis sutartimis".

Šitame teritorijos apibūdinime yra tam tikra spraga. Kadangi „lig šiol", vadinasi, iki 1928.V.15, Lietuva buvo tarptautiškai susitarusi dėl valstybinės sienos su Vokietija, su Latvija ir su Sovietais, taip pat, einant Paryžiaus 1924.V.8 Konvencija dėl Klaipėdos krašto įjungimo, su Prancūzija, Didžiąja Britanija, Japonija ir Italija buvo susitarta dėl sienos, einančios Nemunu, Kuršių mariomis ir Neringa su Vokietija, tačiau su vienu kaimynu, būtent su Lenkija, dėl sienos iš viso nebuvo susitarta ir nebuvo priimta šiuo reikalu „sprendimo", kurį 1923 m. mėgino padaryti Ambasadorių Konferencija, tai Lietuvos valstybinės teritorijos pietų srity jokios teisinės valstybinės sienos iš viso nėra buvę.

Kaip žinoma, 1920.VII.12 Maskvos Taikos Sutartis su Sovietais nustatė Lietuvos sieną pietų rytuose tiktai nuo Bobro upės į rytus, bet ne į vakarus (tos Sutarties 2 straipsnis), palikdama nepaliestą teritoriją tarp Bobro upės ir Lietuvos—Vokiečių (Prūsų) sienos, kuriai jokios sienos nenustatė, būtent tuo sumetimu, kad toje srity Lietuvos teritorija susiduria ne su Sovietais, bet su Lenkų valstybės teritorija, kuri kad ir priklausė seniau Rusų Imperijai, tačiau Sovietai į ją jokios pretenzijos neturi, laikydami ją valstybiškai lenkiška: todėl dėl anos srities Maskvos Sutartis palieka Lietuvos sienų problemą atvirą, pareikšdama (pirmoji pastaba ar „pastebėjimas" prie Maskvos Sutarties 2 straipsnio), jog Lietuvos sieną su Lenkais būsianti nustatyta Lietuvos valstybei

susitarus su Lenkų valstybe. Ir taip pat žinome, kad jokio susitarimo tarp Lietuvos ir Lenkijos dėl valstybinių sienų nėra įvykę (nei Suvalkų 1920.X.7 sutartis tarp Lietuvos ir Lenkijos, nei Lietuvių—Lenkų 1920.XI.29 karo paliaubų protokolas tarp šių valstybių sienos nenustatė, o Ambasadorių Konferencijos 1923.III.15 nutarimas, mėginąs šias sienas nustatyti, nebuvo Lietuvos priimtas ir pats savaime nebuvo Lietuvai teisiškai privalomas). Tad anoje Lietuvos teritorijos pietų srity tarp Bobro upės ir sienos su Prūsais, kur jokių Lietuvos tarptautinėmis sutartimis nustatytų ir „aprašytų" valstybinių sienų nebuvo, konstitucinis Lietuvos teritorijos ploto užfiksavimas (1928 m. konstitucijos 4 § 1 sakinys) nieko neužfiksuoja ir viską palieka atvirą.

Rodos, būtų net galima logingai tvirtinti, kad ir toji valstybinių sienų keitimo tvarka, kurią konstitucionalizuoja 1928 m. konstitucijos 4 § 2 sakinys, sienai anajame plote nustatyti nėra taikoma, nes tasai konstitucinis nuostatas kalba tiktai apie teritorijos ploto keitimą arba jį didinant, arba jį mažinant:

„Keisti šis plotas galima didinant jį paprastu įstatymo leidimo keliu, o mažinant tautos atsiklausimo keliu" (4 § 2 sakinys).

Tačiau jei jokių sienų iš karto nėra, tai negalima nei padidinti, nei sumažinti ploto ir iš viso negalima pakeisti nesamos sienos. Čia, šioje pietų srity, valstybinę sieną tegalima tiktai nustatyti ir tam, kaip atrodo, nereikia laikytis šios konstitucijos 4 § 2 sakinio nuostato: tam, matyt, užtektų tarptautinės sutarties, kaip kad dėl kitų sienų tatai konstatuoja šio 4 § 1 abzacas.

11. Valstybės teritorijos sienų keitimas 1928 m. konstitucijoje

Savotiška yra pati konstitucionalizuojama sienų keitimo tvarka. Kaip matome iš cituoto teksto, ši tvarka skiriasi atsižvelgiant į tai, ar pakeičiant sienas valstybinės teritorijos plotas didėja, ar mažėja. Jeigu jis didėja — užtenka paprasto įstatymo, tačiau jeigu jisai turi sumažėti — reikalaujama „tautos atsiklausimo", vadinasi, teisinės tautos sprendžiamosios intervencijos, jos akto.

Nors ir čia „tautos atsiklausimo" metodas (referendumas? paprastasis plebiscitas? rinkiminis plebiscitas?) tiksliai nenurodomas, tačiau iš to fakto, kad „tautos atsiklausimo kelias" čia priešais pastatomas „įstatymo leidimo keliui", mes aiškiai matome, kad šiaip renkamojo Seimo nutarimas, kuris sudaro įstatymų leidimo kelio esmę, jokiu būdu negali būti laikomas „tautos atsiklausimu". Palyginus šią terminologiją su 104 ir 105 § terminologija, mes aiškiai pamatysime, kad „tautos atsiklausimas" šioje konstitucijoje, tad ir jos 4 §, reiškia pačios tautos sprendimą, t. y. jos sprendžiamąją intervenciją.

1922 m. konstitucijoje šitos skirtingos tiesiogiškai demokratinės ar plebiscitinės tvarkos teritorijai mažinti nebuvo nustatyta: ten bet kuriam sienų keitimui buvo rezervuota paprasta tvarka leisti įstatymams (1922 m. konstitucijos 4 §).

Be abejo, šiuo 1928 m. konstitucijos nuostatu apie valstybinės teritorijos mažinimą tiktai tautos atsiklausimo keliu buvo norima ne tiktai techniškai apsunkinti valstybei skaudžią teritorijos apkarpymo operaciją, bet ir rimčiau formališkai garantuoti teisinį teritorijos išsaugojimą, o tatai konstitucijos leidėjui turėjo ypatingai rūpėti Lietuvos rytų sienų atžvilgiu. Čia Lietuvos valstybinės sienos, kad ir nustatytos Lietuvos taikos sutartimi su Sovietais (1920.VII.12 Maskvos Sutartis) ir konstitucionalizuotos einant šios 1928 m. konstitucijos 4 § 1 sakinio nuostatu, vis dėlto buvo ginčijamos kaimyninės valstybės Lenkijos, laikančios žymią dalį šiomis sienomis aprėžto Lietuvos rytų ploto (Vilniaus krašto) savo teritorijos dalimi ir faktiškai valdančios šią to ploto dalį.

Tad naujas 1928 m. konstitucijos 4 § 2 sakinio nuostatas užkerta kelią ne tiktai bet kuriam vyriausybės susitarimui su Lenkais dėl sienų Vilniaus krašte, kuris perleistų Lenkų valstybei bet kurią Sovietų Lietuvai perleistosios teritorijos dalelę, bet ir bet kuriam šitokio pobūdžio Seimo nutarimui, padarytam įstatymų leidimo tvarka reprezentaciniu titulu, neatsiklausus pačios piliečių-rinkikų visumos (teisinės tautos), kuri tik viena tegali konstitucingai teisiškai sankcionuoti šitokį, kad ir mažiausios dalelės perleidimą. Tad praktiškai šis nuostatas, be abejo, labai žymiai apsunkino bet kurio kompromisinio teritorinio ginčo su Lenkais Vilniaus krašte likvidavimo galimumą, ir net jeigu, atsiradus tam tikroms aplinkybėms, Lenkai būtų buvę linkę į tokį kompromisą įsi-

leisti, Tarptautinėmis sutartimis nustatytos valstybinės Lietuvos sienos šiuo konstitucijos nuostatu pavedamos pačios teisinės tautos globai; tų sienų konstitucinė garantė tampa pati piliečių visuma. Konstituciniai įsteigtosios valdžios organai čia yra teisiškai bejėgiai — jie gali klausimą tiktai paruošti, bet ne spręsti; išimtis liečia tiktai pietų sritį tarp Bobro upės ir Prūsų sienos.

Pabrėžtina tai, kad tautos atsiklausimas, numatytas 4 § 2 sakiny, tai yra jokiu būdu ne vietinis plebiscitas perleidžiamosios srities vietos gyventojų, kurie patys spręstų, ar tam tikra jų gyvenamoji sritis turi būti išjungta iš Lietuvos valstybės teritorijos, ar ne, bet kaip tik visos vieningos valstybinės teisinės tautos sprendimas. Sritinio vietos gyventojų plebiscito eventualiniam kurios nors srities išjungimui iš valstybės konstitucija nežino, ir toks plebiscitinis sprendimas, nepakeitus pačios konstitucijos, būtų jos nuostatams priešingas.

12. Sostinės konstitucionalizavimas

1928 m. konstitucijos 5 § yra visiškai naujas; jis skamba šitaip:

„Lietuvos sostinė — Vilnius. Kitur ji gali būti perkelta laikinai tam tikru įstatymu".

Aišku, kad šio § 1 sakiny („Lietuvos sostinė — Vilnius") turima galvoje kaip tik Lietuvos Valstybės ir būtent esamos valstybės, o ne tiktai istorinės Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės arba geografinės Lietuvos, sostinė. Nors žodis „valstybės" čia nepaminėtas, bet tai, kad čia kalbama apie Valstybės sostinę, o ne apie kurią nors kitą sostinės sąvoką, seka iš šių davinių: **a.** pati konstitucija yra Lietuvos **Valstybės** Konstitucija" (mano pabraukta), ji taip ir pavadinta, tad visa, kas joje sakoma, liečia kaip tik esamą Lietuvos valstybę, o tuo pačiu ir kalbama kaip tik apie valstybės sostinę; **b.** Lietuvos valstybės konstitucijoje, kuri nesudaro jokios istorinės, geografinės ar kitokios mokslinės studijos, nebūtų jokios prasmės kalbėti apie sostinę Vilnių kokia nors istorine, geografine ar kitokia, negu valstybės sostinės, prasme; **c.** tiktai **valstybės** sostinė, o ne kuris nors geografinis ar istorinis tam tikro krašto centras gali būti laikinai per-

keliamas, ir būtent įstatymo tvarka, kaip kad sako šio 5 § 2 sakinys.

Vadinasi, valstybinė sostinė Vilniuje čia konstitucionalizuojama. Kitaip sakant, konstitucionalizuojamas tasai postulatas, kuris Lietuvos valstybinėje kūryboje yra nuolatinis nuo pirmojo Lietuvos politinio vieneto suformulavimo Didžiajame Vilniaus Seime 1905 metais ir kuris Lietuvos politinėje minty nusistovėjo kaip dogma.

Tačiau kadangi tuo laiku Vilnius faktiškai buvo Lenkų valstybės valdomas ir Lenkai laikė, kad jis įeina į Lenkijos valstybės teritoriją, tai šiuo konstitucijos nuostatu konstitucionalizuojamas ir pats Lenkijos su Lietuva valstybinių sienų, Ambasadorių Konferencijos 1923.III.15 nutarimu nustatytų ir Lietuvos nepripažintų, o Lenkijos laikomų išspręstomis, paneigimas.

Šis valstybinės sostinės Vilniaus konstitucionalizavimas Vilniaus atžvilgiu pakeičia ir pačią valstybinės teritorijos ploto mažinimo tvarką, nustatytą konstitucijos 4 §: šiaip, einant šiuo 4 §, teritorijos plotas gali būti mažinamas tautos atsiklausimo keliu *ad hoc*, tačiau jei šis ploto sumažinimas turėtų apimti ir Vilnių, vadinasi, į perleidžiamąją teritorijos dalį įeitų ir Vilnius, tai tatai būtų galima pasiekti ne paprastu tautos atsiklausimu *ad hoc*, bet tiktai konstitucijos pakeitimu.

Šitoksai teritorinės problemos sutvarkymas valstybinėje konstitucijoje, kai miestas, valdomas kitos kaimyninės valstybės ir jos laikomas josios valstybinės teritorijos dalimi, yra paskelbiamas valstybine sostine, yra, be abejo, nepaprastas: teisiškai jis yra visiškai logingas atsižvelgus į tai, kad

a. Lietuvos valstybės įkūrimas 1918.II.16 aktu buvo Valstybės Tarybos paskelbtas kaip senosios Lietuvos valstybės **atstatymas,** tosios gi atstatytos (ir drauge nuo bet kurių teisinių ryšių su kitomis valstybėmis atpalaiduotos) Lietuvos valstybės — Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės sostinė kaip tik buvo Vilnius;

b. Vilnius įeina į tą teritoriją, kuri teko Lietuvai einant Lietuvos 1920.VII.12 Taikos Sutartimi su Sovietais, tęsiančiais Rusų Imperijos Valstybę, valdžiusią Lietuvos rytus su Vilniumi iki Didžiojo Karo, ir sudarančią (1920 m.) tą kaimyninę valstybę, su kuria Steigiamoji Lietuva tuo laiku betarpiškai rubežiavosi, nes Maskvos Sutarties metu (1920 m.) Lenkija dar jokio teritorinio suverenumo į žemės plotus į rytus nuo Vilniaus nebuvo

nei įgijusi, nei paskelbusi: einant gi šia 1928 m. Lietuvos konstitucija, Lietuvos valstybinė teritorija susideda iš žemių, kurių sienos aprašytos Lietuvos sudarytomis tarptautinėmis sutartimis, tad ir sutartimi su Sovietais;

c. su Lenkija Lietuva nėra sudariusi jokios sutarties dėl sienų ir niekuomet jokiu aktu nėra pripažinusi ir sankcionavusi Lenkijos valstybiškai-teritorinio *status quo* Vilniaus krašte ir Vilniuje. Tokiu būdu, teisiškai Lietuvai niekas nekliudo disponuoti Vilniumi, esančiu faktinėje Lenkų valstybės dispozicijoje, nors pati Lenkija šį savo Vilniaus disponavimą laiko kaip tik teisiškai valstybiniu.

Politiškai Vilniaus kaip valstybinės sostinės konstitucionalizavimas Lietuvos konstitucijoje, be abejo, šiomis sąlygomis buvo kiek painesnis ir sunkesnis, galėjęs kelti įvairias tarptautines komplikacijas, tačiau tuo laiku, kai ši 1928 m. konstitucija buvo nustatyta ir paskelbta, Lietuva jokių teisinių santykių su Lenkija neturėjo ir tuo pačiu galėjo visiškai nesiskaityti su tokiu ar kitokiu Lenkijos nusistatymu šiuo reikalu, ir, be abejo, nenumatė, kad tų santykių užmezgimas įvyks tokiu būdu, kuriuo jisai turėjo įvykti 10 metų vėliau (80); ji galėjo manyti, kad tų santykių užmezgimas bus lydimas tam tikrų sąlygų, kurios pareis nuo atitinkamo susitarimo, tad ir nuo Lietuvos decizijos. Tai dar buvo Tautų Sąjungos laikai...

Tiesa, to paties 5 § 2 sakinys numato sostinės perkėlimą kitur paprastu įstatymu, vadinasi, nekeičiant konstitucijos, tačiau kategoringai pabrėžia, kad tatai įstatymu galima padaryti tiktai „laikinai".

13. Atskirų Lietuvos kraštų autonomijos problema 1928 m. konstitucijoje

1928 m. konstitucijos 6 § pakeitė 1922 m. konstitucijos 5-ąjį §. Pastarasis (1922 m. konstitucijos 5 §) 1-ame abzace kalbėjo apie Lietuvos teritorijos administracinį padalinimą, o 2-ame abzace — apie tam tikras sąlygas autonominei atskirų individualinių sričių decentralizacijai. Dabar administracinio teritorijos padalinimo konstitucija visiškai nepaliečia. Abu 1928 m. konstitucijos 6 § abzacai liečia teritorinės atskirų Lietuvos kraštų autonomijos problemą. Štai šio § tekstas:

„Atskiri Lietuvos kraštai gali gauti tam tikru įstatymu teisę autonomiškai tvarkytis. Kiekvieno tokio krašto autonominės teisės turi būti nurodytos jo statute, suteikiamame tam tikru įstatymu.

Autonominių kraštų seimeliai negali leisti įstatymų, kurie liestų visos Lietuvos ar kitų jos kraštų reikalus arba kurie būtų priešingi jos įstatymams".

Skirtumas tarp šių nuostatų ir senojo teksto (senajame tekste buvo: „Dėl vietos gyventojų reikalų ypatingumo iš atskirų Lietuvos sričių gali būti sudaryti autonominiai vienetai, kurių sienas ir teises nustato įstatymas") yra žymus. Čia, einant 1928 m. konstitucija, vienetu, kuris „gali gauti" autonomiją, yra „atskiras Lietuvos kraštas"; ten (1922 m. konstitucija) autonominis vienetas yra „sudaromas" įstatymu „iš atskirų Lietuvos sričių" dėl „vietos gyventojų reikalų ypatingumo". „Atskiro Lietuvos krašto" sąvoka nesutampa su sąvoka dirbtinio vieneto, *ad hoc* sudaromo iš įvairių atskirų sričių. Kraštas — tai yra kuris nors esamas vienetas; jisai „gali gauti", vadinasi, gaus arba negaus „teisę autonomiškai tvarkytis", tačiau vis tiek jisai yra, o ne tiktai bus sudarytas autonomijos tikslams. „Atskirų kraštų" sąvoka yra, jei galima taip išsitarti, labiau organiška: ji numato ir suponuoja, kad Lietuvoje yra tam tikri kraštai, kurie, kaip tokie, turi tam tikrą individualybę. Šioje koncepcijoje Lietuvos teritorijos plotas nesudaro mechaniškos žemės masės, bet yra diferencijuotas ir susideda iš gyvų vienetų-kraštų. Kurio pobūdžio teritorinė diferenciacija kraštais čia turima galvoje (ar sociališkai etnine, ar sociališkai istorine, sociališkai politine, sociališkai kultūrine, ar geofizine, geoekonomine ar kuria kitokia prasme) — to konstitucija *a priori* nenustato. Galima manyti, kad tatai, reikalui esant, paliekama spręsti įstatymų leidėjui. „Atskiri Lietuvos kraštai" — tai gali būti, pavyzdžiui, Žemaitija, Aukštaičiai (o gal centro Aukštaičiai, Rytų Aukštaičiai), Dzūkija, Suvalkija arba Užnemunija, gal dar Zanavykija, Klaipėdos kraštas, Vilniaus kraštas ar Rytų Lietuva, gal dar Lietuvos Gudai Vilniaus krašte, tačiau gali būti ir

kitokia diferenciacija, kuri, besiplečiant kultūrinei ir ūkiškajai evoliucijai, gali kurti naujas diferenciacijos formas.

Konstitucija ne autonomizuoja tų „atskirų kraštų", tiktai leidžia kai kuriems iš jų, reikalui esant, suteikti autonomiją įstatymų leidėjo nutarimu ir *tam tikru įstatymu.*

Einant 1922 m. konstitucija, dirbtinis autonominių vienetų *ad hoc* sudarymas leistinas tiktai „dėl vietos gyventojų reikalų ypatingumo". 1928 m. konstitucija autonomijos atskiriems kraštams suteikimo neapręžia šiuo vieninteliu motyvu: ne tiktai „vietos gyventojų reikalų ypatingumas", bet ir kitokie viešojo objektyvinio reikalo sumetimai gali paveikti autonomijos kuriam nors kraštui suteikimą. Reikalo įvertinimas, pavedamas įstatymų leidėjui, čia tampa lankstesnis; tai *a priori* nefiksuotas bendrosios politikos elementas. Tokia bent yra teisiškai dogmatinė autonomijos suteikimo galimumo konstrukcija 1928 m. konstitucijoje, nors, žinoma, praktiškai tiek 1928 m., tiek 1922 m. konstitucija turėjo galvoje konkrečiai Klaipėdos kraštą ir eventuališkai Vilniaus kraštą, ir, galima manyti, kad jeigu nebūtų buvę šių dviejų kraštų autonomizacijos klausimo, konstatuoto dar Steigiamojo Seimo, pasisakiusio dviem tam tikromis deklaracijomis, tai gal ir iš viso šis konstitucinis nuostatas nebūtų atsiradęs.

Kai dėl autonomijos apimties, tai 1928 m. konstitucija (6 § 2 sakinys) tatai aiškiai suformuluoja. Autonominio vieneto sienų ji čia nemini, kaip kad jas minėjo 1922 m. konstitucija; tatai suprantama, nes kadangi ten buvo kalbama apie autonominio vieneto sudarymą, tai jį sudarant reikalinga iš karto pačiame autonomijos įstatyme tiksliai nustatyti jo sienas; tuo tarpu jei autonomija suteikiama ne naujai *ad hoc* sudaromam vienetui, bet kuriam nors esamajam kraštui, tai teritorijos sienų problema, nors, be abejo, minėtina autonomijos įstatyme, reiškiasi tiktai sienų konstatavimu, gal eventuališkai su tam tikromis pataisomis net nesudaro naujo būtino sprendimo, nes esamasis kraštas savaime jau turi tam tikras sienas.

Jei nenurodoma autonominio vieneto sienų sutvarkymo, nes tatai šioje konstitucijoje ne tiek svarbu, tai tiksliai sutvarkoma autonominių teisių problema. Tiesa, pati konstitucija jokių standartinių autonominių teisių nenu-

stato, nes tatai ir nereikalinga, kadangi kiekviename kurio krašto autonomizavimo atsitikime tasai reikalas gali būti skirtingas, o todėl ir šios teisės gali būti kitaip konstruojamos. Tačiau tvirtai nustatoma, jog autonominės teisės turi būti nurodytos statute, suteikiamame tam tikru įstatymu. Šitame nuostate yra visa klasikinė autonomijos problema:

a. autonomija įsteigiama tam tikru statutu, kuris sudaro jos konstituciją;

b. autonomijos statutas yra valstybės centro valdžios įstatymas, nes autonominė galia (autonominės teisės) visuomet yra deleguota, centro suteikta;

c. kadangi autonominis vienetas, kuriame nėra jokio galios (teisių) šaltinio, nes visas suverenumas yra centre,— tegali turėti tik tiek galios (funkcionalinės kompetencijos, teisių), kiek jam iš centro buvo perleista (deleguota, suteikta), tai visos autonominės teisės **turi** būti nurodytos statute, nes kitokių, ten nenurodytų, jis turėti negali.

14. 1928 m. konstitucijos 6 § 2 abzaco redakcijos netikslumas

Kiek 1928 m. konstitucijos 6 § 1 abzacas yra tikslus ir ypač kiek jo 2-asis sakinys yra žymiai tobulesnis už atitinkamą 1922 m. konstitucijos nuostatą, tiek to paties 6 § 2 abzacas („Autonominių kraštų seimeliai negali leisti įstatymų, kurie liestų visos Lietuvos ar kitų jos kraštų reikalus arba kurie būtų priešingi jos įstatymams") yra netikslus ir klaidingai suredaguotas. Čia išreikštai minčiai, kad autonominiai įstatymai neturi jokios galios už autonominio vieneto ribų ir negali tvarkyti bendrų valstybės reikalų arba kitų autonominių kraštų reikalų, prikišti nieko negalima, nes tatai ir be šio nuostato aišku.

Tačiau tezė, kuria tvirtinama, kad autonominiai įstatymai negali būti priešingi valstybės įstatymams ir autonominiai seimeliai negali tokių įstatymų leisti, yra mažiausia netiksli ir sudaro tipingą blogos nuostato redakcijos padarinį, redakcijos, kurios tiesioginė prasmė, be abejo, neatitinka jos autoriaus minties. Aš manau, kad tai yra nesusipratimas ir kad šis nuostatas šioje redak-

cijoje negalėtų būti taikomas; negalėtų todėl, kad tatai naikintų pačią autonomiją, kurios steigimui yra paskirtas visas 6-as šios konstitucijos §. Negalima įtarti konstitucijos leidėją sąmoningu absurdu, tuo, kad į kurios nors konstitucionalizuojamos institucijos konstrukciją jisai būtų sąmoningai panorėjęs įterpti tokį nuostatą, kuris tą instituciją iš viso naikina.

Autonomija, kaip tam tikra kvalifikuota decentralizacijos lytis, kaip tik tuo ir skiriasi nuo savivaldybės, sudarančios silpnesnį decentralizacijos laipsnį, kad joje decentralizuotas vienetas tam tikroje decentralizuojamoje funkcionalinėje srity (autonomizuojamoje kompetencijoje) turi galią leisti įstatymus. Jeigu gi jis tokią galią turi, jeigu tam tikroje viešųjų reikalų srity jojo organai (pvz., autonominiai seimeliai) gali autonomiškai normuoti šią funkcionalinės veiklos sritį savo leidžiamais įstatymais, tai aišku, kad tie autonominiai įstatymai šioje srity nukonkuruoja valstybės centro įstatymus, pavestus tai pačiai reikalų sričiai, ir **gali būti** pastariesiems priešingi. Pastarieji, vadinasi, centro įstatymai, kiek jie liečia autonominiam kraštui deleguotus reikalus, iš viso tame krašte jokios galios neturi ir nėra superordinuoti autonominiam įstatymų leidimui. Pavyzdžiui, jeigu būtų autonomizuota civilinė legislacija ir jeigu valstybės centro civilinis kodeksas reikalautų testamentams notarinės formos, o autonominis kraštas išleistų įstatymą, kuris testamentus nuo šios formos paliuosuotų ir suteiktų galios naminiam testamentui, tai ar toks autonominis įstatymas, kad ir būdamas priešingas valstybės centro įstatymui (bendrajam Civiliniam Kodeksui), neturėtų galios einant šiuo konstitucijos 6 § 2 abzaco nuostatu? Ar tatai turi galvoje konstitucijos 6 § 2 abzacas, drausdamas autonominiams seimeliams leisti įstatymus, iš viso priešingus valstybės įstatymams? Aišku, kad ne. Ir lygiai taip pat, pvz., baudžiamojoje srity, jei ši sritis yra autonomizuota, autonominis baudžiamasis įstatymas gali uždrausti tam tikrą pasielgimą ar veiksmą, nors tasai veiksmas, einant bendraisiais valstybės baudžiamaisiais įstatymais, nebūtų draudžiamas ir apdėtas baudžiamąja sankcija, ir atvirkščiai; arba už nusikalstamąjį darbą, valstybės centro įstatymų baudžiamą vienaip, autonominis baudžiamasis įstatymas nustatytų kitokią bausmę — žymiai švelnesnę arba žymiai skaudesnę. Visais tais atsitikimais prieštaravimas tarp autonominio ir centro įstatymo būtų buvęs, tačiau tatai būtų visiškai norma-

lu: kiekvienas jųjų veiktų savo srity, nes jųjų galios ir veikimo sritys yra kategoringai atskirtos.

Suprantama, kad autonominiai įstatymai negali būti priešingi autonominio statuto nuostatams, jie tam tikra prasme negali būti priešingi valstybės konstitucijai, bent tiek, kiek statutas nedaro arba negali daryti iš konstitucijos išimčių; kartais jie gali būti subordinuoti tam tikriems valstybės centro įstatymams arba jų reiškiamiems bendriems principams, kas tada turėtų būti aišku iš statuto; tačiau niekuomet negali būti reikalaujama, kad jie nebūtų priešingi jokiam valstybės įstatymui šiaip, nes tada jau nebūtų jokios autonomijos.

Tiktai su šitais svarbiais ir kategoringais rezervais galima interpretuoti 1928 m. konstitucijos 6 § 2 abzaco galutinį nuostatą. Interpretacija čia turi ištaisyti teksto redakcijos ydą.

15. Pilietybė 1928 m. konstitucijoje ir ypač natūralizuotųjų politinės teisės

II-asis konstitucijos skyrius (**„Lietuvos piliečiai ir jų teisės"**) 1928 m. konstitucijoje yra vienu § platesnis negu kad 1922 m. konstitucijoje. Tasai naujas §, kuris neatitinka jokio 1922 m. konstitucijos nuostato, tai 19-asis; mes jį atitinkamoje vietoje išžiūrėsime. Iš viso II skyriaus konstrukcija abiejose konstitucijose yra ta pati.

Šio skyriaus pradžia tvarko pilietybės problemą, kuriai abiejose konstitucijose pavesti du pirmieji šio skyriaus § (9-asis ir 10-asis 1928 m. konstitucijoje). 1922 m. konstitucijoje šiam klausimui buvo pavestas 8 §, susidedąs iš 2 abzacų, ir 9 §, kuriame abzacų nebuvo. 1928 m. konstitucijos 9 ir 10 § skamba šitaip:

9 §:

„P i l i e t y b ė s t e i s ė į g y j a m a i r j i n u s t o j a m a e i n a n t a t i t i n k a m u p i l i e t y b ė s į s t a t y m u.

S v e t i m o s v a l s t y b ė s p i l i e t i s g a l i į g y t i L i e t u v o s p i l i e t y b ę, j e i g u j i s y r a i š g y v e n ę s L i e t u v o j e n e m a ž i a u k a i p d e š i m t į m e t ų.

V i s o s p o l i t i n ė s t e i s ė s s u t e i k i a m o s t i k n a t ū r a l i z u o t ų j ų v a i k a m s, g i m u s i e m s L i e t u v o s p i l i e t y b ė j e, o p a t y s n a t ū r a l i z u o-

tieji įgyja tik aktyvias politines teises".

10 §:

„Niekas negali būti kartu Lietuvos ir kitos kurios valstybės pilietis.

Lietuvos pilietis tačiau nepraranda savo pilietybės teisių, patapęs kurio Amerikos krašto piliečiu, jei atlieka tam tikras įstatymo nurodytas pareigas".

Šiame tekste du pirmieji 9 § abzacai ir pirmasis 10 § abzacas perrašyti iš atitinkamų 1922 m. konstitucijos 8 ir 9 §. Jie yra perrašyti žodis į žodį, išskyrus kelias smulkutes kalbos pataisas, kurios teisiškai nieko nekeičia: būtent buvo: „... jos nustojama...", dabar yra: „... ji nustojama..."; buvo: „... gali būti priimtas Lietuvos pilietybėn...", dabar yra: „... gali įgyti Lietuvos pilietybę..."; buvo: „... dešimts metų", dabar yra: „... dešimtį metų". Dėl šių nuostatų mums čia nieko pasakyti netenka, nes visa jau esame pasakę atitinkamoje 1922 m. konstitucijos analizo vietoje (žr.: mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 212—214 psl.).

Tačiau 1928 m. konstitucijos 9 § 3 abzacas ir 10 § 2 abzacas yra visiškai nauji; jiems nieko analoginio 1922 m. konstitucijoje nerandama. 9 § 3 abzacas natūralizuotųjų piliečių atžvilgiu nustato konstitucinę išimtį iš bendrosios piliečių lygybės, konstitucionalizuojamos tos pačios konstitucijos 11 §. Toji išimtis liečia tiktai vieną viešųjų subjektyvinių teisių sritį, būtent politines teises. Šių politinių teisių t. vad. „aktyvias teises" konstitucija natūralizuotiems piliečiams pripažįsta, tačiau tiktai jas vienas.

Konstitucija čia operuoja moksline terminologija, kurios naudojimas pozityvinėje teisėje iš viso yra vengiamas ir nerekomenduojamas, nes mokslinė terminologija dažnai būna doktrinoje tarp įvairių jos srovių ginčytina ir nevienodai vartojama, todėl dažnai gali kilti neaiškumų dėl mokslinio termino prasmės ir turinio. Jeigu jau pozityvinėje teisėje yra pavartotas mokslinis terminas, tai reikia jį suprasti taip, kaip jį dažniausiai ir šabloniškai priimta vartoti doktrinoje. Ką gi šabloniškai doktrinoje priimta vadinti „aktyviomis politinėmis teisėmis" ir kurios politinės teisės yra kitokios, ne „aktyvios", kitaip sakant, „pasyvios". Šie terminai yra kilę reprezentacinėje demokratijoje ir susiję su Didžiosios Prancūzų Revoliu-

cijos reformuotomis ankstyvos demokratijos sąvokomis; jie susiję su klasikine „veikliųjų piliečių" („citojen actifs") sąvoka klasikinėje reprezentacinės demokratijos 1791 m. Prancūzų konstitucijoje. „Veikliaisiais" arba „aktyviais" piliečiais buvo pavadinti tie, kurie buvo teisiškai kvalifikuoti (ypač balsavimu) dalyvauti „tautos valios" reiškime. O kadangi reprezentacinėje demokratijoje tauta pasisako rinkimais, sudarančiais tikrąją tautos intervenciją valdžioje, tai „aktyvios politinės teisės" sudaro visų pirma balsavimo teisę politinių valdžios organų rinkimuose, kitaip sakant, teisę rinkti „tautos atstovus". Toliau ši „aktyvių politinių teisių" sąvoka buvo išplėsta ir į visus kitus teisinės tautos tiesioginės intervencijos aktus valdžioje, ypač reiškiamus masiniais piliečių-rinkikų balsavimais ir kitokiais būdais. Tokiu būdu į „aktyvių politinių teisių" sąvoką įeina tiek balsavimo teisė politiniuose rinkimuose, tiek balsavimo teisė referendume ir plebiscite, pagaliau teisė dalyvauti ir įgyvendinant liaudies iniciatyvos ir liaudies veto teisę. Tad šitos teisės yra patiems natūralizuotiems piliečiams konstitucijos pripažintos lygiai su įgimtaisiais piliečiais.

Tad kurios gi yra ne aktyvios, kitaip sakant, „pasyvios" politinės teisės, nuo kurių 1928 m. konstitucija šalina natūralizuotus piliečius. Tai yra teisė **būti renkamam** ir **būti išrinktam** politiniuose rinkimuose teisinės tautos balsavimu, kitaip sakant, teisė gauti politinį „tautos atstovo" mandatą.

Šioje 1928 m. konstitucinėje santvarkoje tatai reiškia uždraudimą rinkti natūralizuotus piliečius Seimo nariais, taip pat „ypatingais tautos atstovais" Respublikos Prezidentui rinkti, pagaliau iš jų tarpo rinkti Respublikos Prezidentą.

Užtai negalima šio uždraudimo išplėsti į valstybės tarnybą arba bendrai į bet kurias viešąsias funkcijas valstybėje ir savivaldybėje, nes teisė užimti vietą valstybės ar savivaldybės tarnyboje ir bendrai dalyvauti viešųjų funkcijų vykdyme klasifikuojama į pilietines teises siaurąja prasme *(„droits civiques")*, bet ne į politines teises.

Kiek painesnis galėtų būti klausimas, ar šis draudimas neapima teisės užimti tokias politinių valdančiųjų vietas, kurios nėra užimamos teisinės tautos balsavimu (tautos rinkimais). Čia ypatingai kiltų klausimas dėl ministerių: ar, einant šiuo konstituciniu nuostatu, draudžiama natūralizuotiems tapti ministeriais. Aš esu linkęs ma-

nyti, kad draudžiama: ir ne tiktai todėl, kad formališkai šioje konstitucinėje konstrukcijoje ministerius vis dėlto tenka laikyti konstituciniais valdančiaisiais, o ne valdininkais; tiesa, klausimas, ar šioje konstrukcijoje ministeriai yra valdančiaisiais ar valdžios agentais, gali būti iš viso debatuojamas: jeigu čia jie yra labiau atpalaiduoti nuo Seimo negu kad 1922 m. konstitucijoje, tai čia jie labiau pareina nuo Respublikos Prezidento tam tikra prasme tapdami jo agentais; tačiau tasai faktas, kad ministeriai vis dėlto **drauge su Respublikos Prezidentu** sudaro vyriausybę (42 ir 2 §), kad Respublikos Prezidento aktams, išskyrus tam tikrus ypatinguosius, reikia jų **kontrasignacijos** (57 §), kad ministeriams nustatoma **konstitucinė priesaika** (59 §), kad jiems nustatoma ypatinga baudžiamoji valdančiųjų atsakomybė (64 §), taip pat jųjų funkcijų pobūdis, apibūdintas konstitucijos 62 §,— suteikia ministeriams konstitucinių valdančiųjų pobūdį; mes šį klausimą kiek žemiau tiksliau išžiūrėsime, čia gi tiktai iš anksto konstatuosime, kad visiškai paneigti šio jųjų pobūdžio negalima.

Tačiau ir pripažinus ministerius bei jųjų kabinetą valdančiuoju konstituciniu ir būtent politiniu valdančiuoju organu, tatai dar savaime gal ir negalėtų kategoringai išspręsti klausimo, ar galimumas būti paskirtam ministeriu sudaro tą „politinę teisę", kurią 1928 m. konstitucija atima iš natūralizuotųjų piliečių: nes sąvoka „aktyvių politinių teisių", rezervuojamų natūralizuotiems, ir jai priešinga „pasyvinių politinių teisių" sąvoka liečia, kaip esame sakę, ypatingai tas politines teises, kurios susijusios su teisinės tautos intervencija, tuo tarpu ministeriai skiriami nepasireiškus šiai intervencijai. Tad klausimas galėtų būti ginčytinas, nors aš būčiau linkęs ir čia šį uždraudimą teigti, ypač todėl, kad konstitucijos 9 § 3 abzaco tekstas „aktyvioms politinėms teisėms" pastatė priešais ne tiktai „pasyvines" siaurąja prasme, bet **„visas"** politines teises ir iš jųjų aktyvias suteikia „tiktai" natūralizuotiems.

Tačiau dar labiau įtikina šio uždraudimo naudai toji aplinkybė, kad parlamentiniame režime, kuris vis dėlto šioje 1928 m. konstitucijoje nėra visiškai pašalintas (nors ir yra savotiškai stilizuotas ir net tam tikrais svetimais jam įterpimais reformuotas), Ministerių Kabinetas yra **„parlamentinis"** (parlamentinis Ministerių Kabinetas), o tatai reiškia ne tiktai tai, kad jisai „atsako" parlamentui (Seimui), kuriam pavedama valdymo kontrolė, ir kad prin-

cipiškai reikalaujama jo sutarimo ir glaudaus bendradarbiavimo su parlamentu (dvišališkas kits kitu arba vienšališkas *vienas antru pasitikėjimas*), bet reiškia ir tai, kad pats ministerių sąstatas, bent normališkai, turi būti parlamentinis; klasikiniame parlamentarizme ministeriais-kabineto *nariais tegali būti* **tiktai** *parlamento rūmų* nariai. Tiesa, kontinentiniame seimokratinės krypties parlamentarizme, taip pat tokiame reformuotame parlamentarizme, kuriame, kaip kad šioje 1928 m. konstitucijoje, parlamento (Seimo) santykis ir bendradarbiavimas su vyriausybe nukrypsta iš pariteto į vyriausybės hegemoniją, tokio parlamentinio Ministerių Kabineto sąstato nėra griežtai reikalaujama, vadinasi, kabineto nariais gali būti ir tokie ministeriai, kurie nėra parlamento rūmų nariais,— tačiau vis dėlto, net ir tokiose iškreiptose ar reformuotose parlamentarizmo konstrukcijose, kur dar yra likęs bent pėdsakas parlamentarizmo, nėra ir negali būti draudžiama, kad ministeris būtų parlamento rūmų nariu. Tad būtų priešinga parlamentarizmo esmei, kad ministeriais (kabineto nariais) būtų asmenys, kurie ne tiktai faktiškai nėra, bet ir iš viso negali (nes neturi teisės) būti renkami į parlamento rūmus (Seimą).

Todėl aš manau, kad 1928 m. konstitucijos 9 § 3 abzacas neleidžia natūralizuotiems piliečiams ne tiktai būti renkamiems į Seimą arba Respublikos Prezidentu, bet ir būti paskirtiems ministeriais.

Kaip aš esu sakęs, šitas natūralizuotųjų teisių suvaržymas negali būti išplėstas į savivaldybės sritį, kur jie bendra tvarka gali tiek rinkti, tiek būti renkami, nes tatai nesudaro **politinių** teisių.

Kitaip tasai klausimas turi būti sprendžiamas autonominės decentralizacijos atžvilgiu. Autonominė decentralizacija turi tam tikro politinio pobūdžio, nes čia tam tikra politinės galios sritis tiek įstatymų leidžiamoje, tiek valdančioje funkcijoje yra išskirta iš centro valdžios ir perleista autonominiam vienetui, kuris per tam tikrus savo organus šioje srity pavaduoja atitinkamus politinius centro valdžios organus — Seimą ir vyriausybę, perimdamas ir vykdydamas jųjų kompetenciją. Tad jeigu natūralizuotieji negali būti renkami į valstybės Seimą ir negali dalyvauti valstybės centro vyriausybėje, tai tuo pačiu jie negali dalyvauti ir tuose autonominiuose organuose, kuriems decentralizacijos principu yra deleguota tam tikra anų

valstybės valdžios organų pagrindinės politinės kompetencijos sritis.

Tačiau Klaipėdos autonomijos atžvilgiu ši tezė būtų galėjusi būti ginčijama tuo sumetimu, jog Klaipėdos autonomijos statutas, kuris buvo išleistas veikiant 1922 m. konstitucijai, nežinančiai šio natūralizuotųjų teisių suvaržymo, ir kuris pats nenustato jokių išimčių ir nelygybės natūralizuotų ir pamatinių piliečių dalyvavimo seimelyje ir Direktorijoje atžvilgiu, nėra paliestas Valstybės konstitucijos pakeitimų, priešingų jo nuostatams, kuriems pakeisti jame nustatyta tam tikra tvarka, turint galvoje, kad jis buvo stabilizuotas tam tikru tarptautiniu Lietuvos pasižadėjimu (Paryžiaus 1924.V.8 Konvencija tarp Lietuvos ir Britų Imperijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos) ir kad, einant šio Statuto 6 §, Lietuvos konstitucijos nuostatai taikomi šiam autonominiam kraštui su išimtimis, numatytomis šiame Statute. Tačiau aš manau, kad toks bendras konstitucinis nuostatas dėl natūralizuotųjų politinių teisių valstybėje savaime turi reaguoti ir į natūralizuotųjų teises valstybės provincijoje, juo labiau kad natūralizacijos ir pilietybės problema yra tiktai centro kompetencijoje ir šiuo klausimu autonominė provincija nėra gavusi jokios kompetencijos. Kaip sutvarkoma valstybinė pilietybė, ar įgytoji pilietybė iš karto sutampa su įgimtąja, ar sudaro pereinamąją kategoriją asmeny pačių natūralizuotųjų, kurių tiktai vaikai, gimę pilietybėje, galutinai sutampa su visa valstybės piliečių mase — tatai yra centro įstatymo sritis. Į šią sritį autonominė teisė negali kištis ir keisti bei taisyti paprastojo ar konstitucinio centro įstatymo nuostatų. Autonomijos statutas ir autonominis įstatymas turi ir gali skaitytis tiktai su tokia pilietybės sąvoka ir konstrukcija, kokią yra nustatę valstybės konstitucija ir valstybės centro įstatymai. Todėl aš manau, kad, veikiant 1928 m. konstitucijai, visos šios konstitucijos 9 § 2 abzaco išvados buvo vienodai taikomos visai valstybei, neišimant ir autonominio Klaipėdos krašto.

16. Natūralizuotųjų vaikų ir įpilietintos piliečio žmonos teisių problema

Kaip esame sakę, 9 § 2 abzacas politinių teisių atžvilgiu asimiliuoja su visa piliečių mase tiktai tuos natūralizuotųjų vaikus, kurie **yra gimę Lietuvos pilietybėje**,

Ką tatai reiškia? Kurie natūralizuotųjų vaikai bus gimę Lietuvos pilietybėje ir kurie gi jųjų vaikai nebus gimę Lietuvos pilietybėje ir naudosis tąja pilietybe su tais pačiais aprėžimais, kaip kad jųjų tėvai, vadinasi, kaip kad patys natūralizuotieji? Dalykas toks, kad natūralizacijos aktas ne tiktai suteikia pilietybę pačiam natūralizuotajam, bet ir išplečia ją į natūralizuojamojo žmoną ir tuos vaikus, kurie jų tėvo natūralizacijos metu yra mažamečiai; šie vaikai tampa Lietuvos piliečiais, tačiau jie nėra „gimę Lietuvos pilietybėje", vadinasi, politinių teisių atžvilgiu jųjų pilietybė bus taip pat aprėžta, kaip kad pačių natūralizuotųjų, jųjų tėvų. Ir tiktai tie natūralizuotųjų vaikai, kurie bus gimę po jų tėvų natūralizacijos akto, vadinasi, šia prasme bus „gimę Lietuvos pilietybėje", visiškai, neišskiriant politinių teisių srities, prilygsta visiems įgimtiesiems piliečiams, nes iš tikrųjų jųjų pilietybė ir yra įgimtoji: tėvų pilietybės aprėžimų jie nepaveldėja.

Čia kyla dar vienas klausimas. Mes žinome, kad pilietybė būna dvejopa — įgimtoji ir įgytoji. Įgytoji pilietybė atsiranda arba

a. natūralizacijos aktu, arba b. *ipso jure*, vadinasi, savaime, dėl tam tikros žmogaus padėties, su kuria valstybės įstatymai jungia automatinį pilietybės įgijimą. Du svarbiausieji tipingi įgytosios *ipso jure* pilietybės atsitikimai yra šie: a. mažamečių natūralizuojamojo vaikų pilietybės įgijimas dėl jų tėvo natūralizacijos ir b. svetimšalės moters pilietybės įgijimas, ištekėjus jai už vyro Lietuvos piliečio. Kad pirmame atsitikime 9 § 2 abzaco aprėžimas palyti ir įgijusius pilietybę natūralizuotojo vaikus — tai aiškiai seka iš šio abzaco teksto. Tačiau ar palyti šis apibrėžimas ir antrą įgytosios *ipso jure* pilietybės kategoriją — piliečių žmonas, įgijusias pilietybę vedybomis? Aš manau, kad nepalyti, nes šis pilietybės įgijimas nėra reikalingas jokio natūralizacijos akto ir todėl tas, kas konstitucijoj yra *expresis verbis* pasakyta dėl „natūralizuotųjų", neturėtų būti išplečiama į tuos, kurie yra įgiję pilietybę be natūralizacijos akto. Tatai seka ne tiktai iš to, kad bet kuris teisių aprėžimas, sudaręs griežtą išimtį iš bendrosios konstitucinės taisyklės apie visišką visų piliečių teisinę lygybę, pareikštos šios konstitucijos 11 §, neturi būti išplečiamas interpretacijos keliu, turi būti kaip tik restriktyviškai aiškinamas, ir, mano supratimu, tai seka iš pačios skirtingos šios pilietybės įgijimo esmės. Moteris svetimšalė, ištekėdama už piliečio, įeina į

piliečio šeimą, tampa šios šeimos konstruktyviniu elementu ir svarbiu veiksniu, tad, be abejo, kaip tik šiuo titulu, o ne dėl tam tikro išgyvenimo teritorijoje stažo ar kitokių eventualinių kvalifikacijų, kurios sudaro šiaip sąlygą natūralizacijai, piliečio žmona, kaip jo šeimos narys, kad ir neturėdama nei to stažo, nei tų kvalifikacijų, tampa piliete; čia yra sprendžiamas ne individualinis žmogaus teritorinės kvalifikacijos momentas, bet ryškiai socialinis momentas, kuris reiškiasi šio įpilietinamo asmens — piliečio žmonos — šeimišku sutapimu su piliečiu — vyru šiame elementariniame visuomenės narvelyje — šeimoje. Išskyrimas piliečio šeimoje iš tam tikros pilietinių teisių srities jo žmonos ir vaikų motinos gal nebūtų pagrįstas tais sumetimais, kuriais šios konstitucijos leidėjas išskyrė iš tos srities asmenis, tapusius piliečiais tiktai dėl grynai individualinių savo kvalifikacijų. Kaip skirtingi yra abiem atsitikimais pilietybės įgijimo arba, tiksliau sakant, suteikimo motyvai, taip nėra pagrindo manyti, kad ir teisiniai šio suteikimo padariniai, pritaikinti vieniems, turėtų būti savaime išplečiami ir į antruosius.

Tad natūralizuotųjų ir vienos *ipso jure* įgytosios pilietybės kategorijos subjektų, būtent šių natūralizuotųjų nepilnamečių vaikų, gimusių prieš natūralizacijos aktą, tam tikrų politinių teisių konstitucinis susiaurinimas neturėtų paliesti kitos *ipso jure* įgytosios pilietybės kategorijos subjektų — svetimšalių, ištekėjusių už piliečių ir taip įėjusių į piliečių šeimas.

17. Pilietybės kumuliavimas 1928 m. konstitucijoje

Kaip esame sakę, 1928 m. konstitucijoje naujas yra ir 10 § 2 abzacas, liečiąs pilietybę; 1922 m. konstitucijoje atitinkamo nuostato nebuvo. 1928 m. konstitucijoje buvo tiktai bendras nuostatas, griežtai draudžiąs Lietuvos pilietybės kumuliavimą su kurios kitos valstybės pilietybe; jokių išimčių iš šio kategoringo draudimo nebuvo. 1928 m. konstitucija 10 § 1 abzace šį draudimą pakartoja, perrašydama jį tais pačiais žodžiais iš 1922 m. konstitucijos 9 §. Tačiau 2 abzace nustato išimtį: pilietis, tapęs kurios nors Amerikos valstybės piliečiu, jeigu jis atlieka tam tikras pareigas, nurodytas Lietuvos įstatymo, nepraranda Lietuvos pilietybės.

Vadinasi, dvejopa pilietybė, kiek tai liečia Lietuvos ir kurios nors Amerikos (tiktai Amerikos) valstybės pilietybės kumuliavimą, nėra kategoringai draudžiama. Šis Lietuvos pilietybės išlaikymas įgijus antrą — Amerikos valstybės pilietybę, yra subordinuotas tam tikrai pareigų atlikimo sąlygai, vadinasi, yra reliatyvinis (kurios būtent pareigos turi būti atliktos), tos sąlygos turinio pati konstitucija nenustato, pavesdama tatai nustatyti paprastam įstatymui. Iš šio nuostato teksto seka, kad dvejopa pilietybė yra toleruojama tiktai tada, kai Lietuvos pilietybė yra pamatinė, o kurios nors Amerikos valstybės pilietybė yra įgytoji; tatai seka iš teksto: „Lietuvos pilietis... **nepraranda** ... pilietybės, **patapęs** kurio Amerikos krašto piliečiu...". Kadangi tai yra išimtis iš bendros taisyklės, iš viso draudžiančios pilietybės kumuliavimą, tai plačiau šito interpretuoti neleistina.

Ši išimtis yra, be abejo, grynai politinio pobūdžio, pagrįsta Lietuvių, emigravusių ir emigruojančių į Ameriką, vaidmeniu, Lietuvos atžvilgiu pasireiškusiu patriotizmu, kuris gali būti paskatintas pilietybės ryšiais su Lietuva, nekliudančiais jiems įsigyti vietos pilietybę, juo labiau kad tasai ryšys gali stabdyti Amerikos Lietuvių nykimą amerikiškos asimiliacijos bangose ir palengvinti jiems ar jų vaikams grįžimą Lietuvon, o antra vertus, dvejopa pilietybė čia nėra pavojinga pilietinių pareigų konfliktų atžvilgiu, nes su Amerikos valstybėmis jokių rimtų esminių konfliktų, kurie veiktų dvejopų pilietinių pareigų nesuderinamumą, Lietuva neturėjo.

18. Piliečių teisių schemos sutapimas abiejose (1928 ir 1922 m.) konstitucijose

Likę II-ojo skyriaus § (11—23 §), išskyrus tiktai vieną 19 §, kuris 1928 m. konstitucijoje, kaip esame sakę, yra visiškai naujas, yra ne tiktai paskolinti, bet ir žodis į žodį perrašyti iš 1922 m. konstitucijos to paties skyriaus, tiktai tų pačių nuostatų numeracija abiejose konstitucijose yra kiek skirtinga dėl kai kurių naujų § įterpimo (5-asis, 19-as §) 1928 m. konstitucijoje. Tokiu būdu:

1928 m. konstitucijos		1922 m. konstitucijos
11 §	=	10 §
12 §	=	11 §
13 §	=	12 §

14 §	=	13 §
15 §	=	14 §
16 §	=	15 §
17 §	=	16 §
18 §	=	17 §
20 §	=	18 §
21 §	=	19 §
22 §	=	20 §
23 §	=	21 §

Jeigu, lygindami atitinkamus 1928 m. konstitucijos § su jiems tolygiais 1922 m. konstitucijos § (žr. aukščiau padėtą jų atitinkamumo lentelę), mes randame dviejuose lyginamuose tekstuose kokį nors jų nesutapimą, tai tatai liečia tiktai kalbos redakcijos pataisas, padarytas 1928 m. konstitucijos redaktorių; pavyzdžiui, 1922 m. konstitucijos 11 § 3-ojo sakinio sakinėlis „tik užtikus jį nusikalstamąjį darbą bedarant" — 1928 m. konstitucijos 12 § 3-ame sakiny perredaguotas skamba: „tik užtiktas nusikalstamą darbą bedarąs". Aišku, kad iš esmės nieko čia nepakeista. Ši yra stambiausia redakcinė pataisa. Keliuose kituose § pataisos dar menkesnės — tiktai perstatyti žodžiai: šitaip 1922 m. konstitucijos 12, 14, 15, 16, 18 ir 20 § buvo: arba „įstatyme nurodytais atsitikimais", arba „įstatyme nurodyta tvarka", o atitinkamuose 1928 m. konstitucijos 13, 15, 16, 17, 20 ir 22 § atitinkamose vietose pasakyta: arba „nurodytais įstatyme atsitikimais", arba „nurodyta įstatyme tvarka"; taip pat buvo: „negali būti pagrindu" (1922 m. konstitucijos 13 §), o dabar yra: „negali būti pagrindas" (1928 m. konstitucijos 14 §); buvo: „susižinojimo paštu, telefonu, telegrafu paslaptis"; pakeista: „susižinojimo paslaptis paštu, telefonu ir telegrafu".

Tad visa tai, ką dėl šių nuostatų mes esame pareiškę, analizuodami 1922 m. konstituciją (žr. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 214—238 psl.), tinka ir 1928 m. konstitucijai. Čia mes tiktai kiek pridėsime pastabų prie 11 § *(„status egalitatis")*, išžiūrėsime naująjį 19 §, kuriam analoginio 1922 m. konstitucijoje nebuvo, ir pereisime į 22 §, kuris mus įves į pusiau tiesioginės demokratijos 1928 m. konstitucijoje problemą.

Be to, mes čia išžiūrėsime ir konstitucinių „piliečių teisių" (piliečių *„status libertatis")* garantijų sustabdymo problemą 1928 m. konstitucijoje. Nuo šio ir pradėsime.

19. Konstitucinių „status libertatis" garantijų sustabdymas 1928 m. konstitucijoje

„Piliečių teisių" konstitucinių garantijų sustabdymo problemą tvarko 1928 m. konstitucijos 34 §, kurio tekstas skamba šitaip:

„Kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitokiems pavojingiems neramumams valstybėje, ministerių kabinetui pasiūlius, Respublikos Prezidentas gali visoje (Valstybėje) arba tam tikrose jos dalyse įvesti karo arba kitą kurią nepaprastą padėtį, laikinai sustabdyti konstitucines piliečių teisių garantijas (§§-fai 12, 13, 15, 16, 17, 18) ir imtis priemonių pavojui atremti ar pašalinti, vartojant ir ginkluotą pajėgą".

Žodis „Valstybėje", padėtas skliausteliuose, nėra įrašytas į tekstą, paskelbtą „Vyriausybės Žiniose", tačiau aš manau, kad jojo praleidimas yra paprasto korektūros neapsižiūrėjimo padarinys, tad jisai turi būti restauruotas (už tai kalba tiek atitinkamo teksto prasmė, tiek toji aplinkybė, kad šioje vietoje tasai žodis buvo ir 1922 m. konstitucijos tekste, kuris čia iš viso yra žodis į žodį perrašytas). Su šia smulkia redakcine pataisa šis tekstas atitinka 1922 m. konstitucijos 32 § tekstą su dviem rezervais:

a. Pirmas rezervas yra grynai redakcinis: skliaustuose nurodytų šešių konstitucijos § numeracija (12, 13, 15, 16, 17 ir 18 §) yra kiek skirtinga nuo atitinkamos § numeracijos 1922 m. konstitucijos 32 § (11, 12, 14, 15, 16 ir 17 §), tačiau tai yra kaip tik tie patys §, tiktai jųjų numeracija 1928 m. konstitucijoje pasikeitė; tad iš esmės čia niekas nepasikeitė.

b. Antras rezervas yra esminis: būtent 1922 m. konstitucijos 32 § teksto gale dar buvo žodžiai, kurių atitinkamame 1928 m. konstitucijos 34 § tekste jau nebėra: „... ir tuo pat metu apie visa tai turi pranešti Seimui, kuris tą Vyriausybės žingsnį tvirtina arba atmeta". Šių žodžių išbraukimas vertas dėmesio, nes žymiai keičia svarbios konstitucinių garantijų sustabdymo institucijos procedūrą. Pirma, einant 1922 m. konstitucija, esant tam tikroms sąlygoms ir Ministerių Kabinetui pasiūlius, tatai galėjo pa-

daryti Respublikos Prezidentas, tačiau Prezidento aktas dar nebuvo galutinis, nes jam dar reikėjo Seimo ratifikacijos. Dabar, einant 1928 m. konstitucija, tasai Respublikos Prezidento aktas tapo galutinis; Seimo ratifikacijos jam nebereikia. Vadinasi, konstitucinių garantijų sustabdymas, kai aplinkybės leidžia tatai padaryti, čia jau pareina **tiktai** nuo vyriausybės. Tatai visiškai atitinka bendrą 1928 m. konstitucijos palinkimą stiprinti vyriausybę ir labiau atpalaiduoti ją nuo Seimo; tai yra palinkimas diametrališkai priešingas 1922 m. konstitucijos palinkimams.

Žinoma, per seiminę valdymo kontrolę ir čia Seimas galės intervencionuoti ir tarti savo žodį dėl konstitucinių garantijų sustabdymo tikslingumo; tačiau šitokia intervencija yra žymiai silpnesnė negu kad tiesioginė ratifikacija, o be to, tenka turėti galvoje, kad ir pati seiminė valdymo kontrolė šioje 1928 m. konstitucijoje yra žymiai silpnesnė, negu kad ji buvo 1922 m. konstitucijoje, nes jos priemonės nėra tiek energingos, kaip kad buvo.

Reikėtų pastebėti dar tai, kad dabar, 1928 m. konstitucijoje, šio nuostato apie konstitucinių garantijų sustabdymą (34 §) vieta yra netinkama. Jisai yra konstitucijos skyriuje apie Seimą; tuo tarpu jokio tiesioginio ryšio su Seimo organizacija arba kompetencija jisai dabar neturi. Jam tinkama vieta būtų arba tam pačiame skyriuje, kuriame tos konstitucinės garantijos nustatomos („piliečių teisių" skyrius), arba skyriuje apie Vyriausybę, nes šių garantijų sustabdymo galia pavedama kaip tik Vyriausybei. Jisai pasiliko skyriuje apie Seimą, žinoma, tik todėl, kad jis buvo šiame skyriuje 1922 m. konstitucijoje, iš kurios jis čia ir perkeltas; tačiau tenai ši jo vieta buvo tinkama, nes tada garantijų sustabdymas buvo Seimo dispozicijoje, dabar gi jis perėjo į Vyriausybės dispoziciją, tačiau pasiliko skyriuje apie Seimą. Tatai yra redakcijos arba konstitucijos planavimo netikslumas, paveiktas mechaninio 1922 m. konstitucijos § nurašymo, juos tiktai reformuojant, bet ne pertvarkant.

20. Piliečių „status egalitatis" 1928 m. konstitucijoje

Kai dėl *„status egalitatis"* 1928 m. konstitucijoje, tai pamatinio jo nuostato (11 §) konstrukcija niekuo nesiskiria nuo jo konstrukcijos 1922 m. konstitucijoje (10 §).

Tačiau, kaip esame sakę, 1928 m. konstitucijoje ta bendroji visiška piliečių teisinė lygybė, pareikšta 11 §, turi būti interpretuojama su vienu rezervu, sekančiu iš kiek aukščiau pareikšto 9 § 3 abzaco nuostato, liečiančio natūralizuotųjų ir jų (prieš tėvų natūralizaciją gimusių ir tėvų natūralizacijos metu buvusių dar nepilnamečiais), vaikų politines teises, ką mes jau esame išžiūrėję. Tatai sudaro konstitucinę išimtį iš visiško piliečių *„status egalitatis"*; ši išimtis yra nauja, 1922 m. konstitucija jos nežinojo.

21. Tikybinei ir kultūrinei socialinei akcijai privilegija 1928 m. konstitucijoje

Naujas konstitucinis nuostatas, sudarąs 1928 m. konstitucijos 19 §, skamba šitaip:

„Tikybos bei kultūros reikalams rūpinti gali būti sudaromi juridiniai viešosios teisės asmens nurodyta įstatymine tvarka".

Šis nuostatas yra įrašytas betarpiškai po nuostato, laiduojančio bendrą šiaip draugijų ir sąjungų laisvę (18 §). Čia yra ne naujas laisvės *(„status libertatis")* elementas, bet ryški privilegija tam tikroje sociališkai organizacinės veiklos srity.

Šiame § paminėtų „juridinių viešosios teisės asmenų" sąvoka nėra visiškai preciziška. Ji gali apimti dvi viešųjų socialinių institucijų kategorijas:

a. personifikuotas viešąsias įstaigas, t. y. pačios valstybės steigiamas (jos funkcijos ribose) tam tikrų ypatingų tikslų tarnybas, kurių organizaciją valstybė išskiria iš bendrosios hierarchinės savo organų sistemos ir suteikia joms tam tikrą funkcionalinę autonomiją (savivaldybę) veikti tam tikru statutu, kaip tam tikram korporaciniam vienetui, pvz., mokslo ir švietimo srity Universitetas, Mokslo Akademija, Lituanistikos Institutas ir pan.; tokios įstaigos visiškai arba iš dalies išeina iš tiesioginio betarpiško valstybinio funkcionalinio aparato, nors veikia to aparato priežiūroje, tampa atskiru autonominiu vienetu tiek santykiuose su valstybe, tiek su kitais asmenimis ir veikia savo statutiniais organais, kartais yra ir patrimonizuojamos, vadinasi, turi savo turtus, savo pajamų šaltinius, savo autonominį biudžetą, teisiškai išskirtus iš bendrojo

valstybės *patrimonium* (domenų ir biudžeto) arba sudarytus (iš viso ar iš dalies) iš kitų pašalinių šaltinių;

b. privatinės ar visuomeninės iniciatyvos steigiamas tam tikriems tikslams siekti korporacijas, kurioms dėl jų sociališkai funkcionalinės vertės ir valstybei rūpimų jų tikslų valstybė, be bendrosios autonomijos, kuria naudojasi draugijos, sąjungos ir fundacijos, suteikia dar viešosios galios ir jas globoja, drauge rezervuodama sau tam tikrą ypatingą priežiūrą, o kartais ir tam tikrą tiesioginę savo intervenciją.

Čia mes tiktai labai schematiškai klasifikuojame šias dvi stambias viešosios teisės asmenų kategorijas; jų tikslesnė klasifikacija sudaro sudėtingą teorijos problemą, kuri, be to, pareina nuo atskirų valstybių pozityvinės teisės ir todėl ne visur bus vienodai sprendžiama. Tai yra problema labiau administracinės negu kad konstitucinės teisės tikslia prasme. Kurią gi šių klasifikacinių kategorijų arba gal jas abi turi galvoje šis 1928 m. konstitucijos 19 §?

Kai dėl pirmosios iš šių kategorijų — dėl pačios valstybės steigiamų personifikuotų, o kartais gal ir patrimonizuotų viešosios teisės įstaigų,— tai, mano manymu, jųjų steigimas nebūtų buvęs nekonstitucingas ir senosios 1922 m. konstitucijos režime, nors anoje konstitucijoje analoginio nuostato nebuvo; tad atrodo, kad tam nebūtų buvę reikalo įrašyti šį §. Kad šis § nėra skiriamas toms įstaigoms, rodos, patvirtina ir eilė kitų sumetimų:

a. tokių įstaigų steigimas sudaro valstybės administracinės veiklos elementą, tad nesuprantama, kodėl apie tai būtų kalbama „piliečių teisių" skyriuje ir kaip tik toje vietoje, kur garantuojama piliečių *„status libertatis"*, su kuriuo tatai, rodos, nieko bendro neturi;

b. tokių įstaigų steigimas valstybinės administracinės veiklos ribose, be abejo, gali būti reikalingas įstatymo, tačiau tatai daroma įstatymu *ad hoc* ir nėra reikalinga tam tikro bendrojo įstatymo, nustatančio, taip sakant, standartinę šio steigimo tvarką; gali būti, žinoma, išleistas ir tam tikras standartinės jų steigimo tvarkos įstatymas (tatai konstitucijai nebūtų priešinga), bet kad tatai reikėtų konstitucijoje minėti, atrodo nelabai suprantama, tuo tarpu čia tatai kaip tik ir nustatoma;

c. personifikuotos funkcionalinės viešosios įstaigos, steigiamos pačios valstybės, gali liesti ne tiktai kultūros reikalų sritį, bet ir daugelį kitų valstybės rūpimų viešųjų

patarnavimų, ypač tautos ūkio, jo įvairių šakų, taip pat susisiekimo, socialinės globos, sveikatos ir daugybės kitų sričių, tad nebūtų suprantama, kodėl čia tatai aprėžiama tiktai „tikybos bei kultūros reikalų" sritimi;

d. ypatingai „tikybos reikalų" paminėjimas verčia manyti, kad čia turėta galvoje ne valstybės steigiamos viešosios įstaigos, bet visuomeninės iniciatyvos korporacijos bei institucijos, nes tikėjimo ir sąžinės laisvės režime, kuris čia principiškai konstitucionalizuojamas, ir konstitucijoje nustatant bažnyčių bei tikybinių organizacijų teisinį paritetą — tikybos reikalai, kaip tokie, išimami iš betarpiškos valstybės funkcijos, tad būtų neloginga manyti, kad konstitucija būtų numačiusi pačios valstybės vykdomą tikybinių viešųjų įstaigų steigimą savo betarpiškos veiklos srity.

Tokiu būdu aš prieinu išvadą, kad 1928 m. konstitucijos 19 § turi galvoje visuomeninės iniciatyvos tvarka steigiamas viešosios teisės korporacijas, kurioms steigti tvarką, o tuo pačiu ir nustatyti sąlygas paveda tam tikram įstatymui. Šia prasme jisai papildo konstitucinius nuostatus, žinomus jau ir 1922 m. konstitucijai ir išlaikytus 1928 m. konstitucijoje, kurie numato ūkiškai profesinę, tautinių mažumų ir iš dalies tikybinių organizacijų bei bažnyčių savivaldybę (1922 m. konstitucijos 89, 73—74 ir 83 §, 1928 m. konstitucijos 90, 74—75 ir 84 §). Skirtumas yra tačiau tame, kad ten anais § suteikiama savivaldybė (arba laiduojamas galimumas ją suteikti esant tam tikroms sąlygoms) tam tikriems jau savaime esamiems socialiniams veiksniams (atskiros ūkio šakos, tautinės mažumos, esamos bažnyčios ar tikybinės organizacijos), kai tuo tarpu čia 19 § turima galvoje dirbtinių tam tikriems reikalams sudaromų funkcionalinių organizacijų steigimas, rezervuojant šiam steigimui tam tikrą standartinio įstatymo nustatomą tvarką ir suteikiant šioms organizacijoms viešosios teisės subjektiškumą. Tai yra konstitucinė privilegija tikybinei ir kultūrinei socialinei akcijai, kuri yra išskiriama iš bendrosios pilietinės bet kurių kitų reikalų draugijų ir sąjungų steigimo akcijos, įeinančios į *„status libertatis"* ir kurias garantuoja konstitucijos 18 §.

Tikybos reikalų pabrėžimas greta „kultūros reikalų" sudaro tam tikrą valstybės pasukimą tikybine kryptimi, kurio 1922 m. konstitucijoje nebuvo užfiksuota. Tiesa, ir čia nėra nusižengta tikybų lygybės principui, nes nėra sudaryta privilegija kuriai nors tikybai; tačiau tikybos rei-

kalai, kaip tokie (principiškai vis tiek kurios konkrečios tikybos), valstybės pripažįstami ypatingai svarbiais ir vertingais, todėl rūpinimasis jais pavedamas šiam privilegijuotam viešosios teisės subjektui ir tatai užfiksuojama konstitucijoje. Tai yra aiškus šios reikalų kategorijos globojimas.

22. Nelogingas liaudies iniciatyvai įstatymams leisti vietos parinkimas (1928 m. konstitucijos 22 §)

Pereiname į 1928 m. konstitucijos 22 §, kuris mus įveda į politinę valdžios organizacijos sritį. Šis 22 §, įdėtas į piliečių teisių skyrių, kartoja 1922 m. konstitucijos 20 § tekstą. Šis nuostatas, kuris 1928 m. konstitucijoje skamba šitaip: „Piliečiai turi įstatymų iniciatyvos teisę. Dvidešimt penki tūkstančiai piliečių, turinčių teisės rinkti į Seimą, gali tiekti Seimui nurodyta įstatyme tvarka įstatymo sumanymą, kurį Seimas privalo svarstyti", turi dvejopos prasmės: iš vienos pusės jis nustato tam tikrą piliečių politinę teisę (teisę dalyvauti liaudies iniciatyvoje), iš antros jis nustato tam tikrą demokratinio pusiau tiesioginio valdymo instituciją (liaudies iniciatyvą) įstatymų leidimo srity.

Aš jau savo **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I daly (236 ir kiti puslapiai) nurodžiau į nelogingą šio nuostato vietą konstitucijoje. Jeigu mes vertinsime jį kaip įtvirtinantį tam tikrą piliečių politinę teisę, tai „piliečių teisių" skyriuje gal jam ir būtų tinkama vieta, tačiau tada būtų visiškai nesuprantama ir neloginga iš visų konstitucinių politinių piliečių teisių, kurių konstitucijoje yra žymiai daugiau, išskirti tiktai tą vieną vienintelę teisę ir ją vieną čia minėti, lyg kad daugiau tų politinių teisių net nebūtų buvę. O jeigu mes šį nuostatą vertinsime kaip tam tikrą demokratinę pusiau tiesioginio valdymo instituciją, tai tada šiam nuostatui vieta tarp „piliečių teisių" parinkta netinkama, nes tada tatai yra politinės galios organizacijos elementas. Antra vertus, ir čia vėl yra tas pats sistemos trūkumas, kurį esame konstatavę dėl politinių teisių, būtent kad ši institucija čia yra izoliuota nuo kitų tos pačios rūšies demokratinio pusiau

tiesioginio valdymo) institucijų. Kodėl šis trūkumas įvyko ir kodėl šis nuostatas, izoliuotas, kaip tik šioje vietoje atsirado, tą mes jau esame **„Lietuvos Konstitucinės Teisės paskaitų"** I daly (236—237 psl.) išaiškinę; kadangi 1928 m. konstitucija laikosi 1922 m. konstitucijos sistemos, tai šis trūkumas pasiliko ir čia.

23. Politinės piliečių teisės: balsavimo teisė politiniuose rinkimuose

Kadangi 22 § nuostatas paliečia tiek politinės teisės, tiek teisinės tautos konstitucinę intervenciją valdžioje (pusiau tiesiogines demokratines institucijas), tai mes šioje vietoje išžiūrėsime iš karto abi problemas, kiek jos yra pasireiškusios 1928 m. konstitucijoje. Politinių piliečių teisių apimtis šioje konstitucijoje yra kiek platesnė negu kad 1922 m. konstitucijoje.

Abiejose konstitucijose šios teisės reiškiasi trejopai:

a. politiniais rinkimais;

b. dalyvavimu liaudies iniciatyvoje (ir liaudies veto);

c. plebiscitiniu ar referendumo balsavimu.

Kai dėl politinių rinkimų politinių piliečių teisių atžvilgiu, tai jųjų sritis 1928 m. konstitucijoje padidėjo. 1922 m. konstitucijoje į šią sritį įeidavo tiktai Seimo rinkimai. Dabar 1928 m. konstitucijoje į ją įeina Seimo rinkimai ir, be to, Respublikos Prezidento arba jį renkančių t. vad. „ypatingų tautos atstovų" rinkimai.

Tačiau jeigu dėlei to politinių piliečių teisių reiškimosi sritis padidėjo, tai užtai bent Seimo rinkimų atžvilgiu šių politinių teisių subjektų kiekis kiek sumažėjo ir taip pat kiek sumažėjo šių teisių tūris (jųjų svoris valdžioje). Politinėms teisėms buvo truputį pakeltas amžiaus cenzas, kas kiek susiaurino teisinės tautos konstrukciją. 1922 m. konstitucijoje (24 §) rinkti atstovus į Seimą galėjo visi piliečiai, „turintieji 21 metų amžiaus", dabar 1928 m. konstitucija (jos 26 §) pakėlė amžiaus cenzą iki 24 metų amžiaus. Tokiu būdu šios politinės teisės neteko piliečiai nuo 21—23 metų amžiaus; kitaip sakant, pakeliant amžiaus reikalavimą, buvo pakeista teisinės tautos konstrukcija. Tatai atsiliepia ne tiktai Seimo rinkimuose, bet ir kitose politinių teisių pasireiškimo srityse (referen-

dume, plebiscite, iniciatyvoje, liaudies veto), nes visur naudojimosi šiomis teisėmis sąlygą sudaro dalyvavimas teisinėje tautoje. Drauge susiaurėjo ir kiekis tų teisinės tautos narių, kurie gali būti renkami į Seimą, vadinasi, kuriems pavedama ne tiktai veiklioji, bet ir pasyvinė politinė rinkimų teisė, nes jiems dabar nustatomas 30 metų amžiaus cenzas, kai tuo tarpu 1922 m. konstitucijoje jiems tasai cenzas buvo žemesnis (24 metų amžius), ir taip pat, kaip jau žinoma, pasyvinės rinkimų teisės visam amžiui yra netekę natūralizuotieji piliečiai bei jųjų vaikai, gimę iki tėvų natūralizacijos akto (1928 m. konstitucijos 9 § 3 abzacas). Štai atitinkami 1928 m. konstitucijos §, liečią piliečių politines teises renkant Seimą:

25 §:

„Atstovai renkami visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu proporcine rinkimų sistema.

Seimo rinkimų būdą ir tvarką nustato įstatymas.

26 §:

„Rinkti atstovus į Seimą turi teisės pilnateisiai Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, turintieji ne mažiau kaip 24 metus amžiaus, o būti renkami — turintieji ne mažiau kaip 30 metų amžiaus".

Politinė piliečių teisė renkant Seimą savo tūrio atžvilgiu sumažėjo dar:

a. tuo, kad Seimo kadencija buvo pratęsta iki 5 metų (1928 m. konstitucijos 27 §; 1922 m. konstitucija toji kadencija buvo 3 metų); kaip žinome, juo ilgesnė yra išrinktųjų reprezentacinio mandato kadencija, tuo mažiau rinkikai daro įtaką atstovų veikimui, o tuo pačiu ir šios politinės teisės svoris yra mažesnis;

b. Iš viso visu tuo, kuo sumažėjo Seimo svoris valdžioje 1928 m. konstitucijoje, palyginti su jo svoriu 1922 m. konstitucijoje; koks galingas buvo Seimas 1922 m. konstitucijos santvarkoje, tai mes žinome, kad 1928 m. konstitucijos santvarkoje Seimo galia žymiai sumažėjo, tai mes pamatysime; tad *caeteris paribus,* jeigu ir rinkimų tvarka būtų pasilikusi ta pati ir jei Seimo kadencija nebūtų pratęsta ir iš viso Seimo ryšys su rinki-

kais visais atžvilgiais būtų pasilikęs toks pat, kaip kad buvęs, tai vis tiek šios Seimo rinkimo teisės politinis svoris sumažėjo, jeigu sumažėjo ir pati Seimo reikšmė valdžioje.

Į tą pačią politinių teisių kategoriją (balsavimo teisė politiniuose rinkimuose) įeina ir dalyvavimas Respublikos Prezidento rinkimuose, arba, kadangi Prezidentas yra renkamas ne tautos betarpiškai, bet tautos per „ypatingus tautos atstovus", — tai dalyvavimas tų ypatingų tautos atstovų, kaip Respublikos Prezidento rinkėjų ar elektorių, rinkimuose. Nors Respublikos Prezidento rinkimų atžvilgiu 1928 m. konstitucija neužfiksuoja nei to, kas tai yra ir kaip bei kieno yra renkami šie „ypatingi tautos atstovai", nei to, kaip jie renka Prezidentą, tačiau jau vien iš to, kad šie Respublikos Prezidento rinkėjai ar elektoriai konstitucijoje yra pavadinti ypatingaisiais tautos atstovais, tenka padaryti išvadą, kad jie turi kilti iš tautos ir kad tarp jųjų ir tautos turi būti tam tikras atstovavimo ryšys, pagrįstas mandatu išrinkti Respublikos Prezidentą, o tuo pačiu turi būti koks nors tam tikras jų išrinkimo aktas, kuriame turi pasireikšti tautos dalyvavimas. Ar tasai tautos dalyvavimas ypatingų tautos atstovų kolegijos sudaryme pasireikš visuotiniu ir tiesioginiu balsavimu, kas čia nėra konstitucijoje užfiksuota, kaip kad yra užfiksuota Seimo rinkimų atžvilgiu, ar kaip kitaip, tatai yra kitas klausimas; šis klausimas, be abejo, turi didelės svarbos šios piliečių politinės teisės svoriui, tačiau, šiaip ar taip, tam tikra politinė piliečių teisė (stipresnė ar silpnesnė) čia yra.

Mes šiuos klausimus dar išžiūrėsime analizuodami konstitucijos nuostatus, liečiančius Respublikos Prezidentą, čia gi tiktai nurodysime, kad jeigu ši politinė teisė, palyginti su Seimo narių rinkimais, ir būtų susiaurinta, pvz., tuo, kad čia Respublikos Prezidentas nėra tautos betarpiškai išrenkamas, arba tuo, kad čia konstitucija negarantuoja visuotinio balsavimo ir kt., tai užtai politinę piliečių teisę dalyvauti Seimo rinkimuose ji prašoka tuo, kad kylančio iš tautos Respublikos Prezidento galia šioje (1928 m. konstitucijoje) konstitucinėje santvarkoje yra žymesnė negu kad Seimo galia.

24. Pusiau tiesioginio demokratinio valdymo institucijų tekstai 1928 m. konstitucijoje

Politinių piliečių teisių dalyvauti liaudies iniciatyvoje, liaudies veto ir referendume (plebiscite) mes čia skyrium neanalizuosime, nes tatai mums savaime paaiškės analizuojant pačias atitinkamas iniciatyvos, veto ir tautos atsiklausimo institucijas, ką mes tuoj padarysime. Kadangi šios demokratinio pusiau tiesioginio valdymo institucijos nustato tautos (teisinės tautos) konstitucinę kompetenciją valstybės valdžioje, tauta gi demokratine prasme tebėra tiktai kiekybinė piliečių-individų (kvalifikuotų piliečių, o visuotinio balsavimo demokratijoje — principiškai **visų** psichiškai subrendusių ir sveikų piliečių) masė, besireiškianti per anoniminę jos narių balsų daugumą, tai viskas, kas konstitucijoje pavedama betarpiškai tautos kompetencijai ir galiai, tuo pačiu sudaro ir kiekvieno tautos dalyvio, piliečio politinę teisę.

Štai 1928 m. konstitucijos nuostatai (§), kurie nustato konstitucines pusiau tiesioginio demokratinio valdymo institucijas:

A. Liaudies iniciatyva:

22 § (žr. 305 p.).

103 §:

„K o n s t i t u c i j o s p a k e i t i m o i r p a p i l d y m o s u m a n y m ą t u r i t e i s ė s i š k e l t i S e i m a s, V y r i a u s y b ė a r b a 5 0 t ū k s t a n č i ų p i l i e č i ų, t u r i n č i ų t e i s ė s r i n k t i į S e i m ą".

B. Liaudies veto:

Kadangi abu liaudies veto atsitikimai, numatyti 1928 m. konstitucijoje (104 ir 105 §), yra dėstomi drauge su referendumu, kurį jie provokuoja, ir kadangi mes šiuos tekstus cituosime referendumo atžvilgiu, tai, nenorėdami jų kartoti, mes jų čia nedėsime, o cituodami juos referendumo atžvilgiu, mes juose ypatingai pabrauksime tas vietas, kurios liečia liaudies veto.

C. Tautos atsiklausimas (referendumas, eventuališkai plebiscitas):

4 §:

„L i e t u v o s p l o t a s s u s i d e d a i š ž e m i ų, k u r i ų s i e n o s a p r a š y t o s s u d a r y t o m i s

lig šiol valstybės tarptautinėmis sutartimis. Keisti šis plotas galima didinant jį paprastų įstatymų leidimo keliu, o mažinant tautos atsiklausimo keliu."

104 §:

„Iškeltąjį Konstitucijos pakeitimo arba papildymo sumanymą priima Seimas ne mažiau kaip 3/5 (trimis penktadaliais) visų Seimo narių dauguma.

Seimo priimtas arba atmestas konstitucijos pakeitimas ar papildymas atiduodamas spręsti Tautai, jei per tris mėnesius nuo priėmimo arba atmetimo paskelbimo dienos to **reikalaus** Respublikos Prezidentas arba **50 000 piliečių, turinčių teisės rinkti į Seimą.**

Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas, dėl kurio tokio reikalavimo nebus patiekta, įgyja galios po trijų mėnesių nuo jo paskelbimo dienos".

105 §:

„Vyriausybės arba **50 000 piliečių, turinčių teisę rinkti į Seimą, iniciatyva** gali būti duodamas Tautai spręsti atsiklausimo keliu Seimo priimtas arba atmestas įstatymas.

Atsiklausimo, nustatyto § 104, būdą ir tvarką nustato įstatymas".

106 §: (žr. 265 p.).

Šiuose šešiuose §§ yra visas pusiau tiesioginis demokratinis valdymas, numatytas 1928 m. konstitucijoje. Mes jame randame tas pačias tris šio valdymo institucijas, kurios buvo 1922 m. konstitucijoje. Tai yra šveicariškos kilmės institucijos, paskolintos iš Šveicarijos konstitucinės teisės. Tačiau čia 1928 m. konstitucijoje jų veikimo sritis yra platesnė ir jųjų veikimas yra žymiai ryškesnis.

25. Liaudies iniciatyva 1928 m. konstitucijoje

Pradėsime nuo liaudies iniciatyvos. Ji čia, kaip ir 1922 m. konstitucijoje, taikoma paprastiems įstatymams ir taip pat konstitucijos pakeitimui ir papildymui. Taip pat šios iniciatyvos sąlygos abiejose konstitucijose yra tos pačios: paprastiesiems įstatymams ši iniciatyva keliama 25 000 piliečių, konstitucijos pakeitimui — 50 000 piliečių; vadinasi, paprastiesiems įstatymams teisinės tautos iniciatyvai iškelti užtenka pusiau mažesnių pastangų, negu kad pakeisti konstitucijai; tatai atitinka reliatyvinį konstitucijos nelankstumą, besireiškiantį sunkesne jos keitimo negu kad paprastų įstatymų leidimo procedūra. Abiem atsitikimais abiejose konstitucijose liaudies iniciatyvos išekltas sumanymas pavedamas Seimui svarstyti. Tačiau abiem atsitikimais toji iniciatyva 1928 m. konstitucijoje yra ryškesnė. Paprastųjų įstatymų atžvilgiu ji yra ryškesnė tuo, kad 1922 m. konstitucijoje 25 000 piliečių iškeltas įstatymo sumanymas patekdavo į visišką Seimo dispoziciją, kurios jau teisinė tauta paveikti negalėjo; ar Seimas tą sumanymą (projektą) būtų priėmęs ar atmetęs — vis tiek piliečiai į tai reaguoti negalėjo. Čia gi, einant 105 §, piliečiai gali įsikišti į Seimo sprendimą ir užprotestuoti tiek projekto priėmimą, tiek jo atmetimą. Seimui priėmus projektą, iškeltą liaudies iniciatyvos tvarka, protestuotų, žinoma, ne tie patys 25 000 piliečių, kurie buvo iškėlę iniciatyvą, nes jųjų pageidavimas buvo patenkintas, tačiau kiti piliečiai (tiesa, jau ne 25 000, bet 50 000), kuriems tasai įstatymas nepageidaujamas; tad ir tasai liaudies veto, kiek jis yra taikomas liaudies iniciatyva iškeltiems ir Seimo **priimtiems** įstatymams, tam tikra prasme pratęsia tautos iniciatyvinę intervenciją, leisdamas ne tiktai vienoms tautos grupėms siūlyti naujus įstatymus, bet ir kitoms, priešingo nusistatymo grupėms tautoje priešintis anų siūlymų priėmimui; galutinai tada sprendžia pati teisinė tauta.

Dar labiau paryškina ir pratęsia liaudies iniciatyvą tasai liaudies veto, kuris yra taikomas liaudies iniciatyva iškeltiems ir Seimo **atmestiems** įstatymų projektams. Čia piliečiai, iškėlę iniciatyvą, jau nėra visiškai bejėgiai, kaip kad jie buvo 1922 m. konstitucijos režime: jųjų pasiūlymas nėra monopolinėje Seimo dispozicijoje; Seimui jį atmetus, jie dar gali mėginti savo pasiūlymą gel-

bėti. Tiesa, tam jų vienų jėgų neužtenka, jie turi surasti dar antra tiek talkininkų, nes iniciatyvai užteko 25 000 piliečių, o protestui (veto) reikės 50 000. Tačiau vis dėlto, kad ir su sąlyga surasti talkininkus, jie dar gali ginčytis ir gali laimėti prieš Seimo sprendimą, jei teisinė tauta jiems pritars. 1922 m. konstitucijos režime jie to pasiekti negalėjo, nes ten jiems nebuvo **jokios priemonės** rūpintis savo iniciatyvos objektu ir nukonkuruoti Seimo sprendimą.

26. Liaudies veto 1928 m. konstitucijoje

Liaudies veto 1922 m. konstitucijoje buvo nustatytas *tiktai konstitucijos pakeitimams ir papildymams; paprastų* įstatymų leidimui jokio liaudies veto nebuvo. Dabar 1928 m. konstitucijoje jisai nustatytas ir visiems įstatymams (paprastiesiems įstatymams).

Tačiau jis yra išplėstas ne tiktai tuo vienu atžvilgiu. 1922 m. konstitucijoje (jos 103 §) liaudies veto galėjo būti pareikštas **tiktai** Seimo **priimtiems** konstitucijos pakeitimams ir papildymams, bet jokiu būdu ne Seimo **atmestiesiems.** Projekto atmetimas negalėjo būti užprotestuotas. Dabar užprotestuotas liaudies veto tvarka (50 000 piliečių-rinkikų) gali būti kiekvienas tiek Seimo priimtas, tiek Seimo atmestas paprastojo įstatymo ir konstitucijos pakeitimo ar papildymo projektas.

Be to, 1922 m. konstitucija (jos 103 § 4 abzacas) šį liaudies veto leido pareikšti **tiktai** tokiems Seimo priimtiems konstitucijos pakeitimams ir papildymams, kurie buvo jo priimti mažesne negu 4/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Jeigu šis pakeitimas ar papildymas būtų priimtas kvalifikuoto 4/5 visų Seimo narių balsų dauguma, tai veto negalėtų būti pareikštas. Dabar, 1928 m. konstitucijoje, jokio panašaus aprėžimo nei konstitucijos pakeitimo ar papildymo, nei paprastų įstatymų atžvilgiu nėra. Užprotestuotas ir perkeltas į tautos sprendimą gali būti net toks įstatymas ar konstitucijos pakeitimas bei papildymas, kuris būtų visais Seimo narių balsais priimtas ar atmestas.

Čia tenka pastebėti, kad vis dėlto vienu atžvilgiu liaudies iniciatyva ir liaudies veto 1928 m. konstitucijoje kiek susiaurėjo. Tačiau tatai įvyko ne dėl kurios nors ypatingos šių institucijų konstrukcijos, bet dėl tau-

tos kiek susiaurintos teisinės konstrukcijos šioje konstitucijoje. Būtent tiek 1922 m., tiek 1928 m. konstitucijoje liaudies iniciatyvoje ir liaudies veto gali dalyvauti tiktai tie piliečiai, kurie turi balsavimo teisę Seimo rinkimuose. Ši balsavimo teisė nustato teisinės tautos sąstatą ir sudaro piliečių kitų politinių teisių sąlygą. Tačiau, kaip buvome sakę, amžiaus cenzas šiai balsavimo teisei 1928 m. konstitucijoje tapo pakeltas: 1922 m. konstitucijoje — tai buvo 21 metai amžiaus, 1928 m. konstitucijoje — 24 metai amžiaus. Tokiu būdu ir iš liaudies iniciatyvos bei iš liaudies veto iškrito tie piliečiai, kurie neturi 24 metų amžiaus, nors 1922 m. konstitucijoje jie, sukakę 21 metų amžiaus, galėjo juose dalyvauti. Tačiau šitas susiaurinimas seka ne iš šių institucijų pobūdžio, o tiktai iš teisinės tautos konstrukcijos pakeitimo, kaip vienas logingų jojo padarinių.

27. Referendumas paprastiems įstatymams leisti ir konstitucijai keisti ir papildyti 1928 m. konstitucijoje

Tautos atsiklausimo (referendumo, eventuališkai plebiscito) 1928 m. konstitucija, kaip esame nurodę, numato keturis atsitikimus (4, 104, 105 ir 106 §).

Pradėsime nuo tų dviejų giminingų atsitikimų, kurie yra numatyti 104 ir 105 §. Šiais abiem atsitikimais tai yra aiškus, iš esmės tas pats referendumas, taikomas pirmuoju atsitikimu konstitucijos pakeitimams ar papildymams, antruoju — visiems paprastiems įstatymams.

1922 m. konstitucijoje referendumas buvo numatytas **tiktai** konstitucijos pakeitimams ar papildymams; paprastiems įstatymams jokio referendumo nebuvo. Tai buvo iš viso vienintelis referendumo atsitikimas. Be to, 1922 m. konstitucijoje šis referendumas galėjo būti taikomas tiktai Seimo **priimtiems** konstitucijos pakeitimams ar papildymams ir tik tada, kai šis konstitucijos pakeitimas ar papildymas buvo priimtas tokios Seimo daugumos, kuri nesudarė 4/5 visų Seimo narių balsų. Jisai ten buvo labiau absoliutinio veto referendumu negu sankcijos referendumu (šiuo referendumu reikėjo įrodyti ne tiek tautos pritarimą Seimo priimtam konstitucijos pakeitimui ar papildymui, nes tas pritarimas buvo teisiškai preziumuojamas, kiek reikėjo įrodyti tautos pasipriešinimą priimta-

jam projektui — žr. mano „**Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų**" I dalies 248—250 psl.).

Dabar 1928 m. konstitucijoje referendumas ne tiktai yra išplėstas į visus paprastus įstatymus, bet, be to, jis yra lygiai taikomas tiek Seimo priimtiems, tiek jo atmestiems konstitucijos pakeitimų ar papildymų bei paprastų įstatymų projektams.

Tiesa, kiek tai liečia paprastuosius įstatymus, tai mūsų konstatavimas, jog 1928 m. konstitucija į juos visus išplečia referendumą, iš tikrųjų yra reikalingas tam tikro rezervo. Būtent, be Seimo leidžiamų įstatymų (šiuo atžvilgiu Seimas yra paprastas ir pamatinis konstitucinis įstatymų leidėjas), ši 1928 m. konstitucija (53 § 2 abzacas) Respublikos Prezidento asmeny steigia dar antrąjį, subsidiarinį įstatymų leidėją, kuriam suteikia galią leisti įstatymus tuom laiku, kai arba iš viso Seimo nėra, arba nėra jo sesijos (apie šią Respublikos Prezidento įstatymams leisti galią mes dar žemiau skyrium kalbėsime ir ją analizuosime). Ir štai, einant šios konstitucijos 105 §, referendumas taikomas tiktai **Seimo leidžiamiems įstatymams;** Respublikos Prezidento leidžiamiems įstatymams referendumas **negali būti taikomas.** Tatai, be abejo, Respublikos Prezidento įstatymų leidžiamąją galią žymiai padidina ir tam tikra prasme šį subsidiarinį įstatymų leidimą daro svaresnį už patį pamatinį, nes teisinė tauta, galėdama Seimo įstatymų leidžiamąjį sprendimą nugalėti, Respublikos Prezidento atitinkamo sprendimo paliesti negali. Tad šis svarbus rezervas tenka turėti galvoje; tačiau pamatinio, taip sakant, normalaus konstitucinio įstatymų leidėjo visi įstatymų leidimo aktai — tiek tie, kurie sudaro įstatymo priėmimą, tiek tie, kurie sudaro įstatymo projekto atmetimą, gali būti referendumui pavesti.

Jeigu šį referendumą analizuosime klasifikacijos atžvilgiu, tai turėsime konstatuoti, kad čia yra numatytos dvi referendumo rūšys:

a. sankcijos ar ratifikacijos referendumas ir

b. tiesioginio įstatymų leidimo referendumas, būtent jo apeliacinė forma.

Pirmasis — sankcijos ar ratifikacijos — referendumas yra tas, kuris taikomas Seimo priimtiems konstitucijos pakeitimams ar papildymams ir įstatymams. Čia referendumu teisinė tauta juos tvirtina (sankcija): nepatvirtinti, vadinasi, tautos balsavimu atmesti, atkrinta. 1922 m. konstitucijoje šis referendumas buvo absoliutinio veto ti-

po, kuris yra labai giminingas sankcijos referendumui ir iš tikrųjų sudaro jo variantą; nuo tikro sankcijos referendumo tasai absoliutinio veto referendumas skiriasi tuo, kad jisai patikrina tautos pasipriešinimą priimtam įstatymui, o ne tautos jam pritarimą, kaip kad yra sankcijos referendume; kitaip sakant, veto referendume tautos pritarimas balsuojamam įstatymui preziumuojamas ir įrodytas turi būti ne jisai, bet kaip tik pasipriešinimas; tuo tarpu sankcijos referendume turi būti įrodytas kaip tik tautos pritarimas, kuris čia nėra preziumuojamas. 1922 m. konstitucija pačiuose savo nuostatuose formulavo veto krypties referendumą (žr. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 248—250 psl.). Dabar 1928 m. konstitucijoje šio referendumo pobūdis nekonstitucionalizuojamas; tai gali būti tikras sankcijos referendumas, o gali būti ir absoliutinio veto referendumo variantas; šio referendumo „būdą ir tvarką" konstitucija paveda nustatyti paprastajam įstatymui (105 § 2 abzacas).

Tiesioginio įstatymų leidimo referendumas yra tasai, kuris yra numatytas Seimo atmestiesiems tiek konstitucijos pakeitimo ar papildymo projektams, tiek paprastųjų įstatymų projektams. Čia nei sankcijos, nei veto referendume nėra, nes tiek sankcijai, tiek veto reikalinga, kad sankcionuojamas (tvirtinamas) aktas jau egzistuotų, vadinasi, kad jis jau prieš tai būtų kieno nors priimtas; negalima patvirtinti to, ko iš viso nėra, ir taip pat negalima to, ko nėra, vetuoti, vadinasi, tatai anuliuoti. Kadangi čia projektas tapo Seimo atmestas, tai referendumui tegalima pavesti tiktai tą projektą, ir tokiu būdu teisinė tauta čia veikia kaip pats betarpiškas įstatymų leidėjas; ji įstatymo (arba konstitucijos pakeitimo ar papildymo) projektą pati priima ar nepriima; ji daro iš esmės tą patį, ką yra padaręs Seimas, tiktai gali tai padaryti arba taip pat (atmesti projektą), arba kitaip (priimti Seimo atmestąjį projektą).

Tačiau veikdama čia kaip įstatymų leidėjas, ji yra **apeliacinis** įstatymų leidėjas; jos įstatymų leidžiamąją funkciją čia galima apibūdinti kaip antrosios instancijos įstatymų leidimą (arba konstitucijos keitimas ir papildymas). Apeliacinis šio įstatymų leidžiamojo referendumo pobūdis yra klasikinis: jisai veikia tiktai apeliaciniu skundu ir, žinoma, tiktai esant pirmosios instancijos sprendimui (Seimui atmetus projektą); jis niekuomet iš

karto nepavaduoja pamatinio pirmosios instancijos leidėjo (Seimo), kol tasai nėra savo darbo atlikęs (išžiūrėjęs ir atmetęs projektą).

Tiesioginio įstatymų leidžiamojo referendumo, kuris galėtų veikti aplenkdamas Seimą, — konstitucija įstatymų leidime ir konstitucijos keitime ir papildyme visiškai nenumato.

Iš viso, ką apie įstatymų leidžiamąjį referendumą 1928 m. konstitucijoje jau esame pasakę, mes matome, kad visais šiais atsitikimais, kuriais jis yra numatytas šios konstitucijos 104 ir 105 §, referendumas yra **fakultatyvinis**; tai reiškia, kad jokiame atsitikime jis nevyksta *ipso jure*, vadinasi, nėra būtinas (privalomas referendumas); ar jis bus daromas, ar ne — tatai pareina nuo tam tikros sąlygos, kurią sudaro tam tikras konstitucijoje numatytas pareikalavimas. Šis pareikalavimas — tai tam tikras protestas (apeliacinis veto).

Visais atsitikimais — kiek tai liečia tiek konstitucijos pakeitimus ar papildymus, tiek paprastuosius įstatymus ir tiek Seimo priimtuosius, tiek jo atmestuosius projektus — šį protestą (apeliacinį veto), paveikiantį referendumą, gali pareikšti arba Respublikos Prezidentas (Vyriausybė), arba 50 000 piliečių-rinkikų (mūsų išžiūrėtas liaudies veto). Tiesa, kiek tai liečia konstitucijos pakeitimus ir papildymus, konstitucija kaip protesto pareiškėją mini greta 50 000 piliečių — **Respublikos Prezidentą** (104 § 2 abzacas), o kiek tai liečia paprastuosius įstatymus — mini **Vyriausybę** (105 §). Tačiau šis vienu atžvilgiu Respublikos Prezidento, o kitu — Vyriausybės paminėjimas, rodos, nesudaro esminio skirtumo, nes:

a. kadangi konstitucijos 57 § šis Respublikos Prezidento protesto aktas yra reikalingas kontrasignacijos, tai tuo pačiu jame dalyvauja ir Ministerių Kabinetas, ir

b. kadangi Konstitucijos 42 § Vyriausybę sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministerių Kabinetas, tai kai kalbama apie „Vyriausybės" protestą, tai tuo pačiu turimas galvoje abiejų Vyriausybės veiksnių dalyvavimas šiame proteste. Vadinasi, abiem atsitikimais („Respublikos Prezidentas" — „Vyriausybė") apeliacinis protestas (Seimo priimto įstatymo arba konstitucijos pakeitimo ar papildymo ar Seimo atmesto atitinkamo projekto referendumui perdavimas) turėtų būti padarytas Respublikos Prezidento aktu; galima būtų numatyti daugiausia tiktai tą skirtumą, kad vienu atžvilgiu, kur konstitucija mini Res-

publikos Prezidentą (104 § 2 abzacas), užtektų Prezidento akto su atitinkamo ministro (aš manyčiau, tiktai paties premjero) kontrasignacija (kuri vis dėlto angažuoja viso Ministerių Kabineto atsakingumą), o antruoju atžvilgiu, kur konstitucija mini vyriausybę (105 §), gal reikėtų Respublikos Prezidento aktą pagrįsti Ministerių Kabineto nutarimu ar pasiūlymu. Tačiau praktiškos reikšmės šis procedūros skirtumas neturėtų, o tam tikra prasme jisai net būtų nelogingas, nes tada pasirodytų, kad paprastam įstatymui užprotestuoti procedūra būtų sudėtingesnė ir reikalinga didesnio formalumo negu kad konstitucijos pakeitimui ar papildymui, kuris nelanksčios konstitucijos režime sudaro svarbesnį aktą, iš viso reikalingą didesnių formos garantijų. Tad galimas daiktas, kad paminėjimas vienoje vietoje Respublikos Prezidento, o kitoje — Vyriausybės iš viso nesudaro tikslaus konstitucijos autorių minties išdėstymo ir sudaro tiktai atsitiktinį redakcijos netikslumo padarinį, nes ir iš viso šios konstitucijos 105 §, kaip toliau paaiškinsime, tiek vietos, tiek redakcijos atžvilgiu yra kažkaip netiksliai konstitucijoje suformuluotas, lyg kad jo atsiradimas tikrai būtų atsitiktinis.

Čia tenka dar pastebėti, kad jeigu iš viso įstatyminis referendumas 1928 m. konstitucijoje (josios 104 ir 105 §) yra daug platesnis, negu kad jis buvo numatytas 1922 m. konstitucijoje (josios 103 §), tai vis dėlto vienu atžvilgiu jis tapo susiaurintas. Būtent 1922 m. konstitucijoje pareikšti veto (apeliacinį protestą) prieš Seimo priimtąjį konstitucijos pakeitimą ir papildymą galėjo **a.** Respublikos Prezidentas, **b.** 50 000 piliečių-rinkikų (liaudies veto) ir **c. 1/4 dalis visų atstovų, sudarančių Seimą.** Kitaip sakant, šiuo apeliaciniu veto disponavo ir kvalifikuota Seimo mažuma, sudaranti ne mažiau kaip ketvirtą dalį viso Seimo sąstato; ši kvalifikuota mažuma — tai iš tikrųjų Seimo opozicija, nes savaime aišku, kad beveik visuomet šiuo veto pasinaudos ir Seimo kvalifikuotos daugumos priimtą konstitucijos pakeitimą ar papildymą perduoti referendumui pareikalaus kaip tik tie Seimo nariai (jų grupės, frakcijos), kurie Seime balsavo prieš šį pakeitimą ar papildymą (šio papildymo ar pakeitimo šalininkai, kurie už jį balsavo, bus patenkinti ir nebus linkę reikalauti referendumo). Dabar 1928 m. konstitucijoje, iš viso išplėtusioje referendumo veikimo sritį, šito konkretaus galimumo paveikti referendumą jau nėra: opozicijai Seime neleista tiesiog santykiauti su tauta ir apeliuoti

į ją prieš Seimo daugumą. Tatai, be abejo, seka iš bendrojo 1928 m. konstitucijos leidėjo neigiamojo nusistatymo politinių partijų įsigalėjimui. Opozicijai apeliacinio veto pavedimas stiprino partijų rungtynes ir galėtų varžyti Seimo daugumą, neleisdamas jai galutinai įsigalėti; tai galėtų būti **sui generis** politinis veiksnys, gaivinantis pralaimėjusias rinkimus partijas, į kurių rankas tapo pateiktas valdančios daugumos kontrolės įrankis. 1928 m. konstitucijoje šis įrankis panaikintas.

28. Referendumui dėstyti vietos konstitucijoje pasirinkimo netikslumai

Čia, kalbant apie referendumo praplėtimą 1928 m. konstitucijoje, tenka nurodyti į keistą redakcinį šio praplėtimo sutvarkymą. Mes jau nurodėme į nelogingą įstatymų leidžiamajai liaudies iniciatyvai vietos paskyrimą tiek 1922 m., tiek 1928 m. konstitucijoje. Mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 236 puslapyje buvau nurodęs, kad šiai iniciatyvai netinkamas vietos paskyrimas „piliečių teisių" skyriuje įvyko ypatingai todėl, kad konstitucijoje, nesant tam tikrų funkcionalių skyrių (ypač šiuo atžvilgiu įstatymų leidimo skyriaus), nerasta šiai institucijai tikros tinkamos vietos. 1928 m. konstitucijoje įstatymų leidžiamoji liaudies iniciatyva liko toje pačioje vietoje („Piliečių teisių" skyriuje), nes ir šioje konstitucijoje atitinkamo funkcionalinio skyriaus, būtent skyriaus apie įstatymų leidimą, į kurį ši iniciatyva būtų logingai patekusi, nėra. Nesant šitokio funkcionalinio skyriaus, tas pats sunkumas, kuris buvo kilęs dėl įstatymų leidžiamosios liaudies iniciatyvos redaguojant 1922 m. konstituciją, turėjo redaguojant 1928 m. konstituciją kilti ir dėl naujai įvedamo įstatymų leidžiamojo referendumo, kai jam teko ieškoti vietos konstitucijoje.

Neradę šiai institucijai tinkamos ir logingos vietos klasifikacinėje konstitucijos sistemoje, konstitucijos redaktoriai ją įrašė į... **„Įvedamuosius nuostatus"**, sudarančius paskutinį (XV) konstitucijos skyrių (106 §).

„Įvedamieji" ar pereinamieji nuostatai sudaro tą konstitucijos dalį, kurioje įdedami arba tokie nuostatai, kurie yra laikino pobūdžio ir skiriami naujos konstitucijos įgyvendinimui, arba tam tikri rezervai, kaip kad čia šios konstitucijos įsigalėjimo bei jos patikrinimo tautos atsi-

klausimu problema ir senųjų, iki šios konstitucijos išleidimo veikusių įstatymų galiojimo problema. Kodėl čia tapo įrašytas ir šis įstatymų leidžiamasis referendumas, kuris turėjo sudaryti pastovų konstitucinį įstatymų leidžiamosios procedūros elementą, neturintį jokio pereinamojo pobūdžio ir neturintį nieko bendro su konstitucijos įvedimu,— tatai iš esmės visiškai nesuprantama. Aišku, kad tai tapo padaryta tiktai todėl, kad šiam nuostatui jokiame skyriuje vietos nesurasta. Tai yra redakcinės sistemos trūkumo padarinys. Nerasta tinkamos vietos kitur, tad įkišta į šį neaiškų skyrių. Pasielgta lygiai taip pat, kaip ir 1922 m. su liaudies iniciatyva.

Tačiau atrodo, jog vis dėlto būtų logingiau, kad šie du pusiau tiesioginio demokratinio valdymo nuostatai įstatymų leidimo procedūroje, apimą liaudies iniciatyvą ir liaudies veto su referendumu, jeigu jau jiems nėra tinkamos vietos konstitucijos sistemoje, būtų bent drauge kur nors įdėti; čia gi liaudies iniciatyva dėl sistemos trūkumo pateko į **„piliečių teisių"** skyrių, o referendumas su liaudies veto — į **„Įvedamųjų nuostatų"** skyrių. Grynas atsitiktinumas, jokios logikos.

Panašų trūkumą turi ir 105 § 2 abzacas, kuris sako, kad konstitucijai keisti referendumo būdą ir tvarką nustato įstatymas. 1922 m. konstitucijoje šio referendumo „būdą ir tvarką" nustatė pati konstitucija tame pačiame §, kuriame ji ir patį referendumą nustatė (1922 m. konstitucijos 103 §, įdėtame **„Konstitucijos keitimo ir papildymo"** skyriuje). Atrodo, kad jeigu dabar konstitucijos leidėjas rado reikalinga dekonstitucionalizuoti šio referendumo „būdą ir tvarką" ir *expressis verbis* pareikšti, kad tatai pavedame paprastam įstatymui (nors to ir nepabrėžus — vis tiek tatai pareitų nuo paprasto įstatymo, kuris iš viso gali normuoti visa tai, kas nėra konstitucijos normuojama), tai patogiausia vieta tatai pareikšti būtų kaip tik ten, kur apie patį šį referendumą kalbama; tatai būtų galima padaryti arba tame pačiame pamatiniame nuostate, pažymėjus šalutiniame sakiny, kad čia kalbamo referendumo „būdą ir tvarką" nustato įstatymas, arba atskiru abzacu, arba pagaliau atskiru §, tačiau visais atsitikimais tame pačiame konstitucijos skyriuje, kuriame pats šis referendumas paminėtas. Nesuprantama, kodėl **„Konstitucijos keitimo ir papildymo"** skyriuje, kalbant apie fakultatyvinį referendumą, taikomą šiam keitimui ar papildymui, rezervas, liečiąs šio referendumo „bū-

do ir tvarkos" pavedimą paprastam įstatymui, staiga perkeliamas į „**Įvedamųjų nuostatų**" skyrių ir ten šis nuostatas redaguojamas tame pačiame §, kuriame kalbama apie kitokį referendumą, būtent apie referendumą, taikomą jau ne konstitucijos keitimui ar papildymui, bet paprastų įstatymų leidimui.

Dėl šio redakcinio netikslumo mes gauname kažkokią nelogingą 105 § („**Įvedamųjų nuostatų**" skyriuje) konstrukciją. Pirmasis šio § abzacas pavestas įstatymų leidžiamajam referendumui, o antras abzacas, nesakydamas dėl šio pirmame abzace minimo referendumo „būdo ir tvarkos", kalba apie konstitucijai keisti referendumo, normuojamo kitame skyriuje, „būdą ir tvarką". Jeigu jau pavedimas įstatymui ano referendumo čia paminėtas, tai bent turėjo būti drauge paminėta tas pats ir dėl čia normuojamo referendumo, nes galų gale ir dėl šito referendumo jo „būdą ir tvarką" tegalės nustatyti tiktai įstatymas, kadangi pati konstitucija jo nenustato. Nepaminėjus vieno, kaip tik tame pačiame § normuojamo referendumo „būdo ir tvarkos" problemos ir paminėjus antrojo, kitur normuojamo, referendumo „būdo ir tvarkos" problemą, susidaro spragos įspūdis, lyg kad šio pirmojo referendumo „būdas ir tvarka" iš viso neturėtų būti nustatyta arba turėtų būti kažin kaip kitaip, negu kad įstatymo, nustatoma. Žinoma, tai yra tiktai redakcijos netikslumai, kurie tačiau visuomet konstitucijos aiškumui kenkia ir supainioja jos nuostatų interpretaciją, tad yra vengtini.

29. „Tautos atsiklausimas" 1928 m. konstitucijos terminologijoje tolygus „referendumui" („plebiscitui")

Pagaliau du paskutiniai referendumo atsitikimai, numatyti 1928 m. konstitucijoje (4 ir 104 §), taikomi:

a. valstybinės teritorijos sienų keitimui, mažinant jos plotą, ir

b. šios konstitucijos „patikrinimui" (jos sankcijos arba konstitucinio pasiūlymo akceptavimas).

Mes jau esame juos išžiūrėję. Mes pridursime tiktai tai, kad bet kuriam abejojimui pašalinti, kad čia būtent turėta galvoje ne kas kita, kaip taip pat referendumas (eventuališkai plebiscitas, kuris tiktai niuansiškai, bet

ne iš esmės, nuo referendumo skiriasi), tenka nurodyti į konstitucinę terminologiją. Abiem šiais atsitikimais — tiek 4, tiek 106 § — sakoma, kad atitinkamas aktas (teritorijos ploto sumažinimas, konstitucijos patikrinimas) daromas **„tautos atsiklausimo keliu"**. Nors čia nesakoma, kad tai duodama „tautai spręsti", kaip kad yra pasakyta 104 ir 105 §, kurie liečia referendumą konstitucijai keisti ir papildyti arba paprastiems įstatymams leisti; tačiau ir šiuose dviejuose § (104 ir 105) numatomas „tautos sprendimas" kvalifikuojamas tuo pačiu „atsiklausimo" terminu (105 § 1 ir 2 abzacai). Tad visuose keturiuose § (4, 104, 105 ir 106 §) mes užtinkame tą pačią pamatinę terminologiją („tautos atsiklausimas"). Iš to aiškėja, kad visur čia mes turime tą pačią referendumo (plebiscito) instituciją.

30. Pusiau tiesioginio demokratinio valdymo institucijų neveiklumas abiejose — 1922 m. ir 1928 m. — konstitucijose

Iš aukščiau išdėstyto matome, kad pusiau tiesioginio demokratinio valdymo institucijos, kurios abiejose (1922 m. ir 1928 m.) konstitucijose yra tos pačios, būtent priklauso šveicariškai šio valdymo formai, 1928 m. konstitucijoje yra žymiai išplėstos. Tačiau tenka pastebėti, kad, abiem šioms konstitucijoms veikiant, šios institucijos niekuomet nebuvo pritaikytos ir jokio praktiško vaidmens nevaidino. Jos liko tiktai kaip konstitucijos dekoracija, ir net nebuvo pamėginta sukonstruoti jų funkcionalinį mechanizmą. Tad jos ne tiktai niekuomet neveikė, bet ir neturėjo galimumo veikti.

Dar referendumo atžvilgiu galima pasakyti, kad neparuošimas iš anksto referendumo vykdymo įstatymo gali ir nesukliudyti šiai institucijai veikti, nes referendumas niekuomet neįvyksta spontaniškai; jisai įvyksta tiktai pasireiškus tam tikroms sąlygoms, tad, joms pasireiškus ir atsiradus reikalui padaryti referendumą, dar galima atitinkamą įstatymą išleisti; tatai, žinoma, nebūtų labai tvarkinga, tačiau vis dėlto nepadarytų referendumo iš viso neįmanomo.

Tačiau kitaip tatai yra liaudies iniciatyvoje ir liaudies veto. Abi šios institucijos numato kaip tik sponta-

nišką tam tikro piliečių-rinkikų skaičiaus aktą, iniciatyviškai kylantį iš pačios teisinės tautos. Jeigu nėra įstatymo, tiksliai nustatančio, kuriuo būtent būdu ši iniciatyva (veto) turi teisiškai pasireikšti, tai ji iš viso pasireikšti negali. Nes aišku, kad ši iniciatyva ir veto sudaro **teisinį**, o ne kokį gaivališką aktą, kuris galėtų pasireikšti bet kaip, kažkokiu triukšmu, kažkokiu susirinkusių 50 000 piliečių riksmu, demonstracine eisena su plakatais ar kuriuo panašiu chaotišku būdu.

Iniciatyvos ar veto aktą turi pareikšti 50 000 piliečių-rinkikų; reikia, kad kuriuo nors būdu būtų galima patikrinti ir konstatuoti, kad akte individuališkai dalyvavo būtent ne mažiau kaip 50 000 ir būtent kad jie visi ir kiekvienas turi teisinių piliečio-rinkiko kvalifikacijų. Aišku, neužtenka, kad kas nors pristatytų (kam, kuriam valdžios organui) tam tikrą aktą su 50 000 parašų. Turi būti kokia nors parašų rinkimo tvarka ir yra būtina, kad dedant parašus būtų (pvz., notarų ar savivaldybės organų ar policijos) patikrinamos pasirašiusiųjų asmenybės bei kvalifikacijos ir būtent tokiu būdu, kad negalėtų būti tų pačių piliečių pakartotas parašas. To nesant, liaudies iniciatyva ir liaudies veto iš viso neegzistuoja arba yra negyva raidė (*„lettre morte"*), kuri niekuomet negali veikti.

Šitaip buvo veikiant tiek 1922 m., tiek 1928 m. konstitucijai: niekuomet nebuvo išleistas įstatymas, tvarkąs liaudies iniciatyvą ir liaudies veto; tad per visą ilgą šių dviejų konstitucijų veikimo laikotarpį nuo 1922 iki 1938 metų demokratinis pusiau tiesioginis valdymas, kad ir numatytas konstitucijoje, o nuo 1928 m. išplėstas, konstitucinėje praktikoje niekuomet nėra pasireiškęs ir iš viso pasireikšti negalėjo (81).

Faktiškai tatai buvo tiktai tam tikra konstitucinė dekoracija, kuri tarnavo tiktai konstitucinės konstrukcijos stiliui apibūdinti ir galėjo tiktai šios konstrukcijos idėją, bet ne funkciją reikšti ir tuo pačiu galėjo tiktai netiesiogiškai, reikalui esant, reaguoti į konstitucijos linkmės interpretaciją.

Tačiau iš šio teisinio pusiau tiesioginio demokratinio valdymo institucijų neaprūpinimo tam tikrais įstatyminiais nuostatais negalima daryti priekaišto pačiai konstitucijai. Tai buvo konstitucinio įstatymų leidėjo apsileidimas.

31. Dvi tautos atstovybės 1928 m. konstitucijoje: a. Seimas ir b. Ypatingųjų Tautos Atstovų kolegija

Su rezervu dėl aukščiau išžiūrėto pusiau tiesioginio demokratinio valdymo, kuriame pasireiškia betarpiška pačios teisinės tautos intervencija, politinė galia 1928 m. konstitucijoje yra atstovaujama Seimo ir Vyriausybės, pastaroji gi (Vyriausybė) susideda iš Respublikos Prezidento ir Ministerių Kabineto. Tatai buvo ir 1922 m. konstitucijoje; tačiau tų veiksnių tiek konstrukcija, tiek funkcionalinis santykis naujoje konstitucijoje jau yra žymiai skirtingas.

1922 m. konstitucijoje šių organų struktūra bendrais bruožais buvo tokia, kad tiktai Seimas vienas buvo kilęs iš teisinės tautos ir jo vieno buvo monopolizuojamas Tautos Atstovybės vardas. Vyriausybė Respublikos Prezidento asmeny buvo kilusi iš Seimo, kuris Prezidentą rinko ir galėjo šalinti („atstatyti"); antras gi Vyriausybės veiksnys — Ministerių Kabinetas — buvo surištas su Seimu griežtu vienšališko Seimo pasitikėjimo reikalavimu.

1928 m. konstitucija iš esmės keičia šią konstrukciją. Tiek Seimą, tiek Vyriausybę ji suriša tiesiog su teisine tauta ir tuo pačiu atpalaiduoja Vyriausybės kilmę nuo Seimo. Ji steigia dvi paralelias Tautos atstovybes:

a. jų vieną sudaro Seimas (24 § 1 abzacas „Seimą sudaro tautos atstovai").

b. antrą, skiriamą Respublikos Prezidento rinkimų funkcijai, sudaro t. vad. „ypatingieji tautos atstovai" (iš 43 §):

„Respublikos Prezidentas renkamas ypatingų Tautos atstovų..."

Šios dvi skirtingos tautos atstovavimo kolegijos jokio kontakto tarp savęs neturi: viena yra tam tikras funkcionalinis įsteigtosios valdžios organas, antra jokios tam tikros funkcijos neturi, išskyrus Prezidento išrinkimą; ji yra sudaroma tiktai tam vienam tikslui.

32. Seimo konstrukcija: rinkimai ir amžiaus cenzas

Seimas, kaip kad ir iki tol buvo, yra unitarinis (vieneri rūmai). Jisai taip pat renkamas visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu proporcine rinkimų sistema

(1928 m. konstitucijos 25 § 1 abzacas ir 1922 m. konstitucijos 22 § 1 sakinys). Taip pat rinkimų tvarką (1928 m. konstitucijoje pridėta ir „būdą") ir atstovų skaičių nustatyti pavedama įstatymui (1928 m. konstitucijos 24 § 2 abz. ir 25 § 2 abz. ir 1922 m. konstitucijos 23 § 2 sakinys). Štai atitinkamų 1928 m. konstitucijos § tekstai:

24 §:

„Seimą sudaro tautos atstovai.

Atstovų skaičių nustato įstatymas".

25 § (žr. 307 psl.)

1928 m. konstitucija, palikusi visuotinį balsavimą renkant Seimą, pakėlė aktyvų ir pasyvų rinkiminį amžiaus cenzą. Tatai nustato jos 26 § (žr. 307 psl.).

1922 m. konstitucijoje rinkiminis aktyvus amžiaus cenzas renkant Seimą buvo 21 metai, pasyvus — 24 metai (1922 m. konstitucijos 24 §).

Amžiaus cenzas ir jo pakėlimas iš viso jokiems demokratiniams principams nėra priešingas, tačiau, be abejo, jisai turi politinius padarinius; būtent tatai patarnauja konservatyviam veiksniui ir *caeteris paribus* stiprina jį valdžioje: vyresniojo amžiaus žmonės yra labiau nusistoję ir, kaip bendra taisyklė mažiau linkę įsileisti į politinius eksperimentus ir turės daugiau kriticizmo ir mažiau idealistinio entuziazmo įvairiems šūkiams. Nors amžiaus cenzo pakėlimas čia nėra labai žymus, vis dėlto trejų jauniausių amžiaus metų (21—23 metų amžiaus) pašalinimas iš rinkikų kolegijos šia prasme turi reikšmės. Visuomet radikališkiausia politinio reformizmo srovė remiasi kaip tik jauniausiu elementu ir jame ieško pritarimo; ji gali būti „dešinioji" ar „kairioji" — tatai vis tiek, bet jeigu tik ji griežtai pakeičia iki tol viešpatavusią politinę liniją ir, nutraukdama evoliucijos kontinuitetą, veržiasi į neįprastus drąsius eksperimentus, tai ji turi remtis jaunaisiais. Atvirkščiai gi, tradicionalistiniai konservatyviniai veiksniai, kurie nori remtis tuo, kas yra pastovu ir sukietėję, dažniausiai nepasitiki jauniausiaisiais. Šia prasme rinkiminio politinio amžiaus cenzo pakėlimas yra tipiškas.

33. Seimo kadencija

1928 m. konstitucija nustato Seimui ilgesnę kadenciją:

27 §:

„S e i m a s r e n k a m a s p e n k e r i e m s m e t a m s". 1928 m. konstitucijoje Seimo kadencija buvo 3 metų (1922 m. konstitucijos 25 § 1 abzacas). Kaip žinoma, ilgesnė kadencija labiau atpalaiduoja atstovus nuo rinkikų, kitaip sakant, Seimą nuo teisinės tautos. Tad galėtų atrodyti, kad kadencijos prailginimas didinąs Seimo galią, nes ilgesnės kadencijos Seimas galėsiąs drąsiau veikti, mažiau nervintis dėl būsimų rinkimų, vadinasi, dėl savo narių mandatų, ramiai, nekliudomai vadovautis savo nusistatymu ir nepasiduoti rinkikų nusistatymui. Reprezentacinis autonominis mandato pobūdis nusvertų imperatyvinį jo pobūdį.

Be abejo, 1922 m. konstitucijos režime, kuriame antroji politinė valdžios galia — valdomoji galia (vyriausybė) priklausė nuo Seimo ir buvo jam subordinuota, toks Seimo kadencijos pratęsimas būtų žymiai paveikęs Seimo galios sustiprinimą. Tačiau 1928 m. konstitucijoje iš tikrųjų tatai turėjo kitokius padarinius. Čia vyriausybė jau ne tiktai nebuvo galingo Seimo agentūra, bet buvo jojo konkurentė, netgi, kaip tatai mums dar paaiškės, Seimo atžvilgiu ryškiai pirmavo.

Režime, kuriame tiek Seimas, tiek vyriausybė (bent savo viršūnės asmeny) kiekvienas buvo paraleliškai kilęs iš tautos, trumpesnė Seimo kadencija, labiau jį surišanti su tauta, demokratinėje atmosferoje būtų pakėlusi Seimo autoritetą ir suteikusi jam didesnio atsparumo prieš Vyriausybę. Seimas būtų buvęs ryškesniu tautos nusistatymo reiškėju, jojo kontaktas su teisine tauta būtų buvęs gyvesnis ir tatai savaime būtų psichologinis veiksnys, varžąs jo atžvilgiu vyriausybę ir sulaikąs jos hegemoniją. Ilgesnė Seimo kadencija, atpalaiduodama Seimą nuo tautos, izoliuodama jį tautos atžvilgiu, turėjo sumažinti jo demokratinį autoritetą ir palengvinti vyriausybei naudotis tomis priemonėmis, kuriomis buvo pagrįstas jos hegemonijos mechanizmas.

1922 m. konstitucijos nuostatas (25 § 2 abzacas), kuris, esant tam tikroms aplinkybėms (karas, karo padėties paskelbimas didesnėje negu pusė teritorijos daly), leido Seimo patvirtintu Respublikos Prezidento aktu *ad hoc* pratęsti Seimo kadencijos laiką, 1928 m. konstitucijoje išnyko. Labai didelės reikšmės tatai neturi, nors ir rodo, kad ši konstitucija iš viso nelaiko Seimo tokiu svarbiu Valstybės valdžios organu, be kurio, pasireiškus kurioms nors nepaprastoms aplinkybėms, nebūtų galima apsieiti

Valstybėje, jeigu jo kadencija turėtų tuo laiku pasibaigti. Tatai atitinka bendrą šios konstitucijos palinkimą labiau vertinti Vyriausybę, negu kad Seimą: nepaprastos aplinkybės esančios reikalingos Vyriausybės budėjimo, tačiau nebūtinai Seimo; Vyriausybė esanti nuolatinis bendras valdžios veiksnys. Seimas labiau esąs tam tikrų, nebūtinai nuolatinių, funkcijų veiksnys. Tai yra loginga šios konstitucinės struktūros išvada.

34. Tarpkadencinės spragos Seimo būklėje

Labai įdomus ir charakteringas yra liečiąs Seimą 1928 m. konstitucijos 28 §, susidedąs iš penkių abzacų, kurių kiekvienas yra reikšmingas ir žymiai reformuoja atitinkamus 1922 m. konstitucijos nuostatus, liečiančius Seimą.

Štai šio 28 § tekstas:

„Išėjus laikui, kuriam Seimas buvo rinktas, arba jį paleidus, naujojo Seimo rinkimai turi įvykti ne vėliau kaip per šešis mėnesius. Naujojo Seimo rinkimų dieną skelbia Respublikos Prezidentas.

Šis pusės metų laikotarpis netaikomas pirmajam Seimui rinkti.

Seimas susirenka kasmet dviem paprastom sesijom; pirmąjį antradienį vasario mėnesio ir pirmąjį antradienį rugsėjo mėnesio.

Pirmąjį paprastosios Seimo sesijos posėdį atidaro Respublikos Prezidentas pats arba per Ministerį Pirmininką.

Paprastoji sesija trunka ne ilgiau kaip tris mėnesius".

Kaip buvau aiškinęs (žr. **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 270—274 psl.), Seimo įsigalėjimas veiklaus valdymo srity paveikia Seimo nuolatinumą ir vienu to nuolatinumo reiškiniu yra tai, kad naikinamos tarpkadencinės spragos Seimo veikime. Jeigu visa valdžia koncentruojasi Seime, jeigu jisai laikomas valstybės imperiumo šeimininku, tai svarbu, kad jis būtų visuomet gyvas, pajėgiąs veikti. Todėl 1922 m. konstitucija, kurios seimokratiniai palinkimai buvo labai ryškūs, reikalavo,

kad naujojo Seimo rinkimai būtų įvykę prieš pasibaigus senajai Seimo kadencijai; tokiu būdu, senajai kadencijai pasibaigus, naujosios kadencijos Seimas jau yra išrinktas ir gali veikti; spragos tarp kadencijų nėra. Vienintelė išimtis buvo susijusi su Seimo paleidimu; tada, žinoma, spraga tarp senosios, paleidimu nutrauktos kadencijos, ir naujosios, beprasidedančios nuo naujų rinkimų, buvo savaime neišvengiama; ši vienintelė spraga buvo sumažinta iki 60 dienų, vadinasi, dviejų mėnesių (1922 m. konstitucijos 52 § 3 abzacas). Dabar Seimo nuolatinumas 1928 m. konstitucijai iš viso nerūpi; Valstybės valdžia Vyriausybės asmeny gali veikti ir be jo. Todėl 1928 m. konstitucijos 28 § 1 abzacas nebereikalauja, kad nauji Seimo rinkimai įvyktų prieš pasibaigus senajai kadencijai; atvirkščiai, tie rinkimai turi įvykti kaip tik jau pasibaigus senajai kadencijai, vadinasi, **pasireiškus tarpkadencinei spragai.**

Tiek kadencijai savaime pasibaigus, tiek ją nutraukus Seimo paleidimu, nauji rinkimai, nuo kurių prasidės naujoji kadencija, turės įvykti 6 mėnesių laikotarpy. Vadinasi, tarpkadencinė spraga, kai Seimo visiškai nėra, čia jau **visuomet,** kadencijai pasibaigus, yra ir visais atsitikimais ji gali trukti iki 6 mėnesių. Šių 6 mėnesių ribose rinkimų dieną nustato Vyriausybė (skelbiama Respublikos Prezidento aktu), kuri tuo pačiu disponuoja šia spraga, galėdama ją arba išlaikyti visam 6 mėnesių laikotarpiui (žinoma, ne ilgiau), arba sutrumpinti.

Šioje konstitucijoje ši tarpkadencinės Seimo spragos institucija turi ypatingos reikšmės, atsižvelgiant į labai ryškų ir griežtą vyriausybės galios sustiprinimą kaip tik šios spragos metu, apie ką mes dar žemiau kalbėsime (šios konstitucijos 53 § 2 abzacas).

35. Pereinamasis nuostatas pirmajam Seimui rinkti

Labai įdomus yra ir kitas iš eilės to paties 28 § abzacas (2 abzacas), kuris sako, kad šis 6 mėnesių terminas tarpkadencinei Seimo spragai netaikomas „pirmajam Seimui rinkti", vadinasi, tam Seimui, kuris turės būti išrinktas pirmą kartą veikiant šiai konstitucijai. Šitas nuostatas yra lyg pereinamasis, nes, kada nors pirmą kartą šiems rinkimams įvykus, jisai jau netenka galios, kadangi jo

veikimas yra skiriamas tiktai tam vienam epizodui. Tačiau šis pereinamasis nuostatas buvo šioje konstitucijoje labai svarbus; Vyriausybė juo kaip tik pasinaudojo, ir jis suvaidino svarbų vaidmenį. Jis buvo tiesioginio perversminio vyriausybės ir pačios konstitucijos pobūdžio padarinys, skiriamas kaip tik tam, kad perversminiai elementai įsitvirtintų valdžioje, nekliudomi tų, kurie galėtų pasireikšti iš demokratinių Seimo rinkimų. O kadangi perversmas buvo įvykdytas kaip tik prieš Seimo galią, tai Seimu ir nebuvo pasitikėta ir buvo rasta nepaprasta konstitucinė formulė, kuri leistų veikti šiai konstitucijai, neveikiant vienam konstitucinės valdžios veiksniui, kad ir numatytam pačioje konstitucijoje.

Einant šiuo nuostatu ir būtent žodiniu jo aiškinimu šios konstitucijos veikimo pradžioje, kol dar nė vieno karto Seimas nėra buvęs išrinktas, galima jo nerinkti ir tuo pagrindu Vyriausybei naudotis visais konstitucijoje numatytais nepaprastais jos galios sustiprinimais ne tiktai per 6 mėnesius, bet ir per 6-is ir 60-tį metų ir dar ilgiau, žodžiu, be jokio termino, arba iš tikrųjų — amžinai, kol ši konstitucija veiks. Žinoma, toks žodinis šio nuostato aiškinimas būtų kiek dirbtinis ir iškreipiantis konstitucijos leidėjo mintį, nes nesunku suprasti, kad konstitucijos leidėjui rūpėjo ne tam tikras kablelis, kuris leistų iš viso išmesti Seimą iš jos pačios nustatytos konstitucinės valdžios organizacijos, bet rūpėjo tai, kad konstitucijos veikimo **pradžioje** Vyriausybė būtų paliuosuota nuo griežto 6 mėnesių termino Seimui išrinkti ir nevaržoma galėtų sulaukti kiek patogesnio momento visiškai konstitucinei organizacijai įgyvendinti. Tačiau jei mintis ir buvo tokia, tai vis dėlto forma nedavė jokio galimumo konstatuoti, kada gi pagaliau vyriausybė turės skelbti Seimo rinkimus.

Dėlei šio nuostato Lietuvos teisininkų ir politikų tarpe buvo nusistojusi interpretacinė tezė, jog šis Seimo rinkimų paskelbimo diskrecinis be jokio termino laikotarpis esąs aprėžtas šios konstitucijos provizoriškumu: esą kol ji veikia provizoriniu titulu, dar nebūdama tautos „patikrinta", tol Seimas galįs būti nerenkamas, tačiau esą jeigu ji jau būtų tautos patikrinta ir akceptuota, tai tada Vyriausybė nebegalėtų vilkinti Seimo išrinkimo, nes tauta, akceptuodama šią konstituciją, būtų jai pritarusi *en bloc*, vadinasi, būtų sankcionavusi tokią konstitucinę valdžios organizaciją, kurioje Seimas kaip tik yra. O kadan-

gi konstitucijos „patikrinimas tautos atsiklausimo keliu" turi įvykti per dešimtį metų, kitaip sakant, iki 1938 m. gegužės mėn., tai ir Seimo rinkimų neskelbti Vyriausybė galinti tiktai per tuos 10 metų.

Mano supratimu, ši interpretacinė tezė tvirtų pagrindų neturėjo, nes jeigu konstitucija turėjo būti tautos patikrinta *en bloc*, tai „patikrinimas" ir eventualus tautos pritarimas būtų apėmęs visą konstituciją su visais jos nuostatais, tad ir su šiuo 28 § 2 abzaco nuostatu, kuris tokiu būdu neturėtų būti laikomas savaime sugriautas šio patikrinimo procedūros.

Šiuo 28 § 2 abzaco nuostatu Vyriausybė iš tikrųjų buvo pasinaudojusi ir „pirmojo Seimo rinkimų" neskelbė per aštuonerius metus, nuo 1928 m. iki 1936 m., visą tą laiką naudodamasi tąja nepaprasta galia, kurią ši konstitucija vyriausybei paveda tarpkadencinių Seimo spragų metu. Ir tiktai tada, kai 1926—1927 m. perversmų padariniai tvirtai nusistojo valstybėje ir kada vyriausybė galutinai nusistatė dėl Seimo rinkimų principų, 1936 m. ji paskelbė naująjį Seimo rinkimų įstatymą ir Seimas buvo išrinktas.

36. Seimo sesijos

28 § 3 ir 5 abzacai organizuoja Seimą, kaip t. vad. „sesinį", vadinasi, tokį, kuris pats savo sesijomis nedisponuoja. 1922 m. konstitucija buvo nustačiusi ne „sesinį", bet „nuolatinį" Seimą, kuris pats savo sesijomis disponuoja (žr. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 271—274 psl.). Tatai atitiko galingąjį 1922 m. konstitucijos Seimą. Dabar konstitucija, nebelaikydama Seimo *quasi* suvereniniu valstybės ir jos valdžios šeimininku ir nenorėdama kelti jo galios ir autoriteto, pavertė jį „sesiniu", kurio eilines (paprastąsias) sesijas iš anksto sutvarko pati konstitucija. Paprastų sesijų nustatomos dvi: pavasario ir rudens sesija; kiekvienos jųjų pradžia nustatoma *ipso jure:* vasario mėnesio pirmąjį antradienį ir rugsėjo mėnesio pirmąjį antradienį. Šioms sesijoms nustatoma ir konstitucinė riba: jos negali trukti ilgiau negu kad tris mėnesius.

Naujas yra taip pat 28 § 4 abzaco nuostatas, kuris paveda vyriausybei („Respublikos Prezidentas pats arba per Ministerį Pirmininką") atidaryti pirmąjį Seimo posėdį kiekvienoje paprastoje Seimo sesijoje. To pirma nebuvo.

Tatai liečia paprastąsias Seimo sesijas; konstitucija sutvarko ir nepaprastąsias. Šiam reikalui pavedamas 1928 m. konstitucijos 36 §:

„Nepaprastą Seimo sesiją šaukia Respublikos Prezidentas arba savo paties valia, arba 3/5 (trimis penktadaliais) visų Seimo narių rašytu pareiškimu, nurodžius, kuriems reikalams ji šauktina".

Einant 1922 m. konstitucija, visokius Seimo posėdžius ir sesijas šaukdavo Seimo Pirmininkas, nors kartais, Respublikos Prezidentui arba visų Seimo narių vienai ketvirtai daliai reikalaujant, jisai **turėjo** tai padaryti, išskyrus tiktai pirmąjį susirinkimą Seimo kadencijai prasidedant, nes tada dar Seimas nebuvo išrinkęs savo Pirmininko; tačiau ir tada Respublikos Prezidentas ne „šaukdavo" Seimą, tiktai „skyrė Seimui susirinkti dieną" (30 dienų ribose rinkimams pasibaigus), o tą dieną Seimas susirinkdavo pats, nešaukiamas (plg. 1922 m. konstitucijos 34 ir 26 § 3 abzacas). Dabar jis kaip tik Respublikos Prezidento šaukiamas (nepaprastoms sesijoms, nes paprastos, kurių tiksli data nustatyta pačioje konstitucijoje, nėra reikalingos šaukimo). Ir tam atsitikimui, kai Seimo nepaprastoji Sesija sušaukiama pačių Seimo narių iniciatyva, šios iniciatyvos galia susiaurinta: ji pavedama tiktai visų Seimo narių trims penktadaliams (kvalifikuota dauguma), kai pirma užtekdavo vieno ketvirtadalio (mažuma).

Be to, kaip matome iš teksto, nepaprastoji sesija ir sutvarkoma tiksliau: jos šaukime arba reikalavime ją sušaukti turi būti nurodyta, kuriems reikalams ji šaukiama, ir tatai aprėžia Seimo darbą jos metu: Seimas negali sunaudoti nepaprastos savo sesijos kitokiems reikalams, nors tie reikalai šiaip į jo kompetenciją ir įeina. Tatai gal ir savaime seka iš nepaprastos sesijos esmės, tačiau 1922 m. konstitucijoje, kuriai iš viso labai rūpėjo išlaikyti didžiausią Seimo prestižą, tatai nebuvo kategorizuojama.

37. Seimo statutas

Keli kiti konstitucijos §, kurie turi tam tikro ryšio su Seimo ir jo narių konstitucine padėtimi, liečia Seimo prezidiumą ir Seimo statutą (reguliaminą), Seimo narių mandato pobūdį ir jų priesaiką, pagaliau Seimo narių

imunitetą ir tam tikrą jų teisinį statusą. Kai dėl Seimo prezidiumo ir statuto, tai 1928 m. konstitucijos 35 § pakartoja tą patį, kas buvo pasakyta 1922 m. konstitucijoje:

„Seimas renka sau pirmininką ir kitus prezidiumo narius.

Seimas priima savo darbui statutą, kuris turi įstatymo galios".

(Plg. 1922 m. konstitucijos 33 §.)

Iš esmės Seimo statutas yra jo reguliaminas, tačiau kadangi tai paties įstatymų leidėjo reguliaminas, kuris tvarko „jo darbą", vadinasi, ir patį įstatymų leidimą, tai jam konstitucija suteikia „įstatymo galią". Tatai turi tą prasmę, ir tuos padarinius, kad šis statutas ne subordinuotas šiaip įstatymams, kuriems jis dabar savo galia prilygsta, ir lieka subordinuotas tiktai pačiai konstitucijai; jeigu jis šios „įstatymo galios" neturėtų, tai, kaip reguliaminas, jisai būtų subordinuotas bet kuriam paprastam įstatymui.

Tačiau būdamas formališkai įstatymas („įstatymo galia"), jis vis dėlto materialine prasme (iš esmės) tebėra Seimo reguliuojamas, ir todėl, mano nusimanymu, jam nėra taikomi tokie konstitucijos nuostatai, liečią įstatymų leidimą, kurie nustato kitų valdžios veiksnių intervenciją į įstatymų leidžiamąją funkciją, kaip antai:

a. Ministerių Kabineto įstatymų iniciatyva (konstitucijos 61 §);

b. įstatymų leidžiamoji liaudies iniciatyva (22 §);

c. Respublikos Prezidento reliatyvinis veto (51 § 3 abzacas);

d. Respublikos Prezidento arba 50 000 piliečių-rinkikų apeliacinis protestas (105 §). Juo labiau, žinoma, Seimo statuto negali liesti Respublikos Prezidento įstatymų leidžiamoji galia, numatyta konstitucijos 53 § 2 abzace tiems atsitikimams, kai Seimo nėra arba tarp Seimo sesijų.

38. Seimo narių priesaika ir mandatas

Seimo narių mandato pobūdį (būtent reprezentacinį, o ne imperatyvinį jo pobūdį) ir su šiuo pobūdžiu susijusią konstitucinę Seimo narių priesaiką (arba iškilmingąjį pasižadėjimą) tvarko 1928 m. konstitucijos 37 ir 38 §.

37 § (priesaika ar iškilmingas pasižadėjimas):

„Kiekvienas Seimo narys, pradėdamas eiti savo pareigas, pasižada būti ištikimas Lietuvos Respublikai, saugoti jos įstatymus ir sąžiningai vykdyti Tautos atstovo įgaliojimus.

Seimo narys, kuris atsisako prisiekti ar pasižadėti, arba kuris prisiekia ar pasižada lygtinai, nustoja atstovo įgaliojimų".

38 § (mandato pobūdis):

„Seimo nariai vaduojasi tik savo sąžine ir negali būti jokių mandatų varžomi".

Šie du § kartoja atitinkamus 1922 m. konstitucijos § (plg. 1922 m. konstitucijos 35 ir 36 §). Vienintelis skirtumas tas, kad ten, kur čia (1928 m. konstitucijoje) sakoma „Seimo narys", ten (1922 m. konstitucijoje) buvo pasakyta „atstovas"; šis gana charakteringas pakeitimas pareina nuo to, kad 1922 m. konstitucijoje „tautos atstovų" titulas buvo monopolizuojamas Seimo nariams, tuo tarpu 1928 m. konstitucijoje yra dvi eilės „tautos atstovų" — Seimo nariai ir Respublikos Prezidento elektoriai („ypatingieji tautos atstovai"); tad kai norima kalbėti tiktai apie Seimo narius, tai tenka juos taip ir vadinti, nes kitaip tatai galėtų paliesti ir „ypatinguosius" atstovus (Prezidento elektorius); be to, čia pasireiškia bendroji šios antrosios konstitucijos tendencija per daug nekelti Seimo autorteto ir todėl vengti visur ir nuolat Seimo narius vadinti tautos atstovais. *Mutatis mutandis* čia tinka tam, ką dėl Seimo narių priesaikos ir jų mandato pobūdžio buvau pasakęs mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 252—254 psl.)

39. Seimo narių imunitetas

Seimo narių imunitetui paskirti du konstitucijos § — 39 ir 40.

39 §:

„Seimo narys dėl savo kalbų, pasakytų pareigas einant, negali būti teismo baudžiamas, tačiau už garbės įžeidimą gali būti traukiamas atsakomybėn paprastąja tvarka".

40 §:

„Seimo nario asmuo neliečiamas. Jis suimti galima tik Seimui sutikus, išskyrus tuos atsitikimus, kada yra užtiktas bedarąs nusikalstamą darbą (in flagranti).

Apie Seimo nario suėmimo pamatą tokiu atsitikimu ne vėliau kaip per 48 valandas pranešama Seimo pirmininkui, kuris praneša apie tai Seimui jo artimiausiam posėdyje".

Šių dviejų § pirmasis (39 §) kartoja 1922 m. konstitucijos 37 § tekstą (tiktai ir čia su tuo terminologiniu skirtumu, kad vietoje „atstovas" sako „Seimo narys"). Jųjų antrasis (40 §) pagrįstas 1922 m. konstitucijos 38 §, tačiau čia jau su ne tiktai terminologiniu skirtumu.

Prisiminkime, kad kaip tik dėl šio § (1922 m. konstitucijos 38 §) nuostatų 1927 m. balandžio mėnesį tarp Seimo ir Vyriausybės buvo kilęs tasai konfliktas, kuris buvo pasibaigęs Seimo paleidimu, sudariusiu antrąjį perversmą ir iš viso sugriovusiu 1922 m. konstituciją ir jos nustatytą valdžios santvarką. Tasai konfliktas buvo palietęs du šio konstitucinio nuostato momentus:

a. *in flagranti sąvokos interpretaciją ir*

b. Seimo galią grąžinti laisvę *in flagranti suimtajam* Seimo nariui (atstovui). Tad dabar perversminės Vyriausybės išleistoje 1928 m. konstitucijoje šio § (buvusio 38-ojo, dabar virtusiojo 40-uoju) teksto pakeitimai palietė kaip tik šias dvi vietas.

Kiek tai liečia atsitikimą *in flagranti*, kuris yra 1 abzaco gale, pakeitimas palietė tiktai tikslesnį *in flagranti* sąvokos apibūdinimą, bet ne jo padarinius, kurie liko tie patys. 1922 m. konstitucijoje „*in flagranti*" buvo lietuviškai apibūdinta: „užtiktas nusikaltimo vietoje"; dabar, kaip matome iš teksto, tatai skamba: „užtiktas bedarąs nusikalstamą darbą". Man rodos, kad 1928 m. konstitucijos apibūdinimas yra tikslesnis; *in flagranti* sąvokai svarbi ne tiek vieta (ir kuri gi yra nusikaltimo vieta?), bet kaip tik nusikaltimo darymas, gyvas nusikalstamas veiksmas, sudarąs pačią nusikaltimo esmę. Svarbu ne tai, kad, pvz., nusikaltėlis yra toje vietoje, kur buvo padarytas nusikaltimas, bet kaip tik bevykstąs nusikaltimo procesas.

Kiek tai liečia antrą pakeitimą, jis pritaikytas antram to paties § abzacui ir yra ryškesnis. 1922 m. konstituci-

joje 38 § 2 abzacas, kurio tekstas šiaip yra atkartotas 1928 m. konstitucijos 40 § 2 abzace, buvo dar vienas paskutinis sakinys, kuris dabar jau iškrito. Tasai sakinys skambėjo šitaip:

„Seimas gali suimtajam atstovui grąžinti laisvę". Dabar jis to padaryti negali. Apie Seimo nario *in flagranti* suėmimą Seimui per jo Pirmininką pranešama artimiausiame jo posėdyje, tad Seimas šiuo atžvilgiu gali panaudoti visas valdymo kontrolės priemones, vadinasi, gali kelti paklausimus, interpeliacijas, reikšti nepasitikėjimą, bet vis dėlto pats nebegali grąžinti suimtajam laisvės.

Su nurodytais rezervais dėl padarytų pakeitimų čia tinka tai, ką dėl Seimo narių imuniteto aš buvau pareiškęs mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 364—366 psl.

40. Seimo narių šiaip verslinės veiklos aprėžimas

Paskutinis šios nuostatų grupės 1928 m. konstitucijos § yra jos 41 §:

„Seimo narys negali verstis tuo, kas nesuderinama su jojo pareigomis. Atskiras įstatymas nustato, kas suderinama su Seimo nario pareigomis arba kas nesuderinama.

Seimo nariai už savo darbą Seime gauna atlyginimą nustatytą įstatymu".

Šio § 1 abzaco nuostatas yra naujas. 1922 m. konstitucijoje jojo nebuvo. Jisai pakeitė atitinkamo 1922 m. konstitucijos (39 §) 1 abzaco nuostatą, kuris dabar iš konstitucijos iškrito (buvo dekonstitucionalizuotas); tai buvo nuostatas apie Seimo narių teisę „nemokamai važinėti visais Lietuvos geležinkeliais".

Seimo narių profesijos arba šiaip tam tikro vertimosi varžymas, be abejo, turi savo pagrindą ir yra dažnai užtinkamas; tatai gali sekti arba iš to, kad tasai tam tikras vertimasis arba profesijos vykdymas gali turėti įtakos Seimo nario veiklai, kuri tada būtų subordinuojama nieko bendro su viešuoju reikalu neturintiems arba tiesiog šiam reikalui kenkiantiems, pašaliniams sumetimams, ir tokiu būdu tatai galėtų iškreipti Seimo narių valstybinę funk-

ciją, arba iš to, kad Seimo nario ypatinga padėtis, teisės ir jo dispozicijoje esąs viešosios galios elementas gali būti panaudotas įvairiems spekuliatyviniams privatiniams verslo ir profesijos reikalams, o tai žemintų Seimo prestižą ir sudarytų nepateisinamą privilegiją profesininkams ir spekuliantams, tapusiems Seimo nariais, ir iš viso šiuos spekuliantus į Seimą trauktų.

Šitaip, pavyzdžiui, dažnai parlamento nariams draudžiama sudarinėti tam tikras sutartis su Valstybės iždu, būti rangovu Valstybės įmonėse, imtis tiekimo pareigų Valstybės naudai ir pan.; kai kurių manymu (nors tatai yra labai ginčytina), parlamento nariams, kurie dėl šios savo funkcijos turi tam tikrų privilegijų ir palengvinimų įvairioms žinioms ir daviniams gauti iš valstybės administracijos įstaigų ir kurie, be to, ypač jei jie ryškūs ir įtakingi parlamente, dalyvauja politinėje galioje ir gali daryti spaudimą ir administracijai, turėtų būti uždrausta verstis advokatūra, ypač svetimų administracinių bylų vedimu.

Pati 1928 m. konstitucija, kaip matome, nenurodo, ką būtent ji laiko nesuderinamą su Seimo nario pareigomis; ji tiktai pareiškia patį principą, pavesdama įstatymui tiksliai nustatyti šio nesuderinamumo turinį.

Dėl 41 § 2 abzaco, kuris pakartoja 1922 m. konstitucijos 39 § 2 abzacą (Seimo narių atlyginimas), žr. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 366—369 psl.

41. Vyriausybės sąstatas

Iš to, ką mes iki šiol esame apie Seimą 1928 m. konstitucijoje konstatavę, mes jau galėjome pastebėti, kad ši konstitucija, palyginti su 1922 m. konstitucija, yra linkusi Seimo galią labiau aprėžti negu išplėsti. Tatai mums dar labiau paaiškės, kai mes išžiūrėsime Vyriausybės konstitucinę padėtį šioje konstitucijoje, palyginę ją su jos padėtimi 1922 m. konstitucijoje. Vyriausybės konstitucinės padėties atžvilgiu mes pastebėsime kaip tik priešingą šios konstitucijos palinkimą: didinti ir plėsti jos galią, paliuosuoti ją nuo daugelio buvusių suvaržymų, atpalaiduoti ją nuo Seimo. O viskas, kas šia kryptimi Vyriausybės naudai nustatoma, sumažina buvusią Seimo galią. Tatai yra labai žymu ir charakteringa. Tad tuo tarpu neliesdami

Seimo funkcijų ir kompetencijos (mes į tai dar grįšime), mes išžiūrėsime Vyriausybės struktūrą ir jos statusą 1928 m. konstitucijoje.

Kaip kad 1922 m. konstitucijoje, taip ir čia, 1928 m. konstitucijoje, abiejų konstitucijų 2 § Vyriausybė yra minima greta Seimo ir Teismo (tarp jųjų dviejų), kaip vienas iš trijų konstitucinių valdžios veiksnių; taip pat Vyriausybei yra pavestas tam tikras konstitucijos skyrius (IV-asis skyrius: „Vyriausybė", 42—65 §), įdėtas tarp skyriaus apie Seimą ir skyriaus apie Teismą, pagaliau taip pat pirmasis šio skyriaus apie Vyriausybę § (42 §) šitaip nustato Vyriausybės sąstatą:

„Vyriausybę sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministerių Kabinetas" (plg. 1922 m. konstitucijos 40 §).

Vadinasi, ir šioje konstitucijoje Vyriausybė yra dvilypė:

a. vienasmeninė jos viršūnė — Respublikos Prezidentas ir

b. kolegialinis jos darbo organas — Ministerių Kabinetas, kuriame, tačiau, kaip pamatysime, taip pat žymus yra vienasmeninis jo vado, premjero (Ministerio Pirmininko), vaidmuo. Tatai yra abiem konstitucijoms bendra.

42. Renkamasis Respublikos Prezidentas ir Ypatingųjų Tautos Atstovų kolegija

Tačiau tarp abiejų nagrinėjamų konstitucijų tuoj ima reikštis labai ryškus skirtumas visų pirma pačiame Respublikos Prezidento statute, o toliau ir kitais atžvilgiais. 1928 m. konstitucijos 43 § sako:

„Respublikos Prezidentas renkamas ypatingų Tautos atstovų septyneriems metams. Rinkimų būdą ir tvarką nustato įstatymas".

Čia iš karto konstatuojami du momentai, kuriais 1928 m. konstitucija labai žymiai skiriasi nuo 1922 m. konstitucijos konstrukcijos. Ten Respublikos Prezidentas buvo Seimo renkamas ir jojo kadencija atitikdavo ir net visais atžvilgiais sutapdavo su Seimo kadencija, vadinasi, principiškai buvo trejų metų, o galėjo būti ir trumpesnė, pvz., kai Seimo kadencija būdavo ankščiau nutraukta (Seimo paleidimo atsitikimais) arba kai nuo Prezidento išrinkimo

iki Seimo kadencijos pabaigos likdavo mažiau negu treji metai (nauji Prezidento rinkimai senajam Prezidentui mirus, atsistatydinus arba jį atstačius) (šiuo atžvilgiu plg. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 259—266 psl.). Dabar Respublikos Prezidentas, kaip ir pats Seimas, yra kilęs iš tautos, Seimui netarpininkaujant ir neturint jokios teisinės įtakos Prezidento rinkimams. Tokiu būdu, Respublikos Prezidentas yra atpalaiduotas nuo Seimo ir surišamas su teisine tauta. Tatai savaime turi paveikti jo ir iš viso jojo vadovaujamos Vyriausybės didesnį nepareinamumą nuo Seimo (net jeigu kiti jo galios ir konstitucinės padėties momentai būtų likę nepakeisti) ir drauge didinti jo autoritetą demokratijoje ir atitinkamai mažinti Seimo, kaip buvusio vienintelio monopolinio Tautos atstovybės organo, kurio galioje glūdėjo ir Vyriausybės kilmė, autoritetą.

Tiesa, demokratiniame Seimo ir Respublikos Prezidento titule yra tam tikras formalinis skirtumas Seimo naudai: Seimas yra betarpiškai kilęs iš teisinės tautos niekam netarpininkaujant — tatai yra aiškiai ir kategoringai užfiksuota konstitucijoje (mūsų jau išžiūrėtas 25 §); tuo tarpu Respublikos Prezidentas yra kilęs iš tautos tarpininkaujant bent „ypatingiems tautos atstovams", vadinasi, jis nėra pačios teisinės tautos renkamas, tiktai tų, kuriems teisinė tauta paves jį išrinkti. Vadinasi, aišku bent tai, kad Respublikos Prezidentas nėra **betarpiškai** teisinės tautos renkamas. Jis kyla iš teisinės tautos tarpiškai — bent dviem laipsniais.

Tačiau konstitucija negarantuoja ir to, kad iš viso tarp teisinės tautos ir Respublikos Prezidento tebus tiktai du rinkimų laipsniai. Kaip vyks Seimo rinkimai — ji sako (bent nustato kelis tvirtus ir aiškius šiems rinkimams nuostatus — 25 ir iš dalies 26 §). Kaip vyksta Respublikos Prezidento rinkimai, konstitucija pati nieko nenustato, pavesdama tai nustatyti įstatymui. Viskas, kas liečia Respublikos Prezidento rinkimus, konstitucijos nuostatuose yra pareikšta tiktai šiuose trijuose §: 43 § (kad jis yra ypatingų tautos atstovų renkamas septyneriems metams, 45 § (kad jis turi būti Lietuvos pilietis, galįs būti renkamas į Seimą ir ne jaunesnis kaip 40 metų amžiaus) ir 46 § (kad gali būti perrinktas buvęs Respublikos Prezidentas); šiaipgi Respublikos Prezidento „r i n k i m ų b ū d ą i r t v a r k ą n u s t a t o į s t a t y m a s" (43 § 2 sakinys).

Tačiau tatai liečia ne tiktai tą „būdą ir tvarką", kuria ypatingi tautos atstovai rinks Prezidentą, bet ir visą jo rinkimų būdą ir tvarką, tame skaičiuje ir tų „ypatingų Tautos atstovų" išrinkimo būdą ir tvarką. Nes ką iš konstitucijos galima sužinoti apie tuos „ypatingus Tautos atstovus"? Be to, kad jie renka Respublikos Prezidentą, daugiau nieko. Ši „ypatingų Tautos atstovų" institucija iki 1928 m. konstitucijos iš viso nebuvo žinoma, tad iš praeities, iš iki tol buvusios konstitucinės teisės, iš tradicijos, nieko apie ją sužinoti negalima; konstitucijoje ji tebėra tiktai vieną kartą šiame 43 § paminėta: pasakyta, kad šie atstovai renka Prezidentą, tačiau kas jie yra patys, iš kur ir kaip jie yra atsiradę — nepasakyta. Be abejo, iš tam tikro konstitucijos tekstų analizo galime ir kiek daugiau konstatuoti apie šią instituciją. Šitaip tenka konstatuoti, kad tai yra tam tikra kolegija, paralelinė Seimui, bet nuo jo skirtinga. Ji yra paralelinė Seimui, nes Seimas taip pat sudaro „tautos atstovų" kolegiją (konstitucijos 24 § 1 abzacas: „Seimą sudaro tautos atstovai); tačiau tai jokiu būdu nėra kaip tik pats Seimas, nes tai griežtai paneigia tų Prezidentų rinkėjų vadinimas **„ypatingaisiais"** tautos atstovais, vadinasi, ne tais, kurie einant 24 § „sudaro Seimą". Taip pat tenka konstatuoti, kad ypatingų tautos atstovų kolegija turi kilti iš tautos, kad ji turi būti kuriuo nors **atstovavimo** būdu surišta su tauta, demokratijoje gi, kaip tatai šioje konstitucijoje patvirtina ir seiminių tautos atstovų rinkimai, tautos atstovavimo santykis nustatomas kaip tik rinkimais; vadinasi, ypatingi tautos atstovai turi gauti iš tautos mandatą rinkimais. Pagaliau trečias konstitucinis konstatavimas, liečiąs ypatinguosius tautos atstovus, turi būti, mano nusimanymu, toks, kad, be Respublikos Prezidento rinkimų, jie neturi jokios kitos funkcijos, kuri juos kvalifikuotų, kaip konstitucinę **valdančiąją** kolegiją, nes visa valdančioji galia tiek įstatymų leidimo, tiek valdymo, tiek teismo, tiek pagaliau konstitucijos keitimo funkcijos srity yra konstitucijos sutvarkyta ir niekur, jokiame šios galios ir šių funkcijų etape, mes šio organo nerandame,— tad jam niekur nėra vietos ir čia.

Tokiu būdu, ši „ypatingų Tautos atstovų" kolegija, kurią konstitucija steigia kaip antrąjį, Seimui lygiagretų tautos atstovybės organą, tėra įsteigta tiktai kaip Respublikos Prezidento rinkėjų kolegija. Tačiau iš konstitucijos nematyti, kaip ši kolegija pati yra sudaryta: tarp ki-

to ko, nežinoma, ar ši „ypatingoji" tautos atstovybė bus tautos išrinkta tiesioginiu balsavimu, ar ne; tatai konstitucijos perleista šiaip įstatymui nustatyti; o jeigu ji pati būtų dviem laipsniais išrinkta, tai tada nuo tautos iki Respublikos Prezidento bus trys rinkimų (balsavimo) laipsniai, kitaip sakant, dvi tarpininkų eilės. Ir kaip tik įstatymas, kuris vėliau buvo išleistas šiai Respublikos Prezidento rinkimų tvarkai normuoti (82), ir nustatė, kad „ypatingi tautos atstovai" patys bus išrinkti dviem balsavimo laipsniais, būtent jie bus renkami išrinktų vietos savivaldybės vienetų narių (apie šią tvarką tiksliau kitoje vietoje mes pasisakysime). Vadinasi, teisinė tauta (kuri, einant nauju vietos savivaldybės įstatymu, nevisiškai sutampa su visuotinio balsavimo teisine tauta, renkančia Seimą (83)), suskirstyta vietos savivaldybės vienetais, išrenka savo vietinius atstovus į atitinkamos vietos savivaldybės organus, ir tie atstovai drauge sudaro antrojo laipsnio Respublikos Prezidento rinkėjus, kurie dar patys Respublikos Prezidento nerenka, tiktai renka jojo elektorius, trečiojo laipsnio rinkėjus — „ypatinguosius Tautos atstovus". Tokiu būdu, šioje konstitucinėje sistemoje tiek Respublikos Prezidentas, tiek Seimas — abu yra kilę iš tautos.

Be abejo, demokratijoje *caeteris paribus* daugiau turi autoriteto, o tuo pačiu politinio svorio tasai iš tautos kilęs organas, kurio kilmė yra artimesnė tautai, vadinasi, jei jųjų vienas yra tautos renkamas betarpiškai, o antras — per tarpininkus, dviem, o juo labiau trimis laipsniais, tai *caeteris paribus* autoritetingesnis bus pirmasis, nes jisai yra ryškesnis tautos atstovas, tiesioginis tautos valios efektas. Šia prasme Respublikos Prezidento konstitucinė padėtis čia būtų kiek menkesnė (bent demokratinės koncepcijos šviesoje) negu kad Seimo padėtis. Tačiau šitaip būtų tiktai *caeteris paribus*, šios gi sąlygos kaip tik nėra. Jos nėra pirma todėl, kad, kaip dar toliau konstatuosime, Respublikos Prezidentas jokiu atžvilgiu nėra nei Seimui subordinuotas, nei jo dispozicijai pavestas, kai tuo tarpu Seimas tam tikra prasme yra gana ryškioje Respublikos Prezidento dispozicijoje (tatai seka iš 53 § 1 abzaco ir 57 § nuostatų veikimo sukombinavimo, apie kurį mes žemiau pasisakysime), o be to, nėra ir todėl, kad Seimas yra koleginis, Respublikos gi Prezidentas — vienasmeninis tautos atstovavimo organas. Seime, ypač veikiant proporcinei rinkimų sistemai, teisinės tau-

tos valia nėra pasireiškusi vieningai; ji yra sulipdyta iš dirbtinių teisinės tautos dalelių — rinkimų apygardų, paveikusių tam tikrą dalį rinkimų padarinių (kiekvieną skyrium), be to, ji yra išsišakojusi priešingomis srovinėmis grupėmis, užsifiksavusiomis politinėmis partijomis ir frakcijomis, iš kurių nė viena neįkūnijo visos tautos valios. Tuo tarpu Respublikos Prezidentas yra vienas, nedalomas, todėl jame yra įsikūnijusi visa vieninga tautos valia, net jeigu jis būtų išrinktas ne betarpiškai, bet keliais laipsniais. Tuo vienasmeninis atstovas visuomet pralenkia koleginį atstovą, ypač suskirstytą srovinėmis frakcijomis ir sudarytą fragmentiniais atskirų balsavimo apygardų rinkimais. Vienasmeninis iš rinkimų kilęs atstovas yra vienas ir, einant šios dienos terminologija, totalinis, ir tatai jam suteikia autoriteto, kurio jo daugasmeninis kolega šiuo atžvilgiu neturi: jis kalba ir veikia visos „tautos" vardu, kai tuo tarpu atstovų kolegijoje joks atstovas ir jokia frakcija šitaip kalbėti nepajėgia, nors formališkai kiekvienas tų atstovų kolegijos narys būtų laikomas ne jį išrinkusios grupės, bet kaip tik tautos atstovu. Toks formalinis atskirų frakcinių ir apygardinių atstovų laikymas visos tautos atstovais tesudaro tiktai teisinę fikciją, kuri, be abejo, turi tam tikros reikšmės, tačiau tikrenybės visiškai nuslopinti negali, juo labiau kad atskiri tos pačios tautos atstovai nuolat vieni kitiems prieštarauja, kai tuo tarpu vienasmeninis atstovas iš pačios individualizmo esmės visuomet yra vieningas. Tai, kad vienasmeninis atstovas visuomet yra pavojingas atstovų kolegijos konkurentas ir kad jo autoritetas, ryškiai sukoncentruotas viename nedalomame asmeny, dažnai tampa to atstovo diktatūros pagrindu, yra faktas. Ir kai demokratijoje norima žymiai sustiprinti vyriausybę prieš Seimą, tai tinkamiausia tam priemonė yra pavesti Prezidento rinkimą tautai (ypač tiesioginiais arba plebiscitiniais rinkimais); tačiau ir nustačius netiesioginius rinkimus, principiškai kiek mažinančius išrinktojo (elekto) autoritetą demokratijoje, vis dėlto šis vienasmeninis atstovo pobūdis visuomet daugiau ar mažiau atsveria tai, kas prarandama dėl netiesioginių rinkimų.

Kai naujoji (1928 m.) konstitucija atskyrė Respublikos Prezidentą nuo Seimo ir surišo jį su tauta, pavesdama jo išrinkimą „ypatingiems Tautos atstovams", arba, kitaip sakant, iš tautos kilusiems jo elektoriams, tai ji, be abejo, norėjo sustiprinti Prezidento instituciją, o tuo pačiu

ir Vyriausybę prieš Seimą ir, be abejo, ji to pasiekė (nors tai toli gražu nebuvo vienintelis šio Vyriausybės stiprinimo reiškinys); o jeigu ji vis dėlto nepavedė Prezidento išrinkimo tiesioginiam pačios teisinės tautos balsavimui, tai ji tuo norėjo išvengti kito kraštutinumo, kuriame glūdi diktatūros pavojus, o be to, kaip galima spėti, norėjo išlaikyti tam tikrą kombinacinį principą Prezidento išrinkime: dalykas toks, kad tiesiog tautos renkamas Respublikos Prezidentas dažniausiai pareikalaus ypatingai ryškios, gal net demagoginės kandidatūros ir gali vesti į visokius netikėtumus ir avantiūrizmus, kai tuo tarpu elektorių kolegija, ypač jei ji pati bus sudaryta dviem rinkimų laipsniais, bus lengviau paveikiama ir atsargesnė kandidato parinkimo reikalu; per elektorių kolegiją daugiau įtakos išrinkimui turės esamoji valdžioje srovė, atstovaujamoji buvusiojo Prezidento ir iš viso Vyriausybės; kandidatūra ir išrinkimas bus mažiau spontaniški, labiau kombinaciniai. Tokiu būdu priimtas visais atžvilgiais atpalaiduotas nuo Seimo kompromisas, jungiąs demokratinį autoritetą su politiškai spekuliaciniu metodu.

43. Respublikos Prezidento kadencija

Antras naujas momentas, kurį mes šiame 1928 m. konstitucijos 43 § konstatuojame,— tai nauja Respublikos Prezidento kadencijos konstrukcija.

Griežtas ir kategoringas Respublikos Prezidento kadencijos sutapimas su Seimo kadencija 1922 m. konstitucijoje buvo visiškai suprantamas ir tiksliai suderintas su seimokratiniais šios konstitucijos palinkimais. Rūpėjo tai, kad Respublikos Prezidento asmeny kiekvienas Seimas turėtų „savo" žmogų, „savo" Respublikos Prezidentą, to paties, o ne kito, ne buvusiojo, Seimo išrinktąjį. Tai buvo Respublikos Prezidento Seimui subordinavimo padarinys ir elementas. Dabar, atpalaidavus Respublikos Prezidentą nuo Seimo, nėra jokio reikalo, kad šių dviejų organų kadencijos sutaptų ir kad Respublikos Prezidento kadencijos laikas iš viso, kad ir nesutapdamas savo pradžios ir pabaigos momentais, atitiktų Seimo kadencijos laiką.

Seimo kadenciją, kaip matome, 1928 m. konstitucija pailgino nuo 3 iki 5 metų; Respublikos gi Prezidento kadencija tapo nustatyta — 7 metai. Kodėl šitaip buvo

nustatyta, ir kodėl parinkta būtent 7 metai? Be abejo, kaip gerai žinome, ilgesnis kadencijos laikas suteikia kadenciniam organui daugiau laisvės, išplečia jo mandato reprezentacinį momentą ir slopina imperatyvinį, kitaip sakant, labiau jį atpalaiduoja nuo rinkikų, paveikia jo didesnį pastovumą ir savarankiškumą, tačiau, antra vertus, demokratijoje gali jo autoritetui ir kiek kenkti, nes atitolina jį nuo tautos, iš kurios jis yra kilęs; jojo galioje mažiau jaučiamas gyvas spontaniškas tautos dalyvavimas, taip sakant, silpnėja demokratinis organo nervas. Šia prasme kadencijos pratęsimas veikia panašiai, kaip kad mūsų išžiūrėtas netiesioginis išrinkimo būdas. Tačiau konstitucijos autoriams kaip tik ir rūpėjo, kad Respublikos Prezidento asmeny Vyriausybė būtų stipri, visiškai atpalaiduota nuo Seimo; autoritetinga iš vienos pusės savo demokratiniu titulu, bet, antra vertus, ir savo nepareinamumu nuo tautos bei elektorių, konsoliduojančių asmeninę Prezidento galią. Šiems tikslams buvo pageidaujama ilgesnės kadencijos, o jos pratęsimas, be abejo, paveikė ir Seimo kadencijos pratęsimą tam, kad ir betarpiškai renkamo, tad šiuo atžvilgiu demokratiškesnio, Seimo ryšys su teisine tauta būtų kiek palaidesnis ir sumažintų eventualinės konkurencijos tarp Seimo ir Respublikos Prezidento pavojų, pasiremiant jų respektyviniu artimumu tautai, kuris šiuo atžvilgiu veikia Seimo naudai.

Kodėl pasirinkta būtent septyneri metai Respublikos Prezidento kadencijai pratęsti? Tatai nėra atsitiktinis pasirinkimas. Čia buvo pasekta t. vad. septenatu (kaip tik septyneri šios kadencijos metai), nustatytu pirmą kartą Prancūzų Trečiojoje Respublikoje, kuris yra nusistojęs Prancūzijoje ir iš ten XX amžiuje perėjęs į daugumą Europos kontinento respublikų, linkęs tapti klasikine Europos kontinento respublikų institucija (prancūziškas septenatas priešpastatomas Amerikos USA ketveriems Prezidento kadencijos metams).

44. Kvalifikacijos Respublikos Prezidento vietai užimti, Respublikos Prezidento nuolatinumas ir perrenkamumas

Respublikos Prezidento kvalifikacijas ir jo kadencijos pabaigą tvarko 1928 m. konstitucijos 45 ir 46 §.

45 §:

„Respublikos Prezidentu gali būti renkamas kiekvienas Lietuvos pilietis, kuris gali būti renkamas atstovu į Seimą ir yra ne jaunesnis kaip 40 metų".

Dvi pirmos čia nurodytos kvalifikacijos (**a.** Lietuvos pilietybė ir **b.** pasyvinė rinkimų teisė į Seimą) yra tos pačios, kurios buvo nustatytos ir 1922 m. konstitucijoje (jos 43 §). Trečioji kvalifikacija — amžiaus cenzas taip pat yra abiejose konstitucijose; tiktai 1928 m. konstitucija kiek pakėlė šį amžiaus cenzą: 40 metų (buvo 35 metai). Kaip jau esame matę, 1928 m. konstitucija pakėlė amžiaus cenzą taip pat Seimo nariams ir Seimo rinkikams. Tai yra bendras jos palinkimas pasitikėti labiau subrendusiu ir tuo pačiu labiau nusistojusiu elementu organizuojant valstybės valdžią, tatai ir kelia tam tikrą nepasitikėjimą jaunesniaisiais, kurie buvo nušalinti.

46 § skamba šitaip:

„Respublikos Prezidentas eina savo pareigas ligi bus išrinktas naujas. Tas pats asmuo gali būti perrenkamas Prezidentu".

Šis § iš dalies atitinka 1922 m. konstitucijos 44 § (būtent jo 1 sakinys sutampa su 1922 m. konstitucijos 44 § 2 abzacu, antras gi sakinys pakeičia ano § 4 abzacą).

Pirmo sakinio nuostatas panaikina bet kurią tarpkadencinę spragą Respublikos Prezidento institucijoje, nes esamojo Prezidento kadencija pasibaigia tiktai tada, kada jau yra naujas Prezidentas. Tatai buvo ir 1922 m. konstitucijoje, ir iš tikrųjų tatai yra visiškai pateisinta, nes valdomoji funkcija, kuriai skiriama vyriausybė, yra iš esmės tokia, kuri niekuomet negali būti nė valandėlei nutraukta ar sustabdyta, tad suprantama, kad ir vyriausybės viršūnės organas, kurį sudaro vienasmeninis šios nuolatinės funkcijos reiškėjas *(„le titulaire")*, principiškai turi būti nuolatinis; monarchijoje šis nuolatinumas yra užtikrintas sosto paveldėjimu; respublikos gi, kur šis reiškėjas yra elekcinis (renkamasis Respublikos Prezidentas), spragų atsiradimo galimumo visiškai pašalinti ir išvengti negalima (Prezidento mirties ar atsistatydinimo atsitikimai), tačiau, išskyrus šiuos nepaprastus atsitikimus, galima šį nuolatinumą užtikrinti tvirtai surišant senosios Prezidento kadencijos galą su naujosios pradžia.

Tokiu būdu, atrodo, kad šis visiškai tikslus ir racionalus nuostatas, buvęs jau senojoje konstitucijoje ir pakartotas naujojoje, nieko naujo čia neįneša. Tačiau 1928 m. konstitucijos sistemoje jojo reikšmė iš tikrųjų yra kiek žymesnė. Dalykas toks, kad 1922 m. konstitucijoje ne tiktai Prezidento, bet ir Seimo kadencijoje senosios kadencijos pabaiga sutapdavo su naujosios pradžia (žinoma, išskyrus tiktai Seimo paleidimą) ir tokiu būdu nei Respublikos Prezidento, nei Seimo institucijoje tarpkadencinių spragų nebuvo. Dabar gi 1928 m. konstitucijoje, kaip jau esame aukščiau konstatavę, Seimo atžvilgiu tarpkadencinės spragos jau yra: jos numatytos konstitucijoje (28 §) net iki 6 mėnesių tarp senosios Seimo kadencijos pabaigos arba jos nutraukimo (Seimo paleidimas) ir naujosios kadencijos pradžios, o prieš pirmąjį Seimą ši spraga, kaip jau esame matę, gali trukti bent iki 10 metų, o gal ir daugiau. Tad dabar Respublikos Prezidentas vienas turi monopolį veikti be jokių spragų tarp kadencijų, o tatai yra labiau reikšminga dar todėl, kad tarpkadencinių Seimo spragų metu, kada Seimo iš viso nėra, visa eilė svarbiausių Seimo funkcijų tenka kaip tik šiam nuolatiniam, paliuosuotam nuo tarpkadencinių spragų, Respublikos Prezidentui.

Antrasis 46 § sakinys leidžia perrinkti Respublikos Prezidentą be jokių aprėžimų. 1922 m. konstitucija leisdavo tą patį Prezidentą rinkti tiktai dviem kadencijoms iš eilės, vadinasi, iš eilės tiktai dviem trimečiams. Tasai 1922 m. konstitucijos nuostatas turėjo užkirsti kelią per dideliam esamojo Prezidento įsigalėjimui valdžioje, galinčiam išplėsti asmeninę tam tikro žmogaus galią, slopinančią kolegialinės Tautos atstovybės (Seimas) autoritetą ir galią. 1928 m. konstitucija to nebijo. Galimas daiktas, kad jos autoriai to kaip tik ir norėjo. Iš viso, stiprindami Respublikos Prezidento instituciją, jie nematė nieko pikto tame, kad ji eventuališkai būtų dar paremta ir suintensyvinta grynai asmeniniu tam tikro Prezidento prestižu.

45. Respublikos prezidento pavadavimas ir jo kadencijos nutraukimas

1928 m. konstitucijos 47 § skamba šitaip:

„R e s p u b l i k o s P r e z i d e n t u i i š v a ž i a v u s i š v a l s t y b ė s r i b ų, s u s i r g u s i r n e g a l i n t

e i t i p a r e i g ų, a t s i s t a t y d i n u s a r m i r u s, j į p a v a d u o j a M i n i s t e r i s P i r m i n i n k a s. A t s i s t a t y d i n u s a r m i r u s P r e z i d e n t u i, r e n k a m a s n a u j a s".

Čia, palyginus šį tekstą su jį atitinkančiu 1922 m. konstitucijos 45 § tekstu, visų pirma krinta į akis tai, kad Respublikos Prezidentą visada pavaduoja Ministeris Pirmininkas, o ne Seimo Pirmininkas, kaip tatai reikalavo 1922 m. konstitucija. Šis pakeitimas, be abejo, yra reikšmingas Vyriausybės naudai ir yra visiškai logingas 1928 m. konstitucijos sistemoje, kaip kad taip pat logingas buvo 1922 m. konstitucijos sistemoje jos 45 § nuostatas apie Prezidento pavadavimą, kuris buvo priešingas dabartiniam, bet tiksliai suderintas su Seimo vyravimu valdžioje.

Iš pacituoto 1928 m. konstitucijos 47 § 2 sakinio mes matome, kad ši konstitucija numato tiktai du Respublikos Prezidento kadencijos prieš jai pasibaigus nutraukimo atsitikimus: Prezidento atsistatydinimas ir jojo mirtis. Tuo tarpu 1922 m. konstitucijoje šiuo atžvilgiu buvo numatyti keturi atsitikimai: be atsistatydinimo ir mirties, dar Prezidento atstatymas Seimo kvalifikuotos daugumos nutarimu ir Prezidento susirgimas „ligi nebegalint daugiau eiti savo pareigų". 1928 m. konstitucijoje šie du paskutiniai atsitikimai atkrito. Respublikos Prezidento atstatymo 1928 m. konstitucija iš viso nežino; kadangi čia Prezidentas nėra Seimo agentas ir nuo Seimo jokiu atžvilgiu nepareina ir nėra jam atsakingas, tai ir jokiu atžvilgiu, jokiomis aplinkybėmis ir jokios, kad ir kvalifikuotos, daugumos nutarimu jisai negali būti Seimo atstatytas. O kai dėl Respublikos Prezidento susirgimo, tai 1922 m. konstitucija buvo numačiusi du skirtingus atsitikimus ir dvi skirtingas išvadas:

a. „susirgus ir laikinai nebegalint eiti pareigų" — Prezidento pavadavimas;

b. „susirgus ligi nebegalint daugiau eiti savo pareigų" — naujojo Prezidento išrinkimas, nors susirgęs Prezidentas ir nebūtų atsistatydinęs; vadinasi, šiuo antruoju atsitikimu Prezidento susirgimas turėjo savaime *ipso jure* veikti prezidentūros vakantą interpretacijos keliu. Reikėtų sutikti, kad šitokio Prezidento susirgimo pobūdžio ir jo paveikto prezidentūros vakanto konstatavimas priklausė Seimui, nuo kurio parėjo ir vakanto pašalinimas naujo Prezidento išrinkimu. 1928 m. konstitucija neskiria

dviejų Prezidento susirgimo rūšių ir su jokiu jo susirgimu nejungia prezidentūros vakanto. Bet kuris Prezidento susirgimas veikia tiktai jo pavadavimą tol, kol jisai nepasveiks arba neatsistatydins, arba nesulauks savo kadencijos pabaigos. Tiktai pats susirgęs Prezidentas iš savo susirgimo gali padaryti išvadą prezidentūros vakanto naudai, atsistatydindamas *motu proprio;* niekas kitas už jį to padaryti negali. Tatai taip pat yra vienas iš Respublikos Prezidento autoriteto pakėlimo ir jo nepareinamumo simptomų.

46. Keturios pamatinės Seimo funkcijos sritys

Jei, tokiu būdu, iš pačios Seimo ir Respublikos Prezidento, kaip Vyriausybės viršūnės ir valdymo funkcijos reiškėjo, struktūros mums jau paaiškėjo Vyriausybės, bent Respublikos Prezidento asmeny, atpalaidavimas nuo Seimo ir galios svorio perkėlimas iš Seimo į Vyriausybę, tai dar labiau mums tatai paaiškės išžiūrėjus funkcionalinį Seimo ir Vyriausybės santykį, kurį žiūrėdami mes ir antrą Vyriausybės veiksnį (Ministerių Kabinetą) sutiksime ir išanalizuosime.

Pagrindinės Seimo funkcijos, lygiai kaip kad 1922 m. konstitucijoje, 1928 m. konstitucijoje klasifikuojamos keturiomis sritimis:

a. įstatymų leidimas;

b. dalyvavimas sutarčių ratifikavime;

c. biudžetinė galia ir

d. parlamentinė valdymo kontrolė.

Čia mes tuo tarpu neliečiame tam tikrų, labiau epizodinių Seimo kompetencijos elementų ir jo kompetencijos konstitucijos keitime ir papildyme. Šioms keturioms pagrindinėms stambioms Seimo funkcijoms skiriami keturi konstitucijos §: 29—32. Štai šių § tekstai:

29 § (įstatymų leidimas):

„Seimas leidžia įstatymus. Įstatymų skelbimo tvarką ir jų įsiteisėjimo laiką nustato atskiras įstatymas".

32 § (dalyvavimas sutarčių ratifikavime):

„Jei tarptautinės sutartys, sudaromos su Lietuva, liečia dalykus, kurie tvarkomi įstatymų keliu, tai joms ra-

tifikuoti reikalingas Seimo sutikimas".

31 § (biudžetinė galia):

„Seimo tvirtinimo yra reikalingi Valstybės biudžetas ir jo išpildymas".

30 § (parlamentinė valdymo priežiūra):

„Seimas prižiūri Vyriausybės darbus, duoda jai paklausimų bei interpeliacijų".

Šių § nuostatuose nedaug yra naujo; jie atitinka 1922 m. konstitucijos 27—30 §. Kiek tai liečia įstatymų leidžiamąją Seimo funkciją ir jo biudžetinę galią, tai atitinkamų abiejų konstitucijų § tekstai sutampa žodis į žodį (1928 m. konstitucijos 29 § ir 1922 m. konstitucijos 27 §; 1928 m. konstitucijos 31 § ir 1922 m. konstitucijos 29 §).

47. Parlamentinė valdymo priežiūra

Parlamentinėje valdymo priežiūroje yra mažas pakeitimas: be 1928 m. konstitucijos 30 § paminėtų dviejų šios priežiūros priemonių — paklausimų ir interpeliacijų, 1922 m. konstitucijos 28 § buvo nurodytos dar seiminės revizijos („... prižiūri Vyriausybės darbus... ir skirdamas revizijas").

Dabar seiminės revizijos nėra minimos. Ar tatai reiškia, kad, veikiant 1928 m. konstitucijai, Seimas tų Vyriausybės darbų (valdymo ar administracijos) revizijų iš viso negali skirti, ar tiktai, kad apie tai konstitucijoje nerasta reikalo kalbėti, o tai ar nebūtų tolygu uždraudimui? Būtų tam tikro pagrindo manyti, kad konstitucijos leidėjas norėjo kaip tik atimti iš Seimo šių revizijų galią. Tatai galbūt galima pagrįsti bendru šios konstitucijos leidėjo nepasitikėjimu Seimu ir jo palinkimu siaurinti Seimo galią, ypač jo santykį su Vyriausybe; tačiau, antra vertus, dviejų pirmųjų šios priežiūros priemonių (paklausimų ir interpeliacijų) paminėjimas neatrodo kategoringas, išskiriąs kitokių priemonių leistinumą; atrodo, kad tai yra tiktai dviejų ryškiausių šių priemonių pavyzdžių nurodymas, kuris eventuališkai neužkerta kelio kitokioms.

Jei tekste būtų pasakyta taip, kaip buvo pasakyta 1922 m. konstitucijoje: „Seimas prižiūri Vyriausybės dar-

bus, **duodamas** jai paklausimų bei interpeliacijų ir skirdamas revizijas" (pabraukimas mano), tai būtų galima manyti, kad „prižiūri... duodamas" reiškia, jog tiktai šitokiu būdu jisai gali prižiūrėti. Tačiau 1928 m. konstitucijoje šio teksto redakcija, kaip matome, yra pakeista; interpretacijos tikslams galima šį naują tekstą skaityti šitaip: Seimas: **a.** prižiūri Vyriausybės darbus, **b.** duoda jai paklausimų ir interpeliacijų. Punktas **b.** neišsemia viso punkto **a.** turinio ir yra greta jojo. Tad galima manyti, kad Seimas gali prižiūrėti Vyriausybės darbus ne tiktai paklausimais bei interpeliacijomis, bet ir kitokiais būdais; ir todėl aš esu linkęs manyti, kad revizijų skyrimo pašalinimas iš konstitucijos teksto, paliekant paklausimų ir interpeliacijų davimą, negali būti aiškinamas kaip revizijų ir eventuališkai kitokių priežiūros priemonių konstitucinis uždraudimas. Paklausimai ir interpeliacijos *expressis verbis* paminėti dar todėl, kad tai yra tipingiausi ir ryškiausi šios priežiūros aktai ir kad ypač interpeliacijos yra susijusios su pačia esmine parlamento ir vyriausybės bendradarbiavimo institucija — pasitikėjimo (arba nepasitikėjimo) pareiškimu.

48. Seimo galia sutarčių ratifikavimo atžvilgiu

Žymiai reformuota yra Seimo galia sutarčių ratifikavimo srity.

Einant 1922 m. konstitucijos 30 §, Seimo **tvirtinimo** (vadinasi, ratifikacijos) buvo reikalinga visa eilė Vyriausybės sudaromų tarptautinių sutarčių (taikos sutartys, Valstybės teritorijos įgijimo, išsižadėjimo ar perleidimo sutartys, prekybos sutartys su kitomis valstybėmis, užsienio paskolos, sutartys, kurios visai ar dalinai naikina arba pakeičia esamuosius įstatymus, sutartys, kurios uždeda pareigų Lietuvos piliečiams, sutartys, kurios nustato tiesiogines arba netiesiogines monopolijos arba nusavinimo teises). Visos šios sutarčių kategorijos buvo išvardintos konstitucijoje. Dabar, einant 1928 m. konstitucija, Seimas neratifikuoja (netvirtina) jokių sutarčių; visas sutartis ratifikuoja Respublikos Prezidentas (48 §). Ir tiktai tuo atsitikimu, kada Lietuvos sudaryta tarptautinė sutartis liečia dalykus, kurie šiaip turi būti tvarkomi įstatymų keliu, reikalinga tam tikra Seimo, kaip pagrin-

dinio įstatymų leidėjo, intervencija. Tačiau ir šiuo atsitikimu sutartį ratifikuoja ne Seimas, bet Respublikos Prezidentas, tiktai tada ratifikavimas yra reikalingas Seimo sutikimo, kitaip sakant, Seimas gali neleisti ratifikuoti tokios sutarties.

49. Vyriausybės dalyvavimas įstatymų leidime iki 1928 m. konstitucijos

Tačiau jeigu pagrindinėse Seimo funkcijose, kaip jos yra išdėstytos konstitucijos 29—32 §, žymių pakeitimų (palyginti su atitinkamais 1922 m. konstitucijos § tekstais) nematyti, išskyrus sutarčių ratifikavimą, tai vis dėlto, atsižvelgę į kitus 1928 m. konstitucijos §, kurie liečia tą ar kitą šių funkcijų elementą, mes turėsime konstatuoti, kad šiuo atžvilgiu Seimo galia labai žymiai sumenkėjo ir kad į šias svarbias valdžios sritis taip pat buvo išplėsta bendroji šios konstitucijos linija, Seimo sąskaita stiprinanti ir tam tikromis galios priemonėmis ginkluojanti Vyriausybę. Pradėsime nuo paties ryškiausio iš šių reiškinių.

Kaip mes žinome iš mūsų pateiktos visų laikinųjų Lietuvos konstitucijų ir pirmosios nuolatinės 1922 m. konstitucijos apžvalgos, dvi laikinosios konstitucijos (1918 ir 1920 m.) ir nuolatinė 1922 m. konstitucija rezervavo Seimui (eventuališkai, kiek tai liečia 1918 m. konstituciją — Valstybės Tarybai) įstatymų leidimo monopolį: Seimas (eventuališkai Valstybės Taryba) čia yra vienintelis įstatymų leidėjas. Jei šiuo atžvilgiu Vyriausybei kas nors ir buvo suteikiama, tai daugiausia tiktai arba iniciatyva (greta seiminės, o 1922 m. konstitucijoje ir liaudies iniciatyvos), arba nežymus silpnas reliatyvinis veto. Šiaip ar taip, Vyriausybės intervencija į įstatymų leidimą buvo silpna.

Būtent laikinosiose 1918 m. (3 §) ir 1920 m. (6 §) konstitucijose įstatymų iniciatyva pavedama Ministerių Kabinetui (greta pačios Valstybės Tarybos, Steigiamojo Seimo); nuolatinėje 1922 m. konstitucijoje (60 §) tai, kas šiuo atžvilgiu rezervuojama Ministerių Kabinetui (įstatymų sumanymų ruošimas ir Seimui pristatymas su raštu išdėstytomis kabineto „mažumos" ministerių motyvuotomis „atskiromis nuomonėmis"), turi tiktai tam tikros regimos analogijos įstatymų iniciatyvai, bet šios iniciaty-

vos tikra technikine jos prasme iš tikrųjų nesudaro (žr. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 305—308 psl.). Kai dėl veto Valstybės Tarybos ar Steigiamojo Seimo priimtiems įstatymams, tai nei 1918 m., nei 1920 m. laikinoji konstitucija jokio veto Valstybės Tarybos Prezidiumui ar Respublikos Prezidentui nebuvo suteikusios, nuolatinė gi 1922 m. konstitucija buvo pavedusi Prezidentui realiatyvinį veto (3 savaičių laikotarpy, išskyrus įstatymus, kuriuos 2/3 visų atstovų balsais Seimas bus pripažinęs skubotais), bet tasai veto buvo silpnas (jisai buvo nušalinamas, jei antrą kartą tą patį įstatymą apsvarstęs Seimas jį vėl priima absoliutine visų atstovų balsų dauguma — 1922 m. konstitucijos 50 § 3 ir 4 abzacai). Tiktai „Laikinosios Lietuvos Valstybės konstitucijos papildas", išleistas 1919.I.24 veikiant 1918 m. konstitucijai, ir ypač 1919.IV.4 laikinoji konstitucija, iš viso pasižymėjusi ryškiu Vyriausybės galios sustiprinimu, žymiai išplėtė ir Vyriausybės kišimąsi į Seimo (Valstybės Tarybos) įstatymų leidžiamąją funkciją. 1919.I.24 konstitucijos papildas paveda Ministerių Kabinetui teisę tarp Valstybės Tarybos sesijų leisti laikinuosius įstatymus su sąlyga, kad jie būtų įnešami į artimiausią Valstybės Tarybos sesiją, tačiau jie veikia, kol Valstybės Taryba jų nebus atmetusi ar pakeitusi; 1919.IV.4 laikinoji konstitucija paveda Vyriausybei ir įstatymų iniciatyvą (Ministerių Kabinetui greta Valstybės Tarybos — 3 §) ir reliatyvinį veto (tiesa, šis veto yra silpnas, jisai buvo pavestas Valstybės Prezidentui, kuris galėjo su savo pastabomis grąžinti Valstybės Tarybai jos priimtąjį įstatymą, tačiau Valstybės Tarybai antrą kartą jį apsvarsčius ir priėmus, įstatymas turėjo būti paskelbtas — 1919 m. konstitucijos 17 §), ir pagaliau teisę leisti įstatymus tarp Valstybės Tarybos sesijų (šiuos įstatymus, priėmus jų projektą Ministerių Kabinetui, leidžia Valstybės Prezidentas, tačiau jei Prezidentas nesutinka su kabineto priimtu projektu ir grąžina jį kabinetui, o tasai vėl jį priima, tai jeigu ir tada Prezidentas nenori jo išleisti, sušaukiama Valstybės Taryba, kuri ir sprendžia projekto likimą. Vadinasi, šiuos įstatymus Vyriausybė gali leisti tiktai sutikus dėl jų teksto Prezidentui ir kabinetui, o esant šiai sąlygai, šie įstatymai jau nėra įnešami į artimiausią Valstybės Tarybos sesiją; 1919 m. konstitucijos 13—14 §).

50. Vyriausybės įstatymams leisti iniciatyva 1928 m. konstitucijoje

1928 m. konstitucija visais šiais atžvilgiais žymiai sustiprina ir išplečia Vyriausybės intervenciją į įstatymų leidimą. Ji ne tiktai nustato Vyriausybės įstatymų iniciatyvą bei Prezidento veto, bet ir atgaivina Prezidento subsidiarinę galią leisti įstatymams iš laikinosios 1919 m. konstitucijos, o be to, dar prideda Prezidento apeliavimą į tautos sprendimą dėl Seimo priimtų įstatymų.

Vyriausybės įstatymų iniciatyvą jinai formuluoja 61 §:

„Ministerių Kabinetas ruošia ir pristato Seimui Įstatymų sumanymus".

Šis tekstas žodis į žodį pakartoja 1922 m. konstitucijos 60 § 1 abzaco tekstą. 2-asis to paties 60 § abzacas 1922 m. konstitucijoje buvo tasai, kuris kalbėjo apie išdėstymą raštu ir pristatymą Seimui motyvuotų atskirų nuomonių tų ministerių, kurie svarstant kabinete Seimui pristatomą įstatymo sumanymą buvo „pasilikę mažumoje". Šitas abzacas dabar atkrito. Tačiau tai buvo tik tas abzacas, kuris šiam įstatymų sumanymų „ruošimui ir pristatymui" atimdavo tikros įstatymų iniciatyvos žymę ir šią funkciją paversdavo technikiniu specų patarnavimu įstatymų leidėjui (žr. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 305—308 psl.). Tai nebuvo valdančiojo organo iniciatyva, bet paprastas projektų ruošimas ir jų pristatymas įstatymų leidėjo informacijai su visomis nuomonėmis, pasireiškusiomis juos beruošiant, ir tų nuomonių motyvais, kad įstatymų leidėjas būtų gerai informuotas ir turėtų projektą su visais argumentais **pro** ir **contra.** Su tokia tarnybine pagalbine šios funkcijos konstrukcija buvo gerai suderintas ir terminologinis jos išdėstymas: „ruošia ir pristato". Šiuo atžvilgiu Ministerių Kabinetas veikė kaip *sui generis* įstatymų leidimo reikalams taryba. Tai iš tikrųjų nebuvo Vyriausybės iniciatyva.

Dabar šios funkcijos pobūdis iš pamatų yra pakeistas. Nebėra jokių protokoluojamų „atskirų" kabineto „mažumos" nuomonių; yra tiktai paties Ministerių Kabineto, kaip vieningo valdžios organo, įstatymo projektas, kurį jis įneša į Seimą. Tiesa, šios iniciatyvos terminologija pasiliko sena: „ruošia ir pristato"; naujoje šios funkcijos konstrukcijoje ji nėra visiškai tiksli. Kai toje pačioje

konstitucijoje kalbama apie Vyriausybės, Seimo ir piliečių iniciatyvą konstitucijai pakeisti ar papildyti, tai sakoma ne **„ruošia ir pristato"**, bet **„turi teisęs iškelti"**. Tas pats terminologijos skirtumas buvo ir 1922 m. konstitucijoje, ir ten jis buvo visiškai vietoje, nes konstitucijai keisti buvo tikra iniciatyva, kuri buvo apibūdinama terminu **„turi teisės iškelti"**, kai tuo tarpu paprastų įstatymų atžvilgiu Ministerių Kabinetas veikė kaip pagalbinė Seimui specų taryba, kuri įstatymų sumanymus tiktai **„ruošia ir pristato"** su visomis pasireiškusiomis šiokiomis ar kitokiomis nuomonėmis, neturėdamas tikros valdančiosios iniciatyvos. Perrašant su tam tikrais pakeitimais 1922 m. konstitucijos nuostatus į naują 1928 m. konstituciją, ši senoji terminologija liko nepataisyta, nors to „ruošimo ir pristatymo" pobūdis, atmetus „atskiras nuomones", ir iš viso pats kabineto vaidmuo šios funkcijos atžvilgiu iš esmės ir iš pamatų pasikeitė. 1928 m. konstitucijoje tai yra neabejotinai Ministerių Kabineto įstatymų iniciatyva, kurios pavedimas Vyriausybei čia yra visiškai suderintas su bendru Vyriausybės galios bei autoriteto pakėlimu. Užsilikęs senas, iš 1922 m. konstitucijos perkeltas terminologinis skirtumas dviejuose iš esmės tos pačios iniciatyvos atsitikimuose (61 ir 103 §) čia sudaro tiktai grynai redakcinį netikslumą.

Nors ši 61 § numatyta įstatymų iniciatyva formališkai pavedama tiktai Ministerių Kabinetui (1922 m. konstitucijoje ši pagalbinė specų funkcija buvo skiriama jam vienam), tačiau iš tikrųjų, atsižvelgiant į bendrą priklausomą Ministerių Kabineto padėtį Respublikos Prezidento atžvilgiu, galima tatai laikyti iš viso Vyriausybės, o ne tiktai vieno jos veiksnio, iniciatyva.

51. Įstatymų promulgacija ir Respublikos Prezidento veto

Sustiprintas yra ir Respublikos Prezidento reliatyvinis veto Seimo priimtiems įstatymams. Šiam veto pavedamas 1928 m. konstitucijos 51 § 3 abzacas. Visas šio 51 § tekstas yra šis:

„R e s p u b l i k o s   P r e z i d e n t a s   s k e l b i a   į s t a t y m u s.

Seimo priimtieji įstatymai Respublikos Prezidento skelbiami ne vėliau kaip per vieną mėnesį, skaitant nuo įstatymo įteikimo dienos.

Respublikos Prezidentas turi teisės per vieną mėnesį, skaitant nuo įstatymo įteikimo dienos, grąžinti Seimui su savo nuomone Seimo priimtą įstatymą antrą kartą apsvarstyti. Jei po to Seimas antru svarstymu priima tą patį įstatymą ne mažiau kaip 2/3 (dviem trečdaliais) visų Seimo narių dauguma, tai Respublikos Prezidentas privalo jį paskelbti".

Pirmieji du šio § abzacai, liečią Respublikos Prezidento funkciją promulguoti ir skelbti Seimo priimtus įstatymus, kas sudaro paprastą, visur priimtą prezidento (ar karaliaus) funkciją, jokių ypatingų problemų nekelia; galima tiktai pastebėti, kad, palyginti su atitinkamu 1922 m. konstitucijos nuostatu (50 § 2 abzacas), kiek pratęstas įstatymų promulgacijos ir skelbimo terminas: buvo 21 diena (nuo įstatymo įteikimo Prezidentui), dabar — 1 mėnuo (taip pat nuo įteikimo dienos). Tačiau Prezidento veto ribos ir padariniai žymiai skiriasi, palyginus dvi konstitucijas, ir būtent skiriasi antrojoje (1928 m.) Prezidento (vyriausybės) galios naudai. Skiriasi tuo:

a. ilgesnis terminas pareikšti veto: per mėnesį nuo įstatymo įteikimo Prezidentui (buvo per 21 dieną);

b. veto gali paliesti kiekvieną Seimo priimtąjį įstatymą (1922 m. konstitucijoje jis nebuvo taikomas tiems Seimo priimtiems įstatymams, kurių paskelbimą 2/3 visų atstovų balsų dauguma Seimas būtų pripažinęs esantį skubotą);

c. Prezidento veto yra nugalėtas ir jo vetuotas įstatymas turi būti jo promulguotas ir paskelbtas tiktai tada, kai Seimas, antrą kartą jį apsvarstęs, priima jį ne mažesne kaip 2/3 visų Seimo narių dauguma (1922 m. konstitucijoje užteko ne kvalifikuotos, bet paprastos absoliutinės visų atstovų balsų daugumos). Aišku, kad pakeitimai yra Prezidento (vyriausybės), o ne Seimo galios naudai.

52. Vyriausybės apeliacija į tautą dėl Seimo priimtų ir atmestų įstatymų projektų

Be įstatymų iniciatyvos ir žymiai sustiprinto Respublikos Prezidento reliatyvinio veto, Vyriausybės intervencija į įstatymų leidimą šioje 1928 m. konstitucijoje reiškiasi dar Vyriausybės teise apeliuoti į tautą (į referendumą) dėl Seimo priimtų ar jo atmestų įstatymų projektų.

Einant 1922 m. konstitucija, šios svarbios teisės Vyriausybė neturėjo. Tiesa, ten buvo numatyta panaši Respublikos Prezidento apeliacija, bet tiktai dėl konstitucijos pakeitimų ir papildymų, ir tai ji buvo žymiai siauresnė (konstitucijos pakeitimo mes čia tuo tarpu nežiūrime), o dėl paprastų įstatymų nieko panašaus nebuvo. Ši ryški intervencijos forma pareikšta 1928 m. konstitucijos 105 §. Mes kiek aukščiau jį jau buvome citavę, kalbėdami apie pusiau tiesioginį demokratinį valdymą šioje konstitucijoje; dabar mes jį žiūrime tik tiek, kiek jisai liečia Vyriausybės intervenciją į įstatymų leidimą, ir šiam reikalui dar kartą jį šioje vietoje cituojame (tiktai 1-ąjį šio § abzacą, nes 2-asis šio reikalo neliečia).

105 § 1 abzacas:

„Vyriausybės arba 50 000 piliečių, turinčių teisę rinkti į Seimą, iniciatyva gali būti duodamas Tautai spręsti atsiklausimo keliu Seimo priimtas arba atmestas įstatymas".

Intervencija čia yra labai energinga ne tiktai todėl, kad ji iš viso leidžia Vyriausybei santykiauti su teisine tauta ir veikti kaip jos organui, kuris jai gali skųsti Seimo darbus, bet ir ypač tuo, kad tatai paliečia ne tiktai Seimo priimtus, bet ir jo atmestus įstatymų projektus. Tai suteikia Vyriausybei galią sekti ir kontroliuoti seiminį įstatymų leidimą ir reaguoti į visus Seimo šios funkcijos nutarimus, tiktai nesuteikiant teisės disponuoti sankcijomis, kurios šios intervencijos atveju rezervuojamos pačiai teisinei tautai, bet ne Vyriausybei.

Kaip matome iš cituojamojo teksto, šis apeliacinis protestas tautai prieš Seimo priimtus ar atmestus įstatymų projektus pavedamas „Vyriausybei". Kyla klausimas, kodėl čia paminėta „Vyriausybė", kai tuo tarpu 104 § visiškai analoginis apeliacijos protestas tautai prieš Sei-

mo priimtus ar atmestus konstitucijos pakeitimus ar papildymus pavedamas *expressis verbis* „Respublikos Prezidentui". Ar šios funkcijos bei galios pavedimas čia „Vyriausybei", čia „Respublikos Prezidentui" reiškia kurią nors tikslią mintį ir nustato dvi skirtingas tvarkas, ar tai tiktai atsitiktinis terminologijos netikslumo padarinys? Aš esu linkęs manyti, kad tai tiktai terminologijos netikslumas. Terminas „Vyriausybė" čia jokiu būdu negali reikšti „Ministerių Kabinetas", nes 1928 m. konstitucijoje jisai vienas „Vyriausybės" nesudaro. Jeigu šią funkciją būtų norėta pavesti vienam Ministerių Kabinetui, išskiriant iš jo Respublikos Prezidentą, tai taip ir būtų pasakyta: „Ministerių Kabineto... iniciatyva gali būti duodamas Tautai...", bet ne: „Vyriausybės... iniciatyva gali būti duodama Tautai..." Tačiau šitokia interpretacija man atrodo nepriimtina dėl dviejų sumetimų:

a. Respublikos Prezidento galia šioje konstitucijoje yra taip energingai keliama, kad sunku būtų manyti, jog šitokioje svarbioje funkcijoje būtų norima pašalinti Prezidentą ir įgalioti tiktai Ministerių Kabinetą, nors visais kitais kreipimosi į tautą atsitikimais visuomet minimas Prezidentas, o ne Kabinetas;

b. „Vyriausybės" sąvoka šioje konstitucijoje apima Respublikos Prezidentą **ir** Ministerių Kabinetą, vadinasi, juos abu drauge (42 §: „Vyriausybę sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministerių Kabinetas); tad kai sakoma „Vyriausybė", tai reiškia „Respublikos Prezidentas ir Ministerių Kabinetas", o ne vienas Kabinetas. Tačiau jei terminas „Vyriausybė" 105 § apima Respublikos Prezidentą ir Ministerių Kabinetą, kitaip sakant, ši funkcija vykdoma formaliniu Prezidento aktu, kuris, žinoma, kontrasignuojamas solidaraus Ministerių Kabineto nario, tai iš esmės tatai nesiskiria nuo to atsitikimo, kada ši funkcija pavedama *expressis verbis* „Prezidentui", nes ir tada tatai daroma kontrasignuojamu Prezidento aktu, ir pagaliau abiem atsitikimais už Prezidento aktą atsako Seimui Ministerių Kabinetas. Šio apeliacinio protesto vykdymo tvarka konstitucijoje nenurodoma; ji tegalėjo būti nustatyta tik atskiro paprastojo įstatymo.

53. Paties Respublikos Prezidento įstatymų leidimas

Tiek Ministerių Kabineto įstatymų iniciatyva, numatyta konstitucijos 61 §, tiek Prezidento reliatyvinis veto, tiek Vyriausybės apeliacijos protestas liečia Seimo leidžiamus įstatymus. Tačiau 1928 m. konstitucija ne tiktai paveda Vyriausybei tam tikrą intervenciją į seiminį įstatymų leidimą, bet ir suteikia jai tam tikrą galią pačiai savarankiškai, nedalyvaujant Seimui, leisti įstatymus. Apie tai sako 53 §:

„Respublikos Prezidentas turi teisę paleisti Seimą.

Seimui nesant arba Seimo sesijų tarpe, Respublikos Prezidentas gali leisti įstatymus, turinčius galios ligi Seimas juos pakeis. Seimui nesant arba negalint sušaukti nepaprastos sesijos, Respublikos Prezidentas vykdo Seimo teises, numatytas §§ 31, 32 ir 64".

Nors šio § 2 abzacas įdėtas į vieną § drauge su 1 abzacu, kalbančiu apie Seimo paleidimą, tačiau aišku, kad jis nėra aprėžtas Seimo paleidimo atsitikimu; jame kalbama ne tiktai apie tuos atsitikimus, kada Seimo nėra (kai, pavyzdžiui, jis yra paleistas ir naujasis dar neišrinktas), bet ir apie tuos atsitikimus, kada Seimas yra, tiktai nėra jo sesijos; tačiau ir tie atsitikimai, kada Seimo nėra, atsitinka ne tiktai tada, kada Seimas paleistas: Seimo nėra ir tada, kada Seimo kadencija yra pasibaigusi, o naujosios kadencijos Seimas dar nėra išrinktas, o tai gali trukti, kaip esame matę, iki 6 mėnesių (konstitucijos 28 § 1 abzacas), o prieš išrinkus pirmąjį Seimą, galėjo trukti neaprėžtą laikotarpį (28 § 2 abzacas).

Šio 53 § 2 abzacas, kuris tam tikromis sąlygomis perkelia svarbias ir pamatines Seimo funkcijas Respublikos Prezidentui, šiuo atžvilgiu nustato kiek kitokią tvarką iš vienos pusės įstatymų leidžiamajai funkcijai, ir iš antros — kitokioms funkcijoms. Į įstatymų leidžiamąją funkciją prezidentas yra įleidžiamas 53 § 2 abzaco 1 sakiniu. Įstatymų leidžiamoji galia, kurios pamatiniu konstituciniu organu principiškai yra Seimas, perkeliama į Prezidentą ne tiktai visais tais atsitikimais, kada Seimo nėra, vadinasi, kada jis nėra išrinktas, bet ir tarp Seimo sesijų, net ir tada, kada būtų galima sušaukti nepaprastą

Seimo sesiją. Vadinasi, Seimo pavadavimas šioje funkcijoje nėra apręžtas konstatuotu negalimumu Seimui vykdyti šią funkciją; tai nėra, taip sakant, „bėdos" nuostatas, skiriamas tiems atsitikimams, kai kitokios išeities nėra. Ir iš viso nereikalaujama, kad būtų konstatuotas kuris nors nepaprastas reikalas išleisti įstatymus nelaukiant Seimo susirinkimo. Seimui nesant arba tarp Seimo sesijų Respublikos Prezidentas tampa eilinis, normalus konstitucinis įstatymų leidėjas. Tokiu būdu konstitucija numato du alternatyvinius įstatymų leidėjus:

a. Seimo sesijos metu — Seimas;

b. visais kitais atsitikimais — Respublikos Prezidentas.

Įstatymų leidžiamosios galios pavedimas Vyriausybei, kaip esame matę, buvo žinomas ir ankstyvesnei Lietuvos konstitucinei teisei: mes tai buvome užtikę 1919.I.24 konstitucinėje novelėje, papildžiusioje 1918.XI.2 laikinąją konstituciją, ir laikinojoje 1919.IV.4 konstitucijoje. Tačiau 1928 m. konstitucijoje šiuo atžvilgiu Vyriausybės galia Prezidento asmeny yra ryškesnė ir stipresnė, negu kad tenai buvo. 1919.I.24 konstitucinėje novelėje ši galia buvo pavesta Ministerių Kabinetui, tačiau tie Kabineto leidžiami įstatymai buvo tam tikra prasme provizoriški, jie buvo subordinuoti Valstybės Tarybos kontrolei, turėjo būti jai pateikti artimiausioje jos sesijoje. Laikinojoje 1919.IV.4 konstitucijoje šios sąlygos jau nebėra, tačiau ten šiems tarp Valstybės Tarybos sesijų Vyriausybės leidžiamiems įstatymams nustatyta ypatinga sudėtinga jų leidimo tvarka, numatanti tam tikrą Prezidento ir Kabineto kompromiso procedūrą išleisti šiems įstatymams ir rezervuojanti Valstybės Tarybos, kaip pagrindinio įstatymų leidėjo, imperatyvinį arbitražą, nesusitarus Prezidentui su Kabinetu. Dabar nėra nei jokių sąlygų, nei jokios susitarimo procedūros, nei Seimo arbitražo. Visa įstatymų leidžiamoji funkcija „Seimui nesant ir tarp Seimo sesijų" be jokių sąlygų ir procedūros koncentruota Respublikos Prezidento galioje. Tiesa, šie Prezidento leidžiamieji įstatymai, kaip ir kiti Prezidento aktai, yra reikalingi ministerių kontrasignacijos, tad formališkai Ministerių Kabinetas šioje galioje taip pat dalyvauja, tačiau kaip mes žemiau pamatysime, šioje konstitucijoje kontrasignacija neturi to varžančio pobūdžio, kurio ji turi kitur ir kurio turėjo ankstyvesnėse Lietuvos konstitucijose. Jokios sąlygos, jokio rezervo, kuris Seimui suteiktų šių Prezidento leidžiamųjų įstatymų kontrolę ir su-

bordinuotų juos Seimo galiai, konstitucija nenustato; tiesa, tekstas sako, kad šie Prezidento įstatymai turi galios „ligi Seimas juos pakeis", tačiau tatai nieko ypatingo nereiškia, nes ne tiktai Prezidento, bet ir paties Seimo leidžiamieji įstatymai turi galios tiktai „ligi Seimas juos pakeis"; o antra vertus, kadangi Prezidento leidžiamiems įstatymams jokia riba nenustatyta, vadinasi, kadangi Prezidentas gali savo leidžiamaisiais įstatymais keisti esamus įstatymus, tai lygiai taip pat būtų galima pasakyti, kad ne tiktai Prezidento leidžiamieji įstatymai turi galios „ligi Seimas juos pakeis", bet ir Seimo leidžiamieji įstatymai turi galios „ligi Prezidentas juos pakeis". Aišku, kad kiekvienas įstatymas turi galios tol, kol įstatymų leidėjas jo nepakeičia arba nepanaikina, o kadangi ši konstitucija numato du įstatymų leidėjus, kurių vienas, Seimas, juos leidžia savo sesijų metu, o antras, Respublikos Prezidentas, kitokiu metu (kada sesijos nėra), tai jie abu savo veikimo metu gali keisti tiek savo paties, tiek savo kolegos anksčiau išleistus įstatymus.

Šitoks įstatymų leidimo sutvarkymas, be abejo, užtikrina šios funkcijos nenutraukiamą nuolatinumą, nepalikdamas jokių spragų šiai funkcijai apmirti, kas būtų tada, jei įstatymus galėtų leisti tiktai laikinomis sesijomis veikiąs Seimas.

Įstatymų leidžiamosios funkcijos nuolatinumu buvo susirūpinusios ir kai kurios kitos pokarinės konstitucijos, pavyzdžiui, Sovietų arba Čekoslovakų konstitucijos: Sovietuose (iki 1936 m. konstitucijos) pirmuoju įstatymų leidėju buvo Sovietų suvažiavimas, tarp Suvažiavimų veikė antrasis organas leisti įstatymams, Cikas, tarp Ciko sesijų buvo dar tretysis įstatymų leidėjas, Ciko Prezidiumas; Čekoslovakijoje pirmasis įstatymų leidėjas buvo parlamentas, tarp parlamento sesijų veikė (su Respublikos Prezidento sankcija) antrasis įstatymų leidėjas, nuolatinis parlamentinis komitetas, susidedąs iš 24-ių parlamento narių, paskirtų abejų parlamento rūmų (16 — žemesniųjų rūmų ir 8 — aukštesniųjų rūmų). Tačiau tiek Sovietuose, tiek Čekoslovakijoje tasai antrasis (o Sovietuose ir tretysis) įstatymų leidėjas, pavaduojąs pirmąjį, pats buvo kilęs iš pirmojo (o tretysis Sovietuose, kilęs iš antrojo) ir šia prasme antrasis (ev. tretysis) įstatymų leidėjas, veikiąs už pirmąjį (ev. už antrąjį), tebuvo tiktai pirmojo (ev. antrojo) organas. Lietuvos 1928 m. konstitucijoje antrasis įstatymų leidėjas, Respublikos Prezidentas, nėra pirmojo,

jo pavaduojamojo, įstatymų leidėjo organas; jis yra savarankiškas konstitucinis organas, kuris jokiais savo kilmės ryšiais nėra susijęs su Seimu; tai Vyriausybės viršūnės organas, dargi toks, kuris, kaip mes dar žemiau konstatuosime, savo hegemonija slegia ir Seimą. Vadinasi, ši įstatymų leidžiamosios Respublikos Prezidento funkcijos institucija nėra tolygi buvusios Sovietų ir Čekoslovakų pavaduojančios įstatymų leidžiamosios funkcijos institucijai.

Tiesa, ir prieš Didįjį Karą kai kuriose konstitucinėse monarchijose (Austrijoje, Rusijoje tarp 1906 ir 1917 m.) buvo žinoma konstitucinė karališkosios vyriausybės galia tam tikromis aplinkybėmis leisti įstatyminės galios dekretus parlamento vieton; tačiau tai buvo tiktai, taip sakant, „bėdos įstatymai", pagrįsti nepaprastomis aplinkybėmis, kai normali tvarka esti sutrikdyta ir kai būtinas valstybės reikalas to reikalauja. Lietuvos 1928 m. konstitucijos Prezidentui suteikiama įstatymų leidimo galia yra eilinė ir pastovi, nieko bendro neturinti su „bėdos dekretais". Jo leidžiamieji įstatymai nėra nei laikinieji, nei provizoriniai, nei nepaprasti; jie visais atžvilgiais yra tolygūs Seimo leidžiamiesiems. Respublikos Prezidento (Vyriausybės) įstatymų leidimas yra konkurencinis Seimo įstatymų leidimo atžvilgiu.

Nors Vyriausybės įstatyminio pobūdžio aktus priimta vadinti dekretais (nusistojusi terminologija šiuo požymiu skiria įstatymus ir dekretus), tačiau aš manau, kad šiems Prezidento aktams dekreto terminas mažiau tinka, negu įstatymo terminas. Ir pati konstitucija juos vadina „įstatymais" (ne „dekretais"), ir dekreto sąvoka numato tam tikrą žemesnį, priklausomą dekretinio akto pobūdį įstatymo atžvilgiu; čia nei vieno, nei kito nėra. Čia yra du įstatymų leidėjai ir vieningi tiek vieno, tiek kito įstatymų leidėjo išleisti, paritetiniai, tuo pačiu konstituciniu titulu pagrįsti įstatymai, tarp kurių jokio skirtumo nedaroma. Vienintelis momentas, kuris šiuos aktus formališkai diferencijuoja, nors jųjų veikimo galios nepaliečia, yra tas, kad jųjų vieni yra vieno, kiti — kito įstatymų leidėjo padaryti ir kad vienas iš šių dviejų įstatymų leidėjų gali būti kvalifikuotas kaip **pirmasis** įstatymų leidėjas, o kitas — kaip **antrasis** įstatymų leidėjas: **pirmasis** įstatymų leidėjas yra Seimas, nes kada jisai veikia (jojo sesijų metu), antrasis iš viso neturi įstatymų leidėjo kvalifikacijų; **antrasis** įstatymų leidėjas yra Respublikos Prezi-

dentas, nes jisai veikia tada, kada pirmasis neveikia, arba kada jo iš viso nėra, tačiau tada jis yra pilnateisis įstatymų leidėjas. Tiktai šia prasme antrasis įstatymų leidėjas yra pagalbinis (pavaduotojas).

Užtai jeigu imsime lyginti pirmojo ir antrojo įstatymų leidėjo pajėgumą šioje funkcijoje, tai pastebėsime, kad Prezidentas, kuris yra antrasis įstatymų leidėjas (įgyja tą funkciją tiktai Seimui negalint jos vykdyti), yra savo įstatymų leidime pajėgesnis už pirmąjį įstatymų leidėją Seimą. Seimo imperiumas įstatymų leidime yra aprėžtas Respublikos Prezidento reliatyviniu veto ir Prezidento bei *50 000* piliečių rinkikų apeliavimu į referendumą, vadinasi, Seimo priimtasis įstatymas dar nėra galutinis, jis gali būti sutrukdytas. Tuo tarpu Respublikos Prezidento priimtas įstatymas jau tuo pačiu yra išleistas — jis jį ir skelbia, niekas negali jo vetuoti, niekas negali jo užprotestuoti ir pavesti tautos referendumui patikrinti. Vienintelis Prezidento formalus suvaržymas jo įstatymų leidime yra ministerio kontrasignavimas, kuris seka iš bendro principo, jog visi Prezidento aktai iš tikrųjų yra visos Vyriausybės aktai ir, kaip tokie, pavedami parlamentinei valdymo kontrolei *a posteriori.* Tačiau šio suvaržymo reikšmės perdėti nereikia, nes šioje konstitucijoje Ministerių Kabinetas iš viso yra Prezidentui priklausantis organas ir todėl rimtai jo varžyti negali, o antra vertus, parlamentinė kontrolė, kuriai skiriama Prezidento aktų kontrasignacija, čia iš viso nedaug teturi reikšmės, nes ir be šios kontrolės Prezidento leidžiamieji įstatymai yra Seimo, kaip įstatymų leidėjo, dispozicijoje jo sesijos metu.

54. Iš viso pamatinių Seimo funkcijų likimas tarp Seimo kadencijų ir tarp jojo sesijų bei politiniai 1928 m. konstitucijos 53 §-fo 2 abzaco padariniai

Tačiau, kaip mes matome iš mūsų pacituoto konstitucijos 53 § 2 abzaco (2-ojo šio abzaco sakinio) teksto, ne tiktai įstatymų leidimas, bet ir kitos pamatinės Seimo funkcijos tam tikromis sąlygomis pavedamos Respublikos Prezidentui (Vyriausybei): 53 § 2 abzaco 2 sakinys nurodo tris §, kurių tvarkomos Seimo funkcijos tam tik-

romis aplinkybėmis pavedamos Prezidentui: tai yra 31, 32 ir 64 §. Tuo tarpu mes išžiūrėsime tai, ką liečia du pirmieji čia nurodyti § (31 ir 32 §). Šių § nuostatus mes jau buvome aptarę. 31 § kalba apie Seimo funkciją tvirtinti biudžetą ir biudžeto išpildymą, o 32 § — apie Seimo sutikimą ratifikuoti tas Lietuvos tarptautines sutartis, kurios liečia įstatymo keliu tvarkomus dalykus. Abi šios Seimo funkcijos įeina į mūsų išžiūrėtas keturias pamatines ir esmines jo funkcijas (dvi kitos, kaip esame matę, tai įstatymų leidimas ir parlamentinė valdymo priežiūra). Ir štai iš 53 § 2 abzaco 2 sakinio pasirodo, kad tuo laiku, kada Seimo nėra (vadinasi, kada jis yra paleistas ir kada jojo kadencija yra pasibaigusi, o naujieji Seimo rinkimai dar nėra įvykę, taip pat prieš pirmojo Seimo išrinkimą), o tarp Seimo sesijų tiktai tada, kai negali būti sušaukta nepaprastoji Seimo sesija, Respublikos Prezidentas pats tvirtina biudžetą ir jo išpildymą, o atitinkamų tarptautinių sutarčių ratifikavimas, kuris šiaip yra reikalingas Seimo sutikimo, yra paliuosuojamas nuo šio sutikimo ir nėra jo reikalingas. Vadinasi, tuo laiku visos tarptautinės sutartys yra Respublikos Prezidento (Vyriausybės) dispozicijoje, taip pat biudžetinė galia, kuri sudaro gal svarbiausiąjį valdžios galios elementą, atsipalaiduoja nuo Seimo ir pereina į visišką Prezidento dispoziciją.

Tokiu būdu, kai Seimo nėra, visos esminės Seimo funkcijos — įstatymų leidimas ir biudžetinė galia atgyja Prezidento kompetencijoje, o ta jojo funkcija, kuri aprėžia Vyriausybės veiklą ir be kurios ši veikla pasireikšti negali (tai ir yra kvalifikuotų tarptautinių sutarčių ratifikavimas, kuris be Seimo sutikimo šiaip įvykti negali), atkrinta. Kitaip sakant, valstybės reikalų rūpinimo ir jos valdžios funkcionavimo atžvilgiu Seimo nebuvimas, bent formališkai, nėra žalingas ir jokios spragos nesudaro, nes tiek Seimui esant, tiek jam nesant, visų reikalų bei funkcijų eiga yra užtikrinta. Jau pats tasai faktas, čia sudarąs konstitucinės santvarkos elementą, turi žymios reikšmės Seimo nenaudai, o užtai Vyriausybės autoriteto ir galios naudai; nes dėl to Seimas iš viso nėra būtinas, jis nėra tas, kurio niekas negalėtų pavaduoti ir kurio nebuvimas paliktų neužkemšamą spragą, imperatyviškai reikalaujančią atstatyti Seimą. Vyriausybė negali išnykti, nes Seimas nepajėgia užimti jos vietą ir ją pavaduoti, tuo tar-

pu be Seimo Valstybinis aparatas funkcionuoja, ir joks jo mechanizmo ratelis ar variklis nesustoja.

Tatai, be abejo, ne tiktai palengvina konstitucinį Seimo paleidimą, taip pat maksimalinio konstitucinio termino (6 mėnesiai) išlaikymą naujiems rinkimams atlikti paleidus Seimą ar pasibaigus jo kadencijai, bet ir iš viso mažina Seimo svarbą valstybėje, o tuo pačiu kenkia jo autoritetui ir prestižui; be to, tatai gali lengvinti, o tam tikromis aplinkybėmis net raginti, iš viso nusikratyti Seimu, kaip nereikalingu arba bent nebūtinu organu. Tatai Seimo atžvilgiu auklėja tam tikrą, jei galima taip išsitarti, defetisinę nuotaiką, o Vyriausybės prestižui tatai patarnauja teigiamai, nes įsteigtojoje valdžioje ji tampa tuo veiksniu, kuris vienas gali išlaikyti visą valstybės funkcijų naštą.

Užtai, kai Seimas yra, bet neposėdžiauja (tarp Seimo sesijų), Vyriausybė, kaip esame matę ir ką čia dabar pabrėžiame, ne visose pamatinėse Seimo funkcijose jį lygiai pavaduoja. Būtent Seimo įstatymų leidžiamąją funkciją Vyriausybė įgyja jau tuo, kad Seimo sesijos nėra, jokio rezervo čia nėra. Tačiau tam, kad Vyriausybė įgytų biudžetinę galią Seimo vietoje, neužtenka, kad nebūtų Seimo sesijos: jei galima sušaukti nepaprastą Seimo sesiją, tai Vyriausybė biudžetinės galios neturi; tada, jeigu negalima laukti eilinės paprastosios Seimo sesijos, Respublikos Prezidentas, eidamas konstitucijos 36 §, turi sušaukti nepaprastą Seimo sesiją ir jam pavesti tvirtinti biudžetą ar jo įvykdymą („išpildymą"). Ir tiktai tuo atsitikimu, kai negalima laukti eilinės paprastos Seimo sesijos ir negalima sušaukti nepaprastos sesijos, Respublikos Prezidentas (Vyriausybė) įgyja visišką biudžetinę galią, pats tvirtindamas tiek biudžetą, tiek jo įvykdymą („išpildymą"). Ir taip pat tiktai tada (kai yra šios abi sąlygos — negalimumas laukti eilinės sesijos ir negalimumas sušaukti nepaprastą sesiją) bet kurių valstybės sudaromų tarptautinių sutarčių ratifikavimas, kuris konstitucijos (jos 48 §) yra pavestas Respublikos Prezidentui, atsipalaiduoja nuo šiaip konstitucijos (jos 32 §) reikalaujamo Seimo sutikimo.

Negalimumas sušaukti nepaprastą Seimo sesiją, kuris čia sudaro sąlygą atitinkamai galiai perkelti į Vyriausybę, žinoma, objektyvinio kriterijaus neturi; ar galima tai padaryti, ar negalima — apie tai pirmoje vietoje sprendžia tasai organas, nuo kurio pareina šios sesijos

sušaukimas; tasai organas — tai kaip tik Respublikos Prezidentas (konstitucijos 36 §), vadinasi, tas pats organas, kuris, manydamas esant negalima sušaukti nepaprastą Seimo sesiją ir jos todėl nesušaukęs, tuo pačiu įgyja savo galios padidinimą. Atrodo, kad tokiu būdu Respublikos Prezidentas pats tampa vienšališkas šio savo galios padidinimo sprendėjas. Tačiau vis dėlto, per jo aktų kontrasignaciją ir ministerių atsakingumą Seimui, Seimas, susirinkęs į paprastą eilinę sesiją, bendruoju parlamentinės valdymo kontrolės metodu gali tikrinti šio Vyriausybės galios padidinimo konstitucingumą. Šis tikrinimas, be abejo, kiek suvaržo Respublikos Prezidento diskrecinę galią šiuo atžvilgiu, bent suvaržo tiek, kiek šiame režime iš viso yra reali ir pajėgi ši parlamentinė valdymo kontrolė, kurios problemą mes kitoje vietoje analizuojame.

Iš keturių elementarinių Seimo funkcijų (įstatymų leidimas, biudžetinė galia, sutikimas ratifikuoti tam tikras svarbiausias tarptautines sutartis ir parlamentinė valdymo kontrolė — konstitucijos 29—32 §), tiktai viena iš šių funkcijų, būtent parlamentinė valdymo kontrolė, nėra šio konstitucijos 53 § 2 abzaco paliesta ir nenukenčia dėl Seimo ar jo sesijos nebuvimo arba dėl negalimumo sušaukti nepaprastą Seimo sesiją. Tiesa, kai nėra Seimo ar kai nėra jo sesijos, tai, žinoma, tada parlamentinė valdymo kontrolė nėra ir negali būti vykdoma, nes kaip tik nėra to, kuris yra šios funkcijos subjektas (arba nėra, arba jis yra neveiklus); tačiau tatai yra savaime ir visur, ir šiuo atžvilgiu 1928 m. konstitucijos režimas nieko nepaveikia. Vis dėlto Seimui susirinkus, visi Vyriausybės aktai, bent visi Kabineto aktai ir darbai ir tie Prezidento aktai, kurie yra reikalingi kontrasignacijos, padarytieji Seimo nebuvimo metu arba tarp jojo sesijų,— gali būti Seimo svarstomi ir patenka į jo veikliąją priežiūrą lygiai kaip ir bet kurie kiti Seimo sesijos metu padaryti ir daromi aktai; 1928 m. konstitucijoje jokios išimties šiuo atžvilgiu nėra.

Tačiau, be įstatymų leidimo ir be dviejų kitų konstitucijos § (31 ir 32 §), kurių numatomos Seimo funkcijos pereina tam tikromis sąlygomis į Respublikos Prezidento (vyriausybės) kompetenciją ir galią, 53 § 2 abzacas mini dar konstitucijos 64 §. Tasai 64 §, kurį mes dar žemiau užtiksime, savo 1 abzace sako, kad Seimas tam tikra kvalifikuota balsų dauguma gali iškelti Ministeriui Pirmi-

ninkui, kiekvienam ministeriui ir Valstybės Kontrolieriui baudžiamąją bylą dėl tarnybinio nusikaltimo arba dėl valstybės išdavimo. Tad štai ir šita Seimo funkcija 53 § pavedama Respublikos Prezidentui arba tada, kai Seimo nėra, arba tada, kai nėra Seimo sesijos ir kai negalima sušaukti jo nepaprasta sesija.

Tenka pažymėti, kad mūsų išžiūrėtas 1928 m. konstitucijos 53 § 2 abzacas ir yra tasai, kuris davė galimumą atidėti pirmojo Seimo sušaukimą neaprėžtam laikui, kuo Vyriausybė ir pasinaudojo, valdydama viena be Seimo iki 1936 m. Jei šio nuostato nebūtų buvę, konstitucinė valdžios organizacija nebūtų galėjusi veikti nesušaukus Seimo. Kadangi dėka 53 § 2 abzaco Seimo buvimas nėra būtinas, nes ir be jo visos valstybės funkcijos yra konstitucingai aprūpintos, tai Seimas ir galėjo nebūti šaukiamas.

55. Seimo funkcija karo atžvilgiu

Be mūsų nurodytų keturių pamatinių Seimo funkcijų (įstatymų leidimas, biudžetinė galia, sutikimas tam tikroms tarptautinėms sutartims ratifikuoti ir parlamentinė valdymo priežiūra), konstitucija skyriuje apie Seimą 33 § nurodo dar vieną jo funkciją.

33 §:

„Seimo pritarimas yra reikalingas pradėti ar baigti karui.

Karo veiksmai gali būti pradėti be Seimo, kai priešininko šalis paskelbia Lietuvai karą arba kai priešininkas, karo nepaskelbęs, yra peržengęs Lietuvos sieną".

Tokiu būdu, Vyriausybė viena niekuomet negali nei pradėti ofenzyvinį karą, nei iš viso kitai valstybei karą paskelbti, nei bet kurį karą nutraukti; ji gali *motu proprio* tiktai pradėti karo veiksmus ir tiktai tada, kai ji yra teritoriškai užpulta (kai siena priešo jau peržengta) arba kai karas Lietuvai jau yra paskelbtas. Šis Seimo įsikišimas į valdymą čia vyksta ne *a posteriori*, bet *a priori*, sutikimu iš anksto. Tuo jisai skiriasi nuo bendrosios parlamentinės valdymo kontrolės, numatančios kišimąsi *a posteriori*, jisai čia yra veiklus.

Šita Seimo intervencija yra absoliutinė ir kategoringa; nuo jos nepaliuosuoja nei Seimo, nei jojo sesijos nebuvimas; ji yra griežtesnė negu įstatymų leidimas, negu biudžetinė galia, negu sutikimas ratifikuoti sutartis.

56. Ministerių ir Ministerių Kabineto skyrimas ir atleidimas

Iki šiol mes esame žiūrėję tiktai Seimą, o iš Vyriausybės tiktai Respublikos Prezidentą ir jojo santykį su Seimu. Tačiau, be Prezidento, Vyriausybėje, kaip esame sakę, yra ir Ministerių Kabinetas. Tad dabar mes žiūrėsime šio antro Vyriausybės veiksnio — Ministerių Kabineto konstitucinę konstrukciją, jo sukombinavimą su Prezidentu ir tą Vyriausybės su Seimu santykiavimo sritį, kurioje pasireiškia Ministerių Kabinetas. Šiame mes vėl konstatuosime labai svarbius principus, skiriančius šią konstitucinę konstrukciją nuo senosios.

Ministerių Kabineto konstrukciją tvarko 1928 m. konstitucijos 49 ir 58 §. Kiek liečia Ministerių Kabinetą, juos pakeičia 1922 m. konstitucijos 47, 56 ir 57 §, o kiek tai liečia Valstybės Kontrolierių — ir 1922 m. konstitucijos 48 § (tačiau apie Valstybės Kontrolierių mes žemiau pakalbėsime). Mes perstatysime šių dviejų § eilę, nes bendresnis yra antrasis, 58 §, nuo kurio ir pradėsime.

58 §:

„Ministerių Kabinetas sudaromas iš Ministerio Pirmininko ir kitų ministerių. Ministerių skaičių ir jų darbų paskirstymą nustato įstatymas".

49 §:

„Respublikos Prezidentas skiria Ministerį Pirmininką, kitus ministerius ir Valstybės Kontrolierių, Ministerio Pirmininko pristatomus, ir paleidžia tiek visą Ministerių Kabinetą, tiek atskirus ministerius ir Valstybės Kontrolierių".

58 § tekstas žodis į žodį kartoja 1922 m. konstitucijos 56 §. Visa tai, ką dėl jo nuostatų aš esu pasakęs mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 286—289 psl., tinka ir čia. 49 § pakeitė 1922 m. konstitucijos 47 ir 57 §, tačiau drauge pertvarkė ne tiktai anųjų § re-

dakciją, bet iš dalies ir pačius Kabineto sudarymo procedūros principus. Būtent ten buvo pasakyta, kad Prezidentas „kviečia" Ministerį Pirmininką, „paveda jam sudaryti" Kabinetą, tasai savo „pasirinktus" ministerius „pristato" Prezidentui „tvirtinti" ir Prezidentas „sudarytąjį" kabinetą „tvirtina". Dabar premjero (arba kandidato į premjerus) „kvietimo" ir „pavedimo jam sudaryti Kabinetą" nebėra. Respublikos Prezidentas tiesiog **skiria** tiek premjerą, tiek visus ministerius; „skiria", o ne „*kviečia*" ir ne „tvirtina"; tiesa, ministerius jisai „skiria" tiktai premjero „pristatomus", vadinasi, pats betarpiškai jų nepasirenka, bet vis dėlto skyrimo sąvoka yra griežtesnė negu tvirtinimo. 1922 m. konstitucijoje Prezidentas tvirtino tiek atskirus premjero „pasirinktus" ir jam, Prezidentui, „pristatytus" ministerius, tiek visą premjero „sudarytąjį" kabinetą. Dabar jau šių dviejų skirtingų momentų (**a. premjeras sudaro kabinetą** iš savo pasirinktų ministerių ir **b. Prezidentas sudarytąjį tvirtina**) nėra. Lieka vienas aktas: premjero ir ministerių paskyrimas. Kabinetas sudaromas paskyrimu. Premjerui pavedamas „pristatymas" sudaro tiktai kandidatų siūlymą, vadinasi, iniciatyvą, bet ne daugiau.

Iš esmės šis procedūros ar tvarkos skirtumas gal ir nėra labai didelis, tačiau vis dėlto jis yra charakteringas, keliąs Prezidento autoritetą vyriausybėje, tad suderintas su bendrąja šios konstitucijos tendencija sukoncentruoti imperiumą Prezidento asmeny. Jeigu tiktai „tvirtina", tai reiškia, kad kažkas jau yra įvykę be jo, nes nesamo tvirtinti iš viso negalima, bet jeigu „skiria", tai reiškia, kad iki tol dar nieko nėra buvę. Tokiu būdu, sudarant, Ministerių Kabinetą, Prezidento vaidmuo yra sutvirtintas, premjero gi — nusmukęs.

Jeigu tatai galima konstatuoti sudarant Ministerių Kabinetą, tai dar ryškiau tatai matyti jį likviduojant. 1922 m. konstitucija minėjo tiktai atskirų ministerių „atleidimą" (jos 57 §: „...Ministerius atleidžia Respublikos Prezidentas"), Ministerių Kabineto gi tiktai **„atsistatydinimą"**, bet jokiu būdu ne atleidimą arba paleidimą (jos 47 §: „Respublikos Prezidentas... priima Ministerių Kabineto atsistatydinimą"). Vadinasi, kabinetas *en bloc* ar *in corpore* be jo paties pareikštojo **atsistatydinimo** negalėjo būti Prezidento likviduotas. 1928 m. konstitucijos 49 §, kuris pakeitė 1922 m. konstitucijos tiek 47-ąjį, tiek

57-ąjį §, kabineto atsistatydinimas visiškai neminimas, o užtai, kaip esame matę, atleidimas, kuris ten lietė tiktai atskirus ministerius, išplečiamas ir į kabinetą *in corpore* („Respublikos Prezidentas... paleidžia tiek visą Ministerių Kabinetą, tiek atskirus ministerius...").

Kabineto atsistatydinimui tatai savaime kelio neužkerta (pačioje 1928 m. konstitucijoje, pvz., jos 60 § 2 abzace, Ministerių Kabineto atsistatydinimas paminėtas *expressis verbis)*, tačiau 1922 m. konstitucijoje „atsistatydinimas" sudarė vienintelį kelią kabinetą *in corpore* likviduoti ir Prezidentas neturėjo jokio galimumo konstitucingai likviduoti kabineto, kuris nebūtų atsistatydinęs, čia gi paleisti kabinetui Respublikos Prezidento aktu kabineto atsistatydinimas nėra būtinas.

57. Ministerių Kabineto paleidimas be kontrasignacijos; šio nuostato padariniai

Tačiau jeigu 1922 m. konstitucijoje toks nuostatas apie Ministerių Kabineto „paleidimą" Prezidento aktu ir būtų buvęs, tai jis ten nebūtų toks ryškus ir nebūtų turėjęs tos reikšmės, kurios jisai turi 1928 m. konstitucijoje, nes ten bet kuris Prezidento aktas, be jokių rezervų ir išimčių, turėjo būti kontrasignuotas ministerių; tad jeigu ten Prezidentas ir būtų galėjęs paleisti kabinetą jam neatsistatydinus, tai vis dėlto jis to nebūtų galėjęs padaryti be kabineto sutikimo. Tuo tarpu 1928 m. konstitucijoje kontrasignacijos klausimu mes skaitome:

57 §:

„Visi Respublikos Prezidento aktai, išskyrus Ministerių Kabineto paleidimą, privalo turėti Ministerio Pirmininko arba atitinkamo ministerio parašą. Atsakomybė už aktą tenka jį pasirašiusiam ministeriui".

Iš šio nuostato seka, kad Ministerių Kabineto paleidimas sudaro grynai asmeninės Prezidento galios prerogatyvą. Kitaip sakant, Prezidentas savo iniciatyva ir savo vienšališku absoliutinės galios aktu gali pašalinti kabinetą, kada tiktai panorėtų tai padaryti. Ir šis Prezidento aktas yra vienintelis, kuris nėra pavestas parlamentinei valdymo kontrolei, nes niekas už šį aktą neatsako,

pats gi Prezidentas, išskyrus tam tikrą baudžiamąją atsakomybę, iš viso nėra atsakingas.

Šis 57 § nuostatas 1928 m. konstitucijoje yra vienas iš pačių ryškiausių Respublikos Prezidento galiai pakelti. Šiuo atžvilgiu jojo svarba yra ryški ypač dėl dviejų šio nuostato padarinių. Visų pirma dėl to, kad jisai atiduoda Ministerių Kabinetą tikrajai Prezidento dispozicijai. Ministerių Kabinetas, kuris yra Prezidento skiriamas ir kiekvieną valandą be jokių sąlygų ir ceremonijų gali būti jo pašalintas, tampa tikru Prezidento agentu. Iš tikrųjų jisai netenka valdančiojo organo pobūdžio ir bus linkęs daryti tai, ką jo tarnybinis šefas, Prezidentas, nuo kurio jisai pareina, pageidauja. Šitokiomis aplinkybėmis Respublikos Prezidentas tampa ne tiktai grynai formaline vyriausybės viršūne, bet ir tarnybine Ministerių Kabineto vyresnybe.

Tai jau yra žymus žingsnis į prezidentinį konstitucinį režimą, kuriame vyriausybė tampa vienasmeninė Prezidento asmeny. Parlamentarizmui charakteringa dvilypė vyriausybės konstrukcija, kuri numato neveiklų neatsakingą vyriausybės tituliarinį reiškėją, sudarantį, taip sakant, vyriausybės firmą (valdovas ar prezidentas), ir veiklų, parlamentui atsakingą bei prezidentui faktiškai nesubordinuotą valstybės darbo organą — Ministerių Kabinetą, sukombinuotą su parlamentu pasitikėjimo ryšiais, čia jau yra ardoma. Ji ardoma vienlypės ir vienasmeninės konstrukcijos naudai. Tiesa, parlamentarizmo konstrukcija Ministerių Kabineto bendradarbiavimu su Seimu parlamentinės kontrolės ir pasitikėjimo metodu dar yra išlaikyta, tačiau krypsta į vienasmeninę konstrukciją. Ypač čia kontrasignacijos institucija netenka savo tikros funkcijos, kuri jai yra skiriama parlamentarizme. Nors, kaip iš 57 § teksto seka, visi Prezidento aktai, išskyrus tą vieną Ministerių Kabineto paleidimo aktą, yra reikalingi ministerių kontrasignacijos, tačiau kaip tik ši vienintelė išimtis dezorganizuoja visą instituciją. Ministeriai, kolegijos, kurios likimas yra visiškoje Respublikos Prezidento dispozicijoje, nariai, nebus linkę atsakyti Prezidentui kontrasignacijos, kai ji bus iš jų pareikalauta; gal jie drįstų atsisakyti kontrasignuoti kokį nors aiškiai neteisėtą ar nekonstitucingą aktą, tada, kai jiems už tai galėtų grėsti baudžiamoji atsakomybė (šiuo atsitikimu jie gelbėtų save), tačiau jie nebus linkę atsakyti kontrasignacijos grynai politiniais akto tikslingumo sumetimais; sprendžia-

mąjį politinį kontrasignacijos vaidmenį jie mielu noru išleis iš savo rankų ir perleis jį tam, kuris yra jų likimo ponas. Tarno „konrasignacija" neturi tos politinės reikšmės, kurios turi kontrasignacija parlamentarizme, kur Ministerių Kabinetas yra valdantis vyriausybės organas, Prezidento tarnybiškai neįveikiamas, kur Prezidentas ar valdovas tiktai karaliauja, bet ne valdo. O pagaliau, jeigu ministeriai ir būtų atsisakę kontrasignuoti kurį Prezidento aktą, tai šioje valdžios konstrukcijoje Prezidentas, jei jis šį aktą tikrai laiko svarbiu ir yra pasiryžęs jį padaryti, vis tiek gali šį pasipriešinimą nugalėti, paleisdamas kabinetą ir paskirdamas naująjį tokį, kuris jam suteiks kontrasignaciją.

Tad dėl neva vienintelės išimties visa kontrasignacijos institucija yra iš tikrųjų sugriaunama. Ji netenka savo tikros prasmės ir politinės funkcijos, kurią ji įgijo parlamentarizme. Ji tampa Prezidento akto pasirašymu, paties Prezidento įsakymu.

Parlamentarizme kontrasignacija skiriama kaip tik tam, kad visą valdymo sritį, neišskiriant formalinių Prezidento aktų, apimtų parlamentinė valdymo kontrolė. Valdymo srity paritetinis parlamento bendradarbiavimas su vyriausybe vyksta kitaip, negu įstatymų leidimo srity, būtent jisai vyksta taip, kad iniciatyviškai ir sprendžiamai veikia vyriausybė, nesitardama *a priori* su parlamentu, parlamentas gi seka jos veikimą ir jai pritaria *a posteriori* bei pasitiki jąja, šiuo pasitikėjimu tęsdamas sutarimą ir naujiems būsimiems iniciatyviniams vyriausybės aktams; vyriausybės darbų *a posteriori* sekimas ir pritarimas jiems sudaro pasitikėjimo pamatą; nesant gi pasitikėjimo ir parlamentui *a posteriori* nesikišant į vyriausybės darbus, nebėra jokio sutarimo ir jokio bendradarbiavimo ir lieka tik vienšališkas vyriausybės valdymas, o tai neatitinka parlamentarizmo principo. Tad parlamentinė valdymo kontrolė yra būtina parlamentarizmui.

Tačiau kontroliuoti tegalima tiktai atsakingo organo darbą. Valdovas ar Prezidentas, kuris yra neatsakingas ir kuris jokio pasitikėjimo nėra reikalingas, negali būti įvestas į veiklųjį valdymą, nes jojo darbai lieka už parlamentinės valdymo kontrolės ribų. Todėl parlamentarizme valdovas ar prezidentas išskiriamas iš veiklaus valdymo; jisai, kaip sako Anglai, karaliauja, bet ne valdo, arba, kitaip sakant, jis yra valdymo funkcijos reiškėjas

(*„titulaire"*), bet ne veikėjas; ir kontrasignacija yra kaip tik ta priemonė, kuri jį pašalina nuo veiklaus valdymo, kuri atima iš jo veiklumą ir daro jį neveikliu arba nepajėgiu veiklumo atžvilgiu. Valdovą ar Prezidentą kontrasignacija, taip sakant, sterilizuoja, nes ji padaro tą, kad net ir tie svarbiausieji valdymo aktai, kurie yra reikalingi valdovo ar prezidento akto formos, įgyja teisinės galios, vadinasi, tampa imperatyviniais valdžios aktais ne paties valdovo ar prezidento parašu, bet ministeriniu šio parašo kontrasignavimu; tatai reiškia, kad kontrasignacija suteikia valdovo ar prezidento aktui galios, ji įteisina šį aktą. Tatai gali būti pasiekta tiktai atpalaidavus Ministerių Kabinetą nuo valdovo ar prezidento.

Tačiau kai Ministerių Kabinetas pats yra Prezidento dispozicijoje, tada kontrasignacija nukrypsta nuo šios savo funkcijos: Prezidentas gali tada reikalauti kontrasignacijos ir tasai reikalavimas gali tapti įsakymu, o kontrasignavimas įsakymu netenka anosios savo prasmės. Tokį kontrasignacijos nukrypimą turi, be abejo, paveikti kad ir vienintelė 1928 m. konstitucijos 57 § numatyta išimtis; imperatyvinis galios svoris tuo pačiu perkeliamas iš Ministerių Kabineto į Prezidentą, kuris tampa veikliu efektyviniu valdovu (bent valdomosios funkcijos srity).

58. Svarbūs 1928 m. konstitucijos 57 §-fo padariniai „prezidentokratijos" kryptimi

Tačiau šios krypties padariniai yra ryškūs ne tiktai valdomosios funkcijos srity — ir tatai šiam konstituciniam režimui sudaro antrą stambų 57 § nuostato padarinį. Nors visi Prezidento aktai, išskyrus Ministerių Kabineto paleidimą, yra reikalingi ministerių kontrasignacijos ir per tą kontrasignaciją jie formališkai pavesti parlamentinei valdymo kontrolei, tačiau toji kontrolė nebetenka savo funkcionalinio mechanizmo. Būtent dėka šio konstitucijos 57 § nuostato Respublikos Prezidentas, bent žymia dalimi, pats tampa galimo konflikto tarp Seimo ir Ministerių Kabineto šalimi.

Parlamentarizme, kai atsitinka „krizė", vadinasi, kai tarp Seimo ir kabineto nebėra pasitikėjimo, kabinetas arba turi atsistatydinti, arba jisai turi iš Prezidento pareikalauti Seimo paleidimo (pavedant spręsti konfliktą tautos rinkiminiam arbitražui); tokia yra klasikinio parlamen-

tarizmo tezė; kontinentinio gi parlamentarizmo tezė yra kiek skirtinga: kilus šiam konfliktui (pasireiškus krizei) — kabinetas būtinai **turi** atsistatydinti. Kaip žinome, 1922 m. konstitucijoje parlamentarizmas buvo kontinentinio tipo, nors šiuo atžvilgiu buvo vienas rezervas: kabineto **pareiga** atsistatydinti buvo tiktai tada, kai Seimas jam **stačiai** pareikšdavo nepasitikėjimą; pačioje konflikto užuomazgoje, kol dar nepasitikėjimas stačiai nėra pareikštas, kabinetas galėjo atsikirsti Seimo paleidimu apeliuojant į tautą.

1928 m. konstitucija šiuo atžvilgiu nustato kiek sudėtingesnę, tarpinę tarp klasikinio ir kontinentinio parlamentarizmo tvarką: atsistatydinti Ministerių Kabinetas **turi** tiktai tada, kai nepasitikėjimas pareikštas kvalifikuota 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma; jei, pareiškiant (kad ir „stačiai") nepasitikėjimą, tokios kvalifikuotos daugumos nebuvo, Seimo paleidimas galimas ir neatsistatydinus kabinetui.

Pažiūrėkime dabar, kaip į visus šiuos alternatyvus atsiliepia ir reaguoja 1928 m. konstitucijos 57 § nuostatas, kuris leidžia Respublikos Prezidentui be kontrasignacijos paleisti, vadinasi, atstatyti Ministerių Kabinetą. Pirmas atsitikimas: Ministerių Kabinetas turi atsistatydinti (kontinentinio parlamentarizmo tezė) 1922 m. konstitucijoje — jei nepasitikėjimas jam pareikštas „stačiai", 1928 m. konstitucijoje — jei nepasitikėjimas jam pareikštas 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. „Turi atsistatydinti" — tačiau bendru kategoringu parlamentarizmo nuostatu atsistatydina tiktai pats; tai jo konstitucinė pareiga, sekanti iš jo valdančiosios padėties: nei Seimas, nei Prezidentas jo **„atstatyti"** negali; jeigu jisai šios pareigos neatliks, tai arba susidarys nekonstitucinga būklė, tolygi perversmui, arba eventuališkai Seimas galės paveikti jį savo biudžetine galia, atmesdamas artimiausią jo siūlomą biudžetą. Gal eventuališkai už neatsistatydinimą kabineto nariai galėtų būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, kaip už tarnybinį nusikaltimą prieš savo konstitucinę pareigą, nors, tiesą pasakius, šitoksai eventuališkumas yra labai abejotinas. Tačiau, einant 1928 m. konstitucijos 57 §, jei kabinetas pats geruoju neatsistatydina, tai jį gali atstatyti Prezidentas; kitaip sakant, į Respublikos Prezidento rankas įduodama šios konstitucinės kabineto pareigos sankcija. Kabinetas nebėra šios savo konstituci-

nės pareigos vienintelis sprendėjas. Jo pareigos yra Prezidento dispozicijoje.

Antras atsitikimas: kilus krizei arba Ministerių Kabinetas atsistatydina, arba Seimas paleidžiamas tam, kad naujais Seimo rinkimais teisinė tauta padarytų sprendimą (klasikinio parlamentarizmo tezė): 1922 m. konstitucijoje — tiktai pačioje krizės užuomazgoje, kol dar Seimas nėra „stačiai" pareiškęs nepasitikėjimo; 1928 m. konstitucijoje — krizės metu, išskyrus tą atsitikimą, kai nepasitikėjimas yra Seimo pareikštas kvalifikuota 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Parlamentarizmo principais pasirinkimą čia daro pats Ministerių Kabinetas, kuris krizėje yra konflikto šalimi; jisai arba pats kapituliuoja atsistatydindamas, arba, jei to padaryti neranda reikalo ir tikisi laimėti tautos sprendimą, pasiūlo Respublikos Prezidentui paleisti Seimą ir paskelbti naujus Seimo rinkimus. Prezidento formaliniu aktu apeliuoja į tautą ne pats Prezidentas, kuris konflikte nedalyvauja ir todėl yra pasyvus, bet apeliuoja bylininkas — Ministerių Kabinetas, kurį tautos sprendimas palies arba jam suteikdamas laimėjimą, arba jį pasmerkdamas; Seimo paleidimas čia yra toks, kuris vadinamas „ministeriniu" Seimo paleidimu, t. vad. „karališkojo" Seimo paleidimo čia nėra ir iš tikrųjų negali būti, nes Prezidentas savo vienšališku nutarimu (būdamas suvaržytas kontrasignacija) to padaryti iš viso negali.

1928 m. konstitucijos 57 § nuostatas keičia šį krizės likvidavimo mechanizmą: jeigu kabinetas būtų pasiryžęs nekapituliuoti ir apeliuoti į tautą, pareikalaudamas iš Prezidento paleisti Seimą, Prezidentas vis dėlto galėtų pasielgti kitaip — jisai gali palaikyti Seimą ir kaip tik atstatyti Ministerių Kabinetą. Tad atsistatydinimo ar Seimo paleidimo pasirinkimas jau nebėra Ministerių Kabineto, kaip ginčo dalyvio, dispozicijoje. Tiesa, negalime pasakyti, kad Prezidentas čia jau būtų konflikto tarp Seimo ir Ministerių Kabineto galutiniu sprendėju, nes tiktai viena sprendimo alternatyva — kabineto atstatymas — yra jo dispozicijoje. Jis gali išspręsti konfliktą tiktai tada, kada jis palaiko Seimą prieš kabinetą, o jeigu jisai pritaria kabinetui, tai vis tiek tegali būti tik Seimo paleidimas, vadinasi, apeliavimas į teisinę tautą, bet ne paties Prezidento sprendimas. Vis dėlto Prezidentas į konflikto tvarkymą labai ryškiai įsikiša ir net pats apelia-

vimas į tautą be jo sutikimo negali įvykti, nes jis tam gali pasipriešinti atstatydamas („paleisdamas") kabinetą.

Trečias atsitikimas: jokios krizės nėra, Ministerių Kabinetas visiškai sutaria su Seimu, Seimas kabinetu pasitiki; tiek klasikiniame, tiek kontinentiniame parlamentarizme Respublikos Prezidentas šiuo atsitikimu yra visiškai pasyvus ir neturi jokių priemonių įsikišti ir suardyti šio bendradarbiavimo eigą; kad ir nepatiktų jam Seimo ir kabineto veikla, kad ir manytų jisai, kad ši jųjų veikla neatitinkanti tautos nusistatymo, jisai nepajėgia įsikišti, nes Seimui paleisti ir naujiems rinkimams paskelbti jam reikia ministerių kontrasignacijos, o kabinetui nesutinkant kontrasignuoti Seimo, su kuriuo jis sutaria, paleidimo, Prezidentas pats negali pakeisti kabineto, kuris neatsistatydina. Kitaip tatai atrodo veikiant 1928 m. Konstitucijos 57 §. Nepritardamas Ministerių Kabineto politikai ar atskiram jojo aktui, kuriems Seimo dauguma pritaria, ir iš viso nesutikdamas su Seimo dauguma ir būdamas įsitikinęs, kad teisinės tautos nusistatymas nesutampa su Seimo daugumos nusistatymu, arba bent norėdamas patikrinti, ar iš tikrųjų teisinė tauta dar palaiko esamojo Seimo daugumą, Respublikos Prezidentas, negalėdamas gauti iš ministerių kontrasignacijos, atstato Ministerių Kabinetą, paskiria tokį kabinetą, kuris iš anksto jam pasižada kontrasignuoti Seimo paleidimo aktą, ir su naujų ministerių kontrasignacija paleidžia Seimą ir skelbia naujus rinkimus. Tiesa, jis turi pasiduoti rinkiminiam tautos sprendimui, kuris kartais gali pasisakyti prieš šį Prezidento įsitikinimą ir užgirti paleistojo Seimo daugumos darbus (tai bus tada, kai rinkimus laimės toji pati paleistojo Seimo dauguma), tačiau, šiaip ar taip, tai Prezidentui duoda labai ryškią teisę kištis ne tiktai į kabineto, bet ir į Seimo veikimą ir skųsti Seimą tautai. Tokios galios Respublikos Prezidento atžvilgiu Seimas neturi.

Toks betarpiškas Prezidento santykiavimas su teisine tauta, be abejo, žymiai pakelia jo prestižą ir konstitucinėje valstybės valdžioje daro jį centriniu organu, kuris kitus prižiūri ir cenzūruoja. Šitokis Seimo paleidimas, kuriuo disponuoja pats Respublikos Prezidentas savo asmeniniu nusistatymu, vadinamas karališku Seimo paleidimu: jisai priešpastatomas t. vad. „ministeriniam" Seimo paleidimui, vykstančiam formaliniu Prezidento aktu (bet Ministerių Kabineto sprendimu).

Nors ir šitame „karališkame" Seimo paleidime vyriausybės šefas, būdamas pats politiškai neatsakingas ir tuo pačiu negalėdamas būti teisinės tautos pasmerktas, vis dėlto paleisdamas Seimą pats jo nepasmerkia ir tiktai skundžia jį tautai, o jeigu tauta paleistojo Seimo daugumos nepasmerkia ir perrinkdama to paties nusistatymo daugumą, taip sakant, Prezidento skundą atmeta, ir, tokiu būdu, paskutinį žodį taria jinai, tauta, o ne Prezidentas, tai vis dėlto ši Seimo tautai skundimo galia, kuri reiškiasi „karališkame" Seimo paleidime, suteikia Prezidentui didelio autoriteto ir žymios persvaros: Seimo dauguma, kuri žino, kad ji bet kada gali būti Respublikos Prezidento įskųsta teisinei tautai ir paleista, tuo pačiu turėsianti tautai atsakyti už savo darbus ir vėl rungtis su konkurentais dėl mandato, be abejo, bus atsargesnė ir ypač bus linkusi rimtai skaitytis su Prezidento nusistatymu. Tatai labai žymiai pakelia faktinę Respublikos Prezidento galią ir daro jį įsteigtosios konstitucinės valdžios šefu.

Čia jau tenka kalbėti ne apie vyriausybės ir Seimo paritetą, bet apie ryškią vyriausybės, Respublikos Prezidento asmeny, hegemoniją Seimui.

Ir jeigu 1922 m. konstitucijoje mes konstatavome labai ryškiai racionalizuotą kontinentinį parlamentarizmą su aiškiu palinkimu į seimokratiją, tai 1928 m. konstitucijos steigiamame konstituciniame režime mes galime konstatuoti „prezidentokratijos" daigus. Tie daigai bus dar paryškinti 1938 m. konstitucijoje, tačiau ir čia jie jau yra konstatuotini. Tai buvo tuo tarpu daigai.

Šia prasme 1928 m. konstitucijos 53 ir 57 § yra patys ryškiausi: juose yra tie nuostatai, kurie apibūdina pačią konstitucinio režimo tendenciją, kurie ruošia ir atidaro kelią parinktajai konstitucinės evoliucijos linkmei. Respublikos Prezidentas čia tampa tuo centriniu konstitucinės valdžios organu, kuriam buvo patikėta viso konstitucinio mechanizmo priežiūra ir vadovybė ir kuris visa tai sutvarko santykiaudamas, reikalui esant, tiesiog su teisine tauta. 53 ir 57 § nėra šia kryptimi vieninteliai, tačiau jie yra ryškiausieji.

59. Ministerių Kabineto įstatymų iniciatyva ir bendroji kompetencija valdomosios funkcijos srity

Jei nebūtų buvę 57 § nuostato, tai būtų galima manyti, kad darbo suskirstymo vyriausybėje planas 1928 m. konstitucijoje yra toks pat, koks buvo 1922 m. konstitucijoje. Būtent dviejų vyriausybės veiksnių — Respublikos Prezidento ir Ministerių Kabineto — kompetencija yra konstruojama tuo pačiu principu, kaip kad ir anksčiau: Ministerių Kabineto kompetencija vyriausybėje yra bendroji, apimanti visą vyriausybės veikimą, kai tuo tarpu Prezidento kompetencija yra atributyvinė; o kadangi Prezidento aktai yra reikalingi ministerių kontrasignacijos, tai tektų pasakyti, kad ir atributyvinės Prezidento kompetencijos ribose iš tikrųjų veiklus yra kabinetas, kuris šiose ribose veikia formaliniu Prezidento aktu, Prezidentas gi vienas net ir šiose ribose veikti negali.

Iš tikrųjų Ministerių Kabineto kompetencija 1928 m. konstitucijoje yra apibūdinta dviem bendrais nuostatais, kurių vienas liečia įstatymų iniciatyvą, antrasis — bendrąjį valdymą. Tai yra šios konstitucijos 61 ir 62 §, kurie atitinka 1922 m. konstitucijos 60 ir 61 §. Jųjų pirmąjį (1928 m. konstitucijos 61 §) mes jau citavome. Kaip buvome konstatavę, šis § žymiai skiriasi nuo analoginio 1922 m. konstitucijos 60 §: atkrito kabineto „mažumos" „atskirų nuomonių" protokolavimas ir pristatymas Seimui; tuo pačiu kabinetas įgijo tikrąją įstatymų iniciatyvą, kuri pavedama jam kaip solidariam vienetui. Antras, valdomosios funkcijos Ministerių Kabineto kompetencijos nuostatas, pareikštas 62 §, skamba šitaip:

„Ministerių Kabinetas vykdo įstatymus, veda respublikos vidaus ir užsienio politiką, saugoja respublikos teritorijos neliečiamybę ir vidaus tvarką".

Šis tekstas yra paimtas iš 1922 m. konstitucijos 61 §, su vienu mažu, bet žymiu pakeitimu; 1922 m. konstitucijoje buvo pasakyta: „... vykdo Respublikos Konstituciją ir įstatymus..." — dabar žodžių „Respublikos Konstituciją ir" nebėra; liko tiktai „... vykdo įstatymus..." Galima būtų manyti, kad šis „konstitucijos vykdymo" pašalinimas iš Ministerių Kabineto pareigų ir kompetencijos esąs sude-

rintas su pažeminta kabineto padėtimi: esą jei kabinetas paverčiamas Respublikos Prezidentui priklausomu organu, jei jisai netenka tikros valdančiosios galios, tai ne jojo reikalas rūpintis konstitucijos veikimu; jam užteksią įstatymų vykdymo, konstitucijos gi veikimo reikalai būsią pavesti Respublikos Prezidentui ir Seimui, kai jisai leis įstatymus. Toks galvojimas būtų logingas mėginant suprasti, kuriais sumetimais 1928 m. konstitucijos leidėjas Ministerių Kabineto kompetencijoje išbraukė konstitucijos vykdymą ir paliko tiktai įstatymų vykdymą. Tačiau ar iš tikrųjų tokia buvo konstitucijos leidėjo mintis, to tvirtinti negalima, nes prieš tai, rodos, kalba kitas faktas, būtent konstitucinės priesaikos turinys. Jeigu „konstitucijos vykdymas" būtų išbrauktas iš Ministerių Kabineto kompetencijos todėl, kad tatai yra Prezidento ar Seimo reikalas, tai gal bent Prezidento ar Seimo priesaikoje būtų paminėta konstitucija. Tuo tarpu tiek ministerių, tiek Respublikos Prezidento, tiek Seimo narių priesaikoje konstitucija nėra paminėta ir visur tiktai pasakyta: „saugoti įstatymus"; to, kad būtų pasakyta „saugoti konstituciją" — niekur nėra.

Tad gal viena iš dviejų: arba konstitucijos leidėjas terminu „įstatymas" norėjo apimti tiek paprastąjį įstatymą, tiek konstituciją, kurią galima laikyti taip pat įstatymu (tiktai aukščiausiuoju ar pagrindiniu, subordinuotu paprastajam), arba jisai iš viso laikė konstituciją tiktai teisiniu deklaratyvu, kuris tegalįs būti vykdomas ir saugomas ne pats savaime, kaip toks, bet tiktai vykdant ir saugojant paprastuosius įstatymus.

Nesileisdamas tuo tarpu į šios, ypač antrosios, koncepcijos kritiką, į kurią aš dar grįšiu, kalbėdamas apie konstitucinės priesaikos tekstus 1928 m. konstitucijoje, aš čia tiktai konstatuoju tai, kad konstitucijos nepaminėjimas greta įstatymų 1928 m. konstitucijos 62 §, formuluojančiame bendrą Ministerių Kabineto valdomąją kompetenciją, mano supratimu, negali būti aiškinamas kaip ypatingas „konstitucijos vykdymo" išėmimas iš šios vienos kompetencijos, perkeliant jį į kitą konstitucinių organų kompetenciją: „konstitucijos vykdymo" ir „konstitucijos saugojimo" sąvoka iš viso iškrito iš 1928 m. konstitucijos terminologijos ir jokio konstitucinio organo kompetencijoje nėra minima.

Šiaip, išskyrus šį rezervą, dėl nevisiškai suprantamo konstitucijos nepaminėjimo, 62 § tekstas, sutampąs su

1922 m. konstitucijos 61 § tekstu, yra visiškai aiškus ir tikslus. Jis iš viso gerai apibūdina valdomąją funkciją visais esminiais jos elementais. Jisai labai dažnai išvengia tos, ne tiktai konstituciniuose tekstuose, bet ir doktrinoje daromos klaidos, kuri **valdomąją** funkciją apibūdina kaip **„vykdomąją"**, susiaurindama ją tiktai iki „įstatymų vykdymo". Čia, greta įstatymų vykdymo, paminėtos dar dvi specifinės esminės valstybės funkcijos, kurios sudaro patį valstybinio valdymo branduolį, niekuomet nuo jo neatskiriamą ir negalintį iš jo iškristi — krašto gynimą ir policiją („saugoja respublikos teritorijos neliečiamybę ir vidaus tvarką"), taip pat nurodytas iniciatyviškai kūrybinis politinės valdomosios funkcijos veiklumas („veda Respublikos vidaus ir užsienio politiką"). Šiai konstrukcijai nieko prikišti negalima. Tačiau tatai kaip tik ir yra bendroji valdomoji kompetencija, nes tatai neprecizuoja jokių partikuliarinių epizodų, bet apima visą valdymą.

60. Atributyvinės Respublikos Prezidento kompetencijos pobūdis 1928 m. konstitucijoje

Jeigu Ministerių Kabineto kompetencija valdymo srity yra bendroji, vadinasi, jisai yra kompetentingas daryti visa tai, kas iš viso įeina į valdomąją funkciją, išskyrus tai, kas šioje funkcijoje yra *expressis verbis* iš jo kompetencijos išimta ir pavesta kito organo kompetencijai, tai kito vyriausybės organo, jos šefo, Respublikos Prezidento kompetencija principiškai yra **atributyvinė**, o ne bendroji, vadinasi, Prezidento intervencijos ir formalinio jo akto yra reikalinga ne visa tai, kas iš viso yra vyriausybės kompetencijoje, bet tiktai tokie darbai, kurie yra išvardinti konstitucijoje. Čia mes būtume galėję pakartoti tai, ką mes šiuo reikalu esame pasakę mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 280 ir kituose puslapiuose. Ten mes buvome konstatavę ne tiktai tai, kad Respublikos Prezidento kompetencija yra atributyvinė, bet ir tai, kad šioje atributyvinėje savo kompetencijoje jisai niekuomet negali veikti vienas ir neturi sprendžiamosios galios, nes į tai įsikiša ir paveikia jo sprendimą Ministerių Kabinetas per kontrasignaciją.

Antra vertus, mes konstatavome ir tai, kad Respublikos Prezidentas, kuriam konstitucija leido dalyvauti vi-

suose kabineto posėdžiuose ir tiek iš kabineto, tiek iš atskirų ministerių reikalauti pranešimų raštu apie jų darbą, tuo pačiu, kad ir būdamas pats atributyvinės kompetencijos organas, vis dėlto gali kištis ir į visą bendrąją vyriausybės kompetenciją, tačiau šis jojo kišimasis nėra imperatyvinis, nes jokios sprendžiamosios galios ir jokių sankcijų, kurios būtų paliuosuotos nuo ministerinės kontrasignacijos, jisai neturi. Kitaip sakant, ten Respublikos Prezidentas, būdamas kontrasignacijos, taip sakant, sterilizuotas, tampa neveiklus, tiktai pasyviškai dalyvaująs tiek savo atributyvinėje kompetencijoje, tiek eventuališkai bendrojoje Ministerių Kabineto kompetencijoje, visa gi vyriausybės iniciatyva ir sprendžiamoji galia sukoncentruojama Ministerių Kabinete. Prezidentui jo atributyvinėje kompetencijoje ten konstitucija uždeda pareigas, tačiau tas pareigas atiduoda ne jo, bet kabineto dispozicijai.

Tuo tarpu 1928 m. konstitucija, kad ir palaikydama tą patį suskirstymo principą tarp Respublikos Prezidento ir Ministerių Kabineto kompetencijų Vyriausybėje (Prezidentas — atributyvinė, kabinetas — bendroji kompetencija), kategoringai keičia galios santykį tarp šių dviejų vyriausybės veiksnių. Kadangi, kaip jau buvome paaiškinę, čia jau pats kabineto likimas, einant 57 §, yra Prezidento dispozicijoje, tai ir ministerių kontrasignacija nepajėgia sterilizuoti Prezidento galios ir perkelti iš jo į kabinetą visą vyriausybės iniciatyvą ir sprendžiamąją galią. Kontrasignacijai beveik lemiančios įtakos įgyja pats Prezidentas.

Tokiu būdu, savo atributyvinėje kompetencijoje Respublikos Prezidentas, menkai varžomas kontrasignacijos, tampa atitinkamų Vyriausybės aktų šeimininkas.

Tačiau Prezidento galia čia įsiveržia ir į bendrąją kabineto kompetenciją, nes ten, kur Prezidentas savo nuožiūra kiekvieną momentą gali paleisti Ministerių Kabinetą, visiškai kitokios reikšmės įgyja ir Prezidento dalyvavimas kabineto posėdžiuose, ir Prezidento vykdoma tiek kabineto, tiek atskirų ministerių darbų kontrolė. Todėl tas pats nuostatas, perrašytas iš 1922 m. konstitucijos į 1928 m. konstituciją, sudarąs pastarosios 56 § (1922 m. konstitucijos 54 §), 1928 m. konstitucijos režime iš tikrųjų turi visiškai kitokios reikšmės ir čia žymiai patarnauja Prezidento galiai vyriausybėje.

„Respublikos Prezidentas turi teisės dalyvauti Ministerių Kabineto posėdžiuose ir juose pirmininkauti ir reikalauti iš Ministerių Kabineto ir atskirų ministerių pranešimų apie jų darbą."

61. Respublikos Prezidento kompetencijos elementai: a. diplomatiniai aktai, b. sutarčių ratifikavimas, c. valdininkų skyrimas, d. karininkų skyrimas

Vyriausybės darbai, kurie yra reikalingi tiesioginio Respublikos Prezidento įsikišimo ir jo formalinio akto, nurodyti visoje eilėje konstitucijos IV skyriaus (skyrius: „Vyriausybė") § ir kai kuriuose III skyriaus (skyrius: „Seimas") § nuostatuose. IV skyriuje yra šie §: 48, 49, 50, 51, 52, 53 ir 55. Kai kuriuos iš šių § mes jau esame išžiūrėję, pvz., 49-ąjį, kuris liečia premjero, ministerių ir Valstybės Kontrolieriaus skyrimą ir Ministerių Kabineto, ministerių ir kontrolieriaus atleidimą; 51-ąjį, kuris liečia Seimo priimtų įstatymų skelbimą ir Prezidento reliatyvinį veto šiems įstatymams; 53-ąjį, kuris liečia Seimo paleidimą ir Prezidento sąlyginę įstatymų leidžiamąją bei biudžetinę galią. Čia reikėtų priskirti ir mūsų taip pat išžiūrėtą 105 §, kuris liečia Prezidento apeliacinį veto dėl Seimo priimtų įstatymų. Šiame skyriuje tuo klausimu lieka 48, 50, 52 ir 55 §.

48 §:

„Respublikos Prezidentas atstovauja Respublikai, akredituoja Lietuvos pasiuntinius, priima svetimų valstybių pasiuntinius ir ratifikuoja sudaromas su kitomis valstybėmis sutartis".

Šitas § atitinka 1922 m. konstitucijos 46 §, kuriame nebuvo paminėtas tiktai sutarčių ratifikavimas. Ten tarptautinių sutarčių klausimas konstitucijoje buvo sutvarkytas taip, kad visas sutartis sudaro Vyriausybė, o tam tikras iš jų ratifikuoja („tvirtina") Seimas (1922 m. konstitucijos 30 §). Dabar visas Lietuvos sudaromas tarpvalstybines sutartis ratifikuoja Respublikos Prezidentas, o tiktai kai kurioms jųjų, kaip jau esame konstatavę (1928 m. konstitucijos 32 §), ratifikuoti Prezidentui reikia

Seimo sutikimo, išskyrus laikotarpį tarp Seimo kadencijų, taip pat tarp Seimo sesijų tada, kada negalima sušaukti nepaprastos sesijos. Šiaip dėl šios Prezidento funkcijos atstovauti Respublikai žr. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 242—243 psl.

50 § tekstas skamba šitaip:

„Respublikos Prezidentas skiria ir paleidžia visų laipsnių karininkus ir Respublikos valdininkus, kurių skyrimas ir paleidimas įstatyme yra jam pavestas".

Analoginis šiam § 1922 m. konstitucijos 49 § minėjo tiktai valdininkų skyrimą ir atleidimą, visiškai neminėdamas karininkų. Tad čia naujai pridėtas karininkų skyrimas ir atleidimas („paleidimas"), kuriam reikia formalaus Prezidento akto. Paskutinis šalutinis šio teksto sakinys („kurių skyrimas ir paleidimas įstatymu yra jam pavestas"), kuris buvo šio nuostato tekste ir 1922 m. konstitucijoje, liečia tiktai šiaip valdininkus, bet ne karininkus, nes pastarųjų skyrimas ir atleidimas pavedamas Prezidentui pačios konstitucijos be jokių išimčių ir rezervų ir nėra reikalingas jokio ypatingo įstatymo; tatai seka iš kategoringo pareiškimo, kad „visų laipsnių" (vadinasi, visi karininkai skiriami ir atleidžiami Prezidento). Kai dėl valdininkų skyrimo ir atleidimo šio rezervo ribose žr. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 344—345 psl.

62. Respublikos Prezidento malonės prerogatyva

52 § skamba šitaip:

„Respublikos Prezidentas turi teisę dovanoti bausmę ir nurodytais įstatymo atsitikimais grąžinti teismo atimtas ar susiaurintas teises".

Tai yra Respublikos Prezidento malonės prerogatyva, kuriai 1922 m. konstitucijoje buvo pavestas 51 §. Šiai prerogatyvai ir su ja susijusioms problemoms mes buvome pavedę mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalyje 245—252 puslapius.

Palyginus šios prerogatyvos apimtį 1928 m. ir 1922 m. konstitucijose, pasirodo, kad 1928 m. konstitucijoje ji

yra dviem atžvilgiais praplėsta. Būtent 1922 m. konstitucijos 51 § neminėjo Prezidento teisės grąžinti teismo atimtas ar susiaurintas teises; ten buvo minimas tiktai „bausmės dovanojimas". Veikiant 1922 m. konstitucijai, buvo kilęs klausimas, ar „bausmės dovanojimo" sąvoka, kuri, be abejo, apima ir dalinį bausmės sumažinimą (pvz., kalinimo termino sutrumpinimas, skaudesnės bausmės pakeitimas kitokia lengvesne), taip pat apima ir atimtų teisių grąžinimą. Tada Vyriausiasis Tribunolas buvo išaiškinęs, kad teisių grąžinimo „bausmės dovanojimo" prerogatyva neapima, nes teisių atėmimas ar susiaurinimas nesudarąs teismo skiriamos bausmės, tiktai sudarąs *sui generis* automatinę nubaudimo pasekmę (padarinį), kurią baudžiamasis teismas savo sprendime tiktai konstatuoja, bet neskiria. Tad 1928 m. konstitucijoje teismo atimtų ar susiaurintų teisių grąžinimas tapo jau *expressis verbis* į šią Respublikos Prezidento prerogatyvą įrašyta.

Tačiau šio konstitucinio teksto (1928 m. konstitucijos 52 §) analizas rodo, kad ir čia šių teisių grąžinimas nėra laikomas bausmės dovanojimo elementu, nes: **a.** jis yra paminėtas greta „bausmės dovanojimo", kaip skirtinga Prezidento teisė, ir **b.** konstitucija jį leidžia tiktai „nurodytais įstatymo atsitikimais", kai tuo tarpu šiaip „bausmės dovanojimas" nėra aprėžtas šiuo rezervu. Tatai reiškia, kad Prezidento prerogatyva grąžinti teismo atimtas ar susiaurintas teises negali būti vykdoma einant pačia konstitucija be tam tikro įstatyminio pagrindo šiai prerogatyvai; konstitucija tiktai pašalina abejonę dėl įstatyminio tokios prerogatyvos Prezidentui suteikimo, vadinasi, duoda *„carte blanche"* tokiam įstatyminiam Prezidento malonės praplėtimui. Šis konstitucinis nuostatas iš dalies užpildo spragą, kurią pas mus padaro reabilitacijos nebuvimas.

Respublikos Prezidento malonės prerogatyva praplėsta dar vienu atžvilgiu. Būtent, einant 1922 m. konstitucijos 51 § 2 abzacu — dovanoti bausmę ministeriams, kurie yra nusmerkti dėl tarnybinių nusikaltimų, Prezidentas galėjo **tiktai Seimui sutikus.** Tatai, ypač anoje konstitucijoje, visai suprantama ir loginga tiek todėl, kad ministeriams už šiuos nusikaltimus baudžiamąją bylą iškelti tegalėjo tiktai Seimas, tiek todėl, kad anoji konstitucija iš viso rūpestingai steigė Seimo hegemoniją; tad, kadangi šiais atvejais ministeriai būtų nubausti Seimo kaltinimu, tai ir bausmės dovanojimas arba sušvelninimas jiems buvo

reikalingas šio įsteigtosios valdžios šeimininko, Seimo, sutikimo. Einant 1928 m. konstitucija, principiškai už šiuos nusikaltimus ministeriams baudžamąją bylą taip pat kelia Seimas, tačiau ši jojo galia jau yra silpnesnė ir aprėžta, nes jis tatai gali padaryti tiktai kvalifikuota 2/3 visų balsų dauguma (64 §), ko 1922 m. konstitucija nereikalavo, ir, be to, tarp Seimo kadencijų („Seimui nesant") arba tarp Seimo sesijų tada, kada negalima sušaukti nepaprastos sesijos, šia galia jo vietoje naudojasi Respublikos Prezidentas (53 § 2 abz.), o to 1922 m. konstitucijoje taip pat nebuvo. Tad 1928 m. konstitucijoje už šiuos nusikaltimus ministeriai gali būti nubausti ir ne Seimo kaltinimu. Be to, 1928 m. konstitucijoje iš viso Seimo hegemonijos nebėra, tad konstitucija jo autoritetu per daug nesirūpina ir nėra linkusi jo sutikimu varžyti Respublikos Prezidento galios. Todėl ir šis nuostatas, varžąs Prezidento malonės prerogatyvą Seimo sutikimu, bent tais atsitikimais, kai malonė liečia ministerius, pasmerktus už tarnybinius nusikaltimus, atkrito.

63. Respublikos Prezidento galia ginkluotosioms pajėgoms

Pagaliau 55 §:

„Respublikos Prezidentas yra visų respublikos ginkluotų pajėgų vyriausias vadas".

Šis § pakeitė 1922 m. konstitucijos 53 §, kuriame buvo trys abzacai; anų trijų abzacų 2-asis ir 3-asis (dėl jų žr. mano paaiškinimus **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 339—340 psl.) dabar 1928 m. konstitucijoje visiškai atkrito, o jos 55 §, kurį citavome, pasiskolintas iš 1922 m. konstitucijos 53 § 1 abzaco. Sakau: „pasiskolintas", bet ne „nurašytas", nes iš tikrųjų jis yra reformuotas.

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad pakeitimas yra menkas, nes tekste pakeistas tiktai vienas žodis: buvo **„viršininkas"**, o dabar yra **„vadas"**. „Vado" sąvoka nėra tolygi „viršininko" sąvokai („apskrities viršininkas", o ne „apskrities vadas"; užtai „pulko vadas", o ne „pulko viršininkas"). „Vadas" daugiau reiškia negu „viršininkas", jisai lyg psichiškai apima tuos, kuriems jis vadovauja, jis jiems yra tas, kuris ne tiktai jiems savo kom-

petencijos ribos įsako, bet juos savy suglaudžia, juos išreiškia. Ypatingai gi šiuo laiku, kai yra keliamos t. vad. „vadizmo" idėjos socialiniame bendravime, „vado" („Führerio") terminas įgyja nepaprastos reikšmės, kurio galia toli prašoka tradicinio „viršininko" galią ir autoritetą.

Toji aplinkybė, kad 1928 m. konstitucijoje atkrito 1922 m. konstitucijos 53 § 2 abzacas, jokios svarbos neturi, nes tasai abzacas sakė, jog už ginkluotų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui atsako Ministerių Kabinetas ar atitinkamas ministeris. Šis atsakingumas savaime seka iš bendro nuostato, apimančio visą Vyriausybės politiką ir veikimą (1922 m. konstitucijos 59 § 1 abzacas ir 1928 m. konstitucijos 60 § 1 abzacas), tad skyrium minėti vieną atskirą šio atsakingumo epizodą iš tikrųjų nėra reikalo. Tad ar 1922 m. konstitucijos 53 § 2 abzacas būtų 1928 m. konstitucijoje pakartotas, ar nebūtų, tas nieko nekeičia, nes šis nuostatas iš viso nieko svarbaus neduoda.

Kitaip atrodo 1922 m. konstitucijos 53 § 3 abzaco neįrašymas į 1928 m. konstituciją. Šito abzaco nuostatas reikalavo, kad karo metu, Ministerių Kabinetui pasiūlius, Respublikos Prezidentas skirtų Vyriausiąjį Kariuomenės Vadą. Dabar, 1928 m. konstitucijoje, to nėra. Žinoma, ir veikiant šiai konstitucijai Respublikos Prezidentas būtų galėjęs tai padaryti karo metu, tačiau tatai nėra jo konstitucinė pareiga; jisai galėtų sau pasilikti Vyriausiojo Kariuomenės Vado funkciją. Ar jis pasielgtų šiaip ar kitaip, tai jau kitas dalykas, bet svarbu tai, kad tatai pareina tiktai nuo jojo teisiškai laisvos decizijos, yra, taip sakant, jo diskrecinėje galioje, o vien tai jau kelia jo autoritetą ir prestižą.

64. Kiti atributyvinės Respublikos Prezidento kompetencijos epizodai

Taip pat konstitucijos III skyriuje (skyrius: „Seimas") mes randame eilę nuostatų, nustatančių atributyvinę Respublikos Prezidento kompetenciją. Būtent: **a.** Respublikos Prezidentas skelbia Seimo rinkimų dieną 6 mėnesių laikotarpy pasibaigus Seimo kadencijai arba paleidus seimą (28 § 1 abz.); **b.** jisai betarpiškai arba per Ministerį pirmininką atidaro pirmąjį paprastosios Seimo sesijos posėdį (28 § 4 abz.); **c.** esant tam tikroms aplinkybėms, kurių konstatavimas yra šiuo atžvilgiu būtinas, tačiau par-

eina nuo vyriausybės („kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitokiems pavojingiems neramumams valstybėje"), Prezidentas, kabinetui pasiūlius, gali įvesti karo arba kitokią nepaprastą padėtį, laikinai sustabdyti konstitucines garantijas ir imtis priemonių pavojui atremti ar pašalinti, vartojant ir ginkluotą pajėgą (34 §); **d.** jisai šaukia nepaprastas Seimo sesijas savo iniciatyva arba trims penktadaliams Seimo narių raštu pareikalavus (36 §).

Smulkiau šių Respublikos Prezidento atributyvinės kompetencijos elementų mes čia nesvarstysime, nes jau kitoje vietoje juos esame išžiūrėję; čia juos tiktai kataloguojame.

Be tų konstitucijos III-ame ir IV-ame skyriuose nurodytų atributyvinės Respublikos Prezidento kompetencijos aktų (28, 34, 36, 48, 49, 50, 51, 52, 53 ir 55 §) ir be to, kuris nurodytas 105 §, yra dar tam tikra Prezidento kompetencija konstitucijos keitime, kurią mes išžiūrėsime kiek žemiau, sąryšy su konstitucijos keitimo funkcija.

Pagaliau, kaip esame minėję mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 352 psl., netiesioginiai ar tam tikra prasme Prezidento atributyvinei kompetencijai gali būti priskirti ir tie konstitucijos paminėti atsitikimai, kai konstitucija ką nors paveda daryti **„Vyriausybei"**, nes „vyriausybės" sąvoka tiek 1922 m., tiek 1928 m. konstitucijose, kaip esame sakę, apima ir Ministerių Kabinetą, ir Respublikos Prezidentą (tad abu šiuos organus). Tokių atsitikimų 1922 m. konstitucijoje buvo trys: 30 § (tarptautinių sutarčių darymas), 72 § (vietos savivaldybės priežiūra) ir 102 § (konstitucijos pakeitimo ir papildymo iniciatyva). 1928 m. konstitucijoje tas pats liko vietos savivaldybės priežiūroje (73 §) ir konstitucijos keitimo ir papildymo iniciatyvoje (103 §); užtai 1928 m. konstitucijos 32 §, kuris pakeitė 1922 m. konstitucijos 30 §, sutarčių sudarymas iš viso nėra minimas.

Tiesa, 1928 m. konstitucijoje „vyriausybė" yra paminėta du kartus IX-ame skyriuje („Švietimo reikalai"), būtent 80 ir 82 §; čia kalbama apie mokyklas, steigiamas „Vyriausybės", savivaldybių, visuomenės organizacijų ir šiaip asmenų. 1922 m. konstitucijos analoginiuose § (79 ir 81 §) buvo minimos ne „Vyriausybės", bet „Valstybės" steigiamos mokyklos. Tačiau atrodo, kad terminologinis pakeitimas žodžio „valstybė" žodžiu „vyriausybė" čia nenustato ypatingos „vyriausybės" kompetencijos ta

prasme, kad čia būtų norima pabrėžti vyriausybės *en bloc*, tad ir Prezidento, dalyvavimą mokyklų steigime; jeigu čia sakoma: „Vyriausybės" steigiamos mokyklos, tai tiktai todėl, kad greta jųjų minimos ir mokyklos, steigiamos savivaldybių, visuomenės organizacijų ir šiaip asmenų, vadinasi, kad mokyklos būna vyriausybinės, savivaldybinės, visuomeninės ir visiškai privatinės, tačiau šiuo nepabrėžiama tam tikrų organų kompetencija. Tad vyriausybinėms mokykloms steigti gali būti ir, be abejo, yra kompetentingas tasai vyriausybės darbo organas, kuriam priklauso **bendroji** vyriausybės kompetencija, vadinasi, Ministerių Kabinetas, ir nėra pagrindo to įtraukti į ypatingą atributyvinę Respublikos Prezidento kompetenciją ir manyti, jog einant 1928 m. konstitucija „vyriausybinės" (pas mus priimta jas vadinti „valdiškomis") mokyklos turinčios būti steigiamos formaliniu Respublikos Prezidento aktu. Tačiau kadangi, kaip jau esame sakę, 1928 m. konstitucijoje Respublikos Prezidentas yra ne tiktai tituliarinės valdomosios funkcijos reiškėjas ir neveikli vyriausybės viršūnė, bet yra tikras efektyvinis Vyriausybės šefas, Ministerių Kabineto viršininkas, jo veikli vyresnybė, tai iš tikrųjų šioje konstitucijoje atributyvinis jojo tiesioginės kompetencijos pobūdis neišskiria jo ir iš visos bendrosios Vyriausybės kompetencijos, pavedimo Ministerių Kabinetui, nes visa kabineto ir atskirų ministerių veikla čia yra jo žinioje ir tikroje priežiūroje, sankcionuotoje griežtu hierarchiniu pareinamumo santykiu (ypač kabineto paleidimas be kontrasignacijos). Tokiu būdu, Vyriausybės funkcionalinis mechanizmas 1928 m. konstitucijoje, nukrypstąs į prezidentokratiją, griežtai skiriasi nuo parlamentinio vyriausybės mechanizmo 1922 m. konstitucijoje, kuriame buvo ryški Respublikos Prezidento atrofija.

65. Ministerių Kabineto atsakingumas Seimui už bendrąją Vyriausybės politiką

Kaip yra sudaromas ir kaip paleidžiamas Ministerių Kabinetas, kokia yra jojo funkcija ir kompetencija valdžioje (bendrosios kompetencijos Vyriausybės darbo organas, be to, turi įstatymų iniciatyvos teisę ir kontrasignuoja Respublikos Prezidento aktus) ir kokia yra kabineto konstitucinė padėtis Vyriausybėje santyky su Res-

publikos Prezidentu, kuris ministerius „skiria" ir arbitrališkai, be kontrasignacijos paleidžia visą kabinetą, apie tai aš jau buvau sakęs. Šiuo atžvilgiu dar lieka išžiūrėti Ministerių Kabineto ir atskirų ministerių santykį su Seimu.

Pamatinis šiam reikalui 1928 m. konstitucijos § yra 60-asis:

„Ministerių Kabinetas atsako solidariai Seimui už bendrą Vyriausybės politiką, o kiekvienas ministeris skyrium atsako Seimui už savo darbą jam pavestoje valdymo srityje.

Ministerių Kabinetas ir kiekvienas ministeris skyrium atsistatydina, Seimui išreiškus jam nepasitikėjimo ne mažiau kaip 3/5 (trimis penktadaliais) visų Seimo narių dauguma".

Šis tekstas yra reikalingas tikslaus analizo.

I-asis abzacas kartoja žodis į žodį 1922 m. konstitucijos 59 § 1 abzacą, tad būtų galima manyti, kad čia mums tiktai užtektų nurodyti į tai, ką dėl šio abzaco jau esame pasakę mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalyje (ypač 302—305 psl.). Tačiau ir dėl šio 1 abzaco mes šiek tiek turime pridėti, bent tiek, kiek jisai kelia tam tikras problemas sąryšy su pakeistu bendru konstitucinės valdžios mechanizmu.

Kai sakoma, kad kabinetas atsako Seimui už „bendrą Vyriausybės politiką", tai tatai reiškia, kad šis atsakingumas nėra apręžtas tam tikrų konkrečių aktų ribomis. „Bendrosios Vyriausybės politikos" sąvoka yra platesnė negu kad teisiniai aktai technikine šio žodžio prasme: tatai apima visą veikimą, susidedantį tiek iš teisinių, tiek iš materialinių aktų, taip pat visas veikimo spragas, pagaliau bendrą veikimo liniją, kryptis. Tiesa, tatai buvo tiek 1922 m. konstitucijoje, tiek 1928 m. konstitucijoje, tačiau skirtumas yra žymus: kai 1922 m. konstitucijoje visas Vyriausybės veiklumas buvo koncentruotas Ministerių Kabinete, o Prezidentas principiškai buvo neveiklus (bent neveiklus buvo pats vienas, nes jojo veikimas buvo kabineto dispozicijoje), tai kabineto atsakingumas Seimui už visą Vyriausybės veikimą („bendrąją politiką") sudarė jo atsakingumą už tai, kas buvo jo paties dispozicijoje. 1928 m. konstitucijoje tatai atrodo kitaip; čia Respublikos Prezidentas jau tapo veik-

lus Vyriausybės šefas, Ministerių Kabineto vyresnybė. Jeigu ir čia kabinetas atsako Seimui už „bendrą Vyriausybės politiką", tai kadangi Vyriausybės sąstate konstitucija laiko ir Prezidentą, tai kabinetas tokiu būdu atsako ir už tai, kas yra Respublikos Prezidento veikiama, nors tasai veikimas ir išėjo iš jo dispozicijos. Čia yra atsakingumas ne paties veikėjo, bet jojo patarėjo, tačiau patarėjas čia yra priklausomas nuo paties vyriausiojo veikėjo.

Kadangi tokiu būdu šis Ministerių Kabineto atsakingumas Seimui apima ir tai, kas sudaro neatsakingo Prezidento prerogatyvą ir jo įtaką bei galią kabinetui ir iš viso valstybės valdžiai, tai atrodo, kad tai yra forma tam tikro paties Prezidento varžymo ar sudraudimo, kad ir netiesioginio, per jojo patarėjus ir agentus, tačiau vis dėlto galinčio kiek sulaikyti jojo asmeninę galią, sudarančio jam tam tikrus nepatogumus ir kliūtis. Šia prasme tatai yra kiek panašu į ankstyvą XVIII amžiaus Anglų parlamentarizmą, kai karalius dar buvo veiklus, o ministeriai, jo Tarybos nariai, tebuvo tiktai jojo patarėjai ir dar nebuvo iš karaliaus perėmę karūnos veiklumo; tada parlamento rūmai tegalėjo veikti ir varžyti vyriausybę (karalių) tiktai per jojo patarėjus. Tačiau jei 1928 m. konstitucija šiuo nuostatu kiek suvaržo Respublikos Prezidentą, tai, kaip buvome matę, ir Prezidentas čia gali reaguoti į Seimą, tuo pačiu galėdamas kiek sulaikyti Seimo pasiryžimą per daug jį varžyti per kabinetą.

66. Seimo ir Ministerių Kabineto bendradarbiavimo pasitikėjimu ir šio bendradarbiavimo krizės padariniai

60 § 2 abzacas žymiai skiriasi nuo 1922 m. konstitucijos 59 § 2 abzaco, kurį jisai pakeitė. Anasis 1922 m. konstitucijos nuostatas visų pirma statė kategoringą taisyklę, jog ministeriai, tiek jųjų kolegija, tiek jųjų kiekvienas, yra reikalingi Seimo pasitikėjimo, toliau gi darė tą išvadą — sankciją, jog kabinetas ir kiekvienas ministeris turi atsistatydinti, kai Seimas jiems stačiai pareiškia nepasitikėjimą. Tikslų šių nuostatų analizą mes esame davę mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 296—302 psl.

1928 m. konstitucija, kuri 60 § 1 abzace nustato, jog Ministerių Kabinetas ir ministeriai atsako Seimui už savo ir Vyriausybės darbus ir „politiką", nebenustato to bendro kategoringo principo, kad kabinetas ir ministeriai „yra reikalingi" arba „turi turėti" Seimo pasitikėjimo. Jeigu ministeriai tam, kad galėtų veikti, yra reikalingi Seimo pasitikėjimo, tai savaime seka, kad ministeriams, kurie to pasitikėjimo neturi, nieko kito nelieka, kaip pasišalinti. Kadangi 1928 m. konstitucijoje to kategoringo pasitikėjimo reikalavimo nėra, tai ir ta nepasitikėjimo išvada nėra būtina. Ir iš tikrųjų mes matome, kad Ministerių Kabinetui ir kiekvienam ministeriui 1928 m. konstitucija kategoringai įsako atsistatydinti ne visais Seimo nepasitikėjimo pareiškimo atsitikimais, bet tiktai tada, kai tas nepasitikėjimas yra pareikštas kvalifikuota trijų penktadalių visų Seimo narių balsų dauguma.

Vadinasi, kai pasitikėjimo tarp Seimo ir ministerių nėra, kai buvo pareikštas Seimo nepasitikėjimas, tačiau tiktai paprasta absoliutine balsų dauguma, nesudarančia 3/5 visų balsų, tada Ministerių Kabinetas ar atitinkamas atskiras ministeris neturi konstitucinės pareigos atsistatydinti. Bet ar tatai reiškia, kad tokiame atsitikime šioje konstitucinėje sistemoje iš viso jokios valdžios krizės nebūtų buvę ir kad toliau turėtų veikti tiek nepasitikėjimą pareiškęs kabinetui Seimas, tiek kabinetas, kuriam šis nepasitikėjimas buvo pareikštas? Buvo nuomonių, kad iš tikrųjų tatai būtų galėję būti šitaip. Aš taip nemanau. Jeigu šioje konstitucijoje būtų išlaikytas griežtas formalinis valdžios funkcijų suskirstymas tarp Vyriausybės ir Seimo be jokio jų bendradarbiavimo, be jokio jųjų kišimosi vieno į kito veikimą, tai tada tikrai reikėtų konstatuoti, kad nepasitikėjimas tarp Seimo ir Ministerių Kabineto jokios reikšmės nebūtų turėjęs, tačiau tada ir pats pasitikėjimo ar nepasitikėjimo reiškimas neturėtų jokios prasmės ir iš viso nebūtų nustatomas ir praktikuojamas. Vis dėlto jau iš to vieno fakto, kad nepasitikėjimo pareiškimas trimis penktadaliais visų Seimo narių balsų dauguma paveikia kabineto pareigą atsistatydinti, mes matome, kad 1928 m. konstitucija numato pasitikėjimo problemą ir nepasitikėjimo svarstymą ir balsavimą. Tatai taip pat seka iš interpeliacijų, kurios gali būti Seimo keliamos kabinetui. Ir iš viso konstitucija numato panašų, kaip kad parlamentiniame režime, Vyriausybės ir Seimo bendradarbiavimą, vykstantį per Ministerių Kabinetą,

kaip kad kabineto įstatymų iniciatyva, ypatingai gi Seimo vykdoma parlamentinė valdymo kontrolė.

Toks bendradarbiavimas gali būti arba įsakytinis, kai vienas iš bendradarbiaujančių organų gali kitam ką nors įsakyti ir tada santykis tarp jų yra hierarchinis, arba bendradarbiavimas yra paritetinis, kuris remiasi arba susitarimu *a priori*, arba sutarimu *a posteriori* — sekimu ir pritarimu besireiškiančiu pasitikėjimu. Čia bendradarbiavimas yra, ir jisai nėra įsakytinis, nes nei Ministerių Kabinetas Seimui, nei Seimas kabinetui nieko įsakyti negali ir jokiomis sankcijomis vienas kito atžvilgiu nedisponuoja. Bendradarbiavimas, ypač valdomosios funkcijos srity, čia yra kaip tik paritetinis, vykstąs susitarimu *a posteriori*, kuris reiškiasi tuo, kad viena iš bendradarbiaujančių šalių (kabinetas, ministeriai) iniciatyviškai veikia, o antroji šalis (Seimas) seka jųjų veikimą (parlamentinė valdymo kontrolė, paklausimai, interpeliacijos) ir pritaria arba nepritaria; šio pritarimo arba nepritarimo formulė — tai pasitikėjimo arba nepasitikėjimo pareiškimas. Vadinasi, jeigu tiktai Seimo dauguma ministeriais nepasitiki, tai jau sutarimo tarp Seimo ir ministerių (kabineto) nėra, nes ministeriai vieni, jau Seimo nepritariami, veikia, o jeigu sutarimo nėra, tai ir jų bendradarbiavimas yra žlugęs. Kitaip sakant, valdžios krizė yra nuo paties nepasitikėjimo pareiškimo momento, **nors tasai nepasitikėjimo pareiškimas nebūtų surinkęs kvalifikuotos trijų penktadalių balsų daugumos.**

Jeigu tiktai paprasta absoliutinė Seimo narių balsų dauguma bus ministeriams pareiškusi („stačiai" ar ne „stačiai" — vis tiek) nepasitikėjimą, tai jau jųjų bendradarbiavimo nėra ir tenka šiaip arba kitaip likviduoti krizę, kad būtų atstatytas pasitikėjimas ir bendradarbiavimas, nes kitaip netektų prasmės ir kategoringas konstitucijos nuostatas, jog ministeriai ir jųjų kabinetas **„atsako Seimui".** Jeigu Seimui pareiškus ministeriams nepasitikėjimą absoliutine balsų dauguma, nesudarančia trijų penktadalių visų balsų, ministeriai galėtų ramiausiai toliau veikti greta Seimo ir jeigu jokių šio nepasitikėjimo padarinių nebūtų buvę, tai tatai reikštų, kad jie nebeatsako Seimui, o tatai būtų kategoringai priešinga šiam konstitucijos nuostatui.

Einant konstitucijos 60 § 1 abzacu, ministeriai ir kabinetas atsako Seimui **visuomet.** Jie **atsako visuomet,** tiktai **atsistatydinti turi tada, kai** nepasitikėjimas yra Seimo

pareikštas trijų penktadalių visų Seimo narių balsų dauguma (60 § 2 abzacas). Vadinasi, ši kvalifikuota balsų dauguma yra nustatyta tiktai šitai griežtajai atsakingumo sankcijai, pasiskolintai iš kontinentinio parlamentarizmo ir 1922 m. konstitucijoje sudarančiai eilinę sankciją visiems „stačiai" pareikštojo nepasitikėjimo atsitikimams. Dabar ši griežtoji sankcija rezervuota tiktai kvalifikuotos daugumos pareikštam nepasitikėjimui, o kada nepasitikėjimas pareikštas paprastos absoliutinės daugumos, tai **šios** sankcijos nėra: šiuo atsitikimu konstitucija **neįsako** ministeriams arba jų visai kolegijai (kabinetui) atsistatydinti. Tačiau iš to jokiu būdu negalima daryti išvados, kad tada iš viso jokios krizės nėra ir iš susidariusios padėties jokios išeities ieškoti nereikia. Krizė yra, ir ją reikia likviduoti: bendradarbiavimas, kuriuo čia yra pagrįstas funkcionalinis Seimo ir Ministerių Kabineto santykis valdymo srity, turi būti restauruotas.

Išeitis yra labai paprasta, jos ilgai ieškoti ir netenka: kadangi funkcionalinis santykis valdymo srity tarp Seimo ir Ministerių Kabineto šioje konstitucijoje yra sukonstruotas parlamentarizmo principu (paritetinis bendradarbiavimas sutarimu *a posteriori*, vadinasi, parlamentine kontrole ir pasitikėjimu), tai ir metodą krizei likviduoti tenka imti iš to paties parlamentarizmo. Jeigu esant kvalifikuotai daugumai (pareiškiant nepasitikėjimą) šis metodas pasiskolintas iš iškreiptojo kontinentinio parlamentarizmo ir tatai *expressis verbis* rezervuota tam vienam atsitikimui, tai tatai, mano nusimanymu, reiškia, kad kitais krizės atsitikimais (kada kvalifikuotos daugumos nėra) turi būti taikomas paprastas parlamentarizmo (ne iškreiptojo, bet klasikinio angliškojo parlamentarizmo) metodas, kuris, kaip žinoma, reiškiasi **aut-aut** principu: **a. arba Ministerių Kabinetas atsistatydina** (eventuališkai veikiant šiai konstitucijai, jis yra Respublikos Prezidento paleidžiamas), **b.** arba, jeigu Vyriausybė neranda reikalo kapituliuoti, ji **apeliuoja į teisinės tautos rinkiminį arbitražą, paleisdama Seimą.**

Šitokia 1928 m. konstitucijos 60 § nuostatų interpretacija, liečianti t. vad. „krizės" (Seimo ir kabineto bendradarbiavimo nutraukimo) padarinius, man atrodo tiksli ir atitinkanti šios konstitucijos steigiamą funkcionalinę valdžios konstrukciją. Vadinasi, santykis tarp Seimo ir Ministerių Kabineto yra paskolintas iš parlamentarizmo, pasirinkus tarpinę formą tarp iki tol Lietuvoje veikusio

racionalizuoto kontinentinio parlamentarizmo (atsistatydinimo įsakymas, Seimui pareiškus nepasitikėjimą kabinetui ar ministeriui kvalifikuota 3/5 balsų dauguma) ir klasikinio parlamentarizmo (*aut-aut* kitais nepasitikėjimo atsitikimais).

Tačiau nuo abiejų parlamentarizmo lyčių ši konstrukcija žymiai skiriasi tuo nauju konstrukcijos elementu, kuris, kaip jau esame sakę, yra labai ryškus šioje 1928 m. konstitucijoje ir kurio nei klasikiniame, nei juo labiau kontinentiniame parlamentarizme mes neužtinkame: šis naujas žymus konstrukcijos elementas — tai Respublikos Prezidento hegemonija. Seimo santykyje su Ministerių Kabinetu ši hegemonija dominuoja: **a.** pasireiškusioje šio santykio krizėje Respublikos Prezidentas visuomet gali savo diskrecine prerogatyva paremti Seimą ir paleisti Ministerių Kabinetą, jeigu tasai ir nebūtų nusistatęs kapituliuoti ir pats atsistatydinti; **b.** atsistatydinus kabinetui, kai konstitucija įsako jam tai padaryti (nepasitikėjimo pareiškimas 3/5 Seimo narių balsų dauguma), Prezidentas vis dėlto gali paleisti Seimą su naujojo jo paties paskirto premjero kontrasignacija, šiuo likviduodamas abi susiginčijusias šalis ir paruošdamas dirvą abiejų bendradarbių sąstato novacijai tautos rinkiminiu atsiklausimu. Vadinasi, Respublikos Prezidentas yra šio bendradarbiavimo santykio vyriausias tvarkytojas.

67. Seimo paleidimas

Iš viso, ką mes jau iki šiol esame pasakę, aiškėja, kad 1928 m. konstitucijoje žymiai pasikeitė Seimo paleidimo institucijos vaidmuo. Paraidžiui šiuo atžvilgiu viskas atrodo taip pat, kaip buvo; abiejose (1922 ir 1928 m.) konstitucijose atitinkamas nuostatas yra ir skamba taip pat: „Respublikos Prezidentas turi teisės paleisti Seimą". (1922 m. konstitucijos 52 § 1 abz. ir 1928 m. konstitucijos 53 § 1 abzacas; skirtumas tiktai tas, kad 1922 m. konstitucijoje pasakyta **„turi teisės"**, o 1928 m. konstitucijoje — **„turi teisę"**; teisiškai šis skirtumas nieko nereiškia).

Tačiau, analizuojant šį nuostatą sąryšy su kitais, skirtumas yra labai ryškus. Ten, kada Respublikos Prezidentas pats buvo nuo Seimo priklausomas ir net asmeniškai jam atsakingas (Prezidento atstatymo galimumas Seimo

nutarimu), kai Seimo paleidimas nutraukdavo ir paties Prezidento kadenciją, kai visi be jokios išimties Prezidento aktai buvo reikalingi ministerių kontrasignacijos, o patys ministeriai ir jųjų kabinetas buvo griežtai subordinuoti Seimui ir paversti beveik jo agentais, kuriuos jis galėjo pasmerkti, ir disponuoti jųjų likimu, kai pagaliau aiškios krizės metu (Seimo „stačiai" pareikštas nepasitikėjimas) Seimo paleidimas, kuris parlamentarizme kaip tik tada įgyja visą savo prasmę, negalėjo būti pavartotas krizei spręsti, nes tada kaip tik ministeriai turėjo atsistatydinti ir jokio kito alternatyvo jiems konstitucijoje nebuvo palikta, ten Seimo paleidimo institucija buvo beveik fikcija ir neteko savo funkcionalinės reikšmės.

68. Valdančiųjų priesaika; konstitucijos iš priesaikos pašalinimas

Lygiai kaip kad 1922 m. konstitucija, ir 1928 m. konstitucija nustato Seimo narių, Respublikos Prezidento ir ministerių priesaiką arba iškilmingąjį pasižadėjimą. Apie šią konstitucijų politinių valdančiųjų priesaiką 1922 m. konstitucijoje žr. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 360—364 psl. Atitinkami 1928 m. konstitucijos § yra šie: **a.** dėl Seimo narių:

37 § (žr. 331—332 p.).

b. dėl Respublikos Prezidento:

44 §

„Pradėdamas eiti savo pareigas, Respublikos Prezidentas prisiekia visomis savo pajėgomis rūpintis Respublikos ir Tautos gerove, saugoti įstatymus, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas."

c. dėl ministerių:

59 §

„Pradėdami eiti savo pareigas, ministeriai ir Valstybės Kontrolierius prisiekia arba iškilmingai pasižada bešališkai ir sąžiningai eiti savo pareigas ir pildyti įstatymus."

Visų pirma nauja čia yra tai, kad priesaika reikalaujama ir iš Valstybės Kontrolieriaus, kuris šiuo atžvilgiu

yra prilygintas ministeriams; 1922 m. konstitucijoje to nebuvo — ten Valstybės Kontrolierius priesaikos atžvilgiu nebuvo minimas. Čia mes to tuo tarpu nesvarstysime: apie Valstybės kontrolierių kalbėsime kiek žemiau.

Žymi dalis šių konstitucinių tekstų, liečiančių valdančiųjų priesaiką arba iškilmingąjį pasižadėjimą, yra tiesiog perrašyta iš atitinkamų (35, 42 ir 58) 1922 m. konstitucijos §. Tad nekartodami to, ką dėl šių tekstų mes jau buvome pasakę 1922 m. konstitucijos analize, mes čia tiktai nurodysime tai, kas čia yra pakeista. Šie pakeitimai yra neskaitlingi, tačiau būdingi *(non multum sed multa)*.

Visų pirma krinta į akį tai, kad visose šių organų priesaikose ar iškilminguose pasižadėjimuose nebeminima konstitucija. 1922 m. konstitucijoje tiktai Seimo narių priesaika (iškilmingas pasižadėjimas) nelietė konstitucijos saugojimo ir minėjo tiktai „įstatymų saugojimą", Prezidento gi ir ministerių priesaika (iškilmingas pasižadėjimas) buvo taikoma tiek įstatymams, tiek konstitucijai; mes buvome nurodę į šį konstitucijos netikslumą (žr. **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 362 psl.), nes kaip tik įstatymų leidėjui (Seimui) suvaržyti ir jo galiai aprėžti yra skiriama nelanksti konstitucija, tad pirmon eilėn kaip tik iš jo reikėtų reikalauti saugoti konstituciją, juo labiau kad 1922 m. konstitucijos režime abu Vyriausybės veiksniai (tiek ministeriai ir jų kabinetas, tiek pats Respublikos Prezidentas) buvo Seimui atsakingi, tad ir be priesaikos būtų galėję būti sulaikomi nuo konstitucijos laužymo, tuo tarpu Seimas, niekam neatsakingas, kaip tik būtų reikalingas šios bent morališkai jį sulaikančios nuo konstitucijos peržengimų priesaikos. Tačiau dabar ne tiktai ši senosios konstitucijos yda nebuvo pataisyta ir į Seimo narių priesaiką nebuvo įdėtas konstitucijos saugojimo reikalavimas, bet ir iš Vyriausybės veiksnių (Prezidento ir ministerių) priesaikos (iškilmingojo pasižadėjimo) konstitucijos saugojimas buvo išbrauktas, nors šioje konstitucijoje tatai būtų kaip tik labiau reikalinga todėl, kad čia ir ministerių atsakingumas Seimui buvo sušvelnintas, ir Respublikos Prezidentas buvo visiškai neatsakingas Seimui ir net aukščiau Seimo iškeltas, ir pagaliau Respublikos Prezidentui buvo suteikta plati įstatymų leidimo galia, principiškai ir betarpiškai subordinuota kaip tik konstitucijai.

Tokiu būdu valdančiųjų priesaikos arba iškilmingo pasižadėjimo srity konstitucija palikta be jokios apsaugos.

69. Kategoringas priesaikos reikalavimas iš Respublikos Prezidento: alternatyvinio iškilmingojo pasižadėjimo nušalinimas

Antra svarbi ir reikšminga šioje srity naujiena yra ta, kad 1928 m. konstitucijoje Respublikos Prezidento priesaikoje iškrito alternatyvinis iškilmingas pasižadėjimas, liko viena priesaika. 1922 m. konstitucijoje tiek Seimo nariai, tiek Respublikos Prezidentas, tiek ministeriai galėjo **arba** prisiekti, **arba** iškilmingai pasižadėti. 1928 m. konstitucijoje Seimo nariams ir ministeriams tatai palikta, tačiau iš Respublikos Prezidento kategoringai reikalaujama tik priesaikos; pasirinkti priesaikos vietoje iškilmingo pasižadėjimo jisai dabar negali.

Klystų, kas manytų, kad tatai neturi didelės reikšmės. Kai kam galėtų atrodyti, kad priesaika ir iškilmingas pasižadėjimas — tai esą tiktai du skirtingi šablonai. Tiesa, kai kam tai iš tikrųjų tėra tik šablonas, tačiau tokiam nei priesaika, nei iškilmingas pasižadėjimas neuždeda jokių varžtų jo sąžinei, ir jei tatai būtų tiesa ne tiktai kai kam, bet visiems, tai tada iš viso nebūtų jokios prasmės nei priesaikai, nei iškilmingam pasižadėjimui, ir tada visa ši institucija su abiem savo formomis būtų pašalinta iš konstitucijų. Ir priesaika, ir iškilmingas pasižadėjimas yra skirti tam, kad paveiktų prisiekiančių ar pasižadančių sąžinę ir juos, jų pačių vidaus moralės motyvais, sulaikytų nuo tokių darbų, kurie yra priešingi jų priesaikai ar pasižadėjimui. Priesaika siekiama paveikti tikybinį žmogaus psichikos momentą ir tam tikrą žmogaus elgimąsi ar veikimą įjungti į jo tikybinį jausmą ir disciplinuoti šiuo jausmu. Tikybinis jausmas yra vienas stipriausių žmogaus psichikoje, tad jisai ir yra šiai funkcijai sunaudojamas ir jai tinka ypač tada, kai yra įjungtas į tam tikrą sociališkai organizuotą dogmatiškai mistinio pobūdžio tikybą. Tačiau jei tikinčiųjų atžvilgiu tikybinė priesaika šiam reikalui tinka, tai netikintiesiems ji būtų bergždžia. Tad netikinčiųjų atžvilgiu reikėjo rasti kitą stiprų žmogaus psichikos elementą, kuris galėtų būti paveiktas ir sunaudotas jųjų veiksmams morališkai dispo-

nuoti. Tasai elementas — tai garbės pajautimas, pagrįstas įžodžiu, garbingu tvirtu pareikštojo žodžio ištesėjimu. Tam yra skiriamas iškilmingas pasižadėjimas, kuris netikinčius turi panašiai sudrausti garbės ar savigarbos jausmu, kaip kad tikinčiuosius tikybinė priesaika. Šitokia yra valdančiųjų konstitucinės priesaikos arba jų iškilmingo pasižadėjimo idėja ir prasmė.

Tačiau jeigu iš kurio nors jų reikalaujama tiktai priesaika, kuri negali būti pakeista iškilmingu pasižadėjimu, kai tuo tarpu kitiems leidžiama suvaržyti savo sąžinę tikybiniu jausmu arba garbės pajautimu, tai iš to seka prezumpcija, kad ši vieta skiriama tiktai tikintiesiems. Nes jeigu ją galėtų užimti netikįs žmogus, kuriam priesaika nieko nereiškia, tai tatai reikštų ne tiktai tai, kad konstitucija šiai priesaikai jokios svarbos neduoda (o tatai negali būti preziumuojama, nes tai būtų absurdas ir griežtai prieštarautų aiškiam kaip tik priesaikos, jos vienos, monopoliniam kategorizavimui, rodančiam, kad konstitucija tiktai ja viena pasitiki ir todėl ją vieną nustato, neleisdama jos pakeisti kad ir iškilmingu pasižadėjimu), bet reikštų ir tai, kad šią vietą užimti konstitucija leidžia klastingam žmogui, prisiekiančiam veidmainingai: aišku, kad konstitucija ne tai turėjo galvoje, reikalaudama iš Prezidento priesaikos ir nepasitenkindama iškilmingu pasižadėjimu.

Tad tenka padaryti išvadą, kad 1928 m. konstitucija rezervuoja Respublikos Prezidento vietą tikinčiajam žmogui ir nevienodai tikybinio nusistatymo atžvilgiu vertina piliečių galimybes užimti valstybėje šią aukštą padėtį.

Be abejo, tatai nėra tiksliai suderinta su bendru konstituciniu piliečių *status egalitatis* principu, kurio padariniai šios konstitucijos 11 § 2 sakiny šitaip suformuluoti:

„Negali būti teikiama ypatingų privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, tikėjimo, tautybės".

70. Respublikos Prezidento ir ministerių baudžiamoji atsakomybė

Vyriausybės narių (Respublikos Prezidento ir ministerių) ypatingą baudžiamąją atsakomybę, susijusią su jų valstybinėmis pareigomis, tvarko 1928 m. konstitucijos 64 ir 65 §, kurie skamba šitaip:

64 §:

„Iškelti Ministeriui Pirmininkui ar kitam kuriam ministeriui ar Valstybės Kontrolieriui baudžiamąją bylą dėl jų tarnybos nusikaltimų ar dėl valstybės išdavimo turi teisės Seimas 3/5 (trimis penktadaliais) visų Seimo narių dauguma.

Iškeltą bylą sprendžia Aukščiausiasis Lietuvos Teismas".

65 §:

„Iškelti Respublikos Prezidentui bylą dėl nusikaltimų, nurodytų § 64-ame, gali Seimas 3/5 (trimis penktadaliais) visų Seimo narių dauguma".

1922 m. konstitucijoje ši Respublikos Prezidento ir ministerių baudžiamoji atsakomybė nebuvo suskirstyta dviem §. Ten Respublikos Prezidento ir ministerių baudžiamoji atsakomybė buvo konstruojama vienodai ir pareiškiama viename bendrame konstitucijos § (63 §).

Koks yra Respublikos Prezidento ir ministerių baudžiamosios atsakomybės išskyrimo tikslas 1928 m. konstitucijoje? Iš karto krinta į akis tai, kad bent du šios suskirstomos atsakomybės elementai liko tie patys: **a.** tiek Respublikos Prezidento, tiek ministerių atžvilgiu konstitucija čia (64 ir 65 §) turi galvoje baudžiamąją bylą tiktai „dėl jų tarnybos nusikaltimų ar dėl valstybės išdavimo", bet ne dėl kurių kitų jų nusikalstamųjų darbų; **b.** tiek Respublikos Prezidentui, tiek ministeriams šitokią baudžiamąją bylą iškelti gali tiktai Seimas trijų penktadalių visų Seimo narių balsų dauguma (1922 m. konstitucijoje užteko absoliutinės visų Seimo narių balsų daugumos). Vadinasi, čia jokio skirtumo nėra.

Iš pirmo žvilgsnio galėtų atrodyti, kad skirtumas, galėjęs motyvuoti šių dviejų atsakomybių suskirstymą dviem §, glūdi 64 § 2 abzace, prikergtame prie ministerių atsakomybės ir nepakartotame 65 §, skirtame Respublikos Prezidento atsakomybei: „iškeltą bylą sprendžia Aukščiausiasis Lietuvos Teismas". Šio nuostato įjungimas į vieną 64 §, kuris kalba apie ministerių, bet ne apie Prezidento, atsakomybę, yra toks kategoringas, kad jeigu mes imtume tai interpretuoti žodiškai, laikydamiesi tiktai teksto logikos, užmiršę paties

reikalo logiką ir nebijodami tęsti raidės logiką **ad absurdum**, mes turėtume konstatuoti, kad Aukščiausiasis Respublikos Teismas sprendžia tiktai ministerių baudžiamąsias bylas dėl jų tarnybinių nusikaltimų bei valstybės išdavimo, bet nesprendžia bylos, iškeltos Respublikos Prezidentui dėl šių nusikaltimų; tačiau kadangi nenurodyta, koks teismas sprendžia šią Respublikos Prezidento bylą, tai tektų prieiti išvadą, kad šią bylą kompetentingas spręsti paprastas eilinis pirmosios instancijos baudžiamasis teismas, kuris sprendžia analogines piliečių bylas. Aišku, kad ši žodiškos (raidiškos) interpretacijos loginga išvada yra nepriimtina. Ji yra aiškiai nepriimtina todėl, kad jeigu šios rūšies bylai iškelti tiek Prezidentui, tiek ministeriams konstitucija nustato vienodą nepaprastą tvarką, susijusią su ryškiu politiniu šitokio kaltinimo pobūdžiu, tai jeigu ministeriams, kurių valdančioji padėtis valstybėje, einant šia konstitucine santvarka, yra daug menkesnė negu kad Prezidento valdančioji padėtis, vadinasi, jei ministeriams tais pačiais politinės svarbos sumetimais nustatyta ypatinga šių bylų sprendimo teisminė kompetencija, tai būtų visiškai nesuprantama ir priešinga bet kuriai politinei ir teisinei logikai, jei tokia pat galingo Respublikos Prezidento baudžiamoji byla būtų palikta eilinio teismo kompetencijai. Tie politiniai sumetimai, kurie buvo paveikę šių ministerių baudžiamųjų bylų kompetencijos pakeitimą ir jų pavedimą Aukščiausiajam Respublikos Teismui, dar ryškiau veikia Respublikos Prezidento bylos teisminę priklausomybę.

Šių konstitucijoje pasireiškusių politinių sumetimų akivaizdoje jokiu būdu negali būti išlaikyta žodiška (raidinė) šio nuostato interpretacija: 64 § 2 abzaco nuostato taikymas vien tiktai 64 § 1 abzacui ir jo netaikymas 65 § turi būti atmestas, kaip nesąmonė, kurios konstitucijai prikišti negalima.

Tačiau kodėl tada 64 § 2 abzaco nuostatas padėtas tokioje vietoje, iš kurios sektų, kad jis liečia tiktai ministerių, bet ne Prezidento bylos sprendimą? Kodėl taip padaryta, jei iš tikrųjų nenorėta šiuo atžvilgiu išskirti Prezidento bylų nuo ministerių bylų? Tai yra, be abejo, redakcijos netikslumas, atsiradęs dėl teksto redaktoriaus neapsižiūrėjimo, paveikto to, kad jisai redagavo ne naują konstitucijos tekstą, bet reformavo senąjį ir, susirūpinęs kitokia mintimi, dėlei kurios jam rūpėjo suskaldyti

dviem § ministerių ir Respublikos Prezidento baudžiamąją teisminę atsakomybę, kuri sename 1922 m. konstitucijos tekste buvo tilpusi viename §, nepastebėjo šio epizodo ir šiuo suskaldymu iškreipė jo reikšmę, to iš tikrųjų visiškai nenorėdamas. Senojo teksto reformavimas kartais teisinio tikslumo atžvilgiu būna sunkesnis ir pavojingesnis negu kad naujojo teksto redagavimas. Nuostatas, kuris senajame tekste buvo tikslus, aiškus ir padėtas tinkamoje vietoje, reformuotame tekste, jeigu jis nebus tiksliai suderintas su kitų teksto elementų pertvarkymu ir bus paliktas senoje vietoje, gali tapti netikslus ir neaiškus arba net tiesiog klaidinąs ir iškreipiąs redaktoriaus mintį. Šitaip atsitiko ir su šiuo 64 § 2 abzacu 1928 m. konstitucijoje.

Tačiau čia kyla dar antras klausimas: kam 1928 m. konstitucijos redaktoriui iš viso reikėjo reformuoti 1922 m. konstitucijos nuostatus apie Respublikos Prezidento ir ministerių baudžiamąją atsakomybę, suskaldant ją dviem atskirais §?

1922 m. konstitucija (jos 63 §), kuri Prezidento ir ministerių baudžiamąją atsakomybę tvarkė vienu bendru nuostatu, palietė tris šios atsakomybės elementus: **a.** patį nusikaltimą (tarnybos nusikaltimai ir Valstybės išdavimas), **b.** bylos kėlimo tvarką ir **c.** teismą, kompetentingą šiai bylai spręsti. Šiais trimis momentais remiasi sudaryta ypatinga šios atsakomybės realizavimo sistema.

Kaip esame matę, suskirsčius šią Respublikos Prezidento ir ministerių atsakomybę dviem atskirais §, 1928 m. konstitucija iš esmės nieko jų atsakomybėje nepakeitė: tiek Prezidentui, tiek ministeriams liko tie patys trys momentai, kuriais ši jų atsakomybė išsiskiria iš analoginės šiaip piliečių bei kitų valdininkų atsakomybės teisminio realizavimo. Vadinasi, atsakomybės tvarka negalėjo versti suskirstyti tai, kas pirma buvo sujungta. Suskirstymas galėjo būti paveiktas atsižvelgiant į grynai formalinį Respublikos Prezidento prestižo išlaikymą siekiant, kad apie šį aukštąjį valdantį asmenį net jo teisminės baudžiamosios atsakomybės atžvilgiu nebūtų konstitucijoje kalbama drauge su ministrais.

Tačiau man rodos, kad tikras šio redakcinio suskirstymo raktas glūdi konstitucijos 53 § 2 abzace. Tenai buvo nustatyta, kad, Seimui nesant arba negalint sušaukti nepaprastos sesijos, ministeriams arba Valstybės Kontro-

lieriui 64 § nurodytą baudžiamąją bylą iškelti gali ne Seimas, bet Respublikos Prezidentas. Sau Respublikos Prezidentas, žinoma, niekuomet pats bylos iškelti negali; jam iškelti bylą gali tiktai Seimas. Tuo skiriasi Respublikos Prezidento baudžiamosios atsakomybės teisminė tvarka nuo ministeriams nustatytos tvarkos.

Kai Seimo nėra (iki pirmosios kadencijos Seimo sušaukimo ir tarp kadencijų), taip pat tarp Seimo sesijų Respublikos Prezidentui iškelti bylos iš viso negalima.

Tokiu būdu teisminėje Respublikos Prezidento ir ministerių baudžiamosios atsakomybės tvarkoje vienintelį skirtumą nustato ne 64 ir 65 §, bet tiktai 65 § 2 abzacas, o šios atsakomybės suskirstymas dviem § (64 ir 65), kurių pirmas liečia ministerius, o antras — Respublikos Prezidentą, padarytas tiktai tam, kad 53 § 2 abzace būtų galima nurodyti §, liečiantį tiktai ministerių, bet ne Prezidento, atsakomybę, ir nereikėtų pridėti jokio rezervo: tuo norėta pasiekti lengvesnę aiškią redakcijos formą, tačiau tai darant užmirštas sutvarkyti 64 § 2 abzacas, kuris, kaip esame matę, iš tikrųjų turi liesti tiek ministerių, tiek Prezidento atsakomybės likvidavimą, dėlei ko ir įsibrovė tam tikras redakcinis neaiškumas, liečiąs 64 § 2 abzaco taikymą Prezidentui; pastarąjį neaiškumą tenka pašalinti tiktai interpretacijos keliu.

Ministerių baudžiamojoje atsakomybėje 1922 m. buvo dar vienas ypatingas nuostatas, kuris dabar 1928 m. konstitucijoje atkrito: einant 1922 m. konstitucijos 51 § 2 abzacu nubaustų dėl tarnybos nusikaltimų ministerių atžvilgiu Prezidento malonės galia („bausmės dovanojimas") buvo suvaržyta Seimo sutikimu. Motyvas čia buvo, žinoma, tas, kad jeigu, norint jiems iškelti bylą, reikėjo Seimo nutarimo, tai ir bausmei jiems dovanoti reikėjo Seimo sutikimo (tačiau nubausto buvusio Prezidento atžvilgiu Seimo sutikimo nereikėjo, nors, atrodytų motyvas lieka tas pats).

Dabar ministeriams bausmei dovanoti šio rezervo nėra: Prezidento malonės prerogatyva jiems taikoma tokia pati, kaip visiems nusmerktiesiems. Tatai seka iš to, kad: **a.** bylą jiems iškelti gali ne tiktai Seimas, bet tam tikromis aplinkybėmis („Seimo nesant arba negalint sušaukti nepaprastos sesijos") ir Respublikos Prezidentas, tad, galėdamas iškelti jiems bylą, jisai gali jiems dovanoti ir bausmę; **b.** 1928 m. konsti-

tucija iš viso pakelia Respublikos Prezidento galią ir autoritetą, tad nėra linkusi jo prerogatyvą varžyti Seimo naudai.

71. Valstybės Taryba 1928 m. konstitucijoje

1928 m. konstitucijos skyriuje apie Vyriausybę mes randame dar vieną nuostatą, kurio nebuvo 1922 m. konstitucijoje. Tai 54 §:

„Įstatymams tvarkyti ir jų sumanymams ruošti bei svarstyti steigiama Valstybės Taryba. Jos sudėtį, teises ir pareigas nustato atskiras įstatymas".

Šitokios institucijos 1922 m. konstitucija nežinojo. Tiesa, ji galėjo būti įkurta ir paprastu įstatymu, nes tatai nei 1922 m., nei 1928 m. konstitucijai nebūtų priešinga. Tačiau, matyti, buvo norėta pakelti šios steigiamos institucijos (Valstybės Tarybos) autoritetą ir pabrėžti jos funkcijos valstybinę svarbą.

Sprendžiant iš jos funkcijų suformulavimo konstitucijoje, Valstybės Taryba buvo sumanyta kaip taryba įstatymų leidimo reikalams. Jos konstitucinės funkcijos gali būti klasifikuotos šitaip: **a.** esamų, vadinasi, jau išleistų, įstatymų tvarkymas; tai yra kodifikacijos funkcija, kuri kartais taip pat gali būti reikalinga tam tikrų įstatyminių aktų, išeinančių iš Valstybės Tarybos galios ribų, tačiau surišamų su jos antrąja funkcija; **b.** įstatymų sumanymų ruošimas bei svarstymas; čia turima galvoje ne įstatymų iniciatyva, kuri, einant konstitucija, pavedama tiktai Ministerių Kabinetui ir, žinoma, pačiam Seimui, ir taip pat ne tasai įstatymų projekto svarstymas, kuris betarpiškai veda į išsvarstyto įstatymo projekto priėmimą ir sudaro paties įstatymų leidėjo prerogatyvą; čia turimas galvoje tiktai paruošiamasis darbas Vyriausybės įstatymų leidžiamosios iniciatyvos ribose, neperžengiąs šių ribų ir negalįs peržengti; tatai seka iš to, kad konstitucinis nuostatas, liečiąs Valstybės Tarybą ir šias jos funkcijas, yra patalpintas skyriuje apie Vyriausybę, o kadangi Vyriausybėje įstatymų iniciatyvą turi Ministerių Kabinetas, tai aišku, kad Valstybės Tarybos vykdomas įstatymų sumanymų ruošimas ir svarstymas turi aptarnauti tą Ministerių Kabineto įstatymų iniciatyvą.

Tokiu būdu, Valstybės Taryba tampa tarnybiniu Ministerių Kabineto organu, aptarnaujančiu jo įstatymų iniciatyvą, taip pat ir jo funkciją vykdyti įstatymus, nes kodifikacinė (įstatymų tvarkomoji) Tarybos funkcija daro poveikį teisės aiškumui ir palengvina įstatymų veikimą bei jų vykdymą.

72. Valstybės Tarybos sunaudojimas teisėtumui administracijoje sustiprinti

Kaip esu sakęs, kodifikacinė (įstatymų tvarkomoji) Valstybės Tarybos funkcija daro poveikį teisės aiškumui ir palengvina įstatymų veikimą bei jų vykdymą. Pastaroji Tarybos funkcija buvo tiksliau precizuota kiek vėliau išleistame **„Valstybės Tarybos įstatyme"** („Vyriausybės Žinių" N. 283 iš 1928.IX.21). Iš tikrųjų, jei įstatymų tvarkomoji Valstybės Tarybos funkcija skiriama tam, kad būtų racionalizuotas įstatymų veikimas ir jųjų vykdymas, sudarąs vieną iš pamatinių Ministerių Kabineto pareigų, tai visiškai loginga būtų pavesti Tarybai taip pat reikšti kabinetui arba ministeriams savo pastabas dėl jos pastebėtų įstatymų vykdymo netikslumų, būtent dėl administracijos aktuose pastebėtų prasilenkimų su įstatymų imperatyvais. Žinoma, tatai negalėtų būti administracinio teismo funkcija, kuri iš esmės yra imperatyviškai sprendžiamoji, pajėgianti naikinti neteisėtus administracinius aktus, nes konstitucijos įkurtoji Valstybės Taryba yra sumanyta ne kaip sprendžiamasis, bet tiktai kaip pagalbinis Vyriausybės organas, esąs jos žinioje ir turįs aptarnauti jos (Vyriausybės) atitinkamą veiklą, tad iš šių ribų Valstybės Taryba neturi išeiti; tačiau tai, kad jai, kaip aukštų teisinių kvalifikacijų specų kolegijai, suteikiama atitinkama kompetencija rodyti Vyriausybei įsibraunančius į administracinę veiklą neteisėtumus siekiant racionalizuoti jųjų šalinimą ir tikslų įstatymų vykdymą, yra visiškai suprantama ir suderinta su konstitucine šios naujos institucijos struktūra. Tatai yra ypatingai svarbu valstybėje, kurioje užbaigto, tiksliai organizuoto administracinio teismo iš viso nėra ir kur, išskyrus kelis neskaitlingus atsitikimus, teisminio administracijos neteisėtumo šalinimo nėra.

Šiam reikalui ir buvo paskirtas **„Valstybės Tarybos įstatymo"** 3 §, kurio tekstas skamba šitaip:

„*Valstybės Taryba, pastebėjusi, kad vykdomosios valdžios organų įsakymai, taisyklės ir instrukcijos nesutinka su veikiančiais įstatymais, praneša apie tai Ministerių Kabinetui arba atitinkamam ministeriui*".

Šiame nuostate yra didelės galimybės žymiai išplėsti Valstybės Tarybos funkciją administracijos darbų teisėtumui saugoti. Iš šio nuostato teksto matyti, kad Valstybės Taryba, ne tiktai Ministerių Kabineto ar atskirų ministerių užklausta, bet ir pati savo iniciatyva („*pastebėjusi... praneša...*"), gali kelti administracinių aktų trūkumus jų teisėtumo atžvilgiu. Ji galėtų šiuo atžvilgiu sekti administracijos veiklą ir taip pat, nesant administraciniam teismui, galėtų priimti iš šalies (iš piliečių), kuriuos paliečia atitinkami administraciniai aktai, nusiskundimus šių aktų neteisėtumu. Tatai nebūtų formaliniai teisminiai skundai, kuriuos Taryba turėtų spręsti, tačiau Taryba galėtų juos laikyti kaip medžiagą savo atitinkamai iniciatyvinei funkcijai ir, radusi juose rimtus nurodymus į tam tikrų aktų neteisėtumą, galėtų jų teisėtumą patikrinti ir apie jos konstatuotus neteisėtumus pranešti vyriausybei. Tai būtų procedūra, kiek panaši į tą, kuri buvo praktikuojama Prancūzų **Conseil d'Etat** iki 1872 m. ir iš kurios išaugo garsusis Prancūzų administracinis teismas, kai 1872 m. įstatymu šio **Conseil d'Etat** nutarimams buvo suteikta sprendžiamoji galia.

Šiaip ar taip, mano nusimanymu, šiame **„Valstybės Tarybos įstatymo"** 3 § glūdėjo rimta ir tiksli nesamojo Lietuvoje administracinio teismo funkcijos užuomazga; nors joje nebuvo formalinės teisiamosios (teismo sprendimu) galios, tačiau buvo tam tikri teisminės administracinės funkcijos elementai, kurie būtų galėję esamą šio teismo spragą kiek užpildyti, kaip jie ją buvo užpildę Prancūzijoje. Ateity iš šios užuomazgos pačioje Valstybės Taryboje būtų galėjęs susiformuoti administracinis teismas arba, įkūrus atskirą administracinį teismą, erzacinė šio teismo užuomazga būtų galėjusi apmirti. Faktas yra tas, kad įstatymas buvo leidęs Valstybės Tarybai pačiai **„pastebėti"** administracinės veiklos neteisėtumą ir iniciatyviškai reaguoti į pastebėtus neteisėtumus, raginant Vyriausybės imperatyvinę galią užkirsti jiems kelią, tuo pačiu ir savarankiškai stebėti bei iš visokių šaltinių gauti šiam stebėjimui reikiamą medžiagą. Tačiau

pati Valstybės Taryba šiuo keliu eiti nepanorėjo ar nedrįso ir jai suteiktų šios veiklos galimumų neišnaudojo. Ji šią savo funkciją interpretavo taip, kad esą pastebėti administracinio akto neteisėtumą ji galinti tiktai tada, kai ji bus Vyriausybės narių paraginta apsvarstyti konkretų atsitikimą ir pareikšti nuomonę.

73. Ypatingos Valstybės Tarybos funkcijos

„Valstybės Tarybos įstatymas" dar trimis atžvilgiais precizavo ir paryškino šios naujos konstitucinės įstaigos funkciją. Tai padarė šio įstatymo 4, 5 ir 9 §.

4 § skamba šitaip:

„Valstybės Taryba, tvarkydama veikiančiuosius įstatymus, gali iškelti klausimą, kad yra reikalinga naujus įstatymus išleisti arba kad yra reikalinga veikiančiuosius įstatymus papildyti ar pakeisti".

Tatai nėra įstatymų iniciatyva, nes, einant konstitucija, įstatymų sumanymus Seimui pristato Ministerių Kabinetas (konstitucijos 61 §), tad tuo pačiu joks kitas Vyriausybės žinioje esąs organas negali šiuo atžvilgiu konkuruoti su Ministerių Kabinetu. Valstybės Taryba tegali tiktai **„iškelti klausimą"** apie tam tikro įstatymo išleidimo, pakeitimo ar papildymo reikalingumą; ji tatai gali daryti tiktai Ministerių Kabineto įstatymų iniciatyvos ribose; kitaip sakant, pati neturėdama formalinės įstatymų iniciatyvos, **„tvarkydama veikiančiuosius įstatymus"**, ji gali raginti Vyriausybės įstatymų iniciatyvą, kiek tatai jai atrodytų naudinga veikiantiems įstatymams sutvarkyti; tačiau Vyriausybė šiais Valstybės Tarybos **„keliamais klausimais"** nėra formališkai suvaržyta ir pati sprendžia, ar pasinaudos jais savo iniciatyvai, ar ne.

„Valstybės Tarybos įstatymo" 5 § skamba šitaip:

„Valstybės Taryba svarsto įstatymų sumanymus, jai pateikiamus Ministerių Kabineto arba įstatymų leidimo įstaigos, ir pati ruošia įstatymų sumanymus, pavedamus Ministerių Kabineto".

Šis nuostatas yra įdomus tuo, kad čia vienu atžvilgiu Valstybės Taryba yra surišama jau ne tiktai su Vyriau-

sybe, bet ir su **„įstatymų leidimo įstaiga".** Būtent ruošti įstatymų sumanymus jai gali pavesti tiktai Ministerių Kabinetas; tačiau svarstyti (bet kieno paruoštus) **„įstatymų sumanymus"** (įstatymų projektus) jai gali pavesti ir **„įstatymų leidimo įstaiga".** Tatai yra kiek netikėta ir išeina iš konstitucinės Valstybės Tarybos konstrukcijos ribų, nes konstitucijoje Valstybės Taryba yra skyriuje apie Vyriausybę ir turėtų būti tiktai jos pagalbinis organas, savarankiškai Seimo nenaudojamas.

Toji **„įstatymų leidimo įstaiga"** — tai, be abejo, kaip tik Seimas, ir, rodos, jisai vienas; nes nors šioje konstitucijoje tam tikromis aplinkybėmis (Seimui nesant arba tarp Seimo sesijų) ir Respublikos Prezidentas yra įstatymų leidėjas, tačiau vargu bau įstatymas jį vadintų įstatymų leidimo „įstaiga", o pagaliau tatai būtų ir nereikalinga, nes Respublikos Prezidentas, kaip Vyriausybės šefas, ir be to per Ministerių Kabinetą būtų galėjęs pavesti Valstybės Tarybai apsvarstyti paruoštą įstatymo projektą.

Vis dėlto aš manau, kad, nors šiuo nuostatu Valstybės Taryba gali būti savarankiškai Seimo panaudota tam tikram darbui ir šia prasme ji tampa Seimo organu, esančiu jo dispozicijoje; Seimas turėtų šiuo reikalu kreiptis į Tarybą ne betarpiškai, bet per kabinetą.

Čia kyla dar klausimas, ar Seimas gali Valstybės Tarybai pateikti svarstyti jam pristatytą Ministerių Kabineto iniciatyvos įstatymų projektą. Nuostato tekstas išimčių nedaro; tačiau atrodo, kad tai būtų gana keista. Jei Vyriausybė, kurios priklausomu organu yra Valstybės Taryba, jau įnešė projektą į Seimą, vadinasi, ji pati jau baigė jį svarstyti ir priėmė, t. y. padarė savuoju, tai, rodos, būtų tikrai keista, kad Seimas dar galėtų jį pavesti svarstyti Tarybai, vadinasi, ir reikšti pastabas ir projektuoti pataisas; šiuo atžvilgiu Valstybės Taryba, pareinanti nuo Vyriausybės, iš esmės kontroliuotų Vyriausybės darbą ir jos nusistatymą. Tad aš esu linkęs manyti, kad, einant šio įstatymo 5 §, pavesti Tarybai svarstyti įstatymo projektą gali arba Vyriausybė (Ministerių Kabinetas), arba jei projektas yra Seime iškeltas ne Vyriausybės (tad nėra gavęs jos galutinio pritarimo) — Seimas.

„Valstybės Tarybos įstatymo" 9 § skamba šitaip:

„Valstybės Taryba pristato savo nuomonę su paaiškinimais dėl Minis-

terių Kabineto arba įstatymų leidimo įstaigos priimtų įstatymų sumanymų, jei to pareikalautų Respublikos Prezidentas".

Čia tai yra gal ryškiausia Valstybės Tarybos funkcija. Čia jau aiškiausiai sankcionuojamas galimumas Valstybės Tarybai svarstyti, vertinti ir kritiškai pasisakyti dėl įstatymo projekto, kuris per Ministerių Kabinetą, kaip *politinį įstatymų iniciatyvos organą*, jau yra perėjęs ir gavo kabineto pritarimą. To, ko mes nepripažinome įstatymo 4 § atžvilgiu, kai Seimas paveda Valstybės Tarybai svarstyti projektą, tą čia jau turime konstatuoti, nes tekstas tai pasako *expressis verbis*. Tačiau čia tai jau nėra tiek keista, nes čia tatai paveda Respublikos Prezidentas, kuris yra Vyriausybės šefas ir gali tikrinti Ministerių Kabineto darbą.

Žinoma, tuo Valstybės Taryba gauna gana nepaprastą funkciją, nes ji yra panaudojama Ministerių Kabineto darbams tikrinti, tad, be abejo, gali kiek užgauti Ministerių Kabineto autoritetą prieš Tarybą, kuri kitais atžvilgiais pareina nuo kabineto, kaip jojo pagalbinis organas. Tačiau suprasti tai galima: Respublikos Prezidentui, kuris tikrina kabineto veiklą, nes jisai iš to savarankiškai gali daryti konstitucines išvadas, be abejo, gali reikėti pasinaudoti specų nuomone; steigti gi tam atskirą organą gali būti neracionalu, tad panaudojama ta pati Valstybės Taryba.

Tačiau, be Ministerių Kabineto, čia numatoma ir **„įstatymų leidimo įstaiga"**; kaip jau buvome sakę, ši **„įstaiga"** — tai ne kas kita, kaip Seimas. Vadinasi, Valstybės Taryba gali būti Respublikos Prezidento užklausta nuomonės **„su paaiškinimais"** dėl Seimo priimtų įstatymų sumanymų. Kuriam gi reikalui tatai gali būti panaudota? Kaip žinoma, Seimo priimtas įstatymas pateikiamas Respublikos Prezidentui, kuris arba turi jį promulguoti, arba, jei jisai turi dėl jo kurių nors abejonių, gali su savo pastabomis grąžinti jį Seimui svarstyti iš naujo, arba gali jį pavesti teisinės tautos referendumui. Kitaip sakant, Respublikos Prezidentas gali tikrinti Seimo priimtuosius įstatymus („Įstatymų sumanymus"), tuo pačiu jam gali reikėti kvalifikuotų teisininkų „specų" nuomonės ir paaiškinimų. Čia tam ir panaudojama Valstybės Taryba: šiuo atžvilgiu ji tampa pagalbiniu organu Respublikos Prezidento veto ir apeliacijos į tautą funkcijai.

74. Konstitucinis konstitucijos keitimas ir papildymas

Esame išžiūrėję Seimą ir Vyriausybę 1928 m. konstitucijoje, jųjų struktūrą, jų funkciją ir galią, jų santykį. Lieka teismas, savivaldybė, kai kurios svarbios valdymo tarnybos, kurias sutvarko pati konstitucija, tam tikri konstitucionalizuoti valstybinės politikos principai... Tuo tarpu mes čia išžiūrėsime dar tą sritį, kurioje politinis momentas yra ryškiausias. Ši sritis — tai konstitucinė konstitucijos keitimo tvarka. Jai yra paskirti du 1928 m. konstitucijos § (103 ir 104 §), sudarą XIV-ąjį konstitucijos skyrių, pavadintą **„Konstitucijos keitimas ir papildymas"**. Jie pakeičia analoginio 1922 m. konstitucijos skyriaus 102 ir 103 §. Jųjų pirmasis, 103 §, pakartoja 1922 m. konstitucijos 102 § tekstą. Jis liečia konstitucijos keitimo ir papildymo (konstitucijos revizijos) iniciatyvą. Štai jojo tekstas: (žr. 309 p.).

Dėl šio nuostato mums jokių pastabų pareikšti netenka: visa, ką reikėjo pasakyti, mes jau esame pasakę arba sąryšy su 1922 m. konstitucija, arba pasisakydami dėl pusiau tiesioginio demokratinio valdymo 1928 m. konstitucijoje.

Daugiau teks pasakyti dėl 1928 m. konstitucijos 104 §, kurio tekstas, suskirstytas 3 abzacais, skamba šitaip: (žr. 310 p.).

Ir apie šio § nuostatus mes jau kiek esame pasakę ryšy su demokratinio pusiau tiesioginio valdymo institucijomis 1928 m. konstitucijoje. Tačau dar kiek pridėsime.

Šio § 1 abzacas visiškai sutampa su 1922 m. konstitucijos 103 § 1 abzacu: konstitucijos pakeitimui priimti reikalaujama kvalifikuotos 3/5 visų Seimo narių balsų daugumos.

2 abzace jau randame ryškių pakeitimų:

a. visų pirma matome, kad referendumui gali būti pavestas ne tiktai Seimo priimtas konstitucijos pakeitimas ar papildymas (fakultatyvinis sankcijos referendumas arba absoliutinio veto referendumas), kaip kad buvo 1922 m. konstitucijoje, bet ir Seimo atmestas konstitucijos pakeitimo ar papildymo projektas, kurį tauta referendumu vis dėlto gali priimti (čia ne sankcijos ar veto, bet fakultatyvinis apeliacinio tiesioginio įstatymų leidimo referendumas, kurio 1922 m. konstitucija nepažinojo); tuo pačiu labai žymiai sustiprinta tiek Vyriausybės,

tiek teisinės tautos galia prieš Seimą, nes dabar tiek iš teisinės tautos (50 000 piliečių rinkikų), tiek iš Prezidento gali kilti pasipriešinimas (užprotestavimas) pasireiškusiam neigiamajam Seimo nusistatymui dėl iškelto konstitucijos reformos sumanymo, kuris jau nebėra galutinis ir kurį teisinė tauta referendumu galės paneigti, priimdama Seimo atmestąjį konstitucijos pakeitimą;

b. kadangi tasai apeliavimas į referendumą susijęs su terminu (3 mėnesiai), skaičiuojamu nuo paskelbimo, tai tuo pačiu dabar reikalaujama paskelbti ne tiktai Seimo priimtą (tatai buvo ir 1922 m. konstitucijoje), bet ir Seimo atmestą konstitucijos pakeitimo ar papildymo projektą (to 1922 m. konstitucijoje nebuvo, nes ten tatai neturėjo prasmės);

c. apeliuoti į teisinę tautą (referendumą) dėl Seimo priimto ar atmesto konstitucijos pakeitimo ar papildymo 1928 m. konstitucija leidžia tiktai Respublikos Prezidentui ar 50 000 piliečių rinkikų (liaudies veto), kai tuo tarpu 1922 m. konstitucijoje buvo leista apeliuoti (žinoma, tiktai dėl Seimo priimtų, bet ne dėl atmestų pakeitimų ar papildymų) taip pat vienam ketvirtadaliui visų Seimo narių (kitaip sakant, kvalifikuotai Seimo mažumai, arba opozicijai); dabar Seimo opozicija šios svarbios prerogatyvos neteko; tatai visiškai atitinka bendrąjį neigiamą 1928 m. konstitucijos leidėjų nusistatymą politinių partijų atžvilgiu, nes leidimas Seimo opozicijai apeliuoti į tautą prieš valdančiąją Seimo daugumą, kuris žymiai silpnina valdančią šios daugumos padėtį ir jos autoritetą, yra kaip tik naudingas ir suprantamas tokiame režime, kuris remiasi politinių partijų rungtynėmis ir suteikia svarbų politinį ginklą toms partijoms, kurios šiuo laiku yra atsidūrusios mažumoje, tačiau nori pakilti ir laimėti valdžią; 1922 m. konstitucija joms norėjo palengvinti tą kovą ir aprūpinti politinėmis kovos priemonėmis, laikydama kiekvieną politinę partiją esančią lygios vertės ir turinčią lygias kvalifikacijas laimėti valdžią, jei ji tai pajėgs pasiekti; 1928 m. konstitucija tų rungtynių nenori ir, stengdamasi sustiprinti valdžią, o be to, perkeldama politinės galios centrą iš Seimo į Vyriausybę, ypač Respublikos Prezidento asmeny, Seimo opozicijai jokių ypatingų politinių prerogatyvinių kovos priemonių teikti nenori. 1928 m. konstitucijos 104 § 3 abzacas pakartoja 1922 m. konstitucijos 103 § 2 abzaco 2-ąjį sakinį. Tuo šis 1928 m. konstitucijos 104 § ir baigiasi.

75. Referendumo tvarkos dekonstitucionalizavimas ir kvalifikuotai Seimo daugumai konstitucijos keitime privilegijos atėmimas

Dviejų paskutinių (3-ojo ir 4-ojo) 1922 m. konstitucijos 103 § abzacų 1928 m. konstitucijos 104 § nėra.

Vienas iš šių dviejų dabar iškritusių 1922 m. konstitucijos 103 § abzacų (jo 3 abzacas) tvarkė patį konstitucinį referendumą; 1928 m. konstitucija to nedaro, ji tai tvarkyti paveda paprastajam įstatymui (šios konstitucijos 105 § 2 abzacas: „Atsiklausimo, numatyto § 104, būdą ir tvarką nustato įstatymas").

Svarbesnis yra 1922 m. konstitucijos 103 § 4 abzaco atmetimas 1928 m. konstitucijoje. Šis abzacas sakė, kad toks konstitucijos pakeitimas ar papildymas, kurį Seimas priėmė kvalifikuota 4/5 visų Seimo narių balsų dauguma, įsigali nuo jo paskelbimo dienos, vadinasi, dėl jo negali būti jokio apeliavimo į tautą ir jokio referendumo. Dabar šios išimties nebėra. 1928 m. konstitucijoje dėl **visų** Seimo priimtų konstitucijos pakeitimų ar papildymų, net jeigu jie būtų priimti (arba atmesti) visais Seimo narių balsais, jei toks apeliavimas bus pareikštas (tiek dėl konstitucijos pakeitimų, tiek dėl paprastų įstatymų), gali būti apeliavimas į tautą ir turi būti daromas referendumas. Seimas niekuomet ir jokia kvalifikuota dauguma negali užkirsti kelio apeliacijai į teisinę tautą. Tatai taip pat yra labai charakteringa bendrajai 1928 m. konstitucijos tendencijai nuvainikuoti Seimą ir nepavesti jam paskutinio lemiančio žodžio valdžioje, kurio niekas nepajėgtų nukonkuruoti ir nugalėti.

76. Teismas 1928 m. konstitucijoje ir ypatingai administracinio teismo problema

Greta Seimo ir Vyriausybės, tiek 1922 m., tiek 1928 m. konstitucija mini Teismą, kaip trečiąjį konstitucinį Valstybės valdžios vykdytoją („Valstybės valdžią vykdo — Seimas, Vyriausybė ir Teismas" — šių abiejų konstitucijų 2 §, kuris seka klasikinį konstitucinio funkcijų suskirstymo šabloną konstitucijos plane).

Todėl ir šių konstitucijų skyrių sutvarkyme teismui pavedamas skyrius seka betarpiškai po skyrių, pavestų

Seimui ir Vyriausybei: I. **„Bendrieji dėsniai"**; II. **„Lietuvos piliečiai ir jų teisės"**; III. **„Seimas"**; IV. **„Vyriausybė"**; V. **„Teismas"**; nors toliau eina skyriai, liečią įvairias savivaldybės formas, tam tikras valdymo šakas ir valstybės socialinės politikos gaires, kurie, be abejo, yra labiau susiję ypač su Vyriausybe, nes jie tvarko įvairius valdymo ir administracijos elementus, tačiau plano šablonui išlaikyti skyrius apie teismą, kaip apie atskirą trečiosios valdžios funkcijos viršūnę, yra įterptas kaip tik čia, tarp Vyriausybės ir jos žinioje esančios administracinės veiklos. Laikydamiesi šio konstitucijos plano ir mes, išžiūrėję skyrių apie Vyriausybę, mūsų 1928 m. konstitucijos analizo tąsą pradėsime nuo teismo.

1928 m. konstitucijoje Teismui pavesti penki § (66—70 §), kurių tekstas yra toks:

66 §:

„Teismas sprendžia eidamas įstatymais Lietuvos Respublikos vardu".

67 §:

„Teismo sprendimas negali būti keičiamas arba naikinamas kitaip, kaip tik teismo įstatymuose nurodyta tvarka.

Amnestija teikiama įstatymų keliu".

68 §:

„Teismų organizaciją, kompetenciją ir jurisdikciją nustato įstatymas".

69 §:

„Aukščiausiasis Teismas visai respublikos teritorijai yra vienas".

70 §:

„Teismas visiems piliečiams yra lygus.

Karius dėl tarnybos nusikaltimų teisia tam tikri teismai.

Ypatingieji teismai gali būti steigiami tik karo metu arba karo padėčiai esant".

Šių penkių § tekstas žodis į žodį yra perrašytas iš penkių atitinkamų 1922 m. konstitucijos § (64—67 ir 69 §). 1928 m. konstitucijoje šie penki § (66—70 §) sudaro visą skyrių apie Teismą.

1922 m. konstitucijoje šiame skyriuje buvo dar vienas § (1922 m. konstitucijos 68 §), kuris (jo nuostatas)

1928 m. konstitucijoje nėra pakartotas, vadinasi, yra išmestas: tai yra tas nuostatas, kurio tekstas buvo šis: „Teismas sprendžia administracijos įsakymų teisėtumą". Tai buvo, be abejo, svarbus nuostatas, būtent tas, kuris, kaip esame išaiškinę mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I daly (377—379 psl.), konstitucionalizavo administracinį teismą Lietuvoje. Tiesa, per visą 1922 m. konstitucijos veikimo laikotarpį konstitucionalizuotas administracinis teismas nebuvo įsteigtas; tačiau tatai įvyko tik dėl įstatymų leidėjo, nepasirūpinusio (iš tikrųjų nenorėjusio pasirūpinti) šio konstitucinio nuostato įgyvendinimu, apsileidimo. 1928 m. konstitucijos leidėjas šį nuostatą išmetė iš konstitucijos. Galima manyti, kad šio nuostato išmetimą paveikė jei ne tiesioginis neigiamas konstitucijos leidėjo nusistatymas administracinio teismo atžvilgiu, tai bent abejojimas šios institucijos vertingumu Lietuvoje. Nes tenka pastebėti ir pabrėžti tą įdomų ir savotišką reiškinį, kad administracinio teismo šalininkais Lietuvoje visuomet buvo tos politinės partijos ar srovės, kurios buvo opozicijoje, tačiau tiktai tol, kol jos buvo opozicijoje, tapusios gi valdančiosiomis, jos tuojau šiuo atžvilgiu keitė savo nusistatymą ir kritiškai nusiteikusios administracinio teismo atžvilgiu ėmė abejoti šios institucijos naudingumu. Galima sakyti, kad administracinis teismas Lietuvoje buvo mėgiamas opozicijos ir nemėgiamas valdančiųjų.

Argumentas, įvairių valdančiųjų srovių keliamas prieš administracinį teismą, buvo šabloniškai tas pats, esą Lietuvos valstybė esanti jauna, administracijos aparatas esąs naujai sudarytas, jojo veikėjai valdininkai — neprityrę, tvirtų nusistojusių administracinės veiklos tradicijų, rutinos ir korporacinės administracinės psichikos *(„esprit de corps")* nesą; administracinis aparatas savo veikime remiasi savo vyresnybės nurodymais, politinės vadovybės administraciniais gabumais, o ne pačių valdininkų tarnybiniais sugebėjimais, jis esąs lankstus valdančiųjų rankose ir turįs toks likti; gal jisai kartais paklysta, gal ne viskas jo veikime esą teisiškai tobula, tačiau vis dėlto jisai veikti pajėgia ir galų gale valstybės administracijos problemas išsprendžia ne blogiausiai. Jeigu gi dabar į jojo darbą įsikištų svetimas teisininkų elementas, nesudarąs veikliosios administracijos, ir ypač jeigu tas elementas pats nebūtų įtrauktas į bendrą administracijos hierarchiją, ir jeigu jis galėtų arbitražiškai spręsti administra-

cijos aktų teisėtumą ir trukdyti šią veiklą teisėtumo sumetimais, tai esą mūsų jaunojo administracijos aparato darbas būtų ardomas ir drauge būtų kompromituojamas administracijos vyresnybės autoritetas. Esą jei ne viskas administracijoje dar tobula, tai vis dėlto pamažu darbas taisosi vyresnybei vadovaujant ir prityrimui augant, pašalinis gi teisminis šio darbo teisėtumo tikrinimas galėtų tiktai supainioti darbą ir pakenkti administracijai. Tad mūsų sąlygomis geriau su administraciniu teismu neskubėti.

Šiame samprotavime, kuris pas mus tapo beveik klasikinis valdančiųjų sluoksniuose, yra daugiau nenusimanymo negu valdomosios logikos. Nežinia kodėl į administracinį teismą ir jo teisėjus iš anksto žiūrima kaip į kažkokius piktus valstybės tvarkos bei valdančiųjų priešus ir įtariama, kad tai būtinai turėsią būti kažkokie ne šio pasaulio žmonės, kurie žūt būt vadovausis devizu *„fiat justitia — pereat mundus"* ir lyg tyčia bus linkę iš anksto visur preziumuoti neteisėtumą. Negalvojame apie tai, kad administracinių teisėjų parinkimą galima taip sukonstruoti, kad į jį patektų žmonės ir valstybiškai nusistatę, kurie į savo darbą nežiūrės kaip į griovimo sportą, kuriame būtinai reikės kibti prie kiekvienos mažiausios smulkmenos, kad tiktai suardžius kiekvieną aktą, ir žmonės, prityrę valstybinėje veikloje, su administraciniu stažu, žmonės atsargūs, nusimaną sudėtingose valstybinėse problemose. Nenorima suprasti to, kad administraciniam teismui gali būti suteikta vienokia ar kitokia konstrukcija ir kad konstrukcijos elementais galima tam tikrą pavojų (jeigu jis būtų realus) iš anksto pašalinti. Pagaliau nepagalvojama ir apie tai, kad toji aplinkybė, jog, valdininkams ir įstaigoms tobulėjant ir įgyjant didesnio prityrimo ir rutinos administracinėje veikloje, teisinis administracijos susitvarkymas, be abejo, kiek pažengia pirmyn, tačiau visiškai nepašalina ir nesumažina administracinio teismo būtinybės: be vieningos teisminės kontrolės tasai teisinis administracijos tvarkymasis bus visuomet kazuistinis, taip sakant, sritinis; vienos įstaigos ims vienaip aiškinti kurią nors teisinę administracijos problemą, kitose nusistos skirtinga tos pačios arba analoginės teisinės problemos interpretacija.

Administracinis teismas užtikrina tai, ko jokia atskirų įstaigų rutina ir valdininkų prityrimas nepajėgs užtikrinti: teisinę harmoniją, teisinį vieningumą. O jeigu jau galima

iš anksto bijoti administracinio teismo, tai dar nežinia, ar tenka labiau bijoti to, kad administraciniai teisėjai vadovausis principu *„fiat justitia — pereat mundus"*, ar to, kad, vadovaudamiesi uoliu ir kartais gal perdėtu valstybiniu „patriotizmu", linkstančiu pateisinti visa, kas šios dienos valdančiųjų daroma ir siekiama, ir taikindami principą *„salus Reipublicae suprema lex esto"*, jie kartais bus linkę pateisinti ir neteisėtus aktus. Jeigu jau norima vadovautis baime ir nepasitikėjimu administraciniu teismu, tai nepasitikėti galima tiek viena, tiek kita priešinga kryptimi. Žinoma, tikrenybėje visko gali atsitikti, tačiau iš to, kad girioje kartais galima užtikti vilką, neseka, kad geriausia visiškai į girią neiti ir nepasirūpinti malkomis, kai numatomi šalčiai ir kai kitokio kuro, išskyrus malkas, nėra.

Žinant, kaip Lietuvoje valdančiųjų buvo traktuojama administracinio teismo problema, be abejo, galima įtarti, kad 1922 m. konstitucijos 68 § nuostato pašalinimas 1928 m. konstitucijoje buvo paveiktas kaip tik nepasitikėjimu administraciniu teismu. Tačiau čia pat tenka pastebėti, kad šio nuostato pašalinimas visiškai neužkirto kelio administracinio teismo įsteigimui Lietuvoje. Tatai tiktai dekonstitucionalizavo administracinį teismą, paliuosavo įstatymų leidėją nuo konstitucinės pareigos įsteigti šį teismą, tačiau neuždraudė jį įsteigti įstatymų leidimo keliu, jei įstatymų leidėjas rastų reikalą tai padaryti.

Kai dėl kitų skyriaus apie Teismą nuostatų, kurie 1928 m. konstitucijoje yra išrašyti iš 1922 m. konstitucijos, tai dėl jų mes jau esame pasisakę mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 371—377 ir 382—393 psl. ir čia to jau nekartosime.

Išrašydamas šiuos nuostatus iš 1922 m. konstitucijos, 1928 m. konstitucijos leidėjas tiktai vienoje vietoje yra padaręs mažą pataisą; pirmame šio skyriaus § (1928 m. konstitucijos 66 §, 1922 m. konstitucijos 64 §), kur 1922 m. konstitucijoje buvo pasakyta, kad teismas sprendžia „R e s p u b l i k o s v a r d u", dabar prieš žodį „Respublikos" įdėtas žodis „Lietuvos" („L i e t u v o s R e s p u b l i k o s v a r d u"). Tatai gal paryškina sprendimo titulą ir pabrėžia Lietuvos vardą, tačiau iš esmės didelės reikšmės neturi, nes, be abejo, ir 1922 m. konstitucija, sakydama „Respublikos vardu", be abejo, turėjo galvoje „Lietuvos", o ne kurią kitą respubliką.

77. Vietos savivaldybės konstrukcija; jos atpalaidavimas nuo visuotinio balsavimo demokratijos

Skyrius „Vietos savivaldybės" (VI-asis skyrius) 1928 m. konstitucijoje apima tris § (71—73 §). Ir 1922 m. konstitucijoje šiam skyriui buvo pavesti trys §, tiktai dabar jų nuostatai yra kiek reformuoti. 1928 m. konstitucijos 71 §, kuris atitinka 1922 m. konstitucijos 70 §, skamba šitaip:

„Valsčiams ir miestams laiduojama savivaldybės teisė įstatymų ribose. Savivaldybės organų rinkimų būdą ir tvarką nustato įstatymas".

Šio § 1 abzacas visiškai sutampa su 1922 m. konstitucijos 70 § 1 abzacu. Užtai 2 abzacas yra žymiai reformuotas: 1928 m. konstitucija nekonstitucionalizuoja jokių savivaldybių rinkimų „būdo ar tvarkos" elementų, visą šią problemą perleisdama paprastam įstatymui; 1922 m. konstitucijoje vietos savivaldybės organų rinkimams buvo kategoringai rezervuotas „visuotinis, lygus, tiesus ir slaptas balsavimas". Dabar ne tiktai apie tą visuotinį etc. balsavimą konstitucijoje nekalbama, bet dar tiesiog siunčiama į paprastą įstatymą, tuo tyčia pabrėžiant, kad bet kuri šių rinkimų tvarka, kurią panorės nustatyti įstatymų leidėjas, bus visiškai konstitucinga.

Kaip buvome matę, iš Seimo rinkimų 1928 m. konstitucija visuotinio balsavimo nepašalino; jos leidėjas ar nenorėjo, ar nedrįso tai padaryti. Tiesa, iš vietos savivaldybių rinkimų jis visuotinio balsavimo nepašalino kategoringai, pakeisdamas jį kitu rinkimų principu ir būdu, tiktai paliko klausimą atvirą, konstitucijai nerūpimą, leisdamas įstatymų leidėjui čia nukrypti nuo visuotinio balsavimo. Ir iš tikrųjų tai buvo kaip tik tie varteliai, per kuriuos, veikiant 1928 m. konstitucijai, įstatymų leidėjas visą valdžios konstrukciją nukreipė nuo visuotinio balsavimo demokratijos į cenzinę kvalifikuotos teisinės tautos demokratiją (84). Tiek Respublikos Prezidento rinkimų, tiek Seimo rinkimų tvarka, kad ir skirtingais metodais, tapo surišta su vietos savivaldybe (pirmuoju atžvilgiu pavedant **„ypatingųjų tautos atstovų"**, arba, kitaip sakant, Respublikos Prezidento elektorių, rinkimus renkamiems vietos savivaldybių organų nariams, antruoju atžvilgiu pavedant vietos savivaldybių organams kandidatų sąrašų

siūlymą); vietos gi savivaldybė, pasinaudojus šiuo konstitucijos 71 § 2 abzaco nuostatu, buvo sukonstruota cenziniu balsavimu; tokiu būdu, nors pats balsavimas už kandidatų sąrašus renkant Seimą liko (kaip kad reikalauja konstitucija) visuotinis, vis dėlto Seimo, o juo labiau Respublikos Prezidento rinkimai, neturi visų visuotinio balsavimo demokratijos požymių.

Tad šis 1928 m. konstitucijos 71 § 2 abzacas, nors jis tiesiogiai visuotinio balsavimo nenaikina, turėjo suvaidinti Trojos arklio vaidmenį: jisai į konstituciją įvedė nuostatą, kurio turiny slėpėsi galimumas iškreipti visuotinio balsavimo demokratiją ir pačioje centro valdžios organizacijoje.

78. Vietos savivaldybės funkcijų klasifikacija ir šios savivaldybės mokesčiams uždėti galios dekonstitucionalizavimas

Antras **„Vietos savivaldybės"** skyriaus § (1928 m. konstitucijos 72 §) skamba šitaip:

„Savivaldybės organai rūpina ūkio ir kultūros reikalus įstatymo nurodyta tvarka ir eina administracines pareigas, įstatymų jiems pavestas".

Ir čia yra žymiai reformuotas atitinkamas 1922 m. konstitucijos nuostatas. Šis § pakeitė 1922 m. konstitucijos 71 § 1 abzacą, kuriame buvo pasakyta, kad „Savivaldybės organai rūpina Valstybės vietos valdymo reikalus įstatymo nurodyta tvarka". Dabartinėje šio nuostato konstrukcijoje yra pasiekta tikslesnė vietos savivaldybės funkcijos formulė: čia yra aiški, tipinga ir, galima pasakyti, klasikinė vietos savivaldybės funkcijos klasifikacija, nustatanti jos dvejopą kompetenciją (žr. mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 397—399 psl.):

a. nuosavą arba autonominę kompetenciją rūpintis tam tikrais savo vietos reikalais („rūpina ūkio ir kultūros reikalus įstatymo nurodyta tvarka") ir **b.** deleguotą kompetenciją eiti tam tikrą jos organams pavestą valstybės funkcijos tarnybą, kurioje jie veikia kaip antriniai valstybės valdžios organai („eina administracines pareigas, įstatymų jiems

p a v e s t a s"). Pati klasifikacija ir abi jos formulės yra aiškios ir tikslios, daug ryškesnės negu 1922 m. konstitucijos formulė: „r ū p i n a V a l s t y b ė s v i e t o s v a l d y m o r e i k a l u s", kuri jokios klasifikacijos nepateikia. Šioje 1928 m. konstitucijos nustatytoje klasifikacinėje autonominės vietos savivaldybės kompetencijos formulėje gal tiktai būtų reikėję pabrėžti, jog tie „ū k i o i r k u l t ū r o s r e i k a l a i", kuriais rūpinasi vietos savivaldybės organai, yra kaip tik „v i e t o s" reikalai, nors tatai gal ir savaime suprantama. Formulė „ū k i o i r k u l t ū r o s r e i k a l a i" yra užtenkamai plati, į kurią gali tilpti platus tų rūpintinų reikalų turinys.

1922 m. konstitucijoje čia (jos 71 §) buvo pridėtas dar 2 abzacas, kuriame buvo pasakyta, kad vietos savivaldybės organai „t u r i t e i s ė s u ž d ė t i m o k e s n i ų v i e t o s s a v i v a l d y b ė s r e i k a l a m s, e i d a m i t a m t i k r a i s m o k e s n i ų į s t a t y m a i s". Dabar 1928 m. konstitucijoje šitas nuostatas iš viso iškrito. Žinoma, jo išbraukimas konstitucijoje nekliudo tam, kad tatai būtų daroma einant paprastaisiais įstatymais. Tačiau man rodos, kad šio nuostato dekonstitucionalizavimas nėra tikslus, nes ši savivaldybės, ypač vietos savivaldybės, privilegija yra kaip tik ryškiausia ir labiausiai susijusi su pačia viešosios savivaldybės esme, tad jos užfiksavimas konstitucijoje, mano nusimanymu, būtų kaip tik tinkamas, juo labiau kad tautinių mažumų savivaldybei ir šioje konstitucijoje ši privilegija yra rezervuojama.

79. Vietos savivaldybės priežiūra

Pagaliau paskutinis, trečias iš eilės vietos savivaldybių skyriaus § 1928 m. konstitucijoje (73 §) skamba šitaip:

„V y r i a u s y b ė p r i ž i ū r i, k a d v i e t o s s a v i v a l d y b ė s o r g a n a i e i t ų s a v o p a r e i g a s i r k a d j ų d a r b a s n e b ū t ų p r i e š i n g a s v a l s t y b ė s į s t a t y m a m s".

Šis tekstas žodis į žodį sutampa su 1922 m. konstitucijos 72 § 1 abzaco tekstu, ir todėl aš nekartosiu to, ką aš dėl jo esu pareiškęs mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 398 ir 399 psl. ir ką aš čia visiškai palaikau.

Ir čia atkrito šio 1922 m. konstitucijos 72 § 2 abzacas, kuris kalbėjo apie „vietos savivaldybės ginčo bylas su Vyriausybės organais", pavesdamas jas „galutinai spręsti" teismui. 1928 m. konstitucijoje šio nuostato nėra. Šis nuostatas turėjo galvoje vyriausybės vykdomos ir to paties konstitucijos § 1 abzaco tvarkomos savivaldybės veikimo priežiūros teisminę sankciją. Dabar ši teisminė sankcija nebėra konstitucijos garantuojama. Ir čia mes galime pridurti, kad tatai dar nereiškia, jog šitokios sankcijos nebus, nes konstitucija jos nedraudžia, tačiau jos buvimas ar nebuvimas dabar pareina nuo įstatymų leidėjo nuožiūros. Tatai, be abejo, kiek silpnina vietos savivaldybės konstrukciją.

80. Tautinių mažumų korporacinė savivaldybė

Konstitucijos VII skyrius — **„Tautinių mažumų teisės"** susideda, kaip ir 1922 m. konstitucijoje, iš dviejų §. Tai 74 ir 75 §, kurie skamba šitaip:

74 §:

„Tautinės piliečių mažumos, kurios sudaro žymią piliečių dalį, turi teisės įstatymų ribose autonomiškai tvarkyti savo tautinės kultūros reikalus — liaudies švietimą, labdarybę, savitarpinę pagalbą — ir šiems reikalams vesti nurodyta įstatyme tvarka rinkti atstovaujamus organus".

75 §:

„Minėtos §-fe 74 tautinės mažumos turi teisės, eidamos tam tikrais įstatymais, apdėti savo narius mokesčiais tautinės kultūros reikalams ir naudojasi teisinga dalimi sumų, kurios valstybės ir savivaldybių yra skiriamos švietimo ir labdarybės reikalams, jei šių reikalų netenkina bendros valstybės ir savivaldybės įstaigos".

Šie du §, be mažiausių esmės pakeitimų, kartoja dviejų atitinkamų 1922 m. konstitucijos § (73 ir 74 §) tekstą. Todėl čia tinka visa tai, ką dėl šių § aš esu pasakęs ma-

no **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 399—408 psl.

Čia pridėsiu tiktai kelias pastabas. Visų pirma nurodysiu į tai, kad, kaip matyti iš 1928 m. konstitucijos 75 §, korporacinei tautinių mažumų savivaldybei paliekama konstitucionalizuota svarbi privilegija apdėti savo reikalams viešaisiais mokesčiais atitinkamos mažumos dalyvius, kuri vietos savivaldybių atžvilgiu buvo dekonstitucionalizuota. Tatai atrodo kiek nesuprantama: kodėl tautinių mažumų savivaldybei lieka konstitucionalizuota tai, kas vietos savivaldybei dekonstitucionalizuojama? Iš tikrųjų tai buvo paties metodo, kuriuo buvo ruošiama 1928 m. konstitucija, padarinys: buvo perrašoma su tam tikromis pataisomis senoji 1922 m. konstitucija; kai kur ji buvo taisoma tiksliai, reformuojant jos nuostatus planingai, vieną braukiant, kitą pridedant arba keičiant; tačiau vieną kurioje nors vietoje reformavus arba išbraukus, nepastebėta, kad kitoje vietoje tas pats liko nepaliesta. Tokių redakcinių atsitiktinumų, nepasižiūrėjimų, šiame reformavimo darbe yra pasireiškę nemažai; kur kas labiau rūpėjo, ten tiksliau padaryta, o kur reikalas atrodė ne tiek svarbus, ten gal ir iš viso nepažiūrėta ir negalvota, ar yra kas taisytina ar ne ir ar kitur padarytos pataisos suderintos su paliekamu senu tekstu ar ne. O kadangi vietos savivaldybė kaip tik rūpėjo, nes tai yra institucija gyva ir veikli (vėliau ji net buvo panaudota politinės galios organizacijai — per Respublikos Prezidento ir Seimo rinkimus), kai tuo tarpu korporacinė tautinių mažumų savivaldybė didesnio susidomėjimo nekėlė, nes ji buvo taip sukonstruota konstitucijoje, kad galėjo niekuomet neveikti („mažumos, kurios sudaro žymią piliečių dalį", o kaip pažinti, ar jos sudaro **„žymią"** ar **„nežymią"** dalį, to konstitucija nenustato) ir iš tikrųjų neveikė (tiesa, kurį laiką veikė Žydų nacionalinė savivaldybė, tačiau ji buvo įsteigta dar Valstybės Tarybos metu, o kaip tik veikiant 1922 m. konstitucijai, ji buvo likviduota 1925 m. įstatymu), tai reformavimas bet kurių, šią neveiklią tautinių mažumų savivaldybę liečiančių nuostatų, iš viso buvo neaktualus 1928 m. konstitucijos redaktoriams.

81. Tautinių mažumų korporacinė savivaldybė neapima visų konstitucinių problemų, susijusių su tautybės fenomenu

Tiek 1922 m., tiek 1928 m. konstitucijos atžvilgiu dėl šio **„tautinių mažumų teisių"** skyriaus gali kilti įvairių klausimų, kaip iš tikrųjų reikia suprasti konstitucinę būklę tų reikalų tvarkymo, kurie yra susiję su tautybės fenomenu. Šiame skyriuje kalbama tiktai apie korporacinę tautinių mažumų viešosios teisės savivaldybę; be abejo, tatai visos tautinių reikalų problemos neapima ir, be to, susiaurina ją dar tuo, kad ši savivaldybės forma taikoma tiktai toms tautinėms mažumoms, kurias bus nusistatyta laikyti sudarančias **„žymią piliečių dalį"**. Mes gi žinome, kad, veikiant šioms dviem konstitucijoms per visą ilgą laikotarpį nuo 1922 m. iki 1938 m., tiktai vienai tautinei mažumai, būtent Žydų tautinei mažumai, buvo pamėginta pritaikinti šią korporacinės viešosios teisės savivaldybės privilegiją; vadinasi, ji viena buvo įstatymų leidėjo pripažinta **„sudarančia žymią piliečių dalį"**; dargi šitas mėginimas, pasireiškęs 1925 m. įstatymu, buvo, kaip jau turėjome progos aiškinti, nevykęs, iš tikrųjų neatitinkąs šių konstitucijos nuostatų; tačiau vykęs ar nevykęs — tai jau kitas klausimas.

Tiesa, per visą šį laikotarpį Klaipėdos kraštas, kuriame buvo žymi Vokiečių tautinė mažuma, naudojosi teritorine autonomija, kuri visiškai patenkindavo šios tautinės mažumos reikalus, tad jai šios korporacinės savivaldybės ir nereikėjo. Lietuvos gi rytai, kur labiau buvo susikoncentravusios Lenkų ir Gudų tautinės mažumos, šiame laikotarpy faktiškai buvo valdomi svetimos valstybės, tad šių tautinių mažumų teisinės būklės problema iki korporacinės savivaldybės klausimo iškėlimo nebuvo praktiškai pribrendusi. Toje Nepriklausomos Lietuvos teritorijoje, kurioje tuo laiku Nepriklausomybė jau buvo praktiškai realizuota, ir ypač išėmus iš jos autonominį Klaipėdos kraštą, iš tikrųjų, jeigu dar padarysime išimtį Žydams, kuriems principiškai ši privilegija, kad ir netinkamai organizuota, vis dėlto buvo pripažinta, nebuvo tokių tautinių mažumų, kurias būtų galima kategoriškai laikyti sudarančias **„žymią"** piliečių dalį.

Tačiau valstybės konstitucija buvo rašoma ne tiktai tajai vienai sričiai, kurioje Nepriklausomybė jau faktiškai buvo realizuota; ji buvo rašoma visai Lietuvos vals-

tybei, apimančiai ir tą teritoriją, kuri dar faktiškai buvo valdoma svetimos valstybės (Lietuvos rytai), o ten būtų galėję atsirasti ir kitų tautinių mažumų, kurios tikrai būtų sudariusios **„žymią piliečių dalį“** ir tuo pačiu būtų tikusios pasinaudoti šia korporacine savivaldybe. Tad nebūtų galima pasakyti, kad tautinėms Lietuvos mažumoms šis laikinai nevykdomas konstitucijos skyrius (Žydų tautinės mažumos atžvilgiu netiksliai pritaikintas 1925 m. įstatymas, iškreipęs konstitucinius problemos sprendimo principus, kitoms gi tautinėms mažumoms dėl tam tikrų aplinkybių laikinai netaikintinas) nebūtų turėjęs realios reikšmės.

Vis dėlto kodėl gi šis skyrius kalba tiktai apie vieną tautinių mažumų problemos sprendimo formą — apie tų mažumų korporacinę savivaldybę? Tautinės mažumos korporacinė savivaldybė valstybėje — tai, be abejo, gana radikalus sprendimas, nustatąs tam tikrą privilegiją atitinkamai mažumai. Tad argi tautinės problemos sprendimo elementai tegali būti formuluojami tiktai šiuo kraštutiniu alternatyvu: arba ryški korporacinės savivaldybės privilegija, arba nieko, ir ar šitaip šią problemą sprendžia 1922 m. ir 1928 m. konstitucijos. Man rodos, kad ne ir kad toks priekaištas konstitucijai būtų neteisingas.

Konstitucijos skyrius, kuriame kalbama apie tautinių mažumų korporacinę savivaldybę, yra pavadintas **„Tautinių mažumų teisės“**. Tai nėra skyrius apie tautinius valstybės piliečių reikalus arba apie tautines kultūras, apie teisines sąlygas joms plėstis, apie teisinius tautinių reikalų valstybėje rėmus, tai skyrius apie tautinių vienetų, kaip tokių, vadinasi, kaip organizuotų socialinių junginių, ir būtent mažumų vienetų, teises valstybėje. Korporacinė savivaldybė — tai kaip tik toji sritis, kurioje teisės subjektu yra tam tikras nacionalinis junginys, kaip kolektyvas, kaip socialinis monolitas. Tatai visiškai nereiškia, kad čia būtų sprendžiama viskas, kas būtų susiję su tautiniu veiksniu.

Su tautiniais reikalais, su tautine kultūra, su tautinės diferenciacijos momentu Lietuvos visuomenėje yra susiję įvairūs kiti konstitucijos nuostatai, pavyzdžiui, liečią vietines kalbas (7 §), piliečių lygybę (11 §), sąžinės laisvę (14 §), žodžio ir spaudos, susirinkimų, draugijų bei sąjungų laisvę (16—18 §), viešosios teisės asmenų kultūros reikalus (19 §), mokyklų steigimo laisvę (80 §) ir daugiau ar mažiau kai kuriuos kitus dalykus. O be viso to, tam

tikromis sąlygomis kai kurioms stambesnėms tautinėms mažumoms gali būti suteikta ir korporacinė savivaldybės privilegija, kaip tam tikras maksimumas, kuris jau tokią tautinę mažumą stato į ypatingą viešosios teisės padėtį administracinėje valstybės decentralizacijoje.

Tad konstitucijos VII skyrius (**„Tautinių mažumų teisės“**) nėra skiriamas visai tautinei problemai ir paliečia tiktai žymiausių tautinių mažumų ypatingąją padėtį, sekančią iš jųjų reikšmės ir svorio teritorinėje visuomenėje, numatytų 1928 m. konstitucijoje, kaip kad jų buvo ir 1922 m. konstitucijoje. Tačiau kadangi jie yra įterpti į įvairius kitus nuostatus, tai mes dabar jų neišskirsime, bet paliesime, o reikalui esant ir aptarsime sąryšy su tam tikrais konstitucijos skyriais, kuriuose jie yra įdėti.

82. „Švietimo reikalų“ skyrius

Čia dabar išžiūrėsime du konstitucijos skyrius, II-ąjį („Švietimo reikalai“) ir X-ąjį („Tikybos ir kulto dalykai“).

„Švietimo reikalų“ skyrius 1928 m. konstitucijoje beveik be pakeitimų nurašytas iš to paties 1922 m. konstitucijos skyriaus. Štai šio skyriaus § tekstas.

79 §:

„Vaikų auklėjimas yra tėvų aukščiausia pareiga“.

80 §:

„Mokyklas steigia vyriausybė, savivaldybės, visuomenės organizacijos ir atskiri asmenys. Visos mokyklos yra vyriausybės priežiūroje nurodytose ribose“.

81 §:

„Religijos mokymas mokyklose yra privalomas, išskyrus mokyklas, įsteigtas vaikams, kurių tėvai nepriklauso jokiai tikybinei organizacijai. Religijos privalo būti mokoma pagal reikalavimus tos tikybinės organizacijos, kuriai priklauso mokinys“.

82 §:

„Pradžios mokslas yra privalomas. Privalomojo pradžios mokslo įvedimo laiką ir tvarką nurodo įstatymas.

Pradžios mokslas vyriausybės arba savivaldybės laikomose mokyklose yra nemokamas".

83 §:

„Privatinės konfesinės mokyklos, jeigu jos išpildo įstatymų nustatytą programos minimumą, gauna iš Valstybės Iždo švietimo reikalams skiriamą biudžeto dalį, kuri atitinka oficialiniai priklausančių tai tikybinei organizacijai, kurios mokslu tos mokyklos vedamos, Lietuvos piliečių ir mokinių skaičiui".

Visa, ką dėl šio skyriaus nuostatų 1922 m. konstitucijoje aš buvau pareiškęs mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I daly (438—448 psl.), tiktų pakartoti ir šioje vietoje.

Žymiausias ir vienintelis šiame skyriuje esminis teksto pakeitimas palietė pirmąjį šio skyriaus § (79-ąjį). 1922 m. konstitucijoje vaikų auklėjimas buvo pavadintas tėvų **„aukščiausia teise"** ir **„natūraline pareiga"**, dabar gi jisai apibūdinamas kaip **„aukščiausia pareiga"**. Tiesa, šis nuostatas ir ten buvo, ir čia tebėra labiau deklaratyvinis negu kad imperatyvinis. Tačiau pakeitimas nėra be reikšmės. 1922 m. konstitucijos redaktoriai buvo krikščionys demokratai, kuriems, ypač jaunimo auklėjimo ir mokyklos srity, rūpėjo išlaikyti ryškią katalikišką koncepciją, ir šioje srity jie vengė principinių nuolaidų kitokioms srovėms. Šioje katalikiškoje koncepcijoje krikščionims rūpėjo konstitucijoje tvirtai pabrėžti du momentus:

a. kad vaikų auklėjimas esąs tėvų teisė, dargi jųjų „aukščiausioji" teisė, vadinasi, kad valstybė (kuri kartais būtų galėjusi patekti ne katalikiškų arba net prieškatalikiškų veiksnių ar srovių įtakon) negalinti visiškai atstumti tėvų nuo vaikų auklėjimo, nes ji tuo būtų įžeidusi konstitucijos garantuojamą jųjų teisę; katalikai labiau pasitikėjo tėvais katalikais Lietuvoje negu kad valstybe, nes katalikiškąją tėvų masę atitraukti nuo Bažnyčios yra sunkiau negu valstybę ir todėl „tėvų aukščiausioji teisė" tikriau ir tiksliau garantuojanti tikybinį vaikų auklėjimą negu kad eventualus valstybinis auklėjimo monopolis, kuriam šiuo buvo užkertamas kelias;

b. kad vaikų auklėjimas — tai ne tiktai tėvų **„aukščiausioji teisė"**, bet ir jųjų „pareiga" ir būtent **„natūrali-**

nė" pareiga; tatai (**„natūralinė pareiga"**) turėjo reikšti, kad ši pareiga, kaip **„natūralinė"**, ne valstybės jiems uždėta, tuo pačiu ir ne valstybė ja disponuoja, tad šios pareigos valstybė negalinti bet kaip tvarkyti; konstitucija ją tiktai konstatuojanti, bet ne steigianti, ir įstatymų leidėjas nieko negalėsiąs padaryti prieš **„natūralinę"** šios pareigos esmę.

Dabar 1928 m. konstitucijoje tatai yra reformuota. Vietoje **„aukščiausios teisės ir natūralinės pareigos"** yra **„aukščiausioji pareiga"**. Pakeitimas esminis ir žymus: nebėra jokios tėvų **„teisės"**, liko tiktai jųjų **„pareiga"**, ir toji pareiga nebėra **„natūralinė"**, ji yra **„aukščiausioji"**; nebūdama **„natūralinė"**, ji yra konstitucijos nustatyta ir tuo pačiu gali būti valstybės tvarkoma ir disponuojama. Tikybinė, krikščionims demokratams brangi šios tėvų intervencijos konstrukcija, turėjusi vaikų auklėjimą eventuališkai nuo tam tikrų valstybės pasikėsinimų apsaugoti,— žlugo; laimėjo valstybinė konstrukcija. Tai yra žymiausias šio skyriaus nuostatų pakeitimas.

Kitų esminių pakeitimų nėra; pasitaiko tiktai smulkių redakcinių, pavyzdžiui, 80 § ir 82 § 3 abzace, kur seniau (atitinkamuose 1922 m. konstitucijos vietose) buvo kalbama apie **„Valstybės"** steigiamas mokyklas, dabar sakoma ne „Valstybės", bet **„vyriausybės"**; iš esmės tatai nieko nekeičia.

Šiame skyriuje, susidedančiame iš penkių § (79—83 §), „švietimo reikalų" problemai tikra prasme pavesti trys § (79, 80 ir 82 §); du likę § (81 ir 83 §), kurių pirmasis liečia tikybos mokymą mokykloje, o antrasis nustato tam tikrą privilegiją privatinei konfesinei mokyklai, gal labiau tiktų į konstitucijos X skyrių (**„Tikybos ir kulto dalykai"**), nes yra susiję kaip tik su tikyba.

83. „Tikybos ir kulto dalykų" skyrius

Konstitucijos X skyrius (**„Tikybos ir kulto dalykai"**), susidedąs iš penkių § (84—88 §), beveik žodis į žodį yra nurašytas iš penkių atitinkamų 1922 m. konstitucijos to paties skyriaus § (ten tatai buvo 83—87 §). Tad ir šio 1928 m. konstitucijos skyriaus nuostato atžvilgiu man tenka palaikyti visa tai, ką aš šiuo reikalu jau esu pareiškęs mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalyje (žr. 408—423 psl.).

Pamatiniai ir čia yra du pirmieji skyriaus § (84 ir 85 §), kurie bažnyčias ir iš viso tikybines organizacijas klasifikuoja dviem kategorijomis:

a. esančios arba konstitucijos užtiktos valstybėje tikybinės organizacijos (event. bažnyčios) ir

b. naujai atsirandančios (tatai reiškia ne tiktai naujai steigiamos, bet ir seniau svetur jau įsteigtos bei veikusios tikybinės organizacijos, įsikuriančios Lietuvoje). Kiekvienai iš šių dviejų kategorijų konstitucija nustato skirtingą teisinę padėtį.

84 §:

„Visoms esamoms Lietuvoje tikybinėms organizacijoms valstybė lygiai pripažįsta teisės tvarkytis taip, kaip jų kanonai arba statutai reikalauja, laisvai skelbti savo mokslą ir atlikti savo kulto apeigas, steigti ir tvarkyti savo kulto namus, mokyklas, auklėjimo ir labdarybės įstaigas, steigti vienuolynus, tikybines kongregacijas, brolijas, uždėti savo nariams mokesčius tikybinių organizacijų reikalams, įgyti kilnojamąjį turtą ir jį valdyti.

Tikybinės organizacijos turi valstybėje juridinio asmens teisių.

Dvasininkai yra atleidžiami nuo karinės pareigos".

85 §:

„Valstybė pripažįsta naujai atsirandančias tikybines organizacijas, jeigu jų tikėjimo bei doros mokslas ir statutas neprieštarauja viešajai tvarkai ir dorai.

Tokių organizacijų atsiradimo ir gyvavimo sąlygas nustato įstatymas".

Čia viskas nurašyta iš atitinkamų 1922 m. konstitucijos § (83 ir 84 §).

86 §, pavestas civilinės padėties aktų registracijai (metrikacijai), taip pat nurašytas (iš 85-ojo). Štai jojo tekstas:

„Gimimo, jungtuvių ir mirimo aktai, daromi tikinčiųjų pas jų dvasininkus, jeigu jie atitinka įstatymo nurodytai formai, turi Lietuvoje juridinės

galios ir piliečiai nėra verčiami tų aktų kartoti kitoje įstaigoje".

Nurašytas taip pat (iš 87 §) yra ir 88 §:

„Kariams turi būti suteikta laisvo laiko savo tikybos pareigoms atlikti. Ligoninėse, kalėjimuose ir kitose viešose įstaigose laikomiems žmonėms turi būti leidžiama savo tikybos pareigas atlikti".

Jokių naujų pastabų čia mums pridėti nėra reikalo. Kiek reformuotas, būtent sutrumpintas yra tiktai 87 § tekstas, palyginus jį su atitinkamu 1922 m. konstitucijos 86 §. Čia jisai skamba taip:

„Sekmadienius ir kitas valstybės pripažintas šventes įstatymai saugoja".

1922 m. konstitucijos 86 § čia dar buvo pridėtas sakinys: „kaip poilsio ir dvasios pakilimo dienas". Dabar šis sakinys yra išmestas. Iš tikrųjų jisai nebuvo tikslus, ir valstybės įstatyme jam neturėtų būti vietos, kaip mes tai jau buvome išaiškinę šių **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I daly (422—423 psl.). Pagaliau šio sakinio pašalinimas iš esmės didelės pozityvinės reikšmės neturi. Atrodo, kad šiam § tinkamesnė vieta būtų „Socialinės apsaugos" skyriuje. Iš esmės su tikybos ir kulto reikalais jisai nėra susijęs, ypač tikybinės laisvės režime, nesant jokios valstybinės oficialinės tikybos ar bažnyčios. Jei valstybės įstatymo saugojamų švenčių tarpe pasirinktas ir sekmadienis, kuris krikščionims sudaro tikybinę šventę, tai, žinoma, ne tam, kad valstybė būtų pasiryžusi ir nekrikščionims primesti šį tikybinį sekmadienio saugojimo pobūdį, bet tiktai todėl, kad kaip tik ši diena yra patogiausia poilsiui skirti.

84. „Respublikos gynimo" skyrius

Tarp konstitucijos skyrių, tvarkančių tam tikrą svarbią valstybės funkciją, paminėsime dabar VIII skyrių (**„Respublikos gynimas"**) ir XII skyrių (**„Valstybės finansai"**). Respublikos gynimui pavedami 1928 m. konstitucijos 76—78 §, kurių tekstai skamba šitaip:

76 §:

„Visi respublikos piliečiai dalyvauja jos teritorijos gynime nurodyta

įstatymuose tvarka".

77 §:

„Respublikai ginti organizuojamos ginkluotos pajėgos. Ginkluotų pajėgų organizacija, komplektavimo būdus, rūšį ir tarnybos laiką nurodo įstatymas".

78 §:

„Tų karių šeimoms ir patiems kariams, kurie, eidami karo tarnybą, nustojo savo sveikatos arba gyvybės, laiduojama valstybės globa ir aprūpinimas".

Dėlei šių nuostatų pridėti neturiu nieko. Jie yra pakartoti iš 1922 m. konstitucijos (1922 m. konstitucijos 75—77 §). Esu pasisakęs **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I daly (žr. 448—449 psl.).

85. „Valstybės finansų" skyrius

Visas konstitucijos XII skyrius, liečiąs **„Valstybės finansus"**, 1928 m. konstitucijoje yra pakartotas iš 1922 m. konstitucijos. Nieko naujo jame nėra. Visa, ką dėl šio skyriaus nuostatų esu pareiškęs **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies įvairiose vietose, tinka ir čia, tad nekartosiu. Štai šio skyriaus § tekstai 1928 m. konstitucijoje.

92 §:

„Uždėti gyventojams mokesčius, skirti valstybės iždo išlaidas, užtraukti vidaus paskolą ir išleisti popierinius pinigus tegalima įstatymų keliu".

93 §:

„Valstybės pajamas ir išlaidas, turtą bei skolas ir atskaitomybę prižiūri Valstybės Kontrolierius".

94 §:

„Valstybės Kontrolierius kas metai paruošia praėjusių metų valstybės biudžeto vykdymo apyskaitą ir ne vėliau kaip ligi spalių mėnesio 15 dienos patiekia ją Seimui".

95 §:

„Ministerių Kabinetas kas metai paruošia visų valstybės pajamų ir išlaidų sąmatą naujiems metams ir ne vėliau kaip ligi spalių mėnesio 15 dienos patiekia ją Seimui patvirtinti".

96 §:

„Valstybės pajamų ir išlaidų sąmatos didumas yra nustatomas įstatymų keliu kas metai kiekvieniems metams skyrium, prieš prasidedant biudžeto metams".

97 §:

„Biudžeto metai prasideda sausio mėnesio 1 dieną, baigiasi — gruodžio mėnesio 31 dieną".

86. Valstybės Kontrolieriaus konstitucinė būklė Seimo ir Vyriausybės atžvilgiu

Kelis žodžius tiktai pridėsime dėl šiuose § minimo Valstybės Kontrolieriaus. Kaip matyti iš teksto, tai yra organas, kuris prižiūri valstybės biudžeto vykdymą ir valstybės turtų bei skolų valdymą ir kuris veda valstybės finansinę atskaitomybę, reikalingą Seimo tvirtinimo.

Valstybės Kontrolieriaus teisinę padėtį valstybės valdžioje tvarko konstitucijos skyrius apie vyriausybę; šitaip buvo 1922 m. konstitucijoje, šitaip liko ir 1928 m. konstitucijoje. Konstitucinė Valstybės Kontrolieriaus būklė 1928 m. konstitucijoje yra kiek pakeista. Kiek tai liečia Valstybės Kontrolieriaus skyrimą ir atleidimą, tai iš esmės pakeitimo nėra, nors redakcijos atžvilgiu tatai kiek kitaip sutvarkyta: 1922 m. konstitucijoje šiuo atžvilgiu buvo atskirai kalbėta apie ministerius (47 §) ir apie kontrolierių (48 §); ten ir reikėjo atskirai kalbėti, nes anoje konstitucijoje Valstybės Kontrolierius buvo skiriamas, o premjeras (Ministeris Pirmininkas) ir ministeriai buvo neskiriami, tiktai premjeras buvo **„kviečiamas"**, ir **„pavedamas sudaryti kabinetą"**, o ministeriai ir jųjų kabinetas buvo Respublikos Prezidento „tvirtinami" (47 ir 57 §); dabar gi tiek Ministeris Pirmininkas, tiek ministeriai, tiek Valstybės Kontrolierius tiesiog yra Respublikos Preziden-

to „skiriami", tad nėra reikalo apie juos šiuo atžvilgiu atskirai kalbėti. Panašiai yra ir su jųjų atleidimu, dabar skirtumo nėra: Prezidentas gali tiek visą Ministerių Kabinetą paleisti, tiek bet kurį ministerį ir kontrolierių atleisti (pirma gi kabineto paleisti negalėjo, galėjo tiktai priimti jojo atsistatydinimą). Valstybės Kontrolierių gi Respublikos Prezidentas tiek pirma, tiek dabar ir skiria, ir atleidžia. Visas skirtumas tiktai tas, kad 1928 m. konstitucijoje pažymėta, kad kontrolierių skirti pristato Ministeris Pirmininkas; tatai skamba šitaip (49 §):

„Respublikos Prezidentas skiria Ministerį Pirmininką, kitus ministerius ir Valstybės Kontrolierių, Ministerio Pirmininko pristatomus, ir paleidžia tiek visą Ministerių Kabinetą, tiek atskirus ministerius ir Valstybės Kontrolierių".

1922 m. konstitucijoje (48 § 1 abzacas) nebuvo pažymėta, kas pristato ir ar kas pristato Valstybės Kontrolierių skirti. Tačiau iš esmės tatai reikšmės neturi, nes reikėtų manyti, kad ir veikiant 1922 m. konstitucijai Valstybės Kontrolierių skirti pristatydavo Ministeris Pirmininkas, o pagaliau tatai ir nesvarbu, nes vis tiek kontrolieriaus paskyrimas buvo reikalingas kontrasignacijos ir tai, be abejo, turėjo būti kaip tik Ministerio Pirmininko kontrasignacija; kontrasignacija gi savo padariniais prilygsta pristatymui.

Vis dėlto kitais atžvilgiais Valstybės Kontrolieriaus konstitucinė būklė 1928 m. konstitucijoje žymiai skiriasi nuo jojo būklės 1922 m. konstitucijoje.

Ryškiausias pakeitimas yra tas, kad Valstybės Kontrolierius atpalaiduojamas nuo Seimo. 1922 m. konstitucijoje Kontrolieriaus būklė valstybės valdžioje buvo ši: jisai buvo greta Ministerių Kabineto, į kabinetą neįeidavo, tačiau dalyvavo jo posėdžiuose patariamuoju balsu; buvo skiriamas Respublikos Prezidento ir jo atleidžiamas, kaip kad atskiri ministeriai; tačiau šioje galioje jį atleisti Prezidento aktu jam pačiam neatsistatydinant glūdėjo jo pareinamumas ir nuo Kabineto, nes Prezidento aktas, kuriuo jis galėjo būti atleistas, buvo kontrasignuojamas, kontrasignacija gi parlamentiniame režime iš tikrųjų perkelia patį sprendimą iš Prezidento į kontrasignuojantį ministerį; nors ir paskiri ministeriai neatsistatydinę buvo atleidžiami Prezidento aktu, tačiau ministerius kontrasig-

nacija labiau apsaugodavo negu kad kontrolierių, nes ministeris pats buvo solidaraus kabineto narys ir todėl normalinėmis paprastomis aplinkybėmis tasai jojo solidarumas su visa kolegija turėjo sulaikyti kitus kolegijos narius, tad ir premjerą, nuo jojo atleidimo kontrasignavimo jam neatsistatydinant arba bent turėjo paveikti viso kabineto atsistatydinimu; Kontrolierius gi nebuvo kabineto narys ir kabineto solidarumas jojo neapimdavo, jisai kabinetui buvo pašalinis, svetimas, kartais dargi tam tikra prasme buvo kabineto priešas, nes jisai yra tas, kuris kontroliuoja (prižiūri) kabineto atliekamą biudžeto vykdymą ir valstybės finansų bei turtų valdymą, tad kartais jisai gali kabinetui kliudyti ir kabinetas gali pageidauti juo nusikratyti; tokiu būdu Valstybės Kontrolierius, pats į Vyriausybę neįeinąs, bet kontroliuodamas Vyriausybės veikimą, buvo nuo Vyriausybės pareinamas; drauge jis buvo pareinamas ir nuo Seimo, nes, Seimui pareiškus jam nepasitikėjimą, jisai turėjo atsistatydinti. Vadinasi, 1922 m. konstitucijoje Valstybės Kontrolieriaus pareinamumas buvo dvilypis — ir nuo Seimo, ir nuo Vyriausybės. Kontroliuodamas Vyriausybės finansinę veiklą, jisai ne tiktai buvo skiriamas tos Vyriausybės, bet ir nuolat buvo jos dispozicijoje, vadinasi, dispozicijoje tų, kuriuos jis turėjo kontroliuoti; o drauge, lyg kad anajam pareinamumui atsverti, jisai buvo griežtai atsakingas ir tam organui (Seimui), kurio rankose buvo jo vykdomos Vyriausybės finansinės veiklos kontrolės sankcijos.

Šitokia buvo Valstybės Kontrolieriaus padėtis 1922 m. konstitucijoje. 1928 m. konstitucijoje ji jau yra kitokia. Čia Kontrolierius atpalaiduojamas nuo Seimo. Tiesa, savo vykdomos Vyriausybės finansinės (biudžetinės) veiklos kontrolės vaisių — biudžeto įvykdymo apyskaitą — jisai pateikia Seimui tvirtinti; tačiau jam Seimas jokių sankcijų neturi, ir jis nėra verčiamas atsistatydinti dėl kurio nors Seimo nepatenkinimo jojo darbu arba nepritarimo jojo žygiams. Iš viso jisai nėra reikalingas Seimo pasitikėjimo, tad ir Seimo pasitikėjimo ar nepasitikėjimo klausimas jojo atžvilgiu nekyla. Jojo pareinamumas dabar yra nebe dvilypis, bet vienlypis: pareinamumas tiktai nuo Vyriausybės.

Tačiau šis Valstybės Kontrolieriaus pareinamumas nuo Vyriausybės, kuri jį Respublikos Prezidento aktu skiria ir atleidžia, dabar, perkėlus Vyriausybės galios svorį iš Ministerių Kabineto į Respublikos Prezidentą, yra kiek

kitoks, negu kad buvo 1922 m. konstitucijoje. Ten, anoje konstitucijoje, Respublikos Prezidentas buvo pasyvus, o kontrasignacija efektyvi — Respublikos Prezidento aktais veikė ne tiek pats Prezidentas, kiek galingajam Seimui subordinuotas Ministerių Kabinetas. Tad ir Valstybės Kontrolieriaus šalinimas (atleidimas) Respublikos Prezidento aktu atiduodavo kontrolierių ne tiek Respublikos Prezidento, kiek Ministerių Kabineto dispozicijon. Čia gi šioje konstitucijoje Respublikos Prezidentas yra veiklus ir galingas, Ministerių Kabinetas jam yra subordinuotas ir ministerinė kontrasignacija jo rimtai nevaržo; galėdamas savo nuožiūra paleisti kabinetą, Prezidentas jei ne visiškai disponuoja, tai vis dėlto gali paveikti tą kontrasignaciją ir normaliomis aplinkybėmis gali tikėtis ją gauti, kai jisai to pareikalaus; o jeigu kabinetas reikalautų iš jo akto, kurio Prezidentas padaryti nenori, tai jisai gali tam reikalavimui pasipriešinti; kabinetas neturi priemonių jį palenkti prieš jo norą, kai tuo tarpu 1922 m. konstitucijos režime kabinetas, veikdamas kontakte su Seimu, labai aiškiai dominuoja atžvilgiu Prezidento, kurį Seimas kvalifikuota balsų dauguma gali atstatyti.

Tad čia Valstybės Kontrolieriaus pareinamumas nuo Vyriausybės jį subordinuoja labiau nuo Prezidento, kuris yra efektyvus, o ne tiktai simboliškas Vyriausybės šefas, negu nuo Ministerių Kabineto. Tiesą pasakius, gal tai ir logingiau, nes kabinetas, o ne Prezidentas yra tasai organas, kurio finansiškai biudžetinį valdymą tikrina Kontrolierius; o vis dėlto per Prezidento akto kontrasignaciją į Kontrolieriaus atleidimą gali interpeliacijomis kiek kištis ir Seimas, kuriam Respublikos Prezidentas pats, be apeliavimo į tautos rinkiminį arbitražą, sankcijų neturi.

Šitokia yra Valstybės Kontrolieriaus padėties konstrukcija. Atpalaiduotas nuo Seimo ir subordinuotas labiau pačiam Respublikos Prezidentui negu Ministerių Kabinetui, 1928 m. konstitucijoje Valstybės Kontrolierius kiek sustiprėjo; jojo pareinamumas nuo jo kontroliuojamos Vyriausybės, dabar disponuojamas ne kabineto, bet Prezidento, čia yra logingesnis, nes tai, ką kontrolierius tikrina, yra betarpiška kabineto veikla, kabinetas gi čia veikia Prezidento priežiūroje; tokiu būdu Prezidentas prižiūri ir savo žinioje bei dispozicijoje laiko tiek Ministerių Kabinetą, tiek jojo finansinę ir iš dalies ūkiškąją veiklą kontroliuojantį Valstybės Kontrolierių.

Kaip kitais, taip ir šiuo atžvilgiu 1928 m. konstitucija yra orientuota į Respublikos Prezidento galios užakcentavimą ir jos užtikrinimą tam tikromis priemonėmis.

Lygiai 1922 m., lygiai ir 1928 m. konstitucija užtikrina Valstybės Kontrolieriui dalyvavimą Ministerių Kabineto posėdžiuose patariamuoju balsu:

1928 m. konstitucijos 63 §: „Ministerių Kabineto posėdžiuose turi teisės dalyvauti patariamuoju balsu Valstybės kontrolierius" (idem 1922 m. konstitucijos 62 §).

Tatai yra nustatyta, be abejo, tam, kad biudžeto vykdymo preciziškas tikslumas būtų geriau užtikrintas ne tiktai šį vykdymą sekant *a posteriori*, bet ir preventyvinėmis priemonėmis.

87. Valstybės Kontrolieriaus priesaika ir baudžiamoji atsakomybė

Valstybės Kontrolieriaus teisinėje padėty 1928 m. konstitucijoje randame dar du naujus momentus, kurių nebuvo 1922 m. konstitucijoje. Tatai liečia Valstybės Kontrolieriaus konstitucinę priesaiką ir jojo baudžiamąją atsakomybę už tarnybos nusikaltimus ir valstybės išdavimą.

1922 m. konstitucija priesaikos iš Valstybės Kontrolieriaus nereikalavo; žinoma, tatai nereiškia, kad Valstybės Kontrolieriui, kaip ir iš viso visiems valdininkams, priesaikos negalėtų uždėti paprastas įstatymas; konstitucijai tatai neprieštarautų, nes ne visa tai, kas nėra konstitucionalizuota, yra *eo ipso* konstitucijai priešinga ir jos uždrausta. Tatai tiktai reiškia, kad konstitucijai tai ypatingai nerūpi ir kad šiuo atžvilgiu ji palieka įstatymų leidėjui laisvas rankas.

Kaip bendra taisyklė, priesaikos ar iškilmingo pasižadėjimo konstitucionalizavimas taikomas tiktai valdantiesiems, vadinasi, tiems, kurie, sudarydami pagrindinių organų personalą, neturi tarnybinės vyresnybės. Niekieno *nekontroliuojami, pareidami tiktai nuo pačios konstitucijos*, disponuodami galingomis valdžios priemonėmis, jie turi daug galimumų apsileisti, iškreipti savo pareigas arba peržengti savo galią; tam gi pagunda gali būti didelė. Tad konstitucijos leidėjas yra susirūpinęs tuo, kad jųjų sąžinė tarnybos pareigos naudai būtų suvaržyta ir

šios pareigos ribose būtų sulaikyta tam tikrų stiprių jųjų pačių psichikos veiksnių, ypač tikybinio jausmo (tikybinė priesaika tikintiesiems) arba garbės pajautimo (iškilmingas pasižadėjimas tiems, kurių priesaika neveikia). Jųjų priesaikos ar iškilmingo pasižadėjimo konstitucionalizavimas savaime išima tai iš įstatymų leidėjo dispozicijos ir neleidžia jam paliuosuoti valdančiųjų nuo šios priesaikos arba pasižadėjimo. Tad iš to fakto, kad kurio nors organo narių priesaika ar iškilmingas pasižadėjimas yra konstitucionalizuojamas, galima spręsti, kad šį organą konstitucija laiko pagrindiniu (valdančiuoju) arba bent laiko jojo galią ypatingai svarbia, artima valdančiajai ir sunkiai sulaikoma paprastomis tarnybinės kontrolės priemonėmis.

Iš Valstybės Kontrolieriaus, kuris anoje konstitucijoje buvo subordinuotas tiek Seimui (atsistatydinimas Seimui jam pareiškus nepasitikėjimą), tiek Vyriausybei (jojo atleidimas ministerių kontrasignuojamu Prezidento aktu) ir kurio padėtis tuo pačiu buvo labiau priklausoma negu ministerių (nors ministeris taip pat galėjo būti atleistas Prezidento aktu, tačiau Prezidento akto kontrasignacija ministerį kaip tik gynė, nes jisai buvo narys tos solidarios kolegijos, kurios vadas disponavo kontrasignacija), iš kontrolieriaus, sakau, anoji konstitucija priesaikos (iškilmingo pasižadėjimo) nereikalavo. 1928 m. konstitucija priesaikos iš jo reikalauja ir šiuo atžvilgiu jį traktuoja lygiai taip pat, kaip ministerius: šitaip sako 1928 m. konstitucijos 59 § (žr. 392 p.). Šis konstitucinis priesaikos išplėtimas į Valstybės Kontrolierių yra suderintas su jojo padėties pakėlimu (jojo atpalaidavimas nuo Seimo, jojo pareinamumo nustatymas labiau nuo Respublikos Prezidento negu nuo Ministerių Kabineto).

Panašios reikšmės turi ir Valstybės Kontrolieriaus baudžiamosios atsakomybės pertvarkymas 1928 m. konstitucijoje. 1922 m. konstitucijoje atskira baudžiamosios bylos kėlimo ir teisimo tvarka už tarnybinius nusikaltimus ir už valstybės išdavimą buvo nustatyta tiktai Respublikos Prezidentui ir ministeriams, bet ne Valstybės Kontrolieriui. Valstybės Kontrolierius atsakydavo bendrąja baudžiamąja tvarka, kaip kad šiaip piliečiai ir valdininkai. 1928 m. konstitucija iš viso pakelia Valstybės Kontrolieriaus padėtį ir šiuo atžvilgiu sulygina jį su ministeriais, kaip tatai matyti iš jos 64 § (žr. 396 p.).

Ir čia, žinoma, taip pat, kaip ministeriams, taikomas 53 § 2 abzaco nuostatas, kuriuo, Seimui nesant arba kai tarp Seimo sesijų negalima sušaukti nepaprastos Seimo sesijos, Valstybės Kontrolieriui bylą iškelti vietoje Seimo gali pats Respublikos Prezidentas.

88. Liberalinio ir solidaristinio principų konkurencija ūkiškoje srity

Mums belieka išžiūrėti tris 1908 m. konstitucijos skyrius: XI-ąjį (**„Valstybės ekonominės politikos pagrindai"**), XIII-ąjį (**„Socialinė apsauga"**) ir XV-ąjį (**„Įvedamieji nuostatai"**).

XI skyriuje (**„Valstybės ekonominės politikos pagrindai"**), kuris, kaip tatai buvo ir 1922 m. konstitucijoje, susideda iš trijų § (1928 m. konstitucijos 89—91 §), yra tam tikrų pakeitimų. Pirmasis iš šių § (89 §) 1928 m. konstitucijoje skamba šitaip:

„Visose ūkio srityse kiekvienam piliečiui laiduojama darbo ir iniciatyvos laisvė.

Ūkio gyvenimas yra tvarkomas taip, kad kiekvienas pilietis turėtų darbo".

Šiuose dviejuose nuostatuose yra dvi skirtingos programos, dvi priešingos koncepcijos: pirmasis yra liberalizmo vaisius, antrajame glūdi solidaristinė *Existenz*-teisės" užuomazga ir valstybinio intervencionizmo programa (85). Tatai mes jau esame išžiūrėję ir pasisakę mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 427—428 psl.

Tačiau, nors šie du 1928 m. konstitucijos 89 § abzacai kartoja atitinkamus 1922 m. konstitucijos 88 § abzacus, vis dėlto 1922 m. konstitucijoje pirmojo iš šių dviejų abzacų tekstas buvo dar papildytas sakiniu: „Ši laisvė gali būti suvaržyta įstatymo keliu, esant viešajam reikalui". Dabar šio sakinio nebėra. Iš tikrųjų šis sakinys sudaro klasikinės liberalinės laisvės formulės elementą; tai yra socialinio pobūdžio rezervas, kuris įneša visuomenės naudai pataisą į kraštutinį liberalinės santvarkos individualizmą.

Kodėl šis rezervas dabar buvo iš konstitucijos pašalintas paliekant patį principą konstitucionalizuotą? Ar todėl, kad buvo manoma, jog jis iš viso nereikalingas, nes

esąs savaime suprantamas, sekąs iš kitų bendrų konstitucijos principų, ar gal todėl, kad norėta šį liberalinį darbo ir ūkiškosios iniciatyvos laisvės principą paliuosuoti nuo bet kurio rezervo?

Aš manyčiau, kad motyvas buvo ne tas, kad buvo norima liberalinį principą paliuosuoti nuo rezervų, bet tas, kad šio rezervo *expressis verbis* konstitucionalizavimas buvo laikoma nereikalingu, kaip suprantamas savaime ir be paminėjimo. Aš tai manau todėl, kad iš viso socialinio solidarizmo ir valstybinio intervencionizmo, ypač ūkiškoje ir iš viso visuomeninio gyvenimo srity, šioje konstitucijoje yra tiek, kad jokiu būdu negalima manyti, kad konstitucijos leidėjas būtų norėjęs tiek individualinio darbo, tiek individualinės privatinės ūkiškosios iniciatyvos laisvę paliuosuoti nuo bet kurių rezervų ir suvaržymų: tatai prieštarautų visai eilei kitų konstitucijos nuostatų (ypač, pvz., 90 § 2 abzacas), kurių vykdymas, visiškai šios laisvės nepaliečiant ir jos nedisciplinuojant, būtų tiesiog neįmanomas.

Tad rezervas, jog atskiro piliečio darbo ir ūkiškosios iniciatyvos laisvė gali būti suvaržyta, kad ir nekonstitucionalizuotas, vis dėlto lieka, jau vien todėl, kad jisai seka iš kitų konstitucijos nuostatų. Tačiau dvi kapitalinės šio rezervo sąlygos (būtent kad tatai gali būti padaryta tiktai įstatymu ir tiktai esant viešajam reikalui) dabar nėra tvirtai užfiksuotos ir tuo liberalinis principas yra konstitucijoje sužalotas: konstitucija šių sąlygų neapsaugoja. Aš esu linkęs čia matyti ne atsitiktinumą, bet padarinį to, kad liberalinis principas ūkiškoje srity šios konstitucijos leidėjo iš viso nėra per daug vertinamas.

89. Decentralizacija ūkiškoje valstybės funkcijoje profesinės savivaldybės metodu

Antras šio skyriaus § (90 §) skamba šitaip:

„Atskiroms ūkio sritims įstatymas laiduoja tam tikrą savivaldybę. Įstatymų keliu steigiami žemės ūkio, prekybos ir pramonės, darbo ir kitokie rūmai, kurių bendradarbiavimą su vyriausybe, normuojant ūkio gyvenimą, nurodo įstatymas".

Šiaip šis tekstas, išskyrus vieną mažą pataisą, visiškai sutampa su 1922 m. konstitucijos 89 § tekstu. Čia mes randame ryškų decentralizacijos pasireiškimą valstybiniame viešojo ūkio tvarkyme (intervencionizme), decentralizacijos profesinės savivaldybės metodu. Apie tai mes jau esame užtenkamai plačiai pasisakę mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 423—426 psl.

Vienintelė maža pataisa, kurią mes šiame tekste randame, yra ta, kad jeigu 1922 m. konstitucijoje buvo pasakyta apie „bendradarbiavimą **su valstybės valdžia** normuojant ūkio gyvenimą", tai 1928 m. konstitucijoje jau sakoma: „bendradarbiavimą su **Vyriausybe** normuojant ūkio gyvenimą" (mano pabraukta. — *M. R.*). Ši pataisa yra tiksli; ji šiai profesinei savivaldybei aiškiai nurodo bendradarbiavimo metodą, susiedama šį bendradarbiavimą kaip tik su vyriausybės veikla; kai sakome „su Valstybės valdžia", tai galima manyti, kad šis bendradarbiavimas gali būti nustatytas (aplenkiant vyriausybę) tiesiog su Seimu, kuris taip pat įeina į „Valstybės valdžią" ir kuris, kaip įstatymų leidėjas, turi ir sprendžiamąjį balsą bet kurių reikalų „normavime"; dabar jau tokia interpretacija nėra galima: profesinė savivaldybė dalyvauja „ūkio gyvenimo normavime" tiktai tiek, kiek tatai įeina į Vyriausybės veiklą, ir niekuomet negali būti tiesioginė Seimo bendradarbė, kaip vyriausybės konkurentė, aplenkianti vyriausybės veiklą.

90. Liberalinio ir solidaristinio principų konkurencija agrarinių santykių srity

Pagaliau trečias ir paskutinis šio skyriaus § 1928 m. konstitucijoje (91 §) skamba šitaip:

„Žemės valdymo pagrindan dedamas privatinės nuosavybės dėsnis.

Valstybei paliekama teisė reguliuoti žemės valdymą taip, kad būtų sudarytos tinkamos sąlygos taisyklingai žemės ūkio gamybai, ypatingai smulkiajam ir vidutiniam žemės ūkiui tarpti".

Čia yra pakartoti 1922 m. konstitucijos 90 § du pirmieji abzacai; antrame abzace yra ryškus valstybės intervencionizmo principas, paveiktas visuomeninių solida-

ristinių sumetimų ir kuris agrarinių santykių srity nukonkuruoja patį liberalinį privatinės nuosavybės principą, pareikštąjį pirmame abzace, bent jau stambiosios žemės ūkio nuosavybės atžvilgiu. Tiksliai čia šių nuostatų neanalizuosiu, nes tai jau esu padaręs mano „**Lietuvos Konstitucijos Teisės Paskaitų**" I dalies 428—430 psl., į kuriuos skaitytoją ir siunčiu.

Tačiau 1922 m. konstitucijoje čia, be šių dviejų abzacų, buvo dar trečias abzacas, kurio 1928 m. konstitucijoje jau nebėra. Tai buvo labai savotiškas nuostatas, kuris skambėjo šitaip:

„D v a r a i   p a r c e l i u o j a m i   į s t a t y m u o s e   n u r o d y t a   t v a r k a".

Tiesą pasakius, šis nuostatas buvo nevisiškai aiškus. Būtent nelabai buvo aišku, ar šiuo norima tiktai, taip sakant, pateisinti ir su tos konstitucijos nuostatais suderinti jau paskelbtos ir tuo laiku vykdomos Žemės Reformos įstatymo nuostatus, būtent atpalaiduoti ano įstatymo paskelbtą „dvarų" standartinį nusavinimą nuo tos privatinės nuosavybės nusavinimo tvarkos, kurią numato konstitucija, ar gal nustatyti, kad „dvarų" parceliavimas iš viso negali būti laisvai ir privatiškai vykdomas, kaip kad gali būti dalimis skaldoma ir perleidžiama bet kuri kitokių turtų nuosavybė, ir kad tatai galima daryti tiktai ypatinga tvarka, kuri bus nurodyta tam tikrame įstatyme, o gal turima galvoje kažkoks permanentinis „dvarų parceliavimas", vadinasi, „dvarui" susidarius jis tuojau ir parceliuojamas; be to, neaiški buvo ir pati „dvaro" sąvoka, ypač įvykdžius Žemės Reformos paskelbtą stambiųjų žemės ūkio vienetų nusavinimą.

Jeigu „dvaru" laikomas toks žemės ūkis, kurio pločio kiekis prašoka Žemės Reformos numatytą neliečiamą žemės nuosavybės normą (tuo laiku tai buvo 80 ha), tai būtų galima šį 1922 m. konstitucijos nuostatą interpretuoti taip, kad esą jeigu kas paveldėjimu ar kitokiu būdu būtų įgijęs iš įvairių šaltinių didesnį žemės kiekį vienoje vietoje, tai tatai jau būtų buvęs „dvaras", kuriam būtų reikėję daryti parceliavimo operaciją. Tačiau „dvarais" Lietuvoje vadiname ir buvusių stambių Žemės Reformos jau sunaudotų dvarų likučius; jų „centrai" liko nenusavinti; ar tai ir juos turėjo galvoje konstitucija?

Šiaip ar taip, šiame nuostate slėpėsi kažkoks minties neaiškumas, galįs patarnauti visokiai politinei spekuliacijai, interpretuojant jį vienaip ar kitaip. Buvo neaišku,

ar Žemės Reforma buvo vienkartinė ar yra permanentinė? Kur baigiasi privatinės nuosavybės režimas valdymo srity, o kur prasideda kitoks ir koks būtent teisinis režimas, pasireiškiąs parceliavimu? Ar Lietuvoje yra „dvarai", ar jie gali egzistuoti, pagaliau kas tai yra „dvarai" ir t. t. — visa tai buvo neaišku.

1928 m. konstitucijos leidėjai buvo linkę laikyti įvykusią Lietuvoje Žemės Reformą vienkartiniu agrarinės politikos aktu ir šį neaiškų nuostatą pašalino iš konstitucijos.

91. „Socialinės apsaugos" skyrius

XIII-asis skyrius (**„Socialinė apsauga"**) susideda iš penkių § (98—102 §). Štai jųjų tekstai:

98 §:

„Žmogaus darbo pajėga yra tam tikrų įstatymų saugojama ir globojama. Valstybė saugoja atskirais įstatymais darbininką ligoje, senatvėje, nelaimingais atsitikimais ir darbo trūkstant".

99 §:

„Šeimyninio gyvenimo pamatas yra moterystė. Jos pagrindan dedama abiejų lyčių teisių lygybė.

Tam tikrais įstatymais saugojama ir palaikoma šeimos sveikata ir socialinė dorovė.

Motinystė yra ypatingoje valstybės globoje".

100 §:

„Visuomenės dora ir sveikata yra saugojama tam tikrų įstatymų".

101 §:

„Visų laipsnių mokyklos yra visiems lygiai prieinamos".

102 §:

„Blaivybei palaikyti valsčiaus piliečių visuma turi teisės spręsti dėl svaigiųjų gėrimų pardavinėjimo įstaigų laikymo savo gyvenamajame rajone".

Visi šie tekstai yra nurašyti iš atitinkamų 1922 m. konstitucijos to paties skyriaus § (1922 m. konstitucijos 97—101 §). Jokių pakeitimų nėra. Tad aš palaikau visa tai, ką dėl šio skyriaus nuostatų aš buvau pasakęs mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 433—438 psl.

92. „Įvedamųjų nuostatų" skyrius

Belieka mums išžiūrėti paskutinį 1928 m. konstitucijos skyrių, pavadintą **„Įvedamieji nuostatai"** (XV skyrius). Jisai yra trumpesnis, negu buvo atitinkamas 1922 m. konstitucijos skyrius, kurį ten sudarė penki § (1922 m. konstitucijos 104—108 §), tuo tarpu čia jisai susideda iš trijų § (1928 m. konstitucijos 105—107 §).

Pirmasis iš šių trijų § (105 §), kurį jau kitoje vietoje mes buvome citavę, nežinia kodėl pateko į „Įvedamuosius nuostatus". Jojo reikšmė yra ne laikinė, bet pastovi, ir nieko bendro jisai neturi su ypatingais klausimais, susijusiais su šios konstitucijos įgyvendinimu. Pakartojame jo tekstą (žr. 310 p.).

Aišku, kad tai yra ne įvedamasis ar pereinamasis nuostatas, bet svarbus organiškas konstitucinis nuostatas, liečiąs tam tikrą labai ryškų įstatymų leidimo elementą, būtent teisinės tautos intervenciją į įstatymų leidimą, o tuo pačiu ir žymų tiesioginės demokratijos reiškinį. Iš esmės apie tai aš jau esu pasisakęs kitoje vietoje, tad čia šio nuostato analizo nekartosiu.

Antras šio skyriaus § (106 §) mūsų taip pat jau išžiūrėtas. Tai yra tasai nuostatas, kuris šios konstitucijos analizo pradžioje leido mums šį konstitucinį aktą apibūdinti kaip laikinosios faktinės valdžios konstitucinį pasiūlymą tautai ir drauge laikiną konstitucinį provizoriųmą. Tai nuostatas, kuris šiam konstituciniam aktui atima oktrojuotos konstitucijos pobūdį ir jam suteikia demokratinį tautos sankcijos *a posteriori* titulą. Aš pakartoju šio 106 § tekstą (žr. 265 p.).

Šie du 1928 m. konstitucijos **„Įvedamųjų nuostatų"** skyriaus § (105 ir 106 §) yra visiškai nauji. Jokių juos atitinkančių nuostatų 1922 m. konstitucijoje nėra buvę.

Užtai trečias **„Įvedamųjų nuostatų"** skyrius ir iš viso paskutinysis 1928 m. konstitucijos § (107 §) yra nurašy-

tas iš 1922 m. konstitucijos 106 §, kurio tekstą jisai pakartoja:

„Veikusieji Lietuvoje ligi šios Konstitucijos paskelbimo dienos įstatymai, kurie šiai konstitucijai neprieštarauja ir nebus panaikinti ar pakeisti šios Konstitucijos nurodytu įstatymų leidimo keliu, palieka galioje".

Šis nuostatas, kartojantis teisės kontinuiteto principą besikeičiant formalinei konstitucinei teisei, eina per visas laikinąsias ir nuolatines Lietuvos valstybės konstitucijas. Aš jį esu išanalizavęs mano **„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų"** I dalies 449—453 psl.

Mes esame išžiūrėję visą 1928.V.15 konstitucinį aktą, kuris, kaip esame jo analizo pradžioje konstatavę, buvo konstitucinis faktinės iš perversmų kilusios valdžios pasiūlymas tautai ir drauge laikinai veikiantis konstitucinis provizorius. Tuo aš ir baigiu šio mano rašinio **(„Lietuvos Konstitucinės Teisės Paskaitų")** II dalį.

ISTORINĖ LIETUVOS SOVIETIZACIJOS APŽVALGA IR KONSTITUCINIS JOS ĮVERTINIMAS

Nuo 1939 m. rugsėjo mėn. per 1939—1940 m. žiemą ir 1940 m. pavasarį vyko ir plėtėsi iki šiol nebaigtas didysis Europos karas. Šiam karui prasidėjus, iš karto jo tikrasis pobūdis ne visiems buvo aiškus. Iš karto daugelis neįtrauktų tiesiog į tą karą Europos valstybių jų valdančiųjų asmeny buvo linkę laikyti karą paprastu partikuliariniu karu tarp kelių kariaujančių valstybių ir pasiskelbė esančios neutralios. Tarp jų buvo ir Lietuvos Respublika. Šių valstybių valdantieji nepastebėjo tikro ideologiškai-socialinio konflikto, istoriškai brendusio Europoje ir suteikusio šiam karui ypatingo, ne vietinio ir ne partikuliarinio, bet visuotinio Europos karo pobūdžio. Tiktai dramatiški šio karo įvykiai ryškiai įrodė jo tikrąjį pobūdį ir galutinai palaidojo mažų ir vidutinių izoliuotų Europos valstybių neutraliteto legendą; jos tapo žaislu galingųjų karo veiksnių rankose. Iš vienos pusės buvo senoji klasikinė demokratija, mėginanti remtis ar žaisti liberalizmo šūkiu ir išlaikyti kapitalizmą bei aukso galią, iš antrosios — jaunas dinamiškas socialistiškai-politinis sąjūdis, išsiplėtęs iš moderninio nacionalizmo ir socializuojąs tautinių visuomenių santvarką naujomis darbo organizavimo formomis, o politiškai besireiškiąs vadinamuoju totalizmu; tai vokiečių nacionalsocializmas, tai italų fašizmas. Greta gi šių dviejų, tarp kurių prasidėjo karas, buvo tretysis partneris, iš karto kilusiame kare betarpiškai nepasireiškęs, atsargus, tačiau laukiąs savo momento, konsekventiškai besiruošiąs puolimui ir karui, užimąs pozicijas įsiveržti į Europą — tai komunistinis Eurazijos pasaulis — Sovietai.

Tarp šių trijų veiksnių, kilusiame Europos kare nebuvo Europoje vietos jokiam neutralumui. Anksčiau ar vėliau, šiaip ar taip, visi Europoje turėjo pasijusti Europos dalyviais ir užimti vieną ar kitą aiškią poziciją arba būti parblokšti ir prieš savo nusistatymą vienų, antrų ar trečių sunaudoti šių veiksnių kovos reikalams. Kas Europoje gyventi norėjo, tas turėjo ryžtis. Pasyvus neutralitetas negelbėjo.

Jau pačioje pradžioje Sovietams pavyko įtraukti Pabaltijo valstybes, tarp jų ir Lietuvą, į savo įtakos, o per tai ir savo politikos orbitą. Kaip žinoma, tuo būdu sovietai, susitarę su vokiečiais pasyviai laikytis einančiame kare (86), Lenkijos karinės katastrofos metu užėmė lenkų Respublikos plačias rytų provincijas — Vakarų Gudiją ir Vakarų Ukrainą. Drauge su Vakarų Gudija į Sovietų rankas ir tuo pačiu į jų faktinę dispoziciją pateko ir

lenkų nuo 1920 m. okupuoti Lietuvos Rytai (Vilniaus kraštas su Lietuvos sostine Vilniumi). Šis Sovietų žygis į Vakarų Gudiją ir Vakarų Ukrainą buvo jų motyvuojamas ne kaip karo žygis prieš Lenkiją, bet kaip pagalbos *suteikimas „broliškoms" Gudijos ir Ukrainos tautoms*, likusioms, Lenkijai žlugus ir jos vyriausybei pabėgus į užsienius, anarchijos būklėje. Kiek vėliau Sovietams inscenizavus jų įprastais metodais plebiscistinius Vakarų Gudijos ir Vakarų Ukrainos vadinamuosius „seimus", šių seimų „nutarimais" šios teritorijos tapo įjungtos į valstybinę Sovietų teritoriją. Tuo tarpu Pabaltijo valstybėms Sovietų tapo pasiūlyta tartis su jais dėl bendro saugumo užtikrinimo savitarpio pagalbos principais, kad užkirstų kelią „imperialistiniam" karui išsiplėsti į laisvą, taikingą Rytų Europos erdvę.

Paskelbusios savo neutralumą kare ir netekusios galimumo balansuoti tarp trijų stambesnių kaimyninių valstybių — Sovietų, Vokietijos ir Lenkijos, nes Vokietija kaip tik kariavo, o Lenkija jau žlugo, ir nedrįsdamos pasipriešinti Sovietų pasiūlymui, Pabaltijo valstybės iš karto atsidūrė faktinėje Sovietų galioje. Šiuo atžvilgiu tarp Latvijos ir Estijos, iš vienos pusės, ir Lietuvos, iš antrosios, buvo tam tikras skirtumas. Latvija ir Estija visuomet buvo labiau linkusios remtis lenkų imperializmo sistema, ypač tokia šios imperialistinės sistemos kombinacija, kuri išlaikytų bendradarbiavimo kontaktą tarp Lenkijos ir Vakarų demokratijų, ypač su Prancūzija, nukreiptą prieš Vokietiją, o drauge per lenkus paraližuojančią, kaip kad buvo manoma, ir Sovietus. Lenkijos žlugimas pirmame karo mėnesy dezorientavo Estiją bei Latviją. Net jeigu jos nebūtų paskelbusios neutraliteto, jos nebūtų turėjusios jokio pasirinkimo ir jokių šansų gelbėtis. Kariaujančios Vakarų demokratijos buvo nepasiekiamos ir neturėjo rimtų interesų šiose valstybėse prieš Sovietus. Vokiečiams jų likimo klausimas taip pat tuo laiku nerūpėjo ir pasiremti Vokietija jos neturėjo nė faktinio galimumo, nė psichologinių perspektyvų. Iš Sovietų politikos nagų jos išsprukti negalėjo.

Kiek kitaip buvo su Lietuva. Su Lenkija ji niekuomet kontakto neturėjo; patyrusi iš lenkų Vilniaus atplėšimą, prieš kurį ji atkakliai protestavo, ji lenkiškuoju imperializmu jokiu būdu pasitikėti ir pasiremti negalėjo. Joje buvo politinės srovės, ieškančios kontakto su vokiečiais, ir Vokietija Lietuvos linkme galėjo turėti didesnių intere-

šų negu kad tuo tarpu Latvijos bei Estijos linkme. Tačiau Lietuvos pasirinktas „neutralumo" kelias, kuris iš tikrųjų, kaip tatai greit turėjo paaiškėti, tebuvo tiktai legenda, užkirto bet kurį kelią kontaktui su kariaujančia Vokietija ir kartu paliko ją ekskliuzyvinėje Sovietų įtakoje ir dispozicijoje. Šios įtakos ir dispozicijos pavojus valdantiesiems iš karto gal neatrodė tiek baisus, kaip jisai turėjo greitai pasireikšti. Lietuvos atsparumas šia kryptimi dar buvo žymiai sumažintas ypač dėl šių dviejų momentų: a) kad ir slopindama pas save komunistinį prosovietinį sąjūdį, Lietuva vis dėlto savo užsienio politikoje praeity dažnai rėmėsi Sovietais tiek prieš Lenkiją, tiek kartais prieš Vokietiją; šių politinių kontaktų tradicija veikė Lietuvos valdančiųjų sluoksnių psichiką slopindama jų atsparumą, ir, be to, pavojus iš Sovietų Lietuvoje buvo mažiau jaučiamas todėl, kad su Sovietais, nuo kurių Lietuvą skyrė Lenkija, Lietuva iki 1939 m. karo bendrosios sienos neturėjo; kontaktai su Sovietais buvo sudarę Lietuvoje tam tikrą jos užsienio politikos tradiciją; b) 1939 m. rudenį faktiškai Sovietų rankose buvo atsidūręs Vilnius, kuris per visą nepriklausomos Lietuvos gyvenimo laikotarpį sudarė jos pastovų vyriausiąjį tautos siekimų ir valstybės politikos tikslą; tad šiuo laiku tiktai iš Sovietų Lietuva galėjo tikėtis pagaliau atgauti Vilnių; šio tikslo hipnotizuojama, nedrįsdama galvoti apie ryžtingą ir vieningą pasipriešinimą Sovietų reikalavimams glaudaus politiškai-militaristinio kontakto neva „bendrajam saugumui" užtikrinti, nes toks pasipriešinimas dėl ryškios jėgų santykiavimo tarp mažosios izoliuotos Lietuvos ir milžiniškos Sovietų Sąjungos nelygybės atrodė neįmanomas ir grasinąs Lietuvos sunaikinimu,— Lietuvos valdantieji 1939 m. rudenį vedė Lietuvą į ekskliuzyvinį kontaktą su Sovietais arba tiesiog į Sovietų politinę orbitą su vienintele mintimi laiduoti Vilniaus grąžinimą Lietuvos valstybei. Šis eventualus laimėjimas jiems atrodė toks milžiniškas ir svarus lietuvių tautiniams idealams bei Lietuvos garbei, kad šia kaina jie tikėjosi padengti pavojaus padidėjimo nuostolį, o pagaliau tikėjosi laimėti laiką ir nežinomuose Europos karo padariniuose sulaukti tarptautinių aplinkybių, kurios vėl grąžintų Lietuvai (tačiau jau šį kartą Lietuvai su Vilniumi) laisvo laviravimo galimumą.

Tokiomis aplinkybėmis ir tapo sudaryta žinoma Lietuvos su Sovietais 1939 m. spalių mėn. „savitarpinės pa-

galbos" sutartis, kuri leido Sovietams įvesti į Lietuvos teritoriją tam tikrą savo kariuomenės kiekį ir šioje teritorijoje įkurti savo karines bazes. Drauge Lietuvai buvo grąžintas Vilnius su tam tikra „Vilniaus sritimi", sudarančia nežymią dalį tos valstybinės Lietuvos teritorijos, kuri Lietuvos su Sovietais 1920.VII.12 Maskvos sutartimi buvo tų pačių Sovietų pripažinta įeinančia į Lietuvos teritoriją ir tų pačių 1920 m. spalių mėn. buvo lenkų pagrobta. Lietuvai Sovietų grąžinamoji „Vilniaus sritis" neapėmė net viso grynai kalbinio lietuviškojo žemės ploto rytuose. Sovietinių karinių bazių reikalas Lietuvoje buvo Sovietų motyvuojamas tuo, kad esą, iš vienos pusės, be Sovietų kariuomenės karinis Lietuvos pajėgumas būtų per menkas tam, kad galėtų pačią Lietuvą apsaugoti nuo „imperialistinių" kariaujančių pajėgų įsiveržimo į jos teritoriją, o iš antrosios pusės, ir pačių Sovietų saugumas esąs reikalingas apsidraudimo nuo to, kad kaimyninėje Lietuvoje neįsigalėtų koks svetimų pajėgų lizdas, kuris ruoštų invaziją į Sovietų teritoriją. Tas pat buvo Sovietų pareikalauta ir iš Latvijos bei Estijos ir atitinkamomis „sutartimis" pasiekta. Sovietų karinės bazės įsikūrė. Tiktai viena Suomija drįso šiam reikalavimui pasipriešinti ir išlaikė karą su Sovietais, tiesa, prarasdama brangius savo valstybinės teritorijos pietų-rytų pakraščius, tačiau vis dėlto išvengusi sovietinių bazių.

Tad Lietuvos neutralumas Europos kare, Lietuvai sutikus pavesti savo teritoriją Sovietų bazėms įsteigti, faktiškai pateko į Sovietų dispoziciją, vadinasi,— parėjo nuo to, kiek patys Sovietai panorės arba apsiriboti savo ir Lietuvos neliečiamumo apdraudimu, arba ruoštis kaip tik puolimui ir karui. Kartu Lietuva jau faktiškai nebebuvo savo „neutralumo" šeimininkė. Vis dėlto neutralumo fikciją ji mėgino laikyti. Vilniaus atgavimą per Sovietų rankas ji stengėsi aiškinti ne kaip Sovietų pagrobtos kariavusios Lenkijos teritorijos dalies įgijimą, nes Vilniaus krašto Lietuva niekuomet nebuvo pripažinusi Lenkijos valstybinės teritorijos dalimi, bet kaip savo valstybinės teritorijos, neteisėtai lenkų pagrobtos ir laikomos, perėmimą iš Sovietų rankų.

Tačiau esant Sovietų karinėms bazėms Lietuvoje, Lietuvos neutralumo legenda buvo jau tikrai palaidota; tegalima buvo šiaip ar kitaip galvoti apie Sovietų (įskaitant Lietuvą), bet ne pačios Lietuvos neutralumą arba ką kitą neutralumui priešingą. Prie to svetimų karinių pajėgų

įsikūrimas valstybinėje teritorijoje, ypač kai tos jėgos priklauso stipresnei valstybei, kuriai pasipriešinti nedrįstama, iš karto slopina ir pačią šios kariškai servitutinės valstybės nepriklausomybę.

Visa tai, kas vėliau su Lietuva atsitiko, potenciališkai jau glūdėjo anoje nelemtoje Lietuvos su Sovietais 1939 m. spalių mėnesio vadinamosios „savitarpinės pagalbos" sutarty. O ši sutartis buvo Lietuvos pasirinkto „neutralumo" Europos kare padarinys. Žinoma, gal būtų neteisinga dabar kaltinti Lietuvos to laiko valdantieji nesugebėjimu spręsti valstybės likimą ir pasirinkti tikrąjį kelią kilusio Europos karo akivaizdoje. Jie buvo nesupratę šio karo esmės ir tikėjosi Lietuvos valstybę geriausiai apsaugosią skelbdami jos neutralumą. Tačiau karo esmė ir sociališkai-politinių jėgų santykiavimo bei įvykių logika neatsižiūri į klystančių veikėjų intencijas. Galimas daiktas, kad 1939 m. spalių mėn. Lietuvos valdantieji, pasirinkę vadinamojo „neutralumo" kelią, kitokio pasirinkimo neturėjo, kaip kad nusileisti Sovietams ir sudaryti su jais šią sutartį. Tačiau kartu tąja sutartimi jie inkorporavo tariamos „neutralios" Lietuvos likimą į Sovietų politiką, kurios istoriniai aiškus ir nuolatinis siekimas buvo ne koks neutralumas, bet komunistinės „revoliucijos" ir sovietinės santvarkos išplėtimas į visą pasaulį, žinoma — pirmiausia į Europą, ir kuriai kyląs Europoje karas, sovietinių valdovų įsitikinimu, turėjo pagaliau suteikti galimumą, progai pasitaikius, pulti „buržuazinį" krikščioniškąjį pasaulį. Sovietai niekuomet neslėpė, kad savo valstybę jie laiko viso komunistinio internacionalo tėvyne, kuri komunistinės revoliucijos titulais esanti vienintelė teisėta visos žmonijos, tad visų tautų, universalinė „jungtinė" valstybė, o visos kitos šiaip tautinės, jų vadinamos „buržuazinės" valstybės — tai esančios tik „socialinio priešo" okupuotos komunistinio sovietinio Internacionalo teritorijos. Aišku, kad su neutralumo sąvoka tatai nieko bendro neturi. Įsijungdama į Sovietų faktinės karinės galios orbitą, Lietuva virto šios agresyvinės politikos įrankiu. Drauge ji ir savo valstybės formą bei savo konstitucinį režimą, tad pagaliau savo valstybinį nepriklausomą likimą, pateikė Sovietų dispozicijon.

Jeigu iš viso teisinė valstybės konstitucija yra glaudžiai susijusi su vadinamąja socialine atitinkamo krašto konstitucija, kitaip sakant, su tam tikru socialinių jėgų santykiavimo statusu krašto visuomenėje, nuo kurio ji

pareina ir kuris visuomet, kaip viskas, kas gyva, lėčiau ar greičiau keičiasi, versdamas ir teisinę šalies formą bei konstituciją keisti, ir jeigu, ypač mūsų laikais, kai jokia valstybė nėra sociališkai visiškai izoliuota, šį šalies socialinių jėgų santykiavimą visuomet kiek paveikia ir išorinės socialinės jėgos, kas ypatingai pasireiškia mažose valstybėse, įterptose tarp stambesnių kaimynų, tai jau ypatingai ši išorinių socialinių jėgų įtaka tampa ryški ir net sprendžiamoji tada, kai mažoji, kad ir formališkai dar neva „nepriklausoma" valstybė, patenka į ekskliuzyvinę karinę vieno stambaus kaimyno dispoziciją. Tada viskas, kas joje vyksta, yra apsprendžiama ne jos visuomenės socialinių jėgų santykiavimu, bet išorinių socialinių jėgų diktatu. Ir tada nebetenka kalbėti apie jos evoliuciją, apie jos teisę ar aktus, apie jos valdančiuosius ir jų išleistų aktų galiojimą jos pačios socialiniu titulu. Jos pačios tautiškai-socialiniu titulu viskas bus suklastota, netikra, nelogiška ir neprivaloma, kiek tatai nėra paremta anosios svetimos jėgos smurto viešpatavimu. Tad atkritus tam smurtui, griūva ir atkrinta ir visas šio svetimo smurto sukurtas teisinis pastatas, nors jis ir būtų buvęs šios pavergtos „valstybės" vardu, tačiau be jos socialinės gyvos energijos kuriamas. Tatai yra pamatinė visos valstybinės-konstitucinės Lietuvos 1940 metų evoliucijos teisinio vertinimo tezė.

Įvedus Sovietų įgulas į Lietuvos teritoriją ir įsteigus Lietuvoje karines bazes, iš karto formališkai teisinėje ir politinėje srity viskas pasiliko Lietuvoje nepakeista. Pasiliko tie patys valdantieji, ta pati santvarka ir režimas, ta pati 1938 m. Konstitucija. Žinoma, bet kurių Lietuvos valdžios oficialinių pareiškimų ir šiaip viešųjų cenzūruojamų visuomenės balsų tonas Sovietų atžvilgiu turėjo būti išlaikytas mandagus ir draugiškas, nes kitaip būtų buvę pavojinga. Padėties viešpačių, sovietų, elgimasis buvo korektiškas ir švelnus. Vis dėlto Lietuvos valdantieji pajuto pavojų ir suprato susidariusios padėties keblumą. Kadangi valstybinis aparatas liko senas ir seni liko veikimo metodai, nes Lietuvos valdantieji savo socialinės esmės, savo ideologijos ir palinkimų išsižadėti ir savo kailio pakeisti negalėjo, o kitiems socialiniams veiksniams, artimesniems Sovietams, jie vietos užleisti nenorėjo, tai jie nepersitvarkė ir neprisitaikė prie naujų bendradarbiavimo su Sovietais sąlygų, sekančių iš 1939 m. spalių mėn. sudaryto solidarumo ir pagalbos pakto. Iš

tikrųjų tasai paktas jiems buvo nepakenčiamas, jų širdžiai svetimas. Užleisti vietą kitiems socialiniams veiksniams, artimesniems Sovietams, tai gal būtų buvę tolygu atidarymui kelio, kuriuo Lietuva esamomis aplinkybėmis imtų tuojau pati slinkti į Sovietų Sąjungą, kaip tatai ir įvyko 1940 m. vasarą. Slaptai, savo nuotaikos gilumoje Lietuvos (lygiai taip pat Latvijos ir Estijos) valdantieji buvo labiau linkę į kontaktą su Vakarais, su tariamu „buržuaziniu" pasauliu, ar su Anglija—Prancūzija, ar su Vokietija, atsižvelgiant į tai, kuri dviejų kariaujančių šalių imtų viršų kaip karo nugalėtoja. Tačiau ir šiuo klausimu jų nuotaikoje visiško aiškumo nebuvo, o antra vertus — tatai jau buvo pavėluota. Gelbėtis jau buvo vėlu. Vis dėlto nėra abejonės, kad, progai pasitaikius, jie būtų persimetę į Sovietų priešų stovyklą, jei būtų galėję tikėtis, kad tatai jiems pavyksią. Jie sėdėjo ant dviejų arba tarp dviejų kėdžių (gal ir trijų, nors dvi priešsovietiškos jiems buvo tolygios lyg kad viena), nedrįsdami tuo tarpu užimti aiškios pozicijos, oficiališkai linksniuodami pagarbos ir simpatijos žodžius Sovietams, tačiau pasiruošę sabotažui, kiek tatai būtų galima. Ar jie jau ėmė šiam sabotažui ruošti dirvą ir slaptai jį organizuoti ir ką būtent šia kryptimi jau buvo padarę bei kaip toli nuėję — tatai tuo tarpu dar nėra tiek viešai paaiškėję, kad būtų galima tatai konstatuoti ir kategoriškai teigti (87). Rodos, ne ką būtų pajėgę padaryti, jei ir daugiau būtų jų nusistatyme aiškumo. Tad mes šio ir nežiūrėsime.

Sovietai visa tai stebėjo ir buvo gerai informuojami. Jie sekė įvykius ir Pabaltijo valdančiųjų žygius. Pagaliau 1940 m. pavasarį jie rado reikalą nustatyti aiškumą, vadinasi — padaryti išvadas iš savo dominuojančios Pabaltijy padėties, sudarytos 1939 m. rudens sutartimi ir įgulomis bei karinėmis bazėmis Pabaltijo valstybių teritorijose. Tam jų pasirinktas tapo karo veiksmų Vakaruose momentas, kai kariaujančios šalys, tad ir Vokietija, buvo užimtos žygiais Prancūzijoje ir kai tuo pačiu Sovietams rankos buvo laisviausios.

1940 m. gegužės mėn. Sovietai per radiją ir spaudoje paskelbė kaltinimą Lietuvai, esą Lietuvoje buvę įvykę paskirų Sovietų karių, esančių Sovietų įguluose, pagrobimai, kankinimai ir net nužudymai, ir kad esą tatai buvę daroma su Lietuvos vyriausybės žinia ir net pačių vyriausybės organų karo žvalgybos tikslais, nukreiptais, žinoma, prieš Sovietų Sąjungą. Šiuo esą Lietuvos valdantieji sa-

botuoja sutartimi nustatytą draugiškumą ir savitarpio pagalbą, klastingai ruošdami išdavikiškus sumanymus. Sovietai to pakęsti negalį. Į Maskvą tapo pakviesti Lietuvos vyriausybės nariai aiškintis ir tartis šiems reiškiniams pašalinti. Visoms trims Pabaltijo respublikoms tapo iškeltas kaltinimas dėl sudarymo tarp jų trijų (Lietuvos, Latvijos ir Estijos) kažkokios karinės sąjungos, kuri esamomis aplinkybėmis, aišku, esanti nukreipta prieš Sovietus, nes esą lojalus ir nuoširdus sutarčių ir karinio bendradarbiavimo su Sovietais vykdymas užtenkamai apsaugojąs šias respublikas nuo bet kurio karo pavojaus ir darąs nereikalingomis ir nesuprantamomis bet kurias jųjų tarpusavio karines sąjungas, galinčias turėti klastingus tikslus prieš Sovietus.

Nors šiuose aiškinimosi pasitarimuose Maskvoje (į Maskvą buvo nuvykę premjeras Merkys ir užsienių reikalų ministras Urbšys) Lietuvos vyriausybė, nusigandusi ir pasijutusi kaltinamojo padėty, buvo linkusi kiek galima daugiau nusileisti Sovietams ir tikrinti savo nuoširdžiausią draugiškumą ir nusistatymą bendradarbiauti su Sovietais (tarp kita ko, atsistatydino vidaus reikalų ministras Skučas ir buvo atleistas Saugumo departamento direktorius Povilaitis, kuriuos Sovietai laikė svarbiausiais prieš Sovietų karius nukreiptų aktų kaltininkais), tačiau geruoju likviduoti Sovietų iškelto konflikto nepavyko.

Premjerui Merkiui grįžus į Lietuvą, Maskvoje pasilikusiam užsienių reikalų ministrui Urbšiui 1940.VI.14 Sovietų vyriausybė įteikė ultimatumą Lietuvos vyriausybei, kuriame buvo suformuluoti šie trys griežti reikalavimai: a) patraukti teismo atsakomybėn ministrą Skučą ir direktorių Povilaitį; b) pakeisti Lietuvos vyriausybę taip, kad naujojo sąstato vyriausybė „sugebėtų ir būtų pasiryžusi laiduoti garbingą Sovietų Sąjungos ir Lietuvos savitarpio pagalbos sutarties įgyvendinimą ir ryžtingai sutramdyti sutarties priešus"; c) įleisti į Lietuvos teritoriją Sovietų kariuomenę „tokiame kiekyje, kurio pakaktų, kad būtų laiduotas sutarties vykdymas ir užkirsti provokaciniai veiksmai". Terminas ultimatumui priimti buvo nustatytas iki birželio 15 dienos 10 valandos (88).

Aišku, kad visi trys ultimatumo reikalavimai buvo nesuderinami su valstybės suverenumu ir turėjo nustatyti visišką Lietuvos pareinamumą nuo Sovietų. Tiek pirmas, tiek antras reikalavimas reiškė kategorišką svetimos valstybės kišimąsi į Lietuvos vidaus tvarką bei reikalus. Tre-

tysis reikalavimas — tai buvo šio pareinamumo sankcija. Sovietai reikalavo ir savinosi sprendžiamąjį žodį Lietuvos vyriausybės sąstato atžvilgiu, o šios vyriausybės veikimas Sovietų pageidaujama kryptimi turėjo būti Sovietų kontroliuojamas ir garantuojamas Sovietų karinėmis pajėgomis, kurių neaprėžtą kiekį jie būtų galėję įvesti ir laikyti Lietuvos teritorijoje.

Lietuvos vyriausybė tą pačią birželio 14 d. susirinkusi posėdžio (89) Respublikos prezidentui Smetonai pirmininkaujant, nedrįsdama priešintis, Sovietų ultimatumą priėmė. Visa, kas vyko toliau, tai buvo Lietuvos ne „persitvarkymo", ne jos valstybinės „evoliucijos", bet jos pavergimo istorija. Jos socialinė konstitucija, jos socialinių jėgų santykiavimas ir šio santykiavimo padariniai, jos tautinių veiksnių valia — visa tai buvo nuslopinta ir nebegalėjo veikti jos teisinio ir valstybinio likimo. Ji tapo bejėgiu pasyviu žaislu Sovietų valdovų rankose.

Lietuvos vyriausybei nutarus priimti Sovietų ultimatumą ir Merkio kabinetui atsistatydinus, Respublikos prezidentas buvo pavedęs naująjį kabinetą sudaryti generolui Raštikiui, tikėdamasis, kad jo vardas, populiarus pažangiosios opozicijos sluoksniuose, galėsiąs sucementuoti tautos pajėgas ir drauge patenkinsiąs Sovietus, aiškiai nepasitikinčius vadinamųjų tautininkų vadovavimu Lietuvos vyriausybei. Tai buvo mėginimas dar laviruoti, kad būtų išgelbėta šiokia tokia Lietuvos „socialinės konstitucijos" autonomija. Tačiau į tai ministras Urbšys iš Maskvos pranešė, kad Molotovas pareiškė laikąs Raštikio kandidatūrą Lietuvos vyriausybei sudaryti nepriimtina.

Birželio 15 d. įvyksta šie faktai: a) Respublikos prezidentas Smetona, supratęs, kad esamomis aplinkybėmis valstybinė Lietuvos nepriklausomybė žlugo, ar tai tiktai gelbėdamasis asmeniškai, ar nenorėdamas savo vardu sankcionuoti tolesnių neišvengiamų šios nepriklausomybės laidojimo ir Lietuvos pavergimo aktų ir tikėdamasis dar ką pajėgsiąs sugalvoti užsieny Lietuvai gelbėti, su šeima pabėgo į užsienį, palikęs Lietuvą jos žiauriam likimui; b) Sovietų kariuomenė peržengė Lietuvos—Sovietų sieną ir stambiame kieky ėmė slinkti į Lietuvą, kurios teritorija tokiu būdu, bent **kariniu atžvilgiu,** jau iš karto tapo įjungta į Sovietų pajėgų disponuojamą teritoriją; c) iš Maskvos į Kauną atskrido Sovietų vyriausybės deleguotas Sovietų Sąjungos užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas Dekanozovas, Sovietų įgaliotojo mi-

nistro Lietuvai Pozdniakovo lydimas; Dekanozovui buvo pavesta patikrinti Lietuvos „vyriausybės pertvarkymas" einant Sovietų ultimatumo sąlygomis.

Nors faktiškai Lietuva, žinoma, neturėjo jau jokio laisvo tvarkymosi galimumo ir buvo patekusi į visišką Sovietų dispoziciją, tačiau formališkai nė Lietuvos valstybė, nė jos paskutinė veikusi 1938 m. Konstitucija — nebuvo likviduota. Atvirkščiai — Sovietams, kurie, aišku, žinojo, į ką tatai veda, ir siekė inkorporuoti Pabaltijį, tad ir Lietuvą, į Sovietų sąstatą, rūpėjo, kad formališkai, teisiniais aktais, tasai inkorporacijos (aneksijos) procesas vyktų ne jų įsakytiniais valstybės aktais, bet pačios Lietuvos teisiniais aktais, tiktai faktiškai užkulisiniu būdu jų inspiruojamais. Jiems rūpėjo tam tikra klastinga šio Lietuvai skaudaus proceso inscenizacija, kurios jie tikri prityrę meisteriai. Jie brutalius smurto bei agresijos aktus turi komunistinės propagandos sumetimais paversti įspūdingais reklaminiais neva laisvės aktais. Šiam Sovietų siekimui prezidento Smetonos pabėgimas (nors, antra vertus, jis politiškai, būtent propagandiniu atžvilgiu, kiek teigiamai patarnavo naujosios, Sovietų pastatytos, Lietuvos „vyriausybės" akcijai, palengvinusiai kartu sudaryti visuomenės pasipiktinimo „smetoniniu režimu" nuotaiką, kas Sovietams, be abejo, buvo pageidaujama) teisiniu atžvilgiu buvo kiek neparankus. Formaliniai nutraukti konstitucinio kontinuiteto Lietuvoje jie dar tuo laiku aukščiau nurodytais sumetimais nenorėjo. Iš viso veikusi Lietuvoje 1938 m. Konstitucija, kurios režimas galima pavadinti „prezidentokratiniu" ir kuri stengėsi politinės galios maksimumą sulaikyti Respublikos Prezidento rankose, kaip tik dėl to buvo Sovietų sumanytai inscenizacijai patogi. Per Respublikos Prezidentą, kuris „vadovauja valstybei" (šios Konstitucijos 3 §) ir kurio rankose yra galia ir ministrų kabinetus keisti, ir Seimą paleisti, ir įstatymus leisti, buvo galima viskas pačios Lietuvos aktais daryti. Tad Respublikos Prezidento buvimas Sovietams buvo reikalingas, o jeigu Respublikos prezidentas Smetona būtų pasirodęs neužtenkamai lankstus, tai esamomis aplinkybėmis, kai visa faktinė galia bei jėga Lietuvoje buvo Sovietų rankose, gal nebūtų buvę sunku priversti jisai atsistatydinti; o jam atsistatydinus, į vakuojančią Respublikos Prezidento vietą su visomis Prezidento galios ir valstybės vadovavimo atributais įeitų Ministras Pirmininkas (Konstitucijos 72 §), kuris šiuo

atsitikimu turėjo būti kaip tik Sovietų parinktas ir tuo pačiu jų politikai nuolaidus. Tačiau Ministras Pirmininkas ima „vadovauti valstybei" tiktai tuo atsitikimu, kai Respublikos Prezidentas yra miręs arba atsistatydinęs (žinoma, iki bus išrinktas naujas Respublikos Prezidentas, tačiau esant „nenugalimoms kliūtims" tasai išrinkimas gali būti atidėtas iki kliūtys bus pašalintos — Konstitucijos 69 §; „nenugalima kliūtimi" naujam prezidentui rinkti čia, be abejo, būtų laikoma senoji Prezidento elektorių, vadinamųjų „Tautos Atstovų", rinkimų sistema, pagrįsta cenziniais rinkimais; tad „valstybei vadovautų" Sovietų faktiškai pastatytas Ministras Pirmininkas). Tačiau jeigu Respublikos Prezidentas tiktai išvyksta į užsienius, tai Ministras Pirmininkas tiktai jį „pavaduoja", tačiau valstybei nevadovauja, tiktai atlieka atskirus jo galios veiksmus ir neperima „visos" Prezidento galios (Konstitucijos 71 ir 72 § sugretinimas); Respublikos Prezidentu vis dėlto lieka senasis į užsienius išvykęs Prezidentas.

Aišku, kad naujiems sumanytiems žygiams reikėjo nusikratyti Respublikos prezidentu Smetona, pabėgusiu į užsienius ir tuo pačiu išėjusiu iš Sovietų dispozicijos. Reikėjo jam atimti autoritetingas Respublikos Prezidento titulas, kurį jis būtų galėjęs panaudoti priešingai naujų įvykių eigai, ir atidaryti kelias į visą galingą Respublikos Prezidento konstitucinę galią tam vyrui, kuris bus Dekanozovo nurodymais paskirtas naujajai Lietuvos „vyriausybei" sudaryti. Tatai ir tapo padaryta tam tikru, gal šiomis aplinkybėmis ir logišku, interpretacijos aktu. Būtent prezidento Smetonos šiuo momentu pabėgimas į užsienius buvo vyriausybės interpretuotas esąs tolygus atsistatydinimui — tai esąs *sui generis* rezignavimas, likviduojąs jojo prezidentavimą ir vadovavimą valstybei. Apie tai tapo paskelbtas vyriausybės pareiškimas (90). Kartu į vakuojančią Respublikos Prezidento vietą ir į „valstybei vadovavimą" su **visais** konstituciniais nepaprastos Prezidento galios atributais įėjo ministras pirmininkas Merkys, kuris, nors jau pats su visa savo vyriausybe buvo, kaip kad reikalavo Sovietų ultimatumas, atsistatydinęs, tačiau, kol naujoji vyriausybė nebuvo sudaryta, dar laikinai ėjo savo senąsias pareigas.

Naujos vyriausybės paskyrimas ilgai netruko. Sovietų valdžia Dekanozovo asmeny buvo vietoje, Dekanozovą informavo apie tinkamus žmones juos pažįstąs ir gerai orientuotas vietos santykiuose Sovietų atstovas Lietuvoje

Pozdniakovas. Dekanozovo patarimais ir pritarimais, tolygiais įsakymui, einančio Respublikos Prezidento pareigas Merkio aktu ministru pirmininku buvo paskirtas žurnalistas Justas Paleckis, kuris ir sudarė naują Lietuvos vyriausybę iš Sovietams priimtinų asmenų, pats tuojau automatiškai įėjęs į vakuojančią Respublikos Prezidento vietą, pasišalinusio Merkio vieton. Einant Konstitucijos 102 str., Ministras Pirmininkas „vadovauja valstybei", užimdamas vakuojančią Respublikos Prezidento vietą, bet premjero pareigų vyriausybėje neina; jį šiose pareigose pavaduoja „Ministro Pirmininko pavaduotojas". Šiuo pavaduotoju, kuris stojo naujos „vyriausybės" priešaky, buvo prof. Vincas Krėvė-Mickevičius, naujas užsienių reikalų ministras. Naujoji vyriausybė greit tapo praminta „Liaudies vyriausybe" ir pati šitaip ėmė vadintis.

Formališkai, žiūrint tiktai Konstitucijos raidės, vyriausybės pakeitimas įvyko konstitucingai. Atsistatydinimai, paskyrimų aktai vyko Konstitucijos nustatyta tvarka. Jeigu Konstitucijoje nebuvo numatytas Respublikos Prezidento pabėgimas, tai tam tikru šio incidento interpretavimu jo padariniai tapo su Konstitucija suderinti. Formalinė konstitucingumo inscenizacija buvo išlaikyta ir tuo, kad paskirtas ministras pirmininkas Paleckis ir visi paskirti ministrai davė ištikimybės Konstitucijai iškilmingąjį pasižadėjimą (Konstitucijos 98 §). Visa tai įvyko birželio 17 d.

Tačiau giliau įsižiūrėjus į šį vyriausybės pakeitimą, galima rimtai paabejoti šių aktų konstitucingumu. Iš tikrųjų 1938 m. Konstitucija numato nepriklausomą ir suvereninę Lietuvos valstybę (1 §); šios nepriklausomos suvereninės valstybės priešaky yra Respublikos Prezidentas (3 § 2 abzacas), jis vienas, niekam neatsakingas už savo galios veiksmus (73 §), vadinasi — veikiąs *motu proprio,* savo iniciatyva, niekieno neverčiamas; šitoksai galingas Prezidentas vadovauja nepriklausomai suvereninei valstybei (3 § 3 abzacas); šitoksai Respublikos Prezidentas skiria Ministrą Pirmininką ir jo pristatymu kitus ministrus (74 ir 97 §). Čia gi valstybė jau buvo patekusi į svetimos valstybės karinę ir politinę dispoziciją, ji jau nebuvo nei nepriklausoma, nei suvereninė; einąs Respublikos Prezidento pareigas Merkys iš tikrųjų valstybei jau nevadovavo, nes jai ir jos aktams vadovavo iš Maskvos atsiųstas liaudies vicekomisaras Dekanozovas; naujos vyriausybės sąstatas buvo parinktas ne ei-

nančio Respublikos Prezidento pareigas ir jo autonomiškai pasirinkto premjero, bet to paties Dekanozovo, Sovietų atstovo Pozdniakovo patariamojo, vadinasi — svetimos valstybės valdžios organų; šitokia „vyriausybė" gavo titulą veikti per Respublikos Prezidentą, tačiau ne iš jo, o iš svetimos valstybės valdžios. Jei tokiu būdu pažvelgsime į dalyko esmę, tai vargu galėsime laikyti tai, kas įvyko, atitinkant tą, ką veikusi Konstitucija turėjo galvoje dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės sudarymo.

Žinoma, čia nieko kaltinti netenka. Kitaip ir būti negalėjo. Birželio mėnesio sukrėtimas, kuris šį vyriausybės pakeitimą paveikė, buvo tiek stiprus, kad jis iš karto padarė tikrą perversmą socialinių jėgų santykiavime, nuslopinęs tuos socialinius veiksnius, kuriais rėmėsi Lietuvos valdžia, ir iškėlęs į valstybės vadovavimą naujus veiksnius, pasiremiančius svetimąja jėga. 1940 m. birželio mėn. įvykiai sudarė tikrąjį konstitucinį perversmą. Tai buvo perversmas, nukreiptas į komunistinę „proletariato diktatūros" revoliuciją. Savaime suprantama, kad šio įvykusio ir iš dalies svetimomis jėgomis formuojamo perversmo kryptis turėjo orientuoti Lietuvą į Sovietų Sąjungą ir būtent tiek valdžios „pertvarkymo", tiek pačios valstybės būklės atžvilgiu. Politiniai sukrėtimai, keičią socialinių jėgų santykiavimo statusą, ir politiniai perversmai visuomet turi savo logiką, kuri paveikia teisinį statusą. Teisinė konstitucija yra išvestinė iš socialinės. Jei žymus sukrėtimas bus įvykęs, jei jis bus įsigalėjęs tikrenybėje, tai senoji teisinė konstitucija savo buvusios funkcijos, kuriai ji buvo skiriama, prieš pasikeitusią socialinę tikrenybę atlikti nepajėgs; naujų valdančiųjų veiksnių rankose ji bus naudojama naujiems tikslams ir, reikalui esant, interpretuojama kitaip, negu kad praeity buvo sumanyta, o jeigu jos nuostatai bus tam netikę, tai iki naujajai racionalizuotai pozityvinei kristalizacijai ji bus palaidais *ad hoc* (šiuo atveju) konstituciniais precedentais keičiama. Tai socialinio perversmo geležinis įstatymas, sekąs iš pačios socialinės bet kurios teisės, ir ypač jautriausios konstitucinės teisės, esmės. Čia gi Lietuvoje įvykęs perversmas perkėlė politinę galią į svetimos valstybės valdančiųjų socialinių jėgų rankas. Ir Lietuvos valstybės Konstitucija drauge su pačia valstybe tebuvo jau tiktai spekuliatyvinis žaislas tose rankose šių svetimų veiksnių tikslams. Kiek jos raida šiems tikslams tiko, tiek

ji galėjo būti nereformuojama, tačiau tatai reikšmės ir svarbos neturėjo.

Vis dėlto iš karto naujoji „Liaudies" vyriausybė jai Sovietų skirtos funkcijos lyg nesuprato. Šios „vyriausybės" priešakiniai žmonės žurnalistas Paleckis ir žymus rašytojas bei profesorius Krėvė-Mickevičius, kad ir Sovietų simpatikai, komunistais nebuvo (Paleckis — bent iki tol ir tuo laiku). Tai nebuvo prityrę valstybės vyrai ir politikai. Jų „Liaudies vyriausybė" buvo Sovietų ekspozitūra, jie patys buvo marionetėmis Sovietų rankose. Tačiau jie patys iš karto to gerai nesuprato. Naiviai pasitikėdami Sovietais, jie manė galėsią Lietuvos valstybę, paliuosuotą nuo „plutokratinių" reakcinių „Smetonos tautininkų" režimo, kuriančio lietuviškąją buržuaziją, išlaikyti, pasukant jos plėtimosi liniją demokratijos ir liaudiškumo kryptimi. Šie nauji priešakiniai žmonės savo politinėje ideologijoje buvo nuoširdūs gana šabloniniai „demokratai", dargi liberalinės demokratijos koncepcijos. Tai buvo žmonės, pasitikį skambiomis frazėmis bei šūkiais, tikę kaip tik šiam pereinamajam laikui. Sovietų siekimams pakenkti jie negalėjo, nes jokios tvirtos ir aiškios kūrybinės programos jie neturėjo. Jokių naujų jėgų, kurios vėliau būtų reikėję Sovietams šalinti bei griauti, jie suburti nepajėgė, bet už tai uoliai griovė praeities liekanas ir ruošė įvairiausių vidaus fermentų nuotaikas. Už jų pečių ėmė burtis ir veikti komunistų jėgos, kurių nusistatymas ir siekimai buvo tikslūs ir aiškūs. Pamažu šios komunistų jėgos įsibrovė į patį Liaudies vyriausybės sąstatą (jų priešaky stojo gabus ir ryžtingas ministras Gedvilas), susitvarkė ir įsigalėjo ir visuomenėje, ir spaudoje, ir valstybės aparate ir faktiškai monopolizavo visą vidaus sąjūdį. Šis procesas vyko labai greitai. Naivūs pereinamojo momento priešakiniai žmonės greitai atsidūrė tokioje padėtyje, kad jie turėjo arba pasiduoti komunistų varomajai srovei ir virsti šios srovės reikalavimų bei šūkių gramofonais, kaip tatai įvyko su Paleckiu, arba rezignuoti ir pasitraukti iš veikliosios politikos, pasitenkinant garbingais titulais ir pereinant į grynai kultūrinį darbą, kur jisai dar krašto ir tautos gerovei buvo galimas, kaip tatai įvyko su Krėve-Mickevičium, rodos, giliai nusivylusiu ir tapusiu kritišku evoliucijos stebėtoju ir tam tikrų dar nesugriautų kultūrinių krašto vertybių užtarytoju ir gelbėtoju. Šiaip ar taip, vairas greit iš jų rankų išspruko; iš tikrųjų jis niekuomet jų rankose ir

nebuvo, o tai, kas juose buvo, tai buvo tiktai pačių bei kai kurių kitų veiksnių iliuzija. Įvykių eiga skubiai aplenkė ir likvidavo šias iliuzijas.

Šiuo atžvilgiu artimiausias politinis laikotarpis Lietuvoje galima padalinti į dvi dalis: a) nuo birželio 14—17 d. įvykių iki pirmųjų liepos mėn. dienų ir b) nuo liepos 5 d. iki formalaus Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą.

Paleckis per radiją birželio 18 d. pasakytoje deklaratyvinėje kalboje kraštui nėra davęs dar jokių nurodymų į tą valstybinį Lietuvos likimą, kuris jau buvo Sovietų išspręstas ir iš tikrųjų pradėtas vykdyti ir kuris artimiausiu laiku jau turėjo būti realizuotas. Čia kalbama apie smurtu pagrįstos „diktatūros" Lietuvoje galą, apie naują „laisvės ir liaudies gerovės" gadynę „laisvoje" Lietuvoje, apie normalinių santykių su visomis valstybėmis palaikymą, ypač gi apie nuoširdžius ir draugingus santykius su Sovietų Sąjunga. Vyriausybės politikos principai esą šie: apsaugoti Lietuvos liaudies teises, pakelti kultūrinį lygį ir medžiaginę gerovę. Vyriausybės programa esanti ši: politinės santvarkos pertvarkymas paleidus esamąjį Seimą, panaikinus cenzinę rinkimų sistemą, grąžinus laisvę politiniams kaliniams, kovojusiems už liaudies laisvę, uždarius privilegijuotas sąjungas bei partijas, pašalinus šovinizmą ir įgyvendinus tautybių lygybę; be to, plačios reformos, socialinė apsauga, liaudies masių švietimas.

Jau birželio 19 d. uždaroma Lietuvos Tautininkų Sąjunga ir Respublikos Prezidento malonės aktu Kaune paliuosuojami pirmi politiniai kaliniai. Politinių kalinių paliuosavimas vyksta demonstratyviškai, lydimas atitinkamų manifestacijų; politiniai kaliniai pagerbiami vyriausybės ir visuomenės, sudaromas jiems globoti komitetas, vyksta eilė mitingų jiems pagerbti. Politinių kalinių pagerbimo aktai duoda progos ryškiau pasireikšti kaip tik komunistiniam elementui ir komunistiniams šūkiams, tačiau dar saistomiems su Lietuvos laisvės ir patriotizmo proklamavimu, nes esą kaip tik komunistai buvo nuosekliausi Lietuvos nepriklausomybės kovotojai. Pas Respublikos prezidentą Paleckį vyksta karių ir šaulių audiencija — kalbos apie tėvynę, apie laisvą tautą, apie nepriklausomybę, apie pareigą stovėti jos sargyboje, Prezidentas fotografuojasi su delegacija, nuotrauka dedama laikraščiuose. Birželio 21 d. skelbiamas einančio Šaulių Sąjungos vado pareigas įsakymas šauliams, kuriame sakoma, esą „tik dabar atėjo laikas, kada šaulių darbas bus reikš-

mingas ir svarus". Mitinguose, kuriuose vyrauja, o greitai ir visiškai viešpatauja komunistinis elementas, kiek mažiau kalbama apie patriotizmą ir valstybinę nepriklausomybę, tačiau vis dėlto ir tatai dar pabrėžiama; vis dėlto čia labiau puolama buržuazija, buvusi valdžia, reiškiamas entuziastiškas gėrėjimasis Sovietais, keliami socialiniai momentai, vyriausybė pradedama vadinti „Liaudies vyriausybe". Sąjūdžio eigos iniciatyva vis labiau ir aiškiau pereina iš vyriausybės į komunistų vadovaujamus mitingus; pirmieji naujų reikalavimų šūkiai iškeliami mitingų bei masinių eisenų plakatuose bei mitingų kalbėtojų kalbose; čia reikalaujama Komunistų partijos (Kompartijos) legalizavimo; čia Sovietų Sąjunga skelbiama viso pasaulio darbo žmonių (tad ir Lietuvos darbo žmonių) tėvyne, čia demonstratyviškai nešami ir pagerbiami Sovietų vadų, ypač Stalino, Molotovo atvaizdai (greta jų, šioje sovietinių atvaizdų jūroje kartais pasitaiko ir Paleckio atvaizdas), čia (rodos, pirmą kartą minima mitinge Vileišio aikštėje Kaune) paleidžiamas naujas šūkis: „Tegyvuoja Sovietų Socialistinė Lietuva!" Greta įsivyraujančių komunistų kitų, kad ir buvusių opozicinių politinių srovių žmonės jau nebesirodo ir nedrįsta demonstruoti. Jie yra politiškai atstumti, dezorientuojami, įtariami esą „liaudies priešai".

Birželio 25 d. vidaus reikalų ministro Gedvilo įsakymu legalizuojama Lietuvos Komunistų partija; ji įrašoma į draugijų registrą. Birželio 28 d. legalizuojama Lietuvos Komjaunimo (Komunistinio Jaunimo *„Komsomol")* Sąjunga. Iš karto buvo tikėtasi (tam pritarė ir to, rodos, tikėjosi ir patys priešakiniai „Liaudies vyriausybės" žmonės), kad uždarius Lietuvos Tautininkų Sąjungą, kaip nuverstos Lietuvos valdžios ekspozitūrą ir ramstį, būsiančios legalizuotos, be Kompartijos, ir kitos bent buvusios opozicinės politinės partijos (liaudininkai, socialdemokratai, aušrininkai...). Tačiau ši viltis greitai žlugo. Ministras Gedvilas nebuvo linkęs tai padaryti, pagaliau šios srovės tapo nutrintos, iš veiklaus gyvenimo komunistų išstumtos, mitinginėse kalbose išniekintos, į bendrą „liaudies priešų" stovyklą suvarytos.

Respublikos Prezidento aktu nuo liepos 1 d. paleidžiamas senasis Seimas. Liepos 2 d. įstatymu Lietuvos Kariuomenė pavadinama „Lietuvos Liaudies Kariuomene", įvedama „politinių vadovų" („politrukų") institucija kariuomenėje, steigiamas kariuomenėje „Propagandos skyrius",

Šiame trumpame 2—3 savaičių laikotarpy, nors dar išlaikoma Lietuvos laisvės ir net valstybinio nepriklausomo savarankiškumo ir patriotizmo fikcija, tačiau orientacija į Sovietus ir komunistinis Lietuvos perdažymas skubiai ir ryškiai žengia pirmyn.

Tačiau jau prasideda naujoji įvykių fazė. Komunistinė srovė Lietuvoje aiškiai įsigalėjo. Sovietų pajėgų užnugaryje konkurentų ji nebeturi ir nebijo. Tad jau pribrendo laikas išvadoms daryti. Šios išvados — tai jau bus Lietuvos sovietizacija, jos suvirškinimas Sovietuose, pradėto proceso užbaigimas. Tačiau šios „evoliucijos" inscenizacija turi būti išlaikyta: Lietuva turi „pati" „laisvai" ir „džiaugsmingai" nuslinkti į Sovietų gerklę ir sutirpti jų kūne. Šioms išvadoms užkulisinės iniciatyvos vėl ėmėsi Sovietų valdžia, o vykdytoja buvo Kompartija, tapusi vienintele valdančiąja socialine jėga Lietuvoje, kurios kontrolėje turi „veikti" Liaudies vyriausybės marionetė. Vairas jau aiškiai išspruko iš šios vyriausybės rankų; iš tikrųjų ji niekuomet šio vairo nevaldė, nors iš karto turėjo saldžių valdžios iliuzijų.

Užsienio reikalų liaudies komisaras Molotovas kviečia einantį ministro pirmininko pareigas užsienių reikalų ministrą prof. Krėvę-Mickevičių vizito Maskvon (91). Birželio 30 d. prof. Krėvė-Mickevičius išvyksta. Molotovas jį priima. Pasikalbėjimas liečia tolesnį Lietuvos tvarkymąsi ir galutinį Lietuvos santykių su Sovietais nustatymą. Esą — štai Lietuva pagaliau esanti laisva, nusikračiusi Smetonos, tautininkų, plutokratinės buržuazijos, dvasininkų, karjeristų ir panašaus brudo diktatūros; Lietuvos liaudis galinti pradėti laisvą gyvenimą; dėka Sovietų Raudonajai Armijai ir jų galingajai globai Lietuvos liaudis esanti apsaugota ir nuo vidaus priešų išnaudojimo, ir nuo karo pavojaus; Lietuvos Liaudies vyriausybė esanti, žinoma, labai nusipelniusi šiame Lietuvos apvalymo darbe, tačiau dabar žodis jau reikėtų pavesti pačiai išlaisvintajai Lietuvos liaudžiai, tikrajai demokratinei šalies šeimininkei; esą žinoma — Sovietai džiaugiasi Lietuvos laisvės laimėjimais, jie nemaną jokios presijos Lietuvos liaudies sprendimams daryti, jie lauksią šių sprendimų ir gerbsią juos, tačiau vis dėlto jie pageidautų aiškumo ir tasai aiškumas būsiąs Lietuvos liaudies žodyje. Kitaip sakant, būtų laikas pagalvoti apie Lietuvos Liaudies seimą, nuo kurio sprendimo pareisiąs Lietuvos valstybės tolesnis tvirtas likimas. Tai būsianti demokratinė įvykusios

Lietuvos liaudies emancipacijos sankcija. Prof. Krėvė-Mickevičius į tai mėginęs atsakyti kitokiais pasiūlymais. Esą — svarbiausia būtų nustatyti pastovus valstybės santykis su didžiąja Sovietų Sąjunga. Šiam reikalui paruošti ir susitarti su Sovietais gal geriausiai tiktų esamoji Lietuvos Liaudies vyriausybė, turinti krašte visišką pasitikėjimą, organizuota, susitvarkiusi ir nusistačiusi ne tiktai plėsti draugiškus santykius su Sovietais, bet ir surasti jiems aiškias ir tvirtas tam tikros pastovios ir nuolatinės sąjungos formas. Esą sukrėtimo metu pavesti visa projektuoti dar nesamajam Seimui gal būtų kiek painiau. Išrinktasis Seimas galįs būti nepastovus; jame galį dar pasireikšti įvairūs netikėtumai; šalies gyventojų masėje dar galinčios būti įvairios nuotaikos; su svetima, kad ir drauginga valstybe sąjungos idėja galinti būti krašte nepopuliari, jeigu turinti šalies pasitikėjimą Liaudies vyriausybė pati visko šiuo atžvilgiu neparuoš; šio reikalo Seimui pavedimo padariniai galį būti kaip tik priešingi tam, kas būtų pageidaujama ir sveika; tai šiuo laiku būtų neatsargu. Šį pasikalbėjimą, kuris, žinoma, nebuvo protokoluojamas viešam skelbimui, aš čia paduodu taip, kaip jį man 1940.VII.5 atpasakojo Liaudies vyriausybės ministras Ernestas Galvanauskas (92), tą pačią dieną atsistatydinęs. Toks buvęs bendrais bruožais šio pasikalbėjimo turinys. Molotovą prof. Krėvė-Mickevičius neįtikino. Galima spėti, kad Molotovas, kuris iš Sovietų praktikos gerai žinojo, kaip yra Kompartijos preparuojami demokratiniai rinkimai ir seiminė „liaudies valia", kuri visuomet tiksliausiai pareikš tai, kas rinkimų ir liaudies atstovybės inscenizatorės, Kompartijos, užsimanyta, palaikė prof. Krėvę-Mickevičių naiviu senosios demokratinės idėjos gerbėju, nenusimanančiu, kaip toji „demokratija" komunistų preparuojama, tad tokiu, su kuriuo iš viso bergždžia kalbėti. Prof. Krėvė-Mickevičius tapo paleistas grįžti į Lietuvą, o į Kauną tęsti pasikalbėjimą su visa Liaudies vyriausybe (joje jau buvo tvirtas ir aiškus komunistinis branduolys) ir prižiūrėti tolesnę raidos eigą buvo nusiųstas vėl liaudies komisaro pavaduotojas Dekanozovas.

Liepos 2 d. grįžo iš Maskvos į Kauną prof. Krėvė-Mickevičius, o liepos 3 d. iš Maskvos į Kauną atvyko Dekanozovas. Prof. Krėvė-Mickevičius dar mėgino įtikinti Dekanozovą Kaune, kad būtų tiksliau iš anksto susitarti Sovietų valdžiai su Lietuvos Liaudies vyriausybe

dėl nuolatinės pastovios tarp Lietuvos valstybės ir Sovietų Sąjungos santykio formos, ir šiuo susitarimu pasiektą projektą paruošti ir tada pasiūlyti Liaudies seimui priimti. Mat čia Liaudies vyriausybės veiksniai, kurių nusistatymą reiškė prof. Krėvė-Mickevičius, tikėjosi, kad šiuo būdu pavyktų geriau išsaugoti bent tam tikrą Lietuvos autonominio valstybingumo šešėlį ir sudaryti sąjungą tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos, kaip dviejų šalių; jų nusimanymu — nors esamomis sąlygomis šitokia sąjunga, be abejo, neišlaikytų pariteto tarp Lietuvos ir Sovietų ir užfiksuotų teisinį Lietuvos valstybės pareinamumą nuo Sovietų, ypač kariniu ir užsienio politikos atžvilgiu, tačiau vis dėlto galėtų išlaikyti bent socialinį ir ekonominį Lietuvos savarankiškumą ir bent neinkorporuotų Lietuvos į Sovietų Sąjungą. Jų buvo teisingai bijota, kad viską iš karto pavedus Liaudies seimo sprendimui, turint galvoje šio Seimo išrinkimą tiesioginėje komunistų įtakoje, Lietuvos santykio su Sovietais nustatymas neišvengiamai pasibaigs Lietuvos inkorporavimu į Sovietus. Tačiau tatai gerai suprato ir Dekanozovas, o kadangi jam rūpėjo kaip tik ši inkorporacija ir kadangi Sovietų valdžia buvo tikra padėties viešpats, tai jisai su Krėvės-Mickevičiaus siūlymais nesutiko ir kategoringai laikėsi Liaudies seimo tezės, prisidengdamas demokratiniais laisvos pačios Lietuvos liaudies valios principais: „laisvosios" Lietuvos šeimininkė esanti jos liaudis, tad tiktai ji per savo „laisvai išrinktą" Seimą galinti daryti teisinius sprendimus dėl Lietuvos Respublikos ateities ir santykių su Sovietų Sąjunga; esą negalima užbėgti jai už akių ir ji surišti tam tikrais iš anksto padarytais užkulisiniais susitarimais tarp vyriausybių.

Prof. Krėvė-Mickevičius buvo bejėgis prieš tai paveikti, juo labiau kad savo tezei palaikyti jis neturėjo net visos Liaudies vyriausybės pritarimo ir negalėjo juoju remtis. Mėgindamas tą savo siūlymą ginti, jisai buvo kontakte ne su visais savo kolegais Liaudies vyriausybėje, tiktai su keliais jam artimesniais, kurie, kaip jis pats, būtų norėję Lietuvos valstybingumo bent šešėlį, bent tam tikrą liekaną, gelbėti nuo inkorporacijos. Žymi dalis Liaudies vyriausybės narių jau buvo aiškioje komunistų įtakoje ir inkorporacijos į Sovietus nebijojo ir nelaikė Lietuvos laisvės praradimu; atvirkščiai.

Tad liepos 5 d. buvo paskelbti rinkimai į Liaudies seimą. Dekanozovas laimėjo. Kitaip ir būti negalėjo. Sovie-

tai žinojo, ką tatai reiškia ir tiesiai vedė Lietuvą tiesiu keliu į inkorporaciją. Inscenizatorius Dekanozovas su Sovietų atstovo Lietuvai Pozdniakovo pagalba lengvai atliko savo darbą.

Paskelbus rinkimus į Liaudies seimą iš Liaudies vyriausybės pasitraukė tiktai vienas finansų ministras Ernestas Galvanauskas, vienintelis senųjų Lietuvos Nepriklausomybės laikų valstybės vyrų, buvusių „Liaudies vyriausybės" eilėse (Galvanauskas iš viso labai skeptiškai žiūrėjo į Liaudies vyriausybės veiklos perspektyvas Sovietams vadovaujant, tačiau įprašytas sutiko dalyvauti šioje vyriausybėje Lietuvos finansinį ūkį išsaugoti nuo suirutės, kol tatai bus galima; pamatęs, kad jau ateina galas ir kad nieko išsaugoti nebebus galima, jisai liepos 5 d. atsistatydino ir išvyko į užsienius). Kiti, neišskiriant prof. Krėvės-Mickevičiaus, liko.

Liaudies seimas buvo sudarytas nepaprastai greitu tempu: liepos 5 d. buvo paskelbti rinkimai, liepos 6 d. paskelbtas rinkimų įstatymas, liepos 14 d. įvyko patys rinkimai (balsavimas) ir liepos 21 d. jau susirinko išrinktasis Liaudies seimas.

Liaudies seimo rinkimų įstatymas, išleistas einančio Respublikos Prezidento pareigas pagal Konstitucijos 110 str., kuris Respublikos Prezidentui paveda įstatymams leisti galią nesant Seimo arba tarp Seimo sesijų, nebuvo visiškai naujas. Tai buvo reformuotas iki tol veikęs 1936 m. Seimo rinkimų įstatymas, pagal kurį prezidento Smetonos ir tautininkų viešpatavimo metu 1936 m. buvo išrinktas tasai Seimas, kurį tą patį liepos mėnesį paleido „Liaudies vyriausybės" valdžia. Reformuota jame buvo tai, kas neatitiko demokratinių šūkių, ir tiek bei tokia kryptimi, kiek ir kuria kryptimi tatai galėjo patarnauti komunistų siekiamiems tikslams. Konstitucinės raidės atžvilgiu šiam įstatymui negalima prikišti nieko, kas nebūtų galima prikišti senam veikusiam Seimo rinkimų įstatymui. Be abejo, demokratinių principų ir jų griežtumo atžvilgiu naujasis Liaudies seimo rinkimų įstatymas: a) prašoko senąjį Seimo rinkimų įstatymą, sumažinęs balsavimo amžiaus cenzą ir b) atitaisė tą senojo rinkimų įstatymo nusižengimą visuotinio balsavimo principui, kuris glūdėjo tame, kad rinkiminė iniciatyva (kandidatų siūlymas) buvo pavesta tiktai cenzinės vietos savivaldybės organams ir kad tokiu būdu visuotinis balsavimas apimdavo tiktai pačią balsavimo procedūrą, bet ne rinkiminę iniciatyvą,

kuri buvo ne visuotinė, bet cenzinė (93). Tačiau svarbiausias senosios rinkiminės sistemos požymis, būtent rinkimų suskaldymas į dvi griežtai skirtingas operacijas — rinkimų iniciatyvą ir patį balsavimą — liko išlaikytas, tiktai reformuotas. Šiuo atžvilgiu tiek senasis Lietuvos 1936 m. rinkimų įstatymas, tiek sovietinė rinkimų sistema, užfiksuota vadinamojoje „Stalino Konstitucijoje" (Sovietų 1936 m. Konstitucija) išlaiko tą patį principą: pats balsavimas yra demokratinis, net „demokratiškiausias" — visuotinis, lygus, tiesioginis ir slaptas, tačiau jisai reiškiasi tuo, kad balsuoti tegalima tik už kandidatus, kurių siūlymas nėra visiems piliečiams laisvai pavedamas. Lietuvos 1936 m. įstatymu kandidatų siūlymas buvo monopolizuojamas cenzinių apskričių tarybų (ir stambiųjų miestų tarybų) naudai, Stalino Konstitucijos nuostatais — Kompartijos ir jos priežiūroje veikiančiųjų visuomeninių organizacijų naudai. Abiem atsitikimais šiaip piliečiai (ne cenziniai, ne komunistai), bendrai visuotinio balsavimo dalyviai, į kandidatų siūlymą jokios teisinės įtakos turėti negalėjo ir tegalėjo balsuoti tik už tuos kandidatus, kuriuos panorėjo pasiūlyti čia cenziniai, ten komunistiniai ponai, bet ne už tokius, kuriuos gal jie patys būtų panorėję pasiūlyti, jei tatai jiems arba jų laisvoms organizacijoms būtų leista padaryti. Kitaip sakant, balsavimas visuotinis, bet balsavimas tiktai už tam tikrų ponaujančių veiksnių pasitikėjimo žmones.

Šitas rinkiminės iniciatyvos išskyrimas iš visuotinio balsavimo, artimas ir sovietinei rinkimų sistemai, buvo išlaikytas ir „Lietuvos seimo rinkimų įstatyme". Tiktai čia jis buvo reformuotas ir būtent reformuotas labai gudriai, būtent taip, kad kandidatų siūlymas (rinkiminė iniciatyva), iš vienos pusės, atrodytų kaip tik maksimališkai demokratinis ir visuotinis, demokratiškesnis net už pačią tariamai „demokratiškiausią" stališkai-sovietinę rinkimų sistemą, tačiau iš antrosios — esamomis aplinkybėmis užtikrintų absoliutinį rinkimų disponavimą kaip tik komunistams. Tai buvo gudrus politinis inscenizacijos triukas.

Būtent kandidatų siūlymas buvo pavestas „liaudies susirinkimams". Kiekviena rinkimų apygarda susideda iš trijų apskričių (eventuališkai, jei joje yra stambus miestas — Vilnius, Kaunas,— tai iš dviejų apskričių ir to miesto, prilyginamo apskričiai). Kandidatai siūlomi apskritimis. Šiam reikalui kiekvienoje apskrityje Apygardos Rinkimų Komisijos sušaukiamas „darbo žmonių susirin-

kimas". Kiekvienas susirinkimas iš pastatytų jame kandidatų balsavimu nustato tuos kandidatus, kurie jo, susirinkimo, yra pasiūlomi, būtent tiek kandidatų, kiek atitinkamai apygardai pavesta išrinkti atstovų. Pasiūlytais laikomi tie kandidatai, kurie susirinkime gavo daugiausia balsų. Pasiūlytų kandidatų sąrašus tvirtina Vyriausioji Rinkimų Komisija. Atstovų rinkimuose (visuotinis, lygus, tiesioginis ir slaptas balsavimas) balsuoti galima tiktai už tokiu būdu pasiūlytus kandidatus ir išrinkti bus tie, kurie bus gavę balsų daugumą.

Tad kiekvienoje rinkimų apygardoje turėtų būti trys pasiūlytų kandidatų sąrašai (trijų tos apygardos apskričių darbo žmonių susirinkimų priimti pasiūlytų kandidatų sąrašai); tačiau tie patys sąrašai gali ir sutapti, jeigu visų trijų apskričių susirinkimai pasiūlys tuos pačius kandidatus, nes įstatymas nereikalauja, kad kiekvienoje apskrityje kandidatai būtų tiktai iš šios apskrities rinkikų.

Atrodytų, kad toks kandidatų siūlymas tikrai esąs „demokratinis", leidžiąs kiekvienam šiaip piliečiui rinkikui paveikti kandidatų siūlymą, nes „darbo žmonių susirinkime" gali dalyvauti kiekvienas rinkikas. Tad atrodytų, kad čia jau nebus tų privilegijuotų (kaip kad Lietuvoje buvo — cenzinės savivaldybės tarybos narių, arba kaip kad Sovietuose yra — Kompartijos ir jos žinioje esančių organizacijų), kurie turi kandidatų siūlymo monopolį, ir šiaip piliečių rinkikų masės, kuri nieko siūlyti negali, tiktai gali ir turi balsuoti už anųjų pasiūlytus. Čia esą pati liaudies masė ir kandidatus per savo masinius susirinkimus siūlanti, ir juos individualiniu, visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu renkanti. Esą — kas gi labiau „demokratinio" negu kad šitokia rinkimų tvarka!

Tačiau tikrenybėje buvo siekiama ir turėjo pasireikšti, bei buvo pasireiškę, visai kas kita. Masiniai „darbo žmonių susirinkimai" apskrityse ir miestuose buvo mitinginio pobūdžio. Esamomis aplinkybėmis šie mitinginiai susirinkimai buvo komunistų valdomi. Visose vienos apygardos apskričių (ir stambių miestų) darbo žmonių susirinkimuose buvo statomi tie patys kandidatai, iš anksto parinkti, ir visur jie mitinginiu metodu vienbalsiai buvo priimami ir tuo pačiu laikomi susirinkimų pasiūlyti. Pasipriešinti niekur niekas nedrįso! Dirva jau buvo paruošta. Visi nekomunistiniai elementai jau buvo nuslopinti, atstumti, suvaryti į požemį, „liaudies priešų" vardu

paženklinti. Drįso veikti tiktai tie, kurie ėjo ranka į ranką su komunistais. Šiomis aplinkybėmis bei sąlygomis „demokratinė" masinių liaudies susirinkimų rinkiminė iniciatyva — tai buvo tiktai propagandinė kaukė, kuri jokios tikrenybės neatitiko. Kandidatus siūlė komunistai ir balsuoti tebuvo galima už šiuos pasiūlytus, o kadangi kitokių nebuvo ir kadangi pasiūlytųjų skaičius tiksliai atitiko mandatų skaičių, tai balsuojant rinkimuose nieko ir pasirinkti nebuvo galima. Išrinkti tegalėjo būti ir tebuvo tiktai visi pasiūlytieji. Tokiu būdu „demokratinė" „išlaisvintos" Lietuvos „liaudies valios" ožka buvo išlaikyta ir siekiančio Lietuvą praryti sovietiškai-komunistinio vilko apetitas buvo patenkintas.

Paskelbus rinkimus į Liaudies seimą ir rinkimų įstatymą — tuojau visame krašte prasidėjo vadinamoji rinkiminė agitacija, mitingų, eisenų ir „darbo žmonių" susirinkimų banga. Reikėjo skubėti, nes laiko buvo maža, rinkimai turėjo įvykti liepos 14 d. Inscenizatoriams rūpėjo, kad būtų kiek galima daugiau triukšmo, kad būtų maksimalinis entuziazmo įspūdis, kad svaiginanti masizmo atmosfera neleistų žmonėms atsikvėpti ir „liaudies priešams", vadinasi, nekomunistiniams veiksniams atsigauti ir nors iš pasalų drumsti sudaromą „vieningumo" ir „džiaugsmo" neva nuotaiką. Tačiau komunistams, kaip inscenizacijos menininkams, rūpėjo ir tai, kad jų pageidaujamas rinkimų rezultatas nedarytų įspūdžio, kad tai esąs jų vienų darbas, vadinasi — rūpėjo, kad su jais bendradarbiautų ir nepatentuotas komunistinis elementas, nors, žinoma, toks, kuris veikė jųjų žinioje ir jų diriguojamas. Todėl tuojau pasirūpinta sudaryti tam tikras rinkiminis „blokas", į kurį įėjo įvairių profesijų žmonės, darbininkai, valstiečiai, „darbo inteligentai" — keli rašytojai, menininkai, profesoriai ir t. t., įvairios organizacijos ir Lietuvos Kompartijos Centro Komitetas. Šių parinktų žmonių ir organizacijų susibūrimas pasivadino „Lietuvos Darbo Sąjunga" ir dalyvaujančių jame parašais išleido rinkiminį atsišaukimą ir ėmė tvarkyti rinkimus, statydamas visoms rinkimų apygardoms kandidatų sąrašus, kurie ir buvo pateikiami apskričių „darbo žmonių susirinkimams". Visi susirinkimai ir priėmė bei vienbalsiai „pasiūlė" „Lietuvos Darbo Sąjungos" pateiktus kandidatų sąrašus ir tokiu būdu Kompartijos vadovaujama, bet savo formą išlaikiusi „Lietuvos Darbo Sąjunga" visus rinkimus be jokios konkurencijos užvaldė ir įvykdė.

„Lietuvos Darbo Sąjungos" atsišaukime dar kalbama ne apie Lietuvos įsijungimą į Sovietus, bet apie tvirtą ir nelaužomą Lietuvos Respublikos ir SSSR sąjungą (94). Vadinasi, komunistų ruošiama Lietuvos inkorporacija į Sovietus dar tuo tarpu neafišuojama. Nekomunistiniai „Lietuvos Darbo Sąjungos" bendradarbiai dar laikosi dvišališko Lietuvos valstybės ir Sovietų santykio. Šiems elementams ir plačioms Lietuvos rinkikų masėms Lietuvos valstybės ir Sovietų suliejimas dar būtų buvęs per daug ryškus ir svetimas. Tačiau išplečiamoje rinkiminėje agitacijoje jau tuojau pasigirsta ir pirmieji tikrojo siekimo obalsiai. Rodos, pirmą kartą Vilniuje liepos 7 d. mitinge Lukiškių aikštėje, plakatų jūroje pasirodo plakatas su būdingu šūkiu: „Tegyvuoja Lietuva — 13-oji Sovietų Respublika" (mat tuo laiku Sovietų Sąjunga susidėjo iš dvylikos sąjunginių sovietinių socialistinių respublikų: jauniausioji, 12-oji iš eilės, buvo Suomijos—Karelijos Sovietinė Socialistinė Respublika, sudaryta po Suomijos—Sovietų 1939—1940 m. karo; Moldavijos Sovietinė Socialistinė Respublika dar tuo laiku nebuvo sudaryta; tad Lietuvai įėjus į Sovietų Sąjungą, ji būtų tapusi „13-oji respublika" Sovietų sąstate; paskui Moldavijai užėmus 13-ąją vietą, inkorporuotai Lietuvai teko 14-osios respublikos vieta). Tačiau iki rinkimų šūkis „Tegyvuoja Lietuva — 13-oji Sovietų Respublika" kad ir pasitaikydavo, dar nebuvo dominuojantis; labiau laikytasi „Lietuvos Darbo Sąjungos" paskelbtos „platformos" šūkio, būtent dvišališkos sąjungos Lietuvos su Sovietais.

Liepos 14 d. visoje Lietuvoje įvyko rinkimai (balsavimas). Žinoma, kadangi visose rinkimų apygardose buvo tiktai po vieną pasiūlytą kandidatų sąrašą, kurio kandidatų skaičius tiksliai sutampa su apygardos renkamų atstovų skaičiumi, ir tai buvo kiekvienoje apygardoje, kaip tik „Lietuvos Darbo Sąjungos" sudarytas sąrašas, tai visur, visoje Lietuvoje, visose rinkimų apygardose tegalėjo būti išrinkti ir turėjo būti išrinkti ir tapo išrinkti tiktai „Lietuvos Darbo Sąjungos" pastatyti kandidatai, ir būtent jie visi nuo pirmojo iki paskutinio. Niekur, nė vienoje rinkimų apygardoje, jie jokio konkurento neturėjo. Iš tikrųjų šių monopolinių kandidatų „pasiūlymas" pats savaime jau buvo tolygus jų išrinkimui. Balsavimas jų neišrinko, bet jų apriorinį išrinkimą, arba — tiksliau tariant — jų paskyrimą, tiktai *a posteriori* sankcionavo arba įregistravo. Priešrinkiminiai lozungai ir plakatų šū-

kiai: „Balsuokite tiktai už Lietuvos Darbo Sąjungos kandidatus!", „Nė vieno balso liaudies priešams!" iš esmės buvo bergždi, nes, nesant jokių konkurencinių kandidatų, iš viso nebuvo galima balsuoti už kitokius kandidatus, nė už tariamus „liaudies priešus", jeigu tiktai tais „priešais" nebūtų buvę patys „Darbo Sąjungos" kandidatai. Tačiau šie šūkiai buvo aiškinami taip: kadangi vienintеliai ištikimi liaudies draugai — tai yra kaip tik čia pasiūlyti „Lietuvos Darbo Sąjungos" kandidatai, tai esą tasai pilietis rinkikas, kuris nebalsuoja už šiuos kandidatus — vis tiek, ar jisai iš viso neatlieka balsavimo akto, arba balsuodamas neįdeda į voką balsavimo kortelės su kandidatų pavardėmis, tuo nepavesdamas savo balso tikriems „liaudies draugams" ir jį žudydamas, šitaip atiduodąs savo balsą pasislėpusiems „liaudies priešams".

Tad visos agitacijos pastangos buvo nukreiptos į tai, kad žmonės būtinai balsuotų. Komunistams rūpėjo didžiausias masinis paduotų balsų skaičius. Tai buvo įprastas sovietinės inscenizacijos metodas, reikalaująs, kad viskas visuomet vyktų vienbalsiai. Visi piliečiai buvo sekami ir susilaikymas nuo balsavimo negalėjo būti nepastebėtas, o kad piliečio dalyvavimas ar nedalyvavimas balsavime būtų tvirtai užfiksuotas eventualioms iš to išvadoms vėliau padaryti, tam buvo panaudotas balsavimo žymėjimas pasuose ar asmens dokumentuose. Smarkaus komunistinio statizmo ir laukiamo garsių ir baisių sovietinių NKVD-istų įstaigų pasirodymo sąlygose visi žmonės, o jau ypač tariamieji „liaudies priešai", kurie mažiausio „entuziazmo" tam, kas vyksta, neturėjo, bijojo nebalsavimo padarinių ir dėl pažymėjimo pase skubėjo į balsavimo vietą ir balsavo. Tad balsavimas, sudaręs šių „rinkimų" komediją, buvo tikrai masinis. Kaip liepos 16 d. paskelbė Vyriausioji Rinkimų Komisija — balsavo turinčių teisę balsuoti 95,51% ir už „Lietuvos Darbo Sąjungos" kandidatus (kitokių nebuvo) balsavo 99,19% balsavusiųjų (95); skundų jokių nebuvo paduota, tad visi pasiūlytieji kandidatai buvo išrinkti.

Šiame laikotarpyje nuo liepos 5 d. Lietuvos pavergimo proceso eiga ryškiai suintensyvinta. Visame nepaprastas skubotumas. Matyti — to reikalavo Dekanozovas ir Kompartija, nors jau viskas buvo paruošta paskutinėms išvadoms padaryti, ir šio proceso inscenizatoriai buvo tikri dėl laimėjimo. Liepos 5 d. buvo paskelbti rinkimai ir liepos 6 d. paskelbtas rinkimų įstatymas, liepos 14—

15 d. rinkimai įvyko, liepos 16 d. Vyriausioji Rinkimų Komisija pranešė apie atstovų išrinkimą, liepos 21 d. Liaudies seimas jau susirinko pirmojo posėdžio Kaune. Apie tai buvo paskelbta Respublikos Prezidento liepos 18 d. aktu.

Liaudies vyriausybės aktai buvo tęsiami, kaip kad iki tol. Iš žymesnių to laiko Liaudies vyriausybės aktų, turinčių politinio pobūdžio, pažymėsime Lietuvos Šaulių Sąjungos likvidavimo liepos 13 d. įstatymą, tos pačios datos Amnestijos įstatymą, liečiantį karius, liepos 16 d. Nepaprastojo meto įstatymą, Lietuvos Skautų Sąjungos likvidavimo liepos 20 d. įstatymą. Tai buvo gana būdingi įstatymai, tačiau galų gale jie nebuvo perversminiai.

Svarbiausios lemiamų žygių problemos buvo orientuojamos jau ne į Liaudies vyriausybės veiklą, bet į Liaudies seimą. Tasai Seimas pasijuto esąs suvereninis, esąs Lietuvos šeimininkas, jos likimo sprendėjas. Jisai pats toks pasijuto susirinkęs ir šitaip jo esmė buvo interpretuojama Komunistų partijos, spaudos (spauda jau tapo aiškiai komunistinė, kitokia nebuvo toleruojama), mitingų ir susirinkimų, kurie visi buvo komunistų veikiami ir prižiūrimi, pačios Liaudies vyriausybės. Šis Liaudies seimas esąs Lietuvos steigiamosios galios reiškėjas. Ir tatai pagaliau buvo pirmas ir lemiamas formalus konstitucinio perversmo Lietuvoje momentas, iki tol perversmas, kuris neabejotinai jau nuo birželio 15 d. buvo įvykęs, buvo tiktai sociališkai-politinis, neįžengęs į formalinės konstitucinės teisės sritį, nesuardęs konstitucijos teisinių nuostatų raidės, kurios tąsą buvo stengiamasi išlaikyti, nors tatai buvo, žinoma, tiktai forma, neatitinkanti naujo socialinio turinio, turėjusio anksčiau ar vėliau išsprogdinti ir sudaryti teisiškai-konstitucinę šalies konstrukciją, neatitinkančią naujojo socialinių jėgų santykiavimo, paveikto Sovietų jėgos spaudimo. Dabar tasai sprogdinimo momentas atėjo. Įvykių ir visos jų eigos šviesoje tatai buvo sociališkai visiškai loginga, ir tatai įvykti turėjo. Ir tatai turėjo suardyti ne tiktai šiokią ar tokią Lietuvos valstybės konstitucinės teisės konstrukciją, bet ir pačią Lietuvos valstybę. Lietuvos valstybę tuo laiku galėtų išgelbėti tiktai tokie įvykiai, kurie būtų pašalinę Sovietų karines pajėgas ir jų politinę galią Lietuvoje. Tokių įvykių tada nebuvo, o pačios Lietuvos pajėgos, kurių vis tiek nebūtų užtekę, jau be to buvo dezorganizuotos. Kai jos dar buvo gyvos, pačioje Sovietų žygių pradžioje,

niekam, deja, neatėjo į galvą, kaip tatai suomiai padarė, jas panaudoti pasipriešinimui ir nors žūti, bet žūti vyriškai ir garbingai, tvirtai žinant, kad tautų istorijoje daugiau šansų atgimti turi tasai, kuris žūsta besipriešindamas, negu tasai, kuris taip pat žūsta, bet žūsta pasyviai pasiduodamas likimui. Kančių būtų buvę daugiau, tačiau kelias į laisvę veda per ryžtingumą ir kančias.

Veikusi paskutinė Nepriklausomos Lietuvos Konstitucija nenumatė tokio „suvereninio" Seimo, kokiu panorėjo būti 1940 m. vadinamasis „Liaudies seimas". Šios Konstitucijos Seimas buvo tarnybinis, įsteigtosios teisinės, bet ne suvereninės, valdžios organas, tam tikros aprėžtos kompetencijos organas, žymiai pareinąs nuo Respublikos Prezidento savo steigiamojoje Konstitucijos keitimo kompetencijoje (1938 m. Konstitucijos 154—155 §, taip pat jos 1 ir 3 §). Niekur šioje Konstitucijoje suverenumas nepavedamas Seimui ir su Seimo aprėžta galia nėra susijęs. Juo labiau kad pagal šią Konstituciją Seimas, lygiai kaip joks kitas įsteigtosios konstitucinės valdžios organas, neturi teisinės galios spręsti pačios valstybės likimo. Tad suvereninės galios pasisavinimas, logiškai einant, įvykusio socialinio perversmo ir faktinio Lietuvos pavergimo svetimai valstybei padarinys, jokiu būdu konstitucinis nebuvo; šiuo buvo jau aiškiai išeita iš formalaus konstitucingumo ribų, ir konstitucinės evoliucijos tąsa, kuri iki tol buvo formališkai išlaikoma, pagaliau buvo nutraukta. „Suvereniniu" Lietuvos šeimininku pasijuto tasai Seimas, kuris buvo „išrinktas" svetimai jėgai spaudžiant, iš tikrųjų buvo tos jėgos inscenizuotas, esąs jos rankose marionete, skiriamas tam, kad atliktų jos įsakytą darbą, vykdantį svetimos valstybės siekimą. Tai buvo politinės komedijos galas.

Iki tol formališkai Konstitucijos raidė buvo saugojama, išskyrus kai kuriuos detališkus jos įžeidimus, liečiančius piliečių rinkikų ir renkamų Seimo narių amžiaus cenzą, kuris buvo veikusiojoje Konstitucijoje užfiksuotas ir kurio neatitiko Liaudies seimo rinkimų įstatymo nuostatai, ir ypač išskyrus Liaudies seimo atstovų imperatyvinį mandatą, nustatytą to paties įstatymo ir neatitinkantį veikusios Konstitucijos nuostatų. Dabar buvo pasiruošta visiškam Konstitucijos nutraukimui, kuriuo turėjo būti pagrįstas Lietuvos pavergimo finalas.

Pasiruošta skubiai. Šiai ruošai buvo sunaudotas trumpas laikas, likęs nuo Liaudies seimo rinkimų iki Liaudies

seimo pirmojo posėdžio, nuo liepos 15 d. iki liepos 21 d. Kol buvo ruošiamas rinkiminis balsavimas, tol vyraujantis ir oficialus šūkis dėl būsimojo santykio tarp Lietuvos ir Sovietų buvo formuojamas kaip sąjunga tarp Lietuvos ir Sovietų: ne įsijungimas į Sovietų sąstatą, bet dviejų šalių sąjunga. Tai buvo rinkimams vadovaujančios „Lietuvos Darbo Sąjungos" platformos tezė. Tuo pačiu ši tezė buvo priimta ir Kompartijos, kurios Centro Komitetas dalyvavo „Lietuvos Darbo Sąjungoje" ir buvo jos inspiratorius ir vairininkas. Lietuvos įsijungimo į Sovietų sąstatą šūkiai tuo laiku buvo tiktai atsitiktiniai, neturį oficialaus pobūdžio. Įsijungimo tezė dar buvo laikoma per daug ryški ir griežta, kol dar reikėjo traukti plačiąsias mases į balsavimo aktą. Tačiau kai balsavimas įvyko ir rinkimai buvo baigti, su plačiųjų masių nuotaikomis jau tiek, kiek pirma, skaitytis neteko. Dabar marionetė buvo perkelta iš piliečių masių į „išrinktąjį" Liaudies seimą. Liaudies seimas, kurio sąstatas buvo komunistų rūpestingai parinktas, buvo ištikimas. Bijoti kurių nors netikėtumų, laukti iš Liaudies seimo kurio nors savarankiško elgimosi neteko. Tad kortos buvo galima atidengti; laimėjimas per Liaudies seimą buvo tikras. Jau ir pirma visa spauda buvo pilna straipsnių, giriančių ir reklamuojančių viską, kas yra Sovietuose; ten ir Konstitucija tobuliausia, ir pažanga didžiausia, ir laisvė gražiausia, ir viskas esą niekur kitur negirdėta ir nematyta; esą ten, Sovietuose, ir tiktai ten viskas (tautinėje, ūkio, švietimo, kultūros ir t. t. srityse) protingiausiai ir geriausiai sprendžiama. Dabar ši propaganda dar labiau sustiprinama, tiesiog kalama. Dabar, po rinkimų, spaudoje rašoma, esą „Lietuvos liaudis nedviprasmiškai parodė savo pasiryžimą surišti savo likimą su laisvomis ir laimingomis Sovietų Sąjungos tautomis... Liaudies seimas iš to turi daryti visas išvadas..." Sovietai — „stebuklingas švyturys"... „Liaudis nenori likti pusiaukelyje"... ir t. t. ir t. t.... Įmonėse, komunistams vadovaujant, inscenizuojami darbininkų tarybų rinkimai — tai tarybų užuomazga Lietuvoje. Agitacija už įsijungimą į Sovietų Sąjungos sąstatą varoma pilnu tempu per spaudą, mitingus, susirinkimus. Straipsniai, šūkiai, plakatai, rezoliucijos. Jokių kitų tezių nereiškiama ir reikšti neleidžiama ir nedrįstama.

Kuriuo būdu „liaudis" (net jeigu jos balsavimas per rinkimus būtų buvęs tikrai spontaniškas ir laisvas) būtų pasisakiusi už Lietuvos įjungimą į Sovietų sąstatą, jeigu

rinkimų organizatorių „platformoje" toks šūkis iš viso nebuvo pareikštas ir skleidžiamas, tatai analizuoti ir aiškinti nerūpėjo. „Pasisakė", „nedviprasmiškai parodė", „davė suprasti" — ir baigtas dalykas. Pati „liaudis" tyli, triukšmą kelia agitatoriai ir propagandistai, prieštarauti niekas nedrįsta. Tad esą įrodyta, kad toks buvęs liaudies įsakymas išrinktiesiems atstovams, sudaręs jų mandatą. Abejojimų nėra ir būti negali. O jei tatai „įrodyta", tai išvadoms daryti patarnauja sovietinė atstovų imperatyvinio mandato teorija. Jie esą rinkikų, juos išrinkusios „liaudies" „valios" reiškėjai ir tarnai. Ir pats „Liaudies seimo" suverenumas, daręs jį valstybės ir tautos likimo šeimininku be jokių ribų, be jokių konstitucinių suvaržymų — esą kaip tik tos imperatyvinės „liaudies valios" refleksas, josios įgyvendinimo potencialas.

Patys Liaudies seimo nariai lyg apsvaigę. Tarp jų yra įsitikinę seni komunistai, žmonės neabejotinai idėjiniai, žmonės, kovoję ir kentėję dėl savo komunistiškai-sovietinio idealo, buvę politiniai kaliniai ir emigrantai, šventai tikį, kad, griaudami Lietuvos valstybę, jie tarnauja Lietuvos liaudies laisvei ir gerovei ir kad iš tikrųjų Sovietai realizuosią demokratijos, žmogaus ir tautos kultūros idealą. Kiti, prie jųjų pritapę, dega prozelitizmo įkarščiu. Nuotaika atstovų tarpe pakelta. To paneigti negalima. Rūpestingai parinktas Liaudies seimo sąstatas buvo visiškai ištikimas jam skiriamai funkcijai ir gyveno entuziazmo atmosferoje, kurią jis nuoširdžiai laikė esančią ne tiktai jo paties ir visų komunistų, bet ir visos liaudies nuotaikos ir nusistatymo atmosfera. Šia prasme Liaudies seimas tikrai tiko jam pavestam darbui. Bet kuris pasipriešinimas šiai nuotaikai Seimo sąstate būtų neįmanomas ir būtų tolygus viešajai šventvagystei, padarytai tikinčiųjų tarpe. Liaudies seimo nariai gal tiktai to nesuprato ir suprasti nenorėjo, kad iš tikrųjų jie buvo ne Lietuvos liaudies išrinkti, bet Kompartijos per jos ekspozitūrą — „Lietuvos Darbo Sąjungą" — paskirti, inscenizavus *sui generis*, „rinkimų" vaidinimą, ir kad todėl toji nuotaika ir entuziazmo atmosfera, kurioje jie ruošėsi savo aktą atlikti, yra ne Lietuvos liaudies, bet tiktai jų pačių psichinio nusistatymo padarinys. Jie ir atliko **savo**, bet ne Lietuvos liaudies masių darbą, atliko pakelta nuotaika ir sąžiningai, *bona fide*, iš tikrųjų būdami svetimos politinės jėgos sąmoningo, tikslaus, iš anksto paruošto ir racionalizuoto sprendimo agentai.

Tad liepos 21 d. susirinko Liaudies seimas. Jisai posėdžiavo tris dienas. Išklausė daug iškilmingų ir karštų kalbų, kurios visos krypo į vieną vyriausiąjį tikslą — sovietizuoti Lietuvą, dėtis į Sovietų Sąjungą; priėmė įvairias — darbininkų, valstiečių, darbo inteligentų, vaikų delegacijas, kurios jį sveikino ir tą patį dėl Sovietų kartojo, daug plojo, kėlė ovacijas ir — žinoma, vienbalsiai — priėmė tuos nutarimus, kuriems jis buvo skirtas. Viskas vyko unisonu, pavyzdingoje vienybėje, be jokių ginčų ar svyravimų. Didžiuliai Sovietų vadų ir didvyrių atvaizdai puošė posėdžių salę. Viskas vyko taip, lyg kad tai būtų muzikos koncertas iš gaidų.

Pirmą dieną Liaudies seimas priėmė dvi deklaracijas. Tai ir yra dvi pamatinės perversminės Lietuvos valstybės likimo deklaracijos. Pirmoji šių deklaracijų skelbia Lietuvą socialistine sovietų respublika. Antroji — prašo Sovietus priimti Lietuvos Socialistinę Sovietų Respubliką į Socialistinių Sovietų Respublikų Sąjungos sąstatą kaip sąjunginę respubliką tais pačiais pagrindais, kuriais šioje sąjungoje dalyvauja Ukrainos, Gudijos ir kitos socialistinės Sovietų respublikos.

Kitą dieną — liepos 22 d.— abi Liaudies seimo priimtos deklaracijos skelbiamos **„Vyriausybės žiniose"** aukso raidėmis ant ypatingo popierio...

Žinoma, šių abiejų deklaracinių nutarimų motyvai, pareikšti pačiose deklaracijose, yra tie patys, kurie jau buvo visuose mitinguose, agitacinėse kalbose ir spaudoje nuolat skelbiami ir kartojami. Jie galima suskirstyti į dvi rūšis: iš vienos pusės, peikimas ir net šmeižimas viso, kas buvo Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje, kurios negailestingoji „kritika" piešia karikatūrinį visokių nuodėmių ir blogybių vaizdą, iš antrosios — be saiko idealizuojama Sovietai, į kuriuos įsijungus būsiąs pagaliau laiduotas tikras Lietuvos „suverenumas", tikras ūkio pakėlimas, tikras tautinės kultūros žydėjimas, visiškas medžiaginių ir dvasinių liaudies jėgų išsivystymas... Kitaip sakant, Lietuvos Respublikoje buvęs pragaras, Lietuvos Tarybų Socialistinėje Respublikoje Sovietų Sąjungos sąstate būsiąs tobulas ir laimingas rojus. Žinoma, esą tą nepakenčiamą pragarišką Lietuvos praeitį sugriovusi pati Lietuvos liaudis ir šią laimingą Lietuvos ateitį Liaudies seimas kuriąs Lietuvos liaudies įsakymu; esą „klausydamas liaudies valios" Liaudies seimas nutarė

prašyti Sovietų Sąjungos priimti socialistinę Tarybų Lietuvą į savo sąstatą.

Šiomis dviem deklaracijomis Liaudies seimas įvykdė tai, kas sudarė birželio mėnesio Sovietų žygio Lietuvoje pačią esmę. Tai yra teisinis ne pačios Lietuvos socialinių jėgų santykiavimo, ne jos „liaudies valios", bet **Sovietų žygio Lietuvoje padarinys.** Padarinys, kuris glūdėjo pačiame žygyje, kuris buvo Sovietų politikos sumanytas ir tiksliai įgyvendintas. Visa, kas nuo birželio 15 iki liepos 21 d. vyko Lietuvoje,— tai buvo tiktai šios Sovietų jėgų spaudimu pagrįstas jų politikos inscenizavimas, *sui generis* politinio teatro vaidinimas. Šio inscenizavimo žymiausias sąmoningas veikėjas buvo Lietuvos Kompartija, režisierius buvo Dekanozovas su Pozdniakovu, Molotovui ir Stalinui vadovaujant, o agentais buvo Liaudies vyriausybė ir Liaudies seimas. Liaudies seimo liepos 21 d. deklaracijos — tai buvo Sovietų žygio vaisius, tai buvo tikras Sovietų politikos derlius. Lietuva, Lietuvos liaudis — jokio sprendžiamo vaidmens čia nevaidino; ji stebėjo įvykius, negalėdama pajudėti, paraližuota svetimos jėgos ir jos sąmoningų ir nesąmoningų, kartais naivių agentų jai uždėtų pančių; tačiau viskas buvo svetimųjų daroma jos vardu; jos vardu kalbėjo ir veikė Liaudies vyriausybė, jos vardu buvo organizuojami mitingai, eisenos ir demonstracijos, jos vardu buvo demonstruojami visoki plakatai, jos vardu buvo rašomi straipsniai, jos vardu rėkė mitinginiai agitatoriai bei oratoriai, jos vardu buvo skiriamas Liaudies seimo sąstatas, jos vardu tasai Seimas pasivadino ir išleido dvi liepos 21 deklaracijas, pastačiusias pagaliau taškus ant *i*.

Tai, kas šioje inscenizacijoje vyko Lietuvoje, lygiai taip pat, tuo pačiu šablonu, vyko iš karto visame Pabaltijy. Nepasirūpinta nė kiek paįvairinti vaidinimas. Lygiai Lietuvoje, lygiai Latvijoje ir Estijoje tuo pačiu laiku buvo paskelbti Liaudies seimo rinkimai, tą pačią liepos 14 d. tuo pačiu šablonu „rinkimai" įvyko, tą pačią liepos 21 d. trijų Pabaltijo valstybių jų trijose sostinėse „Liaudies seimai" susirinko ir vienbalsiai tą patį savo valstybės „pertvarkymą" į socialistinę tarybų respubliką ir jos įjungimą į Sovietų Sąjungos sąstatą yra nutarę. Visam Pabaltijy derlius buvo iš karto suimtas. Tai buvo karinės pajėgos smurto ir politinės klastos derlius.

Trys „Liaudies seimo" darbo dienos (liepos 21—23 d.) greit prabėgo. Tai buvo teisinio Lietuvos valstybingumo

likvidavimo dienos. Pirmajai deklaracijai (skelbiančiai Lietuvos Tarybų Socialistinę Respubliką) įgyvendinti Liaudies seimas išrinko iš savo tarpo komisiją, turinčią paruošti šios naujos „respublikos" konstituciją. Komisijos darbas nebuvo painus: nors ši „respublika" buvo nauja, tačiau konstitucijos „naujos" jai projektuoti iš tikrųjų nereikėjo; pavyzdys ir šablonas buvo gatavas — tai buvo trylika trylikos tokių pat „respublikų" Sovietų Sąjungoje „konstitucijų". Antrajai deklaracijai (prašančiai Sovietų Sąjungą priimti Lietuvą į jos sąstatą) įgyvendinti Liaudies seimas išrinko iš savo tarpo delegaciją, turinčią vykti į Sovietų, tad į Lietuvos metropolijos, sostinę Maskvą paremti Sovietų Aukščiausiojoje Taryboje šį prašymą. Po to Liaudies seimas priėmė dar dvi deklaracijas — apie visos žemės Lietuvoje nacionalizavimą ir apie bankų bei stambiosios pramonės nacionalizavimą; priėmė kelias delegacijas, išklausė įvairių kalbų, lydimų ovacijų, ir priėmė tris sveikinimo telegramas — draugui Stalinui, draugui Molotovui ir draugui Kalininui. Liaudies vyriausybė pareiškė Seimui savo atsistatydinimą. Liaudies seimas jai padėkojo už darbą ir prašė dar kurį laiką eiti pareigas, kol bus sudaryta nauja. Tuo ir pasibaigė Liaudies seimo pirmoji trijų dienų sesija.

Toliau vaidinimo scena perkeliama iš Kauno į Maskvą, į Sovietų Aukščiausiąją Tarybą. Rugpjūčio 3 dieną — skaudi Lietuvos gėdos ceremonija Maskvoje. Aukščiausioji Taryba savo sesijos pradžioje išklausė Molotovo kalbą dėl užsienio politikos ir tarptautinės politikos, priėmė įstatymą, kuriuo moldavams prašant tapo sudaryta Sovietų sąstate nauja sąjunginė Moldavijos Tarybų Socialistinė Respublika, 13-oji respublika sąjungoje. Dienotvarkėje — Lietuvos Liaudies seimo delegacijos pareiškimas. Delegacija prašo priimti Lietuvos Tarybų Socialistinę Respubliką į Sovietų Sąjungos sąstatą. Žinoma, plojimai, ovacijos; Lietuvos „prašymas" vienbalsiai patenkinamas (Sovietų tarybos viskas priimama vienbalsiai, opozicijos būti negali), priimamas įstatymas apie Lietuvos įjungimą į Sovietus. Prie šios progos „Gudijos Tarybų Socialistinės Respublikos" atstovas pareiškė Gudų „Respublikos" nusistatymą perleisti Lietuvos TSR tam tikras lietuvių apgyvendintas vietoves Vakarų Gudijoje (dalis tos Vilniaus krašto rytų teritorijos, kurios Sovietai 1939 m. spalių mėn. sutartimi Lietuvai negrąžino, palikę ją sau ir įjungę į Gudiją). Tai tarybinei Lietuvai dovana. Lie-

tuva tampa 14-oji Sovietų respublika. Betarpiškai po to Aukščiausiosios Tarybos dienotvarkėje ta pati Latvijos įjungimo (15-oji respublika) ir Estijos įjungimo (16-oji respublika) ceremonija. Sovietų Sąjunga praturtėjo keturiomis respublikomis: Moldavija, Lietuva, Latvija, Estija. Ji nieko nepagrobusi, tiktai maloniai priglaudusi keturias „išlaisvintas" tautas.

Finite la comedie. Politinio teatro vaidinimas baigtas. Rugpjūčio 24 dieną Lietuvoje „Liaudies seimas" dar kartą šaukiamas nepaprastajai sesijai. Jisai — žinoma, vienbalsiai — priima Lietuvos TSR Konstituciją (96) ir nutaria virsti Laikinąja Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiąja Taryba su visomis šios Tarybos konstitucinėmis teisėmis, iki bus išrinkta nuolatinė Aukščiausioji Taryba. Toliau ir iki vokiečių—sovietų 1941 m. birželio mėn. karo Lietuva skęsta Sovietų sąstate ir Sovietų istorijoje *.

Pridėsime dar trumpą schematinę bendrais bruožais Lietuvos TSR, kaip sąjunginės Sovietų Sąjungos respublikos, 1940 m. konstitucijos analizę.

Sovietų Sąjungos netarpiškais nariais yra vadinamosios „sąjunginės respublikos" (be to, vadinamosios „autonominės respublikos", įeinančios į kurios nors sąjunginės respublikos sąstatą, nors į Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos federalinius rūmus, vadinamus Tautybių Taryba, jos, autonominės respublikos, taip pat tiesiog renka ir savo vardu siunčia atstovus, tiktai mažesnį jų kiekį — po 11 atstovų, tuo tarpu sąjunginės respublikos siunčia po 25 atstovus; be to, yra dvi kategorijos smulkesnių pusiau politinių vienetų — autonominės sritys ir tautinės apygardos,— kurios taip pat savo vardu betarpiškai siunčia atstovus į šią Sąjungos Tautybių Tarybą, būtent autonominės sritys — po 5 atstovus ir tautinės apygardos — po 1 atstovą). Lietuva buvo sąjunginė respublika — viena iš 16-kos respublikų. Jokių autonominių respublikų, autonominių sričių ar tautinių apygardų jos sąstate nebuvo. Sąjunginė respublika pati sau nustato kompetenciją, kuri, žinoma, turi būti suderinta su bendrąja Sąjungos Kons-

* 1940.IX.10 išėjo paskutinis „**Vyriausybės Žinių**" numeris. Jis atspausdintas jau dviem kalbomis — lietuvių ir rusų. Jame yra šūkis: „Visų šalių proletarai, vienykitės!" ir tarybinis Lietuvos herbas. Jame atspausdinta Lietuvos TSR Konstitucija (Liaudies seimo priimta rugpjūčio 25 dieną) ir šio Seimo nutarimas pasivadinti Laikinąja LTSR Aukščiausiąja Taryba (M. Römerio pastaba.— *Reng.*).

titucija, ir šioje Konstitucijoje ji gali suformuluoti tam tikrus nuostatus, sekančius iš kurių nors jos ypatybių (Sąjungos Konstitucijos 16 §). Tačiau kadangi Sąjungos Konstitucija pati smulkiai reglamentuoja ne tiktai pačios Sąjungos, bet ir sąjunginių respublikų santvarką, jų valdžios organizaciją, organų schemą, šių organų hierarchinį funkcionalinį santykiavimą ir beveik visą jų kiekvieno kompetenciją, neišskiriant net vietinių organų struktūros ir funkcionalinio santykiavimo (Sąjungos Konstitucijos V, VI ir VIII skyriai), taip pat visa rinkiminė sistema, padėta bet kurių tiek Sąjugos, tiek respublikų valdžios ir smulkesnių iki smulkiausių vietos organų sudarymo pamatan, yra vienoda, užfiksuota pačios Sąjungos Konstitucijoje (jos XI skyrius), ir kadangi, antra vertus, kiti bendrojo pobūdžio nuostatai, užfiksuoti Sąjungos Konstitucijoje, liečią, pavyzdžiui, visuomenės santvarką socialistinėje šaly (I skyrius) arba tam tikrus teisinės tvarkos principus, kaip, pavyzdžiui, garsusis imperinis principas: *„Reichsrecht bricht Landrecht"* („Sąjungos Konstitucijos 19 ir 20 §) ir dar kai kurie kiti yra savaime privalomi visam Sovietų Sąjungos sąstatui ir negalėtų būti atskirų sąjunginių respublikų Konstitucijų keičiami, o tam tikri kiti Sąjungos Konstitucijos nuostatai, kaip ypatingai X skyrius „Apie pagrindines piliečių teises ir pareigas", kuriame, be šių „teisių ir pareigų", yra ir kelios kitokios normos, ypač gi liečiančios visuomeninio organizavimosi ir veikimo sąlygas (garsusis 126 §), visų pirma yra taip pat bendras, nes Sąjunga nė atskiros teritorijos, nė atskirų piliečių, kurie drauge nebūtų kurios respublikos piliečiais ar teritorija, neturi, ir todėl visa, kas šiame skyriuje yra, tuo pačiu ir respublikoms privaloma, o antra — visa tai, kaip **„Stalino Konstitucijos"** nuostatai, Sovietuose laikoma tiek tobula ir šventa, kad paliesti tai, drįsti ką nors šiame pakeisti, dar labiau patobulinti, prašokti laisvės ir tobulumo atžvilgiu, nė pamanyti, neįmanoma, nes tai būtų tolygu sumanymui pralenkti saulės šviesą ir dirbtinomis šviesomis nukonkuruoti saulę žemėje, o be to, tai būtų šventvagystė,— tai iš tikrųjų respublikų konstitucinei kūrybai beveik nieko nebelieka ir jųjų teisė pačioms laisvai nustatyti savo Konstituciją Sąjungos Konstitucijos ribose nesuteikia joms jokios konstitucinės autonomijos ir yra ne daugiau, kaip jųjų *nudum jus* (plikoji teisė be realaus turinio, kuria jos pasinaudoti negali). Savo konstitucijose

jos tegali tik pakartoti tai, kas yra parašyta Stalino Konstitucijoje. Tad, žinoma, ir pakartoja, tiesiog nurašo. Tiktai keliose vietose, dėl vienos kitos smulkmenos, Sąjungos Konstitucija tiesiog paveda šią smulkmeną reglamentuoti respublikų konstitucijoms. Tačiau ir čia respublikos, ypač naujos respublikos, konstitucinės kūrybos autonomija faktiškai yra lygi nuliui. Nes „proletariato" ar „darbininkų klasės", o iš tikrųjų Kompartijos, diktatūros režime, kuris apima visą Sovietų Sąjungą visame jos sąstate, tad ir visas į ją įeinančias „respublikas", yra nustatytas tam tikros sąjunginės respublikos konstitucijos šablonas, kuris, būdamas Kompartijos pritartas, yra taikomas kiekvienai sąjunginei respublikai. Žinoma, gali būti maži variantai, pavyzdžiui, vienur gali nebūti kurio atskiro liaudies komisariato, tvarkančio tokią administracijos ar ūkio šaką, kurios tam tikroje respublikoje iš viso nėra, bet tiktai mažmožiai. Šiaip sąjunginė respublika „pati sau nustato" tokią pat konstituciją, kaip kad visų kitų sąjunginių respublikų konstitucijos. Tai, kas dar lieka už šitų įsakytinių arba trafaretinių konstitucinių nuostatų bei šablonų, nuo kurių sąjunginė respublika savo konstitucijoje nukrypti negali ir kas jos gali būti savotiškai suformuluota, atsižvelgiant į jos individualines ypatybes — tai visiškai menki dalykėliai. Lietuvos TSR Konstitucijoje tokių individualių konstitucinių ypatybių tebėra tiktai šios: a) skirtingas, negu kitose sąjunginėse respublikose, vietinis administracinis padalinimas (LTSR Konstitucijos 52 §), būtent vietoje sričių, apygardų, rajonų ir kaimų yra apskritys, valsčiai, miesteliai ir apylinkės, tačiau jųjų organizacija yra ta pati kad kitur esamų vienetų; b) savaime suprantama, kaip individualizuota yra visa tai, kas liečia kalbą („Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos priimtieji įstatymai skelbiami lietuvių ir rusų kalbomis. . ." — 25 §), Lietuvos TSR valstybinį ženklą, vėliavą ir sostinę (X skyrius), nors emblemos ženklui ir vėliavai yra tos pačios, kaip kitose Sovietų respublikose (tiktai užrašai skirtingi ir raidės skirtingos). Be šitų neesminių mažmožių, individualizuojančių Lietuvos TSR Konstituciją, yra dar vienas ryškesnis ir labiau esminis jos individualizacijos momentas, bendras tiek jai, tiek Tarybų Latvijai ir Tarybų Estijai, skiriąs šių respublikų konstitucijas nuo kitų sąjunginių respublikų konstitucijų. Tačiau šis momentas sudaro *sui generis* pereinamąjį konstitucinį nuostatą, sekantį ne iš pastovios skir-

tingos tautinės, kultūrinės ar socialinės Lietuvos esmės, bet iš to fakto, kad Lietuvos TSR tebėra tuo tarpu ankstyvoje socializavimosi stadijoje, kad jos ūkio kolektyvizacijos procesas dar nėra nužengęs taip toli, kaip kad kitose Sovietų respublikose, išgyvenusiose 23 komunistinės revoliucijos metus. Tai liečia vadinamąjį ekonominį visuomenės santvarkos pagrindą, užfiksuotą pirmutiniuose Konstitucijos straipsniuose. Būtent senuose Sovietų Sąjungos kraštuose privatinio ūkio sektorius, kuris dar tebėra toleruojamas greta viešpataujančio socialistinio (kolektyvistinio), susideda tiktai iš individualinių valstiečių ūkių, kurie ten sudaro tiktai labai nežymią išimtį greta kolektyvizuoto valstiečių kolchozų ūkio, ir iš vadinamojo naminių gamintojų *(„kustari")* ūkio, pagrįsto ūkininko ir šio gamintojo asmens (ir jo šeimos) darbu ir nenaudojančio samdomojo darbo (Sovietų Sąjungos Konstitucijos 9 §). Tuo tarpu Lietuvos TS Respublikoje, kurioje kolchozai dar nebuvo įkurti ir kur beveik 100% žemės ūkio (išskyrus sovchozus ir miškus) dar buvo individualinių ūkininkų žinioje, o šio ūkio ploto norma buvo laikinai nustatyta 30 ha (30-ties ha ūky, išskyrus retas labai stambių šeimų išimtis, be samdomojo darbo vesti ūkio negalima) ir kur tuo tarpu buvo nacionalizuota tiktai stambesnioji pramonė ir prekyba,— į privatinio ūkio sektorių, gyvuojantį greta socialistinio, įeidavo („yra leidžiamas", kaip kad LTSR Konstitucijos 8 § išsitarta) „p r i v a t i n i s p a v i e n i ų v a l s t i e č i ų, a m a t i n i n k ų i r n a m i n i ų g a m i n t o j ų ū k i s, s m u l k i o s p r i v a t i n ė s p r a m o n i n ė s i r p r e k y b i n ė s į m o n ė s, į s t a t y m o n u s t a t y t o s e r i b o s e"; jokio rezervo dėl asmens darbo ir dėl nesinaudojimo samdomuoju darbu čia nėra. Žinoma, kad ir tas leidimas būtų galėjęs būti atšauktas ir „įstatymo nustatytos ribos" galėjo būti keičiamos ir, be abejo, būtų keičiamos socialistinio sektoriaus naudai. Šis Konstitucijos nuostatas, aišku, neturėjo galvoje sulaikyti kolektyvizacijos procesą Lietuvoje; jis buvo įrašytas tiktai todėl, kad nebuvo galima Konstitucijoje prašokti tos stadijos, kurioje šis procesas buvo Konstitucijos išleidimo metu. Tai buvo laikinojo pobūdžio nuolaida, kuri anksčiau ar vėliau būtų turėjusi išnykti sovietizacijos procesui Lietuvoje pavijus kitas sąjungines respublikas. Kad tai buvo laikinas konstitucinis reiškinys — matyti tiek iš rezervo „įstatymo numatytose ribose", kurios, žinoma,

gali laisvai būti siaurinamos ir nekeičiant Konstitucijos, tiek iš to, kad žemė valstiečiams ūkininkams „užtvirtinama jiems naudotis" (taip pat „įstatymo numatytose ribose") tiktai „neribotam laikui" (LTSR Konstitucijos 9 §), kai tuo tarpu socialistinio ūkio sektoriaus kolchozams Sovietų Sąjungos Konstitucija „užtvirtina" jiems žemę „amžinai" (Sąjungos Konstitucijos 8 §). Tarp „neribotam laikui" (laikas iš anksto neapribotas, vis dėlto gali būti vėliau bet kada nutrauktas) ir „amžinai" (čia jau nutraukimas yra negalimas, nes amžinumo sąvoka neturi galo) skirtumas yra labai žymus „neriboto laiko" nenaudai... Kolchozų Lietuvos TSR Konstitucija dar visiškai nemini (jų dar Lietuvoje iš viso nebuvo, be to, 1940 m. šios Konstitucijos išleidimo metu kolchozų propaganda, Lietuvos ūkininkų tarpe labai nepopuliari, dar buvo vengiama). Ūkio ir kolektyvizacijos atžvilgiu 1940 m. socialistinėje Tarybų Lietuvoje dar buvo gyvenama toji gadynė, kuri savo laiku — maždaug tarp 1921 ir 1929 m. Sovietuose buvo vadinama „Nep'u" (97).

Štai ir visa, ko Lietuvos TSR Konstitucija turėjo originalaus ir individualinio, palyginti su kitų sąjunginių respublikų konstitucijomis. Porą neesminių mažmožių ir pereinamojo laikotarpio pažymėjimas ūkio srity. Šiaip visa Konstitucija nurašyta iš įsakytinių „Stalino" Konstitucijos nuostatų ir iš kitų sąjunginių respublikų Kompartijos patentuotų konstitucinių šablonų.

Jos visos smulkmeniškai mes ir nežiūrėsime. Paimsime tiktai tai, kas gali mus pamokyti, kiek „laisvės" ir „suverenumo" suteikia Lietuvai ir jos liaudžiai šis teisiškai-politinis instrumentas, nes kaip tik Lietuvos liaudies laisve ir suverenumu buvo grindžiamas Lietuvos „įsijungimas" į Sovietų sąstatą.

Jei mes žiūrėsime vien tiktai formalinę konstitucinę sovietinių socialistinių respublikų su Sąjungos centru santykių konstrukciją, kaip ji yra užfiksuota Sąjungos Konstitucijos II skyriuje, pavadintame „Valstybės santvarka", ir ypač taip pat pavadintame sąjunginių respublikų konstitucijų II skyriuje, laikinai užmiršdami apie kitų šių konstitucijų dalių nuostatus ir apie veikliąją nerašytą Sovietų konstitucinę tikrenybę, kuri dažnai visiškai anuliuoja šių formalinių nuostatų galią ir jų veikimą pakerta, tai mes iš tikrųjų galėsime gauti įspūdžio, kad šis santykis yra laisvas, būtent konfederacinio pobūdžio,

pagrįstas kaip tik visišku Sąjungos narių suverenumu. Ypač ryškūs yra šiuo atžvilgiu trys momentai.

I. Konfederacija arba valstybių sąjunga *(Staatenbund)* yra toks tarpvalstybinis (dviejų ar kelių valstybių) junginys, kuris yra pagrįstas šį junginį sudarančių valstybių sutartimi. Tai yra ne ponaujantis, ne superordinuotas susijungusioms valstybėms, bet, taip sakant, tarnybinis jųjų junginys tam tikriems jųjų tikslams siekti skiriamas, subordinuotas jųjų susitarimui ir veikiąs šio susitarimo ribose. Tarp kita ko, konfederacija tuo ir skiriasi nuo federacijos arba jungtinės valstybės *(Bundesstaat)*, kad išvestinis konfederacijos centras pats valstybės nesudaro, kai tuo tarpu federacijoje junginys sudaro valstybę, subordinuojančią junginio narius ir imperatyviškai juos veikiančią.

Skaitydami Lietuvos TSR Konstitucijos 13 § tekstą, mes sužinome, kad Lietuvos atsidūrimas Sovietų Sąjungoje teisiškai esąs visiškai ne taip įvykęs, kaip mums rodo mūsų išžiūrėti faktai. Mes matėme, kad Lietuvos „Liaudies seimas" buvo nutaręs įvesti Lietuvą į Sovietų Sąjungą, kaip tam tikrą esamą valstybę, ir prašyti šią valstybę priimti Lietuvą į jos sąstatą, ir tada šios valstybės, Sovietų Sąjungos, vyriausiasis valdžios organas — Aukščiausioji Taryba nutarė Lietuvą į savo sąstatą, kaip Sąjungos narį, priimti. Tokia buvo įsijungimo inscenizacijos tikrenybė. Tuo tarpu, einant Lietuvos TSR Konstitucijos 13 §, Lietuva nesanti įsijungusi į esamą valstybę — Sovietų Sąjungą, bet tam tikriems bendriems pastoviems tikslams siekti esanti „susijungusi" su 15-ka paskiromis Tarybų socialistinėmis respublikomis (jos visos čia Konstitucijoje išvardytos) į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą. Kitaip sakant, Lietuvai įsiterpiant į Sovietus, ji sutikusi ne vieningą valstybinę Sąjungą, bet penkioliką atskirų sovietinių socialistinių respublikų, penkioliką suvereninių valstybinių partnerių, su kuriais susijungimo arba sąjungos sutartimi įsteigusi Sovietų Sąjungą. Tatai reiškia, kad šios penkiolika respublikų, Sovietų Sąjungos narių (Rusija, Ukraina, Gudija, Gruzija ir t. t.), nebuvusios sutirpusios vieningoje jungtinėje valstybėje — federacijoje, bet gyvenusios suvereniškai, kaip atskiri valstybiniai vienetai, galį su nauju partneriu naują Sąjungos sutartį steigti. Sąjunga esanti išvestinė iš savo narių sutarties ir liekanti tokia. Ne ji priimanti naujus narius į savo sąstatą, tiktai nauja sąjungos sutartis tarp

visų sąjungos steigėjų pajėgsianti Sovietų Sąjungą atgaivinti, atsiradus naujam pretendentui į susijungimą. Tad Sąjungos nariai nesą įterpti į Sąjungą ir nėra jos valstybingume paskendę; jie esą gyvi ir išlaiką savo valstybingumą, kuris reiškiasi šia Sąjungos novacija, Sąjungos sąstatui besikeičiant. Pastovūs ir tvirti, kaip nuolatinės valstybės, esą Sąjungos nariai, o ne pati Sąjunga, kuri tiktai sudaromos sutarties ribose gyvuojanti, išnykdama ir vėl iš naujo reikalui esant respublikų steigiama. Konstrukcija aiškiai palinkusi į konfederaciją. Tiesa, konstrukcija grynai formalinė, neatitinkanti faktų tikrenybės, bet užfiksuota sąjunginių respublikų konstitucijų aktuose.

Aišku, ši formalinė neveikli ir negyva respublikų konstitucijų raidės teisė yra paneigta teisinių Lietuvos į Sovietų Sąjungą įjungimo faktų, kurie patys savo ruožtu bvuo inscenizuoti ir klastingai maskavo tikriausią tikrenybę — Lietuvos aneksiją karinių pajėgų spaudimo metodu. Tie inscenizacijos faktai — tai nebuvo joks Lietuvos susitarimas su paskiromis respublikomis, bet „prašymas", nukreiptas kaip tik į Sovietų Sąjungą, ir Sąjungos centro organo — Aukščiausiosios Tarybos — nutarimas „priimti" Lietuvą į savo sąstatą, kas ir buvo atlikta ne sutarties aktu, bet Sąjungos **įstatymu,** Aukščiausiosios Tarybos išleistu.

O kad tasai *quasi* konfederacinis Sovietų Sąjungos pobūdis, kurio mes čia tuo tarpu vieną momentą palietėme (mes nurodysime dar daugiau), nėra tikras — tą mes ir iš pačios Konstitucijos kitų straipsnių konstatuoti galime. Jeigu Sovietų Sąjunga per savo centro valdžios organus nustato savo centrinę konstituciją, kuri nėra narių sutartimi nustatoma ir kuria yra subordinuojamos visos narių konstitucijos (Sąjungos Konstitucijos 16 ir 146 §), tai tatai reiškia, kad Sąjunga netelpanti narių sutarties rėmuose, net yra kaip tik viešpataujanti valstybė, kurios imperiume yra visos į Sąjungą įeinančios „respublikos", kaip kad reikalauja federacijos, o ne konfederacijos principas. O jeigu Sąjungos įstatymas be jokių sąlygų ir rezervų nugali bet kurį respublikos įstatymą, net jeigu tasai Sąjungos įstatymas būtų nekonstitucingas ir įsiveržtų į respublikoms rezervuotą veikimo sritį, o jam priešingas ir jo nuslopinamas respublikos įstatymas būtų visiškai konstitucingas ir išleistas respublikos organų kompetencijos ribose (garsusis principas *„Reichsrecht*

bricht Landrecht"; Sąjungos Konstitucijos 20 §), tai čia jau nėra nei konfederacijos, nei federacijos organų, bet aiškus Sąjungos **unitarizmo** reiškinys.

Pagaliau ir toji respublikinių konstitucijų *quasi* konfederacinė visų respublikų sutarties tezė, neva iš naujo steigianti jų Sąjungą kiekvienam nariui „susijungiant" su visais kitais, apie kurią mes čia kalbėjome, yra kategoringai griaunama ne tiktai teisinių faktų, bet ir aiškaus Sąjungos Konstitucijos 14 § **„c"** punkto nuostato, kuris kaip tik sako, kad naujų Sąjungos narių priėmimas į Sąjungą įeina į Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos kompetenciją, vadinasi — tatai vyksta ne sąjungos sutartimi tarp visų respublikų, bet Sąjungos įstatymu, leidžiamu jos centro organo.

Ir iš viso sovietinėse konstitucijose mes daug randame tokių pavyzdžių, kad vieni konstituciniai nuostatai griauna tai, ką kiti nuostatai teigia; taip pat randame daug negyvų nuostatų, kurie formališkai teigia tai, kas yra priešinga nuolatinei konstitucinei praktikai. Štai ryškūs pavyzdžiai: Konstitucija įstatymų leidimą ir, žinoma, juo labiau Konstitucijos leidimą paveda išimtinai Aukščiausiajai Tarybai — jai vienai; joks kitas organas to daryti negali; Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas leidžia tiktai vadinamuosius „įsakus" *(„ukazy"),* kurie negali nei Konstitucijos, nei įstatymų keisti, ir, žinoma, „negali jų nuostatams prieštarauti", nes Prezidiumas savo įsakais tegali tik aiškinti ar interpretuoti įstatymus (Sąjungos Konstitucijos 32 §, 49 § **„b"** punktas ir 146 str.); Sąjungos Konstitucijos pagrindinių piliečių teisių skyriuje (X skyrius) tarp garsiųjų teisių, kuriomis taip didžiuojasi komunistai, laikydami šias teises nepaprastomis Stalino Konstitucijos dovanomis piliečiams, neturinčiomis nieko lygaus buržuazinėse valstybėse, yra „teisė į poilsį" ir „teisė į mokslą" (šios Konstitucijos 119 ir 121 §); prie teisės į poilsį, tarp kita ko, Konstitucijoje buvo įrašyta „darbo dienos sutrumpinimas didžiajai *(„podavliajuščeje bolšinstvo")* darbininkų daugumai iki 7 valandų", o prie teisės į mokslą buvo įrašyta „mokslo, imant ir aukštojo mokslo, nemokamumas"; ir štai Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakais, negalinčiais nei Konstitucijos, nei įstatymo nuostatų keisti, buvo įvesta 8 darbo valandų diena ir mokestis už mokslą aukštosiose mokyklose, nors ir viena, ir kita keitė aiškius Konstitucijos nuostatus; ir šie Prezidiumo įsakai tuojau buvo

vykdomi; tiesa, vėliau jie buvo ratifikuoti Aukščiausiosios Tarybos, tačiau lieka faktas, kad Konstitucijos nuostatai buvo keičiami Prezidiumo įsakais; tas pats nuolat buvo daroma su liaudies komisariatais, kurie būdavo Prezidiumo čia steigiami, čia skaldomi, nors jųjų sąrašas tiksliai užfiksuotas Konstitucijoje. Žodžiu, ne tiktai kartais vieni Konstitucijos nuostatai yra priešingi kitiems, bet ir su šiais nuostatais elgiamasi taip, kaip atrodo patogiau; jie nėra tiksliai gerbiami ir saugomi.

Kuriems gi galams tokie *quasi* konfederaciniai respublikinių konstitucijų pareiškimai dėl jų santykio su Sąjunga konstrukcijos, kaip kad šisai susitarimas su visomis 15 paskiromis respublikomis, jei iš tikrųjų kas kita ir vykdoma, ir inscenizuojama, ir Sąjungos Konstitucijoje pareiškiama. Žinoma, propagandos tikslams, laisvos santykio konstrukcijos citavimui. Ne visi gi turi laiko įsileisti į studijas ir analizę, pagaliau užsieniečiams, kurie norima suvilioti ir kurie sovietinės tikrenybės nežino ir net medžiagos jai pažinti neturi, konstituciniai tekstai ir citatos daro įspūdžio ir *pro veritate habetur.*

II. Dar, be abejo, ryškesnis yra antras konstitucinis *quasi* konfederacinės Sovietų Sąjungos konstrukcijos nuostatas. Jisai liečia Sąjungos kompetenciją. Federacijai ir konfederacijai bendra yra tai, kad abiejose kompetencijos suskirstymas tarp centro ir narių yra būtent toks, kad centro kompetencija yra vadinama **atributyvine**, vadinasi — **tiksliai nustatyta,** susidedanti iš tam tikrų reikalų, nurodytų pačiame konstituciniame centro akte, tuo pačiu kategoringa ir apibrėžta, kai tuo tarpu narių kompetencija yra bendroji, į kurią savaime įeina visa tai, **kas lieka,** kitaip sakant,— kas nėra išskirta į atributyvinę centro kompetenciją. Tad narių kompetencija nėra reikalinga jos tvarkomų reikalų išvardinimo kuriame nors akte. Jeigu koks reikalas neįeina į atributyvinę centro kompetenciją, tai jau tuo pačiu jisai yra likęs bendroje narių kompetencijoje. Tai yra padarinys to, kad tiek federacijoje, tiek konfederacijoje elementarinis, pirminis viešosios galios šaltinis yra nariuose, iš kurių centras yra išaugęs. Todėl narių kompetencija yra elementarinė.

Šiuo tiek federacija, tiek konfederacija labai ryškiai skiriasi nuo decentralizuotos unitarinės valstybės, kurioje galios šaltinis visuomet yra centre. Decentralizuoti unitarinės valstybės daliniai — savivaldybiniai ar autonominiai vienetai jos sąstate — yra išvestiniai, jie teturi

tik tiek galios ir kompetencijos, kiek jiems jos centro yra pavesta; tai yra dirbtiniai indai, kurie savaime yra tušti ir kuriuose tiktai tiek yra turinio, kiek jo į juos iš centro perkelta ir įdėta. Todėl čia šių dalinių kompetencija yra atributyvinė, suteikta ar deleguota, bendroji gi yra centro kompetencija. Nes kas nėra deleguota, išskirta, decentralizuota, tas savaime lieka centrui. Žinoma, konkrečiai gali būti taip, kad deleguotos atributyvinės kompetencijos turinys gali būti net turtingesnis, negu liekąs bendrosios kompetencijos turinys, ir tokiu būdu atributyvinė centro kompetencija federacijoje ar konfederacijoje gali būti žymiai platesnė negu bendroji narių kompetencija, kurioje labai nedaug liko, ir tas pats *vice versa* galėtų atsitikti ir decentralizuotoje unitarinėje valstybėje. Tačiau kompetencijos suskirstymo principo tatai nekeičia.

Sovietų Sąjungoje šiuo atžvilgiu veikia federacijos ir konfederacijos principas. Tatai yra aiškiai pareikšta tiek pačios Sąjungos, tiek sąjunginių respublikų konstitucijose (Sąjungos Konstitucijos 14 ir 15 §, Lietuvos TSR Konstitucijos 12 § 2 ir 3 abzacai): į Sąjungos kompetenciją įeina tai, kas Konstitucijoje nurodoma (atributyvinė kompetencija), o už ribų to, kas nurodyta, viskas paliekama respublikų kompetencijai (bendroji kompetencija).

Nors tatai federacijai ir konfederacijai yra bendra, tame yra tarp jų vienas labai žymus ir esminis skirtumas. Būtent atributyvinė konfederacijos centro kompetencija yra jam pačių narių deleguota. Tai yra kaip tik tas pats tiktai *vice versa*, kas yra decentralizuotoje unitarinėje valstybėje: pastarosios centras deleguoja decentralizuotiems daliniams jų kompetenciją ir jai vykdyti galią, konfederacijoje tatai paveda centrui junginio nariai. Tai yra išvestinio centro tarnyba nariams. Federacijoje yra kitaip. Čia centras jau emancipavęsis nuo narių, jisai pajėgė juos subordinuoti ir virto ponaujančiu centru, veikiančiu narius imperiumu, valstybės valdžios principu. Jis virto nariams *sui generis* parazitu. Tad čia iš bendrosios narių kompetencijos, iš jų elementarinio galios šaltinio, jisai pats pasiima tiek kompetencijos ir viešosios galios, kiek jisai pats nori, kiek jam pačiam tatai atrodo gera. Federacijos centro, virtusio jungtinės valstybės centru, kompetencija nepareina nuo narių; ji nėra jųjų dispozicijoje. Ji tebėra atributyvinė, bet nebė-

ra deleguota ar pavesta, ji yra pagrobta iš bendrosios narių kompetencijos. Skirtumas labai ryškus ir reikšmingas. Konfederacijoje, kuri yra laisvas kelių valstybių junginys, kompetencijos tarp centro ir narių suskirstymo šeimininkai yra jos nariai, kurie tebėra suvereniniai. Federacijoje šio suskirstymo šeimininkas yra pats centras, kuris čia nariams yra valstybinis viešpataująs centras. Federacija tai atlieka federalinės konstitucijos nuostatais; šioje konstitucijoje, kurią ji pati per savo centro valdžios organus nustato, ji savo kompetenciją užfiksuoja, šioji gi konstitucija su visais savo nuostatais yra nariams privaloma ir aprėžia jųjų galią.

Kaip gi tatai yra Sovietų Sąjungoje? Ar konstrukcija čia šiuo atžvilgiu yra federacinė ar konfederacinė, ar ji yra valstybinė, į kurią yra įterptos „respublikos" kaip valstybės daliniai, ar laisva, kaip tarnybinis šių suverenių respublikų junginys? Ar Sąjungos kompetencija jai yra respublikų pavesta, ar jos pačios imperatyviškai pasirinkta? Kaip tatai dažnai būna sovietinėje teisėje — į šį klausimą galima atsakyti ir „taip", ir „ne". Ir vienas, ir kitas atsakymas, nors jie diametrališkai priešingi, galima pagrįsti tam tikru, rodos,— aiškiu, konstituciniu tekstu. Tačiau kadangi dviejų priešingų atsakymų į vieną klausimą teisės srity būti negali, tai aiškaus sprendimo nėra.

Jei mes pažiūrėsime į Sąjungos Konstituciją, tai mes pamatysime, kad 14 § ji pati numato, kokia yra jos, Sąjungos (jos vyriausiųjų valdžios organų ir jos valstybinio valdymo organų asmeny), kompetencija. Iš to tenka spręsti, kad Sąjunga pati šią kompetenciją sau parašiusi, nes ši Konstitucija yra jos pačios išleista, o ne narių jai suteikta. Šią išvadą juo labiau patvirtina šios Konstitucijos 15 §, kad tiktai už šio, 14 § tiksliai išdėstytos Sąjungos kompetencijos ribų reiškiasi ir veikia respublikų „suverenumas". Vadinasi, šis „suverenumas" neapima Sąjungos kompetencijos, tad ši kompetencija nesanti Sąjungai respublikų deleguota. Rodos, išvada būtų aiški: kompetencijos suskirstymo konstrukcija esanti federacinio, o ne konfederacinio pobūdžio.

Tačiau, jei mes dar pažiūrėsime į sąjunginių respublikų konstitucijas, tai mūsų išvada bus visiškai kitokia. Iš tikrųjų Lietuvos TSR Konstitucija (jos 13 § 2 abzacas) aiškiausiai ir kategoriškai sako, kad tai būtent Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika (taip pat kiekvie-

na kita sąjunginė respublika, einant šios respublikos konstitucija) „užtikrina", vadinasi — paveda, sutinka perleisti Sąjungai tą jos atributyvinę kompetenciją. O tatai reiškia, kad kompetencijos suskirstymo konstrukcija yra perdėm konfederacinė ir kad Sąjunga savo kompetenciją gavo iš respublikų, o ne pati ją pasiėmė. Ir jeigu taip būtų, tai iš tikrųjų junginys būtų buvęs laisvas.

Tad kaip gi yra iš tikrųjų? Žinoma, tai, kas pasakyta Lietuvos TSR Konstitucijoje, yra propagandai, respublikų laisvės efektui. Nežiūrint to pareiškimo, Lietuvos TSR Konstitucijoje faktas lieka tas, kad Sąjungos kompetencija vis dėlto yra suformuluota Sąjungos Konstitucijoje ir kad ši Konstitucija yra imperatyvinė visoms respublikoms: griežtai superordinuota visoms respublikų konstitucijoms (Sąjungos Konstitucijos 15, 16 ir 20 §). Respublikų laisvės efektas gali likti. Teisinės išvados bus daromos ne iš jo, o jisai galima cituoti ir rodyti, kaip tikras laisvo respublikų santykio su Sąjunga pavyzdys. O pagaliau, kaip dar pamatysime, visa tai Sovietų Sąjungoje iš viso yra nesvarbu, nes visa tai, ką sako viena ir kita konstitucija ir ką gali daryti Sąjunga, o ką gali daryti sąjunginė respublika,— tai tebėra tiktai scholastinė teisinė spekuliacija, bet ne veikli teisinė tikrenybė: būtent todėl, kad visa tiek Sąjungos, tiek respublikų organais daro ne tie įvairūs organai, bet vienas vienintelis veikėjas — Kompartija. Tad ką kas daro arba turi teisės daryti einant konstitucinėmis kompetencijos suskirstymo kategorijomis, tatai esminės reikšmės neturi. Kai veikėjas yra vienas, tai visas suskirstytas kompetencijas jisai vienas ir naudoja. Todėl dėl kompetencijos suskirstymo neaiškumų konfliktų niekuomet nekils. Tatai paveikia iš vis nerūpestingą Konstitucijos nuostatų traktavimą. Rūpi efektai, propagandiniai įspūdžiai ir manevrai, bet ne realus konstitucinių instrumentų tinkamumas valstybės veiklai tvarkyti.

III. Pagaliau visų ryškiausias, karališkai laisvas yra trečias konfederacinis momentas konstitucinėje Sovietų Sąjungos konstrukcijoje. Tai garsioji kiekvienos sąjunginės respublikos **„teisė laisvai išeiti** iš Sovietų Sąjungos". Ši teisė yra užfiksuota tiek pačios Sąjungos Konstitucijoje (17 §), tiek sąjunginių respublikų konstitucijose (Lietuvos TSR Konstitucijos 15 §).

Jeigu mes sakome, kad federacija (jungtinė valstybė) tuo iš esmės ypač skiriasi nuo konfederacijos (valstybių

sąjungos, kaip laisvo kelių suvereninių valstybių junginio), kad federacijoje centras virto ponaujančiu nariams, valstybiniu jų centru, subordinavusiu juos kaip savo dalinius, tai ši narių teisė laisvai, vienašališku savo teisinės valios aktu nutraukti junginio ryšį ir išeiti iš Sąjungos, be abejo, yra ryškiausia konfederacijos ir sąjunginių respublikų suverenumo žymė. Net jeigu nebūtų buvę jokių kitų laisvo santykio konstrukcijos požymių, jeigu šiaip būtų konstrukcijoje visiškas narių subordinavimas centrui, tai vis dėlto ir tada užtektų tos vienos respublikų teisės tam, kad būtų galima apibūdinti ši konstitucija kaip būtent konfederacinė, nes tatai reikštų, kad vis dėlto centro ponavimas nėra išlaikytas iki galo, nėra užbaigtas; jis tebėra tiktai tol, kol pati sąjunginė respublika sutinka ir nori pasiduoti subordinacijai, galėdama ją nutraukti ir sau grąžinti laisvę.

Dar ryškesnis tampa šis momentas, kai mes analizuojame jo suformulavimą, būtent sąjunginės respublikos konstitucijoje. Jei šiuo atžvilgiu mes lyginame atitinkamą Sąjungos Konstitucijos teksto redakciją su sąjunginės respublikos teksto redakcija, tai mes pastebime būdingą skirtumą, kuris šiaip profanui gali atrodyti esąs tiktai formos skirtumas, tačiau iš tikrųjų yra esminis didelis teisinės reikšmės skirtumas. Būtent Sąjungos Konstitucijoje (17 §) pasakyta, kad ši teisė laisvai išeiti iš Sąjungos **„paliekama"** sąjunginei respublikai (kiekvienai). Tuo tarpu sąjunginės respublikos konstitucijos tatai suredaguota kitaip; čia pasakyta (cituoju iš Lietuvos TSR Konstitucijos 15 §), kad Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika **„pasilieka sau** teisę laisvai išeiti" iš Sąjungos. Tad ši teisė ne jai kieno kito „paliekama", bet **ji pati sau** šią teisę rezervuoja, palieka, jos susivienijimu su kitomis respublikomis sukurtos Sąjungos dispozicijai nepaveda. Tatai iš esmės kas kita. Iš Sąjungos Konstitucijos teksto reikėtų padaryti išvadą, kad tai Sovietų Sąjunga paliko Lietuvai, kaip ir kitoms respublikoms, šią teisę; tai būtų šios teisės *sui generis* suteikimas. Paliko, suteikė savo, vadinasi — Sąjungos Konstitucijos titulu. O kadangi šią savo Konstituciją Sąjunga pati gali keisti, neatsiklausdama kiekvienos respublikos sutikimo, ir kadangi ši jos Konstitucija, tad ir kiekvienas jos pakeitimas, yra sąjunginėms respublikoms privalomas, tai užtektų, kad, pakeisdama Konstitucijos nuostatus, Sąjunga išbrauktų dabartinį jos 17 §, kad tuo pačiu ir iš šios teisės nieko neliktų.

Pakeisti gi bet kurį savo Konstitucijos nuostatą Sąjunga gali labai lengvai: užtenka, kad Sąjungos Aukščiausioji Taryba tai nutartų 2/3 balsų dauguma (Sąjungos Konstitucijos 119 §); o kadangi dėl tam tikrų sovietinės santvarkos esminių ypatybių, kurias mes dar paliesime, iš tikrųjų bet kuris Aukščiausiosios Tarybos nutarimas visuomet priimamas visais balsais be absoliučiai jokios opozicijos (opozicijos ten nėra ir dėl tam tikrų priežasčių būti negali), tai užtenka, kad valdančioji Kompartija panorėtų — ir jau Sąjungos Konstitucijos 17 § būtų išbrauktas, o tuo pačiu ir ši respublikų teisė išnyktų. Kvalifikuotos 2/3 daugumos reikalavimas čia jokio apsunkinimo nesudaro — tai yra gryna fikcija: negyvas nuostatas šioje santvarkoje. Tad ši teisė būtų visiškoje Sąjungos dispozicijoje.

Visiškai kitaip tatai atrodo Lietuvos TSR Konstitucijos 15 § redakcijos mintimi. Čia konstrukcija yra šitokia: einant 13 §, Lietuva susitaria su kitomis respublikomis susivienyti Sovietų Sąjungai sudaryti, užtikrina šiai steigiamajai Sąjungai tam tikrą atributyvinę jos kompetenciją ir tai darydama drauge 15 § rezervuoja sau teisę laisvai iš Sąjungos išeiti, vadinasi — nutraukti šį susivienijimą su kitomis tarybų socialistinėmis respublikomis. Čia jau ji pati yra savo likimo ir valios šeimininkė. Šitokia bent būtų teksto redakcijos mintis teisinės logikos šviesoje. Tai būtų ryški ir griežta konfederacijos, laisvo junginio, konstrukcija.

Tačiau, kaip viskas sovietinėje konstitucinėje teisėje, teisinė formalinės konstitucijos logika savo ruožtu, o teisinė tikrenybė savo ruožtu. Ši tikrenybė taip pat turi savo logiką, kuri anąją griauna, o kadangi veikli yra teisinė tikrenybė — tai iš anosios logikos iš tikrųjų nieko nelieka. Jau pats tasai mūsų ne *pirmą* kartą pastebėtas prieštaravimas tarp atitinkamų nuostatų formalinės konstrukcijos Sąjungos Konstitucijoje ir jųjų konstrukcijos sąjunginių respublikų konstitucijose yra labai būdingas sovietinei konstitucinei teisei ir pakertąs bet kurį sąjunginių respublikų padėties tikrumą, pagrįstą jųjų konstitucijomis. Ką jos teigia, tą Sąjungos Konstitucija paneigia ir sugriauna, o viešpataujanti, tad nugalinti konfliktui pasireiškus, yra kaip tik ji, Sąjungos Konstitucija.

Tačiau veiklioji konstitucinė sovietinė tikrenybė nugali ir sąjunginių respublikų konstitucijų, ir pačios Sąjungos Konstitucijos („Stalino Konstitucijos") formalines

konstrukcijas. Ji jas iš viso sterilizuoja. Kokia gi yra ši teisinė tikrenybė, kuo jinai remiasi, kurie yra jos titulai, kaip ji pajėgia veikti ir slopinti paties Stalino Konstitucijos nuostatus? Tatai mums kaip tik ir lieka išžiūrėti ir į šiuos klausimus atsakyti. Tuo mano darbas bus ir baigtas.

Tie elementai, kurie veikia kaip tam tikrų, kartais gražių, šios Konstitucijos nuostatų slopinimo veiksniai, kaip tikri šios konstitucinės konstrukcijos sterilizatoriai, yra ne tiktai už šios Konstitucijos ribų, bet turi daigus toje pačioje Konstitucijoje, kurioje jie yra pasislėpę ir yra jos kenkėjai ir parazitai, iškreipią visą jos funkcionavimą. Tačiau šie kenkėjai yra ten, be abejo, ne per neapsižiūrėjimą, bet sąmoningai ir tyčia įdėti ir rūpestingai saugojami bei kultivuojami, nes kaip tik jie sprendžia komunistinį šios valstybės racionalizavimą ir sulaiko eventualius nukrypimus, kurie būtų galėję pasireikšti, jeigu šitaip šios Konstitucijos nuostatai nebūtų jų paraližuojami. Paieškoję mes šiuos konstitucinės Sovietų tikrenybės daigus rasime. Tatai nėra sunku. Jųjų šaknys Sąjungos Konstitucijos 126 ir 141 § (Lietuvos TSR Konstitucijos 98 ir 113 §). *Da ist der Hund begraben!* Tai yra tie du konstituciniai nuostatai, kurie teisiškai pagrindžia Kompartijos diktatūrą, įsteigtą ir veikiančią Sovietuose ir sterilizuojančią visą formalinę konstitucinę konstrukciją. Mes prie jų tuoj prieisime.

Visa sovietinė valdžios organų sistema remiasi masiniais rinkimais. Nėra Sovietuose politinės galios organų — nuo Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos iki žemiausiojo vietos vieneto organo,— kurie betarpiškai ar tarpiškai nebūtų kylą iš šių rinkimų. Rinkimais yra sudaromas visų aukščiausiųjų tarybų sąstatas tiek Sąjungoje, tiek sąjunginėse ir autonominėse respublikose, kraštuose, srityse, apygardose, apskrityse, miestuose, rajonuose, miesteliuose, apylinkėse, kaimuose; o visi kiti organai — Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas ir Liaudies Komisarų Taryba Sąjungoje ir respublikose, vykdomieji komitetai ir skyriai kituose žemesniuose vienetuose — yra išvestiniai iš atitinkamų tarybų, tad betarpiškai taip pat iš rinkimų yra kilę; pagaliau anųjų yra skiriami valdininkai bei įvairių įstaigų personalas. Vadinasi, rinkimais remiasi visa valdžios organizacija, visa jos organų schema.

Koks gi yra šių sudarančių labai svarbų sovietinės valdžios sudarymo veiksnį rinkimų mechanizmas? Jis turi

šiokio tokio panašumo į mūsų jau išžiūrėtą 1940 m. Liaudies seimo rinkimų įstatymą Lietuvoje. Tačiau ne visiškai tas pats. Iš viso iki 1936 m. vadinamosios „Stalino Konstitucijos" politiniai rinkimai Sovietuose buvo: a) nevisuotiniai (balsavimo teisė buvo pavesta tiktai privilegijuotiems socialiniams sluoksniams, iš jos buvo išskirtos įvairios kategorijos piliečių dėl savo socialinės kilmės, dėl klasinių sumetimų, kaip naudojimas svetimo samdomojo darbo pelnui gauti, dėl praeities veiklos, kartais dėl profesijos, kaip kad dvasininkai, ir pan.; be to, ir privilegijuotų socialinių sluoksnių tiek individai, tiek ištisos grupės galėjo prarasti balsavimo teisę, kuri galėjo būti iš jų atimta, jeigu tam tikrų valdžios organų būtų konstatuota, kad jie šia teise naudojasi prieš klasinį proletariato interesą); b) nelygūs, nes atstovavimo normos buvo palankesnės darbininkams ir iš viso miestų rinkikams negu valstiečiams ir kaimų rinkikams, tad vienų ar kitų balsų pajėgumas nebuvo tolygus; c) tarpiški, nes tiktai žemiausios — kaimų ir miestų tarybos — buvo renkamos betarpiškai pačių rinkikų, o kituose vienetuose veikė ne tarybos, bet tarybų suvažiavimai, į kuriuos atstovus siuntė tarybos ir žemesnieji suvažiavimai, ir tokiu būdu iki Sąjungos Sovietų suvažiavimo buvo visa eilė tarpinių laipsnių tarp piliečių rinkikų ir atstovų; d) atviri, pavyzdžiui, rankų pakėlimu ar kitaip, tad balsavimas galėjo būti visų kontroliuojamas; e) ne izoliuotai individualiniai, kada kiekvienas rinkikas ateina ir paduoda balsą, bet per organizuotus rinkikų susirinkimus.

Aišku, kad šitokia viešųjų politinių rinkimų tvarka užtikrindavo laimėjimą valdantiesiems komunistų veiksniams ir tvirtai rėmė Kompartijos diktatūrą. Šitaip buvo iki „Stalino Konstitucijos", kuri 1936 m. pasuko į „demokratiją" ir paskelbė „demokratiškiausią" visuotinį, lygų, tiesioginį ir slaptą balsavimą, pakeitus ir balsavimą susirinkimuose individualiniu izoliuotu balsavimu. Iš tikrųjų balsavimas — demokratiškiausias. Net ir vienintelis amžiaus cenzas labai žemas — 18 metų amžiaus. Žinoma, ir vyrai, ir moterys, be socialinės kilmės, profesijos etc. skirtumo.

Tačiau šitaip demokratizavus rinkimus, galėtų kilti Kompartijos viešpatavimui pavojus. Slaptame balsavime galėtų slėptis visokie netikėtumai. Slaptai balsuodami, piliečiai būtų galėję išrinkti ir ne komunistus ir jiems nepritariančius atstovus. Vienose tarybose galėtų būti

išrinkti daugumoje komunistai bei jiems artimi atstovai, kitose — jųjų priešai. O net jeigu komunistai ir būtų laimėję daugumą, tai vis dėlto būtų atsiradusi ir opozicija tarybose. Tatai negalėjo būti pageidaujama Stalinui ir Kompartijai ir, be abejo, į jų sumanymus neįėjo, nes griežtai racionalizuotoje komunistinėje („proletarinės revoliucijos") valstybėje viskas be jokios opozicijos, be jokių svyravimų ir nukrypimų turėjo būti Kompartijos rankose. Tiesa, Sovietų valstybėje komunistai turėjo galingas ir tikslias priemones bet kuriam opoziciniam sąjūdžiui ar nukrypimui likviduoti, ir iš tikrųjų tokius reiškinius griežtai be pasigailėjimo likvidavo. Jie gal būtų pajėgę ir tarybose pasireiškiančią opoziciją likviduoti. Tačiau tatai vis dėlto būtų netvarka; būtų pasilikęs įspūdis, kad šalyje, liaudy opozicijos daigai esą gyvi; tatai kenktų komunistinei propagandai ir sovietinei legendai; geriau būtų buvę, kad opozicija iš viso ir pasireikšti negalėtų; juo labiau kad visuotinio balsavimo autoritetas didintų šios pasireiškiančios opozicijos orumą.

Ir šita teisinė priemonė visuotinio slapto balsavimo opoziciniams atsitiktinumams pašalinti buvo surasta ir tvirtai „Stalino Konstitucijoje" užfiksuota.

Rinkiminis procesas tapo griežtai suskirstytas dviem stadijomis: a) rinkiminė iniciatyva — kandidatų siūlymas ir b) pats balsavimas pasiūlytiems kandidatams išrinkti. Pats rinkiminis balsavimas — demokratiškiausias be jokių rezervų: visuotinis, lygus, tiesioginis, slaptas. Tačiau balsuojama tiktai už pasiūlytus kandidatus. Užtai kandidatų siūlymas monopolizuojamas naudai, „visuomeninių darbo žmonių organizacijų ir draugijų, komunistinės partijos organizacijų, profesinių sąjungų, kooperatyvų, jaunimo organizacijų ir kultūrinių draugijų" (Stalino Konstitucijos 141 §; tas pats Lietuvos TSR Konstitucijos 113 §). Tiktai šitos organizacijos gali siūlyti kandidatus ir tiktai už jų pasiūlytuosius piliečiai rinkikai gali balsuoti.

Pirmuoju žvilgsniu gali atrodyti, kad čia nesą nieko ypatingo ir kad tai Kompartijai jokios rinkiminės prerogatyvos nesudarą; „komunistinės partinės organizacijos" čia paminėtos tarp daugelio įvairių kitų, kurios gali nebūti partinės. Tačiau šio nuostato reikšmė aiškėja tos pačios Konstitucijos 126 § šviesoje (tas pats Lietuvos TSR Konstitucijos 98 §). Būtent štai kaip šis (126 §) sutvarko teisinius piliečių visuomeninio organizavimosi galimumus. Bet kurios visuomeninės organizacijos gali

būti Sovietų piliečių laisvai steigiamos tiktai tiek, kiek jos „atitinka" darbo žmonių interesus ir ugdo liaudies masių organizacinę saviveiklą *(„samodiejatelnost")* ir „politinį aktingumą"; vadinasi, sąjungų ir draugijų steigimo laisvė (šis nuostatas yra „Pagrindinių piliečių teisių" skyriuje) Sovietuose veikia tiktai šio rezervo ribose; jokios organizacijos, kurios šiam rezervui prieštarautų, steigiamos negali būti ir teisinės egzistencijos bei veiklos neturi. Koks gi yra kriterijus, kuris sprendžia apie tai, ar steigiamoji organizacija atitinka darbo žmonių interesus ir skatina masių politinį aktingumą ir koks čia turima galvoje aktingumas, argi ir antikomunistinis, tad „kontrrevoliucinis"? Jei šis Konstitucijos straipsnis ir neduotų į šį klausimą tiesioginio atsakymo, tai aiškus atsakymas vis dėlto tektų iš visos bendrosios sovietiškai komunistinės koncepcijos: vienintelis teisėtas politinis aktingumas yra tas, kuris yra nukreiptas į proletarinės (komunistinės) revoliucijos tikslus, o šiuos tikslus, kuriems yra tarnybiškai subordinuota pati Sovietų valstybė, nustato ir jų siekimo liniją taip pat nustato tiktai Komunistų partija, tikra ir vienintelė proletarinės (komunistinės) revoliucijos saugotoja ir vydytoja. Taip pat tiktai Komunistų doktrina ir partija pajėgianti tiksliai konstatuoti darbo žmonių interesus, kurie ne visuomet sutampa su įvairių darbo žmonių grupių pažiūromis ir valia. Tad tiktai viena Konstitucija gali autoritetingai spręsti, kas atitinka arba neatitinka šiuos interesus.

Tačiau ir pats 126 § tekstas duoda užtenkamai aiškų į šiuos klausimus atsakymą. Organizacijos, kurios šio rezervo ribose gali būti steigiamos, yra įvairios: Konstitucija jų tarpe cituoja „visuomenines organizacijas, profesines sąjungas, kooperatyvinius sambūrius, jaunimo organizacijas, sporto ir gynybos organizacijas, kultūros, technikos ir mokslo draugijas..." Jos visos gali būti laisvai steigiamos, jeigu tiktai jos atitinka darbo žmonių interesus ir skatina ar ugdo liaudies masių aktingumą. Tačiau išvardinusi visas šias organizacijų kategorijas, Konstitucija prideda dar vieną — tikrąją visuomeninio organizavimosi karalienę: tai yra žinoma „Visos Sąjungos Komunistų (bolševikų) partija"; ją Konstitucija išskiria iš visų kitų visuomeninių organizacijų šiais žodžiais: „... o aktyviausieji ir sąmoningiausieji darbininkų klasės ir kitų darbo žmonių sluoksnių piliečiai jungiasi į Visos Sąjungos Komunistų (bolševikų) partiją..." Vadinasi, čia ana-

šis bendras rezervas (atitinka darbo žmonių interesus ir ugdo liaudies masių politinį aktingumą) yra pasireiškęs tobuliausioje formoje ir tobuliausiame turiny. Aišku, kad šita organizacija (Kompartija) turi būti visų visuomeninių organizacijų ir ne tiktai šių organizacijų, bet ir pačios sovietinės valstybės, skiriamos komunistinės revoliucijos tarnybai ir racionalizuotos šia kryptimi, mokytoja ir vadovė. Ir iš tikrųjų po anų žodžių apie aktingiausių ir sąmoningiausių piliečių jungimąsi į Komunistų partiją priduriama: „... kuri yra **priešakinis** darbo žmonių būrys jų kovoje **dėl komunistinės santvarkos sustiprinimo bei išplėtimo ir vadovaująs visų darbo žmonių organizacijų, tiek visuomeninių, tiek valstybinių, branduolys"** (mano pabraukta). Priešakinis būrys komunistinei santvarkai stiprinti ir plėsti (revoliucijos ir sovietinės valstybės funkcijos avangardas), bet kuriai visuomenės ir valstybės organizacijai vadovaująs jos branduolys, Kompartijos vadovaująs vaidmuo, josios sociališkai-politinė valdančioji funkcija visuomenėje ir valstybėje, kuri, žinoma, negali būti konkuruojama ir nukonkuruojama, nes tatai būtų priešinga Konstitucijoje patentuojamam jos tobulumui, šiuo yra konstitucionalizuota. Toks yra garsusis Stalino Konstitucijos 126 §. Šių konstitucionalizuojamų tezių šviesoje yra visiškai aišku, kad visos visuomeninės organizacijos tegali būti steigiamos ir tegali veikti tiktai Kompartijos kontrolėje. Tai yra konstitucinė Kompartijos prerogatyva, kuri ir Sovietų tikrenybėje yra labai tiksliai laikoma ir saugoma. Tad tuo pačiu yra aišku, kad ir visuomeninėms organizacijoms pavedamas kandidatų siūlymas politiniams rinkimams (Stalino Konstitucijos 141 §) vyksta griežtoje Kompartijos priežiūroje. Tai nėra kontrabandinis faktas, tai Sovietuose yra faktas konstitucinis.

Ir kadangi tokiu būdu kandidatų siūlymas į visas tiek Sąjungos, tiek respublikų ir visų žemesnių dalinių tarybas yra Kompartijos tiksliai kontroliuojamas, kas sudaro jos svarbiausią politiškai-konstitucinę prerogatyvą, ir kadangi Kompartija yra vieninga visoje Sovietų Sąjungoje, nes visi tautiniai respublikiški jos daliniai (pavyzdžiui, Lietuvos Komunistų partija) yra subordinuoti centrui ir jo direktyvoms, ir kadangi pagaliau rinkti galima tiktai šiuos pasiūlytus kandidatus, tai ir visuotinis slaptas balsavimas — vis tiek koks bebūtų asmeniškas balsuotojų nusistatymas — negali jokio kito tarybų sąstato išrinkti,

ir visų tarybų sąstatas yra vienalypis, komunistiškai parinktas ir tvirtas, visais klausimais be jokių svyravimų vienodai nusistatęs, būtent taip, kaip bus nusistačiusi partija. Jokio kitokio, opozicinio, elemento tarybose nėra. Todėl ir visi tarybų nutarimai, įstatymai — aktai, iš anksto Kompartijos patikrinami arba paruošiami ar inspiruojami, visuomet yra priimami visais balsais. Konstituciniai balsų daugumos ar, pavyzdžiui, 2/3 daugumos (Konstitucijai pakeisti) reikalavimai šiame valdžios mechanizme neturi jokios reikšmės, nes viskas sprendžiama visuomet visais balsais. Sąstatas taip rūpestingai parinktas, kad netikėtumų ir opozicinių išsišokimų iš viso nebuvo. O jeigu ir atsitiktų, tai yra priemonių tam likviduoti. Tam galėtų patarnauti atstovo imperatyvinis mandatas, leidžiąs jį rinkikams atšaukti. Formališkai atšaukti gali tiktai rinkikai, o ne Kompartija kaip tokia, bet kadangi, kiek man žinoma, nėra įstatymo, kuris nurodytų, kaip tasai atstovo atšaukimas turėtų būti vykdomas, tai, be abejo, tam galėtų būti panaudoti vietiniai komunistų įtakoje veikią mitingai, paruošus dirvą spaudai, kuri tebėra komunistinė, ir vietos taryboms, kaip Kompartijos agentūroms, formališkai atstovaujančioms vietos liaudžiai. Tad iš tikrųjų kiekvienas bet kurios tarybos narys — nuo Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos ir kiekvienas respublikos Aukščiausiosios Tarybos iki žemiausios vietos tarybos — ne tiktai yra iš anksto parinktas ištikimas Kompartijos politikai žmogus, bet ir, be to, savo veikloje nuolat atsakingas faktiškai tajai pačiai Kompartijai ir galįs būti tuojau pašalintas. Vadinasi, visos tarybos yra nuolatinėje Kompartijos dispozicijoje ir sudaro jos agentūrą, per kurią veikia ji — valstybės valdovė. Tiesa, tarybų sąstatas nėra išimtinai komunistiškai-partinis. Rinkimams visuomet yra sudaromas „komunistų ir bepartinių blokas". Tatai daroma tam, kad ir nepartinis elementas, sudarąs vis dėlto visuomenėje daugumą (nes į Kompartiją žmonės yra įleidžiami atsargiai, su didele rūpestinga atranka), jaustųsi neatstumtas nuo valstybės, bet kaip tik realiai dalyvaująs valstybės valdžioje drauge su partiniais komunistais. Tačiau šitas „blokas" veikia Kompartijos priežiūroje ir vadovybėje; į jį įleidžiama tiktai toks nepartinis elementas, kuriuo komunistai gali tiktai pasitikėti; jokiu būdu neįleidžiamas joks nepartinis opozicinis arba juo labiau antikomunistinis elementas. „Komunistų ir bepartinių blokas" — tai Kompartija su savo satelitais. Ir kan-

didatai parenkami iš komunistų arba tų pačių satelitų, pasiryžusių laikytis komunistinių direktyvų.

O kadangi dėl aukščiau minėtos Kompartijos prerogatyvos visas visų kandidatų siūlymas koncentruojasi viename centre, vieno veiksnio galioje, tai visuomet kiekvienam mandatui tebėra tiktai vienas kandidatas. Nes jeigu tas veiksnys, nuo kurio vieno tatai pareina (Kompartija), nustatė ir pasiūlė tam tikram mandatui kandidatą, kurį, matyt, laiko tinkamą, tai, žinoma, nėra prasmės, kad jam, be jo, dar siūlytų kitą, kuris būtų jo konkurentas, ir kad tokiu būdu diskredituotų savo pirmą pastatytą kandidatūrą. Tad kiekvienam mandatui tebėra Sovietuose vienas kandidatas ir visuotinis balsavimas net pasirinkti tarp kelių komunistiškai lygiaverčių kandidatų negali. Visuotinis balsavimas tegali pasisakyti už vienintelį pasiūlytą kandidatą ir jį „išrinkti" arba — boikotuoti rinkimus nebalsuojant. Tačiau susilaikymas nuo balsavimo Sovietuose laikomas dideliu nusižengimu, tolygiu sabotažui ir kontrrevoliucijai ir gali susilaikiusiam grėsti tikru pavojumi, tad reikia didelės pilietinės drąsos nebalsuoti.

Šis tarybų (nuo Aukščiausiosios iki žemiausiųjų) sąstatų sudarymo būdas, kuris nustato jų visų pareinamumą nuo Kompartijos ir jas atiduoda į partijos dispoziciją, užtikrina ir tą Kompartijos vadovavimą pačiai valstybei (jos valdžiai), apie kurią kalba mūsų aukščiau cituotas Stalino Konstitucijos 126 §. Nes visi kiti valstybės valdžios organai (Aukščiausiųjų Tarybų Prezidiumai, Liaudies Komisarų Tarybos, vykdomieji komitetai, skyriai. . .), kurie patys nėra betarpiškai visuotiniu balsavimu renkami, yra kylą iš tarybų ir joms yra atsakingi. Tad kieno dispozicijoje yra tarybos, to dispozicijoje yra ir šie išvestiniai valdžios organai. Ir tokiu būdu visa valstybės valdžia tiek Sąjungoje, tiek respublikose per Stalino Konstitucijos 126 ir 141 § patenka į Kompartijos rankas. Ir šiam valstybės valdžios ir Kompartijos simbiozui, kuriame Kompartijai tenka vadovaująs vaidmuo, surasta net tam tikra didinga formulė. Kai Sovietuose kalbama arba rašoma apie kuriuos valdžios žygius arba sumanymus, tai išsitariama: „Partija ir Vyriausybė", „Partija" įstatoma pirmoje vietoje, „Vyriausybė" — antroje; jos abi drauge, Partijai esant priešaky, sudaro Sovietų valdžios tikrenybę.

Daugiau mes Sovietų Konstitucijos neanalizuosime. Šio rašinio reikalams užtenka tai, ką esame sužinoję. Dabar jau galime padaryti išvadą ir atsakyti į klausimą, ar Lietuva išlaikė ir kiek išlaikė savo valstybingumą, būdama įjungta į Sovietų Sąjungą. Mes tai ir padarysime.

Mes matėme, kad Lietuvos įjungimas į Sovietų Sąjungą sekė ne iš tam tikros jos pačios socialinių jėgų santykiavimo evoliucijos, bet iš svetimos valstybės pajėgų spaudimo, prieš kurį Lietuva atsispirti ir paveikti nepajėgė, būdama tų pajėgų pavergta. Visi jos vardu vadinamosios „Liaudies vyriausybės" sudarymo ir pačios „Liaudies vyriausybės" bei „Liaudies seimo" aktai, kuriais šis įjungimas buvo atliktas, buvo svetimos valstybės valdžios inscenizuoti. Tačiau ar įjungus Lietuvą kas nors iš jos valstybingumo beliko? Išžiūrėję formalią konstitucinę Lietuvos būklę Sovietų Sąjungoje arba jos su Sąjunga santykio konstrukciją, mes pradžioje, ypač kiek ši konstrukcija formuluojama pačios Lietuvos, kaip sąjunginės respublikos Sovietuose, Konstitucijos, radome, kad joje iš tikrųjų yra tam tikrų konfederacinio laisvo santykio žymių, savaime, jei jos nebūtų arba paneigtos kitų, ypač pačios Sąjungos Konstitucijos nuostatų, arba kitų sovietinių konstitucinių institucijų paraližuojamos ar sterilizuojamos, gal ir kiek pateisintų jųjų tariamąjį „suverenumą", kurį Sąjungos Konstitucija mini ir kuris jų valstybingumo branduolį galėtų Sovietų Sąjungoje išlaikyti.

Tačiau tai, kas mums paaiškėjo iš tų konstitucinių nuostatų (Sąjungos Konstitucijos 126 ir 141 §), kurie organizuoja Kompartijos valdančiąją prerogatyvą ir visą visuomenę bei valstybę paveda jos dispozicijon, ne tiktai respublikų valstybingumą, bet ir jų autonomiją Sovietų valstybėje griauna ir palaidoja. Vienintelis monopolinis sovietinės valdžios veikėjas, tikras valdovas, kurio absoliutinė galia reiškiasi visais visų valdžios organų, tiek Sąjungos, tiek respublikų ir smulkesnių dalinių, aktais,— yra Kompartija. Jeigu kas tam tikrų konstrukcijos nuostatų pavedama čia Sąjungai, čia respublikoms, tai vis tiek tatai visuomet yra tos pačios vienos Kompartijos dispozicijoje. Ta pati Kompartija, kuri visoje Sąjungoje yra vieninga, apimanti ir visas respublikas, veikia visais esamais organais ir tokiu būdu visos konstitucinės kompetencijos, suskirstytos tarp įvairių organų, respublikų, Sąjungos, smulkesnių vienetų, yra jos, Kompartijos, rankose. Kompartija čia viena daro Sąjungos, antra vėl

Respublikos vardu, čia vieno, čia kito organo aktu, bet kadangi visur ir visame veikėjas yra tas pats ir tai yra būtent Kompartija, tai visi aktai yra tiksliai suderinti, viskas visuomet yra harmoninga, o tai, kas pavesta respublikai ir kas esą sudaro jos konstitucinę „teisę", tebėra Kompartijos valioje. Šitokioje Konstitucijos tikrenybės konstrukcijoje visos respublikos — tai tebėra tiktai manekenai ar marionetės, kurių neva žodžiais kalba reikalui esant Kompartija. Jokios veikliosios respublikų asmenybės iš tikrųjų nėra. Viskas yra tiktai *sui generis* politinio marionečių teatro vaidinimas, vaikų lėlių teatras, kurio tikslas yra: propagandinis efektas užsienių agitacijai ir masiniams nenusimanėlių mitingams. Tai yra taip, lyg būtų daugybė ruporų, kurių kiekvienas būtų kitaip pavadintas, turėtų kitokios „respublikos" vardą, ir kurių kiekvienas būtų skyrium sujungtas su vienu spikeriu, kalbančiu įvairiais balsais čia vienu, čia antru ir t. t. ruporu. Gali būti tarp ruporų „dialogai", bet jie visi sutampa vienoje valioje, viename veikėjo ir kalbėtojo asmeny. Netenka, žinoma, kalbėti apie šių ruporų ar marionečių „suverenumą", apie jų „teises", „kompetencijas" ir „laisvę". Nes tas, kas nėra gyvas, niekuomet šiais atributais pasinaudoti negali. Vienintelis gi gyvas ir realus Sovietuose konstitucinis valdžios laikytojas yra Kompartija. Jeigu „respublika" nustato sau konstituciją, jeigu „respublika" užtikrina Sąjungai tam tikrąją sąjungos kompetenciją, jeigu „respublika" gali laisvai išeiti iš Sąjungos ir t. t., tai iš tikrųjų visa tai yra ne jokios respublikos, bet tiktai Kompartijos galioje, kuri panorėjusi galėtų tai padaryti arba nepadaryti, arba padaryti taip, kaip tatai jai vienai patinka.

Tai iš viso yra įdomus pavyzdys konstitucijos, į kurią yra įterpti tokie vieni kitiems prieštaraują nuostatai, kurių vieni paveikia visišką atrofiją kitų. Sąjungos Konstitucijos 126 ir 141 § — tai *sui generis*, gegutės kiaušiniai, padėti į kito kuklaus ir tvarkingo paukštelio lizdą. Jų padariniai stabdo ir nutraukia kitų nuostatų mechanizmą. Jie užtikrina kitų propagandinio efekto nuostatų neveiklumą ir tuo pačiu visišką jų nepavojingumą, nes jie yra paverčiami skambiais tuščiais žaisliukais, kuriais gali gėrėtis naivūs propagandos klausytojai ir kurie galima drąsiai reklamuoti „laisvių" mėgėjams. Loginga buvo Sovietuose tai, kas buvo demokratiniais ir federaciniais, ar-

ba net konfederaciniais figų lapeliais dengiama, klastingi gi buvo tie figų lapeliai, tituluojami „demokratiniais"-„federaciniais" vardais.

Tai tokia marionetinė politinio vaikų teatro „valstybė" buvo „Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika" Sovietų Sąjungos sąstate. Nei jos „Konstitucija" nebuvo jos konstitucija, nei jos „teisė" ir „kompetencija" nebuvo jos teisė ir jos kompetencija. Taip pat ir „jos organai" buvo Kompartijos, bet ne jos organai. Nes ir ji pati teturėjo tiktai popierinį gyvenimą, o politinėje veikliojoje tikrenybėje neegzistavo kaip „valstybė", net kaip federacijos narys, kaip „štatsfragmentas". Ji paskendo komunistų valdomoje Sovietų valstybėje kaip jos dalinys.

Lietuvos sovietizacija — tai buvo ne pačios Lietuvos evoliucijos padarinys, bet svetimų, nuslopinusių Lietuvos valstybę pajėgų darbas, kuriam buvo paruošta tam tikra neva pačios Lietuvos aktų inscenizacija, o kuris iš tikrųjų rėmėsi brutalia, į Lietuvos teritoriją įvesta ginkluota jėga, kurios veikimas buvo dengiamas sovietinės *quasi* demokratijos ir *quasi* federacijos melu ir klasta. Demokratizacijai, federacijai, konfederacijai galima pritarti arba nepritarti. Tačiau tai, kas Sovietų konstitucinėje teisėje buvo reklamuojama kaip demokratinė, federacinė ir konfederacinė,— nebuvo nei demokratinė, nei federacinė, nei konfederacinė. Kaip visa Sovietų akcija — tatai buvo perfidijos reiškinys. Daroma ir vykdoma buvo viena, skelbiama ir inscenizuojama — kita. Tai žiaurioji Azijos klasta Europos civilizacijos dirvoje.

PAAIŠKINIMAI

1. „Tauta-populi" M. Rėmeris laikė visų, o „nacionaline tauta" — tai pačiai tautybei priklausančių valstybės valdinių visumą.

2. Kalbama apie pirmąjį imperialistinį karą.

3. Buržuazinė valstybės teorija sociokratine laiko valstybę, kurioje siekiama visos visuomenės ir kiekvieno jos nario gerovės, derinti individų tarpusavio interesus. Nacionalizmu čia suprantama „nacionalinės valstybės idėja, kuria pagrįstas tam tikras judėjimas ir kartu tam tikra teorinė koncepcija" (*Römeris M.* Valstybė ir jos konstitucinė teisė. I d. Valstybė.— K.: Vytauto Didžiojo u-to Teisių f-to leid., 1935.— T. 2.— P. 225).

4. Kalbama apie Didžiąją Spalio socialistinę revoliuciją.

5. Deklaracijos tekstą žr. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai.— V.; Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1958.— T. 3.— P. 93.

6. Bresto.

7. Nutarimo tekstą žr. *Klimas P.* Der Werdegang des Litauischen Staates von 1915 bis zur Bildung der prowisorischen Regierung im Nowember 1918: Dargestellt auf Grund amtlicher Dokumente.— Berlin, 1919.— S. 110.

8. Akto tekstą žr. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai.— T. 3.— P. 95.

9. Kalbama apie tarpukario Lietuvoje galiojusią teisę.

10. Pagrindiniai valstybės požymiai yra, pirma, valstybės valdinių susiskirstymas pagal jų gyvenamąją teritoriją, antra, viešosios valdžios įkūrimas (*Engelsas F.* Šeimos, privatinės nuosavybės ir valstybės kilmė.— V.: Mintis, 1985.— P. 219—220). Buržuazinis klasikinis valstybės mokslas, išskaidęs minėtą pirmąjį požymį, nurodo tris valstybės elementus: a) tautą („tautą-populi"), b) teritoriją, c) valdžią (*Römeris M.* Valstybė ir jos konstitucinė teisė. I d. Valstybė.— K.: Vytauto Didžiojo u-to Teisių f-to leid., 1934.— T. 1.— P. 1).

11. Lotynišką „imperiumo" terminą M. Rėmeris aiškina kaip socialinę įsakymų galią, kuria reiškiasi žmonių valdymas ir kai valdančiojo įsakymą atitinka valdomojo pasidavimas (*Römeris M.* Valstybė ir jos konstitucinė teisė. I d. Valstybė.— T. 2.— P. 27).

12. Tarybos pareiškimo tekstą žr. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai.— T. 3.— P. 95—96.

13. Manifesto tekstą žr. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai.— T. 3.— P. 96.

14. Kalbama apie 1917 m. gruodžio 8 d. Tarybos nutarimą (žr. *Klimas P.* Lietuvos valstybės kūrimas 1915—1918 m. Vilniuje // Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918—1928.— K.: Vyr. Liet. nepr. sukakt. ruošti k-tas, 1930.— P. 18).

15. Nutarimo tekstą žr. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai.— T. 3.— P. 97—98.

16. Civiliniu lapu vadinamos lėšos, skirtos asmeniniams karaliaus reikalams bei karališkiesiems rūmams išlaikyti.

17. Seimokratija M. Rėmeris vadina parlamentinę valdymo sistemą su labai ryškia parlamentinio organo hegemonija, kildinamą iš jakobinų konvento diktatūros Prancūzijoje.

18. Iš tikrųjų ryžtingesnei Tarybos veiklai susidarė palankios sąlygos. Atsisakyti okupantus ekspansionistinių tikslų privertė karinės jų nesėkmės, revoliucinių įvykių Vokietijoje raida. Vokietijos vyriausybė 1918 m. spalio 21 d. leido Tarybai priimti konstituciją ir suformuoti vyriausybę, kartu atleisdama Lietuvą nuo įsipareigojimo sudaryti su Vokietija sąjungą (žr. Pati Lietuva sudaro valdžią ir sprendžia savo likimą // Lietuvos aidas.— 1918.— Nr. 112).

19. Laikinosios konstitucijos tekstą žr. Lietuvos aidas.— 1918.— Nr. 130; Laikinosios vyriausybės žinių papildymas.— 1918.— Nr. 1.

20. Įstatymų promulgacija buržuazinėse valstybėse — tai ne tik viešas jų paskelbimas, bet ir jų pasirašymas bei tam tikros iškilmingos paskelbimo formulės įtraukimas į tekstą.

21. Raudonosios Armijos dalinių, Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės prašymu RTFSR vyriausybės pasiųstų jai pagalbą, asmeninę sudėtį papildė vietiniai gyventojai, kartu buvo formuojamos Raudonosios Armijos lietuvių nacionalinės dalys.

22. A. Voldemaro Ministrų kabinetas praktiškai suiro 1918 m. gruodžio 17—18 d., o gruodžio 20 d. Tarybos ir vyriausybės vadovai, palikę Lietuvą, išvyko į užsienį tartis dėl papildomos pagalbos. Be to, buvo suprasta, kad būtina plėsti Laikinosios vyriausybės socialinę bazę, o A. Voldemaro kabinetas, sudarytas vien tik iš dešiniųjų politinių jėgų, tam netiko.

23. Gen. V. Vejtka Lenkijos 8 armijos vyriausiosios vadovybės 1918 m. gruodžio mėn. paskiriamas vadovauti vadinamosioms Lietuvos ir Baltarusijos savigynos karinėms formuotėms.

24. Konstitucijos papildymas priimtas ministro pirmininko M. Sleževičiaus reikalavimu, siekiant stiprinti kabineto galią, padaryti jo veiklą operatyvesnę, mažiau priklausančią nuo Tarybos, kas, jo nuomone, buvo būtina stabilizuojant padėtį. Papildymo tekstą žr. Laikinosios vyriausybės žinios.— 1919.— Nr. 4.

25. Pastarasis konstitucijos pakeitimas, pavadintas Trijų prezidiumo nutarimu, datuotas 1918 m. gruodžio 18 d., buvo paskelbtas gruodžio 29 d. (Lietuvos aidas.— 1918.— Nr. 165), kartu su A. Voldemaro kabineto oficialiu atsistatydinimu. Be šio nutarimo būtų buvęs neįmanomas kito — M. Sleževičiaus — kabineto formavimas, nes Tarybos prezidiumo pirmininkas tuo metu buvo išvykęs į užsienį ir todėl buvo neįmanoma surinkti visų prezidiumo narių parašų, konstitucijos reikalaujamų kabinetui tvirtinti.

26. Konstitucija buvo pakeista kairiojo buržuazijos sparno, nepanorusio bendradarbiauti su klerikaline Tarybos dauguma bei jos prezidiumo sudėtimi (J. Staugaičiu ir S. Šilingu), reikalavimu. Konstitucijos tekstą žr. Priedėlis prie Laikinosios vyriausybės žinių.— 1919.— Nr. 6.

27. Čia M. Rėmeris mini Tarybų suvažiavimą, Centro Vykdomąjį komitetą bei jo Prezidiumą kaip įstatymų leidybos organus, įtvirtintus tuo metu galiojusioje 1924 m. TSRS konstitucijoje.

28. Kalbama apie 1919 m. balandžio 21 d. lenkų užgrobtą Vilnių.

29. Įstatymą dėl sudarymo komisijos Steigiamojo seimo rinkimų projektui parengti žr. Laikinosios vyriausybės žinios.— 1919.— Nr. 8.
30. Žr. Laikinosios vyriausybės žinios.— 1919.— Nr. 16.
31. Proporcinė sistema — politinių rinkimų sistema, kuriai esant mandatai partijoms paskirstomi proporcingai pagal jų gautą balsų skaičių.
32. Teisinė tauta — piliečių, turinčių rinkimų teisę, visuma.
33. Minimas Lietuvos Steigiamojo seimo rinkimų įstatymo pakeitimas buvo priimtas 1920 m. kovo 25 d., sukilus Kauno įgulos kareiviams; šio sukilimo metu, be kitų, buvo keliamas ir rinkimų teisės kariams suteikimo *reikalavimas*.
34. Panašažas leidžia rinkėjui balsuoti pasirinktinai už įvairių partijų sąrašų kandidatus, suteikiant pirmenybę ne partinei kandidato priklausomybei, o asmeninėms jo savybėms.
35. Žr. Laikinosios vyriausybės žinios.— 1919.— Nr. 20.
36. Laikinosios vyriausybės žinios.— 1920.— Nr. 37.
37. Žr. Vyriausybės žinios.— 1921.— Nr. 62.
38. M. Rėmerio veikale skaičiai formulėje yra supainioti. Juos taisant, vadovautasi Savivaldybių rinkimų įstatymui vykdyti instrukcija (žr. Vyriausybės žinios.—1921.— Nr. 62).
39. Tiesioginiai apskričių tarybų rinkimai, numatyti šiame įstatyme, vėliau buvo atidėti dar iki 1927 m., po to ir apskritai neįvyko.
40. Žr. Vyriausybės žinios.— 1920.— Nr. 41.
41. Skelbiant karo stovį, buvo dar viena aplinkybė, atlikusi ne mažiau reikšmingą vaidmenį: 1920 m. vasarą Raudonajai Armijai išvadavus Vilnių, liepos 16 d. LKP iškėlė ginkluoto sukilimo prieš buržuazijos diktatūrą lozungą. Revoliucijos grėsmė, kaip rodo debatai, vykę Steigiamajame seime karo stovio paskelbimo klausimu, ir pastūmėjo Steigiamąjį seimą bei vyriausybę imtis šios nepaprastos priemonės.
42. Žr. Vyriausybės žinios.— 1920.— Nr. 46.
43. Kalbama apie 1919 m. spalio 10 d. priimtą Savivaldybių įstatymą (žr. Laikinosios vyriausybės žinios.—1919.— Nr. 14).
44. Žr. 1921 m. birželio 15 d. Steigiamojo seimo priimtą Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo, civilinio ir baudžiamojo proceso įstatymų pakeitimą ir papildymą (Vyriausybės žinios.—1921.— Nr. 68).
45. Žr. Vyriausybės žinios.— 1920.— Nr. 40.
46. Tai, kad Steigiamasis seimas nerinko prezidento, paaiškinama nesutarimais tarp politinių partijų: socialdemokratai ir liaudininkai apskritai pasisakė prieš prezidento institutą, bet į Laikinąją konstituciją jis pateko krikščionių demokratų pastangomis; tai pasiekę, krikščionys demokratai buvo priversti, darydami nuolaidą vyriausybinės koalicijos partneriams — liaudininkams, šio instituto realiai neįgyvendinti.
47. Žr. Vyriausybės žinios.— 1921.— Nr. 71.
48. Žr. Vyriausybės žinios.— 1920.— Nr. 45.
49. Žr. Mažojo seimo sudarymo įstatymas // Vyriausybės žinios.— 1920.— Nr. 50.
50. Žr. Vyriausybės žinios.— 1922.— Nr. 98.
51. Mandatus skirstant pagal mažoritarinę rinkimų sistemą, atsižvelgiama tik į tuos balsus, kurie paduoti už kandidatą, gavusį balsų daugumą.
52. Minima Seimo rinkimų įstatymo interpretacija aiškiai naudinga įtakingiausioms partijoms, kurių gautų mandatų lyginamasis svoris nuolat buvo didesnis už surinktų balsų lyginamąjį svorį. Antai 1922 m. rinkimų metu VI (Utenos) rinkiminėje apygardoje visus 13 apygardai

skirtų mandatų pasidalijo trijų politinių grupių kandidatai, surinkę renkamąjį skaičių. Šioje situacijoje kiekvienas krikščionių demokratų bloko deputatas buvo išrinktas 8977 balsais, liaudininkų — 7221, socialdemokratų — 4493. O kairiųjų darbininkų („kuopininkų") ir tautinių mažumų sąrašai, surinkę atitinkamai 6030 ir 9914 balsų, bet mažiau negu renkamasis skaičius, negavo nė vieno mandato. Taip 28,7% apygardos rinkėjų balsų, paduotų už renkamojo skaičiaus nesurinkusius kandidatų sąrašus, skirstant seime vietas, neturėjo reikšmės.

53. Svarbiausiu kontinentinio (prancūziškojo) parlamentarizmo bruožu M. Rėmeris laikė tai, kad jame plečiama parlamento hegemonija ir vyriausybė subordinuojama parlamentui (*Römeris M.* Valstybė ir jos konstitucinė teisė. I d. Valstybė.— T. 2.— P. 156).

54. Nacionaldemokratija M. Rėmeris vadino nacionalinės tautos naudojimąsi savo, kaip daugumos, viešpatavimui valstybėje garantuoti daugumos principu pagrįstomis demokratinėmis institucijomis (*Römeris M.* Valstybė ir jos konstitucinė teisė. I d. Valstybė.— T. 2.— P. 240—241).

55. Reikia patikslinti, jog minimos trys krikščionių demokratų srovės Steigiamajame seime turėjo 59 mandatus iš 112, arba 52,7%, t. y. absoliučią daugumą. Tik 1922 m. rugpjūčio mėn. iš Ūkininkų sąjungos frakcijos išstojo 4 atstovai, kurie sudarė naują Žemdirbių frakciją. Koaliciją su liaudininkais krikščionys demokratai sudarė taktiniais sumetimais.

56. Čia klaida: I kadencijos seime nė viena partija, taip pat ir krikščionių demokratų blokas absoliučios balsų daugumos neturėjo. Tai matyti ir iš tolesnio M. Rėmerio dėstymo (žr. 198 psl.).

57. Krikščionių demokratų lyderis M. Krupavičius šioje vyriausybėje turėjo žemės ūkio ir valstybės turtų ministro, vykdžiusio žemės reformą, o liaudininkų atstovas K. Žalkauskas — vidaus reikalų ministro portfelius.

58. Minimi vietovardžiai dabar — Kaliningradas, Černiachovskis, Gusevas, Sovietskas ir Niemanas.

59. Kalbama apie RTFSR vyriausybės 1920 m. rugpjūčio 27 d. Vilniaus grąžinimą Lietuvai po to, kai Raudonoji Armija išlaisvino jį iš Lenkijos.

60. Žr. 65 paaiškinimą.

61. Žr. Vyriausybės žinios.— 1924.— Nr. 169.

62. Hagos Tribunolui nagrinėjant šią bylą, jo nariu — tautiniu teisėju *ad hoc* Lietuvos vyriausybė paskyrė M. Rėmerį, ir Lietuvos viešoji nuomonė jo nuopelnu laikė tai, kad Tribunolas priėmė čia minimą Klaipėdos autonomijos statuto interpretaciją.

63. Kalbama apie nevienodą konstitucijos, palyginti su kitais įstatymais, teisinę galią.

64. Atributinė kompetencija — įstatyme tiksliai nusakyta, išvardyta kokio nors organo kompetencija, kitaip negu bendroji kompetencija, kuri esti konkrečiai neapibrėžta, įstatymo nustatyta bendrais žodžiais.

65. Maskuodama želigovskininkų agresiją, Lenkijos vyriausybė iš 1920 m. spalio 9 d. okupuoto Vilniaus krašto bei Vakarų Baltarusijos dalies sudarė neva savarankišką valstybę — Vidurinę Lietuvą, kurioje 1922 m. sausio 8 d. suformavo prolenkišką Vilniaus seimą.

66. Oficialiais duomenimis, I kadencijos seime iš 78 atstovų krikščionių demokratų bloke buvo 38, liaudininkų bloke — 19, socialdemokratai turėjo 11, kuopininkai — 5, tautinės mažumos — 5 atstovus.

67. Oficialiais duomenimis, II kadencijos seimo partinė sudėtis buvo tokia: krikščionių demokratų bloko — 40, valstiečių liaudininkų — 16, socialdemokratų — 8, tautinių mažumų atstovų — 14 žmonių.

68. Šioje vietoje M. Rėmerio rankraštyje trūksta vieno mašinraščio lapo.

69. Kariuomenė buvo paprasčiausiai suklaidinta dėl vykdomos akcijos tikslų. Kai paaiškėjo, jog perversmas buvo nukreiptas prieš vyriausybę, kai kuriuose kariniuose daliniuose, pavyzdžiui, antrame artilerijos pulke, dislokuotame Kėdainiuose, buvo norėta pasipriešinti jo vykdytojams.

70. Perversmo metu Ūkininkų sąjungai formaliai priklausė taip pat ir I. Musteikis.

71. Vienas iš pirmųjų perversmo vykdytojų išleistų aktų buvo 1926 m. gruodžio 17 d. kreipimasis į visuomenę, kuriame pranešama apie buvusios valdžios pašalinimą ir apie karo stovio visoje Lietuvos teritorijoje paskelbimą.

72. Monistinis parlamentarizmas — pasižymintis valstybės organų pajungimu vienam jų — parlamentui.

73. Darbo federacijos atstovas A. Milčius buvo valstybės kontrolierius.

74. Darbo federacijos atstovas iš valstybės kontrolieriaus posto pasitraukė 1928 m.

75. Referendumas nuo rinkimų skiriasi tuo, kad rinkėjai balsuoja ne už kandidatus, o „už" arba „prieš" kokį nors politinį sprendimą (įstatymą, konstituciją, šalies vidaus ar užsienio politikos klausimą). Plebiscitas — tai balsavimas dėl ypač svarbaus politinio-valstybinio sprendimo (valstybės formos, tautos apsisprendimo ir pan. klausimais).

76. Žr. Vyriausiojo tribunolo 1924—1933 metų visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle: Neoficialinis leidinys / Sp. paruošė Byla J.— K. P. 109—124.

77. Minėtas Vyriausiojo tribunolo nutarimas, matyt, padrąsino vyriausybę žengti šį žingsnį: jame, be kita ko, pasakyta, jog „konstitucinė tvarka aiškėja, kada, įvykus revoliucijai ar perversmui, naujai susidariusi laikinoji vyriausybė užfiksuoja konstitucinį provizoriumą tam tikrais teisiniais aktais, kurie doktrinoje priprasta vadinti dekretais; kai tokiu konstituciniu dekretu laikinoji vyriausybė bus nustačiusi laikinąją konstituciją arba laikinąsias esamos konstitucijos pataisas, tai veikiančiosios konstitucinės teisės atžvilgiu abejonės kilti negalės" (Vyriausiojo tribunolo 1924—1933 metų. . .— P. 120).

78. Oktrojuota konstitucija — tai konstitucija, priimta ne atstovaujamojo organo, o paprastai išleista monarcho ar kito valstybės vadovo.

Šiuo konkrečiu atveju kalbama apie vyriausybės išleistą konstitucinį aktą, o ne aktą, priimtą anksčiau galiojusios 1922 m. konstitucijos nustatyta tvarka.

79. Archyviniuose dokumentuose atsispindi faktas, kurio M. Rėmeris galėjo nežinoti: A. Smetonos — J. Tubelio vyriausybė jau 1936 m. pradžioje (dar prieš seimo rinkimus) planavo keisti konstituciją, tai pavesdama specialiai išrinktai vadinamajai Tautos atstovybei. Vėliau šio projekto atsisakyta ir imta rengtis eilinio seimo, kuris neva pats iškeltų konstitucijos keitimo iniciatyvą, rinkimams. Kalbėdamas 1936 m. rugsėjo 1 d. seimo atidarymo metu, A. Smetona jau užsiminė, kad seimas galėtų „imtis iniciatyvos" konstituciją peržiūrėti. Tai netrukus ir buvo padaryta.

80. Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai buvo užmegzti Lietuvos vyriausybei priėmus 1938 m. kovo 17 d. Lenkijos vyriausybės ultimatumą.

81. 1937 m. Lietuvos visuomenė konstitucijos 22 str. pagrindu rinko parašus po politinių kalinių amnestijos įstatymo projekto pasiūlymu. Projektas 1938 m. įteiktas seimui, bet jis nebuvo įtrauktas į pastarojo dienotvarkę.

82. Respublikos prezidento rinkimų įstatymas // Vyriausybės žinios.—1931.— Nr. 369.

83. Rinkėjų korpusas, nustatytas vietos savivaldybės bei seimo rinkimų įstatymais, nevisiškai sutapo dėl to, kad savivaldybių organų rinkėjams įstatymas nustatė papildomus cenzus, kurie, palyginti su seimo rinkėjais, gerokai sumažino jų skaičių.

84. Be amžiaus cenzo (24 m.) ir kai kurių kitų reikalavimų, 1929 m. Vietos savivaldybės įstatymas (Vyriausybės žinios.—1929.— Nr. 307) nustatė, o 1931 m. naujas Vietos savivaldybės įstatymas (Vyriausybės žinios.—1931.— Nr. 356) savivaldybės organų rinkėjams paliko galioti dar turto ir sėslumo cenzus: aktyvią rinkimų teisę turėjo tik mokantys ar turintys mokėti nekilnojamojo turto, žemės, prekybos, pramonės, amato, asmens pajamų ar buto mokesčius arba esantys valstybės ar savivaldybės įstaigų tarnautojai (valsčių savivaldybės organų rinkimuose dar galėjo dalyvauti turintys aukštąjį ar specialųjį žemės ūkio išsimokslinimą); aktyvioji rinkimų teisė buvo atimta ir iš asmenų, neturėjusių nuolatinės gyvenamosios vietos, nuolatinio darbo, gyvenančių toje vietovėje mažiau kaip 1 metus.

85. Buržuazinė liberalizmo doktrina, ypač išpopuliarėjusi XIX a., propagavo ekonominę individo laisvę ir tuo pagrindu atmetė valstybės kišimąsi į visuomenės gyvenimą, teoriškai apribodama jos veiklą individo interesų apsaugą. Visuomenės pasikeitimai, įvykę XX a. pradžioje, padėjo plisti solidarumo doktrinai, kuri, skelbdama klasių ir kitų socialinių grupių interesų tariamąjį bendrumą, tvirtino apie būtinumą individo interesus pajungti visos visuomenės reikmėms tenkinti, propagavo valstybės vaidmens visuomenės gyvenime didinimą.

86. M. Rėmeris žinojo tik apie 1939 m. rugpjūčio 23 d. TSRS ir Vokietijos nepuolimo sutartį, bet jis negalėjo žinoti apie slaptuosius tų pačių metų rugpjūčio—rugsėjo mėn. protokolus, kuriais abi šalys pasidalijo interesų sferomis Pabaltijyje ir Lenkijoje.

87. Naujausi istoriniai tyrinėjimai Lietuvos—TSRS savitarpio pagalbos sutarties sabotavimo faktų iš Lietuvos vyriausybės pusės nepatvirtina.

88. Ultimatumo tekstą žr. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai.— V.: Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1961.— T. 4.— P. 769—770.

89. Iš tikrųjų Lietuvos vyriausybės posėdis, skirtas ultimatumui svarstyti, prasidėjo 1940 m. birželio 15 d. 1—2 val. nakties (žr. Smetona A. Pro memoria // Švyturys.— 1989.— Nr. 11.— P. 10).

90. M. Rėmerio minimame vyriausybės pareiškime, paskelbtame per Eltą, buvo pranešta apie A. Smetonos išvykimą į užsienį ir nurodyta: „Jo išvykimą susidariusiomis aplinkybėmis vyriausybė laiko atsistatydinimu iš Respublikos Prezidento pareigų. Respublikos Prezidento pareigas, einant Lietuvos Konstitucijos 72 str., eina Ministro Pirmininko pareigas einąs Antanas Merkys" (žr. Rytinis Lietuvos aidas.— 1940.VI.17.— Nr. 282).

91. Iš tikrųjų pats prof. V. Krėvė-Mickevičius prašėsi, kad jį priimtų V. Molotovas ir J. Stalinas, norėdamas juos supažindinti „su esama padėtimi" ir „pareikalauti, kad įsakytų savo atstovybei Kaune

ir kariuomenės vadovybei nesikišti į vidaus reikalus, negriauti Lietuvos autoriteto ir atšaukti savo piliečius, kuriuos yra neteisėtai susodinę Vidaus reikalų ministerijoje" (žr. Krėvė V. Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu // Jaunimo gretos.— 1989.— Nr. 4.— P. 26).

92. V. Krėvės pokalbio su V. Molotovu turinys, M. Rėmerio dėstomas pagal E. Galvanausko pasakojimą, nesutampa su šio pokalbio aprašymu, pateiktu paties V. Krėvės atsiminimuose (žr. Krėvė V. Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu // Jaunimo gretos.— 1989.— Nr. 4, 5, 6).

93. 1936 m. Seimo rinkimų įstatymas rinkimų teisę suteikė piliečiams, sulaukusiems 24 metų amžiaus, Liaudies seimo rinkimų įstatymas — 21 metų; pagal 1936 m. įstatymą kandidatus kėlė apskričių arba miestų savivaldybės organai, išrinkti cenzinės rinkimų teisės pagrindu (žr. 84 paaiškinimą).

94. Lietuvos Darbo liaudies sąjungos rinkiminės platformos tekstą žr. Lietuvos Liaudies seimas: Stenogramos ir medžiaga.— V.: Mintis, 1985.— P. 26—29.

95. M. Rėmeris remiasi oficialiais rinkimų rezultatais, kurie yra abejotini jau vien dėl taikytos balsavimo rezultatų apskaitos tvarkos: Liaudies seimo rinkimų įstatymas (tekstą žr. Lietuvos Liaudies seimas.— P. 19—24) nenumatė rinkėjų sąrašų sudarymo, dažniausiai buvo naudojami pasenę ir skirtingo amžiaus cenzo pagrindu 1936 m. seimo rinkimams sudaryti sąrašai, nedavę galimybės nustatyti rinkimuose dalyvavusių rinkėjų procentą; balsuoti atėjęs rinkėjas gaudavo atskirus visų toje apylinkėje renkamų atstovų biuletenius, todėl praktiškai rinkimų rezultatai negalėjo būti vienodi visų atstovų atžvilgiu.

96. Žr. Lietuvos Liaudies seimas.— P. 184—197.

97. Lietuvos TSR Konstitucijos nuostatus, liečiančius visuomeninę santvarką, su atitinkamais TSRS Konstitucijos nuostatais suderino Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba 1951 m. gruodžio 26 d. konstatavusi, kad Respublikoje „visose liaudies ūkio srityse nedalomai viešpatauja socializmas".

SVARBIAUSIŲJŲ M. RĖMERIO NAUDOTŲ TARPTAUTINIŲ IR SVETIMŲ KALBŲ ŽODŽIŲ BEI POSAKIŲ PRASMĖS

Abberufungsrecht (vok.) — atšaukimo teisė.
Abdikuoti (lot.) — atsisakyti valdžios.
Actio popularis (lot.) — visiems prieinama veikla.
Ad absurdum (lot.) — klaidingu pagrindu.
Ad hoc (lot.) — šiam konkrečiam atvejui.
Akceptuoti (lot.) — pritarti, sutikti.
Á la lettre (pr.) — paraidžiui.
Á la longue (pr.) — ilgainiui, ilgas.
Aliantas (pr.) — sąjungininkas.
Amorfinis (gr.) — beformis.
Anciem régim (pr.) — senoji valdymo forma.
Anschluss (vok.) — prijungimas.
Á posteriori (lot.) — vėlesnis, paskesnis.
Á priori (lot.) — iš anksto, ankstesnis.
Aspiracija (lot.) — siekimas.
Atrakcija (lot.) — potraukis.
Atributyvinis (lot.) — nužymėtas, priskirtas.
Aut-aut (lot.) — arba-arba.
Autoritarinis (pr.) — pagrįstas diktatoriška valdžia.

Beirath (vok.) — patarėjas, konsultantas.
Bona fide (lot.) — be blogo kėslo, sąžiningai.
Bundesstaat (vok.) — federacinė, sąjunginė valstybė.

Caeteris paribus (lot.) — esant nepakitusioms kitoms sąlygoms.
Carte blanche (pr.) — pasirašytas švarus popierius, neaprėžtas įgaliojimas.
Cesija (lot.) — atsisakymas nuo savo teisių.
Citojen actifs (pr.) — aktyvieji piliečiai.
Conseil d'Etat (pr.) — Valstybės taryba.

Da ist der Hund begraben (vok.) — štai kur šuo pakastas.
Decizija (lot.) — sandėris.
Décrets-lois (pr.) — dekretas-įstatymas.
Defetizmas (pr.) — nepasisekimo pranašavimas, kapituliantiškumas.
Depozitas (lot.) — laikinas saugojimas.
Désavonement (pr.) — paneigimas.
Deus ex machina (lot.) — Dievas iš mašinos.
Diskrecija (lot.) — veikimas savo nuožiūra.
Divide et impera (lot.) — skaldyk ir valdyk.
Domėnas (pr.) — valstybinis turtas.
Droits civiques (pr.) — pilietinės teisės.

Efemeriškas (gr.) — trumpalaikis.
Egalite (pr.) — lygybė.
Ekskliuzyvinis (lot.) — išskirtinis

Ekspozitūra (vok.) — išdėstymas, paroda.
Elektorius (lot.) — rinkikas.
En bloc (pr.) — visas, kartu.
Eo ipso (lot.) — tuo pačiu.
Esprit de corps (pr.) — luomo, korporacijos solidarumo dvasia.
Ex officio (lot.) — pagal pareigas.
Expressis verbis (lot.) — aiškiais žodžiais, aiškiai.

Faire bonne mine au mauvais jeu (pr.) — gera mina kortai neinant.
Fiat justitia — pereat mundus (lot.) — teisingumas turi būti įvykdytas, nors dėl to žūtų pasaulis.
Figūrantas (lot.) — asmuo, neturintis realios reikšmės.
Finite la comedie (it.) — vaidinimas baigtas, baigta.
Freištatas (vok.) — laisvasis miestas.

Gouvernement de fait (pr.) — faktinė vyriausybė.

Idem (lot.) — tas pats.
Imanentinis (lot.) — vidinis.
Imperatyvas (lot.) — reikalavimas.
Imperiumas (lot.) — įsakymas, paliepimas.
Implicite (lot.) — sunarpliotai.
In corpore (lot.) — visi.
In flagranti (lot.) — darant nusikaltimą.
In partibus infidelium (lot.) — nesančiose žemėse.
Integralinis (lot.) — neišskiriamas, vientisas.
Ipso jure (lot.) — pačiu įstatymu.

Jus utendi et abutendi (lot.) — naudojimosi ir disponavimo teisė.

Kazuistinis (lot.) — painus, susidedąs iš atskirų pavyzdžių.
Klauzulė (lot.) — speciali, aptartą sutartyje, sąlyga.
Kolizija (lot.) — nesutapimas, prieštaravimas.
Kontinuitetas (lot.) — nepertraukiamumas, tąsa.
Kontrahentas (lot.) — priešinga, susitariančioji šalis.
Kontrasignacija (lot.) — atitinkamo ministro parašas valstybės vadovo akte, reiškiantis, kad ministras prisiima teisinę ir politinę atsakomybę už šį aktą.
Korporacija (lot.) — asmenų grupė, kurią jungia profesinių, nacionalinių ar kitų interesų bendrumas.
Kosignataras (lot.) — drauge pasirašiusysis sutartį.
Kumuliavimas (lot.) — kaupimas, surinkimas.

Landesgemeinde (vok.) — vietos savivaldybė.
Legislacija (lot.) — įstatymų leidyba.
Legitimizmas (lot.) — teisėtumas.
Le titulaire (pr.) — turėtojas, reiškėjas.
Lettre morte (pr.) — negyva raidė.
Libertas (lot.) — laisvė.

Magazinuoti (pr.) — patalpinti, sandėliuoti.
Manifestacinis (lot.) — iššaukiantis, pabrėžiantis.
Mažoritarinis (pr.) — besiremiantis dauguma.
Mediatorius (lot.) — tarpininkas.
Monistinis (gr.) — vieningas.
Motu proprio (lot.) — savo nuožiūra.
Mutatis mutandis (lot.) — su tam tikrais pakeitimais.

Natūralizuotis (pr.) — priimti kurios nors valstybės pilietybę.
Negatiorum gestores (lot.) — reikalų tvarkytojas.
Non multum sed multa (lot.) — ne daugel, bet daug; gilus turinys keliais žodžiais.
Notifikavimas (lot.) — valstybės pozicijos pranešimas kitai valstybei.

Novacija (lot.) — atnaujinimas, pakeitimas.
Novi stili (lot.) — naujas stilius.
Nudum jus (lot.) — nuoga, negaliojanti teisė.

Oktrojuotas (pr.) — dovanotas, vienašališkai duotas.

Panacėja (gr.) — universali priemonė.
Paliatyvas (lot.) — pusinė priemonė.
Partikuliarinis (lot.) — atskiras.
Patrimonium (lot.) — tam tikras turtas; paveldėtinis turtas.
Per excellens (lot.) — labai žymus.
Perfidija (lot.) — išdavystė, neištikimybė.
Personifikuoti (lot.) — įasmeninti, įkūnyti.
Piussances Alliées et associées (pr.) — valstybės sąjungininkės.
Placet (lot.) — sutinku.
Populus (lot.) — liaudis, minia.
Postulatas (lot.) — teiginys, priimamas be įrodymų.
Precizuoti (pr.) — tikslinti, detalizuoti.
Prekarinis (lot.) — laikinas, nepatikimas.
Presija (lot.) — spaudimas.
Prezumpcija (lot.) — prielaida, pagrįsta tikimybe.
Pro (lot.) — už.
Pro veritate habetur (lot.) — laikoma tiesa.
Prozelitizmas (gr.) — pasidavimas svetimoms pažiūroms.

Quasi (lot.) — tariamas.
Qui pro quo (lot.) — nesusipratimas.

Recepuoti (lot.) — perimti, pritaikyti.
Regencija (lot.) — laikinas valdymas.
Reichrecht bricht Landrecht (vok.) — imperinė (centro) teisė viršesnė už krašto teisę.
Res judicata (lot.) — teismo išspręsta byla.
Respektyvinis (lot.) — pagarbus.
Restitucija (lot.) — grąžinimas.
Restrikcija (lot.) — apribojimas.
Revindikacija (lot.) — savininko susigrąžintojo turto pakartotinas užvaldymas.

Salus rei publicae suprema lex esto (lot.) — valstybės gerovė tebūna aukščiausiasis įstatymas.
Sanacija (lot.) — sveikatinimas, gydymas.
Secesija (lot.) — atsiskyrimas, atsimetimas.
Secret de polichnel (pr.) — visiems žinoma paslaptis.
Septenatas (lot.) — septynmetis.
Signataras (lot.) — sutarties pasirašytojas.
Simbiozė (gr.) — sugyvenimas.
Splendid isolation (angl.) — pilnas izoliavimasis.
Staatenbund (vok.) — valstybių sąjunga, konfederacija.
Staatsfragment (vok.) — valstybės fragmentas, užuomazga.
Status (lot.) — teisinė padėtis.
Status quo (lot.) — esanti padėtis.
Subsidiarinis (lot.) — pagalbinis.
Sui generis (lot.) — savotiškas, tam tikras.
Superordinacija (lot.) — valdingumas.
Suspenduoti (lot.) — sustabdyti.

Šachuoti (pers.) — kelti grėsmę.

Tacito consensu (lot.) — tyliai sutinkant.
Tertius gaudens (lot.) — plg. kur du pešasi, trečias laimi.
Titulas (lot.) — kurios nors teisės pagrindas.
Transliatyvinis (lot.) — perduodamasis.

Vice versa (lot.) — atvirkščiai, priešingai.
Vom Fall zum Fall (vok.) — atskirais atvejais.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

TURINYS

Наследие правовой мысли
Миколас Ремерис
ЛЕКЦИИ ПО КОНСТИТУЦИОННОМУ ПРАВУ ЛИТВЫ
На литовском языке
Вильнюс, издательство «Минтис»

Teisinės minties palikimas
Mykolas Rėmeris
LIETUVOS KONSTITUCINĖS TEISĖS PASKAITOS

Redakcijos vedėjas *Stanislovas Nekrašius*
Redaktorė *Nijolė Bareikienė*
Viršelio dailininkas *Dainius Paškevičius*
Meninis redaktorius *Dainius Paškevičius*
Techninė redaktorė *Reda Surgailytė*
Korektorės: *Alina Gobienė, Irena Povilanienė*

ИБ

Duota rinkti 1989 02 28. Pasirašyta spaudai 1990 02 09. LV 15605. Formatas 84×108/32 Popierius spaudos Nr. 2. Garnitūra „Baltika", 10 punktų. Iškilioji spauda. 26,88 sąl. sp. l., 27,72 sąl. spalv. atsp. 32,33 apsk. leid. l. Tiražas 3000 egz. Užsakymas 2085. Kaina 4 rb 10 kp

„Minties" l-kla, 232600 Vilnius, Z. Sierakausko 15.
Spaudė „Vilties" sp., 232600 Vilnius, A. Strazdelio 1.